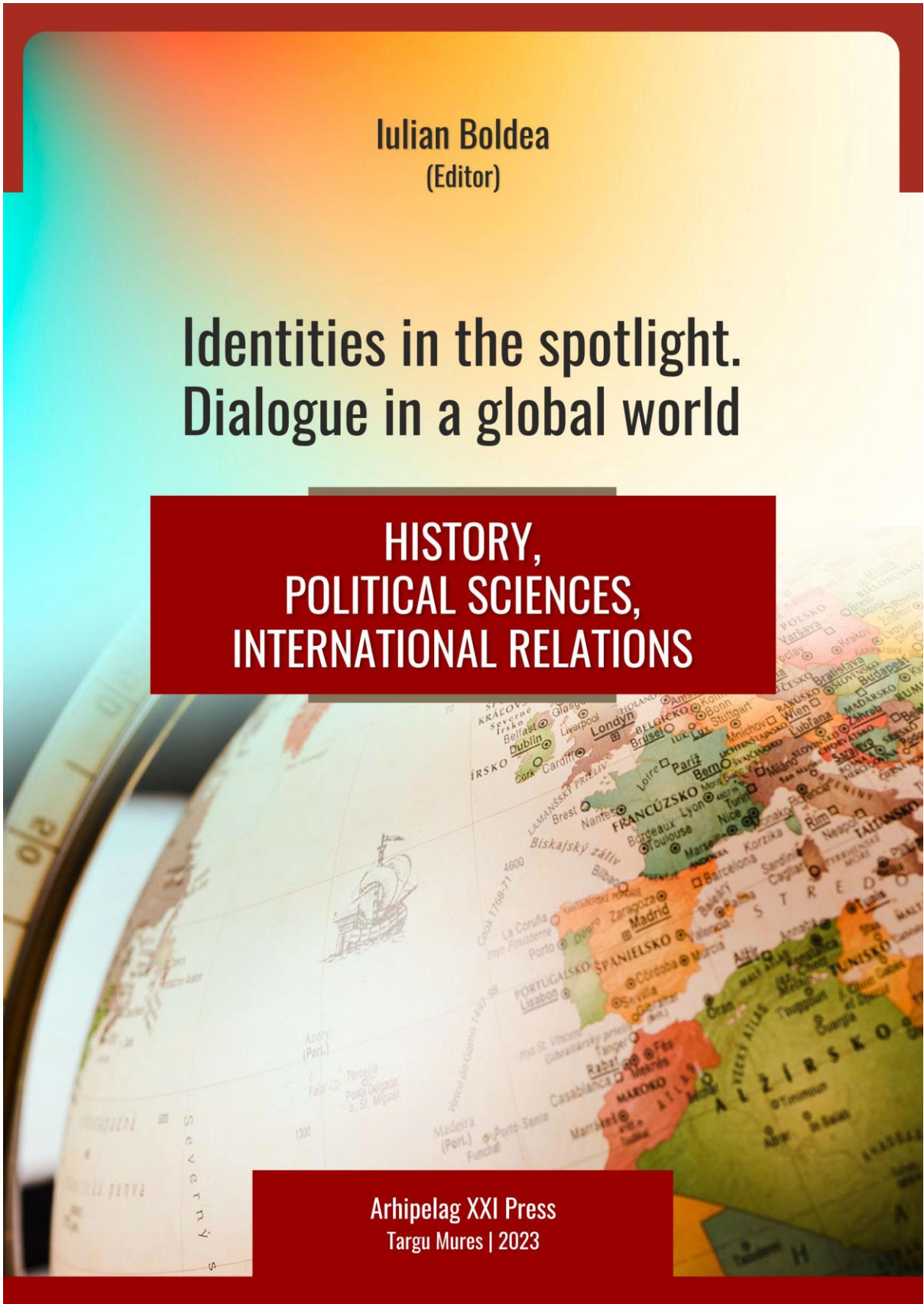

Iulian Boldea
(Editor)

Identities in the spotlight. Dialogue in a global world

**HISTORY,
POLITICAL SCIENCES,
INTERNATIONAL RELATIONS**

Arhipelag XXI Press
Targu Mures | 2023

Date: 20-21 May 2023

Location: „DIMITRIE CANTEMIR” University, Tîrgu Mureş

IDENTITIES IN THE SPOTLIGHT. DIALOGUE IN A GLOBAL WORLD

Section: History, Political Sciences, International Relations

ISBN: 978-606-8624-18-1

Edited by: The Alpha Institute for Multicultural Studies

Moldovei Street, 8 540522, Tîrgu Mureş, România

Tel./fax: +40-744-511546

Published by: ”Arhipelag XXI” Press, Tîrgu Mureş, 2023

Tîrgu Mureş, România Email: tehnoredactare.gidni@gmail.com

Contents

THE INDO-EUROPEAN SYMBOL/TOTEM OF THE LION.....	7
Mădălina Strechie	7
Prof., PhD, University of Craiova.....	7
PAINTING TOPICS IN THE NEOLITHIC PERIOD.....	13
Ioana-Iulia Olaru.....	13
Assoc. Prof., PhD, „George Enescu” National University of Arts, Iași	13
NEIGHBORHOODS AND NEIGHBORHOOD SIGNS IN THE RUPEA MARKET	21
Mariana Borcoman	21
Assoc. Prof., PhD, „Transilvania” University of Braşov	21
TRAVEL IMPRESSIONS OF THE BRITISH ROBERT TOWNSON IN ORADEA (1793).....	31
Laura Ardelean.....	31
Lecturer, PhD, University of Oradea	31
THE GREEK LANGUAGE IN THE HUMANIST CIRCLE FROM ORADEA IN THE 15 TH CENTURY	1
Laura Ardelean.....	1
Lecturer, PhD, University of Oradea	1
THE EFFECTIVENESS OF PACIFISM	10
Arthur Mihăilă.....	10
Lecturer, PhD, „Babeş-Bolyai” University of Cluj-Napoca	10
VICTIMS, WOUNDS, WEAPONS. COMBAT TRAUMA IN THE ROMAN ARMY	18
Fábián István	18
Lecturer, PhD, UMFST Târgu Mureş	18
ETHICS AND THEORIES OF UNCONSCIOUS	23
Niadi-Corina Cernica	23
Lecturer, PhD, „Ştefan cel Mare” University of Suceava	23
ASPECTS RELATED TO SOCIAL AND POLITICAL RELATIONS IN THE NORTH OF THE LOWER DANUBE DURING THE PERIOD OF HUN DOMINATION (376-454) REFLECTED IN THE LITERARY SOURCES.....	26
Ştefan Lifa, Alexandru Fodor.....	26
Lecturer, PhD, West University of Timișoara, MA Student, West University of Timișoara	26
THE POETIC PART OF THE SCRIBAN – ROMULUS FAMILY.....	37
Adrian Duţuc	37
Postdoctoral researcher, „Ştefan cel Mare” University of Suceava	37

TOURISM DURING CEAUSESCU’S REGIME - LEISURE AND STATE CONTROL. STUDY CASE: ROMÂNIA PITOREASCĂ MAGAZINE (‘80S)	46
Corina Hațegan	46
Scientific Researcher, PhD, „Gheorghe Șincai” Institute for Social Sciences and the Humanities of the Romanian Academy, Târgu Mureș	46
THE LEVEL OF ECONOMIC AND CULTURAL ROMANIAN-AMERICAN RELATIONS DURING NICOLAE CEAUȘESCU’S EPOCH	57
Anamaria Lepcaliuc (Popescu)	57
Postdoctoral researcher, „Ștefan cel Mare” University of Suceava	57
THE „ȘOIMUL” ACTION	68
Ferencz Iozsef Truța	68
Research Assistant, „Gheorghe Șincai” Institute for Social Sciences and the Humanities of the Romanian Academy, Târgu Mureș.....	68
DIMITRIE CANTEMIR - 300 YEARS FROM HIS DEATH.....	74
Florin Nacu	74
Scientific Researcher III, PhD, ICSU „C.S. Nicolăescu-Plopșor”, Romanian Academy, Craiova	74
ARTECO – A SUCCESSFUL PROJECT FOR THE MUSEUM EDUCATION	79
Gabriela Radu.....	79
Scientific Researcher III, „Gavrilă Simion” Eco-Museum Research Institute, Tulcea.....	79
INTERWAR PERCEPTIONS ABOUT EMANCIPATED WOMAN: MARIA M. POPP’S CASE.....	85
Diana-Mihaela Păunoiu.....	85
Researcher III PhD, Institute for Studies in Social Sciences and Humanities ‘C.S. Nicolăescu-Plopșor’, Craiova	85
THE CONFLICT BETWEEN INDIA AND PAKISTAN. HISTORY IN MOVIES	98
Marian Suciu	98
Postdoctoral researcher, „Babeș-Bolyai” University of Cluj-Napoca	98
ROMANIA. FROM THE IMMIGRATION TO THE EMIGRATION	103
Marian Suciu	103
Postdoctoral researcher, „Babeș-Bolyai” University of Cluj-Napoca	103
THE USE OF CHEMICAL WEAPONS IN THE IRAQ-IRAN WAR.....	108
Roxana Georgiana Nistor	108
Postdoctoral researcher, „Ștefan cel Mare” University of Suceava	108
FROM THE HISTORY OF ROMANIAN MOUNTANEERING IN THE INTERWAR PERIOD: NICULAE BATICU, A LEGEND OF THE CARPATIANS	114
Narcis-Mihai Martiniuc	114
Research Assistant, „Gheorghe Șincai” Institute for Social Sciences, Târgu Mureș	114

THE INFLUENCE OF THE UKRAINIAN EMIGRATION ON THE UKRAINIAN MINORITY IN ROMANIA, IN THE FIRST MONTHS AFTER THE INTERWAR PERIOD.....	124
Ionuț Bran	124
PhD, Postdoctoral researcher, „Ștefan cel Mare” University of Suceava.....	124
APPLICABLE REGULATIONS IN THE FIELD OF PROTECTION OF CHURCH BUILDINGS	130
Florentina Trif.....	130
PhD, ”Gavrilă Simion” Eco-Museum Research Institute, Tulcea	130
ASPECTS OF ANTI-COMMUNIST RESISTANCE FROM NASAUD COUNTRY-THE PRIESTS	135
Stefan Bachis.....	135
PhD, „Ștefan cel Mare” University of Suceava.....	135
ROMANIAN PROPAGANDA IN THE CONQUERED TERRITORY OF TRANSNISTRIA (1941-1944)	142
Florinela Giurgea.....	142
PhD.....	142
THE DELIMITATION OF ROMANIA'S BORDERS WITH UKRAINE IN THE AREA OF HISTORICAL MARAMUREȘ AFTER THE TWO WORLD WARS.....	151
Alexandru Bogdan Romaniuc.....	151
PhD Student, „Babeș-Bolyai” University of Cluj-Napoca	151
ASPECTS CONCERNING RARE BOOKS THEFT	156
Maria Mihaela Avram	156
PhD Student, „Valahia” University of Târgoviște.....	156
THE WOMAN MAGAZINE IN COMMUNISM, BETWEEN ENTERTAINMENT AND PROPAGANDA.....	163
Nina-Florentina Cristea	163
PhD Student, „Nicolae Iorga” National History Institute.....	163
ECONOMIC REALITIES IN INTERWAR SIGHIȘOARA	171
Ion Eugen Sârbu	171
PhD Student, „Babeș-Bolyai” University of Cluj-Napoca	171
LATIN AMERICA IN THE 20TH CENTURY. THE HISTORICAL, SOCIAL AND CULTURAL CONTEXT	181
Sorina-Crina Ghiață.....	181
PhD Student, „Alexandru Ioan Cuza” University of Iași.....	181
THE EMIGRATION OF ROMANIAN GRADUATES FOR STUDIES IN DIFFERENT HISTORICAL PERIODS (FROM THE PERIOD OF THE PHANARIOT REIGNS TO THE FIRST WORLD WAR, 18TH-19TH CENTURY)	185
Antonio Sasu	185
PhD Student, University of Bucharest.....	185
I.A.R. - 823 AIRCRAFT	193
Adrian Corneliu Ghiță.....	193
PhD Student, „Valahia” University of Târgoviște.....	193

Romanian-Finnish Ethnic interferences in the Early Middle Ages (pleading for a Finnish-Romanian dictionary)	201
Vladul D. Ghimpu	201
Assoc. Prof. PhD, Muzeul Național de Istorie a Moldovei, Chișinău	201
FESTIVITĂȚILE DE LA 23 AUGUST ÎN STRUCTURILE ARMATEI (1957-1965)	216
Viviana Capel.....	216
PhD Student, „Valahia” University of Tîrgoviște.....	216

THE INDO-EUROPEAN SYMBOL/TOTEM OF THE LION

Mădălina Strehie
Prof., PhD, University of Craiova

Abstract: The civilizations created by the Indo-European peoples lay under the sign of war, thus having equally warrior symbols/totems. One of the most common animal symbols in Indo-European mythology, religion and society was the lion, also considered the king of animals. The lion was strongly connected with royalty, visible in the monumental art of both the Persians and the Greeks, the lion frieze being one of the most famous.

The felines as well as the canines had an impact on the Indo-European armies, as representatives of the predators at the top of the fauna, therefore all the big felines from the Indo-European area can be included, as symbols/totems of the Indo-Europeans, not only the lion itself, the climate being a decisive element for the presence or absence of the king of animals.

Whether it was killed and became a trophy for the most famous hero of the ancient world, Heracles/Hercules, whether it was the emblem of the royal palaces, or a hero in the Roman arenas, the lion was always the symbol/totem related to the social, political, war aspects, less the religious one in all Indo-European civilizations. Its full manifestation as a symbol/totem is in the ancient East, and the Persians, the Indo-European representatives, seem to have taken it from the neighbouring civilizations, (from the Mesopotamian one, with the masterful artistic representation of the injured lioness, and from the Chinese one, which has, as an equivalent to the lion, the tiger, in fact a bigger and stronger feline than the lion), and from the Persians it reaches Western Europe and is present in mythologies and heraldry.

Keywords: totem, indo-europeans, lion, symbol, king.

Introducere

Din zorii civilizației umane animalele au reprezentat o provocare pentru oameni, ceea ce i-a dus pe aceștia, inițial, la vânarea lor, apoi la îmblânzirea lor, dar mai ales la admirația acestora, lucru vizibil mai ales prin transformarea lor în totemuri, simboluri sau chiar zeități.

Alături de alte fiare feroce, de regulă prădătoare, leul și toată familia de canide au reprezentat pentru indo-europeni, dar nu numai, o provocare și totodată un izvor de admirație. Și astăzi în mentalul colectiv leul este considerat regele animalelor, simbol al forței și al aroganței totodată, al maiestății, al regalității, al victoriei și așa mai departe. Dacă ar fi să îl comparăm cu alte totemuri simbol adorate de indo-europeni, leul are cel mai pronunțat caracter politic dintre toate, poate este rivalizat în acest caracter politic de lup în lumea mitologiei indo-europene.

Originea acestui totem simbol în lumea indo-europenilor este în Asia, ei aducând în marea lor migrațiune acest totem în toată Europa unde ei au fondat civilizații foarte puternice, cu un pronunțat caracter militarist, deci de forță.

În studiul nostru vom insista asupra reprezentării leului în principalele civilizații indo-europene, atât a felinei supreme, deci leul ca atare acolo unde superbul animal este reprezentat, dar și a celorlalte rude ale lui din familia felinelor, sau a creaturilor mixte care au în componență leul, cum ar fi grifonii.

Inițial când am început studiul de față am avut în vedere simbolul leului în toată Antichitatea, dar după consultarea mai multor surse de istoria religiilor și a mentalităților am descoperit proliferarea acestui simbol/totem în lumea indo-europeană, unde se găsește și astăzi. Am restrâns deci aria studiului nostru la lumea indo-europeană, deși Orientul Antic și

Egiptul sunt mult mai generoase în studiul acestui simbol, dintr-un sentiment al patriotismului, mai ales că moneda noastră națională este leul, ceea ce ne-a întărit și descoperirea unei străvechi valențe economice a simbolului/totemului leului, pe care o vom detalia în cele ce urmează.

Precizăm că nu am găsit date despre totemul leonin sau alt echivalent felin a acestuia în toate civilizațiile indo-europene, dar ne-am axat pe cele mai importante.

Simbolul/totemul leului și semnificațiile sale

În dicționarele de mitologie și de simboluri leul este un „monstru devorator de oameni, dar și gardian al locurilor interzise, strajă eternă și ocrotitor al necropolelor, dar și un însemn al puterii regale mai ales. Reprezintă și simbol al Soarelui, fiind și semnificantul aurului, este feroce și crud pentru că își devorează puii, stăpâna deșertul, dar este cel mai bun simbol al forței și inteligenței.”¹

Stema perșilor, unde totemul leului indo-european s-a născut și a atins maxima sa dezvoltare și totodată difuzare către toate civilizațiile indo-europene, era leul-soare, un simbol al războinicului invincibil și al focului. Focul era elementul central al cultului Zoroastrismului, dar acest simbol/totem se află și în cultul lui Mithra, care avea un zeu al timpului devorator în formă de leu numit Aion, o ființă fantastică om cu cap de leu.²

De asemenea, leul în limbile indo-europene a avut pentru mult timp aceeași semnificație ca și pentru definiția eroului sau pentru rege, așa cum era în limba hitiților. Din această cauză falnicul animal era simbolul vigilenței și al apărării, fiind reprezentat pe lângă temple, palatele regale, simbolizând forța luminii care pătrunde întunericul, avea și valențe de justițiar sau al tânărului războinic.³

Leul perșilor

La perși se naște acest simbol/totem cu mare reverberație. Cel mai probabil l-au luat din Mesopotamia, deoarece acolo avem celebrul basorelief leoaică murind. Deși modelul a fost femela felină, perșii și de la ei toți indo-europenii au adorat și mixat totemul mascul, mai puțin întâlnim leoaica. Curios este faptul că perșii au combinat două totemuri foarte importante pentru ei într-unul singur, care va deveni animalul lor reprezentativ, anume grifonul. Grifonul era un animal fabulos, jumătate vultur și jumătate leu, care avea rolul primordial de gardian al minelor de aur (valența lui economică tot la perși se naște-s.n.) al hiperboreenilor.⁴ Ce semnifică grifonul la perși? El era potrivit dicționarului de simboluri un leu pasăre care reprezenta forța și înțelepciunea, o combinație perfectă între forța terestră a leului cu cea celestă a vulturului, cu alte cuvinte Binele și Răul.⁵ Leul luat individual era pentru perși un element al focului⁶, iar focul era elementul central al purificării și al luptei dintre Bine și Rău, sau dintre Ahura Mazda și Ahriman, leul era așadar un soldat al Binelui, grifonul fiind de fapt arma supremă a lui Ahura Mazda. Ambele spații, Cerul prin vultur și Pământul prin Leu erau astfel apărate de intervenția răului. Poate tot de aici s-a evidențiat și latura regală a simbolului/totemului leonin, deoarece prin reforma titanului politiciii din toate timpurile Darius I în ceea ce privește religia, rolul regelui era foarte important. Se poate spune că grifonul era reprezentarea regelui Darius care prin reformarea Mazdaismului a impus Zoroastrismul, religie monoteistă în care focul era parte din Soare și un instrument al

¹ *Apud*, Jean-Paul Clébert, *Bestiar fabulos. Dicționar de simboluri animaliere*, Traducere din limba franceză de Rodica Maria Valter și Radu Valter, București, Editura Artemis Cavallioti, 1995, pp. 162-168.

² *Ibidem*.

³ *Apud*, Ivan Evseev, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Timișoara, Editura Amarcord, 2001, p. 99.

⁴ *Apud* Jean Vertemont, *Dicționar al mitologiilor indo-europene*, Traducere de Doina Lică, Lucia Pricop, Timișoara, Editura Amarcord. 2000, p. 160.

⁵ ***Coordonatori Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, Traducere de Micaela Slăvescu, Luminița Zoicaș, (coordonatori), Iași, Editura Polirom, 2009, pp. 443-444.

⁶ *Ibidem*, pp. 519-520.

victoriei Binelui asupra Răului. Ca rege al perșilor Darius I asigura supremația lui Ahura Mazda sub tot Cerul și pe toate pământurile perșilor, cărora le era gardian.

Grifonul reprezenta așadar două spații vitale ale perșilor, Cerul și Pământul, unde pe pământ leul era simbol al victoriei eroilor⁷, (mai ales al regelui-s.n.), iar în ceruri vulturul era suveranul trimis de către Zeul Binelui să-i apare fruntariile nesfârșite.

Așadar grifonul este o creație a perșilor care este un super leu, înaripat, un totem simbol al perșilor prin istorie, care va fi receptat și de către ceilalți indo-europeni așa cum vom detalia mai jos.

Leul indian

Arienii, rudele perșilor, parte a indo-europenilor au cucerit India, în timp ce alte triburi din aceeași ramură au cucerit Europa în integralitatea ei. La indieni grifonul este mai puțin receptat, față de leu care este un luptător tot în slujba Binelui pentru că el luptă cu demonii, fiind un apărător al zeilor, se transformă chiar în zeul Vishnu pentru ca acesta să îl biruie pe regele demon.⁸ De asemenea în India vedică leul era îmblânzit reprezentând generozitatea, fiind condus de către forțele binelui, fiind de fapt un vehicul al acestora.⁹

Zeul indian Shiva are o blană de leopard în unele reprezentări, deci felinele înrudite cu lei puteau să nu răspundă la tratamentul îmblânzirii și să devină cauze de suferință pentru oameni, în alte reprezentări acest zeu este considerat un îmblânzitor de lei, fiind urmat de către un leu în aventurile sale.¹⁰

La indieni lei însoțesc și zeițele, ceea ce la perși nu se întâmplă, leul și mixturile lui la perși este simbolul eroului masculin prin excelență, dar la indieni, se observă că leul este mult mai docil în fața zeițelor care îl poate struni, călărindu-l și stăpânindu-i astfel forța. Exemplul cel mai grăitor este zeița Durga sau Maa Durga, o zeiță războinică care apare reprezentată întotdeauna călare pe un tigru sau leu în acțiunea sa de luptă împotriva demonilor.¹¹ Indienii aveau și o ființă fantastică, un animal multiform, care simboliza toate ființele, inclusiv și lei, numit Viratarupa.¹²

Leul grec

La greci leul a venit cu valența sa regală mai ales pentru că și-a păstrat valența de gardian al palatelor regale dacă ne gândim la friza leilor din Micene, dar și pe aceea de la hitiți de erou și rege cum este cazul celebrului rege leu al spartanilor Leonida, într-o societate în care lupul era totemul/simbolul dominant. Și la greci întâlnim leul mascul, simbolul eroului bărbat și de multe ori și rege. Interesant este faptul că la greci stăpâna leului din Nemea care l-a pus la încercare pe Herakles era regina zeițelor, soția lui Zeus, Hera.¹³ Tot la greci leul are o vocație solară pentru că Zeus îl consacră lui Helios, zeul Soare, iar ca simbol leul grec reprezenta curajul și generozitatea.¹⁴ nu și-a pierdut nici atributul de gardian al minelor de aur.¹⁵

Leul grec este un adversar și pentru eroi, menit să le demonstreze menirea și să le certifice calitatea de erou, dacă ne gândim la leul din Nemea, care a fost răpus de Herakles

⁷ Cf. Hans Biedermann, *Dicționar de simboluri*, Volumul I, traducere din limba germană de Dana Petrache, București, Editura Saeculum I. O., 2002, p. 174, p. 221.

⁸ Jean-Paul Clébert, *op. cit.*, pp. 162-168.

⁹ Jean Vertemont, *op. cit.*, p. 200.

¹⁰ Cf., Ovidiu Buruiană, *Micul ghid al mitologiei hinduse*, București, Editura Sapienția, 2018, pp. 126-127, p. 147.

¹¹ *Ibidem*, p. 157.

¹² *Apud* Angelo Moretta, *Mituri indiene*, Traducere din limba italiană de Mara și Florin Chirițescu, București, Editura Tehnică, 1998, p. 171.

¹³ Jean-Paul Clébert, *op. cit.*, pp. 162-168.

¹⁴ Jean Vertemont, *op. cit.*, p. 200.

¹⁵ ***Coordonatori Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *op. cit.*, pp. 443-444.

cu mâinile goale. Uciderea leului din Nemea este prima muncă executată de eroul¹⁶ tuturor timpurilor, răpunerea leului s-a făcut de către eroi fără arme, dar trofeul acestei victorii, anume blana de leu l-a însoțit pe erou în toate aventurile sale și în toate reprezentările lui din toate timpurile.

Grifonii nu prea au fost receptați de greci, poate și din cauza rivalității lor cu perșii.

Leul roman

Romanii, la fel ca și grecii și ca și dacii aveau alte totemuri de stat, cum ar fi lupii cu precădere, mai puțin leii, asta și din cauza climei lor care nu era favorabilă acestor feline impunătoare. Cu toate acestea romanii au preluat leii ca fiare supuse imperialismului roman, fiind pe stemele unor legiuni, dar mai ales instrument al divertismentului roman, existând o veritabilă industrie a importului acestor feline din Africa.

Grifonii au fost receptați ca gardieni ai diverselor edificii, fiind multe reprezentări de grifoni pe clădirile de artă și nu numai, poate că romanii au apreciat mai degrabă partea de vultur, simbolul/totemul lor propagandei lor.

Leul trac

Este foarte interesant faptul că tracii au mai multe reprezentări ale grifonilor, mai puțin a leilor, decât au grecii. Se pare că vectorul transmiterii acestui simbol/totem la traci a venit prin intermediul sciților, vecini cu tracii și aliați de cele mai multe ori, sciții preluând-l de la perși. Astfel în multe reprezentări artistice ale tracilor, mai ales a celor de sud, avem prezențe ale grifonilor pe o aplică descoperită la Loveci unde s-a descoperit un cap de grifon, iar într-un mormânt trac s-a descoperit de asemenea un grifon, Letnița unde un grifon atacă un cervideu, Șumen, sau Borovo. Foarte bine reprezentați sunt grifonii și la Kravevo și Lukovit.¹⁷

Leul este și el reprezentat în arta tracică, deși lipsea din fauna acestora, astfel pe o amforă tracică descoperită la Plovdiv avem o toartă în formă de leu, apoi pe un pectoral de aur avem reprezentat un leu, la Stara Zagora avem o scenă de luptă dintre un leu și o ovină descoperită pe un vas, la Craiova pe o piesă de harnașament s-a descoperit un cap de leu stilizat. Tot la Loveci alături de grifoni a fost descoperită o aplică în care un călăreț este atacat de un leu.¹⁸

Așadar tracii au preluat mult mai bine și mult mai profund simbolul/totemul leului de la perși, chiar dacă nu aveau această fiară în fauna lor, au fost seduși de valența eroică a acestuia și de simbolistică lui solară. Poate că asemănarea dintre arta tracilor cu cea a sciților¹⁹ a dus la această proliferare a totemului leonin, atât ca întreg sau pe jumătate. În mitologia română leul s-a păstrat și ca adversar al eroului²⁰, dar și cel care pedepsește, deși la daci nu a făcut istorie acest totem/simbol.

Leul celt este și el, ca și în cazul **leului dac**, foarte slab reprezentat dar sunt totuși mai multe reprezentări descoperite, decât în cazul celui dac. Astfel după toate aparențele ceea ce se numește Monstrul de la Noves este un leu care stă cu ghearele pe patru cranii de om, iar pe unele vase de vin descoperite tot în arealul celților sunt reprezentări ale grifonilor ca toarte ale acestor vase.²¹

¹⁶ ***Coordonatori Zoe Petre, Alexandru Lițu, Cătălin Pavel, *Dicționar de mitologie greco-romană: Zei, eroi, mituri*, București, Editura Corint, 2011, p. 198.

¹⁷ Cf. Manfred Oppermann, *Tracii între arcul carpatic și Marea Egee*, Traducere de Ondine Cristina Dăscălița, Prefață, note, control și revizie științifică de dr. Mircea Babeș, București, Editura Militară, 1988, p. 134, p. 128, p. 136, p. 155.

¹⁸ *Ibidem*, p. 113, p. 121, p. 133, p. 134, p. 126.

¹⁹ Dumitru Berciu, *Arta traco-getică*, București, Editura Academiei R.S.R., 1969.

²⁰ Cf. Ion Ghinoiu, *Dicționar de mitologie română*, Ediția a II-a revizuită, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2013, p. 163.

²¹ *Apud*, Dan Grigorescu, *Druzii și lumea lor enigmatică*, București, Editura Saeculum I. O., 2003, p. 211, p. 265.

Leul slav

Spre deosebire de leul dac sau leul germanic leul slav este destul de bine reprezentat, mai ales prin rudele sale mai mici și anume pisicile. Astfel la slavi se întâlneau în mitologia lor veche *corgorușii*=spirite ale locuinței, erau de obicei pisici negre și aveau rolul de aliați ai stăpânilor casei, ei intrau deseori în conflict cu alți *corgoruși* din alte case pentru supremația teritorială.²²

Tot pisicile sunt reprezentate și prin *Grumennik*, un spirit al gospodăriei cu înfățișarea unui motan uriaș, negru și lățos, care supraveghea grânele familiei, iar dacă nu era tratat cum se cuvine de familia unde slujea se răzbuna prin incendii.²³

Așadar slavii au păstrat cu precădere rolul de gardian al locului sau al rezervelor importante al leului, chiar dacă acest rol este transferat la felinele mici, pisicile, deoarece tot datorită climei fauna slavilor a înlocuit regele felinei prin rudele sale. Ne exprimăm regretul că nu am putut consulta izvoare bibliografice despre tigrii siberieni și importanța lor mitologică în lumea slavilor, accesul fiindu-ne imposibil.

Ca orice felină și pisicile sunt capricioase și au comportamente imprevizibile, așa cum este cazul unei alte reprezentări mitologice a lui *Ovinnik*, un spirit rău al gospodăriei sub înfățișarea unui motan negru și lățos, fiind perechea lui *Grumennik*.²⁴

Chiar dacă apare rar în mitologia slavă avem prezent și simbolul leului, ca felină supremă, dar întotdeauna el era prevestitor de moarte, fiind prezentat alături de Flint=zeul morții, urcat pe acesta pe umărul lui stâng.²⁵ Așadar și calitatea leului de devorator al vieții și al timpului a fost preluat și de slavi. Tot această valență morbidă se găsește și la felinele mici, pisicile unde îl găsim și pe *Koșkalacen* = strigoi cu chip de motan.²⁶

Așadar totemul/simbolul felin la slavi are un dublu rol și de gardian, de protector, dar și de călău.

La ceilalți indo-europeni nu am avut acces la izvoare mitologice pentru a găsi date pe care să le redăm în prezentul studiu.

Vom continua investigația acestui simbol cu o puternică forță în mentalitățile umane în mitologia Orientului Antic ne-indo-european: Sumer, Mesopotamia, Egipt, China.

Concluzii

Totemul/Simbolul leului a fost și a rămas până în zilele noastre unul deosebit de important, a cărei trăsătură de bază este forța. Această forță poate fi benefică, dar și malefică, celestă, dar și infernală, oricum ar fi forța felină a avut și are un puternic impact mentalitar în lumea indo-europenilor. Considerăm că perșii, creatorii grifonilor, au reușit să îmblânzească două repere totemice, vulturii și leii, cerurile și pământurile, transformându-i în aliații lor, lucru pe care celelalte civilizații indo-europene nu l-au reușit. Din punct de vedere economic și militar tot totemul felin persan ni se pare cel mai reușit și mai important din punct de vedere mentalitar, deoarece leii erau gardienii aurului, un metal al zeilor inițial, apoi al reprezentanților lor pe pământ, regii în Orientul antic. Fiind gardienii aurului ei erau instrumentele regilor de forță, dar și de maiestate, de unde reiese o altă valență a acestui totem/simbol, cea politică, implicit și cea economică.

Faptul că în mentalul românesc eroilor le mai spunem pui de lei, iar moneda noastră națională este leul, demonstrează validitatea în timp a acestui totem simbol foarte important pentru indo-europenii din toate timpurile.

Respectul arătat totemului leului este mult mai mare la perși, dar indo-europenii din Europa, mai ales grecii și romanii, nu cruțau superba felină când aceasta îi provoca.

²² Apud, Ilie Danilov, *Dicționar de mitologie slavă*, Iași, Editura Polirom, 2007, p. 72.

²³ *Ibidem*, pp. 103-104.

²⁴ *Ibidem*, pp. 178-179.

²⁵ *Ibidem*, p. 96.

²⁶ *Ibidem*, p. 131.

Este cert că totemul/simbolul leului la indo-europeni nu și-a pierdut strălucirea aurului și soarelui cu care s-a identificat de-a lungul istoriei sale.

BIBLIOGRAPHY

1. Berciu, Dumitru, *Arta traco-getică*, București, Editura Academiei R.S.R., 1969.
2. Biedermann, Hans, *Dicționar de simboluri*, Volumul I, traducere din limba germană de Dana Petrache, București, Editura Saeculum I. O., 2002.
3. Buruiană, Ovidiu, *Micul ghid al mitologiei hinduse*, București, Editura Sapiența, 2018.
4. ***Coordonatori Chevalier, Jean, Gheerbrant, Alain, *Dicționar de simboluri*, Traducere de Micaela Slăvescu, Luminița Zoicaș, (coordonatori), Iași, Editura Polirom, 2009.
5. Clébert, Jean-Paul, *Bestiar fabulos. Dicționar de simboluri animaliere*, Traducere din limba franceză de Rodica Maria Valter și Radu Valter, București, Editura Artemis Cavallioti, 1995.
6. Danilov, Ilie, *Dicționar de mitologie slavă*, Iași, Editura Polirom, 2007.
7. Danov, Hristo, M., *Tracia antică*, Traducere prof.univ.dr. Constantin Velechi, prefață prof. univ.dr. doc Radu Vulpe, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976.
8. Eliade, Mircea, *Imagini și simboluri*, Prefață de Georges Dumézil, Traducere din franceză de Alexandra Beldescu, București, Editura Humanitas, 2013.
9. Evseev, Ivan, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Timișoara, Editura Amarcord, 2001.
10. Ghinoiu, Ion, *Dicționar de mitologie română*, Ediția a II-a revizuită, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2013.
11. Grigorescu, Dan, *Druzii și lumea lor enigmatică*, București, Editura Saeculum I. O, 2003.
12. Moretta, Angelo, *Mituri indiene*, Traducere din limba italiană de Mara și Florin Chirișescu, București, Editura Tehnică, 1998.
13. Oppermann, Manfred, *Tracii între arcul carpatic și Marea Egee*, Traducere de Ondine Cristina Dăscălița, Prefață, note, control și revizie științifică de dr. Mircea Babeș, București, Editura Militară, 1988.
14. ***Coordonatori Petre, Zoe, Lițu, Alexandru, Pavel, Cătălin, *Dicționar de mitologie greco-romană: Zei, eroi, mituri*, București, Editura Corint, 2011.
15. ***Studii dacice. Sub redacția prof.univ. Hadrian Daicoviciu, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1981.
16. Vertemont, Jean, *Dicționar al mitologiilor indo-europene*, Traducere de Doina Lică, Lucia Pricop, Timișoara, Editura Amarcord, 2000.

PAINTING TOPICS IN THE NEOLITHIC PERIOD

Ioana-Iulia Olaru

Assoc. Prof., PhD, „George Enescu” National University of Arts,
Iași

Abstract: The purpose of the images represented in the Neolithic period on the walls of shelters is not an aesthetic one, the paintings being a magical-religious and symbolic expression of the populations of those times. And magic was, in prehistoric times, in a direct relationship with practical activities. Irrespective of the motivation of representations, it is obvious the importance paid to these paintings, a proof in this respect is the quality and especially the permanent return to the same topics of the paleolithic painting – the animals-source of food, but also those for which man could be seen as a pray. Extremely often do we see men unlike the Paleolithic period and it is not absolutely by chance that elements were organized in compositions, these being increasingly complex and extensive. The article will treat the most representative painting for the Neolithic period, to be more precise the one from the Africa, the one of the Levant and the one of the Anatolia.

Keywords: abstraction, styling, shelter, shamanism, composition

Ca domeniu, pictura neolitică se regăsește în schimbările înregistrate de întreaga Artă neolitică: diversificarea formelor de manifestare a artei, accentuarea eliberării de magie, existența în continuare a artei fără artiști, interdisciplinaritatea artelor și, nu în ultimul rând, extinderea ariei de cuprindere pe întreg Globul, o dată cu unitatea stilistică între zone îndepărtate geografic (Anatolia, Spania, nordul Africii), datorită contactelor între grupurile umane favorizate de navigația pe distanțe foarte mari.

Din cauza fricii sau a necesității procurării hranei, una dintre caracteristicile picturii paleolitice fusese observarea atentă a realității înconjurătoare – redată cu realism, în ciuda derogărilor. În Neolitic, se accentuează apropierea de o nevoie a exprimării sensibilității umane. Imitarea naturalistă este înlocuită tot mai mult, așa cum spuneam și mai sus, de stilizare geometrică, chiar abstractizare. Întreaga Artă figurativă a Neoliticului este caracterizată printr-un simbolism și un schematism anunțate încă în Mezolitic. Realitatea este rezumată la o serie de semne. Așa cum schematismul abstract, dar cu plasticitate a formelor, în cazul sculpturii paleolitice (vezi *Venusurile*), duse la obținerea unor capodopere, la fel în pictura neolitică avem de-a face cu depășirea realismului, când artistul capătă conștiința libertăților sale artistice. Dar față de caracterul plastic accentuat al Artei paleolitice, Arta neolitică înregistrează o diminuare a elementului figurativ în sensul unui caracter mai frust, mai abstract, cu scădere a vioiciunii și a simțului de observație, în favoarea creșterii regularității formelor, acurateții proporțiilor și a posturilor reprezentărilor umane și animaliere. De fapt, crește gradul de înțelegere a realității căreia omul îi dă viață.

În ceea ce privește subiectele picturii, cel mai vizibil rămâne realismul în cazul reprezentărilor animaliere, cum fusese de altfel și în Paleolitic.

În Europa, figurile levantine animaliere, pictate în roșu, negru și, în mod excepțional, alb, sunt naturalistice, cu tendință spre stilizare. Cele mai vechi

reprezentări de animale sunt taurii. Deosebiți sunt cei de la Allbarracin (Teruel), redați naturalist, în afara cromaticii: ca toate animalele pictate în adăpostul Prado del Navazzo (Allbarracin), și taurii sunt albi, contrastând puternic cu fondul roșu al peretelui de stâncă. Taurii au fost mai apoi înlocuiți de căprioare și capre, după care de mistreți și de alte animale mai rare: lup, urs, vulpe, canide. Păsări apar rareori și există rar insecte – albine și muște, reprezentate prin puncte sau cruciulițe în jurul unor faguri sau pânze de paianjen¹. O pictură cu un personaj urcat pe o scară, cu un coș în mână, culegând miere dintr-un stup pe o stâncă (Araña Cave, Spania), ne înfățișează omul fără veșminte, expus atacului albinelor care zboară în jurul lui, ceea ce conferă imaginii symbolism – un rol de protecție și ajutor pentru o viitoare acțiune de acest fel. Animalele reprezentate în Arta neolitică nu aparțin neapărat alimentației obișnuite perioadei și este discutabilă o interpretare pur economică: după cum s-a constatat, nu există nici o singură reprezentare a iepurelui de câmp.

La Tassili, dacă în faza inițială, animalele reprezentate sunt rare și aparțin în special faunei sălbatice (elefanți, rinoceri, antilope cabaline, mufloni), iar cele umane abundă, Perioada bovidiană este cea în care reprezentările animaliere relevă pura plăcere de a reproduce ceea ce oferea mediul înconjurător. Boul domestic ocupă locul întâi numeric, animalele fiind reprezentate grupate în mari cirezi, în ansambluri asemănătoare între ele, cu boi redați cu trupuri bine proporționate, cu eleganțele lor coarne curbate, dar înalta calitate artistică este relevată inclusiv în micile particularități ușor diferite de la unul la altul. În rest, remarcabilă este apetența pentru armonia formelor, cu detalieri anatomice – a urechilor, coarnelor, copitelor –, dar și pentru policromia compoziției, în care dominantă este roșul, însoțit de ocru-galbene sau verzui, cu accente contrastante datorate petelor albe. Există un adevărat cult pentru bou, dar Sahara era o zonă cu suficientă umiditate pentru a fi prielnică viețuirii multor animale ce apar figurate în frescele de la Tassili – animale sălbatice: hipopotami, girafe, elefanți, lei, antilope, gazele.

Un exemplu este o frescă de Auanrhet, cu trei pirogi și trei hipopotami. La Jabbaren, o antilopă de 2m înălțime, cu un trup de elefant cu contur dublu (alb și roșu), reprezenta probabil o divinitate.

Animale apar reprezentate și în India, la Bhimbetka, abri-ul neolitic și protoistoric de aici înfățișează pe suprafețe de 2-3m lungime bovine sălbatice și domestice, cu o cromatică albă ce contrastează cu fondul roșcat, la care se adaugă cervidee, totul plutind într-un spațiu ireal. De asemenea, vedem elefanți, șerpi, păuni. La Madhya Pradesh, multe și mărunte abri-uri se deschid în dealul stâncos de la Gufamaser și prezintă picturi preistorice ce aparțin unei perioade pastorale. În schimb, un grațios animal de 53cm este realizat într-un stil decorativ geometric, în care primează symbolismul, în ciuda figurativismului *en detail* cu care sunt descrise coarnele și botul deschis, firele de păr de pe coadă și gât.

Eliberat de dependența de practicarea a ritualului de procurare a hranei – o dată cu trecerea de la statutul de vânător, la cel de crescător de animale –, omul va căpăta din ce în ce mai mult conștiința propriei valori, a superiorității sale asupra animalelor în jurul cărora își organizase până atunci viața. Este o cucerire spirituală importantă această dobândire a conștiinței de sine, o dată cu care va suferi suferi mutații și arta sa. Omul devine subiect important, dacă nu principal, al noilor scene – narative – compoziționale, exemplele de compoziții înmulțindu-se, de altfel, într-un număr neîntâlnit în Paleolitic. Omul este cel căruia îi sunt evidențiate, cu realism al înțelegerii, trăsăturile care țin de forță și agilitate. În cazul reprezentărilor umane, este

¹ Jane Turner, *The Dictionary of Art*, vol.30, New York, Grove'Dictionaries, 1996, p.364

vorba de fapt mai mult despre un realism logic, în care stilizarea este cea care traduce idei abstracte precum forța, curajul, abilitatea, chiar însușiri morale, în detrimentul perfecțiunii anatomice.

În Europa, figurile umane sunt redată prin linii simple, deși mici trăsături individualizante abundă (ochi, nasuri, acoperăminte de cap, ornamente, pene), la care se adaugă o diferențiere clară a figurilor feminine, la care sunt indicați sânii și fesele, rochiile, podoabele. Există și exemple de femei nud. În pictura levantină găsim puține femei gravide, o excepție este *Venus de la Valltorta*, sub acest nume fiind cunoscute două siluete de femei redată în procesul de naștere, reprezentate în adăpostul Covettes del Puntal (Albocásser, Castellón), în poziții specifice, cu picioarele îndoite și deschise, sprijinindu-se pe călcâie.

Formele umane sunt subiectele centrale ale scenelor, dominând animalele – amplasate în colțuri, urmărite sau rănite. Figurile umane sunt înfățișate cu o stilizare pornind de la scheme reprezentative și ajungând la simple tipuri filiforme.

În Australia, pictura neolitică este punctul de plecare al reprezentărilor miturilor cosmogonice existente și în prezent la populațiile băștinașe. Figuri umane de mari dimensiuni înfățișează eroi cu coifuri asemănătoare unor căști mari care simbolizează norii de furtună ce anunță sezonul ploilor. Sunt spiritele Wandjina care au creat Pământul, oamenii, legile. Nu au gură și sunt însoțiți de animale-atribut; sunt reprezentați în perspectivă răsucită, cu corpul din profil, dar cu picioarele, fundul și capul redată din alte unghiuri. Sunt înfățișați izolat sau grupați, într-o cromatică roșu-negru-galben pe fond alb, în jurul capetelor, linii sau localități de culoare semnificând lumina care le iese din coifuri. Particularitatea acestor picturi este aceea că ele au culorile reîmprospătate mereu, prin revopsire, simbolic, pentru regenerarea forței vitale.

În America de Nord, un exemplu neolitic de pictură în aer liber este cel al unui perete de stâncă de pe o curbură înaltă a Canionului Horseshoe din Utah (imagine denumită „Spiritul sacru”, datată între 7 000 și 2 000 î.Hr.). Stilul nu este naturalist: formele compacte și masive, în mărime naturală, notează concis și cu precursorat modern siluete umane fără membre, ce pot fi în același timp interpretate și ca divinități și ca spirite (sau materializându-le pe acestea pentru a le invoca pentru protecție). Creându-le imaginea pe peretele de stâncă, artistul le oferă corporalitate și spațiu².

În arta braziliană, la Mirador, stilul Seridó datează de pe la 7 460 î.Hr. și se caracterizează prin scene de vânătoare, lupte, dans, sex, fiecare cu două-trei figuri mici (5-15cm), în alb, galben sau roșu. Există reprezentate, de asemenea, canoe cu vâsle, iar personajele sunt împodobite cu arme, pene, fuste și au păr lung. Stilul Cariris Velhos cuprinde compoziții cu figuri mari, uneori grotești, antropomorfe și zoomorfe, statice, colorate în roșu. Există, de asemenea, păsări cu trăsături antropomorfe.

Cele mai multe exemple de reprezentări de personaje umane sunt descrise la Tassili. În general, oamenii sunt redați în diverse posturi; la început, sunt goi și au coarne sau pene pe cap și poartă arme; ulterior, vor avea siluete armonioase și chiar elegante, precum și veșminte variate (tunici lungi, șorțuri scurte) și vor purta accesorii: brățări pe brațe sau pe glezne, cingători, desene decorative pe piele (poate picturi sau scarificări), făcute din puncte. Anatomic, tipul cel mai comun este cel etiopian, dar atunci nu exista uniformitate tipologică, multe rase viețuiau împreună,

² Julian Bell, *Oglinda lumii: o nouă istorie a artei*, București, Editura Vellant, 2007, p.18

ceea ce este vizibil în reprezentări: unele profiluri au prognatism, altele sunt de europoizi³.

Interesantă este femeia în ocră și alb din masivul Tassili, cu capul cu două coarne mari, înconjurat de puncte; dedesubtul ei, o altă femeie, incompletă, se află sub un set de linii curbe⁴. Aceste elemente și altele ne indică faptul că arta Perioadei bubalină și a Perioadei Oamenilor cu capul rotund din Neoliticul saharian conține un puternic element șamanist, dar nu înseamnă că aceste reprezentări au fost executate în totalitate în transă, ci poate ulterior, din amintirea acelor trăiri. (În Perioada pastorală, elementul șamanist există mai puțin, dar redarea unor vaci cu două capete ar putea aparține unei trăiri în transă, iar unele scene campestre pot fi interpretate ca ritualuri⁵.)

Pe un grup de stânci de la Sefar, se desfășoară o operă de un înalt nivel artistic prin modernismul viziunii a două personaje – un bărbat și o femeie în mărime naturală (2,85m x 2,20m)⁶, de un echilibru admirabil al formelor. Aparține Perioadei bovidienilor. Personajul cu flori în păr este de fapt un bărbat așezat cu picioarele sub el, la care se disting clar genunchii, notația rapidă a conturului denotând siguranță și înțelegere a formelor. Sinteza maximă a liniilor rezumă corpul femeii, colorat în ocru-roșu, cu sâni grei ca după multe perioade de alăptat, curbura genunchiului fiind pusă în evidență de piciorul îndoit⁷.

Tot în Sefar, reprezentările personajelor feminine cu arcuri, având un singur sân, dau naștere întrebării cu privire la existența amazoanelor în societatea crescătorilor de vite. O uriașă negresă, cu fața acoperită de o mască aparține stilului Capetelor rotunde.

Din Perioada decadentă a capetelor rotunde, o reprezentare umană de la Jabbaren este gigantică: are 6m înălțime și înfățișează un om cu un contur sintetic al torsului, cu două brațe și un cap rotund, cu un oval în mijloc (de unde asemănarea cu un marțian); corpul ocupă tot peretele, capul fiind pictat pe tavan. Un personaj are coif cu creastă, cu benzi roșii cu contur alb, amintind ca formă coifurile grecești antice. Interesantă este o figură de la Ti-n-Taarift, de 2,08m x 1,08m, înfățișată culcată cu fața în sus, cu brațele ridicate, dar fără picioare; are un corp cilindric, colorat în alb, cu contur roșu.

O capodoperă este o pictură de la Auanrhet, ce înfățișează în ocră-cărămiziu un bărbat cu trupul acoperit ornamental cu o rețea cu dungi albe și cu un fel de flori ce-i cresc din brațe și din pulpe; picioarele îi sunt curbate, ca ale unui călăreț; poartă o mască alungită, ce-i imprimă chipului o sugestie de față de antilopă, cu coarne întoarse în afară și cu urechi brăzdate cu câte două dungi; aspectul este specific măștilor negre folosite la ceremoniile de inițiere din Africa Occidentală. Femeia albă de alături aparține stilului Capetelor rotunde⁸.

Tot la Auanrhet, pe o stâncă izolată, o altă capodoperă numită „Doamna Albă” se distinge prin calitățile sale picturale: este cel mai original personaj feminin din stilul Oamenilor cu cap rotund (aparține Perioadei evolute – cea de influență egipteană – dat fiind forma sânilor alungiți). Femeia, înfățișată alergând (cu un picior atingând pământul și cu unul îndoit în aer), este probabil o preoteasă din cultul unui zeu agrar, ori chiar o divinitate agrară – datorită cornelor orizontale ce-i împodobesc capul și deasupra cărora un nor de puncte simbolizează semințele ce cad pe un câmp

³ Henri Lhote, *Frescele din Tassili*, București, Editura Meridiane, 1966, p.53

⁴ Jane Turner, *op. cit.*, vol.1, p.374

⁵ *Ibidem*, p.373

⁶ Henri Lhote, *op. cit.*, p.192

⁷ *Ibidem*, p.145

⁸ *Ibidem*, p.187

cu cereale, precum și datorită podoabelor și scarificațiilor de pe corp (pe umeri, pe pânze, pe spate și pe sâni): linii de puncte albe alternând cu benzi roșii – în contrast cu ocrul galben al corpului conturat cu alb. Dinamismul este accentuat de franjurile care flutură din mânșoane și din brasarde.

O dată cu omul însuși, și pictura lui va ieși în aer liber în Neolitic, reprezentările fiind amplasate la intrarea în peșteri sau pe stânci în aer liber. Dimensiunea mică a suprafeței de pictat se reflectă în miniaturizarea ce caracterizează în general reprezentările neolitice. Rezultatul va fi o imediatete a înțelegerii lucrului înfățișat, o cuprindere dintr-o singură privire a părților și a întregului. De aici și până la dezvoltarea și răspândirea compoziției a rămas un singur pas.

Pe care artistul neolitic l-a parcurs repede.

Remarcabilă este această concentrare pe efectul de ansamblu al unui grup de elemente – ceea ce va favoriza nașterea ideii de compoziției. Aceasta vine cu principiile ei: simț al ritmului, organizare riguroasă a spațiului, încadrarea elementelor, echilibru, armonie. Desigur, rolul acestor reprezentări era tot magic, dar plăcerea estetică este urmărită și obținută și aceasta, mărturie stând grija pentru acuratețea execuției.

În Europa, arta levantină, a unor populații de vânători care tocmai începuseră practicarea agriculturii și păstoritului, reflectă mai ales în pictură exemple ale acestor activități, în special vânătoarea, dar și dansuri, lupte și alte activități zilnice. Apar și obiecte precum scări, arcuri, săgeți, saci și frânghii. Picturile nu reprezintă figuri singulare care ar putea sugera interpretări „religioase”; în schimb, scenele care înfățișează aparent activități cotidiene este posibil să aibă o valoare simbolică.

Dansul celor nouă femei de la Cogul (Lérida) este o compoziție renumită în Arta preistorică. Aparține stilului naturalist. Un grup de nouă femei (unele negre, unele roșii, iar unele cu un contur de o culoare și interiorul colorat diferit) participă la un dans ritualic (falic?), fiind redată în perechi, fără suprapuneri, în jurul unui bărbat gol, pictat în negru, cu un penis disproporționat de mare⁹. Caracterul este aici clar magic, din moment ce o sacralitate i-a fost atribuită locului, inscripțiile iberice și romane găsite acolo dovedind prezervarea lui până în epoca romană¹⁰. Originalitatea constă în preeminența femeii aici, în rolul semnificativ al acesteia, dat fiind numărul atât de mare în care apar reprezentările feminine, precum și brățărilor și fustele care demonstrează că femeile participă la un eveniment important și dețin funcții înalte. Iar figura masculină, mică, nu este un vânător, ci probabil simbolizează fecunditatea, compoziția însăși celebrând o ceremonie de reproducere.

Un grup de cinci luptători din defileul Gasulla (9cm lățime) este o compoziție care dovedește o bună stăpânire a redării tensiunii mișcării, ritmicitate a repetării formei de bază, o diluare a naturalismului – în contrast cu detaliile descriptive: arcul, săgețile, acoperământul de cap, cu pene, al șefului, chiar pasul de marș de luptă (dans ritualic?) al picioarelor larg depărtate. Este folosit un nou vocabular așadar, în vederea unor semnificații magico-religioase (din moment ce în afara acestor situri cu importanță sacră pentru oamenii de atunci, unde erau concentrate picturile, în alte zone, vecine – mult mai adecvate pictării – acest vocabular nu a fost folosit). Există aici un simț al compoziției foarte dezvoltat.

De asemenea, găsim un război reprezentat, în Morella la Vella, cu două grupuri de arcași care se înfruntă, de un mare dinamism, accentuat de picioarele

⁹ J. A. Gaya Nuño, *Istoria artei spaniole*, București, Editura Meridiane, 1975, p.8

¹⁰ *Les grands maîtres de la peinture*, Paris, Hachette, 1989, p.18

luptătorilor și de siluetele filiforme în general, prin care se obține un rezultat final multiaxial.

O compoziție de la Les Dogues (Gassulla, Castellon) înfățișează o largă scenă de bătălie între două tabere de arcași, înfățișați într-o mare diversitate a pozițiilor¹¹, cele două tabere fiind individualizate prin ornamente¹².

Un exemplu important este și scena de luptă din adăpostul El Civil (Valltorta, Castellon): și pentru diversitatea pozițiilor, dar mai ales pentru gruparea combatanților, ceea ce poate însemna simplă dispunere pe planul compoziției, din nevoi pur vizuale de echilibru în spațiu, dar poate sugera și cunoașterea unor tactici de luptă sau măcar planificare și coordonare: luptătorii cu arcurile ridicate sunt aranjați pe două rânduri, protejându-i pe cei din spate¹³.

Și mai este importantă pentru un aspect această compoziție, unică cel puțin în arta levantină: prezența figurilor feminine în scene de luptă sau de vânatoare, chiar neînarmate fiind.

La Les Dogues, dar și la El Civil și la Cingle de la Mola Remigia există reprezentări de răniți, cu deformări corporale, ecou al torsiunii în momentul impactului cu săgeata. La Cingle de la Mola Remigia, un luptător este înfățișat purtând în brațe corpul tovarășului său mort; ceva mai sus, un alt războinic mort are trei săgeți înfipte în corp¹⁴.

La Sierra Morena, schematismul caracterizează figurile umane, reduse la simple linii (la cele animaliere, tradiția viziunii încă se păstrează) (cerbi, mufloni). Figurile umane sunt grupate mai multe la un loc, într-o diversitate de atitudini, în scene coerente, pline de viață, în care se accentuează interesul pentru preocupările omului, precum și importanța sa și dominația asupra animalului. Vioiciunea și spontaneitatea formelor, angularitatea ascuțită a acestora sunt trăsături definitorii, regăsite mai târziu în mult mai rigidele pictograme ale Antichității.

Deși vânatoarea nu mai este primordială pentru asigurarea existenței, ea nu dispăre ca subiect al picturii: la Valltorta, într-o celebră scenă de *Vânatoare* pictată în roșu, câțiva arcași vânează cerbi, de fapt cele două grupuri de înfruntă, animalele par că atacă, aleargă spre vânători (în așa-numitul galop „zburător”, cu toate picioarele în aer) – nu fug de aceștia.

Alt grup de picturi este reprezentat de cele de mai la sud, la limitele Cataluniei și ale ținuturilor valenciene, pe malurile râului Ebro, în Munții Tivissa, Vandellòs-Perelló și Ulldecona. Lucrările din aceste adăposturi (Cabrafreixet, Perdigó, Ramat și Polvorin) sunt într-o stare proastă de conservare; cele din ultimul exemplu sunt chiar mai mici decât dimensiunea comună (cca 10 cm): arcași ținând arme în mâini, unii purtând pene pe cap, animale cum ar fi căprioare (unele cu coarne monumentale), capre, mistreți, un lup (câine?), păsări. Imaginea cu două personaje umane și o pasăre aparține etapei numite de cercetători „stilizat-dinamică” – în care un personaj este în repaus, în contrast cu celălalt, surprins înălțându-se parcă în zbor, cu brațele ridicate în sus. O scenă controversată ca interpretare înfățișează un bărbat care transportă un animal legat de o frânghie: poate o scenă de vânatoare (singura fără arcași?), poate un animal captiv (începuturile domesticirii?). În adăposturile de la Ulldecona, în Sierra

¹¹ Jane Turner, *op. cit.*, vol.30, p.365

¹² Esther López-Montalvo, *Violence in Iberian Neolithic: new readings of Levantine rock art*, in *Antiquity*, vol.89, Issue 344, 2015, pp.309-327, p.317

¹³ *Ibidem*, p.319

¹⁴ George Nash, *Assessing rank and warfare-strategy in prehistoric hunter-gatherer society: a study of representational warrior figures in rock-art from the Spanish Levant, southeastern Spain*, in *Warfare, Violence and Slavery in Prehistory*, Archaeopress, 2005, pp.75-86, pp.83-84, p.82.

de la Pietat, scenele de vânătoare cuprind chiar și 50 de figuri: cerbi doborâți sau fugăriți de arcași¹⁵, de exemplu scena în care un cerb este vânat de doi oameni, unul având o săgeată cu arc, celălalt, ținând arma cu ambele mâini.

La Çatal Hüyük predomină scenele de vânătoare. Un fragment din *Vânătoarea de căprioare* înfățișează, cu foarte mare dinamism, un dansator îmbrăcat într-un șorț alb și o piele de leopard, ținând un arc într-o mână.

Interesant, la Çatal Hüyük întâlnim și scene ritualice, precum cea care înfățișează ritualul descărnării corpurilor – înainte de înmormântare – de păsări mari care ciugulesc trupurile umane¹⁶; sunt evocate vechi credințe reprezentate în reliefurile din templul mezolitic de la Göbekli Tepe. Cultul craniilor detașate de corp ulterior îngropării – în credința reînvierii unui decedat – există așadar în continuare (deși templul de la Göbekli Tepe nu mai exista).

Uimitoare prin naturalism este reprezentarea unui oraș – care a fost interpretată ca un veritabil peisaj! – într-o vedere aeriană a caselor sale compacte, dreptunghiulare, cu un con dublu de vulcan în erupție deasupra (cu pete de lavă – un fenomen înfricoșător, suficient de important pentru a reține atenția și probabil atribuit puterii supranaturale ale vreunei divinități, muntele primind astfel semnificație cultică). Muntele a fost redat din profil¹⁷, cu puncte și linii care ies din cel mai înalt dintre conuri, sintetizându-se astfel lava care erupe. Muntele este existent în realitate, are două vârfuri, ca în scenă, existent fiind și vulcanul și, mai mult, și erupția se pare că s-ar fi produs în perioada în care a fost realizată pictura. În partea inferioară, scena este redusă la cca 80 de module asemănătoare ca formă și dispunere cu celulele unui fagure (probabil vederea în plan a unei așezări la poalele muntelui, cu casele dispuse aglutinat, ca în Çatal Hüyük).

În Africa de nord, reprezentările umane anturează pe cele animaliere în compoziții, dar găsim și scene de gen cu personaje umane expresive și grațioase – în fața unei colibe, a oalelor, tăind lemne, stând de vorbă, dansând, copii culcați – sau scene în care predomină animalele: în turme mănate de păstori. Foarte evidente compoziții se găsesc la Tassili, unde se preferă narativismul, iar ca subiecte: scene de dans, de vânătoare și de război. Acestea sunt de un dinamism ieșit din comun, personajele nu sunt redade niciodată în atitudine statică, ci pline de vioiciune, dacă ar fi să amintim *Lupta dintre două grupuri de arcași* de la Sefar. Sau, tot de aici, o reprezentare umană din Perioada decadentă a capetelor rotunde are o măreție pe măsura magicului acestei compoziții: ilustrarea unui cult al maternității, fapt explicat prin femeia culcată, în poziție de naștere. Personajul foarte înalt față de procesiunea femeilor care îl imploră cu brațele ridicate (pentru maternitate? pentru o naștere ușoară?) este probabil un zeu. Ceva mai mică (cca 3m înălțime), o altă divinitate cu un ovoid în mână este implorată și aceasta de personaje cu brațe ridicate. Totul alcătuiește o compoziție grandioasă, plină de mister.

Alte scene ne relevă scene de vânătoare cu arcul sau – într-un minunat exemplu, de o bună calitate artistică în ceea ce privește execuția – vânătorii urmăresc antilope reprezentate doar prin capete.

O altă compoziție importantă este cea de la Jabbaren, cu 135 de figuri redade cu un realism ieșit din comun, poate cea mai frumoasă din Arta preistorică. Și dimensiunea este enormă: 20m, la care se adaugă și complexitatea scenelor: gazele și

¹⁵ *Les grands maîtres...*, p.18

¹⁶ Andrew Sherratt, in Lawrence Gowing (ed.), *A History of Art*, Oxfordshire, Grange Books, 1995, p.12

¹⁷ Anthony F. Janson, *History of Art*, New York, Harry Abrams, 1986, p.33

antilope urmărite de arcași, o cireadă de boi atacată de arcași, păstori luptându-se, iar în mijloc, un rinocer rănit, cu nările pline de sânge, atacă.

Sau întâlnim scene cu oameni luptându-se pentru turme, ori scene de dans; de asemenea, există înfățișate scene de gen, cu ocupații cotidiene, gospodărești: femei pisând grâne în fața unor colibe ascuțite. La Ti-nTazarift, o compoziție deosebită înfățișează o cireadă de boi redați schematizat și cu picioarele și capetele în racourci; dedesubt, un șir de personaje cu cap zoomorf nu au picioare, dar par că dansează; alături, într-un cadru compartimentat, alte personaje dansează și ele, cromatica fiind în ocru-roșu, ocru-galben și alb. Tot o turmă de boi se găsește și la Jabbaren – o compoziție de o calitate superioară, atât cromatic (culori noi sunt folosite aici – măturie stând tente galbene, dar și verzi, violacee și chiar albastre), cât și în ce privește desenul, cu rafinament al formelor și fluiditate a liniei. Fresca *Boilor policromi* (amplasată pe o stâncă în aer liber) aduce în fața privitorilor o turmă mânăată din spate de un păstor. Specii diferite (bos africanus cu coarne curbate în formă de liră și bos brachiceros, cu coarne groase și încovoiate în față) „înaintează”; în față, un animal sacrificat are o labă tăiată.

Astfel, reflectând probabil noile credințe dar și noua economie, precum și noua artă figurativă, pictura neolitică este în declin și evoluează înspre un stil liniar, o scriitură fugitivă, cu trasări fin incizate, la care schematismul alternează cu abstractizarea.

Față de libertatea de exprimare a artistului paleolitic – care se adresa tuturor – pictorul neolitic are totuși îngrădirile lui: în ceea ce privește o artă care va începe, o dată cu apariția șefiei, să se supună mai întâi gustului comanditarului, deci al conducătorului, și abia apoi publicului larg. Astfel, o dată cu schimbarea modului de gândire și de viață (dacă ne referim aici și la sedentarizare), se modifică și sensul Artei.

BIBLIOGRAPHY

1. Bell, Julian, *Oglinda lumii: o nouă istorie a artei*, București, Editura Vellant, 2007, trad. Bogdan Lepădatu, Tania Siperco
2. Gaya Nuño, J. A., *Istoria arei spaniole*, București, Editura Meridiane, 1975, trad. Gheorghe Bala
3. Gowing, Lawrence (ed.), *A History of Art*, Oxfordshire, Grange Books, 1995
4. Janson, Anthony F., *History of Art*, New York, Harry Abrams, 1986
5. *Les grands maîtres de la peinture*, Paris, Hachette, 1989
6. Lhote, Henri, *Frescele din Tassili*, București, Editura Meridiane, 1966, trad. Modest Morariu
7. López-Montalvo, Esther, *Violence in Iberian Neolithic: new readings of Levantine rock art*, in *Antiquity*, vol.89, Issue 344, 2015, pp.309-327
8. Nash, George, *Assessing rank and warfare-strategy in prehistoric hunter-gatherer society: a study of representational warrior figures in rock-art from the Spanish Levant, southeastern Spain*, in *Warfare, violence and slavery in Prehistory*, Archaeopress, 2005, pp.75-86
9. Turner, Jane, *The Dictionary of Art*, vol. 1, 30, New York, Grove'Dictionaries, 1996.

NEIGHBORHOODS AND NEIGHBORHOOD SIGNS IN THE RUPEA MARKT

Mariana Borcoman

Assoc. Prof., PhD, „Transilvania” University of Braşov

Abstract: Modern communities have structures that keep adapting to change. These are specific to certain compact communities whereas in the case of metropolitan areas one speaks of a heterogenous mix of population. Therefore, the cultivation of a sense of neighbourliness becomes the responsibility of authorities or certain leaders. In Transylvania neighbourhoods represented the spirit of unity and solidarity. Following the medieval model, they continue to exist today and Rupea is just one example in this respect.

Keywords: neighbours, protocols, symbols, solidarity, mutual aid.

I. Introduction

The study of social structures during the past half century focused on delineating urban areas while considering the heterogeneity of the population and neighborhood relationships of several families belonging to specific ethnic communities. The authorities' policies were mainly aimed at ensuring the security of the neighbourhoods and they also involved citizens in their actions. In this respect, "cells were identified to pinpoint different locations in the neighbourhood, such as agents, citizens, police officers and community workers, youth gangs" (Geertje Slingerland, Igor Nikolic, Frances Brazier, p. 2).

The image of contemporary metropolitan cities tends to fluctuate: at first people move because they want to find a well-paid job where they live, and then move to the suburbs precisely because of the noise and pollution. At the same time, the violence - street crime - that dominates the outskirts of cities is another reality of today. City officials, together with various NGOs, are making efforts to integrate and socially include these groups. The urban environment is fluctuating in terms of content and the idea of helping others or doing various community actions is just a utopia nowadays. In cities, young people are an important group who are at different stages of education or, worse, have dropped out of school and joined different groups that engage in antisocial actions, "The social neighbourhood model has succeeded in unravelling the influence of local social structures on the life and safety of a neighbourhood" (Geertje Slingerland, Igor Nikolic, Frances Brazier, p.5).

In recent years social researchers have focused on identifying the gaps between the numerous poor and the few rich neighbourhoods. The divide between the two entities is widening during electoral campaigns when solutions such as access to school for children, providing more spacious housing along with access to resources are presented as priorities to social actors.

A parallel analysis of the situation in two large cities: Barcelona and Milan revealed sensitive issues, namely, "The neighbourhood community as a social agent in the post-industrial society has undergone several processes such as changes in the traditional roles of the family. It contributes, on the one hand, to the dilution of collective identity and sense of community, and on the other hand, to the promotion of territorial concentration of people in social and economic difficulty" (Ana Belén Cano-Hila, Youth and neighborhood effect in Southern European cities: some pending issues to analyze, p. 133).

So, neighbourhood is a fluctuating and diluted factor nowadays and I think that Transylvania's medieval past concerning neighbourhoods provides an example in this respect: a picture of a settled, God-fearing and caring world.

II. Transylvania - the settlement of the Saxons and the community models they brought

Transylvania entered under the control of the Hungarian royalty in the XI and XII centuries. In order to ensure that it had full control of this territory they invited population of German origin from the Rhine, the Moselle and Luxembourg with the help of the landlords. Those would generically be called Saxons. They would settle in distinct areas of south-eastern Transylvania and, as a result of the socio-economic privileges they received from the Hungarian royalty, would constitute the Land of the King. They brought with them from the West advanced methods of working the fields, the division of trades into families and categories and social organizations called brotherhoods. These probably originated in the Roman Empire and were taken up and adapted by the new barbarian kingdoms. A first structure of the Transylvanian Saxons were the Bruderschaft associations of boys, together with the brotherhoods of the guilds mentioned in documents. The first of its kind was mentioned in 1372, followed by the St. John Association of 1484 in Sibiu.

From these brotherhoods and associations neighbourhoods emerged as a result of evolution and based on the rights obtained by the Saxons in Transylvania. In towns they were organized by districts and at the beginning they had quasi-military attributions and then became community structures. The first neighbourhood is recorded in Prejmer in 1498, in 1531 on a street in Brasov, 1601 in Sighisoara and in 1640 in Rupea. In 1796, the Transylvanian government decided that all inhabitants, regardless of their nationality, should enter the neighbourhood assembly (Eduard Muller, p. 120.) and in 1891, following a decision of the Hungarian Ministry of the Interior, they were abolished. However, they survived by belonging to the Saxons and to the Romanians separately.

In towns the neighbourhoods were structured by districts and depending on how big they were they formed two or three neighbourhoods, but in the villages, they were fewer: one per two streets, so their number was variable.

III. Neighbourhoods as forms of community control and maintenance of good order

Neighbourhoods were only open to married men and were required membership to the Saxon community. Their duties were based on moral norms and were marked in the written statutes of the neighbourhoods. They were in charge of guarding the fortress walls, fortifications and gates. They were also responsible for making sure that every family cleaned their street, the fairgrounds and were careful not to light fires that could endanger the community. But the main task of the neighbourhoods was to help their members: to organize weddings, to build a house, to organize a funeral (by helping to dig a grave). They took care of the elderly, the widows of the community and the women who were still recovering from childbirth by taking turns to bring those food. Neighbourhood by-laws required the consent of neighbours to sell or purchase a house. In the villages the neighbourhoods had several specific functions... they decided how to use the fields and pastures, hired shepherds, determined the grazing and harvesting period, (R. Ban, I Depner, p. 123).

The management of the neighbourhood was given by vote to an elderly man of experience and authority who was elected by the members of the neighbourhood and was called the "Tata de vecini" (Neighbourhood father). This mandate lasted 2-3 years and they were given trust and authority.

Each neighbourhood had a box holding the signs of the neighbourhood, the registers of the members and the amounts they contributed, together with the fines paid (if the request

was not answered, if they were harassed or if they behaved immorally) and the wooden board with which the members of the neighbourhood were called to various actions. There were two keys for these crates, which were held by the two leaders, so that one of them could never open the crate. It was passed from one neighbour to another as quickly as possible in case of need.

The meeting of all the members of the neighbourhood was held several times a year” on the Saturday before the harvest, on the day of the foundation of the neighbourhood and on Advent Sunday, (M. Wagner, p. 12). Those were days of celebration in which, of course, women also participated.

The preservation of order, of mutual aid, the preservation of Christian values, were the duties preserved in the neighbourhood.

III. Neighbourhoods in Rupea town

Rupea town was the residence of the Saxon seat of Rupea and was the easternmost point of the structure administered by the Saxons being located at the "affluence of the various tributaries of the Olt: Horomrodul Mare, Homorodul Micul, Cohalm Valley and Ticuș Valley. The seat had 18 localities in administration in the vicinity of the Szekler seats of Odorhei and Micloșoara, with enclaves of the county of Târnava, with the district of Făgăraș, of Brașov, the seat of Cincu and that of Sighișoara," (M. Borcoman, p. 70). It was called Markt = fair because it was a smaller locality compared to the large towns of the chracian countryside.

Documentary evidence of the neighbourhood of Rupea dates back to 1640. There were a number of Saxon villages and their names were numbered from 1 to 6. They composed only of Saxons who lived in the central area of the town and at the foot of the fortress, on the Main Street (today Republic Street) and Citadel Street. There were three on Main Street and three on Citadel Street. Unfortunately, in the archive of the evangelical churches of Rupea only a small part of them have been preserved ((more about the neighbourhood no. 4 and no. 6), but they illustrate what life of a neighbourhood in Rupea was like. Below there are some of the photographs taken from the inventory of the neighbourhoods.

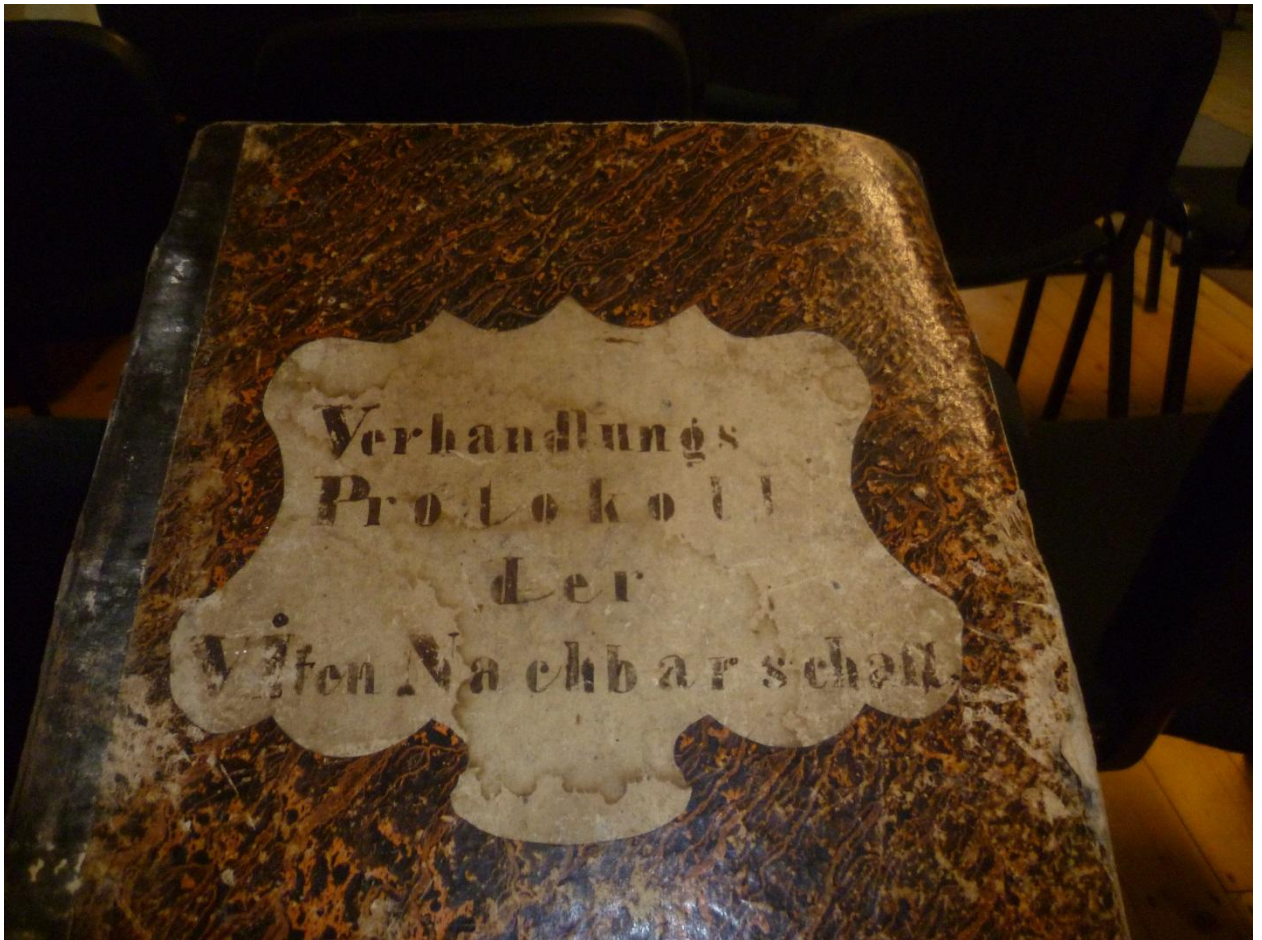

Image 1. Register of the 4th neighbourhood of Rupea . It is a register handwritten by several people containing lists of people, expenses for various repairs, help given to those who needed it. It is well kept and preserved.

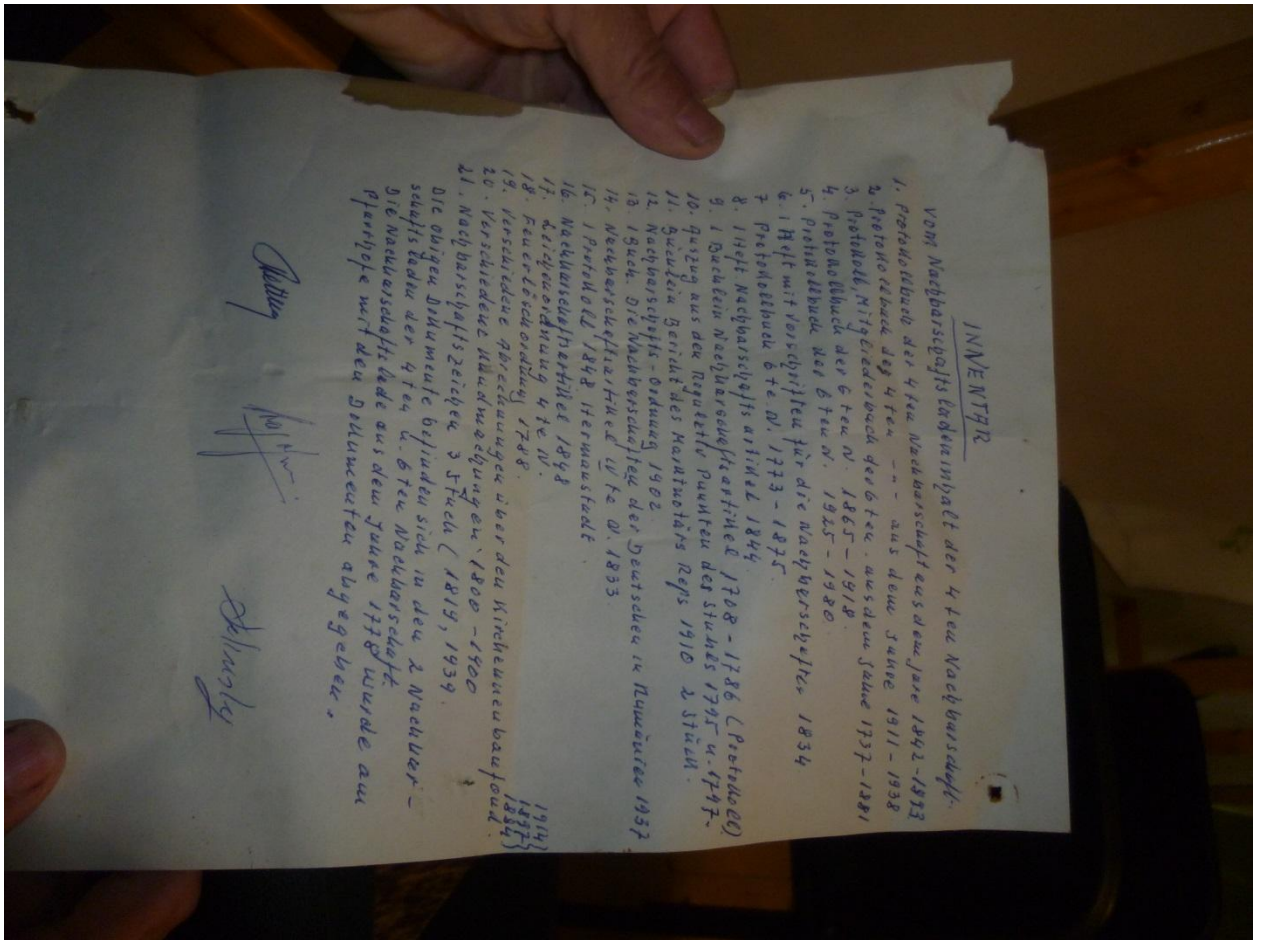

Image 2- Inventory of the 4th neighbourhood. From the neighbourhood's handwritten box an inventory made in 1960 with all the amounts that were collected and of course the related expenses. The signatures belong to thr neighbour's father, the youngest member and the neighbour's secretary.

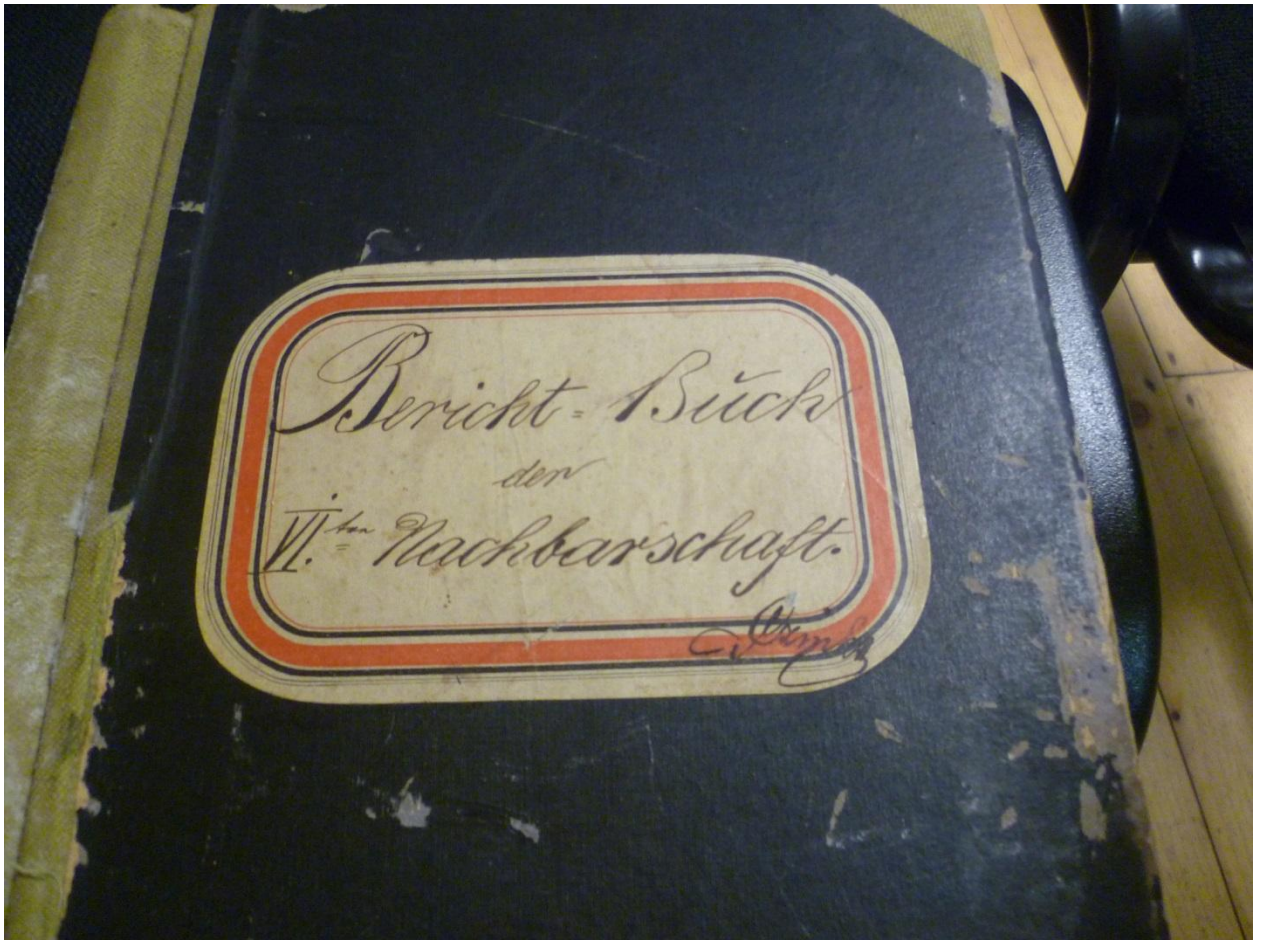
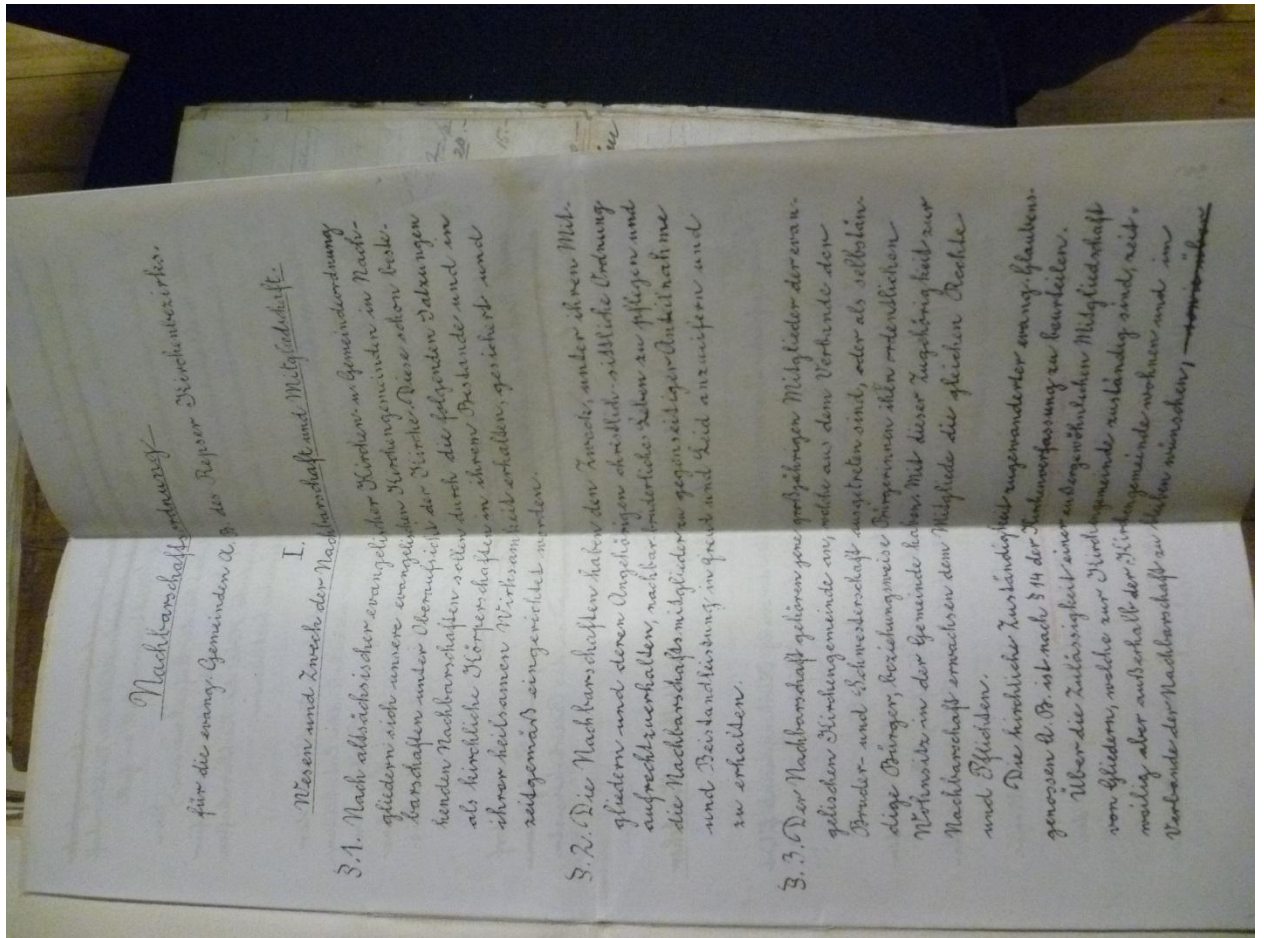

Image 3 . Neighbourhood register no. 6. It covers the period from 1850 to 1960 and contains the accounts, the inventory of the neighbourhood (the neighbourhood owned crockery, large pots, glasses and cutlery which were used for events that brought the whole community together: neighbourhood gatherings, weddings and funerals).

Imagine 4. Statute of Rupea parish repealed by the church assembly. It contains 43 articles which had a complex structure: ensuring order in the locality, the school rules, the obligation for everyone to attend liturgy on Sunday and on feast days, rules of conduct and dress in the locality.

Picture 5. Neighbourhood Box No. 6 with the signs of the neighborhood, the neighbourhood notice board and the small ledger with the accounts in it. When the box was frequently used the money of the neighbours was also kept in it.

t

Imagine 6. Neighbourhood communication tablet no. 3 from 1819. Unfortunately, it is quite damaged and does not have much identification elements. It is not accompanied by any protocol or by a neighbourhood box.

All these were neighbourhoods with a strong identity. For the Saxons realities like going to church were dearly and carefully preserved. Unfortunately, due to the deportations in the 1950s and especially to the emigration after 1990, the number of Saxons in Rupea decreased drastically. Today there are only 2 families of Saxons in the town and they are still here because they refused to leave.

The model of the Saxon neighbourhoods was taken over by the Romanians of Rupea who lived on the side streets and there are still four of them today, but the only duties that remain today are: funeral help and the party that takes place on January 24th for each neighbourhood. After the period of collectivization and confiscation of land from the

peasants living in the villages around the town of Rupea, they migrated to town for work. In the 1960s and 1970s the block of flats on Sergeant Boeriu Street was built and most of them moved to this area. These newcomers, *outsiders* as they were called by the local Romanians, were also their neighbours. In later years they bought houses in the town and became prominent people and were part of the neighbourhoods of the native people from Rupea.

Conclusions

Neighbourliness is a concept that has at least two aspects: a medieval one as a communitarian structure with a complex role and a modern-contemporary one as a neighbour in the neighbourhood. The neighbourhoods of the Rupea Saxons fit the pattern of those of the Saxons in any part of Transylvania and this determined their unity and consistency. From an early age, children were taught to play an instrument, to do various activities for the community and the church. So, according to the custom, after marriage they entered maturity. The civic spirit and keeping good moral order were a reality. But it is natural that economic developments and changes after 1990 produced other realities. Unfortunately, however, cities have diluted or even led to the disappearance of community and civic spirit. Other realities have been created in this non-homogenous space: gangs of criminals in neighbourhoods, poor or jobless families and school dropouts, and the consumption of banned substances. These are problems for which authorities and social services seek solutions. How simple and safe things used to be a few hundred years ago. Civic education is learnt through role models, and even more so through the commitment of each one of us and through cooperation between authorities and citizens.

BIBLIOGRAPHY

1. Geertje Slingerland, Igor Nikolic, Frances Brazier, *It's in the social network: The Social Neighbourhood model to unravel local social structures for liveable and safe neighbourhoods*, Journal homepage, www.elsevier.com,

2. Ana Belén Cano-Hila, Youth and neighborhood effect in Southern European cities: some pending issues to analyze, *Revista Latinoamericana de Ciencias*, vol. 15 nr. 1, Iuny, 2017. Pp 131-145.

3. Müller Eduard, *Sthühle und districte...*

4. R. Ban, I Depner, *Leblanger Heimatbuch*, Manuscris, Empehal, 1993.

5. M. Wagner, *Skicksal und Erinungen*, Sibiu, 1993.

6. Mariana Borcoman, *Așezări transilvane: RUPEA*, Academia Româna, Centru de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2010.

Unpublished sources:

Image 1-6 Unpublished material from the Rupea Evangelical Church collection, photos by Claudiu M. Florian.

TRAVEL IMPRESSIONS OF THE BRITISH ROBERT TOWNSON IN ORADEA (1793)

Laura Ardelean

Lecturer, PhD, University of Oradea

*Abstract: The traveler and scientist Robert Townson undertook a trip to Hungary in 1783. His project resulted in the publication in 1797 of a volume entitled *Travels in Hungary with a short account of Vienna in the year 1793*, which, in addition to its scientific assertions, also includes the traveler's impressions of the towns he visits. On June 23, Robert Townson arrives in Oradea, the easternmost city he reached during the expedition undertaken in 1793. In the present work, we highlight the important information and details about the city that the author considers one of the most beautiful compared to the other cities he visited on this occasion.*

Keywords: end of the 18th century, traveler and naturalist Robert Townson, Hungarian towns, Oradea, impressions, stereotypes, confessions, ethnicity

Începând cu sfârșitul secolului al XVII-lea înregistrăm un interes crescând a lumii occidentale pentru spațiile pe care le considerau a fi la periferia lumii civilizate. Așadar spațiul Europei de est intră în colimatorul nu numai a oamenilor de știință, a doritorilor să publice enciclopedii universale, a celor care urmau profesiuni liberale sau a celor care urmau carieră militară sau diplomatică, dar și a tinerilor care, urmând moda vremii, își includ în “mare lor tur” și acest areal care fără doar și poate este văzut, cel puțin la început, un spațiu întârziat și exotic, unde se împletesc influențele culturii occidentale cu cele orientale¹. Pe parcursul secolului al XVIII-lea atracția pentru această parte a Europei este în continuă creștere. Transilvania în sensul larg nu face excepție, intră în interesul călătorilor, mărturie fiind numeroasele însemnări de lăsate de cei care au vizitat ținutul. Britanicul Robert Townson se înscrie în această pleiadă de călători.

El întreprinde în 1793 o călătorie de studiu în Ungaria de atunci, iar impresiile sale au fost publicate în 1797, într-un volum care însuma 506 pagini, care a văzut lumina tiparului la Londra². Opiniile sale, venite din perspectiva omului de știință îi conferă indubitabil operei sale un caracter de sursă istorică importantă pentru secolul al XVIII-lea.

Despre Robert Townson știm că s-a născut în Richmond (Surrey) în 1762. Tatăl său, John Townson, a fost un comerciant. După decesul tatălui său, care a survenit când Robert avea doar 10 ani, familia a fost nevoită să se mute în Shropshire în nordul Angliei. A ajuns în Manchester ca ucenic, însă a manifestat de tânăr interes pentru științe naturale. Acesta este și motivul pentru care întreprinde o serie de călătorii în Europa. La vârsta de 21 traversează, se pare că în mare parte pe jos, Franța și Italia, ajungând până în Sicilia. În 1787 devine student la École des Mines din Paris, unde studiază mineralogie și metalurgie, dar în 1788 se întoarce acasă, pentru ca un an mai târziu să se înscrie la Universitatea din Edinburgh, unde studiază medicina, chimia și științele naturii³. La sugestia lui James Hutton, a fost ales membru al Societății Regale din Edinburgh. Apoi a fost în vizită la Universitatea din Copenhaga și Universitatea din Uppsala⁴. În 1791 (1792?) se înscrie și la

¹ Sorin Șipoș, *The Romanity of the Romanians as Reflected in the Accounts of Foreign Travelers between the Years 1710 and 1810*, în *Transylvanian Review, Romanian Modernity Historical, Cultural, and Theological Paradigms*, ed. Florin Dobrei, vol. XXX, Supplement No. 1, 2021, p.7.

² Robert Townson, *Travels in Hungary with a short account of Vienna in the year 1793*, London, 1797

³ Kökény Andrea, *Robert Townson utazásai Magyarországon, 1793 [Călătoriile lui Robert Townson în Ungaria, 1793]*, în *Aetas*, Seghedin, 2013, nr.3, p.120.

⁴ <https://adb.anu.edu.au/biography/townson-robert-2743> (accesat la 2 aprilie 2023, ora 8.00)

Universitatea din Göttingen, unde în 1795 obține titlul de doctor în medicină⁵. În timpul șederii sale la Göttingen face vizite în Franța și Austria, vizitează și Universitatea din Viena și plănuiește o călătorie în Ungaria, care se materializează în perioada mai-octombrie 1793. Întors acasă în Anglia, în 1795 primește titlul de LLD (doctor în drept) din partea Universității din Edinbourg⁶. Urmează apoi o perioadă de tatonări și încercări care i-au fost zădărnice, nereușind să găsească sprijin financiar pentru proiectele sale, unele poate chiar îndrăznețe, așa că, dezamăgit fiind, după moartea mamei sale în 1805, se decide să părăsească țara și să emigreze în Australia, unde fratele său, John Townson, a slujit ca și ofițer în armata britanică din 1790 până în 1800, și care apoi s-a reîntors în pe tărâmurile australiene în august 1806⁷. Pe lângă cartea care descrie călătoria sa în Ungaria, a mai publicat două volume în 1798 (*Philosophy of Mineralogy* și *A Poor Man's Moralists*) și unul în 1799 (*Tracts and Observations in Natural History*)⁸.

Interesant că în legătură cu perioada vieții sale petrecută în Australia avem mai multe informații. Un bun naturalist și cunoscător a limbilor latină, greacă veche, franceză și germană, i-a fost ușor să primească aprobarea guvernului britanic, odată cu promisiunea unui teren și alte privilegii și o sumă de 100 de lire pentru cărți și pentru un laborator pe care să-l organizeze în Australia. Astfel ajunge la Sydney la 7 iunie 1807, unde fiind nevoit, datorită unui concurs de împrejurări nefaste, să-și abandoneze planurile științifice, se ocupă de agricultură⁹. Se pare că ghinionul îl urmărește și pe aceste îndepărtate meleaguri. La sosirea sa în Australia, îl găsește pe fratele său pregătindu-se să se reîntoarcă în Anglia, deoarece guvernatorul din New South Wales, Wiliam Bligh refuza, până nu primea instrucțiuni specifice de la Londra, să-i acorde în proprietate cele 809 ha de pământ, teren ce-i era promis de către secretarul de stat printr-o scrisoare. Dar totuși putea să-și aleagă terenul, să cumpere animale și să folosească la muncă 4 condamnați timp de 18 luni. Robert, înarmat cu o scrisoare similară, a avut parte de același tratament. Mai mult decât atât, Bligh nu îi apreciază calitățile sale de om de știință și nu dovedește înțelegere față de aspirațiile sale științifice și insistă să-l consulte pe guvernator cu privire la utilizarea materialului științific pe care l-a adus. Ca urmare a acestei animozități, Robert devine un adversar a lui Bligh, luând parte la o rebeliune împotriva acestuia. Cu toate că a fost parte din comitetul insurecțional, căutând dovezi împotriva lui Bligh, George Johnston care a dispus arestarea și întemnițarea guvernatorului, a refuzat la rândul său să-i acorde pământul pe care Townson și-l dorea pe insula Emu, lângă Penrith; deși i s-au dat 809 ha la Botany Bay, lângă actualul Blakehurst și 28 de vite, el a susținut că doar jumătate din grant era de vreun folos, așa că plângerilor sale din 1807 și 1808 împotriva lui Bligh, li s-a adăugat cele din 1809 împotriva înlocuitorilor acestuia. Guvernatorul Lachlan Macquarie i-a anulat într-o primă fază toate bunurile acordate, însă în 1811 i-a acordat 680 ha la Botany, la care s-au adăugat alte 405 ha lângă Minto în New South Wales. Aici a pus bazele unei ferme unde se va stinge din viață la 27 June 1827¹⁰. Condiția standard în momentul acordării unor proprietăți era ca terenurile să nu fie vândute timp de 5 ani și să fie cultivate, ceea ce s-a aplicat și în cazul lui Robert Townson. După 4 ani în care a trebuit să se susțină din resurse proprii, această condiție îl incomodează și înaintează o cerere ca să i se permită vânzarea bunurilor ca să se poată întoarce în Anglia. Într-un final rămâne în Australia, dar trăiește retras de societate, într-o permanentă stare de nemulțumire față de autorități, fiind considerat un excentric, și se concentrează doar asupra administrării fermelor sale, abandonând orice proiect științific. Doar după plecarea guvernatorului Lachlan Macquarie avem câteva informații despre el. În 1822 a devenit vicepreședinte Societății Agricole și membru al Comitetelor de horticultură și șeptel. În același an a fost a propus ca membru

⁵ *Călători străini despre Țările Române*, vol. X, Partea a II-a, coord. Maria Holban, Maria Matilda Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, Editura Academiei Române, București, 2001, p.1174.

⁶ Péter Rózsa, Miklós Kázmér, Gábor Papp, *Activities of volcanist and neptunist 'natural philosophers' and their observations in the Tokaj Mountains (NE Hungary) in the late 18th century (Johann Ehrenreich Von Fichtel, Robert Townson and Jens Esmark)*, în *Földtani Közlöny*, 133/1, Budapesta, 2003, p. 131-132.

⁷ <https://adb.anu.edu.au/biography/townson-robert-2743> (accesat la 2 aprilie 2023, ora 8.00)

⁸ Péter Rózsa, Miklós Kázmér, Gábor Papp, *op.cit.*, p.131.

⁹ Rózsa Péter, *Robert Townson leírása Debrecenről 1793-ból [Descrierea din 1793 a lui Robert Townson despre Debrecin]*, în *Honismeret*, XLVIII. 2020/4, Budapesta, p. 75-76; Kökény Andrea, *op.cit.*, p.121.

¹⁰ <https://www.eoas.info/biogs/P000838b.htm> (accesat la 2 aprilie 2023, ora 9.20)

al Societății Filosofice din Australasia. Conținutul bibliotecii sale oferite spre vânzare după moartea sa dezvăluie faptul că a fost un adevărat polihistor. Ferma lui, Varro Ville era una dintre cele mai frumoase și prospere, produsele sale erau căutate.

Averea acumulată o lasă moștenire rudelor sale, și anume fratelui său, John Townson, celor două nepoate din Anglia și nepotului său, ofițerului John Witts¹¹.

Trecând în revistă datele biografice ale lui Robert Townson nu putem să nu observăm că avem de-a face cu un om foarte bine instruit, un bun profesionist, un polihistor, dar un om înzestrat cu o personalitate aparte, care nu ezită să critice când este nevoie, situându-se deseori în opoziție față de autoritățile vremii. Refuzurile succesive pentru a primi finanțare pentru proiectele sale îl determină să caute soluții, chiar disperate. Perseverența lui, dorința de a avea succes indiferent de ce se apuca, denotă o fire obsesivă, probabil acesta fiind și motivul pentru care nu reușește să-și întemeieze o familie și trăiește destul de izolat în Australia până la sfârșitul vieții.

Revenind la anul 1793, cu toate că au să-l descurajeze, el își începe călătoria de la Viena în Ungaria. Oamenii din anturajul său de la Viena au invocat că este o întreprindere mult prea riscantă și că locurile pe care dorește să le exploreze sunt locuite de sălbatici, insuflându-i și că s-ar putea să nici nu se întoarcă, sugerând că și-ar putea pierde chiar viața¹². Cu toate acestea trece granița spre Ungaria în data de 6 mai. Durata călătoriei sale a fost de 6 luni, perioadă în care, dacă se adună toate locurile pe care le-a vizitat, și pe care le prezintă în însemnările sale în ordine cronologică, constatăm că a făcut cam 2000 km doar în spațiul ce aparținea de Ungaria¹³.

Traseul său este următorul: intră în Ungaria pe la Sopron, apoi trece prin Tata, Komárom și merge la Pesta, de unde își continuă drumul la Visegrád, Strigonium, Eger, Gyöngyös, de unde ajunge apoi la Debrețin și Oradea. De aici se întoarce repede la Debrețin, mergând apoi în regiunea Tokaj și vizitează o serie de orașele, Körmöc, Késmárk, Szomolnok, de unde prin Selmec ajunge la Bratislava și Trnava, care sunt ultimele obiective a călătoriei¹⁴. Amintim că scopul călătoriei sale a fost unul științific, astfel că însemnările sale de călătorie, publicate în volumul intitulat *Travels in Hungary with a short account of Vienna in the year 1793* sunt în primul rând legate de ocupația sa de bază, de naturalist și mineralog, din domeniul petrologiei, mineralogiei, botanicii și zoologiei. Descrierile sale detaliate despre flora și fauna din Tatra de exemplu, reprezintă și astăzi pentru lumea științifică o cercetare fundamentală pentru zona respectivă¹⁵. Însă pe lângă observațiile omului de știință, descoperim că în lucrarea sa sunt presărate informații importante cu privire la situația economică, socială, politică și culturală a Ungariei de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, incluzând și foarte multe detalii cu caracter etnografic despre zonele vizitate¹⁶. Descrierile sale au fost bine primite, interesul pentru lucrarea sa reiese din faptul că aceasta a fost reeditată la Paris în franceză în 1799¹⁷ și la Haga 1800 și în 1803¹⁸.

În timpul călătoriei sale, britanicul Robert Townson vizitează și o serie de orașe, descrierea acestora găsimu-și loc în lucrarea sa. El face referire la viața oamenilor, la aspecte legate de arhitectură, la experiențele pe care le trăiește, desigur legate de călătoria sa, și anume detaliază căile de comunicație, drumurile, mijloacele de transport, posibilitățile de cazare etc. În paginile însemnărilor sale de călătorie, regăsim informații importante și demne de menționat și despre Oradea, frumosul oraș Oradea de pe malurile Crișului Repede. Scrise din perspectiva unui călător

¹¹ <https://adb.anu.edu.au/biography/townson-robert-2743> (accesat la 2 aprilie 2023, ora 9.00)

¹² Robert Townson, *op.cit.*, p.32.

¹³ Kökény Andrea, *op.cit.*, p.123.

¹⁴ Kékessy-Herendi Ida, *Robert Townson: Travels in Hungary /1797 London/Című Könyvéből*, în *Visegrádi Hírek*, an XXXVI, nr.8, august, 2020, p.16.

¹⁵ Jerzy W Gajewski, *Robert Townson - The Great Explorer of the Tatra*, în *Alpine Journal*, 1990, p.110-116 (https://www.alpinejournal.org.uk/Contents/Contents_1990-91_files/AJ%201990%20110-116%20Gajewski%20Townson.pdf) (accesat la 3 aprilie 2023, ora 12.00).

¹⁶ Kökény Andrea, *op.cit.*, p. 119.

¹⁷ Marius Crișan, *19th Century Oradea: The Reflections of a Multiethnic City in British Travel Literature*, în *Revista Română de Geografie Politică*, an XIII, nr.1, mai 2011, p.83; Robert Townson, *Voyage en Hongrie*, Paris, An VII (1798-1799), 3 vol., trad. de l'anglais par Cantwel.

¹⁸ Olter László, *Brit utazók Magyarországon 1792-1815 [Călători britanici în Ungaria 1792-1815]*, în *Történelmi Szemle*, XLII, nr. 34, 2000, p.270; Kökény Andrea, *op.cit.*, p.119.

care nu mai fusese niciodată aici și pe care le-a considerat demne de a fi consemnate. Capitolul X al lucrării este dedicat Oradei, între paginile 249 și 260.

Călătorul, cu toate că nu plănuia să meargă mai spre est de Debrețin, atras fiind de munții ce se vedeau în zare spre est, pornește la 23 iunie 1793 înspre Oradea. Drumul l-a parcurs în compania baronului Varay, care se întorcea de la Debrețin la moșia sa din Arad¹⁹. În drum trece prin niște sate, vizitează ruinele unei fortificații ce a aparținut lui Bocskay, pe care-l critică pentru modul de guvernare. Ajungând la destinație își dă seama că munții pe care îi văzuse erau de fapt niște dealuri, și ca să ajungă la munți mai trebuia să călătorească o zi. Se va întoarce la Debrețin în ziua următoare, în 25 iunie 1793, după ora 10 dimineața.

El însuși își face *mea culpa* în legătură cu confuzia sa cu privire la munții pe care-i vede la răsărit de orașul Debrețin, interpretând termenul german de *berg* ca și munte, neluând în considerare că de fapt termenul desemnează și dealul, Deducem de aici că autorul era un bun cunoscător a publicațiilor traduse din limba germană²⁰. Din episodul despre regele polon Vladislau Jagello care a fost la Oradea în pelerinaj, împreună cu Sigismund de Luxemburg, la mormântul regelui Sfântul Ladislau, constatăm că britanicul citise despre istoria orașului²¹. Mai mult, autorul este la curent cu evenimentele dramatice legate de răscoala din 1784 (pe care o plasează eronat în 1785) și cu execuția lui Horia și Crișan, liderii acestei mișcări (Cloșca se spânzurase).

Cu toată dezamăgirea călătorului care de asta dată nu-și atinsese destinația, se consolează repede cu ceea ce vede la Oradea. Autorul remarcă că este un oraș mult diferit de Debrețin și chiar îl consideră “unul dintre cele mai frumoase orașe din Ungaria”²². Pe lângă aspectul orașului întâlnește aici o atmosferă de voieșie, se auzea muzică și dansuri, terasele erau pline. Pe străzi circulau cabriolete, faetoane și căruțe, ca și “la noi”, după cum notează autorul²³, adică ca și în orașele britanice. Așadar în Oradea existau elemente de modernitate venite pe filieră occidentală la sfârșitul secolului al XVIII-lea, asta și datorită eforturilor Austriei, care din motive economice pragmatice ducea o politică reformatoare în imperiu cu scopul de a atenua decalajele dintre părțile răsăritene și vestice ale imperiului. Din punct de vedere administrativ Oradea și comitatul Bihor aparțineau de Ungaria, fiind subordonate Consiliului Locumtenențial de la Buda, care depindea de Cancelaria aulică maghiară cu sediul la Viena²⁴.

Menționăm că orașul Oradea în perioada aceea era împărțit în patru unități administrativ-teritoriale (patru orașele): Oradea-Olosig, pe malul drept al Crișului Repede, unde se găsea reședința episcopiei romano-catolice, casele canonicilor, seminarul teologic, catedrala; Oradea-Orașul Nou, pe malul stâng al Crișului Repede; Oradea-Subcetate, tot pe malul stâng a râului, la sud de cetatea medievală; și Oradea-Velența, către sud-est față de cetate²⁵.

Townson nu are cunoștințe ca vreun călător englez să fi fost vreodată la Oradea, deci nu are termen de comparație, impresiile sale le avem de la prima mână. Din însemnările pe care le publică pe baza jurnalului pe care-l ținea extragem informații legate de mai multe aspecte ale orașului Oradea:

a) *Elemente legate de organizarea comitatului și orașului*

Primirea acestuia din partea autorităților orașului contribuie la impactul pozitiv pe care îl are orașul asupra călătorului britanic. În lipsa unei scrisori de recomandare, acesta mărturisește că a fost bine primit de către “locțiitorul deputatului” sau “vicecomisul comitatului”. A fost chiar invitat

¹⁹ *Călători străini...*, p.1175.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Mihai Georgiță, *Legăturile lui Sigismund de Luxemburg cu Oradea și mărturii privind mormântul său din cetate*, în *Crisia*, XLIII, Muzeul Țării Crișurilor, Oradea, 2021, p.59.

²² *Călători străini...*, p.1175.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Bodo Edith, *Societate, economie și strategie politică în Bihor (secolul al XVIII-lea)*, în vol. *Istoria Bihorului. Civilizație. Societate. Economie. Mentalități*, (coord. Gabriel Moisa, Sorin Șipoș, Aurel Chiriac, Radu Romînașu), Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2018, p.508, 511.

²⁵ *Istoria orașului Oradea*, coord. Liviu Borcea, Gheorghe Gorun, Editura Cogito, Oradea, 1996, p.211-212.

la adunarea comitatului care urma să aibă loc în ziua următoare, adică luni, 24 iunie 1793. Ospitalitatea acestora a fost extinsă cu invitația la cină²⁶, pe care Townson a onorat-o.

b) *Elemente de natură religioasă:*

Din punct de vedere confesional, autorul menționează că la Oradea locuitorii sunt catolici, explicând astfel atmosfera de sărbătoare în ziua sosirii lui la Oradea, aceasta fiind o zi de duminică²⁷.

Face cunoștință cu o serie de fețe bisericești romano-catolice și cu prepozitul, din partea cărora primește o invitație la cină. De altfel, se pare că are o mare admirație față de episcop, care se pare că a primit scaunul episcopal pe merit, nu bazat pe nepotism sau relații. Îl consideră cinstit că nu îndoie vinul la hanurile sale.

Singurul loc în care Townson menționează că s-a întâlnit cu români, despre care știe că sunt ortodocși, este când face vizita la Băile Felix, de Rusalii, la 24 iunie după-amiaza.

c) *Elemente de natură antropologică:*

Îmbrăcămintea

Participând la activitățile unde fusese invitat, autorul remarcă eleganța îmbrăcăminții celor care erau prezenți la adunarea comitatului. Totodată deducem că aceștia purtau mustăți. Invitațiile vin și din partea unor nobili locali. Călătorul este impresionat de felul în care a fost primit la Oradea. La Felix, notează greșit că femeile române nu aveau cămăși, dar purtau fuste, ceea ce nu corespundea realității, era mai degrabă valabil pentru țigănci. Românele poartă cămașă lungă pe post de fustă.

Alimentație și comportament la masă

Mâncarea este din bucătăria germană, iar felul în care este servită tot așa, de manieră germană. Remarcă că înainte de a se așeza la masă, toți stăteau în picioare și se rugau, doar apoi începeau să servească masa. La sfârșitul mesei ritualul era similar, se ridicau în picioare și se rugau²⁸. Ca și băuturi s-a servit vin în timpul mesei și cafea după terminarea cinei, dar într-o încăpere diferită.

Comportament social

Townson îi consideră pe români cei mai lipsiți de cultură și cei mai fioroși din Ungaria. Constatând cu ocazia vizitei sale în închisori că acestea sunt pline de români, este convins că împotriva românilor trebuie aplicate pedepsele cele mai grele²⁹.

d) *Elemente de natură etnică:*

La adunarea comitatului la care fusese invitat și la care a și participat, scrie că s-a vorbit limba maghiară la dezbateri.

La 24 iunie, după-amiaza, Townson vizitează apele termale de lângă Oradea, de la Băile Felix, ocazie cu care observă oamenii pe care-i întâlnește acolo, menționând că băile sunt folosite de oameni de rând, numindu-i cu atributul englez "Wallachian commoners"³⁰. O altă etnie care este amintită cu ocazia vizitei la băi sunt țigăncile despre care remarcă că au pielea mai negricioasă, arată ca niște mulatre³¹.

e) *Elemente de arhitectură:*

Ca și clădiri arhitectonice ale orașului, autorul amintește Palatul episcopal, o clădire mare, dar neterminată și biserica unde se aflau mormintele unor regi maghiari, dintre care îl menționează doar pe Ladislau cel Sfânt³². Este vorba de palatul episcopal baroc, care a început să fie construit în 1762 după proiectul arhitectului Franz Anton Hillebrandt. În legătură cu mormântul, vechea

²⁶ *Călători străini...*, p.1175.

²⁷ Robert Townson, *op.cit.*, p.249; *Călători străini...*, p.1175.

²⁸ Robert Townson, *op.cit.*, p.251-252; *Călători străini...*, p.1176.

²⁹ Robert Townson, *op.cit.*, p.256; *Călători străini...*, p.1178.

³⁰ Robert Townson, *op.cit.*, p.252-253.

³¹ *Călători străini...*, p.1177.

³² Robert Townson, *op.cit.*, p.252; *Călători străini...*, p.1176.

catedrală unde se pare că a fost înmormântat regele a fost distrusă datorită invaziei mongole din 1241, deci credem că e vorba de biserica baroc construită în imediata apropiere a palatului episcopal

f) *Elemente de natură economică:*

Episcopia romano-catolică era bogată în trecut, însă după opinia autorului, datorită proastei administrații a episcopului precedent, actualul episcop se confruntă cu greutăți având datoriile. Venitul net este de 5000 lire sterline pe an. Pentru venituri în plus este încurajată creșterea viermilor de mătase, producerea țesăturilor de mătase, producerea panglicilor de mătase, pentru care au fost aduși meșteri vienezi. Prin aceste eforturi s-a reușit să se obțină în anul precedent (1792) un venit de 500 de lire sterline. O altă ocupație era purificarea natronului local³³.

g) *Elemente legate de profesia autorului:*

Faptul că scrie că nu găsește rocă de porfir sau Breccia cum se aștepta, aceasta găsimu-se în partea vestică a câmpiei, ne relevă că nu-și neglijează cercetările. Rocile semnalate sunt calcarul, pe care-l găsește în albia râurilor și gresia³⁴. La Felix vrea să examineze un șarpe, dar admirând o față frumoasă făcând baie îl scapă³⁵. La întoarcerea sa la Debrețin se oprește pe marginea unui lac să studieze natronul de acolo³⁶.

Autorul percepe multiculturalismul și interculturalismul orașului Oradea, dar evidențiază doar populația maghiară. Când sosește notează că este sărbătoare catolică și oamenii celebrează, la adunarea comitatului se vorbește maghiară. Hainele purtate de ei sunt deosebite. Se poartă cu el frumos, primește invitații. În contrast îi amintește pe români doar când îi vede la îmbăiat la băile termale, ocazie cu care identifică și câteva țigănci. Sunt prost îmbrăcați, nu sunt frumoși, iar țigăncile sunt negricioase. Considerăm că în această parte autorul îi descrie în mod nefavorabil intenționat. Dar să nu-l judecăm pe observator prea aspru. Să ne amintim că este britanic, provine dintr-o societate dezvoltată, unde revoluția industrială a facilitat urbanizarea și creșterea economică. Cu toate că a frecventat cursurile mai multor universități europene, deci este un om educat, chiar un om de știință nu se poate debarasa de ceea ce i-a impregnat mediul din care provine. Mai mult decât atât, înainte de a porni la drum de la Viena a fost sfătuit să nu o facă, insinuându-se că este periculos. Aici ce-i drept cei de la Viena se referă în modul general la populația din Ungaria. Așadar autorul sosește estul Europei cu idei preconceptuate și prejudecăți, în mentalul lui civilizația de aici e inferioară celei în care a trăit până atunci. Chiar percepem o notă de misoginism atunci când se referă la femeile pe care le vede la îmbăiat.

Cu toate acestea, impresiile sale pe care le descrie cu ocazia vizitei de la Oradea constituie într-o sursă importantă pentru perioada de sfârșit a secolului al XVIII-lea.

BIBLIOGRAPHY

1. Bodo Edith, *Societate, economie și strategie politică în Bihor (secolul al XVIII-lea)*, în vol. *Istoria Bihorului. Civilizație. Societate. Economie. Mentalități*, (coord. Gabriel Moisa, Sorin Șipoș, Aurel Chiriac, Radu Romînașu), Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2018, p.506-522
2. *Călători străini despre Țările Române*, vol. X, Partea a II-a, coord. Maria Holban, Maria Matilda Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, Editura Academiei Române, București, 2001s
3. Gajewski, Jerzy W, *Robert Townson-The Great Explorer of the Tatra*, în *Alpine Journal*, 1990, p.110-116
4. Georgiță, Mihai, *Legăturile lui Sigismund de Luxemburg cu Oradea și mărturii privind mormântul său din cetate*, în *Crisia*, XLIII, Muzeul Țării Crișurilor, Oradea, 2021, p.57-63

³³ Robert Townson, *op.cit.*; *Călători străini...*, p.1177.

³⁴ *Ibidem*, p.1176.

³⁵ Robert Townson, *op.cit.*, p.255.

³⁶ *Ibidem*, p.257.

5. *Istoria oraşului Oradea*, coord. Liviu Borcea, Gheorghe Gorun, Editura Cogito, Oradea, 1996
6. Kékessy-Herendi Ida, *Robert Townson: Travels in Hungary /1797 London/Című Könyvéből*, în *Visegrádi Hírek*, an XXXVI, nr.8, august, 2020, p.16-17
7. Kökény Andrea, *Robert Townson utazásai Magyarországon, 1793 [Călătoriile lui Robert Townson în Ungaria, 1793]*, în *Aetas*, Seghedin, 2013, nr.3, p.120.
8. Marius Crişan, *19th Century Oradea: The Reflections of a Multiethnic City in British Travel Literature*, în *Revista Română de Geografie Politică*, an XIII, nr.1, mai 2011, p.82-99
9. Olter László, *Brit utazók Magyarországon 1792-1815*, în *Történelmi Szemle*, XLII, nr. 34, 2000, p.267-289
10. Péter Rózsa, Miklós Kázmér, Gábor Papp, *Activities of volcanist and neptunist 'natural philosophers' and their observations in the Tokaj Mountains (NE Hungary) in the late 18th century (Johann Ehrenreich Von Fichtel, Robert Townson and Jens Esmark)*, în *Földtani Közönlöny*, 133/1, Budapesta, 2003, p. 125-140
11. Rózsa Péter, *Robert Townson leírása Debrecenről 1793-ból [Descrierea din 1793 a lui Robert Townson despre Debreţin]*, în *Honismeret*, XLVIII. 2020/4, Budapesta, p. 75-81
12. Şipoş, Sorin, *The Romanity of the Romanians as Reflected in the Accounts of Foreign Travelers between the Years 1710 and 1810*, în *Transylvanian Review, Romanian Modernity Historical, Cultural, and Theological Paradigms*, ed. Florin Dobrei, vol. XXX, Supplement No. 1, 2021, p.7-28
13. Townson, Robert, *Travels in Hungary with a short account of Vienna in the year 1793*, London, 1797
14. Townson, Robert, *Voyage en Hongrie*, Paris, An VII (1798-1799), 3 vol., trad. de l'anglais par Cantwel

Site-uri WEB

1. <https://adb.anu.edu.au/biography/townson-robert-2743>
2. <https://www.eoas.info/biogs/P000838b.htm>
3. https://www.alpinejournal.org.uk/Contents/Contents_1990-91_files/AJ%201990%20110-116%20Gajewski%20Townson.pdf

THE GREEK LANGUAGE IN THE HUMANIST CIRCLE FROM ORADEA IN THE 15TH CENTURY

Laura Ardelean

Lecturer, PhD, University of Oradea

Abstract: Humanists, in their desire to assimilate ancient ideas and values, have become increasingly interested in understanding, interpreting and reinterpreting the original texts of ancient authors, so knowledge of classical languages becomes a necessity. In the 15th century, when we record the peak of the Renaissance, the Greek language won its place in humanistic studies in the Italian space. Following the Italian model, the taste for Greek and Latin literature of the humanists from Oradea, most of whom studied in prestigious European humanistic universities, led to changes in the scholastic system, so in addition to history, poetics and rhetoric, languages and classical arts are taught. An example is the great Romanian humanist Nicolaus Olahus, who studied at the chapter school in Oradea and from whose correspondence it is clear that he had knowledge of the Greek language.

Keywords: humanism, Oradea, classical Greek, education, private libraries

Greek influence is considered to be a relevant factor that shaped Italian humanism. The effects of Greek culture were felt in many areas. One of the concerns of humanists in the Italian space was the recovery of ancient Latin writings, in a first phase, and then Greek ones. Numerous codices that came from Byzantium and which until then had been neglected began to be translated into Latin. The writings of Plato, Aristotle, Plutarch, Sophocles begin to be searched for, of course in addition to those in Latin¹.

Many humanists are engaged in this recuperative approach, starting with Francesco Petrarca and Giovanni Boccaccio. “Both Petrarca and Boccaccio wanted with all their heart to learn Greek, and Boccaccio even managed to gain some knowledge”². The two had the help of a Greek teacher to guide them. Petrarch, who confesses his pain at having lived in times that did not belong to him, sees hope in the study of antiquity. He is happy to procure ancient Greek writings (Homer and Plato). He had of course read the translations of the *Iliad* and the *Odyssey*, but he was not satisfied, so in his desire to read directly from the source, he engaged in learning the Greek language, which he did not acquire³.

Learning Greek was considered a means to discover antiquity and not an end in itself, as Ramiro Ortiz stated in his work on the Florentine Renaissance:

“Greek studies were cultivated with the sole purpose of tasting the poetic beauties of Hellas, about which the Latin authors who spoke of her had aroused curiosity. They did not make many proselytes because the teachers were not very likeable and their grammatical method was dry. That is why Latin translations flourished, through which most of the humanists turned to the art and thought of ancient Hellas. These translations were almost all made by Italians who had learned from the Greeks, rather than by the Greeks themselves, who were ignorant of the Latin language and were lacking artistic taste.”⁴

¹ Farkas Julianna, *Embereszmény és viselkedéskultúra a reneszánszban [Human ideal and behavioral culture in the Renaissance]*, în *Agora*, A BGF KVIFK kulturális – tudományos folyóirata [*Scientific magazine of culture of BGF KVIFK*], nr.3, Budapest, 2009, p.11.

² Ramiro Ortiz, *Renașterea la Florența în timpul lui Lorenzo Dei Medici și Poliziano [Renaissance in Florence under Lorenzo Dei Medici and Poliziano]*, Ed. Cultura Națională, București, 1922, p. 52.

³ Pietro Secchi, *Le traduzioni dal greco in età umanistica. Un piccolo strumento*, în *Syzetesis*, IV/2, Roma, 2017, p.306.

⁴ Ramiro Ortiz, *op.cit.*, p.55.

To Boccaccio's great satisfaction, around 1360 Leontius Pilatus, originally from Thessalonica, came from Calabria and arrived in Florence, being one of the first promoters of Greek studies in the West. There are no details of his teaching methods, but he is certainly the author of Greek-to-Latin translations of the Homeric poems and Euripides' *Hecuba*⁵.

Coluccio Salutati, a great supporter of humanism, from his position as chancellor of the Republic of Florence, introduces for the first time, in 1397, within the Florence *Studium* the chair of Greek language⁶, where the Byzantine scholar Manuel Chrysoloras, who came to Venice in 1396, is in charge of teaching the Greek language⁷. The classes were free, but the master received, of course, a generous salary. Leonardo Bruni is one of his disciples, who in the first years of the 15th century will focus on translating the works of Plato, Aristotle and Plutarch⁸. Another famous disciple of his was Pier Paolo Vergerio, who came to learn Greek when he was no longer young, he even had the ambition to translate some of the works of the ancients⁹. He was known for his universalism and that he taught at the universities of Bologna, Padua, Florence and Rome during his career. After the Council of Konstanz, during his years at the court of King Sigismund he translated Arian (*Anabasis*) and Herodian into Latin¹⁰. He was one of the most important scholars of that time at the king's court, who boosted the development of culture in a humanist spirit in the Central European area.

Another teacher from whom those who came to Florence at the beginning of the 15th century could learn Greek was Francesco Filelfo, who spent 7 years in Constantinople between 1420-1427 and whose wife came from the Chrysoloras family. In 1429 he taught courses on the *Iliad*, as well as on Thucydides and Xenophon. In fact, he spent most of his career in Milan, but he was a professor at several universities in Italy (Bologna in 1428 and 1439, Florence between 1429-1433, Siena 1434-1438)¹¹. We note that by 1430, we already find chairs of Greek, poetry and eloquence in almost all universities in the Italian space¹².

Interestingly, neither Vergerio nor Bruni make specific references to the Greek language in their textbooks, although the respective treatises are based a lot on the Greek education scheme.

Vittorino da Feltre stands out among Renaissance teachers for his insistence on learning the Greek language, while also promoting a modern practice, in contrast to the theoretical treatises of the time, which causes even his contemporary humanist colleagues, such as Bracciolini and Guarino Veronese to send their sons to study with him in Mantua¹³.

Aeneas Sylvius Piccolomini, in his treatise *De liberorum educatione*, a gift to King Ladislaus of Hungary and Bohemia (Ladislaus V), composed while he was bishop of Trieste, emphasizes that to be a true ruler you must have true models, like those of the ancestors, but also those coming from the Greeks and Romans, at the same time expressing his regret that there was no

⁵ Antonio Rollo, *Maestri di greco nell'umanesimo: libri e metodi*, in *Italia medioevale e umanistica*, vol. LVII, Editura Antenore, Roma-Padova, 2016, p.165.

⁶ Pietro Secchi, *op.cit.*, p.306.

⁷ Antonio Rollo, *op.cit.*, p.166; Mauro De Nichilo, *La cultura greca nell'Occidente europeo tra Umanesimo e Rinascimento*, in *Cahiers de Recherches Médiévales et Humanistes*, Journal of Medieval and Humanistic Studies, 25, 2013 (<https://journals.openedition.org/crmh/13093> - accessed on April 5, 2023, 21.00)

⁸ Pietro Secchi, *op.cit.*, p.306.

⁹ Zsupán Edina, *Vitéz János Leveleskönyve. Prolóógus [The book of letters of Ioan Vitez. Prologue]*, in vol. *Csillag a holló árnyékában. Vitéz János és a humanizmus kezdetei Magyarországon [A star in the shadow of the raven. Ioan Vitez and the beginnings of humanism in Hungary]*, Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 2008, p.115.

¹⁰ Földesi Ferenc, *Mátyás budai könyvtára [Matthias' Library from Buda]*, in *Budapesti Helytörténeti Emlékkönyv [Local memory book from Budapest]*, ed. Gábor Tibor, VI, Budapest, 2010. p.60.

¹¹ Nigel G. Wilson, *From Byzantium to Italy. Greek Studies in the Italian Renaissance*, 2nd edition, London, New York, Bloomsbury Academic, 2017, p.48-49.

¹² Jacques Verger, *Universitățile în Evul Mediu [The Universities of the Middle Ages]*, Editura Polirom, Iași, 2019, p.220-221.

¹³ N.G. Wilson, *op.cit.*, p.36.

opportunity to study the Greek language in the German space or in Hungary¹⁴. However, there was obviously a general assumption that the Greek texts were read in translation¹⁵.

Returning to Vergerio, he was an example for the young Ioan Vitez de Zredna who had the opportunity to personally meet the illustrious humanist at the very beginning of his career, when he had just entered the service of Sigismund, in the early 1430s¹⁶. Between the two, a friendship developed that left its mark on the personality of Ioan Vitez de Zredna, whose name is associated with the beginnings of humanism in the Hungarian space, therefore also in Oradea¹⁷. His fame and erudition had propelled him to become the teacher and adviser of Matthias Corvinus¹⁸. Very little is known about his studies. In 1434 he briefly attended the University of Vienna and was preparing in 1444 to go to Italy for studies, but his plans were thwarted, being attacked on the way by a band of robbers and thus he had to stop at Zagreb¹⁹. Returning to Oradea, he was placed in the episcopal seat in 1445. Although he was in contact with numerous humanists in Italy, it is possible that he never managed to visit the country, the lack of records related to this aspect support this assumption. During his stay in Oradea between 1445-1465, a true humanist circle was formed, a number of so-called humanist literati passing by there²⁰. Coagulated around the personality of Vitez, the circle, with its members animated by common intellectual ideals, became notorious in the Renaissance world at that time. The house of Ioan Vitez, according to the humanist and librarian Vespasiano da Bisticci, was full of exceptional people. Based on Sanoki's information, after the death of Vitez, Callimachus Experiens wrote that at the court of Vitez there was a real *confugium bonorum omnium ac literarum asylum*, after the Italian model. This was therefore possible thanks to the charismatic personality of Bishop Ioan Vitez de Zredna, but to succeed it required a base created by his predecessors, among whom we mention the bishops of Italian origin from Oradea Ladislau Déméndi, Andrea Scolari, Giovanni Milanese, Giovanni di Dominis. During the time of Andrea Scolari, the first elements of humanism penetrated here²¹ and an intellectual nucleus was formed in Oradea²².

During the time of Ioan Vitez, humanism was at its peak. The Oradea circle included Pierpaolo Vergerio (?), Gregorius Sanoki, Nicholas Lasocki, Fillipo Podocataro, Nicolaus Machinensis, Marzio Galeotti, Gaspare Tribacco, Georg von Peuerbach, Janus Pannonius and others. Let's not forget that he was friends with Jacopo Ammanati Piccolomini, who was a cardinal, and with Enea Silvio Piccolomini, with whom he corresponded and who would later become

¹⁴ Craig Kallendorf, *Aeneas Sylvius Piccolomini's De liberorum educatione: An educational classic*, în *Pan. Rivista di Filologia Latina*, 7 n.s., Università degli Studi di Palermo, 2018, p.124

(<https://www.unipa.it/dipartimenti/cultureesocieta/riviste/pan/pan.-rivista-di-filologia-latina-7-n.s.-2018/> - accesed on March 30, 2023, 18.00)

¹⁵ N.G. Wilson, *op.cit.*, p.36.

¹⁶ Zsupán Edina, *Vitéz János... [Ioan Vitez...]*, p.116.

¹⁷ Mikó Árpád, *A reneszánsz művészet története Magyarországon [History of Renaissance art in Hungary]*, Ph.D. Thesis, Budapest, 2011, p. 9 (http://real-d.mtak.hu/526/4/dc_139_10_doktori_mu.pdf - accesed on April 5, 2023, 18.30)

¹⁸ Walter Rugg, *The emergence of humanism outside Italy*, în vol. *A History of the University in Europe. Volume I. Universities in the Middle Ages*, ed. Hilde De Ridder-Symoens, Cambridge University Press, 1992, p.460; Laura Ardelean, *Renaissance and Humanism in Oradea. Cultural Contributions to Europe of the 15th and 16th Centuries*, in *Culture in Globalization: Identities and Nations Connected. Section History, Political Sciences, International Relations*, ed. Iulian Boldea, Arhipelag XXI Press, Târgu Mureș, 2022, p.62-63.

¹⁹ Huszti József, *Janus Pannonius*, Janus Pannonius-Társaság [*Janus Pannonius Association*], Pécs, 1931, p.13.

²⁰ Földesi Ferenc, *op.cit.*, p.60.

²¹ Răzvan Mihai Neagu, *Episcopii italieni de Oradea în secolul al XV-lea*, în vol. *Istoria Bihorului. Civilizație. Societate. Economie. Mentalități [The Italian bishops of Oradea in the 15th century, in volume History of Bihor. Civilization. Society. Economy. Mentalities]*, (coord. Gabriel Moisa, Sorin Șipoș, Aurel Chiriac, Radu Romînașu), Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2018, p.280.

²² *Istoria orașului Oradea [The history of the city of Oradea]*, coord. Liviu Borcea, Gheorghe Gorun, Editura Cogito, Oradea, 1996, p.104; Vasile Mărculeț, Ioan Mărculeț, *Umaniști și cercuri umaniste din Transilvania în secolele XV-XVI [Humanists and humanist circles in Transylvania in the 15th-16th centuries]*, în *Patrimonium Apulense*, X-XI, Alba Iulia, 2011, p.61-62.

pope²³. Although the presence of humanists in Oradea is not sufficiently documented and even contested by some historians, one thing is certain²⁴. The penetration of the new humanist cultural current could be achieved through the presence in the city on the Criș river of some exceptional personalities, and Ioan Vitez has the merit of having managed to connect to the European intellectual and cultural space of the 15th century. His successors in the episcopal seat do not manage to maintain themselves at its level, although the ties with Italy are preserved.

Besides the fact that he attracted a number of scholars to Oradea, he was a fan of the writings of his predecessors, but also of his contemporary humanists, he was an inveterate collector of volumes, ending up laying the foundations of a real humanist library in Oradea, which probably it was the driving force behind the establishment of the famous library of King Matthias Corvinus²⁵, the largest outside the Italian space. The library impressed everyone who came to Oradea. According to Vespasiano, who undoubtedly was one of those who supplied him with books from Italy, Ioan Vitez de Zredna owned all the volumes that were published in Latin. Enea Silvio, Nicolaus Modrusiensis, Peurbach, Regiomontanus, Giovanni Argiropilo, Tribacco, Trapezunzio, Galeotto Marzio are some illustrious names who "spoiled" Ioan Vitez by dedicating their works to him²⁶. It is very likely that after Vergerio's death, he inherited the books that were owned by the Italian humanist. Whether inherited or received as a gift from his friend, Vergerio's translation of Arrianus: *De expeditione Alexandri Magni* was in the Oradea humanist's library²⁷. A number of three Greek codices have also been identified, namely Diodorus Siculus, Iamblichos Chalkedios and Ptolemaios. The first two were transcribed in 1442, and the third in 1454²⁸.

Failing to complete his education at the famous universities in Italy, Ioan Vitez's knowledge of the Greek language was limited, a fact also shown by the rather clumsy notes in Greek letters on the margins of the volumes he owned. However, he was connected with humanists of Greek origin. The dedications on the volumes prove his connections with Cardinal Bessarion and Georgius Trapezuntius. The translation of the latter *Comparatio Platonis et Aristotelis* is one of the dedicated volumes. Johannes Argyropylos, who translates Aristotle, also dedicates a copy to him²⁹. Apart from the books procured mainly from the Italian area, Ioan Vitez also had volumes that were manufactured in Buda by his order³⁰. But unfortunately for him, being considered the instigator of the rebellion against the king in 1471-1472, his library was swallowed, partially or entirely, by the library of Matia Corvinul. It is believed that the books of Janus Pannonius, who also took part in the political events, suffered the same fate³¹. Vitez's library at one time contained over 500 volumes³².

²³ Ilona Kristóf, *Umanisti del capitolu di Várad con esperienza di studio in Italia (1440–1526)*, în *Specimina Nova Pars Prima Sectio Mediaevalis*, VI, Pécs, 2011, p.128; Vasile Mărculeț, Ioan Mărculeț, *op.cit.*, p.63-64.

²⁴ Iulian Mihai Damian, *Oradea vescovile e l'umanesimo*, în "Convergenze culturali: umanesimo e spazio romeno (secoli XIV-XVI). Atti del Convegno di Studio (Cluj-Napoca, 24-25 maggio 2018)", eds. I. M. Damian, M. Fekete, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2020, p.51.

²⁵ Kornél Szovák, *Tradiția culturii scrise la Oradea*, în vol. *Oradea și Bihorul în evul mediu timpuriu. Studii despre istoria Țării Bihorului [The tradition of written culture in Oradea, in vol. Oradea and Bihor in the early Middle Ages. Studies on the history of Bihor]*, 1, coord. Attila Zsoldos, Asociația Tanoda și Asociația Culturală Varadinum, Oradea, 2017, p.162; Földesi Ferenc, *op.cit.*, p.59.

²⁶ Huszti József, *op.cit.*, p.14-15.

²⁷ Kristóf Ilona, *Egyházi középréteg a késő középkori Váradon (1440–1526) [The middle ecclesiastical stratum in late medieval Oradea (1440–1526)]*, Pécs, 2014, p.152.

²⁸ *Ibidem*, p.153.

²⁹ Prokopp Mária, *Vitéz János váradai püspök (1445–1465), királyi főjegyző majd fő- és titkos kancellár európai jelentőségű kulturális és politikai tevékenysége [The cultural and political activity of European importance of Ioan Vitez, bishop of Oradea (1445–1465), principal royal notary and then principal chancellor and secret chancellor]*, in vol. *Erdély reneszánsza [Renaissance from Transylvania]*, vol. I, eds. Gábor Csilla, Luffy Katalin, Sipos Gábor, Societatea Muzeului Ardelean, Cluj-Napoca 2009, p.53.

³⁰ Zsupán Edina, *Bevezető gondolatok a görög nyelvű corvinák problémájához [Introductory Thoughts on the Problem of Greek Books in the Corvinian Library]*, în *Agora, A BGF KVIFK kulturális – tudományos folyóirata [Scientific magazine of culture of BGF KVIFK]*, nr.3, Budapest, 2009, p.31.

³¹ Kristóf Ilona, *Egyházi középréteg... [The middle ecclesiastical stratum...]*, p.151.

³² Zsupán Edina, *Bevezető gondolatok... [Introductory thoughts...]*, p.26.

Ioan Vitez de Zredna was a true patron, encouraging many young people and helping them to go to study at the great European universities, raising the cultural level after their return, implicitly forming an intellectual elite. Most attended courses in canon law and juridical law, but at universities in the Italian area they came into contact with professors from whom they learned about Greek and Latin authors, the art of poetry and composition³³. Life-long friendships with colleagues or people of culture they met during their studies made possible the continuous infusion of humanism in Oradea.

One of his protégés was Janus Pannonius, the first Renaissance poet of central Europe. “Guarino Veronese, who went to Greece to learn Greek and taught public courses in Florence, Venice, Verona and Ferrara where he had as pupils the Hungarian Janus Pannonius and the Englishman Robert Fleming.”³⁴

Guarino, who learned the Greek language with great effort during his stay in Constantinople, placed great emphasis on learning the language. He argued that all Latin writers knew Greek and that without Greek no one could learn Latin well, a mentality that the teacher also instilled in his students. The success of Guarino's method consisted in teaching the grammar of the Greek language, but also the translation exercises from Greek to Latin.

Young Janus Pannonius Pannonius, who was the nephew of Ioan Vitez of Zredna, being the latter's sister's son, as mentioned by Aeneas Sylvius (“ex sorore nepotem”)³⁵ lived in the teacher's house, which meant that he was part of the restricted circle of his disciples, through which he attended study sessions in the evening, even at night sometimes, of course not necessarily for altruistic reasons, on the part of the illustrious teacher. At Ferrara the mornings began with the study of a Latin poet, then continued with Latin prose, and the afternoons were devoted to the study of Greek writings³⁶.

Despite the fact that Galeotto Marzio had also been a disciple of Guarino, albeit for a shorter period, he did not manage to learn the Greek language thoroughly³⁷. A friendship develops between the two disciples. Galeotto, assisted Janus Pannonius in the art of poetry, who in turn returned the favour and undertook to teach him Greek. That he fails in this endeavour appears from a letter of Pannonius, in which he complains that the humanists of Buda, among whom he was at that time Galeotto, were “hunting” only books in Latin, neglecting books in Greek. But at the same time, he is glad that none of them know the Greek language, that if they had known, they would probably have got their hands on the books written in this language³⁸, thus taking away his pleasure of enjoying them. He continues the epistle in a funny tone by writing that if they could learn Greek, then he would personally start learning Hebrew³⁹.

Being an avid reader himself, he possessed an impressive library, but not having the habit of applying any element indicating ownership to his volumes, his library is almost impossible to reconstruct. As far as volumes in Greek are concerned, his library included the *Evangeliarum*, which is currently kept at the Eötvös Loránd University Library in Budapest, and among his manuscripts it seems that there was also the Greek-Latin dictionary, the *Vocabularium*, which most likely he used for his translations found in Vienna, in the collection of the Österreichische Nationalbibliothek (Supplement gr.45)⁴⁰. Battista Guarino, his teacher's son, apparently sent him all

³³ Florina Ciure, *Interferenze culturali veneto–transilvane nel Cinque–Seicento*, în *Crisia*, XXXVII, Muzeul Țării Crișurilor, Oradea, 2007, p.144.

³⁴ Ramiro Ortiz, *op.cit.*, p.36.

³⁵ Csapodi Csaba, *A Janus Pannonius szöveghagyomány [The written tradition of Janus Pannonius]*, Akadémiai Kiadó [Academic Publishing House], Budapest, 1981, p.90.

³⁶ Huszti József, *op.cit.*, p.21-22.

³⁷ *Ibidem*, p.28.

³⁸ Bruckner Győző, *Galeotto Marzio. De egregie, sapienter et iocose dictis ac factis Matthiae Regis című műve mint művelődéstörténelmi kútforrás [Galeotto Marzio's work entitled De Egregie, Sapienter Et Iocose Dictis Ac Factis Matthiae Regis as a source of cultural history]*, Hornyánszky, Viktor Csász. és Kir. Udvari Könyvnyomdája, Budapest, 1901, p.6.

³⁹ Zsupán Edina, *Bevezető gondolatok... [Introductory thoughts...]*, p.32.

⁴⁰ *Ibidem*, p.26-27.

kinds of material from Italy. He is supposed to have sent Xenophón's *Kyroupaideia* to Pannonius. Another humanist, Marsilio Ficino, dedicates and submits his comments to Plato's *Symposion*⁴¹.

Janus Pannosius's friendship with the two Cypriots of Greek origin, Fillipo and Lodovico Podocataro, also dates from his stay in Ferrara. The first one is then found in the humanist circle in Oradea, and the second one became a cardinal⁴².

Another promising young man, Garázda Péter, who is also said to have been related to Ioan Vitez and Janus Pannonius, is sent to study in Italy at Guarino's school⁴³.

In the 16th century, Bornemissza Péter notes that Janus Pannonius could have been considered a citizen of Rome, so well did he know Latin and Greek⁴⁴. Janus translated part of Homer's *Iliad*, a speech by Demosthenes and 3 works by Plutarch, *De utilitate inimicitarum*, *De negotiositate*, and the one dedicated to King Matthias, *De dictis regum ét imperatorum*⁴⁵. Vespasiano da Bisticci, writing about Pannonius' 1465 visit to Florence, notes that the bishop channelled his energy into translating the Neoplatonic philosopher Plotinus⁴⁶.

In the period 1460-1510, 18 canons from Oradea went to study in Italy. We also remember the hermit Ioan Váradi, who began his studies in Florence in 1455, where he met and befriended Marsilio Ficino, who would become the representative of Neoplatonism⁴⁷.

In conclusion, humanists, in their desire to assimilate ancient ideas and values, have become increasingly interested in understanding, interpreting and reinterpreting the original texts of ancient authors, so knowledge of classical languages becomes a necessity. In the 15th century, when we record the peak of the Renaissance, the Greek language won its place in humanistic studies in the Italian space. Following the Italian model, the taste for Greek and Latin literature of Oradea humanists, most of whom studied at the prestigious European humanistic universities, determined changes in Oradea, which from the Middle Ages had become a religious and economic center, whose urbanization was accelerated after the renovation works after the Tatar invasion of 1241, which had deserted the city, and from a cultural point of view it owes its evolution to the Roman Catholic church institutions, so that in the 15th century we are dealing with a mediaeval-type city, but which is distinguished by a spirituality that has gone beyond the scholastic stage and embraced the new wave of humanistic intellectuality, intertwining here religious traditionalism with modernism⁴⁸. Until the 15th century, the education for the canon profession was provided by the chapter school in Oradea, which offered basic knowledge, such as the acquisition of the Latin language, *dictamen* and music (singing), to which was added later, from pragmatic reasons, notions of law in order to prepare for the drafting of official documents⁴⁹. The scholastic system of the Oradea chapter school undergoes changes, so in addition to history, poetics and rhetoric, languages and classical arts are taught⁵⁰.

An example worth mentioning is the scholar and humanist of Romanian origin Nicolaus Olahus, who after his studies in Oradea did not go to Italy to study, being influenced by the circle of

⁴¹ *Ibidem*, p.32.

⁴² Huszti József, *op.cit.*, p.28.

⁴³ Molnár Péter, *Garázda Péter sorsdöntő évei [Decisive years for Garázda Péter]*, în *Irodalomtörténeti Füzetek [History of Literature notebooks]*, nr. 182, Budapest, 2019, p.13-14.

⁴⁴ Bán Imre, *Fejezet Janus Pannonius magyar utóéletéből [Episode from the Life of Janus Pannonius]*, în *Jelenkor. Irodalmi és Művészeti Folyóirat [Present. Literary and art magazine]*, an XV, nr.4, aprilie, Pécs, 1972, p.353; Huszti József, *op.cit.*, p.16.

⁴⁵ Csapodi Csaba, *op.cit.*, p.11, 29.

⁴⁶ *Ibidem*, p.29.

⁴⁷ *Istoria oraşului Oradea... [The history of the city of Oradea...]*, p.106.

⁴⁸ Ioan Aurel Pop, *Voievodatul Transilvaniei și părțile vestice în sec. XII-1541 [The Transylvanian Voivodeship and the western parts in the XII-1541]*, în *Istoria României. Transilvania [History of Romania. Transylvania]*, vol.I, Editura „George Barițiu”, Cluj-Napoca, 1997, p.452-453.

⁴⁹ Sorin Șipoș, Traian Ostahie, *The Capitular School in Oradea in the Mediaeval Period*, în *Culture in Globalization: Identities and Nations Connected. Section History, Political Sciences, International Relations*, ed. Iulian Boldea, Arhipelag XXI Press, Târgu Mureș, 2022, p.15-20.

⁵⁰ Liviu Borcea, *Bihorul medieval. Oameni, așezări, instituții [Medieval Bihor. People, places, institutions]*, Editura Arca, Oradea, 2005, p.77-78.

humanists that gravitate around Erasmus, of which he was a part, he leaned on studying the Greek language, even reciting in Greek⁵¹. In a letter sent from Brussels on January 30, 1535 to Nicolaus Gerendi, bishop of Transylvania, he recalls the time when the two were at school in Oradea, but he also writes about Aesop and Gellius. The letter also contains half a sentence of Olahus written in Greek⁵².

The case of Olahus reveals that the “intellectual adventure” from Oradea in the 15th century had consequences on the generations that followed. The chapter school offered a thorough education, implementing Latin and ancient Greek language courses in their curriculum, following the Italian model, going beyond their original objective of training canons. We can say that it became an institution that contributed to the spread of humanist ideas. What in the middle of the 15th century was the prerogative of an elitist circle of the episcopal court in Oradea, gradually became accessible at the beginning of the 16th century to more modest young people, eager to overcome their condition.

BIBLIOGRAPHY

1. Ardelean, Laura, *Renaissance and Humanism in Oradea. Cultural Contributions to Europe of the 15th and 16th Centuries*, in *Culture in Globalization: Identities and Nations Connected. Section History, Political Sciences, International Relations*, ed. Iulian Boldea, Arhipelag XXI Press, Târgu Mureș, 2022, p.59-67
2. Bán Imre, *Fejezet Janus Pannonius magyar utóéletéről [Episode from the Life of Janus Pannonius]*, în *Jelenkor. Irodalmi és Művészeti Folyóirat [Present. Literary and art magazine]*, an XV, nr.4, aprilie, Pécs, 1972, p.353-357
3. Borcea, Liviu, *Bihorul medieval. Oameni, așezări, instituții [The medieval Bihor. People, settlements, institutions]*, Editura Arca, Oradea, 2005
4. Bruckner Győző, *Galeotto Marzio. De egregie, sapienter et iocose dictis ac factis Matthiae Regis című műve mint művelődéstörténelmi kútforrás [Galeotto Marzio's work entitled De Egregie, Sapienter Et Iocose Dictis Ac Factis Matthiae Regis as a source of cultural history]*, Hornyánszky, Viktor Csász. és Kir. Udvari Könyvnyomdája, Budapest, 1901
5. Ciure, Florina, *Interferenze culturali veneto–transilvane nel Cinque–Seicento*, în *Crisia*, XXXVII, Muzeul Țării Crișurilor, Oradea, 2007, p.141-158
6. Csapodi Csaba, *A Janus Pannonius szöveghagyomány [The written tradition of Janus Pannonius]*, Akadémiai Kiadó [Academic Publishing House], Budapest, 1981
7. Damian, Iulian Mihai, *Oradea vescovile e l'umanesimo*, în “Convergenze culturali: umanesimo e spazio romeno (secoli XIV-XVI). Atti del Convegno di Studio (Cluj-Napoca, 24-25 maggio 2018)”, eds. I. M. Damian, M. Fekete, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2020, p. 49-67
8. De Nichilo, Mauro, *La cultura greca nell'Occidente europeo tra Umanesimo e Rinascimento*, în *Cahiers de Recherches Médiévales et Humanistes*, Journal of Medieval and Humanistic Studies, 25, 2013 (<https://journals.openedition.org/crmh/13093>)
9. Farkas Julianna, *Embereszmény és viselkedéskultúra a reneszánszban [Human Ideal and Behavioral Culture in the Renaissance]*, în *Agora*, A BGF KVIFK kulturális – tudományos folyóirata [*Scientific magazine of culture of BGF KVIFK*], nr.3, Budapest, 2009, p.9-17

⁵¹ Zsupán Edina, *Bevezető gondolatok... [Introductory thoughts...]*, p.30.

⁵² Kristóf Ilona, *Eruditio ac lepor. Humanizmus a Mohács előtti Váradon [Eruditio ac lepor. Humanism from Oradea before Mohács]*, în *Arcana tabularii. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére [Arcana tabularii. Studies in honor of Solymosi László]*, vol. II, eds. Bárány Attila, Dresza Gábor, Szovák Kornél, Budapest-Debrecen, 2014, p.706; Idem, *Egyházi közélet... [The middle ecclesiastical stratum...]*, p.123.

10. Földesi Ferenc, *Mátyás budai könyvtára [Matias' library from Buda]*, în *Budapesti Helytörténeti Emlékkönyv [Local memory book from Budapest]*, ed. Gábrriel Tibor, VI, Budapesta, 2010. p.59-75
11. Huszti József, *Janus Pannonius*, Janus Pannonius-Társaság [*Janus Pannonius Association*], Pécs, 1931
12. *Istoria oraşului Oradea [The History of the city of Oradea]*, coord. Liviu Borcea, Gheorghe Gorun, Editura Cogito, Oradea, 1996
13. Kallendorf, Craig, *Aeneas Sylvius Piccolomini's De liberorum educatione: An educational classic*, în *Pan. Rivista di Filologia Latina*, 7 n.s., Università degli Studi di Palermo, 2018, p.123-152 (<https://www.unipa.it/dipartimenti/cultureesocieta/riviste/pan/pan.-rivista-di-filologia-latina-7-n.s.-2018/>)
14. Kornél Szovák, *Tradiția culturii scrise la Oradea [The tradition of written culture in Oradea]*, în vol. *Oradea și Bihorul în evul mediu timpuriu. Studii despre istoria Țării Bihorului [Oradea and Bihor in the early Middle Ages. Studies on the history of the Country of Bihor] I*, coord. Attila Zsoldos, Asociația Tanoda și Asociația Culturală Varadinum, Oradea, 2017, p.159-180
15. Kristóf Ilona, *Egyházi középréteg a késő középkori Váradon (1440–1526) [The middle ecclesiastical stratum in late medieval Oradea (1440–1526)]*, Pécs, 2014
16. Kristóf Ilona, *Eruditio ac lepor. Humanizmus a Mohács előtti Váradon [Eruditio ac lepor. Humanism from Oradea before Mohács]*, în *Arcana tabularii. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére [Arcana tabularii. Studies in honor of Solymosi László]*, vol. II, eds. Bárány Attila, Dresza Gábor, Szovák Kornél, Budapesta-Debrecen, 2014, p.703-722
17. Kristóf Ilona, *Umanisti del capitolo di Várad con esperienza di studio in Italia (1440–1526)*, în *Specimina Nova Pars Prima Sectio Mediaevalis*, VI, Pécs, 2011, p.129-141
18. Mărculeț, Vasile, Mărculeț, Ioan, *Umaniști și cercuri umaniste din Transilvania în secolele XV-XVI [Humanists and humanist circles from Transylvania in the 15th-16th centuries]*, în *Patrimonium Apulense*, X-XI, Alba Iulia, 2011, p.61-70
19. Mikó Árpád, *A reneszánsz művészet története Magyarországon [History of Renaissance art in Hungary]*, Ph. D. thesis, Budapesta, 2011 (http://real-d.mtak.hu/526/4/dc_139_10_doktori_mu.pdf)
20. Molnár Péter, *Garázda Péter sorsdöntő évei [Decisive years for Garázda Péter]*, în *Irodalomtörténeti Füzetek [History of Literature notebooks]*, nr. 182, Budapesta, 2019
21. Neagu, Răzvan Mihai, *Episcopii italieni de Oradea în secolul al XV-lea [The Italian bishops of Oradea in the 15th century]*, în vol. *Istoria Bihorului. Civilizație. Societate. Economie. Mentalități [History of Bihor. Civilization. Society. Economy. mentality]*, (coord. Gabriel Moisa, Sorin Șipoș, Aurel Chiriac, Radu Romînașu), Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2018, p.277-282
22. Ortiz, Ramiro, *Renașterea la Florența în timpul lui Lorenzo Dei Medici și Poliziano [Renaissance in Florence in the time of Lorenzo Dei Medici and Poliziano]*, Ed. Cultura Națională, București, 1922
23. Pop, Ioan Aurel, *Voievodatul Transilvaniei și părțile vestice în sec. XII-1541 [The Transylvanian Voivodeship and the western parts in the XII-1541]*, în *Istoria României. Transilvania [History of Romania. Transylvania]*, vol.I, Editura „George Barițiu”, Cluj-Napoca, 1997, p.451-543
24. Prokopp Mária, *Vitéz János váradi püspök (1445–1465), királyi főjegyző majd fő- és titkos kancellár európai jelentőségű kulturális és politikai tevékenysége [The cultural and political activity of European importance of Ioan Vitéz, bishop of Oradea (1445–1465), principal royal notary and then principal chancellor and privy chancellor]*, în

- vol. *Erdély reneszánsza [Renaissance from Transylvania]*, vol. I, eds. Gábor Csilla, Luffy Katalin, Sipos Gábor, Societatea Muzeului Ardelean, Cluj-Napoca 2009, p.44-54
25. Rollo, Antonio, *Maestri di greco nell'umanesimo: libri e metodi*, în *Italia medioevale e umanistica*, vol. LVII, Editura Antenore, Roma-Padova, 2016, p.165-168
26. Ruegg, Walter, *The emergence of humanism outside Italy*, în vol. *A History of the University in Europe. Volume I. Universities in the Middle Ages*, ed. Hilde De Ridder-Symoens, Cambridge University Press, 1992, p.459-464
27. Secchi, Pietro, *Le traduzioni dal greco in età umanistica. Un piccolo strumento*, în *Syzetesis*, IV/2, Roma, 2017, p.305-320
28. Şipoş, Sorin, Ostahie, Traian, *The Capitular School in Oradea in the Mediaeval Period*, în *Culture in Globalization: Identities and Nations Connected. Section History, Political Sciences, International Relations*, ed. Iulian Boldea, Arhipelag XXI Press, Târgu Mureş, 2022, p.15-22
29. Verger, Jacques, *Universitățile în Evul Mediu [Universities in the Middle Ages]*, Editura Polirom, Iași, 2019
30. Wilson, Nigel G., *From Byzantium to Italy. Greek Studies in the Italian Renaissance*, 2nd edition, London; New York, Bloomsbury Academic, 2017
31. Zsupán Edina, *Bevezető gondolatok a görög nyelvű corvinák problémájához [Introductory Thoughts on the Problem of Greek Books in the Corvinian Library]*, în *Agora*, A BGF KVIFK kulturális – tudományos folyóirata [*Scientific magazine of culture of BGF KVIFK*], nr.3, Budapest, 2009, p.26-39
32. Zsupán Edina, *Vitéz János Leveleskönyve. Prológus [The book of letters of Ioan Vitez. Prologue]*, în vol. *Csillag a holló árnyékában. Vitéz János és a humanizmus kezdetei Magyarországon [A star in the shadow of the raven. Ioan Vitez and the beginnings of humanism in Hungary]*, Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 2008, p.113-155

THE EFFECTIVENESS OF PACIFISM

Arthur Mihăilă

Lecturer, PhD, „Babeş-Bolyai” University of Cluj-Napoca

Abstract: In international relations war is seen as a legitimate method of policy. Sometime politicians motivate the waging of war by an appeal to Just War Theory or saying that this is a preemptive war. The pacifists who reject the idea of morality of war and of political violence are considered naive, self-contradictory or cowards. In this paper, the author examines the arguments for and against the doctrines of pacifism and criticize the idea that pacifism is a pathology. In the last part of the essay, he analyses the limited circumstances in which war could be justified and the causes that could be invoked to wage a war.

Keywords: Pacifism, War, Just War Theory, Political Violence, War-ism. Moral Status of War.

Războiul din Ucraina a evidențiat un fenomen surprinzător: a menționa dorința de a se ajunge la încheierea păcii sau la rezolvarea rapidă a conflictului atrage pentru cel care a emis această idee oprobriul din partea mass-mediei, oamenilor politici și a reprezentanților societății civile. Fiecare dintre părțile aflate în conflict pare hotărâtă să-și distrugă adversarul și nu acceptă nici cea mai mică concesie. Mai mult, cifrele morților, care trec de 100.000 de fiecare parte, nu impresionează publicul, victimele militare fiind acceptate fără comentarii, ca un sacrificiu nedorit dar necesar, iar cele civile fiind folosite doar pentru a aduce acuzații de crime de război pentru adversari.

Pacifismul, o manifestare a activismului politic și o filosofie prezentă în multe dintre războaiele din trecutul apropiat¹, pare a fi acum considerat o idee perimată, ba chiar dăunătoare, pe când spiritul războinic, dorința de a continua lupta până la ultimul om sau chiar până la distrugerea printr-un război atomic a omenirii, pare să fi cuprins nu numai părțile beligerante ci și taberele țărilor care le susțin. În cele ce urmează vom examina viabilitatea ideilor pacifiste în contrast cu tezele războiului just și eficiența abordărilor pacifiste în contextul conflictelor militare, fără să facem trimiteri directe la conflictul actual.

De cele mai multe ori, adversarii pacifismului par să nu înțeleagă că acest nume nu desemnează o singură poziție teoretică ci cuprinde o varietate de idei, care se plasează între o radicală respingere a oricărei forme de violență, în orice circumstanță, și cealaltă extremă, care acceptă diverse motive pentru declanșarea unui război, dar insistă asupra necesității limitării violenței la cel mai mic nivel posibil, în situația dată, și pe prioritizarea tratativelor de pace, dacă contextul este favorabil.

Pacifismul absolut are la bază ideea nonviolenței, considerând că nimic nu justifică vătămarea sau omorârea unei ființe umane, nici chiar starea de legitimă apărare. Uciderea unei persoane este considerată a fi un rău atât de mare încât este preferabilă chiar și starea de sclavie sau acceptarea ocupației militare pentru a se evita victimele umane. Această idee este prezentă în mai multe doctrine religioase. Nonviolența (ahimsā), este de pildă cea mai importantă datorie religioasă a jainiștilor, care nu numai că se abțin de la vătămarea fizică a

¹ Una dintre cauzele retragerii S.U.A. și a încheierii războiului din Vietnam a fost magnitudinea mișcării pacifiste, demonstrațiile și marșurile împotriva războiului.

oamenilor dar evită să ucidă orice ființă, chiar și o insectă². O poziție asemănătoare este susținută de unele secte creștine, ca Martorii lui Iehova, Quakerii sau Anabapțiștii care refuză să se înroleze în armată pentru că Isus a cerut adepților săi să-și iubească aproapele și să se comporte nonviolent³ iar altele, ca Adventiștii de ziua a șaptea, acceptă înrolarea cu condiția să nu participe la luptă ci să ocupe posturi care nu implică folosirea unei arme (de pildă de infirmier). Pacifismul absolut poate fi întâlnit și la unii dintre părinții bisericii, printre care poate fi menționat Tertullian, care s-a pronunțat împotriva înrolării creștinilor în serviciul militar pentru că din această postură nu ar putea să evite actul de a ucide pe cineva. Tertullian considera chiar că un creștin nu ar trebui să se înroleze nici în timp de pace, pentru că Isus a interzis atât purtarea uniformei militare cât și a unei arme de către creștini⁴.

Nonviolența este și un precept budist dar sectele budiste abordează diferit pacifismul. Chiar dacă unele consideră că nonviolența presupune neparticiparea la serviciul militar a oricărui budist majoritatea sectelor susțin că obligația de a nu vărsa sânge și nonviolența trebuie să fie respectate strict doar de clericii budiști pe când persoanele laice au voie, în unele condiții, să participe la lupta armată pentru apărarea țării. Pentru laici deci, principiul nonviolenței nu s-ar aplica decât în cazul războaielor de agresiune.

Organizația Națiunilor Unite consideră că refuzul de înrolare în forțele armate este un drept al omului, care își are baza în articolul 18 al Declarației Universale a Drepturilor Omului, care consacră dreptul la libertatea gândirii, de conștiință și religie, precum și în articolul 18 al Pactului Internațional cu Privire la Drepturile Civile și Politice, în articolul 9 al Convenției Europene a Drepturilor Omului, în articolul 12 a Convenției Americane a Drepturilor Omului, în articolul 8 a Cartei Africane a Drepturilor Omului și Popoarelor, precum și în alte tratate internaționale⁵.

Pacifismul absolut este o poziție minoritară pentru că nu permite nici autoapărarea și nici apărarea altor ființe umane nevinovate. Un pacifist absolut ar considera de pildă că intervențiile umanitare nu sunt justificate dacă au drept rezultat uciderea unor agresori. Or, operațiunile de menținere a păcii, oricât de pașnice ar fi, duc deseori la înfruntări armate soldate cu victime umane.

Pacifismul absolut a fost ținta multor critici care tind de obicei să treacă sub tăcere faptul că acesta este doar una dintre variantele pacifismului și îl consideră singura variantă reală de pacifism. Unul dintre cei mai acerbi critici ai pacifismului, Jan Narveson, a dedicat combaterii pacifismului o serie de articole prin care încerca să dovedească faptul că pacifismul este o doctrină absurdă care se auto-contrazice.

Într-un prim articol dedicat subiectului⁶ Narveson susținea că doar doctrina care susține că nimeni nu ar trebui să reziste violenței prin forță este un pacifism veritabil. Or aceasta propune o poziție morală care nu poate fi susținută din punct de vedere logic iar popularitatea sa derivă din faptul că adepții săi nu o înțeleg. Istoria a dovedit, spune Narveson, că atitudinea pacifistă este contraproductivă. Pacifismul poate funcționa în cazul unor state

² Vezi Dundas, Paul, *The Jains*, London: Routledge, 2ed, 2002, pp. 160-163. Pentru a evita uciderea unor insecte călugării jainiști nu aprind focul, nu sapă gropi, beau doar apă filtrată și se mișcă încet și cu atenție pentru a nu călca vreo insectă.

³ Matei 5:38-44. (Ați auzit că s-a zis: "Ochi pentru ochi și dinte pentru dinte". Eu însă vă spun vouă: Nu vă împotriviți celui rău; iar cui te lovește peste obrazul drept, întoarce-i și pe celălalt [...] Ați auzit că s-a zis: "Să iubești pe aproapele tău și să urăști pe vrășmașul tău". Iar eu vă zic vouă: Iubiți pe vrășmașii voștri, binecuvântați pe cei care vă blestemă, faceți bine celor ce vă urăsc și rugați-vă pentru cei ce vă vatămă și vă prigonesc..."

⁴ Cahill, Lisa Sowle, *Blessed Are the Peacemakers: Pacifism, Just War, and Peacebuilding*, Minneapolis: Fortress Press, 2019, pp. 74-82.

⁵ A se vedea pentru detalii privind recomandările O.N.U. în materie *Conscientious Objection to Military Service*, New York: United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, 2012, care poate fi consultat online la https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/ConscientiousObjection_en.pdf

⁶ Narveson, Jan, "Pacifism: A Philosophical Analysis" în *Ethics*, vol. 75, nr.4, 1965, pp. 259-271.

care respectă drepturile omului dar nu are nici un efect împotriva unor regimuri agresive. Protestele nonviolente din India au avut succes pentru că adversarii naționaliștilor indieni erau britanicii dar Narveson susține că nu ar fi avut nici un efect dacă adversarii ar fi fost naziștii⁷. Narveson consideră că dacă pacifismul, adică cerința de a nu răspunde violenței cu violență, ar fi aplicat la scara unui stat atunci asta ar însemna că nu am avea dreptul să-i pedepsim pe ucigași, tâlhari sau violatori și tot mecanismul justiției penal ar fi considerat abuziv. Cei care refuză înrolarea pentru că nu doresc să săvârșească acte de violență nu iau în considerare faptul că acțiunea lor pune în pericol pe alți cetățeni, care pot cădea pradă agresorului. Deci, atitudinea noastră nonviolentă nu ne face rău doar nouă ci și unor victime inocente care nu se pot apăra, femei, copii, persoane în vârstă. A lăsa aceste ființe pradă agresorului este un rău moral așa că majoritatea pacifiștilor vor admite că violența poate fi folosită pentru a-i apăra pe cei care nu se pot apăra singuri ceea ce conduce la diverse alte dileme. Narveson susține că folosirea violenței pentru apărare este de cele mai multe ori o metodă care duce la rezultate mai bune decât nonviolența și deci se impune cu necesitate. Agresorii pot fi descurajați atunci când se tem că vor fi întâmpinați cu forță și vor fi încurajați să continue dacă victimele lor sunt pasive. Folosirea violenței în scopul autoapărării este deci justificabilă din punct de vedere moral și devine o obligație în caz că viețile altora sunt în pericol.

Într-un articol mai recent⁸ Narveson revine asupra argumentelor inițiale, nuanțându-le. El ia în considerare două ipostaze ale pacifismului – cea a nonviolenței în relațiile cu alții, deci pacifismul social, și cea a pacifismului anti-războinic.

În primul caz e vorba de încercările pacifiștilor de a elimina în întregime violența din interacțiunile sociale, inclusiv violența verbală. Această poziție pleacă de la teza că violența în sine este ceva rău din punct de vedere moral. Narveson consideră că violența nu este un rău intrinsec fiind justificată în unele situații, în special atunci când agresorii nu pot fi convinși să renunțe prin metode pașnice. Atunci când folosești violența împotriva unei persoane agresive rezultatul nu este o mai mare violență ci o lume mai pașnică pentru că ea nu va mai recurge la în viitor la forță. Nici chiar preceptul că e rău să ucizi altă persoană nu e valabil în toate situațiile, Narveson susținând de pildă că eutanasia e preferabilă pentru curmarea suferinței bolnavilor incurabili.

În cazul pacifismului anti-război Narveson are o poziție asemănătoare. Războaiele sunt similare conflictelor individuale, însă în loc de un individ rău și agresiv avem un stat agresiv iar răspunsul trebuie să fie același. După ce respinge pacifismul absolut, Narveson face o analiză a teoriei războiului just, îmbrățișată de mulți pacifiști, contestând validitatea sa. Majoritatea principiilor acestei teorii nu sunt aplicabile spune el. De pildă faptul că statele ar trebui să nu atace primele ci doar să poarte războaie defensive nu este o pretenție rezonabilă pentru că uneori, atunci când știi că adversarul intenționează să te atace, este mai bine să înlături amenințarea. Narveson citează exemplul ”Războiului de șase zile” purtat de Israel împotriva unei coaliții de state arabe formate din Egipt, Siria, Iordania și câțiva aliați ai lor. În acest caz, consideră el, războiul preventiv a fost necesar pentru anihilarea unei forțe superioare care în câteva luni ar fi fost mai greu de învins.

Pacifiștii militează și pentru dezarmare pentru eliminarea pericolului de război dar Narveson consideră că înarmarea, și în special înarmarea nucleară, care aduce cu ea potențialul distrugerii reciproce, a avut ca rezultat pacea în Europa. Spectrul apocalipsei nucleare și a distrugerii totale a rasei umane este cea mai bună garanție împotriva războiului.

⁷ În realitate unele proteste pașnice au produs efecte chiar și în staul nazist. De pildă protestul părinților copiilor cu handicap atunci când au aflat de programul de exterminare a lor i-a determinat pe naziști să abandoneze acest program, Protestul femeilor germane care aveau soți evrei în fața sediului Gestapo-ului din Berlin i-a făcut până la urmă pe naziști să îi elibereze pe aceștia,

⁸ Narveson, Jan, ”Pacifism – Fifty Years Later” în *Philosophia* nr 4/2013, pp. 925-943

Această atitudine nu este singulară. Într-o dezbatere în privința proliferării armelor nucleare⁹, renumitul realist politic Kenneth Waltz susținea că proliferarea nucleară va duce la mai puține războaie pentru că statele care dețin arma nucleară nu vor fi atacate de altele.

Narveson consideră că nici măcar pacea internă, sau recurgerea la violența politică, nu este rea în sine pentru că de multe ori revoltele împotriva propriului guvern sunt justificate iar înlăturarea guvernului prin forță este singura soluție pentru obținerea justiției sociale. În finalul articolului Narveson recunoaște că în unele cazuri este preferabil să fie evitat războiul dar consideră că folosirea violenței este de cele mai multe ori o cale mai eficientă de rezolvare a unor diferende între state.

Chiar dacă pacifismul absolut este atacat cel mai adesea de către adversarii pacifismului, el nu e o poziție majoritară fiind susținut doar de reprezentanții cultelor religioase menționate mai sus. Majoritatea pacifiștilor nu sunt atât de rigizi și admit că în unele circumstanțe războiul nu poate fi evitat. Aceste curente de gândire sunt denumite de obicei pacifism contingent.

Atunci când vorbim despre pacifismul contingent este inevitabilă menționarea teoriei războiului just care are multe lucruri în comun cu pacifismul. Cel care stă la originea ambelor teorii este Augustin¹⁰, care considera că un creștin nu trebuie în mod necesar să respingă ideea de a participa la război ci trebuie să se întrebe în ce condiții ar trebui guvernul să declare un război și ce reguli ar trebui să fie respectate în timpul purtării războiului. Augustin susținea că pentru menținerea păcii este justificată folosirea forței, chiar dacă în urma acesteia rezultă victime. El acceptă ca motive justificate pentru declanșarea unui război scopul de obținere a păcii, autoritatea legitimă și intenția dreaptă. Augustin susține că un război just seamănă cu pedeapsa divină care este aplicată subiecților cu dragoste. Folosirea violenței este deci acceptată dacă scopul ultim este pacea și bunăstarea comunității. Augustin are o poziție asemănătoare atunci când justifică folosirea violenței pentru pedepsirea infractorilor. Chiar și tortura este acceptată ca un rău necesar dacă judecătorul nu se bucură de ea ci îl compătimește pe cel pedepsit.

Principalul obstacol în calea acestei opinii o constituia interdicția de a ucide prezentă în porunca a șasea din Vechiul Testament. Augustin depășește acest obstacol suținând că Biblia nu trebuie înțeleasă literal ci mai degrabă alegoric. Textele biblice pot avea mai multe sensuri și pot fi interpretate în multiple feluri. În interpretarea Predicii de pe munte¹¹, Augustin consideră că atunci când Isus îi îndeamnă pe adepții săi să nu ucidă se referă doar la uciderea celor care sunt nevinovați iar dragostea pentru aproape se manifestă și prin uciderea celor vinovați dacă este făcută cu dragoste și cu intenția de a corecta un rău. Îndemnul la pace al lui Isus este interpretat ca un îndemn de obținere a unei stări de pace interioară, de liniște sufletească. În mod evident aceste interpretări, asupra cărora Augustin insistă în mai multe lucrări, sunt greu de acceptat însă este de înțeles poziția filosofului în noul context politic, când dintr-o minoritate religioasă, care își permitea să se opună înrolării, creștinii au devenit populația majoritară care trebuia să își aducă aportul la apărarea statului dacă vroiau să supraviețuiască în fața hoardelor migratoare¹².

Poziția lui Augustin în privința războiului just a fost preluată și de alți filosofi ai bisericii printre care cel mai important este Toma din Aquino. În *Summa Theologica*,

⁹ Sagan, Scott Douglas; Waltz Kenneth N., *The Spread of Nuclear Weapons: An Enduring Debate*, 3rd. Ed., New York: W.W. Norton & Company, 2012.

¹⁰ Pentru o abordare detaliată a subiectului vezi Cahill, Lisa Sowle, op. cit., pp. 91-137.

¹¹ St. Augustine of Hippo, *On the Sermon On the Mount*, Altenmünster: Jazzybee Verlag, 2017.

¹² Mulți istorici consideră că prăbușirea Imperiului Roman de Apus se explică și prin atitudinea pacifistă a creștinilor care considerau că a ucide este un păcat de neiertat și se opuneau înrolării. În acest context Augustin a făcut eforturi zadarnice pentru a combate pacifismul absolut, fără să poată opri declinul imperiului care era subminat din interior.

întrebarea 40 din volumul II-II¹³, Toma dezbate problema legitimității războiului. El preia fără obiecțiuni criteriile războiului just menționate de Augustin, considerând că pentru ca un război să fie drept se impun trei condiții. În primul rând ca el să fie purtat de o autoritate legitimă (autoritatea principelui nu a unei persoane private). În al doilea rând să aibă o cauză dreaptă, constând în faptul că cel care îl poartă vrea să promoveze un bine sau să evite un rău. În al treilea rând este necesar ca cei care poartă războaie să își dorească pacea și învingându-i pe cei cu care luptă să îi conducă către pace.

O atitudine asemănătoare cu cea a creștinismului o putem întâlni și la alte religii. Chiar și budiștii, care la fel ca creștinii, susțin că nonviolența trebuie să fie un principiu de bază al relațiilor interumane, pentru că are rezultate karmice, împiedicându-l pe adept să ajungă la iluminare, acceptă războiul atunci când el este justificat¹⁴. Războiul și violența sunt justificate pentru impunerea justiției sociale. Atunci când este folosită pentru realizarea justiției sociale violența este considerată legitimă. De obicei se consideră că obligația de a nu participa la un război se impune doar clericilor budiști pe când persoanele laice au obligația de a participa la apărarea țării. În statisticile cu privire la persoanele care au refuzat înrolarea în cel De-al Doilea Război Mondial budiștii nu sunt prezenți, spre deosebire de reprezentanții cultelor creștine. Din această cauză Vladimir Tikhonov consideră că în ciuda cerinței nonviolenței nu putem vorbi de un pacifism budist.

Pacifismul a fost o filosofie și un curent politic important în perioada interbelică fiind potențat de cruzimea și numărul imens al victimelor din Primul Război Mondial. Preferința pentru pacifism era cauzată de faptul că deși Puterile Centrale au declanșat războiul, cel puțin în aparență, el părea a fi rezultatul unei întâmplări, care a cauzat un șir de evenimente ce au condus inexorabil spre confruntarea armată nedorită de părți și care a rezultat datorită escaladării treptate a tensiunii. Un autor care a analizat evenimentele ce au dus la război constata că autorii lui s-au îndreptat ca niște somnambuli către acest rezultat¹⁵. Al Doilea Război Mondial a avut însă alte caracteristici, între cele două tabere existând diferențe clare de moralitate și metode de purtare a războiului. Chiar dacă o analiză atentă ne dezvăluie faptul că și aliații au luat decizii discutabile, cum ar fi bombardamentele masive ce au avut drept rezultat moartea a sute de mii de civili¹⁶, sau folosirea celor două bombe atomice, ei nu au avut drept scop efectuarea unui genocid sau exterminarea unei întregi rase precum intenționau naziștii. Evocarea războiului împotriva nazismului a servit, și încă mai servește celor care contestă validitatea pacifismului.

În unele dintre războaiele recente a fost invocat spectrul naziștilor pentru justificarea intervențiilor militare. În momentul Războiului din Irak, de pildă S.U.A. a susținut că Saddam Hussein este un Hitler al Orientului mijlociu și că intenționa să cucerească toate țările din zonă și nu doar Kuweitul¹⁷. Și în cazul războiului actual propaganda celor două părți aduce acuze adversarului asemănându-l-l cu statul nazist pentru a justifica războiul. Ucraina susține că Rusia are intenția de a invada întreaga Europă, pe când Rusia susține că ucrainenii doresc să comită un genocid împotriva minorității de etnie rusă.

¹³ Toma din Aquino, *Summa Theologica*, vol III (Ia Iae), Iași: Polirom, pp. 303-308.

¹⁴ Tikhonov, Vladimir (Pak Noja), "Buddhism, Pacifism and Conscientious Objection: Focusing on the American Buddhist Experience" în *International journal of Buddhist Thought & Culture*, vol. 19, September 2012, pp. 39-61.

¹⁵ Clark, Christopher, *Somnambuli: Cum a intrat Europa în război în 1914*, București: RAO, 2016.

¹⁶ De exemplu în noaptea de 9-10 martie 1945, bombardarea masivă a orașului Tokio a dus la moartea a peste 100.000 de civili.

¹⁷ Nu există nici o dovadă a acestor intenții războiul rezultând în urma unor controverse cu privire la exploatarea petrolului din zona de graniță a celor două state. În plus Irak-ul a consultat pe ambasadorul S.U.A., April Glaspie, cu privire la un potențial conflict cu Kuweitul fiind încurajat de răspunsul acesteia că S.U.A. nu are nici o opinie în privința conflictelor dintre țările arabe, și interpretând acest răspuns ca o acceptare a agresiunii.

În realitate războaiele purtate după cel De-al Doilea Război Mondial nu sunt la fel de inechivoce ca și acesta. Argumentele pacifiștilor actuali, care au adoptat pozițiile pacifismului contingent, se bazează ori pe ambiguitatea morală a acestor conflicte ori pe rezultatele nedorite ale lor.

Unul dintre cei mai importanți pacifiști contemporani, Andrew Fiala, susținea că războiul nu poate fi justificat invocând rezultatele unor războaie recente¹⁸. S.U.A. s-a implicat într-un război care a durat 20 de ani în Afghanistan, război care potrivit datelor oficiale a dus la moartea a mai mult de 150000 de persoane dintre care peste 47000 de civili, iar rezultatul a fost revenirea la situația anterioară și reinstalarea talibanilor la putere. Războiul din Afghanistan trezește memorii cu privire la alt fiasco, cel al războiului din Vietnam. Rezultatul războiului din Irak este la fel de jalnic. După retragerea trupelor americane Afghanistanul și Irak-ul au rămas devastate de război și falimentare din punct de vedere economic. Fiala nu este un pacifist absolut, admițând că în unele circumstanțe războiul este acceptabil. Cu toate acestea el susține că majoritatea războaielor, și în special cele din ultimele decenii, nu sunt justificate. El menționează trei motive importante în sprijinul pacifismului¹⁹:

1) Războiul are drept rezultat consecințe rele inclusiv moartea, distrugerea și dislocarea.

2) Războiul are la origini intenții rele și acțiuni care sunt rele în mod intrinsec.

3) Războiul nu rezolvă nimic pe tărâmul ideilor.

Andrew Fiala subliniază faptul că de obicei pacifismul este zugrăvit în mod intenționat ca o teorie utopică și naivă. În realitate pacifismul e o idee complexă, care cuprinde sub cupola ei o varietate de valori amplasate într-un continuum. De obicei pacifismul este considerat o doctrină negativă, care respinge războiul pe când o abordare mai corectă ar trebui să-l privească ca pe o doctrină pozitivă care încearcă să promoveze pacea și armonia socială. De obicei pacifismul este caricaturizat fiind înfățișat ca o doctrină care cere adeptilor săi să suporte cu pasivitate violența și să devină victime. În realitate foarte puțini pacifiști sunt adepți ai acestei poziții. Fiala susține că mulți pacifiști aplică de fapt critic teoria războiului just iar o analiză care ia în considerare cerințele acestei teorii ne duce la concluzia că aproape nici unul dintre războaiele recente nu respectă aceste criterii, declanșarea lor putând fi evitată (jus ad bellum). Acest punct de vedere poate fi numit ”pacifism al războiului just” sau ”pacifism sceptic”. Nici criteriile privind modul în care se poartă un război just (jus in bello) nu au fost respectate în războaiele recente, care au avut numeroase victime civile. De asemenea în majoritatea războaielor grija pentru viețile propriilor soldați cade pe locul doi aceștia fiind sacrificați fără milă în numele unui bine mai mare sau a unor victorii efemere. Cerințele de reparare a pagubelor războiului (jus post bellum) nu sunt aproape niciodată respectate. Situația Afghanistanului, Irak-ului, Siriei și a altor țări care au fost teatru de război dovedește din plin acest lucru.

Fiala analizează și unele argumente pacifiste consecințialiste cum ar fi cel potrivit căruia daunele provocate de război depășesc beneficiile acestuia. O simplă trecere în revistă a numărului de victime provocate de războaiele din secolul XX ne demonstrează că acestea depășesc cifra de 180 de milioane, adică aproximativ 3% din populația de la sfârșitul secolului. Această baie de sânge este greu de justificat. Războiul este greu de justificat și de pe poziția deontologică pentru că actul de a ucide este rău în sine. În momentul de față în multe țări pedeapsa capitală nu se mai aplică. Aceleași țări acceptă însă fără prea multe obiecții uciderea unor oameni în cadrul unui război, fapt ce se află în contradicție cu dreptul la viață pe care îl promovează pe plan intern. În altă carte²⁰ Andrew Fiala numea poziția sa

¹⁸ Fiala, Andrew; Kling, Jennifer, *Can War be justified? A Debate*, New York: Routledge, 2023, pp. 3-4.

¹⁹ Fiala, Andrew; Kling, Jennifer, op. cit., p.4.

²⁰ Fiala, Andrew, *Practical Pacifism*, New York: Algora Publishing, 2004.

”pacifism practic”, care nu respinge războiul în mod absolut dar limitează drastic motivele pentru care poate fi purtat un război.

Un alt autor pacifist contemporan, Larry May, care se declară pacifist contingent își extrage argumentele dintr-o analiză a condiției soldatului implicat în război. Cerințele războiului just îi impun acestuia să nu ucidă dacă știe că e implicat într-un război injust însă de cele mai multe ori, din lipsă de informații credibile, participantul la război nu poate decide dacă participă la un război moral sau la unul imoral. May formulează următoarele argumente în favoarea pacifismului contingent²¹:

1) Datorită faptului că există incertitudini cu privire la justetea majorității războaielor (incertitudine epistemică), este mai rațional ca indivizii să nu se implice în război.

2) În majoritatea războaielor sunt uciși și mulți noncombatanți și acest lucru face că războaiele respective să devină injuste. De asemenea, e greu de justificat uciderea soldaților adversari, chiar dacă ei se află de partea injustă pentru că aceștia nu participă în mod voluntar la conflict ci au fost cel mai adesea înrolați împotriva voinței lor, deci nu pot fi socotiți ca vinovați de declanșarea unui război injust.

3) Un alt argument ține de dreptul la viață al soldaților adversari. De obicei se consideră că doar combatanții trebuie să fie protejați, scopul războiului fiind distrugerea armatei adversarilor. Însă, în contextul afirmării dreptului la viață a oricărei ființe umane, uciderea soldaților inamici pare să încalce drepturile omului.

4) Al patrulea set de motive în favoarea pacifismului contingent are legătură cu reparațiile de după război. Cel mai adesea după război puterea învingătoare nu contribuie la reconstrucția țării învinse. La daunele materiale se adaugă consecințele psihologice pentru populația învinsă și pentru soldații prizonieri, care lasă urme pe termen lung.

5) Al patrulea set de motive invocat de May ține de dreptul de a refuza implicarea în război. May consideră că nimeni nu ar trebui să fie obligat să participe împotriva convingerilor sale la un război. În realitate de cele mai multe ori statele nu permit refuzul de a te înrola.

În concluziile de la finalul cărții autorul consideră că nu sunt justificate decât războaiele de apărare și intervențiile umanitare care au drept scop protejarea unor populații civile aflate în pericol.

O altă poziție contemporană privind pacifismul este cea susținută de Craig K. Ihara²². Acesta acceptă faptul că pacifismul absolut, sau categoric, este o nesustenabil. El consideră că pacifismul trebuie să fie mai degrabă un ideal moral, care trebuie să își tragă inspirația din ideile lui Gandhi, Martin Luther King și a altor personalități care au avut opinii similare.

Ihara consideră că un pacifist este o persoană care:

- 1) Aspiră să nu fie nevoit să recurgă niciodată la violență,
- 2) Este nonviolent chiar și în circumstanțe în care alții ar folosi violența
- 3) Apreciază că violența este un rău moral
- 4) Acțiunile sale se bazează pe un punct de vedere moral și nu sunt determinate de frică sau de interese personale.

Aspirația de a nu recurge la violență nu se confundă însă cu refuzul de a folosi violența în toate situațiile. Pacifistul este justificat din punct de vedere moral să refuze să se apere atunci când este atacat dar nu se poate sustrage de la obligația de a proteja ființele vulnerabile aflate în pericol. Chiar și atunci când recurge la violență pacifistul o privește ca un rău necesar. El nu este o persoană izolată, care se retrage din societate, ci dimpotrivă participă la viața socială promovând soluții nonviolente de rezolvare a conflictelor. Pacifismul lui Ihara

²¹ May, Larry, *Contingent Pacifism: Revisiting Just War Theory*, Cambridge: Cambridge University Press, 2015, pp. 49-53.

²² Ihara, Craig K., ”Pacifism as a moral ideal” în *The Journal of Value Inquiry*, nr 22/1988, pp. 267-277.

este deci o variantă a pacifismului militant care își are originea nu în cerințe de ordin pragmatic ci în unele de ordin moral.

În concluzie cred că multe dintre tezele pacifiștilor, și în special a adepților pacifismului contingent actual, ar trebui luate în considerare înainte de declanșarea unui război. În ultimele zeci de ani s-a recurs cu ușurință la război în numeroase cazuri iar rezultatele nu au fost de fiecare dată cele dorite. Etosul războinic pare a fi dominant în momentul de față iar grija pentru suferințele celor afectați de război, fie ei noncombatanți fie soldați, pare a fi aproape inexistentă. Considerațiile geostrategice au dus la decizii pripite și la calcule eronate, care nu au luat în considerare complexitatea oricărui conflict armat și faptul că odată pornit un război este greu de oprit. Din această cauză se impune cu stringență o readucere în prim plan a ideilor pacifiste care să contrabalanseze spiritul războinic.

BIBLIOGRAPHY

1. Atack, Iain, "From Pacifism to War Resistance" în *Peace & Change*, nr. 2/2001, pp. 177-186.
2. Cady, Duane, *From Warism to Pacifism. A Moral Continuum*, Philadelphia: Temple University Press, 2010.
3. Cahill, Lisa Sowle, *Blessed are the Peacemakers: Pacifism, Just War, and Peacebuilding*, Minneapolis: Fortress Press, 2019.
4. Chiba, Shin; Schoenbaum, Thomas J. (eds), *Peace Movements and Pacifism after September 11*, Cheltenham: Edward Elgar, 2008.
5. Clark, Ian, *Waging War: A New Philosophical Introduction*, 2.ed, Oxford: Oxford University Press, 2015.
6. Fiala, Andrew (ed), *The Routledge Handbook of Pacifism and Nonviolence*, New York: Routledge, 2018.
7. Fiala, Andrew; Kling, Jennifer, *Can War Be Justified? A Debate*, New York: Routledge, 2023.
8. Hampson, Fen Osler; Özerdem, Alpaslan; Kent, Jonathan (eds), *Routledge Handbook of Peace, Security and Development*, New York: Routledge, 2020.
9. Holmes, Robert L., *Pacifism: A Philosophy of Nonviolence*, London: Bloomsbury, 2017.
10. Howes, Dustin Ells, *Toward a Credible Pacifism. Violence and the Possibilities of Politics*, Albany NY: State University of New York Press, 2009.
11. May, Larry, *Contingent Pacifism: Revisiting Just War Theory*, Cambridge: Cambridge University Press, 2015.
12. May, Larry, "Contingent Pacifism and Selective Refusal" în *Journal of Social Philosophy*, Nr. 1/2012, pp. 1-18.
13. Muzergues, Thibault, *War in Europe? From Impossible War to Improbable Peace*, London: Routledge, 2022.
14. Narveson, Jan, "Pacifism: A Philosophical Analysis" în *Ethics*, vol. 75, nr.4, 1965, pp. 259-271.
15. Narveson, Jan, "Pacifism – Fifty Years Later" în *Philosophia* nr 4/2013, pp. 925-943.
16. Norman, Richard, "The Case for Pacifism" în *Journal of Applied Philosophy*, nr. 2/1988, pp. 197-210.
17. Paul, T. V., Larson, Deborah Welch; Trinkunas, Harold A.; Wivel, Anders; Emmers, Ralf (eds), *The Oxford Handbook of Peaceful Change in International Relations*, Oxford: Oxford University Press, 2022.
18. Teichman, Jenny, *The Philosophy of War and Peace*, Exeter: Imprint Academic, 2nd ed., 2017.

VICTIMS, WOUNDS, WEAPONS. COMBAT TRAUMA IN THE ROMAN ARMY

Fábián István

Lecturer, PhD, UMFST Târgu Mureș

Abstract: The Roman army made use of a rather great variety of weapons either invented or "borrowed" from other (conquered) populations. The effectiveness of these weapons was described by contemporary historians, was researched by archaeologist, and, which is more interesting, was/is subject of debate between academics and living historians. The paper has as aim to take into account some points of view on the both sides and to present a few pragmatic approaches.

Keywords: Romans, army, weapons, combat, archaeology.

În cursul expansiunii sale, Roma a recurs la o serie de "împrumuturi" fiind o ,, chestiune de mândrie pentru romani să dorească să copieze și să folosească echipamentul sau tacticile eficiente ale dușmanilor lor"¹. Fie că vorbim de scutul roman preluat de la samniți, armura de zale (*lorica hamata*) precum și primele modele de coifuri "împrumutate" de la triburile galice ori de gladius (*spada scurtă*) copiată de la triburile hispanice, aceste piese de armament și echipament militar își vor atinge maximul eficacității în mâinile romanilor. Este vorba de aceea eficacitate dobândită prin lungile antrenamente la care soldații erau supuși. "(...) antrenamentul era conceput, precum o disciplină, o știință și permitea un comportament și ascultare ambele indispensabile pentru o eficacitate mărită"². Dacă pentru Vegetius (și nu numai)³, nu numărul și bravura combatanților ci, pregătirea lor sunt cele care aduc victoria, atunci avem și motivul pentru care romanii, și-au dezvoltat și perfecționat în continuu abilitățile. De asemenea, tot de aceea au încercat și au reușit (nu întotdeauna pentru ca există și experiențe eșuate), să preia acele piese de echipament militar pe care ei le considerau a fi cele mai eficiente (sau poate a existat și un scop mai ascuns: acela ca odată cu preluarea armelor "naționale" ale unui inamic înfrânt să fi preluat și spiritul acestuia). Acum însă se ajunge la miezul problemei: cât de efective erau aceste arme? Care era impactul lor asupra corpului uman? Cât de bine protejau armurile epocii? Izvoarele istorice menționează în treacăt impactul acestor arme dar, discuțiile reale pe baza acestora au cam lipsit până pe la începutul anilor 2000. Însă abia prin 2010 Simon T James într-un studiu intitulat "*The point of the sword: what Roman-era weapons could do to bodies-and why they often didn't*",⁴ investighează problema la nivel pragmatic. Punctul de pornire este diferența de abordare a problematicii din punctul de vedere al reconstituitoarelor istorici și reprezentanților mediului academic. Cei din urmă sunt "remarcabil de sfioși (cel puțin, pe hârtie) în a discuta la modul exact despre ce puteau face armele. Fără dubiu acesta se întâmplă parțial și din cauza pedanteriei, dar și din cauză că puțini cercetători activi au experiența unei lupte letale, dar și mai puțini a luptei corp la corp cu arme reci și, în mod de înțeles nici nu doresc să cunoască realitățile acesteia (...) în societățile occidentale, special în cercurile academice, a discuta

¹ Adrian Goldsworthy, *Totul despre armata romană*, Enciclopedia RAO, București, 2008, p.29

² Yann Le Bohec, *Războiul în lumea romană. 58 A.Chr.-235 p.Chr.* Editura Mega, Cluj-Napoca, 2021, p.165

³ Vegetius, *Epitome of military science* I.1 (translated by N.P. Milner), Liverpool University Press, 1993 p. 2

⁴ Simon James, *The point of the sword: what Roman-era weapons could do to bodies-and why they often didn't* in A.W. Busch and H.J. Schalles, Eds, *Waffen in Aktion. Akten der 16. Internationalen Roman Military Equipment Conference (ROMECC)*, Xantener Berichte 16, 41-54.

despre violență a devenit un tabu cultural(...)”⁵ Dincolo de remarcile mai mult sau mai puțin ironice (dar și realiste) ale autorului, se poate remarca faptul că în majoritatea studiilor se discuta despre formațiuni și poziții de luptă, și mai puțin despre impactul armelor folosite mergând pe ideea că efectele unei lovituri împunse și/sau tăiate sunt cât se poate de clare. Situația a rămas la nivelul de ”common-sense”, și din cauza faptului că ”mare parte a discursului despre armata romană și a echipamentelor acesteia pare să nu cunoască elemente de bază în fiziologie, neurologie sau, mult mai specific, răspunsul organismului la atac și răni”.⁶ Schimbarea de abordare apare în context interdisciplinar, al analizei traumelor nu doar de către istorici/arheologi ci și de medici militari. Luându-se în considerare sursele literare, arheologice precum și interpretările moderne în arheologie dar și în medicină (militară sau civilă) se poate obține o imagine destul de clară a problematicii. Astfel se pot observa efectele directe ale armelor prin excavarea mormintelor sau ale gropilor comune. Un exemplu elocvent este Valencia unde, mii de civili și militarii capturați de Pompei în 75 A. Chr. au fost masacrați la fața locului.⁷ ”Unii dintre ei (dintre victime-n.n.) au suferit răni atât de îngrozitoare cum ar fi tragerea în țepă pe un *pilum* și membrele tăiate, încât nu este nevoie de o analiză specială pentru înțelegerea lor”⁸

Avem însă și câteva situații mai bine cercetate din punct de vedere paleopatologic, cum este cel al soldatului descoperit în mormântul 152 de la Viminacium. Acest mormânt, situat la 400 m Est de castrul Legiunii VII Claudia *pia fidelis* conținea scheletul unui ”bărbat tânăr, cu vârsta cuprinsă între 24-28 de ani, cu semne corporale ce indicau faptul că era soldat (...). Erau urme care puteau fi consecințele purtării prelungite a armurii, centurii și a altor echipamente”⁹. Tânărul decedat avea semne peri-mortem în zona capului și a pelvisului, fiind vizibile trei răni: una în zona iliacă, cea de-a doua în femur iar cea de-a treia era o fractură alungită, îngustă în partea parietală dreaptă a craniului. Dintre cele trei leziuni cele din parte inferioară a corpului erau letale, lovitura din zona capului (provocată nu direct de o sabie, ci de casca soldatului) ar fi fost compatibilă cu viața.¹⁰ Mormântul 152 oferă un exemplu aproape unic de studiu paleopatologic pe armata romană, alte exemple, din păcate nu prea există în afară de gropile comune de la Kalkriese și fragmentele umane romane și sasanide de la contramina Turnului nr.19 de la Dura-Europos.

În primul caz, în cursul cercetărilor arheologice a faimosului câmp de bătălie (de fapt pădure) de la Teutoburg, au fost descoperite gropi ” în care erau aruncate oase umane și animaliere (...). Doar în câteva cazuri (...) au fost găsite oase în ordine anatomică. De aceea se poate presupune că oasele au fost expuse la suprafață și după aceea depuse în gropi(...). Oasele au aparținut aproape exclusiv unor bărbați, câțiva dintre ei având pe craniu urme de

⁵ Ibidem p.41

⁶ Ibidem p.41

⁷ Plutah, *Paralel lives, XVIII*, Harvard University Press, 1917 [3] τοῦ δὲ πολέμου πολλὰς ἰδέας ἔχοντος, ἠνίασε μάλιστα τὸν Πομπήϊον ἢ Λαύρωνος ἄλωσις ὑπὸ Σερτωρίου. κ υκλοῦσθαι γὰρ αὐτὸν οἰηθεὶς καὶ τι μεγαληγορήσας, αὐτὸς ἐξαίφνης ἀνεφάνη περιεχόμενος κύκλῳ: καὶ διὰ τοῦτ ο κινεῖσθαι δεδιὼς ἐπεῖδε καταπιμπραμένην τὴν πόλιν αὐτοῦ παρόντος. Ἐρέννιον δὲ καὶ Περπένηναν, ἄνδρας ἠγε μονικοὺς τῶν πρὸς Σερτώριον καταπεφευγόντων καὶ στρατηγούντων ἐκείνῳ, νικήσας περὶ Οὐαλεντίαν ὑπὲρ μυρί ους ἀπέκτεινεν. <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2008.01.0058%3Achapter%3D18%3Asection%3D3> (accesat 02.05.2023)

⁸ James, *art.cit.* p. 42

⁹ Snezana Golubovic, Nemanja Mrdjic and Scott Speal, *Killed by the arrow: grave No.152 from Viminacium* în Alexandra W. Busch-Hans Joachim Schalles(eds.), *Waffen in Aktion. Akten de 16. Internationalen Roman Military Equipment Conference (ROMECC)* Xanten, 13-16 Iuni 2007. Verlag Philipp Von Zabern, Mainz am Rhein 2009,p.56.

¹⁰ *Ibidem* p.59-60.

lovituri”.¹¹ În cel de-al doilea caz, contramina Turnului 19 de la Dura-Europos, avem ”una din cele mai dramatice mărturii arheologice ale violențelor interpersonale, descoperite vreodată, ce provine din ultimele faze ale asediului orașului și anume, morții sigilați în contramina romană al Turnului 19”.¹² Din păcate, analiza paleopatologică a celor 20 de decedați (asfixiați în ceea ce pare prima folosire a ”armelor chimice” din istorie) nu este posibilă pentru că ”au fost descoperiți înaintea dezvoltării tehnicilor moderne”.¹³ Cert este faptul că exemplele oferite, dincolo de explicații ridică și o serie de întrebări în ce privește modul de utilizare a armelor (dincolo de designul lor) și modul în care rănilor sunt descrise în istoriografia vremii (cu exagerările de rigoare mai ales în ce privește armele inamicului descris de sursa respectivă). Singurele date apropiate de realitate pot fi oferite de arheologia experimentală (și aici cu limitările ei) dar, mai ales abordările oferite de medicina modernă. ”Se pot înțelege vulnerabilitățile fiziologice și implicit mecanismele de apărare de pe o parte prin apelul la dovezile medicale moderne iar pe de altă parte prin luarea în considerare a capacităților armelor romane bazându-ne pe designul lor iar de aici se poate deduce și efectele lor (asupra organismului.-n.n.)”¹⁴ În analiza acestor aspecte, literatura medicală a vremii poate oferi cel mai vandabil punct de pornire, dacă e să ne referim strict la autorii de specialitate cum ar fi cei ai Corpusului Hippocratic, Dioscorides cu al său ”*De Materia Medica*” și, mai ales Aulus Cornelius Celsus autorul lucrării *De Medicina*.¹⁵ Descrierea rănilor și a modului de tratament arată însă și ”experiența practică” pe care o aveau soldații în a produce răni letale inamicului. Romanii erau experții în rănilor înjunghiate, pe care le preferau celor tăiate pe considerentul, enunțat și de Vegetius, că o rană împunsă de 5 centimetri este în majoritatea cazurilor letală.¹⁶ Dacă o rană tăiată duce la sângerări masive vizibile, una împunsă poate produce hemoragii interne mult mai periculoase, din punct de vedere a observării și a tratamentului. Gladius-ul roman este perceput ca o armă de străpuns cu care se țintea nu (sau nu întotdeauna) pieptul adversarului ci mai degrabă zona abdomenului sau cea inghinală producând eviscerarea imediată acestuia sau dacă nu ducea la deces în câteva zile din cauza peritonitei și/sau a septicemiei. Pericolul microbial reprezentat septicemiei, gangrene și tetanus era omniprezent pe câmpurile de luptă ale antichității metodele de combatere cunoscute de medicina antică fiind destul de radicale: cauterizarea rănilor, menținerea deschisă a rănilor și curățirea lor zilnică(cu oțet sau vin fierbinte) înainte de sutura lor și, în cazuri extreme amputarea...și toate acestea dacă erau evacuați în timp util de pe câmpul de luptă. ”În absența unei evacuări efective de pe câmpul de luptă, mulți care ar

¹¹ Gunther Moosbauer, *Roman Battlefields in Germany: Kalkriese and Harzhorn* în Simon James, Stefan Krmecik (eds), *The Oxford handbook of the Archaeology of Roman Germany*, Oxford University Press, 2020, p.154

¹² Simon James, *The Roman military base at Dura-Europos, Syria. An archaeological Visualisation*. Oxford University Press, 2019, p.295

¹³ James, *art.cit.* p.42; Idem, *Stratagems, Combat, and “Chemical Warfare” in the Siege Mines of Dura-Europos* în *American Journal of Archaeology*, Vol. 115, No. 1 (January 2011), p.69 sqq.

¹⁴ James, *art.cit.* p.45.

¹⁵ Christine F. Salazar, *The treatment of wounds in Graeco-Roman Antiquity*, Brill Leiden-Boston-Koln, 2000, p.3. Autoarea împarte sursele antice în trei mari grupe: autori pe teme medicale, texte literare și texte ”tehnice” nonmedicale.

¹⁶ Flavi Vegeti Renati *Epitoma Rei Militaris*, Liber I *Praeterea non caesim sed punctim ferire discabant. Nam caesim pugnantes non solum facile uicere sed etiam derisere Romani. Caesa enim, quouis impetu ueniat, non frequenter interficit, cum et armis uitalia defendantur et ossibus; at contra puncta duas uncias adacta mortalis est; necesse est enim, ut uitalia penetret quicquid inmergitur. Deinde, dum caesa infertur, brachium dextrum latusque nudatur; puncta autem tecto corpore infertur et aduersarium sauciat, antequam uideat. Ideoque ad dimicandum hoc praecipue genere usos constat esse Romanos; dupli autem ponderis illa cratis et claua ideo dabantur, ut, cum uera et leuiora tiro arma sumpsisset, uelut grauiore pondere liberatus securior alacriorque pugnaret.* <https://www.thelatinlibrary.com/vegetius1.html> (accesat 04.05.2023).

fi supraviețuit, piereau din cauza expunerii (la soare sau la frig-n.n.), a setei sau a sângerării pur și simplu pentru că nu se puteau mișca din locul de unde au fost răniți”¹⁷.

Având în vedere această varietate de răni, este normal că soldații recurgeau la folosirea masivă a echipamentelor defensiv chiar dacă există un paradox: chiar și cea mai performantă armură și cască putea fi perforată de un impact puternic și focalizat. Chiar dacă pot preveni o rană posibil letală și prelua energia kinetică a loviturii, nu înseamnă că organismul uman nu era afectat: exemplul cel mai evident este soldatul de la Viminacium al cărui craniu a fost spart în urma deformării căștii de la o lovitură de sabie¹⁸. La acesta se adaugă faptul că majoritatea armurilor antice sunt deosebit de subțiri, de ordinul milimetrilor, reușind să oprească o lovitură dar nu întotdeauna puteau opri ca armele să nu pătrundă în corp. La acesta se adaugă și pericolul reprezentat de fragmentele de fier (din propria armură), sau de textilele care puteau contamina rana, crescând astfel riscul infecțiilor. Totuși, folosirea armurilor generații de-a rândul evidențiază încrederea soldaților în ele: paradoxul poate fi explicat în modul în care privim corpul soldatului și anume nu ca o entitate pasivă ci una activă. Majoritatea studiilor asupra impactului diferitelor tipuri de arme (inclusiv cele făcute de reconstituitorii istorici), au ca subiect corpuri inactive (perfect de înțeles de altfel). Armele epocilor antice și medievale, cele dinaintea inventării prafului de pușcă, au două caracteristici de bază: ”pot fi detectate, și erau destul de încete ca presupusa victimă să aibă timp de reacție. Excepție erau proiectilele de praștie, proiectilele cu viteză mare de lansare și, săgețile catapultelor ușoare, acestea fiind ori prea mici, ori prea rapide ca să se poată adăposti din calea lor. Împotriva acestora, soldații nu puteau decât să sperie la tot ce e mai bun de la armurile lor. Împotriva celorlalte arme (...) soldații și războinicii puteau, și bineînțeles luau, contramăsuri pentru evitarea impactului sau cel puțin pentru minimizarea efectului acestora”¹⁹.

Practic, există mai multe ”linii de apărare” ale soldatului, o combinație de instrucție, instinct și echipamente care, erau menite să-i asigure supraviețuirea. Evitarea proiectilelor mari prin adăpostirea soldaților, folosirea efectivă a scutului, mișcările defensive și ofensive deprinse în cursul instrucției (ieșirea în lateralul loviturii, parări, contralovituri, fandări etc.) până la nivelul de automatism constituiau tot atâtea elemente de apărare pentru un soldat bine pregătit pentru care armura era doar ultima linie de apărare individuală. Pornind de la aceste coordonate un combatant versat putea să sperie ca prin combinația de pregătire, echipament și noroc să supraviețuiască unei bătălii și poate că acesta este și motivul pentru care într-o bătălie parte victorioasă avea aproximativ 5% decese directe, dar mai mult ca sigur cu un procentaj de grav răniți mult mai mare. Pierderile părții învinse, creșteau exponențial nu atât în timpul luptei propriu zise ci, după ruperea liniilor de apărare și retragerea dezorganizată a trupelor. Lipsiți de apărare, soldații se transformau în victime sigure ale armelor învingătorilor. Romanii erau perfect conștienți de aceste aspecte (câteodată au învățat din propria experiență), de aceea una din coordonatele principale ale instrucției soldatului era înțelegerea angrenajului din care făcea parte dar și stăpânirea tuturor elementelor de atac și de apărare atât la nivel individual cât și la nivel de grup. Secretul armelor romane rezidă în conceperea antrenamentului ca o ”disciplină, o știință și permitea un comportament și ascultare, ambele indispensabile pentru a avea o eficacitate mărită”²⁰.

¹⁷ James, *art.cit.* p.50.

¹⁸ Snezana Golubovic, Nemanja Mrdjic and Scott Speal, *art.cit.* p. 60-61

¹⁹ James, *art.cit.* p.52.

²⁰ Le Bohec, *op.cit.* p.164.

BIBLIOGRAPHY

Surse antice:

Plutah, *Paralel lives*, XVIII, Harvard University Press, 1917.

Vegetius, *Epitome of military science* I.1 (translated by N.P. Milner), Liverpool University Press, 1993.

Lucrări, articole de specialitate:

Adrian Goldsworthy, *Totul despre armata romană*, Enciclopedia RAO, București, 2008.

Christine F. Salazar, *The treatment of wounds in Graeco-Roman Antiquity*, Brill Leiden-Boston-Koln, 2000.

Gunther Moosbauer, *Roman Battlefields in Germany: Kalkriese and Harzhorn* în Simon James, Stefan Krmcek (eds), *The Oxford handbook of the Archaeology of Roman Germany*, Oxford University Press, 2020.

Snezana Golubovic, Nemanja Mrdjic and Scott Speal, *Killed by the arrow:grave No.152 from Viminacium* în Alexandra W. Busch-Hans Joachim Schalles(eds.), *Waffen in Aktion. Akten de 16. Internationalen Roman Military Equipment Conference (ROMECC)* Xanten, 13-16 Iuni 2007. Verlag Philipp Von Zabern, Mainz am Rhein 2009.

Simon James, *The point of the sword: what Roman-era weapons could do to bodies-and why they often didn't* in A.W. Busch and H.J. Schalles, Eds, *Waffen in Aktion. Akten der 16. Internationalen Roman Military Equipment Conference (ROMECC) 2007*, Xantener Berichte 16, 41-54.

Simon James, *Stratagems, Combat, and "Chemical Warfare" in the Siege Mines of Dura-Europos* în *American Journal of Archaeology*, Vol. 115, No. 1 (January 2011).

Simon James, *The Roman military base at Dura-Europos, Syria. An archaeological Visualisation*. Oxford University Press, 2019.

Yann Le Bohec, *Războiul în lumea romană. 58 A.Chr.-235 p.Chr.* Editura Mega, Cluj-Napoca, 2021.

ETHICS AND THEORIES OF UNCONSCIOUS

Niadi-Corina Cernica

Lecturer, PhD, „Ștefan cel Mare” University of Suceava

Abstract. In the last part of XIXth century and first part of XXth century appears a new trend in ethics, a trend who considers that individuals are mastered by unconscious psychical forces, which cannot be controlled. Schopenhauer thinks the blind will masters the decisions of human beings. Darwin thinks that a individual, as animals, is mastered by the instinct of self-preservation and, sometimes, the instinct of perpetuation of species. He interpreted ethics who put above the interests of community and altruism that self-interests as a ethics for species. Freud believes that the individual is ruled by unconscious force of sexuality and the desire of destruction. Jung believes the individual is mastered by a unconscious energy, libido, which itself by the force of archetypes who control the human destiny. Conscience ascertains and estimate the facts, but cannot oppose to these unconscious forces. The fight between conscience and unconscious appears in the problem of responsibility. Human beings fight against the dark forces of his unconscious.

Keywords: unconscious, conscience, ethics, force, philosophy

În ultima parte a secolului XIX și începutul secolului XX au apărut primele teorii ale existenței inconștientului, promovate de filosofi precum Schopenhauer și de noi teorii în psihiatrie și psihologie. Existența inconștientului repune în discuție teoriile despre libertate, identitate, gândirea umană și apar paradoxuri etice de nerezolvat.

Schopenhauer prezintă o doctrină a voinței oarbe care îl conduce pe om, iar unele fapte nu sunt deliberate rațional; rațiunea nu are alt rol decât de a le justifica sau de a le da o formă sau alta de aparență de alegere liberă. Darwin, autorul evoluționismului biologic, crede că individul ascultă de instinctul conservării și că orice etică altruistă sau dedicată unor idealuri comunitare este o formă de apărare a speciei.

Cele mai importante teorii ale inconștientului aparțin însă psihanalizei și curentelor psihologice ulterioare psihanalizei.

Sigmund Freud, creatorul psihanalizei, prezintă personalitatea umană ca având trei nivele: inconștientul, preconștientul și conștientul. Conștiința cuprinde ceea ce știm conștient și rațiunea. Preconștientul cuprinde idei și atitudini neconștientizate sau ceea ce am uitat, care izbucnesc în conștient prin vise, gesturi ratate, situații de mare tensiune psihică sau recunoașteri bruște ale unor lucruri. Prin toate acestea iese la iveală un nivel al identității mai profund decât conștiința, un nivel personal, biografic, pe care nu l-am conștientizat pentru că nu era conform cu principiile, valorile proprii și nici cu imaginea despre noi înșine, ca oameni morali, cu decizii bune sau în conformitate cu normele sociale. Proiecțiile propriilor scenarii de viață, dorite dar neîmplinite, prin care percepem operele de artă dramatice și literare, sunt tot neconștientizate și aparțin preconștientului. Cenzura realității a aruncat în preconștient vise, dorințe, atitudini neconforme cu normele sociale, etice sau cu alegerile noastre. Cu acest preconștient ne putem întâlni, îl putem conștientiza prin analiza elementelor prezentate și psihanaliză.

Pentru Freud, bolile psihice au anumite elemente importante, impersonale: legătura cu pulsunile sexuale și dorința de distrugere. Ulterior, Freud a renunțat la ultimul element și l-a legat de primul. Undeva, în ceva mai adânc decât preconștientul, este inconștientul impersonal, care se manifestă prin boli psihice care anulează cenzura conștientului. Aceste boli au același conținut, chiar dacă prezintă forme diferite, care este conținutul celui mai adânc nivel al psihicului – inconștientul.

Sigmund Freud, ca psihiatru, a ajuns la aceste concluzii, pe care le-a extins teoretic. Pentru el totul este legat de copilărie: tatăl apare ca cenzură, ca autor de interdicții; interdicția este socială, etică, sau a realității. Însă complexul lui Oedip nu a putut fi identificat în arii culturale și antropologice diferite de cele în care și-a făcut studiile psihiatrice Freud. Iar prima interdicție nu este cea sexuală, ci cea legată de controlul fenomenelor fiziologice ale copilului mic, interdicție a părinților, fie mamă, fie tată. Copilul se integrează prin interdicții progresive, fiziologice, familiale, sociale și toate aceste interdicții au fost numite de Freud „nefericire în civilizație”. Prin civilizație supraviețuim, dar ne simțim nefericiți din cauza interdicțiilor pe care le presupune traiul în societate și civilizație.

Ulterior lui Freud, C. G. Jung vorbește despre un inconștient colectiv. Unele imagini care apar la bolnavii psihici, apar și în reprezentările religioase foarte vechi, și în mișcările de masă. Deoarece sunt colective (religia și mișcările de masă), de origine inconștientă (bolile psihice și mișcările de masă, bruște și iraționale), Jung a crezut că poate vorbi de un inconștient colectiv, prezent în toți oamenii. Acest inconștient are o energie numită „libido”, care dă forță unor tendințe puternice, existente în evoluția fiecărui om, numite arhetipuri.

Arhetipurile cuprind esențialul psihicului unui om: imaginea ideală a celuilalt sex, ideea de străin și dușman, imaginea pe care o avem în fața celorlalți, imaginea bătrânului înțelept, conducător și apărător, Sinele, aspirație spirituală sau scopul vieții. Toate aceste elemente alcătuiesc chiar elementele centrale ale psihicului oricărui om, din care se formează personalitatea, elemente care sunt de origine inconștientă și cu o forță uriașă. Prin ele apar imagini religioase, sensul vieții, marile mișcări de grup.

C. G. Jung a fost considerat de unii pacienți mai degrabă un psiholog care le-a redat sensul vieții și a fost admirat de artiști și scriitori.

Aceste doctrine, care au cunoscut o apreciere rapidă, au pus însă probleme grave legate de libertate, responsabilitate, rațiune, alegere etică – toate sunt elemente fundamentale ale eticii și ale concepțiilor etice.

Libertatea, un element esențial al moralei, este negată de ideea că inconștientul dictează o parte dintre reacțiile și faptele noastre; inconștientul este impersonal și pune stăpânire pe conștiința noastră. Mișcările de masă pun indivizii în situația de a-și anula, fără voința lor, propriile lor idei și valori și de a acționa conform grupului sau masei de persoane din care fac parte. Aceste mase sunt influențate de imagini din inconștientul colectiv, unele de tip religios, ca Wotan în cazul ascensiunii fascismului. Libertatea umană este incompatibilă cu o viziune despre omul condus de inconștient, preconștient sau inconștientul colectiv.

Neexistând decizii libere nu putem vorbi despre responsabilitatea umană. Un om este responsabil pentru faptele sale doar când sunt alese liber, neconstrâns. Libertatea noastră nu este decât o iluzie, iar civilizația în sine presupune constrângeri. Cum suntem noi și ce vrem, independent de constrângerile sociale, etice și a imaginii pe care o avem despre noi, aflăm din analiza preconștientului și a faptelor de origine preconștientă, ca și din vise și proiecții. Preconștientul nu este decât rezultatul constrângerilor conștientului, nu este o acțiune sau manifestare a libertății. Actele care

fac parte din preconștient nu sunt alese liber, ci izbucnesc în anumite situații de pierdere a conștientului (vise) sau de presiuni psihice.

Rațiunea nu mai este, în teoriile inconștientului, puternică și nu mai conduce acțiunile umane. Adevăratul motor psihic este inconștientul, iar activitatea psihică se datorează inconștientului. Rațiunea nu este puternică, iar alegeri fundamentale depind de inconștient sau arhetipuri. Rațiunea dă o motivație sau raționalizează fapte care provin din inconștient.

Prin analiză psihică, prin psihanaliză, rațiunea recuperează din inconștient și subconștient motivele pe care nu le cunoaștem ale faptelor sau imaginilor de natură inconștientă sau preconștientă și le readuce în stăpânirea gândirii raționale. Totul redevine rațional, are motive, cauze, intenții pe care le conștientizăm, atitudinile noastre neconștientizate sunt conștientizate, faptele iraționale recapătă o rațiune de a fi. Acest lucru se întâmplă și în psihologia lui C. G. Jung care poate să dea un sens și o rațiune de a fi, un motiv, situațiilor în care un om își pierde puterea rațiunii, în fenomenele de masă, în imagini care ne urmăresc, în deziluziile care apar în cele mai împlinite vieți.

Analiza psihică, psihanaliza este lupta rațiunii cu inconștientul, lupta cu întunericul și forțele din adâncul psihicului. Cu cât reușim să explicăm și să stăpânim inconștientul, cu atât rațiunea și conștiința recâștigă puterea asupra omului.

În această luptă a rațiunii cu inconștientul, omul este asistat de psihanalist ca de un șaman în societățile arhaice, de omul inițiat în lupta cu propriul psihic. Conștiința dispare rareori cu totul, rațiunea nu se pierde cu totul, iar alegerile libere sunt posibile.

Personalitatea umană este ea însăși scindată între conștient, preconștient; identitatea este amenințată de inconștientul colectiv, care este forța masei care îl distruge pe individ. Este ideea de identitate și de personalitate amenințată de teoriile psihanalitice, de teoriile inconștientului? Comportamentul uman, pentru psihanaliză, devine haotic, rațional sau irațional, conștient sau inconștient, conform normelor sau distructiv, după un plan individual sau inconștient.

Acest lucru înseamnă dispariția omului, a personalității sau identității ca elemente definitorii ale umanismului? Libertatea și rațiunea, elemente ale umanismului, fundament al omului, sunt negate. Se poate spune că libertatea, responsabilitatea și rațiunea, sunt în parte, negate de psihanaliză, de analiza psihologică, dar lupta cu inconștientul rămâne un nou sens. Lupta cu inconștientul, prin psihanaliză, prin reluarea sub puterea rațiunii și a conștientului, este un nou mod de a înțelege personalitatea umană.

Pentru Jung, cu o teorie diferită de a lui Freud, conștiința individuală se diferențiază de inconștientul colectiv, rațiunea este scopul evoluției psihice, care nu anulează puterea inconștientului și a arhetipurilor.

Inconștientul devine o noțiune nouă în concepția despre om la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX. Individul este confruntat cu o nouă forță, cu noi situații, cu o nouă înțelegere a personalității și identității. Rațiunea și iraționalul au o nouă orientare, o bază nouă în psihicul uman. Etica trebuie să răspundă unei noi înțelegeri a omului și unei noi înțelegeri a rațiunii.

BIBLIOGRAPHY

1. Freud, S, Opere 3. Psihologia inconștientului, Ed. Trei, București, 2000
2. Jung, C.G., Opere complete 14. Misterium Coniuctionorum, Ed. Teora, București, 2000
3. Jung, C.G., Vise, amintiri, reflecții, Ed. Humanitas, București, 1996

ASPECTS RELATED TO SOCIAL AND POLITICAL RELATIONS IN THE NORTH OF THE LOWER DANUBE DURING THE PERIOD OF HUN DOMINATION (376-454) REFLECTED IN THE LITERARY SOURCES

Ștefan Lifa, Alexandru Fodor

Lecturer, PhD, West University of Timișoara, MA Student, West University of Timișoara

Abstract: The establishment of the Huns in the region north of the Lower Danube after the destruction of the Gothic confederations ushered in a period of about eight decades of their dominance in the area. This study aims to deal with a number of social and political aspects related to the Hun society of this time through the comparative analysis of narrative sources. The analysis is mainly based on authors such as Ammianus Marcellinus, Zosimos, Sozomenos, and especially Priscus of Panium. Among the aspects addressed is the political hierarchy of the Hunnic confederation. The evolution towards centralisation from assemblies of tribal chiefs to sole rule under Attila is discussed. More attention is paid to the particular case of the joint leadership of the brothers Attila and Bleda. The study questions the dominant position of Bleda within this tandem, arguing the primacy of Attila through the distribution of his territories to the east, in keeping with the traditions of the Central Asian peoples who gave priority to the east, as the place where the sun rises.

Keywords: Huns, Attila, Bleda, north of the Lower Danube, centralisation, Priscus of Panium

Hunii erau o populație turco-mongolă provenită din Asia Centrală. Referitor la originea lor exactă lucrurile nu sunt pe deplin elucidate. Se consideră că ar fi descendenții unei facțiuni desprinse din confederația Hiong-nu¹ în 51 î.e.n., în urma unei lupte pentru succesiune, și care a fost învinsă de chinezi în 36 î.e.n.². În a doua jumătate a secolului al IV-lea au apărut în regiunea de la nordul Mării Negre. Prezența lor a modificat radical scena politică a Europei de Est care începuse să se stabilizeze în perioada anterioară. Astfel ei au cucerit succesiv confederația alană situată între Don, Caucaz și Marea Caspică, regatul Pontului, stat clientelar al Imperiului Roman (370), confederația greuthungă de la est de Nistru condusă de regele Ermanaric (375) și cea mai mare parte a confederației thervingie de la nordul Dunării de Jos (376)³. Este posibil ca intervalul de timp în care hunii au realizat toate aceste lucruri să fie mai mare decât sugerează izvoarele⁴. Ce este sigur e că hunii vor avea nevoie de aproximativ două decenii pentru a se impune ca forță dominantă în regiune⁵. În această perioadă de început ei au operat în grupuri relativ reduse numeric cu lideri proprii, grupuri care executau raiduri în mod independent⁶. Abia la sfârșitul secolului al IV-lea vor începe invaziile organizate asupra imperiului. În 395 hunii traversează Caucazul atacând

¹ Hiong-nu a fost o confederație tribală care a existat între secolele III î.e.n. și I e.n., formată în Mongolia și care a controlat partea estică a stepei eurasiatice.

² Roux Jean-Paul, *Asia Centrală*, trad. Postelnicu Pop Lucia [ed. orig. *L'Asie centrale: Histoire et civilisations*, Paris, Fayard, 1997], București, Artemis, 2007, p. 113.

³ Platon Alexandru-Florin, Rădvan Laurențiu, Maleon Petru-Bogdan, *O istorie a Europei de Apus în evul mediu. De la Imperiul Roman târziu până la marile descoperiri geografice (sec. V-XVI)*, Iași, Polirom, 2010, p. 25.

⁴ Pentru mai multe detalii pe marginea acestui subiect vezi Heather, "The Huns and the End of the Roman Empire", *The English Historical Review*, CX, 435, 1995, Oxford, Oxford University Press, pp. 4-41.

⁵ Platon, *op. cit.*.

⁶ Heather, *op. cit.*, pp. 10-11.

ambele imperii ale epocii, roman și sasanid⁷. Episodul este menționat și de Priscus Panites (*Ambasadele, Soliile romanilor la cei de alt neam*, 3) care vorbește despre doi lideri huni Basicchos și Carsichos, care au întreprins un raid asupra statului persan⁸.

În ceea ce privește modul de viață al hunilor, Ammianus Marcellinus (*Rerum gestarum libri qui supersunt*, XXXI, 2, 1-11)⁹, istoric și militar roman al secolului al IV-lea cu o bună cunoaștere a realităților din teren, le face un portret deloc măgulitor. El îi consideră sălbatici, cruzi, primitivi, murdari, impulsivi, lipsiți de cuvânt, lacomi. Este posibil ca autorul să exagereze pe alocuri, dar trebuie să ne amintim că apariția acestui popor necunoscut romanilor până atunci și foarte diferit de germanicii sedentarizați a reprezentat fără îndoială un șoc cultural pentru aceștia. Totuși se pot desprinde o serie de detalii interesante din mărturia lui Ammianus Marcellinus. Astfel aflăm că hunii sunt un popor de călăreți nomazi pentru care cel mai apropiat lucru de conceptul de locuință sunt căruțele unde locuiesc femeile și copiii. Sursa precizează și că hunii nu practică agricultura. Cât despre creșterea animalelor, probabil că aceasta se limita la întreținerea cailor care jucau un rol vital în modul lor de viață. Autorul spune că se hrănesc cu *carne de animale de tot soiul* (XXXI, 2, 3), ceea ce ar implica vânatul ca sursă principală de hrană. Mai aflăm că nu-și respectă tratatele și alianțele încheiate și că nu au un sistem de valori bine definit din punct de vedere moral (XXXI, 2, 11)¹⁰. Faptul că nu respectă înțelegerile încheiate este relevant pentru nivelul de dezvoltare al hunilor. Absența unui sistem de valori morale bine definit, ceea ce se traduce și prin lipsa unor legi, este o altă dovadă în acest sens. În aceste condiții singurul reper în societatea hună era autoritatea personală a conducătorului, realitate incompatibilă cu noțiunea de stat în adevăratul sens al cuvântului. Ei doar preluau modelul instituțional existent deja în teritoriile pe care se stabileau¹¹. De altfel această situație nu este întâlnită doar la huni. Ea este valabilă pentru majoritatea populațiilor migratoare. Deși îi disprețuiește, Ammianus Marcellinus le recunoaște totuși calitățile de luptători, descriind tacticile lor de război și principalele arme cu care excelează (XXXI, 2, 8-9). El remarcă rapiditatea și ferocitatea lor în luptă, dar și organizarea și capacitatea de a schimba rapid ritmul bătăliei.

Referitor la conducerea hunilor Ammianus Marcellinus remarcă absența unei conduceri unificate: *când se rânduiește o adunare pentru treburi de seamă, tot în chipul acesta țin ei cu toții sfat împreună. Și nu sunt stăpâniți de autoritatea aspră a unui rege, ci se mulțumesc cu conducerea zgomotoasă a șefilor și iau hotărâri pripite în tot ceea ce li se întâmplă* (XXXI, 2, 7)¹². Astfel fiecare trib avea propriul lider a cărui putere nu era totuși absolută, problemele importante fiind dezbătute în aceste adunări ale războinicilor. Iordanes (*Getica*, 248-249) pomenește despre un rege al hunilor numit Balamber. Existența acestui personaj este pusă sub semnul întrebării de către mai mulți cercetători, precum Peter Heather¹³, și într-adevăr este în contradicție cu ceea ce știm despre conducerea hunilor în acest stadiu al istoriei lor. S-a avansat și ipoteza că Balamber nu ar reprezenta decât o versiune a lui Valamer, viitor conducător al ostrogoților la mijlocul secolului al V-lea¹⁴.

⁷ *Ibidem*, p. 8.

⁸ Mihăescu Haralambie, Ștefan Gheorghe, Hîncu Radu, Iliescu Vladimir, Popescu Virgil C., *Izvoarele istoriei României volumul II: De la anul 300 până la anul 1000*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1970, p. 273.

⁹ *Ibidem*, pp. 129, 131.

¹⁰ *Ibidem*, p. 131.

¹¹ Lifa Eutimiu Ștefan, *Instituții românești și europene în Evul Mediu timpuriu. Geneză și continuitate*, vol. I, ediție revăzută și adăugită, Timișoara, Aura, 2005, pp. 68-69.

¹² Mihăescu, *op. cit.*, pp. 129, 131.

¹³ Heather, *The Fall of the Roman Empire: A New History of Rome and the Barbarians*, New York, Oxford University Press, 2007, pp. 357-358.

¹⁴ Pentru mai multe informații referitoare la această teorie a identității Balamber – Valamer vezi Heather, “Cassiodorus and the Rise of the Amals: Genealogy and the Goths under Hun Domination”, *The Journal of Roman Studies*, 79, 1989, pp. 105-106, 120-124.

Pentru începutul secolului al V-lea avem relatarea lui Olympiodorus din Teba, istoric, filosof și diplomat, membru al unei ambasade trimise la huni în 412. El vorbește despre existența mai multor lideri ai hunilor pe care îi numește regi. Printre aceștia, potrivit autorului, exista și un rege suprem, Charaton, pentru care Olympiodorus folosește titulatura de *întâiul între regi*¹⁵. Avem așadar o conducere federativă ierarhizată cu un *primus inter pares* în cadrul așa-zisului imperiu hun la momentul 412. Fără îndoială că autoritatea centrală (atât cât putem vorbi de autoritate centrală în cadrul unei confederații de triburi) s-a coagulat și mai mult în anii următori. Știm din însemnările lui Marcellinus Comes (*Chronicon*, 441, 3; 442, 2) că hunii aveau o conducere bicefală la momentul campaniilor din 441 și 442, fiind menționați doi regi, Attila și Bleda. În schimb, în 447, Attila este conducător unic al confederației hune¹⁶. Iordanes (*Getica*, 180)¹⁷ vorbește despre Octar și Rua, unchii lui Attila și predecesorii săi (care au domnit și ei împreună). Confirmă și el domnia comună a lui Attila și Bleda, dar în pasajul următor afirmă că Attila și-ar fi ucis fratele, pe Bleda, care domnea peste o mare parte a hunilor și adunând sub conducerea sa tot poporul (Iordanes, *Getica*, 181)¹⁸, ceea ce arată o repartizare a teritoriilor între cei doi frați. Știm că Octar, care a murit în 430, a acționat în Occident, nefiind implicat în interacțiunile cu partea răsăriteană a imperiului, ceea ce însemna că domnea în vest, iar Rua în est¹⁹. Otto Mänchen-Helfen ajunge la concluzia că Bleda ar fi guvernat inițial teritoriile estice, iar Attila pe cele vestice. Mänchen-Helfen se bazează pe *Chronica Gallica* din 452 care îl indică pe Bleda drept rege al hunilor după moartea lui Rua, deși versiunea din 511 a *Chronica Gallica* îl numește explicit pe Attila în această postură. El consideră că această contradicție semnifică repartizarea teritoriilor estice lui Bleda și argumentează în acest sens prin faptul că în versiunea din 452 a *Chronica Gallica* se reflectă în mai multe rânduri surse răsăritene²⁰. Nu împărtășim acest punct de vedere din mai multe motive. Priscus Panites (*Soliile romanilor*, 1) spune că *Rua a încetat din viață, iar domnia peste huni a trecut asupra lui Attila*²¹, fără să-l menționeze pe Bleda aici. Acest lucru presupune că Attila ar fi avut rolul dominant în acest parteneriat, ceea ce implică repartizarea teritoriilor estice, deci și a regiunii de care ne ocupăm în acest studiu. Știm că triburile din cadrul confederației Hiong-nu au fost împărțite în două unități teritoriale: una estică sub conducerea *Înțeleptului Rege din Stânga* și una vestică repartizată *Înțeleptului Rege din Dreapta*. Cel din est avea rolul principal fiindcă estul ca ținut de unde răsărea soarele avea întâietate în fața vestului unde apunea²². Știm că același sistem a fost folosit și de khaganatul Göktürk²³, fără îndoială preluat de la Hiong-nu, de la care Göktürk își revendică originile. Prin urmare nu este greu de crezut că și hunii ar fi preluat această organizare. În al doilea rând, *Chronica Gallica* se concentrează pe Galia și în general pe Occident. Așadar este logic ca din această perspectivă să prezinte mai mult interes cine l-a succedat pe Rua în vest. La momentul 511, pentru posteritate, personalitatea lui Attila o eclipsa categoric pe cea a fratelui său, astfel încât este firesc să fie menționat numele său. În al treilea rând, acțiunile majore ale lui Attila în Occident au avut loc după ce a rămas singur la conducerea hunilor. Din aceste motive considerăm că Attila a domnit de la început în est și implicit și la nordul Dunării de Jos. Repartizarea teritoriilor estice către Attila este confirmată și de John Man care descrie

¹⁵ *Idem*, "The Huns and the End of the Roman Empire", p. 11.

¹⁶ Mihăescu, *op. cit.*, p. 361.

¹⁷ Iordanes, *op. cit.*, p. 80.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Mänchen-Helfen Otto, *The World of the Huns: Studies in Their History and Culture*, Berkeley, University of California Press, 1973, pp. 85-86.

²⁰ *Ibidem*, p. 86.

²¹ Mihăescu, *op.cit.*, p. 247.

²² Roux, *op. cit.*, p. 85.

²³ Bumîn, fondatorul khaganatului, l-a numit pe fratele său Istâmi la conducerea teritoriilor vestice, în timp ce el și-a păstrat conducerea celor estice și primatul în cadrul dinastiei Ashina.

domeniul lui Attila din perioada conducerii comune ca fiind situat pe teritoriul actual al României, în timp ce Bleda domnea din Ungaria²⁴. Localizarea domeniului lui Bleda pe teritoriul Ungariei este sprijinită și de menționarea de către Priscus a unui sat stăpânit de una din văduvele lui Bleda pe traseul călătoriei sale prin câmpia panonică. Este adevărat că Man nu sugerează posibilitatea primatului lui Attila în cadrul ierarhiei hune. Însă coroborând acest detaliu cu ceea ce cunoaștem despre ierarhia politică bazată pe repartizare geografică a populațiilor central-asiatice, considerăm că această ipoteză trebuie luată în calcul cu toată seriozitatea. Această conducere bicefală teritorială s-a repetat și după dispariția lui Attila cu ultimii săi doi fii, Dengizih și Ernac, ce și-au împărțit pentru scurt timp autoritatea în teritoriile rămase²⁵. Este adevărat că în acest ultim caz este de discutat în ce măsură respectiva repartizare a fost una voluntară sau exclusiv forțată de împrejurări.

Referitor la religia hunilor, Ammianus Marcellinus spune că ei nu au nicio religie (XXXI, 2, 11). Totuși, din diversele izvoare putem extrage o serie de detalii relevante cu ajutorul cărora să ne formăm o idee cu privire la afilierea spirituală a hunilor. Priscus Panites (*Soliile romanilor*, 3), reluat și de Iordanes (*Getica*, 183) face trimitere la o sabie a lui Ares, zeul războiului, care era un obiect sacru pentru huni²⁶. Acest lucru indică o conexiune cu Kyzaghan, zeitatea responsabilă cu războiul din panteonul turcic, reprezentată ținând o sabie în mână. Alt aspect, relevat tot de Priscus Panites (*Soliile romanilor*, 3), este interdicția pentru ambasadorii romani de a-și instala cortul pe un teren mai înalt decât pe cel pe care era situat cortul lui Attila²⁷. Această interdicție este legată și de importanța Cerului în universul spiritual al popoarelor din stepe ale Asiei Centrale, unde cerul era de multe ori singurul reper pe întinsele câmpii. Ca personificare a lui Tengri, marele zeu, Cerul va deveni simbol al suveranilor turco-mongoli, considerați trimișii acestuia²⁸. Este de înțeles în aceste condiții de ce conducătorul hun, care se considera stăpânul lumii, nu era dispus să permită cuiva să fie plasat mai aproape de cer. Un al treilea indiciu ne este oferit de Ammianus Marcellinus (XXXI, 2, 5) când ne spune că hunii nu își spălau hainele și le purtau până se rupeau. Această aversiune față de utilizarea apei o regăsim la majoritatea popoarelor turcice. O amintește Ahmed ibn-Fadlan, spre exemplu, în timpul misiunii sale din 921-922 la bulgarii de pe Volga ca membru al unei ambasade din partea califului de la Bagdad. El a remarcat murdăria ghuzilor care *refuză pur și simplu să aibă de a face cu apa și că obiceiul ghuzilor este să nu-și scoată îmbrăcămintea de corp până nu se destramă de tot*²⁹. Explicația pentru acest comportament își are originea în credințele popoarelor turcice conform cărora apa era sacră, ca sursă a vieții semnificând puritatea, prin urmare nu trebuia pângărită în niciun fel³⁰. Scena funeraliilor lui Attila (Iordanes, *Getica*, 256-258)³¹ aduce aminte de ritualul funerar al popoarelor din Asia Centrală³². Tot Priscus (*Soliile romanilor*, 3) vorbește despre *niște ghicitori care ar fi prezis lui Attila că neamul său va cădea*³³. Recunoaștem aici practicile șamanismului. Nu în ultimul rând, mențiunea lui Priscus Panites (*Soliile romanilor*, 1) despre jurământul de credință depus de huni la încheierea tratatului de la Margus arată clar existența unor convingeri de natură spirituală³⁴. Pe baza celor enumerate mai sus, putem afirma fără

²⁴ Man John, *Attila the Hun: A Barbarian King and the Fall of Rome*, London, Bantam, 2006, p. 99.

²⁵ Mänchen-Helfen, *op. cit.*, p. 86.

²⁶ Mihăescu, *op. cit.*, p. 273.

²⁷ *Ibidem*, p. 253.

²⁸ Roux, *op. cit.*, p. 56.

²⁹ Koestler Arthur, *Al treisprezecelea trib: Khazarii*, trad. Bantaș Andrei [ed. orig. *The Thirteenth Tribe*, Hutchinson, London, 1976], București, Antet, 2004, pp. 28-29.

³⁰ Roux, *op. cit.*, p. 57.

³¹ Iordanes, *op. cit.*, pp. 71-72.

³² Roux, *op. cit.*, p. 59-60.

³³ Mihăescu, *op. cit.*, p. 279.

³⁴ *Ibidem*, p. 249.

teama de a greși că hunii practicau o formă de tengrism. În ceea ce privește creștinismul, hunii nu s-au convertit niciodată în masă. Totuși au existat succese izolate ale misionarilor creștini în rândul lor, menționate de autori precum Hyeronimus (*Epistolae*, CVII, 2)³⁵, Sozomenos (*Istoria Bisericească*, VII, 26, 6-9) sau Theodoret din Cyros (*Istoria Bisericească*, V, 31, 1)³⁶.

Așa cum am remarcat anterior, hunii au avut nevoie de aproximativ două decenii pentru a-și consolida poziția la nordul Dunării de Jos. Pentru această perioadă izvoarele narative au în prim plan alte grupuri, precum carpi sau greuthungi rămași la nordul fluviului (după dezintegrarea confederației lor), atunci când relatează atacuri barbare asupra imperiului. Astfel, un atac efectuat în 381 de *sciri și carpodaci, amestecați cu huni* și respins de Teodosiu I, este menționat de Zosimos (*Historia Nova*, IV, 34)³⁷. Această atestare a *carpodacilor* confirmă faptul că mai existau elemente carpe în regiune la sfârșitul secolului al IV-lea, sursa menționând clar că arealul lor era situat la nordul Dunării de Jos. Pe de altă parte, prezența hunilor în rândul invadatorilor indică statutul politic al acestor carpi, acela de populație componentă a confederației hune. Mai departe, Zosimos (V, 21-22)³⁸ relatează implicarea hună în episodul rebeliunii din 399-400 a gotului Gainas, *magister militum praesentalis* (comandant suprem al armatei) sub împăratul Arcadius (395-408). Rebeliunea s-a soldat cu preluarea temporară de către Gainas a controlului capitalei Constantinopol, deși nu l-a detronat pe Arcadius. După ce a fost nevoit să plece din capitală s-a îndreptat spre nord și s-a refugiat peste Dunăre. Conform lui Zosimos, *Uldes, care pe atunci era căpetenia hunilor*, a considerat că era în avantajul său să se apropie de împăratul roman prin eliminarea unui personaj care dispunea de propria armată și care putea deveni în viitor un rival periculos în zonă. Calculul liderului hun s-a dovedit corect. Zosimos relatează că Uldes l-a învins și ucis pe Gainas, faptă pentru care a fost recompensat de împărat prin daruri și încheierea unui tratat.

Uldes (sau Uldis) este primul lider hun a cărui existență nu este contestată, fiind probabil unul dintre acei regi huni despre care menționa Olympiodorus. Nu este exclus să fi fost chiar liderul regilor huni, deși nu există dovezi clare în acest sens. Pentru regiunea de care ne ocupăm, importanța lui Uldes este dată de faptul că locuia în Muntenia³⁹. În această zonă se afla centrul său de putere. Tratatul despre care vorbește Zosimos și care fără îndoială presupunea plata unor subsidii de către romani în schimbul încetării raidurilor, nu a însemnat și sfârșitul invaziilor hune. Sozomenos (*Istoria Bisericească*, IX, 5, 1-5)⁴⁰ relatează despre o nouă campanie a conducătorului hun, care a avut loc doar câțiva ani mai târziu, în 408⁴¹ prin invadarea teritoriilor imperiului. Este clar că poziția hunilor la nordul Dunării de Jos se întărise considerabil comparativ cu momentul 399-400. O arată felul în care se referă sursele la Uldes. Dacă pentru Zosimos era doar *căpetenia hunilor*, Sozomenos îl numește *conducătorul barbarilor din preajma Istrului*. O arată și atitudinea afișată de liderul hun care *din îngâmfare, nu se învrednicea să stabilească o înțelegere cu romanii și cerea un tribut după cum voia, spunând că numai în astfel de condiții poate să se înțeleagă cu romanii*. Campania lui Uldes a eșuat în final din cauza dezertării unei părți a armatei sale. Potrivit aceluiași autor, *nu după mult timp avură loc discuții ale prietenilor apropiați și comandanților din jurul lui Uldes încheiate cu trecerea acestora și a grupurilor comandate de ei în tabăra romană*. În aceste condiții, Uldes a fost nevoit să se retragă în propriile teritorii la începutul lui 409⁴². Acest episod al dezertării arată că centralizarea puterii politice hune se

³⁵ *Ibidem*, p. 187.

³⁶ *Ibidem*, p. 237.

³⁷ *Ibidem*, p. 313.

³⁸ *Ibidem*, p. 317.

³⁹ Mänchen-Helfen, *op. cit.*, p. 59.

⁴⁰ Mihăescu, *op. cit.*, p. 231.

⁴¹ Mänchen-Helfen, *op. cit.*, p. 64.

⁴² *Ibidem*, pp. 65-66.

afla încă într-un stadiu incipient, adunările șefilor (cum le numea Ammianus Marcellinus) jucând încă un rol important.

Campania eșuată a slăbit temporar puterea hunilor, ceea ce a asigurat o perioadă de relativă acalmie pentru imperiu. Lucrurile s-au schimbat începând din al treilea deceniu al secolului al V-lea, când invaziile hune devin tot mai dese. Marcellinus Comes ne dă câteva date în acest sens. Astfel, el consemnează incursiuni în provinciile romane din Peninsula Balcanică în anii 422, 441, 442 și 447⁴³. Statutul dominant al hunilor în regiune este scos în evidență și de autor care îl numește pe conducătorul hun *rege peste multe neamuri*. Iordanes (*Getica*, 178) accentuează acest aspect descriindu-l pe Attila drept *stăpânul tuturor hunilor, și singurul stăpânitor în lume al aproape tuturor neamurilor din întreaga Sciție*⁴⁴, implicit și al teritoriilor de la nordul Dunării de Jos. Printre populațiile peste care își exercita autoritatea se numărau goții și gepizii (Iordanes, *Romana*, 331)⁴⁵. Afilierea goților la confederația hună o regăsim și la Ammianus Marcellinus (XXXI, 16, 3)⁴⁶. Revenind, invazia din 422 a fost prima din seria expedițiilor majore ale hunilor împotriva imperiului. Din acest moment a început plata subsidiilor anuale către huni.

Cea mai valoroasă sursă de informații despre huni rămâne Priscus Panites care a făcut parte dintr-o ambasadă trimisă în 448 de către împăratul Teodosiu al II-lea Caligraful (408-450) la curtea lui Attila. Diplomat și istoric grec, născut în jurul anului 410, el ne oferă o privire foarte detaliată în culisele politicii imperiale din acei ani. Priscus (*Soliile romanilor*, 1) povestește despre circumstanțele încheierii tratatului de la Margus, un oraș aflat la confluența Dunării cu Morava, din 435. Acest acord a venit pe fondul tensionării relațiilor romano-hune din anii premergători. Ostilitatea a fost declanșată de dezertarea unor triburi din confederația hună care au trecut în serviciul împăratului⁴⁷. Conform lui Priscus este vorba de triburile *amilzurilor, itimarilor, tonosurilor, boiscilor și a altor neamuri care locuiau lângă Dunăre și se grăbiseră să facă alianță de arme cu romanii*. Bineînțeles că regele hun, Rua, nu putea tolera un asemenea act care ar fi putut crea un precedent periculos pentru confederația hună. La amenințarea lui Rua de a rupe pacea romanii au fost nevoiți să cedeze. Negocierile care au avut loc la Margus, în apropierea frontierei, cu trimișii noilor conducători huni, Attila și Bleda (Rua murise subit între timp), s-au încheiat cu un acord foarte avantajos pentru huni. Tratatul prevedea interdicția pentru romani de a încheia alianțe cu inamici ai hunilor, înapoierea de către romani a fugarilor veniți de la huni și angajamentul că nu vor mai găzdui alții pe viitor, precum și returnarea prizonierilor romani pentru care nu se plătise răscumpărare. Alte stipulații erau dublarea subsidiilor anuale la 700 de livre⁴⁸ de aur, precum și comerț liber între cele două părți și garantarea siguranței negustorilor romani și huni. Această ultimă prevedere confirmă existența unei populații supuse pe teritoriul hun care se ocupa cu comerțul, hunii nefiind angrenați în astfel de activități. În încheierea pasajului autorul relatează soarta fugarilor: *Fugarii care se aflau la romani au fost înapoiți barbarilor, între ei și copiii Mama și Atacam de neam regesc, pe care i-au primit în cetatea Carsus din Tracia și i-au ucis pe cruce drept pedeapsă pentru fuga lor*⁴⁹. Referitor la această metodă de execuție prin crucificare s-a speculat că ar reprezenta o pedeapsă pentru convertirea la creștinism a respectivilor fugari. Este puțin probabil ca acesta să fie cazul. Nu cunoaștem ca hunii să fi dus o politică de persecuție a creștinismului, niceean sau arian, în teritoriile controlate de ei. În general popoarele turco-mongole au fost relativ tolerante cu populațiile supuse din punct de

⁴³ Mihăescu, *op. cit.*, p. 361.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 429.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 411.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 163.

⁴⁷ Mänchen-Helfen, *op. cit.*, p. 90.

⁴⁸ O livră romană avea 327 grame.

⁴⁹ Mihăescu, *op. cit.*, p. 249.

vedere religios. Niceenii din teritoriul hun erau în cea mai mare parte agricultori care nu aveau capacitatea de a pune probleme cuceritorilor huni. Hunii le-au permis să-și practice cultul în continuare atât timp cât își îndeplineau obligațiile față de stăpânii lor. În ceea ce îi privește pe arieni, tolerarea lor, în contrast cu persecuțiile la care îi supunea imperiul, asigura hunilor loialitatea supușilor de această confesiune, în special germanici⁵⁰.

Campaniile din 441 și 442 sunt amintite, așa cum am spus, de Marcellinus Comes. Priscus Panites (*Ambasadele, Soliile neamurilor la romani*, 1) vorbește la rândul lui despre raidul condus de Attila și Bleda în Iliria, raid în timpul căruia a fost cucerit, printre altele și Viminacium. Atacul a avut ca pretext principal o pretinsă incursiune a episcopului din Margus pe teritoriul hun în care acesta ar fi căutat unde se află averile regilor și ar fi prădat tezaurile ascunse⁵¹. Este vorba despre mormintele foștilor regi huni, unde se obișnuia plasarea de obiecte de lux. Al doilea motiv pentru declanșarea ostilităților a fost refuzul de a preda fugarii. Ostilitățile au fost încheiate de un armistițiu pe un an care nu a fost respectat. Abia în 443 s-a încheiat o pace în urma ambasadei conduse de Senator (Priscus, *Soliile romanilor*, 2)⁵². În 447 are loc un nou atac masiv al hunilor, care culminează cu bătălia de la Utus în urma căreia se încheie pacea negociată în 448 de către Anatolius. Prin acest tratat romanii se angajau să mărească subsidiile anuale la 2100 de livre de aur și să plătească 6000 de livre despăgubiri pentru anii de război în care nu se plătiseră aceste subsidii. Se reia interdicția pentru romani de a mai primi fugari și se mărește prețul răscumpărării pentru prizonierii romani de la 8 la 12 *solidi* (Priscus, *Soliile neamurilor*, 3)⁵³. Tot această pace mai stabilește o regiune pe cursul Dunării cedată lui Attila, regiune care începea din Pannonia până la Novae în Tracia și avea, după spusele lui Priscus (*Soliile neamurilor*, 5), o lățime cale de cinci zile⁵⁴. Ca reper, unul dintre orașele de la noua frontieră era Naissus, devastat cu ocazia raidurilor din anii precedenți. Bineînțeles, și această nouă frontieră a determinat noi dispute, Attila acuzând tentativele imperiului de a repatria autohtonii romanizați din acest teritoriu care se ocupau cu agricultura⁵⁵. Lucrurile s-au rezolvat atunci când Attila a consimțit la revenirea la vechile granițe cu ocazia ambasadei lui Anatolius și Nomus din 450 (Priscus, *Soliile romanilor*, 5)⁵⁶.

După cum vedem a existat un schimb destul de intens de solii în acești ani între huni și imperiu. Nu vom insista asupra fiecărei ambasade în parte, e suficient să remarcăm că aceste solii se desfășurau în general după același tipar. De obicei hunii inițiau schimbul de soli pretinzând repatrierea fugarilor și plata subsidiilor, în caz contrar amenințând cu războiul. Romanii se aflau într-o situație precară fiind amenințați din toate direcțiile, astfel încât erau obligați să cedeze pretențiilor lui Attila (Priscus, *Soliile neamurilor*, 4). Observăm că problema fugarilor era exploatată constant de huni ca pretext de amenințare cu războiul atunci când doreau mărirea subsidiilor. Referitor la identitatea acestor fugari, din relatarea lui Priscus reiese că sunt barbari care fugiseră la romani din perioada când fiul lui Aetius, omul care conducea *de facto* partea apuseană a imperiului în acea perioadă, era ostatic la curtea hună⁵⁷. Este foarte posibil să fie vorba despre triburile menționate anterior de Priscus. Pe de altă parte, în alt pasaj se vorbește de *sciții regali*⁵⁸ fugiți la romani. Denumirea era rezervată pentru huni spre a-i deosebi de celelalte popoare de pe teritoriul controlat de ei. Așadar existau și huni care se refugiau în imperiu. Tensiunile au continuat până când Attila și-a îndreptat atenția asupra Occidentului în 450.

⁵⁰ Mänchen-Helfen, *op. cit.*, p. 261.

⁵¹ Mihăescu, *op. cit.*, p. 287.

⁵² *Ibidem*, p. 249.

⁵³ *Ibidem*, pp. 287, 289.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 291.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 285.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 257.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 289.

Între ambasadele din acești ani găsim și misiunea diplomatică romană la huni din 449⁵⁹ la care a luat parte și Priscus Panites. Trecând peste intrigile puse la cale la curtea din Constantinopol, pe care Priscus (*Soliile romanilor*, 3) le povestește cu lux de amănunte, relatarea acestei vizite este interesantă deoarece oferă o mărturie directă a ordinii sociale din confederația hună. Delegația a călătorit pe traseul Constantinopol – Serdica – Naissus, de unde s-au îndreptat spre Dunăre pe care au trecut-o în bărci monoxile furnizate de autohtoni. De aici au mers, conform spuselor lui Priscus, 70 de stadii (aproximativ 13 km) până când li s-a indicat să se oprească, în timp ce Attila era anunțat de venirea lor. Din acel loc au fost escortați la tabăra de corturi a lui Attila pentru o primă audiență. Aceasta s-a desfășurat într-un cadru destul de tensionat, din cauza faptului că romanii nu returnaseră toți fugarii și negau că ar mai fi găzduit și alții. Remarcăm cu această ocazie că Attila a *poruncit secretarilor săi să le citească numele, scrise pe o listă*⁶⁰, fapt care arată că liderul hun avea o cancelarie relativ bine organizată. Unii dintre secretarii săi erau oameni trimiși de aliații săi romani, precum un anume Constantius trimis de Aetius. După această audiență, Attila l-a trimis înapoi la împărat pe unul dintre emisari, Vigila, pentru a cere înapoierea fugarilor de pe respectiva listă. În așteptarea răspunsului s-a îndreptat spre reședința sa situată la nord, ordonând la un moment dat ambasadorilor rămași să-l urmeze pe alt drum. După ce au făcut joncțiunea cu Attila, au ajuns la reședința principală a acestuia *construită din bârne și scânduri frumos poleite și bine încheiate și înconjurată cu o împrejmuire de lemn, pusă de frumusețe, nu pentru întăritură*⁶¹. În aceeași manieră, deși la o scară mai modestă, era ridicată și locuința lui Onegesius, mâna dreaptă a lui Attila. În cazul acesteia pe autor l-a impresionat cel mai mult existența unei băi în stil roman construite *cu piatră adusă din țara peonilor, deoarece la barbarii din părțile acelea nu se găsește piatră și lemn, ci se folosesc de material adus de aiurea*⁶². Respectiva baie fusese proiectată de un arhitect roman luat prizonier din Sirmium.

În continuare Priscus descrie interiorul incintei reședinței lui Attila. Aceasta era amenajată într-un stil asemănător. În acest spațiu se aflau mai multe construcții, *unele făcute din scânduri sculptate și potrivite cu îndemănare, altele din bârne curate și cioplite cu măiestrie în lungime, cu canatele așezate pe butuci în formă de cerc*.⁶³ Palisada construită din motive estetice arată în primul rând cât de solidă era poziția hunilor, și a lui Attila în special, care nu era nevoit să se teamă de atacuri inamice asupra reședinței sale. În al doilea rând, denotă influențarea hunilor de către culturile mai avansate cu care au intrat în contact după venirea în Europa. Construirea unei terme ar fi fost un lucru de neconceput pentru acei huni despre care Ammianus Marcellinus spunea cu mai puțin de un secol înainte că locuiesc pe cai și în căruțe. Mai ales dacă ne gândim la materialul de construcție care a trebuit adus special din alte zone. La fel și utilizarea de tăvi de argint în care i se aducea mâncarea lui Attila, cum a fost cazul vizitei la soția lui Onegesius⁶⁴. Banchetul oferit de Attila cu ocazia misiunii lui Priscus aduce aminte de cenele festive din casele aristocraților romani, cu patul de pe care stătea Attila sau momentul artistic al recitării de versuri⁶⁵. Este adevărat că nu trebuie să supraestimăm amploarea acestor influențe. Astfel de inițiative se limitau foarte probabil la o elită restrânsă din jurul liderului hun. Totuși liderul hun nu ducea un stil de viață opulent așa cum ne confirmă și Priscus, care descrie îmbrăcămintea acestuia ca fiind simplă, dar curată.

⁵⁹ După alte surse 448, vezi Koestler, *op. cit.*, p. 15. Dacă avem în vedere intervalul de timp dintre reținerea lui Vigila de către huni și eliberarea lui, care s-a petrecut la începutul lui 450, este mai probabil ca misiunea să se fi desfășurat în 449. În orice caz solia a avut loc vara judecând după furtuna violentă despre care povestește Priscus la un moment dat.

⁶⁰ Mihăescu, *op. cit.*, p. 257.

⁶¹ *Ibidem*, p. 263.

⁶² *Ibidem*, p. 263.

⁶³ *Ibidem*, p. 271.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 265.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 277.

De asemenea, deși permitea sortimente de mâncare sofisticate servite în veselă de aur și argint pentru oaspeți și hunii de rang înalt, el folosea farfurii și cupe din lemn pentru uzul personal⁶⁶.

Un alt moment relevant pentru descrierea stării de fapt din confederația hună a fost discuția lui Priscus cu un fost negustor grec luat prizonier de huni cu ocazia căderii orașului Viminacium (invazia hună din 441). Prizonierii de război, în funcție și de starea materială, erau împărțiți între hunii de rang înalt după ce Attila îi alegea pe cei pe care voia să-i păstreze. Interlocutorul lui Priscus a fost alocat lui Onegesius și și-a recâștigat libertatea luptând în diversele războaie ale hunilor. El face o comparație între viața în imperiu și cea de sub huni, declarând *starea de acum mai bună decât cea de mai înainte*. Fostul negustor considera că *străinii care rămân la sciți în urma războiului își petrec viața în liniște, fiecare se bucură de ceea ce are și nu supără pe nimeni, dar în schimb nu este supărat deloc sau numai puțin*⁶⁷. Fragmentul este suficient de grăitor despre diferențele existente în calitatea vieții pentru oamenii din clasele sociale inferioare din cele două formațiuni statale. Lăsând la o parte exagerările inerente, pledoaria fostului negustor conținea probabil o mare doză de adevăr. Fiscalitatea excesivă, corupția, abuzurile autorităților erau fenomene foarte prezente în societatea romană din acea epocă și nu numai. Două secole mai târziu vor contribui semnificativ la impunerea facilă a controlului arab în provinciile orientale ale imperiului. Sub huni, în contrast, supușii erau lăsați în pace cât timp își îndeplineau obligațiile față de stăpânii lor. Alte exemple de locuitori ai imperiului ajunși în poziții privilegiate sunt Rusticius, prizonier de război originar din Moesia Superior ajuns șeful secretarilor lui Attila datorită științei de carte⁶⁸, sau Oreste, tatăl viitorului ultim împărat din Occident, Romulus Augustulus. Acesta era *tovarăș de arme și secretar lui Attila*⁶⁹, după spusele aceluiași Priscus.

Opera lui Priscus oferă detalii bogate și în ceea ce privește condițiile în care trăia populația autohtonă sedentară din teritoriul controlat de huni. După momentul primei audiențe la Attila, în drumul spre capitala acestuia, solii romani au călătorit printr-o regiune pe care o putem recunoaște cu ușurință ca fiind câmpia de la est de Tisa, despre care știm că a fost o zonă mlăștinoasă până în epoca modernă. Din relatarea lui Priscus⁷⁰ observăm o regiune populată în care cursurile importante de apă nu reprezentau un impediment în calea comunicațiilor dintre diversele comunități existente. Se utilizau în acest scop bărci monoxile. Autorul vorbește despre sate de unde vizitatorii erau aprovizionați cu mei și mied. Produsele menționate de autor arată că populația autohtonă din regiune se ocupa cu agricultura. Cultivarea cerealelor reprezenta ramura de bază. Meiul era principala cereală cultivată în scop alimentar. Orzul, de asemenea, ocupa un loc important, având în vedere că din el era preparată băutura numită *camos* de către huni, adică bere, menționată în același fragment. Prezența miedului implică practicarea intensivă a apiculturii, dar și a pomiculturii, mierea și uneori fructele fiind ingrediente folosite la prepararea acestei băuturi. Abundența de produse primite și ospitalitatea de care au avut parte membrii delegației arată un nivel bun de viață al populației locale. De altfel nimic din descrierea lui Priscus nu ne îndreptățește să credem că în rândul localnicilor sedentari ar fi predominat o stare de nemulțumire la adresa stăpânilor. Cum am mai spus, hunii, și în general toți nomazii, nu se amestecau în viețile supușilor lor cât timp aceștia le recunoșteau autoritatea și își îndeplineau obligațiile față de ei. Nu aveau niciun interes să distrugă o populație a cărei muncă le asigura subzistența. Deși primeau subsidii considerabile de la romani, la care se adăugau prăzile de război, acestea nu puteau asigura subzistența pe termen lung și în mod constant a unui grup etnic, nefiind un venit sigur.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 267.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 279.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 251.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 261.

În ultimii ani ai vieții Attila și-a îndreptat atenția spre Occident. Sistarea subsidiilor de către noul împărat din Orient, Marcianus (450-457), l-a determinat să se pregătească pentru o nouă campanie împotriva părții orientale a imperiului, dar a murit în 453 înainte de a apuca să treacă la acțiune. După moartea lui Attila confederația hună a sucombat rapid. Coaliția populațiilor care făceau parte din așa-zisul imperiu hun, condusă de regele gepid Ardaric, i-a învins pe huni la Nedao (454), bătălie în care a murit Ellac, fiul cel mare și succesorul lui Attila. Acest episod al disoluției confederației hune este relatat de Iordanes (*Getica*, 260-262)⁷¹. Supraviețuitorii acestei bătălii s-au refugiat pe cursul mijlociu al Dunării, în Moesia sau la nordul Mării Negre⁷². Ultima acțiune diplomatică semnificativă a hunilor a fost o solie comună trimisă de ultimii doi fii ai lui Attila, Dengizih și Ernac, la romani. Această misiune solicita un tratat de pace și reluarea relațiilor comerciale între imperiu și ceea ce mai rămăsese din confederația hună la frontiera Dunării. Solicitarea a fost respinsă de împăratul Leon I (457-474), așa cum relatează Priscus (*Soliile neamurilor*, 18)⁷³. Răspunsul imperial spune foarte multe despre gradul de decădere al hunilor în decurs de doar câțiva ani. Cei doi lideri huni au reacționat diferit. Dengizih era în favoarea unui război împotriva imperiului, Ernac se opunea. Acest lucru a dus la separarea lor totală. Dengizih a rămas la conducerea hunilor din Moesia. El i-a atacat pe romani în 467, fiind învins și ucis în Tracia în 469 (Marcellinus Comes, 469, VII, 1)⁷⁴. Hunii de la nordul Mării Negre l-au avut ca lider pe fratele său mai mic, Ernac, despre care Iordanes (*Getica*, 266) confirmă că s-au așezat în extremitatea Sciției Minor⁷⁵. Spre deosebire de Dengizih, el a reușit să mențină relații relativ bune cu imperiul. Hunii au fost asimilați în timp de populațiile învecinate.

Concluzionând, putem observa câteva aspecte. În primul rând, stabilirea hunilor la nordul Dunării de Jos și raporturile lor cu imperiul de pe o poziție constant dominantă, în special în perioada domniei lui Attila, au reprezentat o schimbare a status-quo-ului din secolele precedente. Una în defavoarea imperiului. În al doilea rând, așa cum am văzut, nu se poate vorbi despre un stat propriu-zis în cadrul confederației hune. Dar existau semne incipiente în vederea unei evoluții ulterioare în această direcție. Acestea sunt manifestate prin centralizarea politică treptată a confederației hune și prin ridicarea standardului de viață al elitei hune. Regiunea Dunării de Jos a ocupat o poziție importantă în cadrul acestei uniuni de triburi, fiind un centru de putere. Mai întâi în perioada conducerii multiple, când sediul unuia dintre lideri, Uldes, se afla pe teritoriul actual al României, iar apoi sub Attila, care și-a avut reședința tot în această regiune în perioada conducerii comune cu fratele său, Bleda. Perioadă în care regiunea făcea parte din diviziunea estică a teritoriului hun, care considerăm noi, a avut rolul dominant. Referitor la statutul populațiilor supuse hunilor, am văzut din relatările lui Priscus că acestea duceau o existență confortabilă, considerată superioară celei din imperiu în toate privințele. Hunii nu se implicau în viețile supușilor cât timp aceștia își îndeplineau obligațiile față de ei.

BIBLIOGRAPHY

1. Iordanes, *Getica*.
2. Heather Peter, "The Huns and the End of the Roman Empire", *The English Historical Review*, CX, 435, 1995, Oxford, Oxford University Press, pp. 4-41.
3. *Idem*, *The Fall of the Roman Empire: A New History of Rome and the Barbarians*, New York, Oxford University Press, 2007.

⁷¹ Iordanes, *op. cit.*, pp. 72-73.

⁷² Platon, *op. cit.*, p. 33.

⁷³ Mihăescu, *op. cit.*, p. 297.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 363.

⁷⁵ Iordanes, *op. cit.*, p. 74.

4. *Idem*, "Cassiodorus and the Rise of the Amals: Genealogy and the Goths under Hun Domination", *The Journal of Roman Studies*, 79, 1989, pp. 103-128.
5. Koestler Arthur, *Al treisprezecelea trib: khazarii*, trad. Bantaș Andrei [ed. orig. *The Thirteenth Tribe*, Hutchinson, London, 1976], București, Antet, 2004.
6. Lifa Eutimiu Ștefan, *Instituții românești și europene în Evul Mediu timpuriu. Geneză și continuitate*, vol. I, ediție revăzută și adăugită, Timișoara, Aura, 2005.
7. Man John, *Attila the Hun: A Barbarian King and the Fall of Rome*, London, Bantam, 2006.
8. Mihăescu Haralambie, Ștefan Gheorghe, Hîncu Radu, Iliescu Vladimir, Popescu Virgil C., *Izvoarele istoriei României volumul II: De la anul 300 până la anul 1000*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1970.
9. Mänchen-Helfen Otto, *The World of the Huns: Studies in Their History and Culture*, Berkeley, University of California Press, 1973.
10. Platon Alexandru-Florin, Rădvan Laurențiu, Maleon Petru-Bogdan, *O istorie a Europei de Apus în evul mediu. De la Imperiul Roman târziu la marile descoperiri geografice (sec. V-XVI)*, Iași, Polirom, 2010.
11. Roux Jean-Paul, *Asia Centrală*, trad. Postelnicu Pop Lucia [ed. orig. *L'Asie centrale: Histoire et civilizations*, Paris, Fayard, 1997], București, Artemis, 2007.

THE POETIC PART OF THE SCRIBAN – ROMULUS FAMILY

Adrian Duțuc

Postdoctoral researcher, „Ștefan cel Mare” University of Suceava

Abstract: This article aims to bring to the light of historical research the personality and work of Romulus Scriban, one of the somewhat secondary members of the Scriban family, a family that produced an impressive number of personalities, who distinguished themselves in pedagogical, political, literary and theological fields of activity.

This endeavor, in order to bring the life and work of Romulus Scriban into a clearer light, makes use of various didactic materials such as archival material consisting mainly of correspondence with family members. The information received from the writings that dealt with historical episodes that include Romulus Scriban such as George Călinescu, Nicolae Iorga, George Potra, etc., are also summarized. Moreover, details from the writings of Romulus Scriban are treated, details intended to complete his portrait and formulate some conclusions about his work and legacy.

Keywords: Romulus Scriban, poetry, politics, latin, culture.

Ne apropiem de cercetarea istorică a acestui personaj, Romulus Scriban, amintind în primul rând familia din care a făcut parte. Romulus a avut privilegiul de se naște și a crește într-o familie ilustră, poate cea mai de notorietate familie clericală din România. Predecesorii săi, Neofit și Filaret Scriban, cei care au transformat denumirea „Scriban” din poreclă în nume propriu, au fost doi frați clerici de o erudiție impresionantă, iar prin activitatea lor didactică, misionară, politică în timpul luptei pentru Unirea Principatelor Române, au așezat numele familiei lor pe un pedestal binemeritat. În climatul acestei familii a căror preocupări principale au fost mereu credința și cultura își desenează un destin Romulus Scriban.

Născut pe 24 august 1838, la Burdujeni, Suceava,¹ ca nepot de frate a lui Neofit și Filaret Scriban, pe linia Gavriil Scriban², a început educația la Iași unde a urmat și absolvit cursurile Seminarului teologic. A urmat apoi cursul superior al Academiei din Iași.

Merită amintit faptul că Romulus a păstrat o vie și strânsă legătură cu unchiul său, Neofit și Filaret, de la care a avut multe învățat, și pe care i-a ajutat intens în eforturile lor pentru Unirea Principatelor Române. Conform celor consemnate de C. Erbiceanu, în vara lui 1857, comitetul unionist din Moldova a încredințat actele și protestele lui Neofit Scriban, care, alături de nepotul său Romului Scriban, reușește să ajungă la București, însă nu fără peripeții. Deoarece erau îndeaproape urmăriți de poliția guvernului antiunionist din Moldova, cei doi, ajunși la Focșani, sunt nevoiți să treacă Milcovul pe jos, Romulus purtând, *în sân*”³ actele și protestele comitetului unionist din Moldova⁴.

Ce s-a păstrat din corespondența lui Romulus arată un notabil atașament și față de unchiul său Filaret Scriban. Acesta îl considera pe Romulus unul dintre cei mai inteligenți și

¹ G. Călinescu, *Istoria Literaturii Române de la origini până în prezent*, Ediția a II a, Revăzută și adăugită, Editura Minerva, București 1985, p. 339.

² A avut 9 copii: August Scriban (profesor), Traian Scriban (doctor în drept), Ștefan (publicist sub pseudonimul „Digama”), Florica (poetă și profesoară ce a studiat la Paris) și Laura (poetă).

³ C. Erbiceanu, *Istoria contemporană – Material pentru Istoria Națională și Religioasă a Românilor, Viața și activitatea repositului profesor și Arhiepiscop Neofet Scriban, Episcop de Edesa, în Biserica Ortodoxă Română*, Iulie, 1884, p. 403.

⁴ *Istoria literaturii române*, Vol. II, *De la Școala Ardeleană la Junimea*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București 1968, p. 760.

implicați membri ai familiei. Redăm textul integral al scrisorii: „*Iubite nepote Romulus ! Profit de ocasiunea că tus-trei frații, cei mai inteligenți dintre rudeniile mele, ve aflați astă-zi în Iași. Dumnezeu știe unde ne vom afla la anul pe astă vreme ! Mă adresez la D-ta în care ved realizate tote aspirațiunile mele, mai mult de un pătrar de secul. Cunoști, iubite Romulus, că eu, dupe ce un an am fost de tatăl meu de a servi ca băet de 12 ani la un han din Botoșani, un an la o băcălie tot acolo, și Providența trimițându-mi bole grele, tatăl meu m-au luat și m-au făcut bucătar și spălătoriță a sa la Burdujeni, fiind-că Vlădica Burdujanu de la Monastirea de acolo, nu îngăduia preoților văduvoi, cum era tatăl meu, și în urmă și a D-tale, de a ține femei în case, nici pentru a spăla copiii. Dupe acești trei ani de slugărie am fost dat iarăși în slugărie la călugării greci din Treisfetitele, carii erau una cu acei din Burdujeni. Aice ca servitor, am început studiile mele, învețend lecțiile, nu ziua ci noptea, și nu la lumânare, căci nime nu mi-o da, ci suindu-me în dosul caselor pe niște stânjeni de lemne, la zarea lunei, și așa la un examen în prezența neuitatului Kiselev, Direcțiunea Școalelor me scosă din slugărie, rânduindu-me pedagon, - cu dreptul de intern. Nota bine, atunci nu putea avea dreptul de internat de cât fiii de boeri ! ... Absolvind învețaturile și mai ales fiind profesor, mai întâi de limba franceză i apoi de literatura română la 1836, când însă Eliad viind la Iași m-au visitat, eu nu am dormitat, și la 1838 am cerut la Mitropolitul Veniamin ca să fiu trimis spre a înveța Theologia. Am urmat și acestă trudnică cale cinci ani, dupe care 25 de ani m-am luptat în Socola, de unde nu am vezut eșind de cât ingrați. Semn că Românii merg dupe Evrei și au a-și pierde Împetăția și Biserica ca și Evreii. La bătrânețile mele n-ași dori se ved și familia mea, pe care, din pădurile Adâncășii și a Burdujenilor am dismormentat-o și a pus-o – nota bine, dupe tote slugăriile și sacrificiile arătate mai sus – pe o treaptă de a fi stimată și în România și în totă Europa și în totă lumea Creștină. Ei, iubite Romulus, aceste fapte nu se fac cu flori de cuc, cum zice Românul.*

Moldova și Valahia nu s-ar fi putut uni de cât numai dupe planul de a servi ca prolog pentru unirea creștinilor de Orient ... Ei vor videa. Las acesta la o parte, vin la chestiunea familiei noastre, a căria onore D-tale își este scris de la Providență de a o apăra. Cinci orfani a Preutului Gheorghe, fratele tatălui meu, 2 a Polcovnicului Tanasă, iarăși fratele tatălui meu, 3 a surorii mele Sofia și 5 a fratelui meu Gavriil, pe toți i-am crescut și i-am pus în pozițiune de a-și avea pânea de tot zilele onorabil. Ași fi deci în drept de a spera de la toți acești crescuți și asigurați în pozițiuni, ca ei se aibă cel puțin atâta recunoștință pentru omenii, cu cari eu trăind și luptând, am putut se fac familia mea să fie aceea ce este astă-zi, și care de pe pedestalul ce am pus-o pote a se urca la o altă înălțime, ... 1872 Iulie 12, Socola.”

În privința eforturilor membrilor familiei Scriban în ceea ce istoria reține ca disputa pentru canonicitatea numirii de episcopi în Principatele Române, alături de Neofit și Filaret, și Romulus a avut un aport notabil. Acesta tipărește „*Reflexiuni politice asupra episcopilor necanonici românești din 1865*”, o broșură de reflexie politică ce poartă numărul IV, ceea ce arată că cel mai probabil mai tipărise trei⁵.

Această problemă a captat atenția și preocuparea lui Romulus în acea perioadă, astfel încât a urmat o serie de articole ce tratează această foarte importantă problemă din punct de vedere canonic, istoric, teologic, juridic și politic.

Amintim aici un articol publicat în ziarul *Românulu* din 3 Martie 1866, sub titlul *Reflesiuni politice asupra Pseudo Sinodului General Românesc*⁶.

În paginile acestuia, Romulus Scriban subliniază faptul că fusese martor ocular al ședinței din 7 decembrie 1865, amintind că atunci unchiul său Neofit s-a opus vehement legii

⁵ Nicolae Iorga, *Un romantic poet al unității naționale, Romulus Scriban*, comunicație la Academia Română, în „*Revista istorică, dări de seamă, documente și notițe*”, an VI, nr. 7-9, iulie-septembrie, 1920, p. 163.

⁶ Romulus Scriban, *Reflesiuni politice asupra Pseudo Sinodului General Românesc*, „*Românul*”, 3 Martie, 1866, p. 59.

ce dădea dreptul Domnitorului Țării să numească episcopii Bisericii. Ulterior, conform articolului mai sus menționat, „*Pseudo Sinodul*” s-a întors împotriva lui Neofit și Filaret Scriban excluzându-i din acest for. Articolul menționează argumentele ce demonstau că deciziile luate de Sinod în acea ședință din 7 decembrie erau fost necanonice.

Conform celor scrise de Romulus, Sinodul B.O.R. a redus la tăcere pe Neofit în urma recomandărilor venite de la guvern. Sinodul Bisericii emisese actul de excludere din Sinod a lui Neofit, după ce în cadrul ședinței nu îl lăsase să își exprime punctul de vedere decât pentru un foarte scurt timp⁷. Fiind doctor în Drept, Romulus analizează și alte aspecte legate de cele întâmplate acolo, arătând mai multe nereguli.⁸

Un alt articol - *Unu nou botezu, bizaru și neauzitu, în istoria Bisericei* - din ziarul *Românulu* din 20 martie 1866⁹, continuă criticarea legii necanonice date de Al. I. Cuza. Este adusă în discuție o suplică tipărită atunci care se dorea semnată de popor în scopul de a remedia relele moștenite de la guvernul precedent. Suplica descria două Sfinte Taine ale Bisericii – Cununia și Botezul – însă textul arăta faptul că clericii primiseră funcțiile „*din mâinile prințului Cuza*” să se „*spele de întinăciunea călcării sfintelor canoane și a conștiinței lor*” prin „*botezul algerii civile*”.

Acest mod de a pune problema, fiind foarte străin de canoanele și cutumele Bisericii. Romulus aduce argumente canonice, istorice și politice arătând necanonicitatea ierarhilor numiți de Cuza. Romulus amintește aici Canonul 30 Apostolic („*Dacă vreun episcop, folosind stăpânitori (dregători) lumești, s-ar face prin ei stăpân peste vreo biserică, să se caterisească și să se afurisească, de asemeni și toți părtașii (complicii) lui*”).

Romulus vedea în reformarea anumitor aspecte legate de funcționarea Bisericii unul din stâlpii de susținere ai noii României. Acesta vedea destinul României ca fiind unul luminos, însă o condiție importantă în acest destin era latura sa religioasă, căci „*fără religie înseamnă a întemeia edificiul României pe nisip*” argumentând că „*mulți bărbați patrioți ai țării noastre, au repetat adesea acel adevăr strămoșesc cum că religiunea ne-a păstrat Naționalitatea*”. Romulus descrie religia ca „*sufletul națiunii*”, considerând că „*în mijlocul anarhiei este religiunea ca principiu conservator al vieții naționale*”. „*Omul de stat nu poate a nu liniști sufletul țării cel tulburat și alarmat de legile ce i-au dat o lovitură deucidere*”¹⁰.

Un susținător de notorietate al lui Romulus a fost Mihail Kogălniceanu, care l-a susținut pentru a-și continua studiile în Italia¹¹. Legătura strânsă dintre cei doi a durat toată viața lor. Lucru dedus și din faptul că, la 24 octombrie 1893, Romulus Scriban este cel care dă citire la Galați actului prin care primăria primea bustul de bronz lui M. Kogălniceanu, bust oferit de către V. Urechia, bust așezat ulterior în parcul din centrul Galațiului¹².

În acea perioadă regimul politic a susținut insistent învățământul superior și prin oferirea de burse de studiu în afara țării. De asemenea, Guvernul italian primea bursieri¹³ în urma unui acord diplomatic dintre Vasile Alecsandri și regele Victor Emanuel.¹⁴ Primii bursieri au fost Petru Borșiu, George Alexandrescu-Urechia, Romulus Scriban (Drept), Ion

⁷ *Ibidem*, p. 59.

⁸ *Ibidem*, p. 59.

⁹ Idem, *Unu nou botezu, bizaru și neauzitu, în istoria Bisericei*, „Românul”, 20 Martie 1866, p. 115.

¹⁰ Idem, *Reflesiuni legislative pentru deslegarea chestiunii bisericesci în România*, „Românul”, an XII, 15 martie 1868, p. 237.

¹¹ Gheorghe Cunesco, *Arhimandritul Mitrofor Iuliu Scriban, apărător al Ortodoxiei Românești – Mărturie de recunoștință*, M.O., Editura Craiova, 1982, p.63.

¹² Vezi „Gazeta săteanului”, *Din țară*, Anul X, 5 Noiembrie 1893, No. 19 (211), p. 463.

¹³ Nicoale Iorga, *Istoria învățământului românesc*, Editura Casei Școalelor, București, 1928, p. 319.

¹⁴ Pentru acest aranjament a se vedea mărturiile lui Vasile Alecsandri în *Extract din istoria misiilor mele politice*, în Vasile Alecsandri, *Călătorii și misiuni diplomatice* (ed. Comentată de Al. Marcu), în col. *Clasici rom. Coment.*, Craiova, Scrisul Românesc, p. 246, apud. *În memoria lui Vasile Pârvan*, Volum publicat de Asociația Academică „Vasile Pârvan” a foștilor membri ai Școalei Române din Roma, București 1934, p. 181.

Morțun (Litere) și George Roșu (Arhitectură). Aceștia fuseseră recomandați Comitelui Cavour și puși sub îngrijirea lui Vegezzi Ruscala, fost deputat în parlamentul italian¹⁵. În adresa nr. 10.290, Ministrul de Culte și Instrucțiune Publică, M. Kogălniceanu, arată omologului său italian necesitatea apropierii celor două țări latine, cât și necesitatea de „a grăbi trecerea ideilor italiene la noi”¹⁶. Sosirea primilor bursieri români la Torino este marcată de presa locală în termeni laudativi¹⁷.

În perioada petrecută la Torino, Romulus Scriban publică în *La monarchia italiana*, în 1863, un articol despre *L'emigrazione italiana in Romania*, articol în care arată că „*Italienii sunt iubiți de țara noastră*”. De asemenea, el arată că această imigrație este de bun augur atât pentru România cât și pentru Italia, „*din aceasta Italia va câștiga bogății, iar România forța comercială și industrială*”¹⁸.

Influența perioadei petrecute la Torino asupra lui Romulus este evidentă după întoarcerea în țară. Acesta susține cu mai mult elan faptul că destinul României trebuie să fie asemănător Italiei, arătând „*patriotismul, politica și diplomația lor (n.a. a italienilor) demne de luat aminte*”¹⁹. În articolul *La Romani*²⁰, Romulus redă unele argumente pentru a susține păstrarea neschimbată a Constituției României. Romulus arată că Piemontul a adoptat la 1848 Constituția proprie și menținând-o „*a văzut ca prin minune apropiându-se și uninduse de elu tota Italia*”.

Odată finalizate studiile în Italia, Romulus obține titlul de doctor în științe juridice la 23 decembrie 1864, în urma susținerii disertației în dreptul civil. În timpul studiilor a ocupat funcția de secretar al Societății Internaționale Neolatine din Torino.

Din perioada studiilor din capitala Piemontului, avem una din poeziile scrise de Romulus Scriban - *O noapte pe malurile Dunării* - „*concepțiune poetică*” pe care A.D. Xenopol, în lucrarea *Istoria Românilor în Dacia Traiană*, în capitolul *Cultura intelectuală*, o compară ca „*avânt al gândirei*” cu *O noapte pe ruinele Sucevei*²¹.

Debutul său poetic a fost realizat în 1860 în periodicul de factură enciclopedică intitulat *Ateneul român*. Ca elev al Academiei din Iași, Romulus a colaborat cu acest periodic alături de Vasile Alecsandri, Mihail Kogălniceanu, Bogdan Petriceicu Hașdeu și Gheorghe Tăutu²². Deși această publicație avea colaboratori de calibru, cu toate că era distribuită gratuit școlilor din țară, periodul a apărut prea puțin pentru a căpăta notorietatea dorită²³.

Numele lui Romulus Scriban ca poet este legat și de revistele literare *Românul* și *Stea Dunării* din Iași²⁴. Cea din urmă apărea din inițiativa lui M. Kogălniceanu în perioada 1 octombrie 1855 - 5 noiembrie 1860, o perioadă cu numeroase sincope, la un moment dat apărând chiar Bruxelles sub numele de *l'Etoile du Danube*. Alături de Romulus Scriban revista a mai avut colaboratori pe Gr. Alexandrescu, A. Russo, C. Negruzzi, C.A. Rosseti, ș.a.

¹⁵ George Potra, *Călători români în țări străine*, Tiparul „Oltenia”, Strada Mihai Vodă, 5, București, p. 45.

¹⁶ V.A. Urechia, *Istoria Școalelor de la 1800-1864*, Tomul III, Bucuresci, Imprimeria Statului 1894, p. 231.

¹⁷ „Gazetta di Torino”, No. 266, scrie că „*începe alianța intelectuală între Italia și Românie, care în curs de atâția secolii a opus la frontierele sale milioane de cadavre năvălitorilor otomani...*”, iar jurnalul torinez „Opinione” nota: „*momentele sunt aproape, când rasa latină se va elibera de jugul străin*” cf. V.A. Urechia, *Istoria Școalelor de la 1800...*, Tomul III, p. 231-232.

¹⁸ Claudio Isopescu, *La stampa periodica romeno-italiana in Romania e in Italia*, Roma, 1937, pp. 239-247, apud „*Revista Istorică Română*”, Vol. IX, Imprimeria Națională, București, 1940, p. 147.

¹⁹ Romulus Scriban, *Correspondența despre Italia*, „Românul”, an XII, 6 ianuarie 1868, p. 14.

²⁰ Idem, *La Romani*, „Românul”, an XI, 13 decembrie 1867, p. 1064.

²¹ A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*. Ediția a III-a, vol. XIV, Domia lui Cuza Vodă, Partea a doua, Editura „Cartea românească”, București, p. 106.

²² *Istoria literaturii române, Vol. II De la Școala Ardeleană la Junimea*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București 1968, p. 638.

²³ Idem, vol. III, p. 544.

²⁴ G. Călinescu, *Istoria Literaturii Române ...*, p. 321.

Alături de Demetriu N. Preda, Romulus pune bazele bisăptămânalului de factură politică, comercială, literară și religioasă *Dacia română*, publicație ce a apărut doar câteva luni, octombrie 1866 - februarie 1867²⁵, o publicație primită atât cu încredere, cât și cu rezerve datorită faptului că era foarte critică la adresa regimului de guvernare²⁶. De fapt, acest caracter de vehementă critică era ceea ce fondatorii ei își propuseseră de la bun început²⁷.

Unul din cele mai notabile articolele apărute în *Dacia română* este dialogul dintre Tudor Vladimirescu și eteristul Alexandru Ipsilanti. Acest dialog, ce vede lumina tiparului în numărul 8 din 1870, îi fusese descoperit de către ruda sa, August Scriban, la acea vreme cancelar al Universității din Sankt Petersburg²⁸.

Din nefericire, scurta viață a publicației a fost rezultatul discordiei dintre cei doi membri fondatori. D.N. Preda își arată nemulțumirile ce l-au făcut să nu mai colaboreze cu Rom ce au făcut ca ziarul „*Dacia*” să eșueze.²⁹

Romulus publică în 1866 *Poeme*, volum de vizibilă influență italiană, dar și de conținut istoric³⁰. Nicolae Iorga, comentând aceste volul subliniază că Romulus adună în versurile sale „*amintirile romane cu piosul cult al trecutului național moldovenesc, cu aspirații de un foarte larg orizont, pe care le susține o forma care de la sine se ridică la ce se va realiza în general, fără dânsul, cîtăva vreme numai după aceste zori rămase stinghere*”³¹.

Tot referitor la Romulus Scriban reliefează două aspecte. Despre mica culegere de *Încercări poetice* scrisă în perioada gimnaziului și publicată în 1860, Călinescu scrie că este începutul unei tradiții a liceenilor de a se implica în viața literară a orașului lor. În al doilea rând, G. Călinescu scrie că este „*o aventură*” a considera pe Romulus Scriban poet³².

Odată întors în țară, la Iași, Romulus nu reușește ocupa catedra de procedură civilă și penală de la Universitatea din Iași. Puțin mai târziu, în 1866, publică *Poeme*, broșură ce conține și o reușită închinare bisericii lui Neagoe Basarab de la Curtea-de-Argeș³³.

Patru ani mai târziu, în 1870, Romulus Scriban solicită catedra de economie politică la Școala Comercială din Galați, unde-l găsim și în 1893³⁴. Ulterior este numit profesor definitiv la catedra de Economie politică prin decretul regal No. 980 din 28 Martie 1891.³⁵

Tot la Galați profesează în avocatură și este implicat, deși nu foarte insistent, în politica locală înscriindu-se în partidul conservator³⁶. Apare pe lista provizorie a persoanelor eligibile pentru Senat pe anul 1882³⁷, 1883³⁸, 1884³⁹, în 1890 fiind vice-președinte al Consiliului Județean⁴⁰.

²⁵ N. Iorga, *Istoria presei românești de la începuturi până la 1916*, Atelierele Societății Anonime „Adeverul”, București, 1922, p. 151.

²⁶ „Românul”, 9 Octombrie 1866, pp. 722-723.

²⁷ Dimitrie N. Preda în „Românul”, An XI, 25 februarie 1867, p. 168.

²⁸ C.P. Aricescu, *Corespondența secretă și acte inedite ale capilor Revoluțiunii române dela 1848*, Partea I, București, Tipografia Antoniu Manescu, Lipsani, No.3, 1873, p. 137.

²⁹ *Ibidem*, p.168.

³⁰ N. Iorga, *Istoria Literaturii Românești Contemporane*, Partea Întâiu, *Crearea Formei* (1867-1890), București, „Adevărul”, 1934, p. 56.

³¹ *Ibidem*, p. 56.

³² G. Călinescu, *op. cit.*, p. 339.

³³ Nicolae Iorga, *Un romantic poet al unității naționale, Romulus ...*, p. 163.

³⁴ G. Călinescu, *op. cit.*, p. 340.

³⁵ M.O.R., no. 1, 2 (14) aprilie 1891, p. 2.

³⁶ Idem, Anul IV, no. 921, 17 (29) decembrie 1888, Tipografia „Epoca”, București, p. 2. Redăm în continuare textul depeșei: „*Bucurându-ne împreună cu țara întreagă de fericita îmbunătățire a stării sănătății A. S. R. Principelui Moștenitor, depunem la picioarele Tronului sentimentele noastre de respect, supunere și profundă iubire și rugăm pe Dumnezeu să trimeată cât mai curînd complectă însănătoșare Altejei Sale Regale pentru liniștea și mulțumirea Maiestății Voastre și spre marele bine al Țării și Poporului supus al Maiestății Voastre. Dumnezeu să dăruiască ani mulți fericiți Maiestății Voastre și întregii Familii Regale*”.

³⁷ M.O.R., no. 249, 9 (21) februarie 1882, p. 8165.

³⁸ Idem, no. 238, 22 ianuarie / 8 februarie 1883, p. 3743.

În aria economică, publică două lucrări: *Istoria economiei politice, a comerțului și a navigațiunii României*, în 1885, și *Istoria comerțului*, în 1893 – evidențiind importanța creșterii economice a României.

Iese la pensie în 1899, iar ceva mai târziu părăsește Galațiul, un oraș ce nu fusese niciodată pe gustul său⁴¹, și se stabilește la Iași.

În ciuda părerii nu prea favorabile a lui G. Călinescu, Romulus Scriban a fost apreciat de cei apropiați. Un document olograf - Scrisoare trimisă din Torino⁴² - autorul G. Nastasano, îl felicită pe „*stimabilul părinte Neofit*” Scriban pentru nepotul Romulus. Acestuia îi fusese caracterizat foarte elogios tânărul student Romulus Scriban de către D. Negiți, un însărcinat al guvernului român.⁴³

Un mare merit al lui Romulus Scriban rezidă în faptul că acesta a adunat o importantă parte din poeziile, cuvântările și articolele unchiului său Neofit Scriban, scrieri publicate cu titlul *Încercări poetice, Discursuri politice, Memoare și scrisori politice...* (Iași, 1870, 252 pagini).

Romulus Scriban a luat parte la un concurs de poezie intitulat *Jocuri florale*, ce s-a ținut la Paris. Premiul I la acel concurs a fost câștigat de *Ginta latină* (Vasile Alecsandri), poem ulteriro cu ocazia unor manifestări de sărbătorire a latinității în orașul francez Montpellier între 22 și 30 mai, 1878. Din păcate, deoarece Principatele Române erau în războiul la cea vreme, atât Vasile Alecsandri, cât și alți autori români nu au fost prezenți. Poemul câștigător a fost recitat de Frédéric Mistral și patru versuri din acesta au fost încrustate pe placa de marmură de lângă arcul de triumf.

Romulus a primit Premiul III la acest concurs.

În cadrul unei ședințe din iulie 1920 la Academia Română Nicoale Iorga susține o cumincare intitulată *Un romantic poet al unității naționale: Romulus Scriban*, arătându-și bucuria de a fi găsit la un anticariat câteva numere ale revistei *Dacia Literară*, publicație ce apare în Galați sub conducerea lui Romulus Scriban⁴⁴. Iorga arată că declarațiile lui Romulus „*poet iredentist român*”, cât și „*versurile remarcabile... atrag luarea aminte*”⁴⁵

Activitatea poetică a lui Romulus Scriban fusese remarcată și de Al. D. Xenopol. Acesta amintește în *Istoria lui Cuza-Vodă*, poezia *O noapte pe ruinele Sucevei*⁴⁶.

De la Romulus Scriban s-au păstrat și câteva manuscrise între care amintim un impresionant poem intitulat *Ștefanida*, o odă scrisă cu ocazia celui de-al patrulea centenar de la moartea voievodului Ștefan cel Mare (1904)⁴⁷, îndemnând la neuitarea testamentului lăsat de marele moldav.

Privind stilul poetic al lui Romulus, N. Iorga arată că era „*adânc pătruns*” de ideile lui Asachi, idei absente în literatura românească circa două decenii. Iorga descrie ca interesantă starea de spirit emanată de poezia lui Romulus Scriban, una caracteristică și pentru colegii bursieri din Italia. Iorga îl vede pe Romulus ca fiind tributar poeziei italiene. „*În Italia* (scrie

³⁹ Idem, no. 254, 22 februarie / 5 martie 1884, p. 6494.

⁴⁰ Idem, no. 208, 16 (28) decembrie 1890, p. 4907.

⁴¹ Nicolae Iorga, *Un romantic poet al unității naționale, Romulus...* p. 163.

⁴² Parohia „Sf. Treime”, Fond Documentar II, 20, fila 75.

⁴³ Redăm textul scrisorii: „*Stimabilulu meu Părinte Neofit. Adversitețile ținându-mă și pela Torino unde se potu găsi pe D. Negiți însărcinatului guvernului nostru pe care îndată lamu vădutu pe momentu mă întrebă dacă cunosc pe unu studentu Român numitu Scriban, fu atâte laudile ce numitului D. Negiți mia făcutu despre nepotulu D'stre. Încătu inima me asultă de mândrie Națională. Așa încātu stimulat de orgoliu lu pana casă vă scriu și săvă spun ceia ce ținăra Românie aru cândva spusu. Bucurăte Neofite de opera ta. Vă rogu primiți unile sărutări de mână. Torino, Ag. 21 G. Nastasano*”.

⁴⁴ N. Iorga, *Istoria preseii românești de la începuturi până la 1916*, Atelierele Societății Anonime „Adeverul”, București, 1922, p. 125.

⁴⁵ Nicolae Iorga, *Un romantic poet al unității naționale*, ..., p. 163.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 163.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 163.

Iorga) găsi el toată zestrea unui clasicism pe care-l împrumută în tot farmecul lui virgilian, cu alegoriile abstracțiilor eterne și cu înviorarea comparațiilor ale căror elemente le caută în viața vie din jurul său”⁴⁸.

Romulus scria mereu sub influența ideii unui epos național regăsit în literatura italiană⁴⁹. Conform ideilor desprinse din proza lui Romulus Scriban, acesta era profund convins că „un popor poate fi sfărâmat în bucăți de violența vremurilor, când <<corpul său și veșmintele sale le împart străinii>>, dar sufletul rămîind viu, cu „literatura strămoșilor săi, limba, moravurile și religiunea sa, atuncea sufletul său se întrupează iară, renaște și crește în timp nou, spre gloria și mirarea veacurilor”⁵⁰.

În anul 1879 îl găsim pe Romulus Scriban pe lista membrilor Societății de Cultură Macedo Română⁵¹, entitate ce avea drept scop răspândirea prin intermediul educației a limbii române și a învățaturii între locuitorii români de peste Dunăre.

N. Iorga scrie despre Romulus: „*Oda italiană îl atrage pe acest vechiu student în drept cu studiile mai mult sau mai puțin depline*”⁵². Accentul pus pe latinitatea poporului român îl fac pe Romulus să acorde o mare importanță Daciei din toate timpurile⁵³, aspect pe care N. Iorga îl consideră pe alocuri exagerat.⁵⁴ Acceptul lui Romulus pe moștenirea daco-romană aduce cu sine „*un larg patriotism românesc*” (N. Iorga), sentiment ce își extrage seva poetică din diverse simboluri ale românismului de la călușarii - „*mândru seuvenir de gloriei ai originilor Romei*” - până la victoriile domnitorului Ștefan cel Mare.⁵⁵ În *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a românilor*, Iorga scrie că numele lui Romulus Scriban este „*o proclamație de naționalism cu bază romană*”⁵⁶.

Comunicarea susținută la Academia Română de către Iorga despre Romulus sună astfel: „*Frumoase cuvinte, în cel mai bun sens a celei mai sănătoase direcții! Ele scusă atâtea insuficiențe și o inegalitate adesea desperantă. Dar mai ales aceste idei, ca și sonoritatea și strălucirea unor versuri, ca și fiorul de trecut, ca și iubirea pentru cuvintele și întorsăturile populare, ca și onestitatea laborioasă a rimei bogate, arată că înaintea luminii lui Eminescu erau licăriri care o prevestiau. Cum, în literatura universală, în Elveția germană un Leuthold are adesea în același timp unele din notele lui Eminescu, în cea românească, pe care o uităm de la o clică la alta și mai ales de la o generație la alta, un Vasile Bumbac, un Romulus Scriban arată că individualitatea genială se desface pe un fond de sentimente și idei comune. Valoarea noastră culturală nu poate decât să crească prin aceasta*”⁵⁷.

⁴⁸ N. Iorga, *Istoria Literaturii Românești Contemporane*, Partea Întâiu, *Crearea Formei* ..., p. 57.

⁴⁹ Idem, *Un romantic poet al unității naționale, Romulus*..., p. 163.

⁵⁰ Nicolae Iorga, *Istoria Literaturii Românești Contemporane*, Partea Întâiu, *Crearea Formei* ..., p. 57.

⁵¹ Virgiliu Stoicescu, Constantin Naum, Constantin Petrescu-Birina, *Românii din Macedonia (270-1901)*, București, tipografia Viitorul, 1900, p. 108.

⁵² Nicolae Iorga, *Un romantic poet al unității naționale*, ..., p. 165.

⁵³ Redăm mai departe poezia „*Iarna în Dacia*”:

Clătit-au mult-bătrânul Pion cărunta frunte

Și vifore și viscoli a aruncat din munte.

Sunați, o zări romane, a țării înviere

Și din a dimineții mult gingașă tăcere

Aproiați momentul, dorit cu înfocare

Când patria să-și ieie anticele hotare!

Din Nistru pân' la Tisa Moldova să se 'ntindă

Și Dacia întreagă în fine s'o cuprindă”.

⁵⁴ Nicolae Iorga, *Un romantic poet al unității naționale, Romulus*..., p. 165

⁵⁵ *Ibidem*, p. 168-169.

⁵⁶ Idem, *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase* ..., p. 263.

⁵⁷ Idem, *Un romantic poet al unității naționale, Romulus*...p. 169

Iar în *Istoria învățământului românesc* Iorga scrie „...Romul Scriban, poet de talent, care păstră totdeauna normele clasicismului Italian într-un scris cu totul, și pe nedreptuitat”⁵⁸.

Acknowledgement: Această lucrare a fost realizată cu sprijinul proiectului POCU 153770, cu titlul: “Accesibilitatea cercetărilor avansate pentru o dezvoltare economică sustenabilă - ACADEMIKA”, proiect cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Capital Uman 2014 – 2020.

BIBLIOGRAPHY

1. Parohia „Sf. Treime”, Fond Documentar;
2. ****Istoria literaturii române*, Vol. II, *De la Școala Ardeleană la Junimea*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București 1968;
3. ****În memoria lui Vasile Pârvan*, Volum publicat de Asociația Academică „Vasile Pârvan” a foștilor membri ai Școalei Române din Roma, București 1934;
4. Aricescu, C.P., *Corespondența secretă și acte inedite ale capilor Revoluțiunii române dela 1848*, Partea I, București, Tipografia Antoniu Manescu, Lipsani, No.3, 1873;
5. Călinescu, G., *Istoria Literaturii Române de la origini până în prezent*, Ediția a II a, Revăzută și adăugită, Editura Minerva, București 1985;
6. Cunescu, Gheorghe, *Arhimandritul Mitrofor Iuliu Scriban, apărător al Ortodoxiei Românești – Mărturie de recunoștință*, M.O., Editura Craiova, 1982;
7. Erbiceanu, Constantin, *Istoria contemporană – Material pentru Istoria Națională și Religioasă a Românilor, Viața și activitatea reposatului profesor și Arhiepiscop Neofet Scriban, Episcop de Edesa*, în *Biserica Ortodoxă Română*, Iulie, 1884;
8. Iorga, Nicolae, *Un romantic poet al unității naționale, Romulus Scriban*, comunicație la *Academia Română*, în „*Revista istorică, dări de seamă, documente și notițe*”, an VI, nr. 7-9, iulie-septembrie, 1920;
9. Idem, *Istoria presei românești de la începuturi până la 1916*, Atelierele Societății Anonime „Adeverul”, București, 1922
10. Idem, *Istoria Literaturii Românești Contemporane*, Partea Întâiu, *Crearea Formei* (1867-1890), București, „Adevărul”, 1934
11. Idem, *Istoria învățământului românesc*, Editura Casei Școalelor, București, 1928, p. 319
12. Potra, George, *Călători români în țări străine*, Tiparul „Oltenia”, Strada Mihai Vodă, 5, București;
13. Preda, Dimitrie N., „Românul”, An XI, 25 februarie 1867;
14. Scriban, Romulus, *Reflesiuni politice asupra Pseudo Sinodului General Românesc*, „Românul”, 3 Martie, 1866;
15. Idem, *Unu nou botezu, bizaru și neauzitu, în istoria Bisericeii*, „Românul”, 20 Martie 1866;
16. Idem, *Reflesiuni legislative pentru deslegarea chestiunii bisericesci în România*, „Românul”, an XII, 15 martie 1868;
17. Idem, *La Romani*, „Românul”, an XI, 13 decembrie 1867

⁵⁸ Idem, *Istoria învățământului românesc*, Editura Casei Școalelor, București, 1928, p. 320.

18. Idem, *Corespondența despre Italia*, „Românul”, an XII, 6 ianuarie 1868
19. Urechia, V.A., *Istoria Școalelor de la 1800-1864*, Tomul III, București, Imprimeria Statului 1894;
20. „Revista Istorică Română”, Vol. IX, Imprimeria Națională, București, 1940;
21. Xenopol, A.D., *Istoria românilor din Dacia Traiană*. Ediția a IIIa, vol.XIV, Domnia lui Cuza Vodă, Partea a doua, Editura „Cartea românească”, București;
22. Stoicescu, Virgiliu Naum, Constantin Petrescu-Birina, Constantin *Românii din Macedonia (270-1901)*, București, tipografia Viitorul, 1900, p. 108.

TOURISM DURING CEAUSESCU'S REGIME - LEISURE AND STATE CONTROL. STUDY CASE: ROMÂNIA PITOREASCĂ MAGAZINE ('80S)

Corina Hațegan

Scientific Researcher, PhD, „Gheorghe Șincai” Institute for Social Sciences and the Humanities of the Romanian Academy, Târgu Mureș

Abstract: The founding fathers of communism did not consider tourism a source of income, yet both domestic and international tourism were part of communist countries effort to create a positive image on the outside and to offer small satisfactions to citizens. It is difficult to say if the ideological goals of mass tourism were achieved, but in the long run, it can be seen as a source of relaxation for workers. Inquiries on Romania pitorească magazine reveal the propaganda apparatus merging with the tourism policy in Romania. Over time, working-class access to leisure activities, excursions, and free or low-cost vacations resulted in the development of new recreational centers and a flourishing hotel industry. Tourist campaigns with a political purpose (political tourism) can be interpreted as educational campaigns designed to cultivate desirable moral values in the new man's socialist consciousness. The practice of the propaganda apparatus to deepen the disparity between the benefits of socialism and the shortcomings of capitalism is also noticeable in the discourses regarding tourism. The Party, through propaganda techniques, pointed out people's well-being and healthy lifestyles by having access to flourishing tourism and did not fail to remember the critical role played by Ceaușescu.

Keywords: propaganda apparatus, Communist Romania, Nicolae Ceausescu, printed press, Romania Communist Party.

In the first issue of 1983, on almost a page and a half, the magazine *România pitorească*¹ praised the city of Scornicești². The article's author disclosed that historical and archaeological investigations about the above-mentioned area argue in favor of the centralized Dacian state and thus "the multi-millenary history of the Romanian people finds a brilliant embodiment and an eloquent expression in what the Scornicești represent - one of the prominent hearths of material and spiritual culture in our homeland"³.

Scornicești's brave men responded to all battle calls, validating the revolutionary spirit once again. Due to this, they demonstrated both the desire to live in peace and to defy foreign dominance. Therefore, it was not surprising that the leader of Socialist Romania was born in this locality, knowing all these unparalleled examples. As a result, the touristic value of the area becomes unmatched. It was boosted as a repository of Romanian culture and traditions,

¹ The magazine is still published today, the most recent online issue at the time of this study, is from September 2022. At the same time, the creators of the website draw attention to the fact that the magazine has been published since 1972 without interruption, and it was founded in 1933, <https://romania-pitoreasca.net/category/revista-romania-pitoreasca/> [accessed on 21.04.2023]. In the volume *Istoria jurnalismului din Romania in date. Enciclopedie cronologica*, Polirom, Iași, 2012, p. 825, edited by Marian Petcu, it is stated that the magazine appeared in 1972. It is useful to bear in mind the fact that in 1948 the publication *Turismul popular* magazine was issued, which aimed to familiarize Romanians with tourism and marked the beginning of mass tourism in the socialist society, see more in Marian Petcu, *op.cit.*, p. 716.

² It was declared a city in 1989, before that it started like a small village but growing into an urban like community, especially after Nicolae Ceausescu, born there, becomes the leader of communist Romania.

³ Ion Spălățelu, "Scornicești -vatră de istorie și de civilizație românească", *România pitorească*, 1983/1, pp.4-5.

as well as an example of the peasant socialist movement. On the one hand, the article was justified by the celebration of Nicolae Ceaușescu's birthday in January, thus promoting the cult of personality. Furthermore, programs promoting awareness of historical and spiritual places justified it, too. Additionally, the newfound values were a matter of identity and unity for Romanians.

To consolidate Nicolae Ceaușescu's personality cult, communist propaganda promoted the above-mentioned locality as a famous place in Romania. This is just one piece of evidence showing that communist Romania's tourism policy was influenced by propaganda.

A key purpose of this study is to explore how propaganda and tourism policies interacted during the '80s in Romania and were echoed in *Romania pitorească* magazine. The instrumentalization of publications is not limited to informational or general interest publications, but it can also be found in specialized magazines like *Cinema*, *Femeia*, *Cutezători*, etc., as well as *Romania pitorească*, the tourism magazine.

Research on *Romania pitorească* magazine contributes to a better understanding of communist propaganda tools. In the construction of an almost dystopian society based on the cult of personality, censorship, security, etc., we observe the dysfunction between historically confirmed reality and the reality imposed by propaganda.

There are a few studies regarding tourism during the communist period, that we consider appropriate to mention. An interesting study looked at the availability of jobs in the field of tourism, concluding that it was mainly occupied by female employees. Working in the tourism industry, however, was considered a positive job with several benefits. Generally, these benefits were obtained through contact with foreigners who provided goods and currency. Nevertheless, the *Militia* closely watched the employees in this field, increasing anxiety⁴.

A second study focuses on how socialist States attempted to establish specific tourism, such as those generated in Romanian tourism between 1947 and 1965⁵. We mention, for instance, the increase of mass tourism through treatment bases, perks, creating the need for treatment, spontaneous tourism, tourism for enjoyment (like hiking), tourism for awareness of great socialist achievements, tourism as a worker's right, etc. Last but not least, we consider useful a study that reveals the involvement of ideologies in tourism policy. This study reveals how the tourist package is offered as a result of these practices⁶. We also mention *Tourism and Travel during the Cold War*⁷ and *Yugoslavia's Sunny Side: A History of Tourism in Socialism (the 1950s–1980s)*⁸.

As far as the editorial content is concerned, the magazine was seductive, featuring enchanting images of nature, new health resorts for the working class, and possibilities of having fun in the mountains and at the seaside. We can, however, corroborate the magazine with the economic and social circumstances in Romania during the dictatorial regime of the last 10-15 years, by pointing out that the magazine promotes a utopian naivety, emphasizes the idea of a group or collective, promotes relaxation, fun, and the well-earned, carefree life of *homo - sovieticus*. As a symbol of the socialist state, collective trips became a privilege for workers, students, and young people. As with any socialist state, the tourism policy was

⁴Dumbrăveanu, Daniela, Duncan Light, Craig Young and Anya Chapman, "Exploring women's employment in tourism under state socialism: Experiences of tourism work in socialist Romania", *Tourist Studies* 16 (2016): 151 - 169.

⁵ Duncan Light, "A medium of revolutionary propaganda': the state and tourism policy in the Romanian People's Republic, 1947–1965", *Journal of Tourism History*, 5:2, 2013, pp.185-200.

⁶ Webster, C. and Ivanov, S., "Political ideologies as shapers of future tourism development", *Journal of Tourism Futures*, Vol. 2 No. 2, 2016, pp. 109-124.

⁷Edited by Sune Bechmann Pedersen and Christian Noack, 2019, Routledge (London and New York).

⁸Hannes Grandits, Karin Taylor, Budapest, Central European University Press, 2010.

influenced by the Soviet Union. The tourism industry was not one of the pillars of socialist development like industry or agriculture, but rather it was considered a modern, democratic activity reserved for the rich until recently, and it was rather seen as an activity related to consumerism.

It is worth mentioning that for the most part, articles do not tend to mingle in the area of the antithetical universe, a typical propaganda technique. The articles rarely highlighted the differences between Romanian and foreign tourists, as we notice this practice in other magazines. Most likely, this type of speech is less visible precisely because of the presence of foreigners as tourists, which would not have allowed such a thesis.

Working-class access to leisure activities, excursions, or low-cost vacations also resulted in the development of new recreational centers, and a flourishing hotel industry, all of which served the triumphalist spirit of socialist societies. Tourist campaigns with a political purpose (political tourism) can be interpreted as educational campaigns to cultivate desirable moral values in the new man's socialist consciousness. A second area of study is tourism as a factor of health, medical recovery, and physical relaxation that allows workers to continue to perform at work (increasing productivity).

For citizens to spend their free time usefully, plentiful tourist campaigns aimed not only to familiarize them with the country's tourist attractions but also to build a feeling of well-being, and a sense of satisfaction. In this way, the worker becomes a tourist, overwhelmed by excursions, itineraries, and invitations to beaches, mountain resorts, and new hotels, all available to him through the Party and the leader: "the communist effort to create the new socialist man who embodied and exhibited the modern habitus was extended and to tourism, not least for the symbolic value of legitimizing the offering of pleasure"⁹.

The communist regime did not bring much innovation concerning the workers' holidays. Encouraging spending free time in a useful way has been around since the interwar period, being an international movement, especially after the establishment of eight hours of work per day. In the interwar period, Mihai Ralea, for example, laid the foundations of a social tourism program, *Muncă si Voe bună*, which aimed to spend the workers' free time in a productive way (eliminating alcoholism, for example). After the 1950s, changes to the labor code offered different advantages to workers, including paid days off, and tourism programs for workers were initiated by promoting collective activities, various freebies, factory organization activities, etc. The official view regarding tourism changed over the years, as Adelia Stefan stated: „Both the official discourse about class and tourism and the specific practices of social tourism enabled workers to acquire class identities. In addition, what held importance for the regime was that the practice of social tourism keeps a collective character, which made it easy for the communist regime to control and educate the workers. [...] While during the 1950s it was the regime that wanted to attract workers into social tourism, during the 1960s workers wished to obtain holiday vouchers but the regime changed its priorities, being less interested in forging class but rather nationalist policies and economic efficiency. This is among the reasons social tourism failed to create a loyal and homogenous working class”¹⁰.

Increasingly, tourist offers were being promoted everywhere, including unions, educational institutions, factories, and construction sites. Whether it was a treatment take-off, summer vacation, or school holidays/camps, tourism had the power to organize and group, but it also offered a sense of fulfillment. Propaganda, through its instruments, took advantage

⁹Hannes Grandits, Karin Taylor, *op.cit.*, p. 5.

¹⁰ Adalina Stefan, "Imagining the Class: Social Tourism and the Making of the Working Class in Socialist Romania during the 1950s-1960s", Indiana University Romanian Studies Conference, Bloomington, Indiana, March 25-26, 2011, p. 23.

of this ability of tourism to provide a sense of accomplishment, in the same way as other activities, within certain limits.

No less significant, we must consider the capacity of tourist activities to mobilize the masses and prepare them for work or possible defense. Meanwhile, the Security could watch and control activities prearranged for tourist purposes, while the people appeared to benefit from a socialist society. Proof of these facts are the documents analyzed by Emanuel Copilaș, in his volume, which deliver the image of a country totally under the supervision of Security, from hotel receptions, taxis, tourist service providers, or even on the beach - in a bathing suit, disguised as tourists - there was someone who was part of the secret services and whose purpose was to obtain information, to observe the contact between foreigners and Romanian tourists, locals, etc.¹¹.

Another proof of the communist leader's intervention in the tourism industry, as well as the proliferation of the personality cult, can be found on the covers of magazines from the 1980s. The practice of giving guidelines for building factories, upgrading cities, roads, etc. continues in the case of tourism, Nicolae Ceaușescu thus contributing to Romanians' free time. As a result, propaganda also interferes with travel magazines, but in a reasonable manner. Throughout the magazine, the pages portray the idyllic life of socialist society: joyful faces of Romanian workers at the seaside or in the mountains, or young children and adults enjoying socialist benefits.

It is important to note here the discrepancies between the reality reinforced by propaganda through publications and the historically proven reality, such as material shortcomings and censorship. Nicolae Ceaușescu's intervention in tourism is a validation of the exercise of power over the environment. In other words, the construction of hotels, treatment and wellness spaces, etc. strengthened the idea of control and increased the legitimacy of the Party. Visiting the newly inaugurated hotels falls into the same socialist rhetoric, as in the case of factories, enterprises, shops, neighborhoods, etc., which obsessively exposes the assiduous effort of the leader and the appreciation and care he has for the people.

Also in this context, we note the presence with increased frequency, after the 1980s, of the Ceaușescu couple's snapshots on both the magazine's cover and inside. Some of these images, such as family photos from seaside vacations or mountain resorts, are intended to portray intimate moments between spouses. The joy of Ceaușescu's family, the free time, and the carefree life were intended to be models for the citizens. However, at the same time, it also had the purpose of bestowing the human face of the leaders, to bring them closer to the people. Several images are a direct result of the established propaganda strategies, such as images of Ceaușescu among young people, amid a crowd, or on official visits to newly inaugurated hotels, resorts, and treatment facilities. Researches and witnesses of the Ceaușescu family's entourage present a declining picture of their vacations, interspersed between "tireless work" and paranoia. Beyond the happy family pictures, images that appear for propaganda purposes in the press, and magazines, it was the Ceaușescu couple with guards at their vacation homes, with restricted access for locals nearby and, as time goes on, less and less hunting, parties, sports and walks¹².

Considering the political context, the magazine was not neutral. Instead, it desired to be an educational tool, offering tourist information from a historical, geographical, and cultural perspective and encouraging its readers to adopt a certain attitude related to tourism. Wide spaces are given to historical events or endorsements for visiting places of significant importance, but also to articles not directly related to tourism such as political speeches. As we see, these places recommended to tourists were always part of the general propaganda that

¹¹Emanuel Copilaș, *Națiunea socialistă. Politica identității în Epoca de Aur*, Iași, Polirom, 2015, p. 227.

¹²See more in Betea, Lavinia, Mihai, Florina Razvan, Tiu, Ilarion, *Viata lui Ceausescu. Tiranul, Târgoviște, Cetatea de Scaun*, 2015, pp. 243-245.

promoted myths about glorious history, continuity, independence, the fight against exploiters, and socialism's successes: "practically, modern Romanian tourism [...] asserted its "own voice" in the Ceaușescu Era. [...] a great emulation was established in public opinion, with the visible tendency to transform, soon, into touristic consciousness. This new concept, *touristic consciousness*, is an integral part of the revolutionary consciousness that today equally shapes all domains of Romanian life, all professions, and all the country's visions, ensuring the indestructible unity of the entire population, which builds, freely and independently, the socialist destiny. That is why the name and reputation of Romania today were directly linked to the innovative thinking and tireless work, to the high revolutionary and patriotic example of comrade Nicolae Ceaușescu..."¹³.

The practice of the propaganda apparatus to magnify the disparity between the benefits of socialism and the shortcomings of capitalism is also noticeable in the discourses regarding tourism. Bringing up expressions like *revolutionary consciousness, freedom, unity*, etc., and drawing connections between modernization and communist destiny are just a few examples of critical thinking and public opinion manipulation. The Party also ensures the well-being and health of the people through tourism but does not forget to mention the critical role played by Ceaușescu: "this unprecedented development was due only to the scientific and creative policy of our communist party led by its general secretary, the founder of modern Romania"¹⁴. Reiterating with determination the Party's and Nicolae Ceaușescu's contribution to the modernization of the country is part of the propaganda discourse, and it is also present in the promotion of tourism. The constant refreshing of these facts relies on consolidating dependence and increasing the attachment of people to the Party and its leader.

The publication of statistics is a well-known technique of propaganda in an attempt to legitimize the existence of the Party and the leadership. The Party's concern for the people's future or the latest achievements and benefits are brought forward through the fanatical presentation of the statistical facts: "young people from Bucharest - over 12,000 - visited the Danube-Black Sea Canal, the Năvodari Chemical Plant, the port of Agigea and the riverside resorts. More than 3,000 young people from the Capital traveled all over the Prahova Valley, up to Brașov, getting to know cities, tourist resorts, historical monuments, factories and other economic sites / Almost 30,000 school children from Bucharest participated in the city tour entitled *The today's capital of Socialist Romania*. Daily, such excursions took the students through museums, historical places of the city, economic and social sites, through the large neighborhoods built in recent years/ 500,000 young people participated in various forms of activities to learn about the revolutionary contribution of Comrade Nicolae Ceaușescu in building the new face of socialist Romania"¹⁵. The articles, shaped like announcements or informative groupings were envisioned to display the contributions to the well-being of citizens. From housing, village urbanization, and jobs to tourism opportunities, all are a barometer of how propaganda instrumentalizes recreation. Despite the increase in accommodation capacity from 2385 in 1970 to 3450 units in 1989, the collective tourist, organized by unions, was losing ground in favor of individual tourism and with full payment, says Bogdan Murgescu. Paradoxically, another phenomenon appears, the same researcher points out, the number of domestic tourists increased during the 1980s, even if, in general, the

¹³Pop Simion, Pop Simion, "Conștiința turistică. Parte integranta a conștiinței revoluționare", *România pitorească*, 1985/7, p. 3.

¹⁴Ion Stanescu (Minister of Tourism), "Slujim scopurile majore ale turismului românesc: odihna, sănătatea și bunăstarea poporului", *România Pitorească*, 1989/11, p.3.

¹⁵News column, *Romania pitorească*, 1985/7, p.7.

quality of life decreased. One of the explanations would be the limitation of external offers and currency, but also the existence of monetary availability due to the shortage of goods¹⁶.

Treatment and recovery tourism also falls under the category of State benefits for citizens. If tourist activities for pleasure or recovery before 1948 were reserved only for the rich, eloquent articles pointed out that in the world of socialist democracy, the main beneficiary is the worker: "here, in the rest and health facilities, in the strong material base created by the "Epoca Nicolae Ceaușescu", materializes, in fact, the impressive leap that our country made by putting civilized means of living and recreation within the reach of those who work, and giving a convincing reply to Romania's former period when - under the conditions of private property, exploitation capitalist — these rights were much diminished, if not even non-existent"¹⁷. The previously exemplified article is edifying for the understanding of this link between access to treatment bases, health, recovery, and the propaganda that portrayed Nicolae Ceaușescu as a great visionary of the country's development, including the tourism industry.

A sociological study shows that "recreational tourism initiatives were presented as great successes of the new regime, although in reality they were based on buildings, equipment, and facilities confiscated from private owners, which were used in a discriminatory manner only for some categories of the population - the individual peasants, small craftsmen, and freelancers being excluded. The official propaganda exaggerated the recuperative side of tourism, as a way of guaranteeing able-bodied citizens, an obvious important function of tourism, but neglecting its recreational-educational aspects"¹⁸.

At the same time, the construction of the new man required, in addition to boosting attachments to socialist values, the apprehending of the idea that a fulfilled life is possible thanks to the tireless work of some political leaders. In propaganda's vision, the reborn communist man is the one who has acquired certain socialist values. He shows, in the end, a special spirit of sacrifice to achieve economic goals and thus contributes to the continuous development of society.

As a consequence, tourism is presented as an outcome of the socialist thinking and efforts of Nicolae Ceaușescu: "Tourism, through the specific means at its disposal, through the realization of the five-year plan before the deadline [...] in the general effort of the country to develop [...] and to raise the level of civilization and well-being of the entire people"¹⁹. No tourist act was left to chance, free time being taken over by activities whose purpose was patriotic teaching, education in the revolutionary spirit, etc.: "the raison d'être of mass tourism is rest, recovery of work capacity, recreation, hiking — as a form of knowledge, training, and patriotic education —, all contributing to raising the material and spiritual level of human life"²⁰.

One could also acknowledge the educational role of the leisure industry in building certain values through tourism programs, which aimed to raise the moral-political values of citizens. An example of this is the tours dedicated to young people, especially in the context of the international year of Youth, in 1985. Thus, the participation of young people is presented as a way by which they put into practice the "participation-development-peace" motto. From an interview - article with a representative of the Youth Tourism Office (BTT), we learned that every year the offer improves, creating more attractive *thematic tourism* with

¹⁶Bogdan Murgescu, *Romania si Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010)*, Iași, Polirom, 2010, p. 376.

¹⁷Dan Condeescu, "România turistică in Epoca Nicolae Ceaușescu", *România Pitorească*, 1989/11, p.4.

¹⁸Dan Constantin Rădulescu, Manuela Sofia Stănculescu, "Oferta turistică din România: 1948–2010", *Revistă de politici sociale, Institutul de cercetare a calității vieții*, Anul XXIII, nr. 4, 2012, p. 299

¹⁹Dan Condeescu, "România turistică in epoca Nicolae Ceaușescu", *România Pitorească*, 1989/11, p.4.

²⁰*Ibidem*, p. 9.

rich, patriotic, and revolutionary content"²¹. At the same time, BTT proposed tours to significant places in Romania, areas that reflect socialist development such as the Danube-Black Sea Canal. Most likely with the aim of broadening the country's future economic forecasts and generating support for the next projects of the Party. No less important, the thematic trips followed "historical itineraries" or experience exchange with other socialist countries: "the battle routes of the Romanian army in the war of independence from 1877, one-day trips to Hungary under the generic "following the footsteps of the Romanian army in the war of anti-Hitler liberation". In the USSR we organize friendly meetings between the Romanian youth and the Soviet youth"²². The agendas of the county tourism organizations reveal the frequency of the involvement of propaganda in the tourist offer. OJT Alba (county tourism organizations), for example, set up an organized vacation to the seaside, but tourist groups first must visit strategic places, like the Danube-Black Sea Canal or Midia-Năvodari. Also, another goal of foremost importance for the inhabitants outside Bucharest was the country's capital itself, with an itinerary that included neighborhoods, underground rail lines, and economic value sites. Last but not least, the county's organizations also provided artistic programs with educational-patriotic connotations such as "Evenings of leaders in agriculture"²³. It is also interesting to study the issue of tourist guides and their evolution over the years. Considering the political and ideological implications, the guides followed precise directives to align with the strategy of creating the national identity and, in the end, the socialist identity²⁴.

The growth of love for the country, schooling in the revolutionary spirit, and education through work were other goals of tourism. In addition, tourist offers were made to explore historic places to increase attachment to socialist militancy and adherence to communist values. In addition, tourist offers were tailored to pinpoint certain elements of national identity, many of which stood by the propaganda's aims. Other tourist curricula, dedicated to children and young people, involved walking distances and participating in creative workshops. The goal was to demonstrate to the participants the importance of work and the acquisition of as much different knowledge as possible. This was designed to help them embrace joyfully a socialist way of living²⁵. It was clear that these workshops were inextricably linked to work²⁶ and their educational purpose included teaching people how important work is, how to earn, and how to become a satisfied worker in the future. Additionally, "together" vacations were meant to create collective memories, thus supporting their educational function. Some brief visits (city breaks) were also advanced for patriotic or revolutionary education, some even inside the cities. But just like many other activities from the socialist period were carried out on a large scale, even these outings with an educational purpose included hundreds or thousands of participants over time. One of the museums used

²¹Traian Caraciu, "Turismul pentru tineret", *România pitorească*, 1985/4, p. 4.

²²*Ibid.*

²³News column, *Romania pictorească*, 1989/6, p. 2.

²⁴ See more in Adelina Ștefan, "Guidebooks and the Construction of "Holiday Sites" in Socialist Romania during the 1960s-1970s", Fifth Annual Conference of the International Association for the History of Transport, Traffic & Mobility, Helmond, The Netherlands, 25-28 October, 2007.

²⁵Ion Preda, "Prin cunoaștere, la iubire de patrie", *România pitorească*, 1985/6, p.5. The article presents an extensive tourism program that aimed to integrate thousands of students (children and youth) into tourism activities to acquire knowledge in botany, geography, survival techniques, agriculture or various jobs. The declared purpose of this program, which involves outdoor activities, trips, accommodation in tents, etc. was to deepen the revolutionary spirit of the youth.

²⁶ See more in Valeriu Antonovici, "Munca patriotică – o muncă forțată sau voluntară", in Liliana Corobca (ed.), *Panorama comunismului*, Iași, Polirom, 2022, pp. 356-364.

as a resource²⁷ for patriotic teaching was the PCR museum which exhibited the Romanian workers' ideals, the glorious past of the people, the construction of the socialist state, etc.

Equally revealing circumstances regarding patriotic education are the visits organized from by cities to the "great achievements of the regime" sites and places of historical or political importance. Knowing the ritual of propaganda, a visit to a place of political-historical importance was more than likely accompanied by patriotic stories and heroic accounts. Therefore, culture for the masses often involved refreshing the memory with the names of the nation's heroes but also deepening some myths, such as that of the besieged fortress or the glorious past. The physical presence of students and young people in such "sacred" places offered the much-needed authenticity and legitimized future political decisions: "excursions to the north of Oltenia allowed the inhabitants of Bucharest not only to visit some touristic sites but also to visit the large thermal power plants in Gorj county./Young people from the counties of Botoşani, Olt, Prahova, Neamţ, Arad, Suceava, Dolj, Covasna, Maramureş and from the Municipality of Bucharest visited, in the trips organized by the county tourism agencies, industrial and social objectives raised in the years following the 9th Congress: the system hydropower Iron Gates I and II, the hydropower system on Valea Oltului, Transfăgărăşanul, seaside resorts, the Bucharest metro. The Danube-Marea Neagră Canal, the new Constanţa port, and the youth construction site from Anina. The Motru and Rovinari mining complexes, the Bucharest-Nord land improvement site, numerous other industrial platforms and residential districts"²⁸.

We note that a vacation towards the seaside inevitably involved a stopover at archaeological sites where the evidence of the continuity of the Dacian nation or the unity of the State was compulsively reiterated or a visit to the Danube-Black Sea Canal for a venture into the modernization process of socialist Romania.

The archives provide us with documents that present fragments of daily life and even documents related to the satisfaction of tourists during the communist period, recreating a part of the "workers' world". Therefore, a series of letters sent by seaside tourists (or hospitality workers) to family members, and intercepted by the Securitate, reveal a picture closer to reality, beyond the official propaganda that beautified the communist tourism industry. At the same time, the existence of these copies of the letters intercepted by the Securitate proves that tourists, and even more so, tourism employees, were constantly under surveillance.

Accordingly, we note the concern of workers in this field, treated exactly like another type of industry, but operating according to different rules. The author of the letter confesses his fears about the end of the season, without the possibility of fulfilling the plan (during 1977): "our big boss called tourism an industry without smoke and being an industry, he gave us a plan without thinking about the raw material, that this should be brought from outside, in other words, imported"²⁹. The unpleasant situation is also supported by the author of another letter, employed by ONT, who speaks with concern about the possibility that salaries will be reduced due to the failure to fulfill the plan and the lack of tourists or guides. The story ends with the expression of some opinions regarding the mafia and the decline in tourism that has just begun³⁰.

Tourists complained, on the one hand, about the miserable conditions in the rooms, the fact that they do not receive what they booked, the very long waiting time to receive the

²⁷News column, *România pitorească*, 1885/7, p.7.

²⁸News column, *România pitorească*, 1985/7, p.7.

²⁹ CNSAS, Research Directorate, Exhibitions, Publications, Educational Programs Service, online project „Romania supervised”, ACNSAS, Documentary fund, file 16630, vol 6, f.292-293, <http://www.cnsas.ro/documente/judete/Constanta/10.pdf>.

³⁰*Ibidem*.

rooms, overcrowded units, but also the fact that the workers were easily corruptible: "rooms with wetness and mosaic on the floor, dirty rooms, rooms located next to dirty toilets, accommodation in rooms below the reserved comfort", etc. They also recall that check-in took an entire day, and these are just a few examples that emerge from their accounts. Not infrequently, tourists voiced how the tense nerves of tourists, hoteliers, and ONT representatives led to real fights. The scarce, low-quality food and the attitude of the waiters were equally frequent complaints: "a miserable food that turns your stomach. And on top of that, insufficient", "limited food, cold, poorly cooked... next to it, foreigners are served as if they were noblemen, and we salivate looking at them, why?!", "the meal is beyond criticism, clumsy and vulgar waiters"³¹.

On the other hand, we note the organization industry's duplicity, Romanian tourists complain that while they barely had food, and their rooms were assigned to foreigners, foreign tourists benefited from a luxury vacation, bitterly concluding that the currency made the law in tourism: "so from morning until the evening I get angry and tears come to my eyes. By the end of the vacation, I will be asthenic. At every step, I feel humiliated and ashamed that I am a Romanian intruder. It's amazing, but that's the reality!"³².

The reports of the Security also give us the impression that some foreigners were being closely watched by the Securitate people, after visiting Romania. For example, two Dutch tourists commented on the fact that they do not understand how it is possible to live in Romania with such a low salary, while other representatives of some tourism companies from West Germany noted that the food offered is of very poor quality, scarce, and unsuitable calorically. They also knew that eggs and meat are not found in Romania, while in Bulgaria they are³³. The comments of foreign tourists do not stop at tourism, some criticize the conditions in hospitals or debate private discussions they had with various employees regarding life and work in Romania³⁴.

In general, foreign tourists noted that life is deteriorating in Romania, while the comments of those who compiled the reports portray these tourists as malicious and trying to spoil the country's image. Foreign tourists, frequently, as well as Romanian ones, are disappointed by the services they receive, the main cause being the widespread disorganization and the poor quality of the offers. On the other hand, many profited from tourism activities, especially those aimed at foreigners, by obtaining foreign currency or products that they traded on the black market³⁵.

Conclusions

The general image of the magazine creates a dreamland portrait, a land of promise where the State acts exclusively in favor of working people. The vignettes on the pages of the

³¹ CNSAS, Research Directorate, Exhibitions, Publications, Educational Programs Service, online project „Romania supervised”, ACNSAS, Documentary fund, file 16630, vol 6, f.128-129, <http://www.cnsas.ro/documente/judete/Constanta/10.pdf>.

³² CNSAS, Research Directorate, Exhibitions, Publications, Educational Programs Service, online project „Romania supervised”, ACNSAS, Documentary fund, file 16630, vol 6, f.128-129, <http://www.cnsas.ro/documente/judete/Constanta/10.pdf>.

³³ CNSAS, Directorate of Research, Exhibitions, Publications, Educational Programs Service, online project „Surveillance Romania”, February 10, 1972. Report sent by Major General John Bolintineanu (head of the Security Inspectorate of Braşov County) to the Braşov PCR County Committee in which they are reproduced the comments made by some foreign tourists who visited the area during January. (ACNSAS, Documentary fund, file no. 1864, vol. 1, ff. 1-2), <http://www.cnsas.ro/documente/judete/Brasov/9.3.pdf>.

³⁴ CNSAS, Directorate of Research, Exhibitions, Publications, Educational Programs Service, „Surveillance Romania” online project, March 10, 1971. Report sent by Major General Ioan Bolintineanu to the Braşov County Security Inspectorate) to the Braşov County Committee, which presents the comments made by citizens foreigners who visit the area in the months of February - March. (ACNSAS, Documentary fund, file no. 1872, vol. 2, ff. 76-78), <http://www.cnsas.ro/documente/judete/Brasov/9.3.pdf>.

³⁵See more in Emanuel Copilas, *op.cit.*, pp. 227-228.

magazine display an image of pure happiness. They show the working-class citizens engaged in activities carried out on the seacoast, in mountain resorts, or near places of historical significance. At the same time, we note the personal example of the political leader caught on vacation with his family members.

Propaganda, therefore, reveals itself through different methods, the most frequent being the association of the Ceaușescu couple with the progress of tourism, the foundation of communist mythology, and national communism by orienting travelers towards certain tourist areas with a revolutionary character. Travel magazines were handing out statistics that reveal the number of adults, youngsters, or child tourists who have benefited from tourism programs by visiting sites of political and social importance, carrying out spontaneous tourist activities after working hours or during weekends.

The founding fathers of communism said little or nothing about tourism. Tourism never caught the attention of the communist leaders and did not represent a real source of income. The ultimate example, followed by Romania as well, was Yugoslavia's tourism policy, which focused on tourism for foreigners, but also domestic tourism. As for vacations, or tourism for the masses, the industry was not necessarily profitable. The currency brought into the country by foreigners was the real gain for socialist countries. As a result, attention was always focused on satisfying foreign tourists, and in the meantime, domestic tourism was partially transformed into political tourism.

The key to deciphering this situation lies in the need to create a positive image on the outside. However, in the attempt to offer small satisfactions to Romanians who were increasingly dissatisfied. On the other hand, domestic tourism was an excellent opportunity to correlate with patriotic, historical, and civic education. This was placed, ultimately, under the umbrella of Nicolae Ceaușescu's great accomplishments. It is difficult to say whether the ideological goals of mass tourism were achieved. Nevertheless, the result was a week at the seaside or in the mountains, a source of relaxation for workers, obtained at low costs.

Besides, a considerable part of public opinion nowadays including witnesses of life under communism, wires the degradation of current tourist services to today's economic strategies. This is because many believe that in the period before 1989 the economic and social situation were better. The understanding of these phenomena is complex, and it involves nostalgia for the period of youth, reminiscence about a past period, personal successes and failures, and the mental, social, or economic state of the population. In addition, we can consider the fact that isolation and difficulties in experiencing other tourism offerings, like those in the West, inevitably lead to acceptance of the only available option.

Some aspects of the effects of propaganda on the population are observable even today, such as the stigmatization of some tourist areas in Romania (associating some places with the idea of illness, treatment, poor offers, misery, etc.) or, contrary, the idealization of Romanian tourism, of natural resources, Romanian exceptionalism ideology, opposing themselves to modern foreign, Western, exotic alternatives. Last but not least, there is also a certain acceptance of the situation. This acceptance is perhaps a reminiscence of the manipulation techniques used to create the obedient worker, who not infrequently believes that he does not deserve anything better and that the only satisfactions originate in work, not in leisure. It is no less significant to recognize the depressive effects of nostalgia that often lead communist witnesses to argue that "tourism was weak, but at least it was!" because it is a defense mechanism, in which negative experiences are subjugated by nostalgia with a focus on the present.

At the same time, the study raises some reflections concerning the manipulation of the concept of tourism. To what extent was tourism during the communist period promoted as a real form of leisure or a disguised form of control, offering superficial satisfactions in a

restricted life? And if the hype of such an attitude towards tourism did not somehow also lead to the alteration of tourist behavior after 1989?

BIBLIOGRAPHY

1. Revista *România pitorească (magazine)* 1970-1980
2. Betea, Lavinia, Mihai, Florina Razvan, Tiu, Ilarion, *Viata lui Ceausescu. Tiranul*, Târgoviște, Cetatea de Scaun, 2015.
3. CNSAS, Research Directorate, Exhibitions, Publications, Educational Programs Service, online project „Romania supervised”, ACNSAS, Documentary fund <http://www.cnsas.ro/documente/judete/Constanta/10.pdf>.
4. Copilaș Emanuel, *Națiunea socialistă. Politica identității în Epoca de Aur*, Iași, Polirom, 2015.
5. Dumbrăveanu, Daniela, Duncan Light, Craig Young and Anya Chapman, "Exploring women's employment in tourism under state socialism: Experiences of tourism work in socialist Romania", *Tourist Studies* 16 (2016): 151 - 169.
6. Duncan Light, "A medium of revolutionary propaganda: the state and tourism policy in the Romanian People's Republic, 1947–1965", *Journal of Tourism History*, 5:2, 2013, pp.185-200.
7. Grandits Hannes, Karin Taylor, *Yugoslavia's Sunny Side: A History of Tourism in Socialism (the 1950s–1980s)*, Budapest, Central European University Press, 2010.
8. Murgescu Bogdan, *Romania si Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010)*, Iași, Polirom, 2010.
9. Petcu Marian, *Istoria jurnalismului din Romania in date. Enciclopedie cronologica*, Iași, Polirom, 2012.
10. Rădulescu Dan Constantin, Manuela Sofia Stănculescu, "Oferta turistică din România: 1948–2010", *Revistă de politici sociale, Institutul de cercetare a calității vieții*, Anul XXIII, nr. 4, 2012, p. 299.
11. Ștefan Adelina, "Guidebooks and the Construction of “Holiday Sites” in Socialist Romania during the 1960s-1970s", Fifth Annual Conference of the International Association for the History of Transport, Traffic & Mobility, Helmond, The Netherlands, 25-28 October, 2007.
12. Ștefan Adelina, "Imagining the Class: Social Tourism and the Making of the Working Class in Socialist Romania during the 1950s-1960s", Indiana University Romanian Studies Conference, Bloomington, Indiana, March 25-26, 2011, p. 23.
13. Sune Bechmann Pedersen and Christian Noack (editors), *Tourism and Travel during the Cold War*, Routledge (London and New York), 2019.
14. Webster, C. and Ivanov, S., "Political ideologies as shapers of future tourism development", *Journal of Tourism Futures*, Vol. 2 No. 2, 2016, pp. 109-124.

THE LEVEL OF ECONOMIC AND CULTURAL ROMANIAN-AMERICAN RELATIONS DURING NICOLAE CEAUȘESCU'S EPOCH

Anamaria Lepcaliuc (Popescu)

Postdoctoral researcher, „Ștefan cel Mare” University of Suceava

Abstract: This article analyzes the economic and cultural aspects of a fruitful period in the history of relations between the United States and Romania. Relations between a small or medium power and a great power, especially one geographically distant, can give the researcher much cause for satisfaction. As a rule, since the two actors on the scene of international relations do not interact directly, there are sufficient reasons for bilateral relations, of a political, economic or even cultural nature, to evolve. During the period in which Nicolae Ceaușescu was in power, the two states managed to develop relations that contribute to maintaining the hope that this stage of crisis in international relations can be overcome through cooperation and mutual understanding. Also, aspects of the development of economic, cultural and scientific relations were presented, referring to the documents and syntheses researched in the archives.

For a better exposition of the subject, I chose a presentation that followed - in general terms - the chronological evolution of economic and cultural relations.

Keywords: Romania, USA economy, culture, projects

Relațiile dintre un stat mic sau mediu și o mare putere, mai ales cu una îndepărtată din punct de vedere geografic, pot oferi cercetătorului numeroase motive de satisfacție. De regulă, întrucât cei doi actori de pe scena relațiilor internaționale nu interacționează în mod direct, există suficiente motive pentru ca raporturile bilaterale, de natură politică, economică sau chiar culturală, să evolueze.

Articolul are în vedere relațiile economice și culturale dintre România și Statele Unite pe parcursul perioadei în care Nicolae Ceaușescu s-a aflat la putere. Aici am prezentat aspecte ale dezvoltării raporturilor economice, culturale și științifice, apelând la documentele și sintezele cercetate în arhive. Pentru o mai bună expunere a subiectului, am ales o prezentare care a urmărit – în linii generale – evoluția cronologică a acestor raporturi. Nicolae Ceaușescu rămâne o figură care a marcat evoluția relațiilor internaționale la finele secolului al XX-lea.

America a reprezentat visul multor români, mai ales al celor din Transilvania, atrași de perspectiva unei vieți prospere în Lumea Nouă¹. Primele informații despre noul continent au apărut în țările române încă din secolul al XVI-lea, cel dintâi care a furnizat detalii în acest sens fiind brașoveanul Johannes Honterus, care publica în 1530 lucrarea *Rudimenta cosmografica*. Ulterior, în scrierile cronicarilor Miron Costin, Nicolae Costin, Radu Popescu, dar și în opera lui Dimitrie Cantemir, sunt inserate mențiuni despre lumea de peste Oceanul Atlantic. În 1721, la Boston, regăsim informații referitoare la spațiul românesc, în lucrările unor călători americani.

Însă, din cauza distanței mari dintre cele două națiuni, marile evenimente cu o însemnătate mare pentru spațiul românesc, precum revoluția lui Tudor Vladimirescu din 1821, nu au avut un ecou pentru publicul american. De abia după 1850 imaginile au fost

¹ Paul Cernovodeanu, Ion. G. Stanciu, *Imaginea Lumii Noi în țările române și primele lor relații cu Statele Unite ale Americii până în 1859*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1977, p. 78.

imortalizate de relatările călătorilor americani, precum stă mărturie cartea lui Jones O. Noyes, publicată la New York în 1857.²

Desigur că nici lupta pentru Unirea Principatelor nu a rămas un capitol indiferent pentru America, dat fiind faptul că sprijinul favorabil cauzei a venit în persoana lui Carol Spence, ministrul Statelor Unite la Constantinopol.³ Războiul de Secesiune din S.U.A. a fost „urmărit” de publicul românesc, simpatia sa îndreptându-se spre cauza nordiştilor⁴, iar victoria armatelor Uniunii în 1865 a reprezentat un impuls pentru românii care aspirau la unitate și independență.

Fără a greși, putem afirma cu certitudine că cel mai important personaj care a făcut propagandă țărilor române în Statele Unite a fost George Pomuț. Istoria acestuia este una foarte interesantă, aidoma unui roman. După ce s-a implicat în revoluția de la 1848–1849 din Transilvania, ajungând la gradul de căpitan în trupele revoluționare ungare, românul care se născuse lângă Cluj și alesese calea armelor la Viena, apoi în Franța, la Saint-Étienne, a fost nevoit să fugă în Statele Unite ca urmare a înfrângerii mișcării revoluționare din Ungaria și Transilvania.

După ce a ajuns în Lumea Nouă, mai precis la New York, a fondat o nouă localitate, New Buda. Pentru a profita de experiența acumulată ca militar, Pomuț s-a înscris ca voluntar, primind gradul de locotenent, fiind apoi promovat ca locotenent-colonel în cadrul Regimentului 15 Infanterie, care avea garnizoana în statul Iowa. A participat la războiul civil în tabăra nordiştilor și s-a evidențiat cu prilejul luptelor de la Atlanta, desfășurate în august 1864. Pentru aceste merite a primit numeroase decorații și s-a bucurat de prietenia generalului William Sherman. De asemenea, Pomuț a câștigat prețuirea altui militar care a marcat istoria războiului civil și a ajuns apoi președinte, Ulysses Grant.

Astfel, la sfârșitul războiului civil, el avea onoarea să participe la parada victoriei organizată la 24 mai 1865, la Washington, moment în care ajunsese deja general-locotenent. După victoria unioniștilor, George Pomuț a intrat în diplomatie și a primit o misiune istorică. Fiind acreditat consul în Rusia, el a ajuns la Sankt Petersburg anul următor, iar pentru meritele sale va fi promovat consul general în anul 1874, în timpul mandatului la Casa Albă a lui Rutherford Hayes. Vârful carierei sale este legat, indubitabil de negocierile în urma cărora Statele Unite au reușit să cumpere de la Imperiul țarist Alaska⁵.

Tot în secolul al XIX-lea au fost stabilite și primele relații comerciale și diplomatice cu Statele Unite, pe fondul firesc al apariției contactelor comerciale. Situația din Țările Române a început să fie tot mai cunoscută în Statele Unite, mai ales după anul 1829 când a fost semnat Tratatul de la Adrianopol. După două decenii, pe parcursul revoluției de la 1848 o serie de americani au manifestat în favoarea cauzei pașoptiștilor, inclusiv la nivelul mediilor internaționale⁶.

În perioada războiului civil din Statele Unite, 1861–1865, în mod firesc a fost constat un reflux al raporturilor comerciale româno-americane, dar cu timpul s-a revenit la cote mai bune, în special după anul 1895. Navele care soseau în porturile românești plecau încărcate. Principalul produs era constituit de cereale pentru care erau plătite prețuri convenabile

² **Cornelia Bodea**, *Unitatea națională și independența României în memorialistica și presa americană, în „Revista de istorie”, nr. 5, 1977, p. 844.*

³ *Ibidem*, p. 98 - 100. În 1853 a apărut la noi prima traducere, urmată un an mai târziu de o a doua, a romanului *Coliba Unchiului Tom*, de Harriete B. Stowe (*Ibidem*, p. 142 - 143). Cu privire la ecoul Războiului Civil în publicistica românească a vremii, vezi I. D. Suci, *The echo in Romania of the U.S. civil war*, în „Région Roumaine d’Histoire”, nr. 4, 1965, p. 739 - 757.

⁴ *Ibidem*, p. 844 - 845.

⁵ Evenimentul s-a produs în anul 1867, Statele Unite plătiind Imperiului țarist suma de 7,2 milioane dolari. Inițial a avut statutul de teritoriu, iar în 1959 a devenit cel de-al 49-lea stat.

⁶ P. Cernovodeanu, I. Stanciu, *op.cit.*, p. 83 - 108.

pentru negustorii americani, care făceau un comerț profitabil⁷. Interesant este faptul că de multe ori aceste vase se opreau în Marea Britanie cu cerealele românești, obținând un bun profit din această afacere⁸.

În 1908, mai precis la 16 aprilie, s-a semnat o *Convenția de comerț și navigație* bilaterală⁹. Era un nou document care reliefa cursul tot mai promițător al relațiilor româno-americe. Prim-ministrul Dimitrie A. Sturdza putea să declare, prin urmare, cu vădită satisfacție, în fața corpurilor legiuitoare că se deschid perspective deosebite pentru exportul românesc de cereale și petrol peste Ocean, dar bucuria a fost de scurtă durată. Guvernul american nu a ratificat convenția datorită clauzei care privea tocmai exportul de petrol, dar, la 29 martie 1910, va fi publicată o proclamație semnată de președintele Statelor Unite în care se sublinia că totuși produsele românești urmau să fie acceptate pe piața americană la tariful minim, fapt care echivala cu aplicarea clauzei națiunii celei mai favorizate.

Gestul făcut de președintele american a determinat reacția guvernului român care a propus și Parlamentul a aprobat, la 17 aprilie 1912, o măsură similară pentru produsele americane. Actul normativ a rămas în vigoare timp de un deceniu.

În planul relațiilor culturale, merită să precizăm că primele traduceri în limba română din autori precum: Mark Twain, Edgar Allan Poe, James Fenimore Cooper sau Jack London au apropiat publicul român de spiritualitatea și cultura americană,¹⁰ iar la rândul lor, americanii au fost copleșiți de muzica lui George Enescu¹¹ și de creațiile originale și valoroase ale lui Constantin Brâncuși.

Presa mondenă americană a reținut, în privința României, doar câteva detalii „picante” de la Curtea regală sau episoade referitoare la răscoalele țărănești, deci o imagine incompletă. Explicarea poziției geostrategice sau elementele politicii externe românești erau amintite insuficient sau într-o manieră superficială, adesea lipsind cu desăvârșire. Totuși, în mod sporadic, câteva ziare americane au relatat implicarea țării noastre în Războaiele balcanice (1912 - 1913), catalogând-o însă ca pe simplă „aventură”¹².

La începutul primei conflagrații mondiale, legăturile româno-americe se dezvoltau din ce în ce mai mult.¹³ Relațiile comerciale din domeniul petrolier le-au surclasat pe cele din domeniul cultural sau științific. Interesele românești au fost puternic afectate de izolaționismul american premergător primei conflagrații mondiale, de aceea România s-a orientat cu precădere către marile puteri europene, fie din cadrul Triplei Alianțe sau al Triplei Înțelegeri.

Relațiile politice dintre România și Statele Unite ale Americii au luat un curs favorabil după încheierea acordurilor financiare din anul 1960, prin care au fost finalizate toate problemele financiare, în special, în urma tratatelor de la Washington D.C. dintre delegațiile guvernamentale ale celor două țări, din lunile mai-iunie 1964.

Între România și Statele Unite ale Americii au fost încheiate o serie de acorduri și

⁷ S. Popescu-Boteni, *op. cit.*, p. 86 - 89.

⁸ C. Bușe, *op. cit.*, p. 93 - 99.

⁹ *Idem*, dosar nr. 4, Convenția S 4, deși ratificată la București, nu este recunoscută de guvernul american.

¹⁰ **Cornelia Bodea**, *Romanian-American academic relations in the past*, în „*Revue Roumaine d'Histoire*“, nr. 4, 1979, p. 814 - 818; *Idem*, Scientific and cultural landmarks in Romanian - American relations, în *volumul 100 years of American - Romanian Relations*, p. 39 - 42.

¹¹ Pe larg, Dumitru Vitcu, *op.cit.*

¹² Corespondentul *Associated Press*, Frederick Moor, a publicat în revista „*National Geographic Magazine*” o serie de articole intitulate *Notes of Romania* (decembrie 1912, p.1219-1226), *The changing map in the Balkans* (februarie 1913, p. 199-226) și *Romania and her ambitions* (octombrie 1913, p.1057-1083). Ele par a fi cele mai ample referiri la politica externă a României, apărute în S.U.A. în epoca respectivă.

¹³ *Register of the Department of State*, April 1, 1950, p. 529.

înțelegeri de colaborare bilaterale.¹⁴

Schimburile comerciale româno-americane se desfășurau în devize libere. Nu exista un acord sau instrument de schimb.

Începând din anul 1949, guvernul american a întreprins o serie de măsuri restrictive și discriminatorii asupra comerțului cu țara noastră, măsuri care se mențin, în linii generale, și astăzi. Prevederile legislative au afectat negativ desfășurarea comerțului româno-american prin introducerea sistemului de licențe pentru exportul unor produse, instalații și procedee tehnologice considerate strategice, prin legea Export-Control din 1949 și Barttlee Act din 1951; prin retragerea clauzei națiunii celei mai favorizate din 5 ianuarie 1952¹⁵.

Din 6 februarie 1968, Congresul american a interzis Băncii Export-Import să mai garanteze creditele comerciale țărilor care ajutau regimul comunist din Republica Democrată Vietnam, printre care și România, iar legea Johnson din 1934 a interzis firmelor și băncilor americane să acorde credite pe termen lung țărilor care nu și-au achitat obligațiile față de cetățenii americani¹⁶.

În anul 1968, comerțul româno-american s-a ridicat la 25,8 milioane dolari, din care 19,1 milioane la import și 6,7 milioane la export¹⁷. Comerțul cu Statele Unite a avut în anul 1968 o pondere de 0,8% din totalul comerțului exterior al României și de 1,7% din comerțul între București și țările capitaliste, în ultimii cinci ani, balanța comercială cu S.U.A. a fost

¹⁴Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond C.C. al P.C.R., Secția Relații Externe, dosar 51/1969, f.9-10, *Stadiul relațiilor româno-americane realizate de Ministerul Afacerilor Externe înaintea vizitei oficiale a președintelui S.U.A., Richard M. Nixon, în România, 2-3 august 1969*. Acordurile și înțelegerile încheiate între România și Statele Unite ale Americii:

Aranjament prin schimb de note privitor la mormintele de război (28 iunie 1946);

Acord între Republica Populară Română și Statele Unite ale Americii privind probleme financiare între cele două țări (30 martie 1960);

Înțelegere prin schimb de scrisori privind procedura de licențe generale și individuale, precum și garantarea de credite pentru export acordate de S.U.A. Republicii Populare Române în construirea unor uzine, 1 iunie 1964;

Înțelegere prin schimb de scrisori privind acordarea de licențe de export Republicii Populare Române pentru construirea în Republica Populară Română a unei centrale atomice, 1 iunie 1964;

Minută aprobată privind sprijinul ce-l vor acorda ambele țări, una celeilalte, în vederea cumpărării de clădiri corespunzătoare ambasadelor lor, 1 iunie 1964;

Memorandumul între Academia Română și Academia Națională de Științe din S.U.A., martie 1966.

Înțelegere prin schimb de note cu privire la aplicarea pe bază de reciprocitate a taxelor normale, fără taxe suplimentare pe tona registru net pentru navele sub pavilion român sau al S.U.A., care intră în porturile ambelor țări, 3 septembrie 1966;

Înțelegere prin schimb de note cu privire la acordarea de vize intrare-ieșire călătorii limitate, pe bază de reciprocitate, valabile un an pentru curierii diplomatici, 17 iunie;

Memorandumul de cooperare între Comitetul pentru Energia Nucleară România și Comisia pentru Energia Atomică din S.U.A. în domeniul utilizării energiei nucleare pe anii 1969-1970, 22 noiembrie 1968.

Schimb de scrisori prin care s-a stabilit Programul de schimburi în domenii învățământului, științei, culturii și în alte domenii pentru anii 1969-1970, 26 noiembrie 1968.

Înțelegerea între Consiliul Național al Cercetării Științifice și Comitetul internațional pentru cercetări și schimburi din S.U.A., noiembrie 1968.

Înțelegere prin schimb de note verbale cu privire la renunțarea, pe bază de reciprocitate, la perceperea unor taxe de viză, 23 aprilie 1969.

¹⁵*Stadiul relațiilor româno-americane realizate de Ministerul Afacerilor Externe înaintea vizitei oficiale a președintelui S.U.A., Richard M. Nixon, în România, 2-3 august 1969*, În urma retragerii clauzei, taxele vamale impuse mărfurilor românești exportate în S.U.A. sunt cu până la 60% mai mari, iar la produse chimice cu până la 95% mai mari, decât în condițiile clauzei, *Ibidem*, f. 11.

¹⁶ Acordul financiar din 1960 nu a cuprins și reglementarea datoriilor publice contractate de guvernele României înainte de al Doilea Război Mondial, *Ibidem*, f.12.

¹⁷ Din cauza lipsei clauzei națiunii celei mai favorizate, sumele obținute în anul 1968 la export au fost pe ansamblu cu aproximativ un milion dolari mai mici în comparație cu situația în care ar exista clauza, *Ibidem*, f.14.

negativă¹⁸.

Datorită potențialului ridicat de absorbție al pieței americane, existau posibilități de sporire a exporturilor românești în S.U.A. Ambasada și agenția economică română din S.U.A. a apreciat că din anul 1970 exporturile românești vor ajunge la aproximativ 33 milioane dolari, față de 15 milioane planificate pentru 1969 și 6,7 milioane realizate în 1968. Astfel s-au inițiat o serie de acțiuni de cooperare între România și firmele americane¹⁹.

Între 12 ianuarie și 26 martie 1965, au avut loc la Washington negocieri pentru încheierea unei Convenții consulare între Republica Socialistă România și Statele Unite ale Americii²⁰.

În concluzie, relațiile politice dintre România și Statele Unite ale Americii au luat un curs favorabil după încheierea acordurilor financiare din anul 1969, prin care problemele de natură economică, dar și științifico-culturale au început să-și găsească o rezolvare convenabilă.

La 3 august 1975 a intrat în vigoare Acordul comercial româno-american, care prevedea acordarea, pe bază de reciprocitate, a clauzei națiunii celei mai favorizate²¹. Acesta este

¹⁸ Principalele mărfuri românești exportate în S.U.A. în ultimii ani sunt (în ordinea valorică): încălțăminte, păcură-motorină, mobilă și produse din lemn, brânzeturi etc. La import predomină instalațiile complexe, aparatură, echipamente, celuloză etc., *Ibidem*, f.15.

¹⁹ Printre care menționăm contractul pentru construirea hotelului „Intercontinental”, deja în lucru, fabricarea calculatoarelor electronice după licența firmei Friden. Se negociază crearea unei societăți mixte „Romanotower”, în colaborare cu „Intertower”, pentru promovarea exporturilor românești. În luna iunie 1969 a fost înființată la Los Angeles compania „Romanian American Corporation”, bazată pe exporturile românești în S.U.A. și Canada, *Ibidem*, f.18.

²⁰ *Stadiul relațiilor româno-americane realizate de Ministerul Afacerilor Externe înaintea vizitei oficiale a președintelui S.U.A., Richard M. Nixon, în România, 2-3 august 1969.* Deoarece nu s-a ajuns la un acord asupra unor articole din proiectul de convenție precum, exercitarea funcțiilor consulare în materie de succesiuni, protecția cetățenilor statului trimitător, exercitarea de către consul a unor funcții notariale, depunerea de mărturie de către funcționarii și angajații consulari, acordarea imunităților și privilegiile folosirea în convenție a termenilor de „cetățean” și „național”, problema arbitrajului, negocierile au fost întrerupte. La propunerea părții americane, în luna aprilie au avut loc la București discuții neoficiale cu ambasadorul român la Washington, Corneliu Bogdan și secretarul de Stat al S.U.A., Whilliam Rogers, sugerând că unul din rezultatele vizitei în România a președintelui Nixon ar putea fi hotărârea celor două părți de a relua negocierile oficiale pentru încheierea unei convenții consulare. *Ibidem*, f.32.

²¹ Conform legii comerțului S.U.A., Congresul american a examinat fiecare condiție pentru revalidarea clauzei. Astfel, evoluția schimburilor comerciale, în ultimii ani, era (în milioane dolari S.U.A.):

Anul	Total	Import	Export	Sold
1973	216,5	152,0	64,5	-87,5
1974	313,4	239,4	74,0	- 165,4
1975	236,2	138,6	97,6	-41,0
1976	373,2	189,3	183,9	- 5,4
1977	581,0	308,0	273,0	- 35,0

Volumul schimburilor dintre cele două țări a consemnat o creștere, de la 26 milioane dolari în anul 1968, la circa 552 milioane dolari în 1977. Față de 1970, în anul 1977 volumul schimburilor a crescut de 7,6 ori, din care volumul exporturilor de 18 ori, S.U.A. deținând locul 8 între partenerii comerciali ai țării noastre. A avut loc o îmbunătățire a structurii schimburilor bilaterale prin creșterea la export a volumului și ponderii produselor de un grad ridicat de prelucrare. S-au introdus pe piața americană o serie de produse, cum ar fi: tractoare, mașini-unelte, radioreceptoare, televizoare, planoare, mase plastice prelucrate, fibre artificiale, medicamente, cauciuc sintetic și poliizoprenic, concomitent cu extinderea exportului de produse ale industriei ușoare și industriei lemnului.

La import au continuat să figureze o serie de produse de bază, cum sunt: cărbune cocsificabil, produse agroalimentare, piei, celuloză, precum și mașini și utilaje de înaltă tehnicitate, tehnologii și instalații complexe. Astfel, volumul schimburilor se situează sub posibilități reale. Cu ocazia vizitei președintelui Ford în România (1975), cei doi președinți au fixat ca obiectiv, până în 1980, depășirea valorii de 1 miliard de dolari pentru volumul total al comerțului româno-american.

momentul care a dat impulsul decisiv al progreselor din anii următori. Cadrul nou astfel creat a făcut posibilă semnarea în ianuarie 1977, la București, a Programului de schimburi pe anii 1977 și 1978²². O analiză a mersului aplicării acestuia a avut loc în zilele de 20 și 21 februarie 1978, în capitala României²³.

În ceea ce privește situația din comunitatea americană de origine română, politica de independență și suveranitate, promovată pe plan extern de țara noastră au produs mutații importante în atitudinea acesteia față de țara de origine. Un pas important în accelerarea procesului de apropiere de țară a emigrației române 1-a constituit vizita efectuată în România, în cursul anului 1977, de Comitetul Executiv al *Uniunii și Ligii*²⁴. În ce-i privește pe românii stabiliți mai recent în Statele Unite, majoritatea își reglementaseră statutul juridic, însă în general poziția exilului față de România depindea de o suită de factori, deci nu putem vorbi despre o atitudine uniformă. În urma intervențiilor autorităților americane, de la 1 ianuarie 1977 și până la 21 martie 1978 au fost rezolvate o serie de cazuri ale unor persoane care doreau să se stabilească definitiv în Statele Unite²⁵.

Pe baza celor convenite cu prilejul discuțiilor din aprilie 1978 între Jimmy Carter și

În vederea realizării acestui obiectiv, în 1978, este prevăzut un volum al schimburilor reciproce în valoare de 818 milioane de dolari, din care pentru export 416 milioane dolari, iar pentru import un volum de 402 milioane dolari.

Începând de la 1 ianuarie 1976, România a fost inclusă pe lista statelor în curs de dezvoltare care beneficiază de sistemul generalizat de preferințe tarifare al S.U.A. Iar la 10 martie 1978, situația schimburilor se prezenta astfel (în milioane lei valută):

	Program	Contractări	Realizări
Total	3.347,6	2.469,9	439,4
Export	2.067,6	1.352,2	215,1
Import	1.280,0	1.117,7	224,3

Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond C.C. al P.C.R., *Secția Relații Externe*, dosar 44/1978, f.2-4, *Note și sinteze întocmite de Ministerul Afacerilor Externe cu ocazia vizitei de stat a președintelui Nicolae Ceaușescu în S.U.A., 12-17 aprilie 1978.*

²² Lista acordurilor și altor documente oficiale româno-americane este una lungă și am făcut deja referire la ea, *Ibidem*, f.7-8.

²³ Vezi *Note și sinteze întocmite de Ministerul Afacerilor Externe cu ocazia vizitei de stat a președintelui Nicolae Ceaușescu în S.U.A., 12-17 aprilie 1978. Ibidem*, f. 9-10.

²⁴ Cu acest prilej, delegația a fost primită de președintele Nicolae Ceaușescu, constituind pentru americanii de origine română un prilej de a face cunoștință cu realitățile din țara noastră. Vizita a produs o impresie favorabilă asupra majorității membrilor *Uniunii și Ligii*; *Ibidem*, f.10.

²⁵ Vezi *Note și sinteze întocmite de Ministerul Afacerilor Externe cu ocazia vizitei de stat a președintelui Nicolae Ceaușescu în S.U.A., 12-17 aprilie 1978.* În anul 1977, în vederea emigrării în Statele Unite, din 2572 cereri prezentate, au fost aprobate 2014 și au părăsit țara 1911 persoane; în anul 1978 (până la 21 martie), din 389 cereri prezentate au fost aprobate 268 și au părăsit țara 290 persoane.

Era la latitudinea persoanelor respective să-și programeze data plecării din țară, în funcție de rezolvarea problemelor pe care le au (copii la școală, predarea locuințelor, vânzarea proprietăților etc.), în principiu autoritățile române încercând să nu forțeze plecarea lor din țară prin fixarea unor termene. Nu este mai puțin adevărat că o persoană care solicita viză de plecare definitivă devenea în România suspectă și intra în obiectivul Securității, având și locul de muncă în pericol.

La intervenții similare ale unor oficialități americane, în aceeași perioadă, din 79 cereri de plecare temporară în S.U.A. au fost soluționate pozitiv 68. Au fost aprobate cererile de autorizare a căsătoriilor unor cetățeni români cu cetățeni ai S.U.A., astfel:

- în anul 1977, din 106 cereri de autorizare a căsătoriilor prezentate Consiliului de Stat au fost autorizate 58 căsătorii;

- în anul 1978 (până la 21 martie a.c.), din 16 cereri de autorizare a căsătoriilor au fost avizate pozitiv 6.

Erau în curs de soluționare cazurile din lista predată Ministerului Afacerilor Externe la 6 ianuarie 1978, de către Ambasada Statelor Unite de la București, care cuprindea: plecarea definitivă din țară a 260 familii, respectiv 809 persoane, precum și autorizarea a 53 căsătorii mixte, *Ibidem*, f. 10.

Nicolae Ceaușescu, schimburile comerciale și cooperarea economică bilaterală a făcut pași semnificativi, chiar în ciuda impactului produs de defecțiunea generalului Pacepa, din iulie 1978. Astfel a fost posibil ca în anul 1980 valoarea schimburilor reciproce să atingă nivelul istoric de un miliard de dolari, echivalentul a cinci miliarde lei valută. Pentru ca aceasta să fie posibil, trebuie menționat efortul părții române, Biroul Permanent al Comitetului Central al Partidului Comunist Român stabilind chiar un program pentru perioada 1978–1980, care a fost urmărit cu strictețe²⁶.

Scopul principal al Consiliului era de a impulsiona dezvoltarea și cooperarea economică româno-americană pe calea contactelor directe dintre instituțiile și întreprinderile implicate în acest domeniu și cu ajutorul companiilor americane.²⁷

În ultimii zece ani, volumul comerțului reciproc a crescut de circa 25 de ori, respectiv de la 34,4 milioane dolari în 1968, la 844,3 milioane dolari în 1978. O analiză a datelor statistice indică destul de evident faptul că evoluțiile pozitive au fost mai accentuate în ultimii cinci-șase ani ai intervalului.

Conform celor convenite în întâlnirile la nivel înalt, fapt pe care l-am subliniat mai sus, nivelul volumului comerțului româno-american a depășit în 1980 impresionanta cifră de un miliard dolari. Interesant este faptul că ambițiosul obiectiv stabilit între România și Statele Unite a fost realizat chiar înainte de termenul stabilit inițial²⁸.

²⁶ Cu ocazia sesiunii a IV-a a Comisiei mixte româno-americane, părțile și-au reafirmat dorința de a depăși cifra de 1 miliard dolari (5 miliarde lei valută) până în anul 1980. (mii, lei valuta – mil. dolari):

	1978	1979	1980
Total	3.350	4.000	5.000 lei
	674	805	1.006 dolari
Export	1.750	2.200	2.600 lei
	352	443	523 dolari
Import	1.600	1.800	2.400 lei
	322	362	483 dolari

În baza cifrelor pe plan stabilite pentru anul 1978 privind schimburile comerciale cu Statele Unite (exprimate în mii lei valuta – mil. dolari), situația se prezintă după cum urmează:

	Program	Contractat	Realizat
	1978	31.V.1978	3 I.V. 1978
Total	3.347,6	3.121,2	1.309,9
	748,9	698,2	293,0
Export	2.067,6	1.730,4	715,4
	462,6	387,1	160,0
Import	1.280	1.390,8	594,5
	286,3	311,1	133,0

Ibidem, f.4-8.

²⁷ Amintim aici General Electric Company, Manufactures, Hanover Trust Co., Gulf Oil Corporation, Control Data Corporation, Engelhard Minerals and Chemicals Corporation, The Standard Oil Company, Westinghouse Electric Corporation; *Ibidem*, dosar 88/1978, f.9.

²⁸ *Ibidem*, dosar 54/1979, f.5. Structura schimburilor comerciale bilaterale a cunoscut următoarea evoluție:

	Export		Import	
	1970	1978	1970	1978
Mașini; utilaje și mijloace de transport	0,2	73	16,4	26,4
Combustibili, materii prime minerale, metale	34,1	41,1	43,3	24,0
Produse chimice, îngrășăminte, cauciuc	4,1	7,1	3,2	3,7
Materiale de construcții și accesorii	1,5	2,7	0,1	0,2

Anul 1980 avea o importanță aparte întrucât marca aniversarea centenarului stabilirii relațiilor diplomatice dintre România și Statele Unite ale Americii. Cu această ocazie, Nicolae Ceaușescu adresat un mesaj președintelui Jimmy Carter, prilej cu care a precizat faptul că în ultimii 15 ani au fost inițiate și desfășurate schimburi economice și cooperări în diverse domenii de interes reciproc²⁹.

În anul următor 1981, Ministerul Afacerilor Externe a întocmit o nouă notă în care a sintetizat relațiile diplomatice dintre România și S.U.A. Documentul subliniază importanța creării unui cadru politico-juridic adecvat, potrivit pentru dezvoltarea relațiilor bilaterale româno-americane³⁰. Sinteza este și un util instrument de lucru pentru cercetătorii perioadei în discuție, una complicată întrucât deja la Casa Albă se instalase administrația condusă de președintele Ronald Reagan, un luptător împotriva regimurilor totalitare. Un semnal pentru o nouă atitudine a Washingtonului a fost dată și prin trimiterea în fruntea Ambasadei de la București a lui David Britton Funderburk, la semnificația căreia ne-am referit deja. Pe de altă parte, omologul român aflat la post în Statele Unite, în anul 1981, Nicolae Ionescu nu era o figură cunoscută în mediile diplomatice internaționale.

Dacă în anul 1980, volumul schimburilor comerciale a fost de 1.452 milioane dolari, din care s-au exportat 471 milioane dolari, importat 910 milioane dolari, la 30 septembrie 1981, volumul schimburilor comerciale era de 794 milioane dolari, din care 303,9 milioane

Materii prime nealimentare	4,0	1,4	21,6	14,4
Materii prime pentru producția mărfurilor alimentare	1,5	0,2	14,8	30,7
Mărfuri alimentare (1972)	6,9	5,8	0,5	0,4
Mărfuri industriale de larg consum	47,8	34,3	0,6	0,4

²⁹ 13 iunie 1980, București. *Mesajul președintelui Nicolae Ceaușescu adresat președintelui Jimmy Carter cu ocazia aniversării centenarului stabilirii relațiilor diplomatice dintre România și Statele Unite ale Americii*. Idem, fond C.C. al P.C.R., Secția Relații Externe, Nicolae Ceaușescu, dosar N-S, vol.I, f. 183-185.

³⁰ *Vezi Sinteza relațiilor dintre România cu Statele Unite ale Americii, 14 octombrie și Lista acordurilor și altor documente oficiale româno-americane:*

- Declarația comună a președinților României și S.U.A., Nicolae Ceaușescu - Richard Nixon (5 decembrie 1973).
- Declarația comună a președinților României și S.U.A., Nicolae Ceaușescu - Jimmy Carter (13 aprilie 1978).
- Comunicate comune (5 decembrie 1973, 3 august 1975 și 17 aprilie 1978).
- Acordul privind relațiile comerciale dintre Republica Socialistă România și S.U.A., (2 aprilie 1975).
- Acord de cooperare economică, industrială și tehnică pe termen lung - 10 ani (21 noiembrie 1978).
- Acordul pentru garantarea investițiilor (28 aprilie 1975).
- Convenția pentru evitarea dublei impuneri (18 noiembrie 1975).
- Convenția consulară (5 iulie 1972).
- Acord privind comerțul cu textile din bumbac (24 ianuarie 1978).
- Protocol privind cooperarea în domeniul agriculturii (mai 1980).
- Memorandumul de cooperare științifică și tehnică între Consiliul Național pentru Știință și Tehnologie și Fundația Națională de Științe a S.U.A. (27 februarie 1979).
- Acord aerian (4 decembrie 1973).
- Acord privind transportul maritim (4 iunie 1976) prelungit în 1979 pentru încă 3 ani.
- Acord de pescuit în regiunea Atlanticului de Vest (23 noiembrie 1978).
- Acord privind acceptarea reciprocă a certificatelor de navigabilitate pentru planoarele civile importate (7 decembrie 1976).
- înțelegere cu privire la înființarea și funcționarea în România și S.U.A. a unor biblioteci (3 august 1959).
- Memorandum de cooperare între Academia Republicii Socialiste România și Academia Națională de Științe a S.U.A.
- înțelegere privind schimbul de cărți și publicații între Biblioteca Centrală de Stat și Biblioteca Congresului SUA.
- înțelegere între Institutul de Biologie și Patologie Celulară din București și Departamentul de Biologie Celulară al Universității Yale, New Haven.

dolari la export și 430,1 milioane dolari la import³¹. Până în anul 1981 s-au încheiat și au fost în curs de realizare, o serie de acțiuni de cooperare.

În afara contactelor la nivel înalt, de șefi ai celor state, s-au desfășurat și contacte regulate pe linie guvernamentală (între miniștrii de Externe și miniștrii Comerțului Exterior), parlamentară, a administrației locale etc³². De asemenea, s-au stabilit contacte și schimburi de vizite pe linie militară și au avut loc întâlniri între Ministerul Afacerilor Externe și Departamentul de Stat dezbătând problemele internaționale, precum:

- dezarmarea,
- securitatea și cooperarea în Europa,
- nouă Ordine economică internațională,
- situația din Orientul Mijlociu etc.

În perioada 8-10 decembrie 1983, a avut loc în România o vizită a unei delegații a Camerei Reprezentanților din Congresul S.U.A., condusă de Sam Gibbons. Atunci s-a evidențiat evoluția raporturilor româno-americane efectuate în urma vizitelor realizate de vicepreședintele George Bush și secretarului pentru Comerț, M. Baldrige. De asemenea,

³¹ Vezi *Sinteza relațiilor dintre România cu Statele Unite ale Americii, 14 octombrie 1981. Dinamica schimburilor comerciale bilaterale în perioada 1970-1981* (milioane dolari):

	1970	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	
								Pe plan	Realiz.
Total	73,2	236,2	466,7	562,5	870,0	112,6	1452	1173,71	794,0
Export	13,4	97,7	189,9	275,6	383,3	474,0	471,6	608,4	303
Import	59,8	138,6	276,7	287,2	483,7	655,6	980,4*	565,3	490
Sold	-46,4	-40,9	-86,8	-11,9	-97,4	-181,6	508,8		

*La importul pe anul 1980 sunt incluse fi 397,0 milioane dolari - import în afara planului, operațiuni speciale cu cereale.

Exporturile românești în Statele Unite au crescut în 1980 de 4,8 ori față de 1975, reprezentând cea mai dinamică latură a schimburilor bilaterale. Dacă din importul S.U.A. se exclud cerealele care se realizează în cadrul unor operațiuni speciale și sunt destinate altor piețe, schimburile comerciale româno-americane au marcat în ultimii ani un curs echilibrat. *Ibidem*, f.25.

³² Vizitele oficiale după întâlnirea ce la Casa Albă din aprilie 1978:

întâlnirea președintelui Nicolae Ceaușescu, cu Walter Mondale, vicepreședintele S.U.A. (Belgrad, 7 mai 1980)

Vizite guvernamentale:

În România:

- Secretarul agriculturii, Bob Bergland (mai 1978),
- Secretarul trezoreriei, Michael Blumenthal (decembrie 1978),
- Secretarul comerțului, Juanita Kreps (cu prilejul sesiunii comisiei mixte româno-americane-1979).
- Consilierul Departamentului de Stat, Matthew Nimetz (octombrie 1970 și mai 1973).
- David Newsom, subsecretarul de Stat pentru problemele politice, trimis special al președintelui Carter (ianuarie 1980).
- Rozanne Ridgway, consilierul Departamentului de Stat (iunie 1980).
- Vizita secretarului comerțului S.U.A., Malcon Baldrige (mai 1981).

2. În Statele Unite:

- Ministrul Afacerilor Externe Ștefan Andrei (septembrie 1970, august și octombrie 1979, mai și septembrie 1981).
- Viceprim-ministru al guvernului, ministrul Comerțului Exterior și Cooperării Economice Internaționale, Cornel Burtică (aprilie 1980).
- Ministrul secretar de stat la Ministerul Afacerilor Externe, Aurel Duma (aprilie 1980).
- Maria Groza, adjunct al ministrului Afacerilor Externe (iunie 1980).
- Ministrul secretar de stat la Ministerul Comerțului Exterior și Cooperării Economice Internaționale, Alexandru Mărgăritescu,
- Președintele Băncii Române de Comerț Exterior, Vasile Voloșeniuc (decembrie 1980).

Ibidem, f. 23-24

membrii delegației s-au pronunțat pentru intensificarea contactelor româno-americane. Relațiile economice au stat în centrul tuturor întrevederilor cu oficialitățile române. Membrii delegației au reafirmat hotărârea lor de a acționa pentru impulsivarea schimburilor, astfel încât volumul acestora urma să atingă două miliarde de dolari până în 1985³³. Însă, după cum am arătat deja, perioada de glorie a relațiilor bilaterale trecuse.

Concluzionând, putem spune că în anii '80 regimul Ceaușescu a eșuat în politica lui autarhică și a reușit contraperformața de a pierde onorabilitatea internațională. În 1982, a fost luată decizia de rambursare a datoriei externe în cel mai scurt timp și pe seama unor măsuri de austeritate impuse populației. Decizia, luată în contextul în care falimentul economic era previzibilă, a punctat aspectele opresive, a degradat calitatea vieții populației și a făcut din România o adversară a drepturilor omului, tratată în consecință de organizațiile și organismele internaționale.

Venirea la conducerea U.R.S.S. a unei echipe reformatoare în 1985 a contribuit și la mult la deprecierea statutului internațional al României și la conturarea imaginii de stalinist a lui Nicolae Ceaușescu. În mod firesc a venit și decontul. În planul relațiilor cu Statele Unite, după ce criza se agravează începând din 1987, în 1988 este retrasă clauza națiunii celei mai favorizate. Căderea comunismului în Europa avea să angreneze și falimentul intern al lui Nicolae Ceaușescu, deschizând calea spre reconstrucția unui regim cu adevărat democratic.

Pentru a înțelege importanța celor întâmplate în perioada de referință, am urmărit să descifrăm maniera în care au fost stabilite relațiile bilaterale, în secolul al XIX-lea, dar, mai ales, cum au evoluat acestea. Sigur că, în acest context, am descoperit rolul important pe care l-a jucat exilul românesc din Lumea Nouă.

BIBLIOGRAPHY

ARCHIVE:

Arhivele Naționale Istorice Centrale, București, fondurile:

1. C.C. al P.C.R. Secția Relații Externe, Nicolae Ceaușescu, 1965-1989;

Arhivele Ministerului Afacerilor Externe, H.G., Nr.1201/4.12.2012. Dosare:

1. 00-1983, S.U.A.- Reflectarea României în presa străină;

2. 220-1973, S.U.A.-R.S.R.,3771 - Diverse aspecte politice-diplomatice dintre SUA și România;

3. 220-1980, S.U.A., 2418 - Relațiile politice - diplomatice bilaterale cu R.S.R. și S.U.A.;

4. 220-1989, S.U.A.-R.S.R.- Relațiile bilaterale România - S.U.A., Vol I - II;

LUCRĂRI MEMORIALISTICE:

1. Kirk, Roger, Mircea Răceanu, România împotriva Statelor Unite. *Diplomația absurdului*, 1985-1989, București, 1995;

LUCRĂRI GENERALE:

1. Andronescu, D., *Psihologia comercială și financiară a Statelor Unite*, București, 1916;

2. Bușe, Constantin, *Din istoria relațiilor internaționale*, Editura Enciclopedică, București, 1991;

³³ Arhiva M.A.E., fond *Telegrame ieșite București, Telegrama Ministerului Afacerilor Externe către Ambasada României de la Washington referitor la vizita în țara noastră, 1983 decembrie 19*, Nr. 5/05418, București, vol. 2, f.1-2.

3. Cernovodeanu, Paul, Stanciu I., *Imaginea Lumii Noi în țările române și primele lor relații cu Statele Unite ale Americii până în 1859*, Editura Academiei, București, 1977;
4. Constantiniu, Florin, *Diplomații români și devierea de dreapta*, București, Tritonic, 2005;
5. Dobrovici, Gh. *Istoricul dezvoltării economice și financiare a României, 1823 - 1933*, București, 1934;
6. Findy John E., *Dictionary of American Diplomatic History*, Westpost, Londra, 1980;
- Kissinger, Henry A., *Nuclear Weapons and Foreign Policy*, New York, 1957;
7. Idem, *Diplomacy*, New York, 1994
8. MaCauley, Martin Rusia, *America și războiul rece 1949-1991*, Iași, Editura Polirom, 1999;

LUCRĂRI SPECIALE:

1. Courtney, Bruce, Joseph Harrington, *Relații româno-americane, 1940-1990*, Iași, Polirom, 2002;
2. Montias, John Michael, *Economic Development in Communist Romania*, Cambridge, Masschusetts, 1967;
3. Popescu-Boteni Stelian, *Relații între România și S.U.A. până în 1914*, Editura Dacia, Cluj-Napoca. 1980;
4. Quinlan, D. Paul, *Clash over Romania: British and American Policies Toward Romania 1938-1947*, Oakland, 1977;
5. Idem, ed., *The United States and Romania. American-Romanian Relations in the Twentieth Century*, Woodland Hills, 1988;
6. Shafir, Michael, *Romania. Politics, Economics and Society. Political Stagnation and Simulated Changes*, London, Boulder, 1985;
7. Stanciu, Ion, *Aliați fără alianță. România și S.U.A. 1914-1929*, București, Editura Albatros, 1992;
8. Turnock, David, *The Romanian Economy in the Twentieth Century*, New York, 1986;
9. Țîrău, Liviu C., *Între Washington și Moscova: România 1945-1965*, Editura Tribuna, Cluj-Napoca, 2005;
10. Vitcu, Dumitru, *George Enescu în spațiul cultural american*, Iași, Editura Omnia, 1994.
11. Idem, *Relațiile româno-americane timpurii. Convergențe – divergențe*, București, Editura Albatros, 2000.
12. Larry Watts, *Ferește-mă, doamne, de prieteni. Războiul clandestin al blocului sovietic cu România*, Rao, 2012.
13. Idem, *Cei din dintâi vor fi cei urmă. România și sfârșitul Războiului Rece*, Rao, 2013.
14. Idem, *Oaia albă în turma neagră. Lupta pe frontul intern: politica de securitate a României în perioada Războiului Rece*, Rao, 2018.

THE „ȘOIMUL” ACTION

Ferencz Iozsef Truța

Research Assistant, „Gheorghe Șincai” Institute for Social Sciences and the Humanities of the Romanian Academy, Târgu Mureș

Abstract. In 1972, Romania became the first country of the communist bloc and one of the first three countries in the world to establish a special department for anti-terrorist measures on board aircraft. "Șoimul" was the name of this new strategic body within the State Security Council. The aim of this article is to profile the officers and non-commissioned officers of the Task Force „Șoimul” and to identify the reasons for the introduction of this measure.

Keywords: Task Force “Șoimul”, plane hijacking, communism, Securitate, special division.

Context general. Scurt istoric al deturnărilor de aeronave.

Conform profesoarei de istorie Janet Bednarek, din cadrul Universității din Dayton, prima deturnare a unui avion a avut loc în Peru, în anul 1931¹. Inițial un fenomen izolat, deturnările, au luat amploare odată cu trecerea anilor, iar în cazul țărilor aflate după cortina de fier, acest fenomen, se amplifică odată cu disperarea, cu dorința indivizilor de a părăsii lagărul comunist chiar și cu prețul vieții. Acest aspect este evidențiat și de către revista „Securitatea” printr-un articol publicat de către Locotenent-colonel Mircea Niță, Căpitan M. Gădărăuteanu și Locotenent-major V. Troneci. În cadrul articolului se preciza faptul că, începând cu „anul 1961, frecvența deturnărilor a crescut într-un mod îngrijorător, de la cinci cazuri în acel an la 80 de cazuri în anul 1969”². Și că „în țara noastră, în special după 30 decembrie 1947, o serie de elemente ostile regimului nou instaurat au încercat, iar unele au reușit să fugă din țară pe calea aerului”³.

În cea ce privește istoria deturnărilor de avioane civile din România comunistă, prima încercare de acest gen a avut loc în anul 1949 când Scwetz Iosif împreună cu alți patru indivizi au hotărât să părăsească în mod fraudulos țara și să ajungă în Turcia, atacând echipajul unui avion ce efectua o cursă de pasageri pe ruta București-Galați. În cazul în care echipajul ar fi refuzat cooperarea, grupul recrutase și un fost pilot care urma să preia conducerea aeronavei. Acțiunea de deturnare a fost împiedicată de către măsurile întreprinse de organele de securitate. În luna decembrie a aceluiași an, la 20 de minute după decolarea unui avion ce efectua o cursă pe ruta Sibiu- București, patru persoane, care aveau armament ascuns în încălțăminte, au reușit deturnarea avionului către Belgrad. Conform planului de acțiune, unul dintre cei implicați a mers la W.C., unde și-a pregătit arma pe care o avea asupra sa, a ieșit și la împușcat pe milițianul care însoțea aeronava. Forțat de circumstanțe, echipajul, a colaborat. Un an mai târziu, în 1950, Scurtu Traian, avocat din București, fost moșier, element cu vechi legături în S.U.A., unde își făcuse studiile universitare a întocmit un plan pentru a fugii din țară pe calea aerului. În acest scop a reușit să convingă 17 persoane

¹ Janet Bednarek „D.B. Cooper, the changing nature of hijackings and the foundation for today's airport security” in *The Conversation* (18.07.2022), https://theconversation.com/d-b-cooper-the-changing-nature-of-hijackings-and-the-foundation-for-todays-airport-security-185562?xid=PS_smithsonian (23.03.2023).

² Locotenent-colonel Mircea Niță, Căpitan M. Gădărăuteanu, Locotenent-major V. Troneci, „Scurt istoric al deturnărilor de aeronave. Din preocupările actuale ale organelor noastre pentru prevenirea evaziunilor din țară pe calea aerului”, *Securitatea*, nr. 1(17), (1972): 92.

³ *Ibidem*.

care aveau rude în țările capitaliste. Pentru a evita un eșec, recrutase un pilot militar de rezervă, iar în timpul zborului preconizau să folosească niște casolete cu vată îmbibată cu substanțe chimice, pentru a simula un incendiu la bord și a-i determina astfel pe piloți să deschidă ușa cabinei de comandă. Armamentul necesar deturnării urma să fie introdus la bord în suportul unei mașini portative de scris sau într-un bust de ipsos al unui conducător de stat. În cele din urmă, planul lui Scurtu Traian, a fost dejucat de către un membru al echipajului, care a sesizat organelor de securitate modul suspect de comportament al unor pasageri în aerogară, solicitând efectuarea unui minuțios control corporal și al bagajelor. Un alt episod de acest gen s-a petrecut în anul 1954, când un grup de 20 de persoane, conduse de către Caraivan Gheorghe, care urmase o școală de pilotaj, și de Cucu Gheorghe, mecanic de bord, au comis o tentativă de evaziune din țară pe avionul care efectua cursa București-Timișoara. Grupul stabilise un sistem de semnale convenționale de care să se folosească în identificarea și suprimarea persoanei care însoțea aeronava. Dat fiind faptul că ofițerul M.A.I era singurul pasager în afara membrilor grupului, aceștia, au reușit cu ușurință să îl imobilizeze prin strangularea cu cravata. Ulterior, i-au luat arma pe care o avea asupra sa și au încercat să pătrundă în cabina de comandă. Ușa fiind încuiată, au tras câteva focuri de pistol. Dându-și seama de cele petrecute la bord, piloții au efectuat câteva manevre pentru dezechilibrarea infractorilor și au aterizat forțat, după ce în prealabil, prin intermediul centrului de dirijare, anunțaseră organele de securitate, care s-au prezentat la fața locului. În cele din urmă, întregul grup a fost arestat. Până la incidentele de la Oradea și Târgu Mureș, din 1971, nu au mai existat evenimente de acest fel⁴.

La sfârșitul anilor 60' și începutul anilor 70' numeroasele incidente și accidente care au perturbat activitatea transportului aerian internațional, ca urmare a deturnării avioanelor, au atras serios atenția opiniei publice internaționale⁵. Astfel, în anul 1970, Comitetul pentru probleme juridice al Adunării Generale a O.N.U, timp de 4 zile, a dezbătut, printre altele, și problematica deturnării avioanelor. Reprezentantul României în cadrul acestui comitet, Gheorghe Secarin, conform ziarului „*Informația Harghitei*”, „subliniind faptul că aviația civilă internațională joacă un rol de prim ordin între mijloacele de care depinde dezvoltarea legăturilor interstatale, arăta că toate țările sunt vital interesate în asigurarea securității zborurilor aeriene, în curmarea actelor de deturnare a avioanelor și a oricăror ingerințe ilicite care pun în pericol viața călătorilor, a membrilor echipajelor”⁶. Referitor la modul în care România înțelege să participe la colaborarea internațională pentru adoptarea unor serii de măsuri eficiente menite să prevină asemenea acte de violență, Gh. Secarin, a subliniat că țara noastră a adoptat măsuri legislative și administrative având drept scop reprimarea severă a actelor de deturnare forțată a avioanelor. De asemenea, delegația română considera că trebuie să fie luate măsuri energice, de către toată statele, pentru a se descuraja împiedica și reprima deturnarea avioanelor⁷.

Planul Comandamentului „SOIMUL”

Câteva luni mai târziu, la 5 mai 1971, conducerea Direcției a II-a a Consiliul Securității Statului emitea un plan „privind măsurile ce se vor lua în acțiunea „Șoimul””⁸ și propune spre aprobare o serie de măsuri menite să prevină deturnările de avioane și

⁴ *Ibidem.*

⁵ La sfârșitul anilor 1960 și începutul anilor 1970, deturnări de avioane au avut loc, în medie, o dată la cinci zile la nivel global *Vezi Janet Bednarek „D.B. Cooper, the changing nature of hijackings and the foundation for today's airport security” in The Conversation (18.07.2022), https://theconversation.com/d-b-cooper-the-changing-nature-of-hijackings-and-the-foundation-for-todays-airport-security-185562?xid=PS_smithsonian (23.03.2023).*

⁶ „O.N.U. Dezbaterile din Comitetul pentru probleme juridice al Adunării Generale” în *Informația Harghitei*, anul III, nr. 845, (1970): 4.

⁷ *Ibidem.*

⁸ A.C.N.S.A.S., Fond M.I./D.S.-J. dosar nr. 3629, vol, 10, f. 18.

asigurarea securității aeroporturilor și a aeronavelor aflate la sol. Măsurile propuse au fost împărțite în două categorii. O primă categorie propunea măsuri pentru asigurarea securității curselor interne, a aeroporturilor și a aeronavelor aflate la sol, iar o a doua categorie măsuri pentru asigurarea securității aeronavelor care efectuau curse externe. Dacă prezența cadrelor securității în cursele interne se făcea doar atunci când printre pasagerii se aflau persoane suspectate că ar avea intenții de deturnare a aeronavelor sau în cazul unor curse suplimentare care transportau turiști străini. În cazul curselor externe, fiecare cursă trebuia însoțită de regulă de către un ofițer de securitate și respectiv de către un militar în termen. În cazul în care situația o impunea, efectivul echipei, putea fi suplimentat. Pentru a acoperii numărul total de curse, prin planul din 5 mai 1971, se solicita completarea efectivului existent cu un număr de 99 de ofițeri astfel încât fiecărui ofițer să-i revină însoțirea unei curse la un interval de 5 zile⁹. Misiunea lor consta „în participarea efectivă la controlul corporal al pasagerilor și al bagajelor acestora precum și contracararea oricăror acțiuni de deturnare în timpul zborului”¹⁰.

O măsură suplimentară era propusă în perioada sezonului turistic, când un număr mare de curse decolau de pe aeroportul M. Kogălniceau. Întrucât Inspectoratul de securitate județean Constanța nu dispunea de forțe pentru însoțirea aeronavelor, urmau a fi detașați din efectivul comandamentului „ȘOIMUL” serii de câte 10 ofițeri pe timp de 10 zile. Direcția generală a serviciilor și înzestrării urma să le asigure ofițerilor confecționarea a 15 costume tip TAROM cât și un număr de 25 de pistolete calibru 6,35mm¹¹.

Pe lângă aceasta măsură „sezonieră” un caz aparte îl reprezentau aeronavele ce aparțineau de M. F. A și Consiliul Securității Statului care efectuau curse în străinătate. În cazul acestor curse, însoțirea urma să fie făcută de către ofițeri special desemnați de către Direcția a IV-a și Serviciul „B”¹².

Pentru funcționarea eficientă a Comandamentului „SOIMUL” toate unitățile de securitate care obțineau informații privind deturnarea avioanelor sau comiterea unor acte îndreptate împotriva aeroporturilor sau aeronavelor, erau obligate să comunice Comandamentului atât informațiile obținute cât și măsurile întreprinse.

În cea ce privește componența Comandamentului „SOIMUL”, acesta urma să fie format din:

1. Col. Macri Emil – Șeful Direcției a II- a
2. Lt. col. Mortoiu A. – locș. Șef Dir. II - a
3. Col. Sidea Nicolae – adj. Inspector șef I.S.M.B.
4. Col. Valahe Gheorghe – șef Stat Major trupe de sec.
5. Col. Marin Constantin – șef serviciu – I.S.M.B.
6. Lt. col. Ion Nicolae – șef serviciu – Direcția a II-a
7. Un reprezentant de la Inspectoratul miliției al municipiului București¹³.

Cursele externe propuse a fi însoțite de către cadrele Consiliului Securității statului erau:

- Otopeni – Istanbul – Beirut
- Otopeni – Athena – Cairo
- Otopeni – Sofia – Athena
- Otopeni – Nicosia – Tel Aviv
- Otopeni – Roma
- Otopeni – Zürich - Paris

⁹ *Ibidem*, f. 18-20.

¹⁰ *Ibidem* f. 20

¹¹ *Ibidem*, f. 20-22

¹² *Ibidem*, f. 21.

¹³ *Ibidem*

- Otopeni – Viena – Frankfurt
- Otopeni – Bruxelles – Londra
- Otopeni – Praga – Amsterdam
- Otopeni – Berlin – Copenhaga
- Otopeni – Budapesta – Praga
- Otopeni – Praga – Berlin
- Otopeni - Budapesta – Varșovia

Cu mențiunea că se vor însoții toate cursele externe cu turiști străini care ating aeroporturile țărilor capitaliste¹⁴.

De la simplu Comandament la Grup Operativ

După cum s-a putut observa, în România, nu au existat multe deturnări de avioane, în schimb, la începutul anilor 70', românii încercau să plece țara prin toate mijloacele posibile, chiar și pe calea aerului. Astfel, la câteva săptămâni de la emiterea planului de constituire a Comandamentului „ȘOIMUL” are loc, în data de 27 mai 1971, la Oradea, „singura deturnare de avion din istoria aviației civile din perioada comunistă”¹⁵. Când, pe scurt, „șase bărbați au intrat pe aeroportul din Oradea, au atacat avionul Tarom de tip Ilyushin Il-14 și au luat ostatici echipajul și cei 16 pasageri ai cursei interne Băneasa – Oradea – Băneasa, forțând decolarea. Cei șase aveau vârste cuprinse între 19 și 29 de ani, fiind conduși de Adalbert Moka, de profesie mecanic: Robert Vámos, Sándor Miheller, János Weizer și frații János și Jozsef Papp. Atacatorii aveau asupra lor două arme de vânatoare, un pistol Makarov și cuțite, după cum va povesti, după mulți ani, Adalbert Moka jurnaliștilor români”¹⁶. Evenimentul este relatat și de către Maria Duma, într-un volum intitulat „*Maya*” și semnat sub pseudonimul de Mery Amud. Evadarea spectaculoasă de la Oradea este redată și de către Erika Faber în romanul „*Aripi frânte. Povestea singurei deturnări de avion reușită în România*”.

Evenimentul din data de 27 mai 1971 a accelerat înființarea grupului operativ „ȘOIMUL”. La doar două luni de la deturnare din Oradea, în data de 30 iunie 1971, Consiliul Securității Statului emite nota-raport cu privire la constituirea GRUPULUI OPERATIV „ȘOIMUL”¹⁷. Subunitatea urmând să intre în structura organizatorică a Comandamentului trupelor de securitate.

Din punct de vedere al organizării, grupul, „avea în organica sa 104 posturi din care: 4 de ofițeri și 100 de subofițeri, fiind constituit din două detașamente, fiecare detașament având câte 5 echipe a 10 oameni. Ambele detașamente având ca scop asigurarea securității aeronavelor T.A.R.O.M, concomitent, la nevoie, cu executarea altor misiuni speciale ordonate de către conducerea Consiliului Securității Statului. Conform documentelor din arhivă, în principiu, detașamentul 1 era destinat pentru garda și securitatea aeronavelor Republicii Socialiste România de pe cursele interne și externe, iar detașamentul 2 era destinat pentru intervenții operative și misiuni complexe în situații deosebite”¹⁸.

Selecționarea și pregătirea ofițerilor și a subofițerilor

Selecționarea și pregătirea personalului a fost asigurată de către Comandamentul trupelor de securitate, cu sprijinul Direcției de personal și învățământ, ținându-se seamă de o serie de criterii, cum ar fi: cunoștințe bune de cultură generală; sănătate bună, nivel politico-

¹⁴ *Ibidem*, f. 22.

¹⁵ Mihaela Teodor, Bogdan Alexandru Teodor, „Grupul operativ „Șoimul”” (21.11.2018) https://intelligence.sri.ro/grupuloperativsoimul/?fbclid=IwAR3yuQK8vn0NtLep_eXflvbREC5aBEJFk0rS0M6c_ofx37_oBsFB2kfxQ (14.09.2022)

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ A.C.N.S.A.S, Fond M.I./D.M.R.U, dosar nr.7394, vol. 1, f. 73.

¹⁸ *Ibidem*.

ideologic dezvoltat, vârsta cuprinsă între 21 și 28 de ani¹⁹, cunoașterea limbilor străine, înalte calității fizice, morale, curaj, devotament și spirit de sacrificiu; cunoștințe speciale în cea ce privește lupta corp la corp sau judo²⁰. Pentru perfecționarea acestor cunoștințe, conform documentului din 30 iunie 1971, erau prevăzute pregătire teoretice, politice și de specialitate multilaterală cu caracter permanent. Iar în scopul dezvoltării reflexelor și al curajului erau prevăzute exerciții practice cu un grad sporit de dificultate. Aceste exerciții erau cele de: tragere cu armamentul din dotare, în condiții deosebite; de formare a deprinderilor de luptă corp la corp, judo, înot, etc; salturi cu parașuta în diferite condiții de anotimp și stare a vremii; și poate cel mai important, predarea și semnalizarea unor teme cu conținut educativ, patriotic și ostășesc, în scopul ridicării nivelului politico-ideologic, al dezvoltării curajului și spiritului de sacrificiu și al devotamentului față de conducerea partidului și a statului²¹. Doar după o pregătire propriu-zisă de 40-60 de zile, ofițerii și subofițerii, erau introduși în câmpul muncii.

În ceea ce privește salarizarea, soimarii erau plătiți în valută. În condițiile în care, în 1971, valuta era pentru regim mai importantă decât aurul²².

După câteva luni intense de pregătire, prima promoție, a corespondentului românesc al sky marshal-ului american, a „absolvit” în anul 1972. Se pare că „Soimarii” împreună cu celelalte organe ale Securității și-au făcut datoria într-un mod exemplar. Întrucât după 1971 și până în 1989 au existat doar câteva incidente, fără sorți de izbândă din partea „elementelor ostile regimului”.

Concluzii

Problema internațională a deturnărilor de avioane specifică anilor '70, dar și unele atacuri asupra avioanelor civile din România, au accelerat adoptarea unor măsuri menite să asigure securitatea aviatică. Într-un timp foarte scurt Republica Socialistă România reușea să creeze, în 1972, Grupul Operativ „Șoimul”, o unitate specială menită să asigure securitatea la bordul aeronavelor. În condițiile în care visul plecării în lumea liberă a devenit o modă, o obsesie, românii fiind literalmente bolnavi de fugă, crearea unei astfel de unități a fost o necesitate. „Soimii” și-au îndeplinit cu succes scopul până în anul 1989, când „printr-un ordin al Ministrului Apărării Naționale, ..., prerogativele ce vizau asigurarea pazei aerogărilor de pasageri de pe aeroporturile aviației civile sunt preluate de efectivele Ministerului Apărării Naționale, iar controlul antiterorist și antidetunare sunt trecute în sarcina personalului numit de Șeful Departamentului Aviației Civile”²³.

BIBLIOGRAPHY

1. **Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității**, Fond M.I./D.M.R.U, dosar nr.7394, vol. 1;
2. **Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității**, Fond M.I./D.S.-J. dosar nr. 3629, vol. 10;
3. **Amud**, Mery Maya, (Budapesta: Editura Novum Verlag, 2009)
4. **Bednarek**, Janet, „D.B. Cooper, the changing nature of hijackings and the foundation for today's airport security” in *The Conversation* (18.07.2022), https://theconversation.com/d-b-cooper-the-changing-nature-of-hijackings-and-the-foundation-for-todays-airport-security-185562?xid=PS_smithsonian (23.03.2023).

¹⁹ Inițial vârsta era cuprinsă între 21 și 34 de ani, ulterior s-a scăzut vârsta maximă la 28 de ani.

²⁰ A.C.N.S.A.S, Fond M.I./D.M.R.U, dosar nr.7394, vol. 1, f. 74-75.

²¹ *Ibidem*, f. 75.

²² Vezi: Mugur Isărescu (coord), „Evoluția stocului de aur al Băncii Naționale a României în perioada comunistă (1946-1989), *Caiete de studii Nr. 56*, (Mai 2021): 109.

²³ Mihaela Teodor, Bogdan Alexandru Teodor, *Op. cit.*

5. **Isărescu**, Mugur, (coord), „Evoluția stocului de aur al Băncii Naționale a României în perioada comunistă (1946- 1989), *Caiete de studii Nr. 56*, (Mai 2021);
6. **Niță**, Mircea, M. Gădărăuțeanu, V. Troneci, „Scurt istoric al deturnărilor de aeronave. Din preocupările actuale ale organelor noastre pentru prevenirea evaziunilor din țară pe calea aerului”, *Securitatea*, nr. 1(17), (1972)
7. **Teodor**, Mihaela, Bogdan Alexandru Teodor, „Grupul operativ „Șoimul”” (21.11.2018)
https://intelligence.sri.ro/grupuloperativsoimul/?fbclid=IwAR3yuQK8vn0NtLep_eXfi_vbREC5aBEJFkOrS0M6cofx37_oBsFB2kfxQ (14.09.2022)
8. *** „O.N.U. Dezbaterile din Comitetul pentru probleme juridice al Adunării Generale”, *Informația Harghitei*, anul III, nr. 845.

DIMITRIE CANTEMIR - 300 YEARS FROM HIS DEATH

Florin Nacu

Scientific Researcher III, PhD, ICSU „C.S. Nicolăescu-Plopșor”, Romanian Academy, Craiova

Abstract. Dimitrie Cantemir was the most educated Moldavian ruler and the most known intellectual of the Romanian Enlightenment. Member of the Academy of Berlin he offered us a lot of great works, as Descriptio Moldaviae, Incrementa atque Decrementa Aulae Otomanicae, Hieroglyphic History. He had a great capacity in understanding and describing things, facts and events on his age.

The article presents some extracts from his historical and political works as a recognition of his huge cultural and scientific personality.

Keywords: Dimitrie Cantemir, Enlightenment, historian, Prince, Moldavia, history

Dimitrie Cantemir este fără îndoială unul dintre cei mai mari oameni de cultură pe care i-a avut România. În scurtele sale domnii, una de o lună în martie-aprilie 1693 și a doua, aproape un an între 1710 și 1711, a dovedit că un domnitor cu o bogată cultură politică, administrativă ar putea fi oricând un reformator pentru poporul în mijlocul căruia s-a ridicat.

Dimitrie Cantemir s-a născut la 26 octombrie 1674 în Fălcui și a murit la 21 august 1723 în Gubernia Kiev-ului, aflat atunci în Rusia Țaristă.

În 1699, după ce în 1693 fusese domn o lună, ajutat de vornicul Iordache Ruset, s-a căsătorit cu fiica lui Șerban Cantacuzino, Cassandra. Dimitrie Cantemir a reușit să fie un diplomat eficient al Moldovei la Constantinopol reușind să-și sprijine fratele, pe Antioh Cantemir în prima domnie (1696-1700) și chiar să obțină pentru acesta și o a doua domnie în 1705-1707.

Prin ce rămâne în memoria istoricilor Dimitrie Cantemir? În primul rând, prin vastele sale cunoștințe de istoria, cultura și civilizația Imperiului Otoman, redată în Creșterea și Descreșterea Curtii Otomane, lucrare care a apărut postum în Europa, în versiuni diferite, unele incomplete. Dimitrie Cantemir a început să lucreze la ea în timpul șederii sale în Imperiul Otoman, adică înainte de 1711. A continuat să lucreze la ea și după aceea, lucrarea fiind finalizată în manuscris la 1717. În limba română, în ediția completă, lucrarea a apărut în traducerea lui Dan Slusanchi, la Editura Paideia, în 2016. Ascensiunea puterii otomane este cuprinsă, în viziunea domnitorului cărturar între sultanii Suleiman Sah și Mehmet IV în timp ce descreșterea este cuprinsă între sultanii Mehmet IV și Ahmed III¹.

Dimitrie Cantemir ține cont ca un istoric modern și de opiniile istorice exprimate înaintea începerii demersului său științific:

„Dacă vom sta să cercetăm mai curat obârșia stirpei Aliothmanice, care deține acum sceptrul turcesc, ne întâmpină o atare diversitate de păreri (pe care le-am văzut mai pe larg în Prefață), și o asemenea îngrămădire de povești încâlcite între ele de străini, încât abia de mai apare vreo deosebire, pentru cei aflați la răscruce, între ce-ar fi adevărat și ce-ar fi fals; pe unii pare a-i fi împiedicat să ajungă la adevăr neștiința în privința literaturii și a istoriei orientale; poate că altora tradiția, invidioasă pe norocul acestei stirpe, le-a jucat vreun renga. Astfel, cele pe care ar fi fost cu cale să le soarbă chiar de la izvor, cei necunoscători – cum am mai spus – în ale scrierilor turcești au fost siliți să le culeagă din pîraiele nămolose ale altora, ajungînd să scrie, dintre Creștinii noștri, istoria acestui neam. Dar noi, punînd mai presus, pe drept și după cum se cuvine (fie departe de vorba noastră vreo trufie!), mărturiile scriitorilor de acasă față de toate cele

¹ V. Cîndea, *Incrementorum et Decrementorum Aulae Othomanicae libri tres. Textul original latin în forma finală revizuită de autor*, București, Editura Roza Vânturilor, 1999, *passim*.

susținute de alții, de la istoricii socotiți printre Turci a fi mai vrednici de crezare / și mai îngrijiți culegem <următoarele>”

Fără îndoială, cea mai mare parte a informațiilor pe care Dimitrie Cantemir le-a folosit în această lucrare provin din sursele de arhivă otomane pe care Cantemir le cunoștea fiindcă învățase limba turcă, limba persană, scrierile aferente ale acestor limbi, fiindcă se specializase și îndeplinise sarcini administrative la curtea sultanilor²:

„Descălecatul lui Suleiman Szah

În vremile(c), în care multvestitul Principe al Tătarilor, Dzengez(d) Chan(e), nu numai că pustiise sub fier și foc cea mai mare parte a Asiei, care era supusă Împărăției Perșilor, că făcuse una cu pământul cel mai bogat oraș din ținutul Chorasani, Belch, și îl alungase din domnie și îl ucisese pe Churzem(f) Szah(g), ci îi și slăbise pe toți Principii de prin acele ținuturi, atât prin năvăliri neîncetate, cât și, ajutat de neînțelegerile civile dintre ei, îi împrăștiase în toate părțile, <se spune că> Suleiman(h) ‘ah, fiul lui Kyia(i) Chan, Principele Tătarilor Oguzi(k) și Domnul ținutului Merevszani Chan, care îi întrecea cu ușurință pe ceilalți Principii din neamul său, și prin slava strămoșilor și prin însușirile sale, stârnit de pilda și de norocul lui Dzengez Chan, și-a strămutat taberele către Europa(i), în căutare de noi sălașuri, luînd cu sine ca la 50 de mii de Tătari aleși din neamul Oguzilor și lăsîndu-și vechile așezări, în anul Hegirei 611, după cronologia lui Niszri”.

Dimitrie Cantemir înțelesese văzând înfrângerea de la Zenta a otomanilor din 1697 și a înțeles că Imperiul Otoman se îndrepta după secole de dominație și cuceriri spre etapa finală a existenței sale și anume decăderea. Chiar dacă Imperiul a mai rezistat mai bine de două secole, această existență se datorează intereselor unor state europene ca în Sud-Estul Europei și în Asia Mică să existe o putere de natură a limita extinderea spre Strâmători a Rusiei ceea ce ar fi putut duce la o posibilă restaurare a puterii bizantine în zonă sub auspiciul rusești.

În al doilea rând, Dimitrie Cantemir și-a cunoscut Moldova natală căreia i-a dedicat o altă lucrare, *Descriptio Moldaviae*, pe care o va redacta în limba latină în intervalul 1714-1716³. Academia din Berlin l-a dorit în rândurile sale, iar lucrarea se constituia practic într-un fel de disertație de admitere în acest prestigios for științific. Este o carte care tratează istoria, etnografia, geografia și tipurile de administrație existente în Moldova, tradiția și izvoarele puterii domnești.

Descriptio Moldaviae a apărut după ce Dimitrie Cantemir plecase în exil în Rusia, alături de 3 000 familii boierești.

Dimitrie Cantemir pornește pe calea descrierii Principatului Moldovei, evident folosind teza umanistă a originii și continuității daco-romane⁴. În mod cert, formația sa umanistă îi permisesese să studieze fragmentele de istorie antică excerptate de Xiliphin sau Patriarhul Photios. Se poate observa cum Dimitrie Cantemir subliniază exact rezistența daco-romanilor în condițiile marilor migrații. Dimitrie Cantemir folosește clar numele migratorilor și modul în care stră-românii au ajuns în munți unde au supraviețuit migrațiilor păstrându-și limba și originea:

„Toată țara pe care o numim astăzi Moldova, împreună cu ținuturile învecinate de către apus, au fost dintr'un început stăpânite de cuceritorii celor trei părți ale lumii, Sciții, dar fără să aibe locuințe statornice, ci strămutându-se, după datina lor, dintr'un loc într'altul. După mai multe numiri ce deteră acestor țări, hoardele lor care urmau unele după altele, Grecii cheamară pe locuitorii țării, când Geți, când Daci; în fine, sub stăpânirea Romanilor, le ziseră Daci peste tot. Iar după ce Decebal regele acestora, fu învins prin vitejia lui Nerva Traian, Dacii fiind toți, parte stinși, parte răspândiți în toate părțile, toată țara lor fu prefăcută în provincie romană, dată cetățenilor romani și împărțită în trei părți, numite: Ripense, Mediterana și Alpestre. Decea dintâi ținea o parte a țării ungurești și țării românești, Transilvania se numea Mediterana și în fine, partea cea mai mare a Moldovei noastre dintre Dunăre și Prut, împreună cu marginile învecinate

² Demetrius Cantemir, *Istoria creșterilor și descresșterilor Curții Othmannice. Historia incrementorum atque decrementorum Aulae Othomanicae*, traducere românească și indice de Dan Slușanschi. Prefața traducerii românești de acad. Virgil Cândea, Ediția a II-a revăzută Editura Paideia., București, 2012, p.14-15.

³ Pompiliu Teodor, *Interferențe iluministe europene*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1984, p. 37

⁴ Adolf Armbruster, *Romanitatea Românilor. Istoria unei idei*, Editura Academiei RSR, București, 1972, p.34-35.

țării românești, Alpestre. Iar după ce mai la urmă începu să scadă domnia Romanilor, Moldova fu adesea călcată de barbari, de Sarmați, Huni și Goți și coloniile romane se văzură nevoite a se trage la munți și a-și căuta scăparea în contra furiei barbarilor în partea muntoasă, în Maramureș”⁵.

Dimitrie Cantemir ajunge în mod firesc la momentul în care are loc fondarea Principatului Moldovei, în tradiția descălecatului. Astfel, el redă legenda bourului pe care Dragoș l-a răpus, cu prețul pierderii Moldei, căteaua sa credincioasă, al cărei nume a fost dat apei unde aceasta se înecase și unde bourul fusese răpus de voievodul Dragoș din Maramureș:

„Apărați aci prin greutatea locurilor în curs de câteva secole, trăind sub legile și domniilor lor, în fine, văzând cât crescuse numărul locuitorilor, Dragoș, fiul lui Bogdan, își propuse să treacă munții spre răsărit sub chip de vânătoare, însoțit de vreo 300 oameni. În această călătorie dete din întâmplare peste un bou sălbatic, căruia Moldovenii îi zic bour, și luându-l la goană, descinse la poalele munților. Iar o tânără cățea de vânat ce avea, pe care o iubea foarte mult și-i zicea Molda repezindu-se asupra fiarei, aceasta se aruncă în valurile unei ape curgătoare, unde vânătorii o uciseră cu săgețile lor, iar cățea ce o urmărea cu fuga și 'n apă, se 'necă în repedele ei unde. În memoria acestei întâmplări, Dragoș numi râul Moldova; locul unde se întâmplase aceasta, dete numele ginteii sale Roman; iar capul bourului voi să rămână semn al noului său principat”.

Dimitrie Cantemir prezintă întemeierea propriu-zisă a Principatului Moldovei, o regiune bogată, unde urmașii daco-romanilor s-au așezat în mod durabil. Savantul Cantemir explică astfel originea numelui Moldova:

„Cercetând apoi locurile cele mai apropiate și descoperind acolo câmpuri mănoase, cu râuri adăpate, orașe, cetăți întărite, dar lipsite de locuitori, spune toate acestea compatrioților săi și-i invită să ocupe un pământ atât de fertil.

Nu fără multă voie bună urmează tinerimea română pe Domnul său, trece munții în cete numeroase, se așează în aceste locuri aflate cu acest chip minunat și se 'nchină lui Dragoș aflătorul lor, ca celui dintâi Domn al acestor locuri.

Astfel, această țară intrând iarăși în stăpânirea vechilor ei posesori, pierzând domnia Romei, perdu și numele roman și dacic și dela râul Moldova se numi Moldova, atât de străini cât și de indigeni. Dar numirea aceasta încă nu rămase pretutindeni. Căci Turcii, intrând adeseaori în Moldova pentru țările vecine ce ocupară în Europa, pe Moldoveni îi numiră la început Ak Ulach”.

Dimitrie Cantemir continuă, asemeni unui filolog să prezinte evoluția conceptului de Moldova, ajungând la finalul domniei lui Ștefan cel Mare, al cărui fiu, Bogdan al III-lea a fost cel care a ajuns la o pace cu otomanii pe baza Capitulațiilor. Dimitrie Cantemir este cel care notează faptul că otomanii sunt cei prin intermediul cărora, Moldova a intrat în atenția oamenilor de știință și a strategilor militari ai Europei:

„Iar după ce Bogdan, închină țara conform ultimei voinți a părintelui său, Ștefan-cel-Mare, Otomanii, după datina ce au de a da țărilor numele domnitorilor săi, numiră pe Moldoveni Bogdanli, iar vechea numire rămase până azi în limba Tătarilor. De altă parte, vecinii Poloni și Ruși numesc pe Moldoveni Valachi, adică Italiieni, iar pe Români, Munteni, adică oameni de peste munte”.

Dimitrie Cantemir este un foarte bun geograf. Descriptio Moldaviae este prima lucrare de istoria Moldovei care conține și o hartă. Coordonatele, clima, bolile cauzate de clima dură și absența cutremurelor sunt notate cu rigurozitate de către savantul român care subliniază că speranța de viață a moldovenilor era sub 70 de ani, vârsta de 80 de ani fiind o raritate. Ba chiar vine cu explicații medicale înaintate pentru acea epocă privind cauzele mortalității în rândurile moldovenilor:

„Moldova se 'ntinde în lat dela gradul 44°, 54', până la 48° și 51'. Lungimea ei nu este determinată, dar cei mai mulți partea ei occidentală care atinge Transilvania, o așează la 45°, 39', iar cealaltă extremitate, care formează. un unghiu ascuțit lângă Alba Iulia sau Cetatea Albă, cum o numesc locuitorii, la 53°, 22', precum se poate vedea din chartă. Dealtmintrea, fiindcă o parte a țării, cea despre Transilvania, e muntoasă, iar ceea ce se întinde spre Ucraina Poloniei, spre Basarabia și spre Dunăre, e șes, clima nu pretutindeni este aceeași. În partea muntelui suflă vântul

⁵ Dimitrie Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, Editura Socec, București, 1909, p.30-31.

mai rece, dar și mai sănătos, iar în partea câmpului, mai cald, dar mai puțin princios sănătății. Cu toate acestea însă Moldova nu cunoaște multe boale, zic aceasta în asemănare cu alte țări mai călduroase; câte odată, dar rar, e cercetată de pestă și de friguri rele. Experiența a arătat că pesta nu se naște din vițierea aerului, ci observăm că ea pătrunde 'n țările noastre, uneori din Polonia, unde mai aspru domnește, alte ori prin rasele egiptene și constantinopolitane care debarcă în portul Galați. Frigurile rele d'aici sunt de altă natură ca în celelalte părți ale Europei. În genere sunt foarte tari și aproape pestilențiale, așa încât cei prinși de friguri mai toți mor a treia zi, rari care o duc șapte zile și prea puțini se reînsănătoșesc. Și atât este de lipicioasă această boală, încât locuitorii mai mult se tem de dânsa decât de ciumă și se feresc și de amicii cei mai intimi prinși de această boală. Dacă locuitorii nu ajung adânci bătrânețe, cauza nu poate fi alta, decât ori repezile schimbări ale temperaturii ori traiul vieții, ori vreo slăbiciune firească a puterilor. Prea rare ori vei găsi om de șaptezeci de ani, d'abia vreunul de optzeci. Dar viața și-o petrec mai mult cu sănătate, și astfel scurttimea vieții le este compensată că, atât cât au de trăit, trăesc mulțumiți și nesupărați de boalele care răpesc cea mai mare parte a fericirii omenești. Afară de aceasta, țăranii ajung la o etate mai înaintată, decât nobilii și cei crescuți în desfătări și 'n moliciune.

Cutremururile de pământ, care turbură plăcerile mai tuturilor țărilor călduroase, se simt arare ori, și nici că s'a auzit vreodată, ca vreun oraș sau munte să se fi risipit sau cufundat din cauza cutremurului."

În anul 1705, Dimitrie Cantemir scrie o lucrare considerată „alegorică”, în fapt o satiră la adresa luptei pentru putere dintre domnitorii Țării Românești și ai Moldovei de-a lungul secolelor. Impulsul principal care l-a determinat să scrie o astfel de carte a fost acela al disputelor dintre familia sa și Constantin Brâncoveanu, domnitorul Țării Românești care ar fi dorit pe tronul Moldovei un interpus al său fie din familia Racoviță fie din familia Duca.

Practic, sub numele unor nume de păsări sau animale, în Istoria Ieroglifică se întâlnesc personaje istorice reale, ceea ce face ca această carte să fie una plină de învățăminte. Domnitorul Țării Românești era Vulturul, Corbul era Basarab Vodă, Vidra era Constantin Duca Vodă, Căprioara era neamul „Caratzeștilor” iar struțo-cămila era Mihai Vodă⁶:

„Iară în monarhiia pasirilor era pasirea carea să chiamă Corb, carea macară că din tagma a doa era, însă, cu o întâmplare, pre acea vreme episcop Vulturului era. Acesta toate lucrurile în monarhiia pasirilor a face sau a desfăce în voia sa avea, nici glas sau cuvânt împotriva lui cineva a scorni a îndrăzni putea (că în vremile vechi poftele stăpânilor pravile de lege supușilor era). Această pasire precum tuturor dobitoacelor moartea le pofteste cine poate să nu știe? Și precum pre dinafară neagră, din hereghie, încă mai poneagră pe dinluntru era de pizma și de mânie (căriia ce să-i fie fost pizma și pricina pizmei la locul său pre larg să va dzice) (că precum arșița soarelui pelița mută din albă în neagră, așe pizma inimii mută gândul din bun în rău). Deci Corbul, precum a Vidrii, așe a Căprioarei cuvinte macar că le audziia, însă cu greu și cu greață le suferiia (că cuvântul bun și neplăcut ieste ca doftoriia grețoasă, însă folositoare în trupul bolnavului. Ce la cel înțelept așe, iară la cel nebun ieste ca otrava în mănuntăile sănătosului)”.

Se remarcă la Dimitrie Cantemir, simțul remarcabil al ironiei, criptografia sa în cheie comică este în realitate o extraordinară îmbinare între pasărea sau animalul ales și personajul pe care îl întruchipează, astfel încât cei care cunosc în detaliu epoca lui Cantemir pot realiza cine sunt personajele până să citească aceea cheie de decriptare a mesajului, pe care domnitorul savant o așează în lucrare:

”Le suferiia Corbul acestea pentru a vremii neîn dămânare, iară cumplită amărăciune nu numai în glas ce meniia, ce încă și în pânțecă dospia. Și câtăva vreme un siloghism alcătuit în barbara împotriva Vidrii a face siliia, mai vârtos că la dânsul viersul grumadzului într-această formă a suna să părea și încă mai ales că el alt gând asupra proastei dihanii Strutocamilii având (precum mai în urmă aievea va fi). Și siloghismul Vidrii de tot a strica în minte având, forma aceasta numai după socoteala loghicilor, nedierisită și nestrucată și în tot chipul adevărată a fi

⁶ George Călinescu, *Istoria Literaturii Române, de la origini până în prezent*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, ediție și prefață de Al. Piru, Editura Minerva, București, 1982, p.33.

credea. Deci așa Corbul, după ce multe sudori vărsă, până hotarul mijlocitoriu află, siloghizmul din protase într-acesta chip încuie: „Toată dihaniia cu doă picioare, cu pene și oătoare ieste pasire. Dară tot Strutocamila ieste cu doă picioare, cu pene și oătoare. Iată dară că tot Strutocamila fără nici un prepus ieste pasire.”

Iar după încheierea siloghizmului acestuia, palinodiia ritoricească a poftori începu și vatologhiia poeticească prin multă vreme crângăi: „Pasire ieste Strutocamila, pasire ieste; și iarăși dzic: pasire ieste Strutocamila, dihaniia aceasta, Strutocamila, ieste pasire. Pasirea aceasta și dihaniia aceasta ieste Strutocamilă⁷.”

Apoi iarășile hotarăle lohicești în sine înturna, dzicând: „Pasirea să oaă, oaăle sint a pasirii. Struțul să oaă, oaă are Struțul. Iată dară că pasire ieste Struțul.” Apoi iarăși ca dintâi, numai întraltă formă siloghizmul înturna: „Pasirea are pene, Strutocamila are pene. Iată dară că Strutocamila ieste pasire⁸.”

Dimitrie Cantemir este creatorul unei literaturi de foarte bună calitate, eleganța scriiturii, precizia informațiilor, finețea ironiilor putându-l așeza între cei mai buni scriitori români⁹.

Se știe că Dimitrie Cantemir l-a însoțit pe țarul Petru cel Mare în toate expedițiile pe care acesta le-a făcut, atât ca expert militar cât și din dorința de a cunoaște. Dimitrie Cantemir a ajuns inclusiv în Caucaz, la confluența intereselor politice rusești, otomane, persane.

Fără îndoială că perioada petrecută la Constantinopol unde Cantemir a înțeles perfect mecanismul politicii și puterii otomane i-a oferit prilejul de a dobândi cunoștințele pe care nu le putea avea niciun savant occidental.

Așadar, la 300 de ani de când a plecat dintre noi, Dimitrie Cantemir rămâne un creator de gândire istorică, geopolitică, un creator al unei literaturi de foarte bună calitate, un veritabil deschizător de drumuri.

BIBLIOGRAPHY

1. Armbruster, Adolf, *Romanitatea Românilor. Istoria unei idei*, Editura Academiei RSR, București, 1972.
2. Boldea, Iulian, *Istoria limbii române literare*, Universitatea „Petru Maior” Târgu Mureș, 2010.
3. Cantemir, Dimitrie, *Descriptio Moldaviae*, Editura Socec, București, 1909.
4. Idem, *Istoria Ieroglifică*, Editura Litera Internațional, București-Chișinău, 2000.
5. Cantemir, Demetrius, *Istoria creșterilor și descreșterilor Curții Othmannice. Historia incrementorum atque decrementorum Aulae Othomanicae*, traducere românească și indice de Dan Slușanschi. Prefața traducerii românești de acad. Virgil Cândea, Ediția a II-a revăzută Editura Paideia., București, 2012.
6. Călinescu, George, *Istoria Literaturii Române, de la origini până în prezent*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, ediție și prefață de Al. Piru, Editura Minerva, București, 1982.
7. Cândea, Virgil, *Incrementorum et Decrementorum Aulae Othomanicae libri tres*. Textul original latin în forma finală revizuită de autor, București, Editura Roza Vânturilor, 1999.
8. Teodor, Pompiliu, *Interferențe iluministe europene*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1984.

⁷ Dimitrie Cantemir, *Istoria Ieroglifică*, Editura Litera Internațional, București-Chișinău, 2000, p.28.

⁸ *Ibidem*.

⁹ Iulian Boldea, *Istoria limbii române literare*, Universitatea „Petru Maior” Târgu Mureș, 2010, p.5.

ARTECO – A SUCCESSFUL PROJECT FOR THE MUSEUM EDUCATION

Gabriela Radu

Scientific Researcher III, "Gavrilă Simion" Eco-Museum Research Institute, Tulcea

Abstract: The museum, through its educational programs, complete the learning process carried out in schools. They supplement, by adding more interdisciplinary information in different fields, in the case of our project, in the field of artistic education.

The project includes a series of creative, informative and practical activities. Through the program carried out, both the museum and the participants are beneficiaries. The museum by attracting and training young visitors, but also the participants, by assimilating new information and fixing it in a non-formal manner, which does not involve coercive measures or scoring, in a space with a great cultural-artistic load.

Keywords: museum, ecology, recycle, cultural heritage, museum education

„În anul 1988, cu prilejul lansării de către UNESCO a Deceniului Mondial al Dezvoltării Culturii, ICOM a lansat deviza „Muzeele înseamnă educație”, subliniind prin aceasta unul dintre rolurile fundamentale ale muzeului. Simpozioane și întâlniri ulterioare au dezbătut o problemă foarte actuală: ce loc ocupă muzeul în activitatea de educație a unei comunități umane?”¹

„Realitățile timpului arată că, din amplul spectru de factori educaționali de astăzi – familie, școală, mediu universitar, lecturi personale, alte surse de informare și documentare culturală – muzeul a rămas singura instituție în cadrul căreia pot fi satisfăcute și împlinite cerințele de educație estetică a publicului. Pentru aceasta însă, este necesară constituirea în muzeu a unor nuclee de specialiști cu o pregătire specifică, complexă, cu vocație pedagogică, cu un spectru larg de instruire, cu spirit de inițiativă și – nu în ultimul rând – cu dorința reală de a se dedica unui drum pe cât de anevoios, pe atât de necesar astăzi, dar mai ales în perspectivă.”²

Să înveți în muzeu poate fi distractiv și interactiv. Copiii explorează piesele expuse și se inspiră în activitatea educațională din estetica acestora. Programele educaționale interactive și inovatoare ce au loc în muzeu, diversifică oportunitățile de dezvoltare emoțională, estetică, experiențe interactive ce înlocuiesc procesul clasic de învățare.

„Muzeul este instituția culturală care oferă pe lângă transmiterea de informații și posibilitatea relaxării...Indiferent dacă vine în completarea programei școlare sau oferă o serie de informații inedite, vizita în muzeu trebuie să deschidă variate posibilități de manifestare pentru elevi, având permanent în vedere revenirea în muzeu și angajarea lor în proiecte sau activități cu o finalitate certă.”³

Instituția muzeală se integrează în procesul educațional și colaborează cu școlile spre informarea tinerilor. Expozițiile permanente și temporare sunt suportul inițial al activităților

¹ V.Simion, „Spre o nouă știință a muzeografiei: pedagogia muzeală” Colocviu Național de Pedagogie Muzeală vol III Deva 1996, Sibiu 1997, Editura Masib Sibiu 1997 pg. 77

² Idem pg. 78

³ Dana Roxana Hrib, Rodica Ciobanu, Anamaria Tudorie, Raluca Teodorescu, Anca Ioana Serfözö, Ghizela Vonica și Sabin Adrian Luca, „Pedagogia muzeală. Un program de succes” Ed. Altip Alba Iulia 2011, pg.33

pedagogice din spațiul muzeal. Acesta permite relatarea și prezentarea unor exponate ce devin modele în activitatea educațională și posibile repere în educarea estetică a individului. Astfel, în muzeu se creează valoarea formativă și familiarizarea elevilor cu structuri vizuale inedite.

„Cunoștințele acumulate îl fac pe elev să dezvolte pentru viitor rezultatele acestor acumulări, înconjurându-se în intimitatea sa interioară și exterioară cu sentimente, obiecte sau efecte estetice.”⁴ Pe lângă această influență, unii reușesc să își deschidă noi orizonturi de exprimare prin creație, spre acceptarea a tot ceea ce ne înconjoară, spre evaluarea obiectivă a desfășurării vieții cotidiene.

„În urma experiențelor și cunoștințelor dobândite, elevul devine mai târziu un om capabil să modifice lumea înconjurătoare după idealurile estetice și artistice căpătate, devenind capabil să introducă mai mult frumosul în compartimentele vieții sale. Sensibil și cunoscător de frumos devine civilizat, cu respectul cuvenit a tot ce se află în jurul său, influențând în bine și împlinindu-și viața în mod fericit.”⁵

Programele de pedagogie muzeală sunt întâlnirea dintre viziunea personalului muzeal implicat și viziunea tinerilor participanți. Activitatea pedagogică este un instrument de conștientizare a comunității, prin aceasta, alături de copii, sunt atrași în cadrul evenimentelor colegi, prieteni, părinți, bunici, cu toții fiind invitați să perceapă muzeul ca pe o instituție vie, dinamică, pentru a oferi acestora experiențe culturale de calitate.

„Structura diversificată a publicului vizitator continuă să rămână în atenția specialiștilor de muzeu. Un segment preponderent și constant îl reprezintă publicul școlar de toate vârstele. Pentru elevi, principalul for responsabil cu instrucția este școala. Caracterul didactic al orelor de clasă se îmbogățește și extinde în sfera educației și prin intermediul activităților extrașcolare organizate de profesori. În ce măsură participă muzeul la realizarea obiectivelor extrașcolare?”⁶

Proiectul ridică întrebări despre importanța adaptării și adoptării unor strategii care pot minimaliza barierele de înțelegere a importanței educației ecologice.

În cadrul Complexului Muzeal de Patrimoniu Cultural Nord-Dobrogean: Muzeul de Artă – Casa Avramide Tulcea se desfășoară permanent programe educaționale ce se adresează atât copiilor cât și adulților. Acestea sunt proiecte clasice realizate în parteneriat cu școala, sau activități educative după școală sau de vacanță, concursuri de pictură pentru toate vârstele cât și proiectii tematice care pun în valoare activitatea muzeală din spatele expozițiilor. Unele proiecte extrașcolare desfășurate au avut ca scop să sensibilizeze tinerii cu privire la activitatea de ecologizare a mediului înconjurător și cum activitatea se desfășoară într-un spațiu al creației, prin acest proiect participanții sunt învățați că materialele din jurul nostru ce nu mai au utilizarea inițială pot primi o utilizare secundară și anume, realizarea de diferite forme volumetrice inspirate din natură sau din așezările umane cele mai apropiate de natură și anume spațiul rural. În zona Nord-Dobrogeană sunt înregistrate peste 30 de rezervații naturale, pe lângă binecunoscuta Delta Dunării ce ocupă peste 40% din suprafața județului. Ecologizarea, reciclarea sunt activități cu un important impact asupra conservării acestor zone și pentru o bună valorificare a acestora.

Activitatea ecologică ce a fost promovată prin proiectul ce urmează a îl prezenta a început să se desfășoare sporadic din anul 2014, în cadrul atelierelor dedicate celor mici, după școală. În anul 2016 acesta s-a concretizat în proiecte educaționale dedicate școlilor.

⁴ V.Simion, „Spre o nouă știință a muzeografiei: pedagogia muzeală” Colocviu Național de Pedagogie Muzeală vol III Deva 1996, Sibiu 1997, Editura Masib Sibiu 1997 pg. 106

⁵ Elisabeta Cujbă, Dela ora de desen la expoziția din muzeu, Colocviu Național de Pedagogie Muzeală vol III Deva 1996, Sibiu 1997, Editura Masib Sibiu 1997 pg. 107

⁶ Camelia Cristofor „Corelația muzeu- școală cerință a competitivității muzeale - Colocviu Național de Pedagogie Muzeală vol III Deva 1996, Sibiu 1997, Editura Masib Sibiu 1997 pg. 53

Prin intermediul programului „ArtEco”, instituția noastră și-a propus obiective pe termen scurt, mediu și lung. Pe termen scurt se urmărește încurajarea elevilor din ciclul primar și gimnazial, să devină familiali cu spațiul muzeal prin recurența în vizitare, să descopere muzeul, să își dezvolte creativitatea prin vizualizarea expozițiilor, reușind să învețe să devină mai creativi prin activități relaxante.

Pe termen mediu, s-a urmărit conștientizarea comunității prin eveniment, atât cu privire la importanța instituției muzeale dar și cu privire la menținerea unui mediu curat.

Pe termen lung, scopul proiectului este de a atrage copiii și tinerii în spațiile muzeale și a forma viitorul public pentru muzee, se dorește stimularea dorinței de a reveni în muzeu, muzeul ca spațiu de relaxare, culturalizare și educare.

Temele abordate au fost inspirate din formele vegetale (narcise, floarea soarelui), zoomorfe (omida, broasca țestoasă, curcan, lăcusta, bufnița, păun, porci, oaie, vacă) sau din spațiul rural (casă, fântână). Aceste forme volumetrice trebuiau ornamentate cu ajutorul imaginației sau inspirat din natură, în cazul elementelor din mediul rural, copiii au fost ajutați cu materiale fotografice în care erau astfel de elemente expuse pe forme. Proiectele pedagogice desfășurate conțin și vizite în spațiile muzeale. Contemplând expozițiile temporare și permanente copiii se pot inspira din elementele decorative observate în creațiile artistice.

Principiile de elaborare a proiectului au fost:

- asigurarea caracterului dinamic și deschis în studiul artelor plastice
- construirea planului de activitate adaptat competențelor și aptitudinilor spre formarea personalității elevilor

- introducerea noțiunilor de reciclare în funcție de cunoștințele copiilor (adaptarea proiectului la particularitățile categoriei de vârstă, în funcție de pregătirea și dezvoltarea intelectuală a copiilor)
- urmărirea progresului de învățare a participanților.

Structura planului de activitate este compusă din obiectivele generale ale cursului, competențele specifice, activitățile de învățare, conținutul învățării și resursele deținute pentru desfășurarea activității.

Obiectivele generale ale proiectului sunt de a conferi elevilor posibilitatea să dobândească abilități de cunoaștere a frumosului, a artelor plastice, în special a creațiilor inspirate din mediul natural local ce după alipirea teritoriului dobrogean a devenit loc de pelerinaj al artiștilor, curentul artistic fiind cunoscut sub numele de Școala de la Marea Neagră, în cadrul căruia artiștii se inspirau din peisajele deltaice, marine sau de stepă sau din cultura multietnicității locale.

Se urmărește înțelegerea limbajului de specialitate, conștientizarea corelării societății umane cu mediul înconjurător, natura ca sursă de inspirație pentru artiștii plastici și nu numai.

Un alt obiectiv este acela de a determina tânăra generație să conștientizeze importanța păstrării, protejării naturii, prin reciclare.

Obiectivele de referință în proiectul didactic desfășurat sunt: cunoașterea elementelor de expresivitate plastică, cunoașterea evoluției artelor plastice în spațiul românesc în general,

și în cel Nord-Dobrogean, în special, cunoașterea importanței și modalităților de ecologizare a mediului înconjurător.

Mijloacele de realizare, desfășurare a activității educaționale au fost în primul rând expozițiile permanente și temporare din spațiul muzeal, materiale reciclate cărora li s-a modificat utilitatea inițială, devenind alături de alte elemente reciclate, diferite forme plastice,

de asemenea, pentru a atrage atenția asupra proiectului, am utilizat fotografiile ce exemplificau acțiunea nocivă a deșeurilor asupra mediului înconjurător.

Programul este desfășurat în colaborare cu unitățile școlare. Materialele reciclate au fost atent selecționate, curățate, dezinfectate, astfel încât să nu existe nici un risc de transmitere a unor germeni patogeni utilizatorilor. Copii ce au participat la atelierul de creație au fost îndrumați spre a recicla, în prealabil, prezentându-li-se efectele nocive ale dispersării deșeurilor în natură.

Participarea la programul ArtEco a avut impact asupra grupurilor participante, acestea revenind ca parteneri în activitatea pedagogică desfășurată și totodată implicându-se și în alte activități de ecologizare.

BIBLIOGRAPHY

1. Hrib D. R., Ciobanu R., Tudorie A., Teodorescu R., Serfözö A. I., Vonica G. și Luca S. A., *Pedagogia muzeală. Un program de succes*. Ed. Altip Alba Iulia 2011
2. Articole:
3. Oberlander –Târnoveanu I., *Educația muzeală și noile tehnologii de comunicare*, Colocviu Național de Pedagogie Muzeală vol III, Editura Masib Sibiu 1997 pg.9-13
4. Popa L.A., 2003, *Muzeul și publicul-tendențe actuale*, Revista Muzeelor nr.3-4, pg. 33-39

5. Cosma A., Pungă D., Varga M., Simion V., *Pedagogia muzeală între deziderate și realități. Programe și perspective 2003*, Revista Muzeelor nr.3-4, pg.44-64
6. Cristofor C., *Corelația muzeu - școală cerință a competitivității muzeale*, Colocviu Național de Pedagogie Muzeală vol III Editura Masib Sibiu 1997 pg. 53-56
7. Cujbă E., *De la ora de desen la expoziția din muzeu*, Colocviu Național de Pedagogie Muzeală vol. III, Editura Masib Sibiu 1997 pg. 105-107
8. V. Simion, *Spre o nouă știință a muzeografiei: pedagogia muzeală*, Colocviu Național de Pedagogie Muzeală vol. III Editura Masib Sibiu 1997 pg. 77-78

INTERWAR PERCEPTIONS ABOUT EMANCIPATED WOMAN: MARIA M. POPP'S CASE

Diana-Mihaela Păunoiu

Researcher III PhD, Institute for Studies in Social Sciences and Humanities
'C.S. Nicolăescu-Plopșor', Craiova

Abstract: In this paper we propose an extension of a personal older research about the personality and activity of Maria M. Popp, one of the most representative figures of feminist movement in the interwar period in Romania in general, and in Oltenia in particular. If the contribution of Maria M. Popp to social and political emancipation of women is well known and already represented study subject for some interested specialists, still, subject about perception, especially masculine, of Maria M. Popp, as successful emancipated women is still open to research. Therefore, we proposed an analytical incursion, especially in some documentary sources of the time, with the purpose of verifying and highlight, what was the report between the traditional and non-traditional roles, in the characterisation and perception of an emancipated woman.

Keywords: emancipated women, Maria Popp, interwar perceptions, traditional roles, non-traditional roles.

Introducere

Una dintre femeile de succes ale perioadei interbelice a fost Maria M. Popp (Pop), care provenea dintr-o familie cu rădăcini în elita societății românești. Născută în familia Marocneanu (Toma și Elena), Maria era descendentă, pe linia genealogică maternă, a unor vechi familii oltenești: neamul Urdărenilor și cea a serdarului Dimitrie Aman. De asemenea, era verișoară primară cu diplomatul Nicolae Titulescu. Familiile Aman, Urdăreanu și Marocneanu au jucat un rol important în viața culturală, economică și politică a societății românești. Pe lângă educația primită în țară, Maria a studiat cinci ani la un pension din Franța. Soțul Mariei, Mihail N. (Mișu) Popp, născut la Craiova, în familia politicianului liberal Nae T. Popp, a fost moșier oltean și om politic, având preocupări pentru răspândirea culturii în mediul rural românesc. Aa sprijinit emanciparea soției sale, cât și activitățile acesteia în sfera publică, menite să ajute emanciparea altor femei. Maria a fost prima femeie care și-a exercitat dreptul matrimonial, prin semnarea unui act public, fără consimțământul soțului său, cu ocazia cumpărării unei moșii pe numele ei¹.

Plecând de la ipoteza potrivit căreia femeile au constituit (și încă constituie) o categorie analitică neomogenă și că o cercetare a vieții acestora în interbelic necesită o abordare particularizată pe mai multe nivele/subcategorii sociale și culturale, subiectul nostru vizează femeia emancipată de succes – femeia din categoria elitelor socio-economice, cea care a contribuit, prin activitatea sa publică, la crearea unui cadru favorabil pentru îmbunătățirea, în ansamblu, a condiției și vieții femeilor în perioada interbelică.

În acest articol ne-am propus să extindem o cercetare personală mai veche asupra personalității și activității Mariei M. Popp, una dintre cele mai reprezentative figuri ale mișcării feministe din perioada interbelică, din România, în general, și din Oltenia, în particular. Dacă contribuția Mariei M. Popp la emanciparea politică și socială a femeilor a reprezentat deja obiect de studiu pentru unii specialiști interesați, totuși, subiectul despre percepția, în special, masculină, a Mariei M. Popp, ca femeie emancipată de succes rămâne deschis cercetării. De aceea, ne-am propus

¹ Gabriela Braun, Mariana Leferman, Tudor Nedelcea, Toma Rădulescu, *Familia Aman*, Craiova, Editura Aius, 2003, pp. 16-18; Tudor Nedelcea, *Centenar Biblioteca „Aman”*, Craiova, Editura „Sim Art”, 2008, p.7-8; Ana-Maria Rădulescu, *Conservatorii în Oltenia. Dolj, 1899-1913*, Craiova, Editura Aius, 2004, pp. 235-236; I. P. Țuculescu, *Siluate proeminente*, București, Editura „Atheneu”, f. a., p. 287.

o incursiune analitică, îndeosebi în unele surse documentare ale vremii, cu scopul de a verifica și releva, care era raportul dintre rolurile tradiționale și cele non-tradiționale, în caracterizarea și percepția femeii emancipate.

Câteva aspecte despre condiția femeii, feminism, emancipare și schimbare

Diferența conceptuală dintre emancipare și feminism este evidențiată în lucrarea scrisă de Cirstina Sircuța. Autoarea subliniază importanța delimitării celor două concepte în studiile și analizele privind istoria femeilor, concluzionând că emanciparea, văzută ca un segment important al modernizării sociale interbelice, apare și se dezvoltă natural în contextul schimbărilor de natură politică, economică și socială conturate la sfârșitul Primului Război Mondial și al evoluțiilor ulterioare. Emanciparea se referă la posibilitatea și oportunitățile de afirmare și extindere a activității femeilor în spațiul public. În schimb, feminismul apare ca efect al accentuării militantismului social și politic al celor care au vizat și dorit schimbarea statutului social și politic al femeilor:

„Conceptul de emancipare se referă la creșterea autonomiei femeilor, ca urmare a îmbunătățirii situației lor economice, juridice, sociale și politice. În timp ce emanciparea este un proces obiectiv, se desfășoară de la sine, ca efect al modernizării, feminismul include o accentuare a acțiunilor sociale și politice de revendicare a drepturilor pentru femei, fapt care urmărește schimbarea ordinii patriarhale”².

Potrivit cadrului legislativ românesc din secolul al XIX-lea, valabil și la sfârșitul Primului Război Mondial, femeia măritată avea același statut ca minorii și alienații, făcând-o dependentă față de genul masculin (tată, soț, fiu și alte rude masculine). În sfera privată, bărbatul, „capul familiei”, era șeful femeii și copiilor. Această autoritate din universul casnic era dublată și de autoritatea publică incontestabilă a bărbatului, femeii interzicându-i-se o serie de drepturi civile, precum: dreptul să încheie contracte și să se prezinte în fața justiției fără acordul prealabil al soțului, dreptul de gestionare a propriei zestre etc.³.

La fel ca și în alte țări europene (și din afara spațiului european), și în România s-a dezvoltat o puternică mișcare feministă care, în perioada interbelică, a militat pentru recunoașterea drepturilor politice și civile, care să scoată femeia de sub incidența prevederilor conservatoare de inspirație napoleoniană, precum și pentru dreptul la educație al femeilor și accesul acestora la meserii care, tradițional, erau permise doar bărbaților. În perioada interbelică, s-au obținut pași importanți pentru îmbunătățirea condiției femeii: femeile au primit drept de vot și de candidatură la alegerile locale (1929); s-a anulat prin lege incapacitatea civilă a femeii măritate (1932); s-a acordat femeilor, prin constituție, drept de vot parlamentar și dreptul de a fi eligibile pentru Senat (1938). Cu toate acestea, schimbarea cadrului legislativ nu a însemnat schimbarea instantanee și a mentalității colective sau a practicilor sociale, o bună parte dintre femei continuând să rămână, *de facto*, subordonate tatălui sau soțului⁴.

Această realitate a avut cauze multiple, fiind în esență un efect al acumulărilor culturale, juridice și socio-economice din societatea românească antebelică, care au menținut, de-a lungul timpului, statutul de inferioritate al femeii față de bărbat atât în spațiul public, cât și în cel privat. Inegalitatea de gen, transmisă din generație în generație, s-a menținut și după recunoașterea drepturilor civile și politice ale femeilor, fiind reflectată în mentalitatea colectivă privind rolurile tradiționale ale femeii, în sfera economică, unde munca femeilor era mai prost plătită comparativ cu

² Cristina Sircuța, *Viața femeilor în România interbelică*, Cuvânt înainte de Victor Neumann, postfață de Armin Heinen, București, Editura Oscar Print, 2016, p. 30.

³ Vezi, Alin Ciupală, *Femeia în societatea românească a secolului al XIX-lea: între public și privat*, București, Editura Meridiane, 2003, pp. 17-20; Maria Bucur, Mihaela Miroiu, *Nașterea cetățeniei democratice: femeile și puterea în România modernă*, traducere din engleză și adaptare de Magda Dragu și Mihaela Miroiu, București, Humanitas, 2019, p. 45-52; Ștefania Mihăilescu, *Din istoria feminismului românesc: studiu și antologie de texte (1929-1948)*, Iași, Polirom, 2006, p. 23; Mihaela Bărbieru, *Aspect regarding the political and social Organisation of Woman in Romania in the Interwar Period*, în Claudiu Marian Bunăiașu, Elena Rodica Opran, Dan Valeriu Voinea (eds.), *Creativity in Social Science*, Craiova, Editura Sitech, 2015, p. 130-140.

⁴ Ștefania Mihăilescu, *op. cit.*, p. 24; Maria Bucur, Mihaela Miroiu, *op. cit.*, 2019, p. 62-64.

a bărbaților⁵ sau menținerea „în umbra” bărbaților, pe poziții secundare, a femeilor care practicau meserii non-tradiționale⁶ etc.

Referitor la remunerarea într-un quantum mai mic a femeilor, precum și la menținerea unei situații anacronice și discriminante privind avantajele salariale oferite bărbaților, considerați „capi de familie”, facilități neacordate femeilor aflate în situația de a fi singurele întreținătoare de familie, considerăm elocvent următoarul citat:

„Oricare ar fi tipul de muncă, femeia este plătită mai puțin decât bărbatul cu 20, 30, 40 și chiar 50 de procente; și aceasta cu toate că execută aceeași tip de muncă, în aceleași condiții, cu aceeași capacitate și cu aceeași sârguință. Chiar și acolo unde femeile se fac cel mai mult auzite și unde sunt mult mai numeroase decât bărbații – este cazul industriei textile – ele sunt plătite cu 20-50% mai puțin decât bărbații. (...) contractele colective de muncă prevăd un salariu special pentru femei, în general mai mic”⁷.

Chiar și în puținele domenii în care salarizarea femeilor era egală cu a bărbaților (manufacturile etatizate de tutun și chibrituri, munca portuară etc.), contractele de muncă conțineau inegalități/discriminări de gen, stipulând avantaje financiare pentru bărbații, întreținători de familie, dar nu și pentru situația similară a femeilor:

„Aceste contracte prevăd pentru bărbați *alocații familiale*, dar numai pentru acei bărbați care pot fi considerați *capi de familie*; **nu se acordă nimic asemănător femeilor, nici în cazurile – frecvente – în care ele însele sunt capi de familie.** (...) În general, *salariul minim pentru femei este mult inferior minimului necesar pentru asigurarea existenței*, ... Nu există printre lucrătoare decât foarte puține femei care să aibă a-și acoperi doar nevoile personale. Căsătorite sau nu, ele au întodeauna în grija lor un anumit număr de persoane dependente”⁸.

Realitățile interbelice referitoare la munca femeilor, evidențiate mai sus, sunt elocvente arătând faptul că emanciparea femeii s-a făcut într-o societate ancorată, încă, puternic în tipare mentale ale sistemului patriarhal, femeile fiind în continuare considerate *de facto* într-un raport de inegalitate și inferioritate în raport cu bărbații. Schimbarea survenită ca urmare a recunoașterii drepturilor civile și juridice ale femeilor, corelată și cu contextul socio-economic creat de criza economică începută în 1929, a făcut ca emanciparea celor mai multe dintre femei să însemne, în practică, o complicare a vieții lor atât în spațiul public, cât și în cel privat. În termenii de astăzi, am putea spune că ziua lor de muncă s-a dublat, la sarcinile cotidiene derivate din rolul tradițional al femeii (mamă-soție-gospodină) adăugându-se sarcinile de serviciu (indiferent de domeniul de activitate), complicarea vieții lor fiind augmentată, îndeosebi în cadrul categoriilor socio-profesionale sărace, și de criza familiei tradiționale⁹.

În spațiul românesc, emanciparea femeii a fost un fenomen amplificat de mișcarea feministă, însă a rămas subordonat evoluțiilor economice, sociale și politice din societatea românească interbelică și a fost influențat de mentalitatea predominant patriarhală a epocii.

⁵ Calypso Botez, *Răspuns la chestionarul Biroului Internațional al Muncii privind condițiile de muncă ale femeilor din România*, în Theodora-Eliza Văcărescu, „Personajele acestea de mâna a doua”. *Din publicațiile Școlii Sociologice de la București*, București, Editura Eikon, 2018, p. 312-318 (publicat prima dată în limba franceză în „Arhiva pentru Știința și Reforma Socială”, Rubrica Arhiva Documentară, an XV, nr. 1-2, 1937, p. 157-161).

⁶ Vezi, pentru perpetuarea inegalității de gen în domeniu Sociologie Theodora-Eliza Văcărescu, *op. cit.*, p. 29-66. Pentru situația femeii-funcionară în raport cu bărbatul-funcionar, vezi Mihai Volutză, „Câteva cuvinte asupra rolului femeii ca funcionară de birou” (doc. 46) și Elena Cristache-Măcin, „Femeia ca funcionară de birou” (doc. 51), ambele în Florina Sas, Andrei Florin Sora, ed., *Lungul drum spre primul Statut al funcționarilor publici din România: deziderate, (ante)proiecte, legislație, opinii și dezbateri (1918-1923)*, studiu introductiv de Andrei Florin Sora, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2019, p. 339-341, 413-415.

⁷ Calypso Botez, *Răspuns la chestionarul Biroului Internațional al Muncii privind condițiile de muncă ale femeilor din România*, în Theodora-Eliza Văcărescu, *op. cit.*, p. 314.

⁸ *Ibidem*, p. 314-315.

⁹ Veturia Manuilă, *Pauperismul și criza familială într-un cartier mărghinaș al Bucureștilor (Tei)*, în „Revista Sociologică”, an IV, nr. 4-6, 1939, p. 170-180, inclus și în volumul Theodora-Eliza Văcărescu, *op. cit.*, p. 509-523.

O caracteristică a feminismului românesc este că fenomenul s-a manifestat „de sus în jos”¹⁰: dinspre elitele feminine ale vremii (care au dorit schimbarea și au acționat pentru schimbare) spre femeile aparținând claselor socio-culturale mijlocii și până la cele sărace (pentru care schimbarea a presupus adaptarea la o viață cu noi provocări, cu dobândirea unei autonomii, de cele mai multe ori, incomplete, față de genul masculin, fiecare receptând, asimilând și resimțind schimbarea și emanciparea diferit, în funcție de o varietate de factori: mediul de locuire (urban – rural), gradul științei de carte atins, familia de proveniență, condițiile economice etc. Neconstituind o categorie socială unitară, o analiză a vieții femeilor din perioada interbelică presupune o abordare particularizată a oportunităților și realităților create de feminism și emancipare¹¹. De menționat este și faptul că, în perioada analizată, mișcarea feministă și cea privind emanciparea femeii nu au vizat schimbarea rolurilor de gen în cadrul familiei și obținerea unui raport masculin – feminin echitabil privind activitățile casnice, munca din gospodărie și creșterea copiilor continuând să rămână în sfera de responsabilitate feminină.

În ceea ce privește percepția și înțelegerea masculină privind emanciparea femeilor interbelice, aceasta a avut limitele ei în epocă, în sensul că și atunci când personalități socio-culturale și politice masculine reprezentative au susținut emanciparea femeii, ca pe o adaptare sau integrare firească a femeii la evoluțiile economice și culturale din societatea românească, nu au văzut și susținut emanciparea și prin modificarea rolurilor de gen. De altfel, la vremea respectivă nici femeile nu au gândit/urmărit ca schimbarea din viața publică, să producă sau să fie completată prin redistribuirea responsabilităților din sfera casnică între bărbat și femeie. Astfel că, indiferent de rolul avut în societate, femeia a continuat să dețină și rolul tradițional de mamă-soție-gospodină.

O imagine de ansamblu a percepției privind importanța femeii într-o gospodărie se regăsește în citat redat mai jos, extras din lucrarea „Amintiri și gânduri”, în care Henri H. Stahl, povestind despre momentul construcției Muzeului Satului Românesc, sublinia rolul important și complex al femeii-gospodine în activitățile din sfera privată:

„Când casele erau pe terminate, am adus pe șantier și gospodine din satele respective. Priveliștea a început să se schimbe. Din șantier, satul nostru a ajuns să fie chiar sat. O mână de femei și pricepera bunei gospodine însemna foarte mare lucru. Mai întâi femeia, puțin cicălitoare, cum îi șade ei bine, uneori, a început a grăbi treaba și a se arăta nemulțumită: asta lipsește, asta nu-i făcut, aici n-ați fost oameni harnici. «Că dacă eram eu de la început, spunea una, două perechi de case ridicați până acuma». Și oamenii, mai de voie, mai de nevoie, s-au pus să facă **pe placul gospodinelor, că a lor este de fapt casa și ele sunt stăpâne acolo**. Și ele știu unde câte trebuie la o casă, ce-i prierște găinii și porcelor, unde trebuie să stea lada de zestre și ceaul și unde e locul fiecărui lucru: război, rășchitoare, ..., și câte și mai câte sunt în gospodăria omului”¹².

Deși, Stahl făcea referire la femeia din mediul rural, portretul feminin reliefat mai sus rămânea valabil și pentru mediul urban.

Multe dintre personalitățile masculine ale vremii înțelegeau ca posibilă emanciparea femeilor prin menținerea și valorizarea rolului tradițional. Creșterea gradului de cultură în rândul femeilor era văzută ca având, în primul rând, o funcție socială importantă, deoarece o mamă educată putea la rândul ei să contribuie la formarea viitorilor cetățeni, utili statului. Un exemplu în acest sens, poate fi concepția/viziunea despre învățământul diferențiat pentru fete și băieți a lui Nicolae Iorga, una dintre cele mai reprezentative personalități masculine românești. Apreciind că sistemul de învățământ introdus în 1864 era neadecvat pentru pregătirea fetelor („un program greșit înrăi lucrurile, impunând fetelor aceleași materii ca și băieților”¹³), acesta considera, la începutul

¹⁰ Cristina Ungureanu, *Taină și sens în Povestea vieții mele, capodopera Mariei, Regina României: analiză narativ-discursivă*, București, Curtea Veche Publishing, 2021, p. 280.

¹¹ Cristina Sircuța, *op. cit., passim*.

¹² Henri H. Stahl, *Amintiri și gânduri din vechea școală a „monografiilor sociale”*, București, Editura Minerva, 1981, p. 330-331.

¹³ Nicolae Iorga, *Femeile în istoria neamului nostru – chipuri, datine, fapte, mărturii*, ediție îngrijită și postfață îngrijită de Lucian Pricop, București, Editura Cartex, 2002, p. 154.

secolului al XX-lea, că învățământul fetelor trebuia să fie specific naturii femeiești și să cuprindă 4 tipuri de școli de fete: școli de lux pentru educația fetelor bogate, în spiritul național românesc și al religiei creștine; școli de carieră, pentru a profesa în învățământ; școli de meserii, cu scopul înlocuirii străinilor în meseriile exercitate de femei și școli de „cultură în adevăr femeiască”. Școlile din ultima categorie, axate pe literatură, artă și cultură practică, ar fi putut să ofere fetelor o educație potrivită pentru menirea lor, respectiv educația: „prin care femeia poate fi în adevăr *mângâietoarea bărbatului obosit de lupte, mama unor copii pe care e chemată a-i pregăti pentru viață, stăpâna adevărată între cele patru ziduri ale casei sale*” (subl. autoarei)¹⁴. Potrivit aceleiași concepții, școlile de carieră nediferențiate pentru fete și băieți, „năpădesc fără dreptate și distrug ramuri cu mult mai folositoare ale învățământului femeiesc. Ele strică în mare parte viața acelor care le-au urmat fără a-și face apoi o carieră, prin aceea că, fără cunoștințele plăcute sau cele folositoare, dau un balast științific de care e legată întotdeauna trufia”¹⁵. Nicolae Iorga a fost unul dintre susținătorii recunoașterii drepturilor civile și politice ale femeilor, însă a rămas fidel concepției tradiționaliste privind menținerea rolului primordial al femeilor¹⁶.

Cu toate că, în perioada interbelică, în spațiul românesc, emanciparea economică și profesională a femeilor se diversificase, fiind femei care practicau profesii în domenii considerate, până atunci, ca fiind exclusiv masculine (ingineria, avocatura, arhitectura, chirurgia, medicina legală, filosofia, învățământul universitar etc.), în mentalitatea colectivă predomina, încă, convingerea că numai anumite profesii erau potrivite pentru femei (învățământ, asistență socială ș.a.)¹⁷. Această realitate interbelică este confirmată și de activitatea din domeniul administrației publice (unde asistența socială era rezervată femeilor), pe care Maria Popp a desfășurat-o în calitate de ajutor de primar.

Deoarece activitatea acestei personalități oltene a reprezentat deja obiect de studiu (rămânând, în opinia mea, însă, deschis cercetării), regăsindu-se atât între preocupările personale mai vechi¹⁸, cât și ale altor specialiști¹⁹, referirile la acest subiect sunt făcute doar pentru a oferi imaginea de ansamblu privind complexitatea acțiunilor și importanța pe care Maria Popp a avut-o în cadrul mișcării feministe românești, în culturalizarea femeii oltene, precum și în schimbarea mentalității colective.

Maria M. Popp (Pop) – o femeie emancipată de succes

Maria Popp a fost una dintre cele mai remarcabile figuri feminine din perioada interbelică. Profilul său se circumscrie tipologiei femeii emancipate aparținând elitelor socio-economice și culturale ale vremii. Între 1910-1940, și-a conturat și consolidat o carieră – toate activitățile din afara spațiului domestic – atât în domenii considerate, tradițional, feminine, cât și în domenii non-tradiționale, percepute ca masculine, parcurgând o serie de etape: de la filantropie și asistență socială, la feministă militantă și până la pătrunderea în sfera politicii, devenind, în 1939, prima femeie senator din România.

Și-a început activitatea publică prin implicarea în acțiuni caritabile și de asistență socială în cadrul Societății Crucea Roșie în perioada antebelică, și în timpul primului război mondial (Craiova

¹⁴ *Ibidem*, p. 156.

¹⁵ *Ibidem*, p. 157.

¹⁶ Vezi, pentru diferite percepțiile privind emanciparea femeilor, Cristina Sircuța, *op.cit.*, p. 247-267.

¹⁷ *Ibidem*, p. 147-154.

¹⁸ Diana-Mihaela Păunoiu, *Maria M. Popp – reprezentantă a mișcării feministe din Oltenia. Prima femeie senator din România*, în vol. editat de Uniunea Internațională a Femeilor Române, UNIFERO Inc., „Referatele Conferințelor 2008-2010. Profesionalism și Dedicatie”, București, Editura Anamarol, 2011, p. 85-88 (rezumat); textul integral fiind publicat în limba engleză (*Maria M. Popp – Representative of the Feminism Movement in Oltenia*), în „Buletinul Centrului pentru Dialog între Științe și Teologie”, anul IX, nr. 1/2012, p. 194-204; completând versiunea anterioară, menționăm *Contribuția Mariei M. Popp la apariția și dezvoltarea mișcării feministe din Oltenia*, în *Istoricul Dinică Ciobotea la 70 de ani*, coord.: Eugen Petrescu, Constanțiu Dinulescu, Craiova, Editura Universitaria, 2017, p. 398-406.

¹⁹ Anemari Monica Negru, *Maria Pop, o lideră a mișcării feministe din Oltenia*, în „Orizonturi culturale italo-române”, revistă interculturală bilingvă, an XII, nr. 7-8, iulie-august 2022; Dorina Tomescu, Smaranda Bilț, *Maria Mișu Pop – reprezentantă a mișcării feministe românești în perioada interbelică*, în *Revista Muzeului Național de Istorie a României*, XII/2000, p. 357-364.

și Iași) contribuind la organizarea spitalelor de răniți. A rămas consecventă domeniului în toată perioada interbelică, în 1939 fiind vicepreședinta Comitetului Central de Asistență Socială din Ținutul Olt²⁰. Decorată în mai multe rânduri („Meritul sanitar”, „Avântul Țării, Ordinul „Crucea Regina Maria”²¹ ș.a.), Maria Popp a fost una dintre doamnele perioadei interbelice pe care Regina Maria s-a putut sprijini în acțiunile caritabile și pe care a consemnat-o în memoriile sale:

„Așa cum descrie în memoriile sale, Regina a fost adesea acompaniată în munca de a-i sprijini și de a-i ajuta pe cei nevoiași de către un număr mic de femei, cu resurse financiare relativ puține, dar cu dorința vie de a lucra spre binele orfanilor, văduvelor și nevoiașilor. Printre numele sonore pe care le evocă, se numără Hélène Pherekyde, Alexandrina Gr. Cantacuzino, Olga Sturdza, Simona Lahovary și Maria Pop, care au o activitate filantropică continuă, toate fiind implicate într-o mișcare feministă”²².

O componentă importantă din cariera Mariei Pop a fost militantismul feminist, manifestat la nivel local și regional, național și chiar, internațional. Această etapă a prins contur în timpul refugiului în Moldova din timpul războiului, unde împreună cu alte femei refugiate din elita societății (Ella Negruzzi, Calypso Botez, Elena C. Meissner, Maria Buțureanu, Eleonora Stratilescu etc.) au pus bazele mișcării feministe românești, prin conferințe săptămânale în Aula Universității din Iași și înființarea, în iulie 1918, a „Asociației pentru Emanciparea Civilă și Politică a Femeilor din România” (AECPPFR), sub președinția Elenei C. Meissner. Scopul asociației prevedea acțiuni multiple și diverse, cuprinzând patru domenii: educativ, politic, social și cultural, fiind gândit astfel încât să se caute și să se găsească soluții pentru îmbunătățirea în ansamblu a vieții femeilor. Astfel, între obiectivele asociației se regăseau: emanciparea civilă și politică a femeilor; combaterea prejudecăților și concepției generale privind menirea femeii; accesul femeilor în toate funcțiile publice și profesiile libere, tehnice și sanitare; realizarea unei solidarizări a femeilor din toate straturile sociale; înființarea de birouri de informare și sfat moral pentru femei; înființarea de ateliere și magazine pentru desfacerea produselor muncii feminine, pregătirea fetelor pentru munca socială și viața cetățenească; cercetarea paternității; combaterea analfabetismului și înființarea de școli pentru adulți; îndrumarea femeilor către comerț și practicarea unei meserii; răspândirea cunoștințelor elementare de gospodărie și igienă; combaterea plăgilor sociale (alcoolism, jocuri de noroc, prostituție etc.); combaterea descreșterii populației; susținerea copiilor de școală din altă localitate prin înființarea de cămine care să-i găzduiască²³.

După terminarea războiului, în decembrie 1918, Maria Popp înființează la Craiova, o filială a AECPPFR. De asemenea, a fost președinta filialelor craiovene a Consiliului Național al Femeilor Române și a Uniunii Femeilor Române. Din 1919, Maria Popp devine membră a Societății „Prietenii Științei” din Craiova, iar din 1924, vicepreședintă a Consiliului de Administrație și președinta Comitetului Protector al societății. A fost membră corespondentă a Secțiunii Feminine din cadrul ASTRA, și, din 1925, membră a Secțiunii de Studii feminine din cadrul Institutului Social Român²⁴, condus de Dimitrie Gusti. De asemenea, a fost membră în Societatea pentru ocrotirea orfanilor „Principele Mircea”, Societatea Ortodoxă Națională a Femeilor Române, Societatea Invalizilor. Această apartenență „profesională” nu este deloc întâmplătoare pentru activitatea Mariei Popp. Toate societățile/instituții menționate au jucat un rol important în refacerea și reformarea societății românești afectată de război, precum și de criza economică din 1929-1933. În acest context, credem că trebuie apreciată activitatea Mariei Pop.

În calitate de lideră a mișcării feministe, a ținut o serie de conferințe pentru a convinge opinia publică olteană despre importanța emancipării civile și politice a femeii; a făcut, împreună cu alte femei oltence, propagandă electorală în timpul alegerilor parlamentare din 1919 și 1921 în

²⁰ Serviciul Județean Dolj al Arhivelor Naționale, fond Rezidența Regală a Ținutului Olt, dosar nr. 237/1939, f. 7.

²¹ Victoria M. Păsculescu, *Feminismul în Oltenia*, în „Arhivele Olteniei”, Craiova, anul VIII, nr. 41-42, ianuarie-aprilie 1929, p. 169.

²² Cristina Ungureanu, *op. cit.*, p. 282.

²³ Paraschiva Căncea, *Mișcarea pentru emanciparea femeii în România 1848-1948*, București, Editura Politică, 1976, p. 97.

²⁴ Victoria M. Păsculescu, *art. cit.*, în loc. cit., p. 170.

favoarea candidaților care susțineau revendicările feministe; a lansat un apel învățătoarelor din Oltenia pentru a se alătura mișcării și pentru a activa în direcția cooptării femeilor din mediul rural. De asemenea, au fost înființate: un atelier, unde au primit de lucru acasă peste 300 de femei; o școală pentru femei, unde acestea învățau scrisul și cititul; a fost organizată „Asistența copiilor mici”, care, ulterior, s-a afiliat la Societatea „Principele Mircea” din Craiova, iar în anul 1928, a fost înființat un „Birou de ajutorare juridică a femeilor și plasarea la muncă”²⁵.

A fost printre primele și puținele femei din țară care a candidat la alegerile locale, îndeplinind condițiile restrictive și limitative²⁶ ale legii din 1929, care acorda femeilor drept de vot și candidatură la alegerile locale. Domeniul preponderent rezervat femeilor în administrație a fost cel al asistenței sociale, un domeniu tradițional de activitate feminină. În calitate de ajutor de primar, Maria M. Popp s-a ocupat, îndeosebi, de instituțiile de învățământ pentru fete, de binefacere și sanitare. Între realizările din timpul mandatului său se înscriu: transformarea, în 1931, a căminului pentru fete din Craiova, al Fundației Popovici, în Școala de menaj „Costache Dima Popovici”; înzestrarea orfelinatelor cu diverse materiale; construirea Sanatoriului de la Leamna, județul Dolj²⁷ ș.a.

În calitate de lideră a mișcării feministe din Oltenia, Maria Popp a activat constant și pentru schimbarea mentalității conservatoare românești referitoare la femei și la rolul și locul lor în societate. În acest sens a ținut numeroase conferințe despre dreptul firesc/natural al femeii de a fi egală cu bărbatul deopotrivă în plan spiritual/privat și în sfera publică, militând pentru acordarea drepturilor civile și politice, pentru anularea incapacității femeii măritate, pentru accesul la educație și la funcțiile publice și în toate profesiile vremii. La sfârșitul războiului a inaugurat o serie de conferințe la Teatrul Național din Craiova²⁸, a ținut conferințe în cadrul Societății „Prietenii Științei”, atât în Craiova, cât și în celelalte localități de reședință de județ din Oltenia (de ex. la Universitatea Populară din Turnu Severin: „Emanciparea politică și civilă a femeilor române”²⁹), precum și în alte orașe din țară³⁰.

Activitatea Mariei Popp a depășit cadrul local și regional, lidera mișcării feminine oltene coordonându-și eforturile și solidarizându-se cu feministele din celelalte provincii ale României Mari. Ca o recunoaștere a prestigiului său, în 1931, a prezidat cel de-al XI-lea congres al Uniunii Femeilor Române, desfășurat la Craiova, primul ținut în Vechiul Regat. Moțiunea adoptată la acest congres, prin care se cerea egalitatea drepturilor civile pentru femeile din întregul regat, a fost prezentată ministrului Justiție de către o delegație formată din: Maria B. Baiulescu, Calypso Botez și Ella Negruzzi. De asemenea, moțiunea similară (cu cea menționată anterior), adoptată în februarie 1932, la adunarea publică a Uniunii, ținută în sala Teatrului „Ventura” din București a fost prezentată regelui și reprezentanților guvernului de către o delegație formată din Maria Popp, Calypso Botez, Ella Negruzzi, Ortansa Satmary și Florica Georgescu. Legea prin care se ridică incapacitatea civilă a femeii măritate a fost promulgată la 21 aprilie 1932³¹.

²⁵ *Ibidem*, p. 168-169.

²⁶ Legea din 1929, acorda dreptul de vot și eligibilitate la alegerile locale doar femeilor absolvente al învățământului secundar, normal sau profesional, celor care erau funcționare în administrația publică, văduve de război etc. În fapt, aceste condiții reprezentau o discriminare de gen, deoarece bărbaților nu li se impuseseră condiții similare când a fost legiferat votul universal masculin (Ștefania Mihăilescu, *op. cit.*, p. 24). La nivel național întruneau condițiile stipulate de lege 15.000 de femei, dintre care doar 3.000 și-au înregistrat candidatura. Dintre acestea, peste 100 de femei au devenit consilieri locale (Ilinca Neagu, *Tabuuri și interdicții*, în Oana Zamfirache (ed.), *Ea: perspective feministe asupra societății românești*, București, Editura Curtea Veche Publishing, 2018, p. 14-16).

²⁷ Mariei Popp și președinta „Societății pentru Profilaxia Tuberculozei”, filiala Craiova (Gabriela Braun, Mariana Leferman, Tudor Nedelcea, Toma Rădulescu, *op. cit.*, p. 19). Pentru detalii despre activitatea femeilor în administrație la nivel național, vezi Ștefania Mihăilescu, *op.cit.*, p. 169-174 (doc. 25: „Primăresele și consilierile comunale ale României”).

²⁸ „Democrația Olteană. Revistă socială, economică și politică”, Craiova, an I, nr. I, 15 martie 1919, p. 16.

²⁹ „Arhivele Olteniei”, an V, nr. 24, martie-aprilie 1926, p. 156.

³⁰ Anemari Monica Negru, *Maria Pop, o lideră a mișcării feministe din Oltenia*, în loc. cit.

³¹ Ștefania Mihăilescu, *op. cit.*, p. 184-186. Pentru detalii despre această lege, vezi Sevastian Cercel, *The Incapacity of the Married Woman in Interwar Romania: from the Issue of the Legislative unification to the Possibility of Practising*

De asemenea, revendicările femeilor române s-au făcut auzite, la nivel internațional și prin vocea Mariei Popp³². Din 1920, AECPR din România s-a afiliat la „Internațional Woman Suffrage Alliance” („Alianța Internațională pentru Sufragiul Femeii”)³³. În 1926, a participat, în calitate de președintă a AECPR din Oltenia, alături de alte feministe din România și din alte state, la congresul „Alianței Internațional pentru Sufragiul Universal” de la Paris, ocazie cu care a ținut o cuvântare („Les femmes contre le code Napoleon”) la Sorbona la marele meeting din „Salle des Sociétés Savantes”, precum și o cuvântare despre drepturile femeilor la o întrunire publică în orașul Lille din nordul Franței³⁴. De asemenea, a fost membră a Consiliului Național al Femeilor Române³⁵, președinta Comisiunii pentru Pace a acestui consiliu și membră a Consiliului pentru Societatea Națiunilor. În toamna anului 1926 a scris o broșură explicativă în limba română, intitulată „Constituția și organizația Societății Națiunilor”, în care explica scopul, organizarea și lucrările Societății Națiunilor. Această broșură a fost distribuită școlilor secundare din țară, având menirea de a forma tinerii români în spiritul ideilor pacifiste. A păstrat legături strânse cu Secretariatul Societății Națiunilor, promovând ideea de pace prin numeroase cuvântări și distribuirea de broșuri în acest sens³⁶.

Câteva aspecte privind percepții și mentalități interbelice

Presa olteană interbelică păstrează consemnate începutul mișcării feministe în Oltenia, precum și mentalitatea conservatoare a majorității populației, creionând atmosfera în care feministe și susținătorii acestora și-au desfășurat activitatea. De exemplu, în paginile revistei „Democrația Olteană”, despre mișcarea feministă se precizau următoarele:

„La Craiova, până acum n’a fost nici o mișcare feministă, ci numai câteva conferințe, din care din vremuri, mai de mult, se amintește aceea a d-lui Marius Metzulescu. Acum după clipele de zbucium, petrecute în Moldova, D-na *Maria Mișu Popp* a pus bazele unei intense mișcări feministe. Pentru aceasta în ziua de 25 Februarie a.c., în sala Teatrului Național, a inaugurat o serie de conferințe, pentru a răspândi curentul de prefacere în mentalitatea indivizilor, în chestia revendicării drepturilor politice. Într’o conferință admirabil rostită, într’o formă expusă în minunate cuvinte românești, după ce a adus prinos eroilor noștri, a arătat ceea ce revendică femeile, în special făcând tabloul suferind al țărancilor noastre”³⁷.

În alt număr al aceleiași reviste, se contura atmosfera tensionată creată la Societatea „Prietenii Științei”, în jurul unor conferințe despre emanciparea femeii:

„Chestiunea feministă. La Societatea „Prietenii Științei” s-au ținut câteva conferințe, în care a fost discutat rolul femeii.

În Conferința ’Adevărata democrație’, d-l Gr. Drăgoescu, a arătat care este rolul femeii în societate, documentând că ar fi numai social, iar politic deloc. Înălțimea vederilor sale, expuse în mod academic, au atras atențiunea tuturor, dând mult de gândit chiar celor mai aprigi femeiști.

Un alt membru al societății, d-l V. Gh. Sandulian, rezervându-și în special o conferință, cu titlul, ’Femea de azi’ a cerut ca femeia în societate să-și păstreze numai rolul de mamă. Ar fi fost de dorit ca d-sa să fi susținut teza în mod cu totul științific – chiar în expunerea teoriilor sale noi – fără să o presare, cu anecdote picante, care să fie primite cu

Advocacy, în „C.S. Nicolăescu-Plopșor Institute for Research in Social Science and Humanities Yearbook”, vol. XXIII/2022, p. 9-28.

³² Din 1920, AECPR România s.a afiliat la „The Internațional Woman Suffrage Alliance” („Alianța Internațională pentru Sufragiul Femeilor”).

³³ Anemari Monica Negru, *art. cit.*, în loc. cit.

³⁴ Victoria M. Păsculescu, *art. cit.*, în loc. cit., p.169.

³⁵ Pentru activitatea detaliată a acestuia vezi, [Anemari] Monica Negru, *Din istoria Consiliului Național al Femeilor Române și a mișcării feministe*, în „Revista Arhivelor”, nr. 1-2/2015, p. 147-165; Anemari Monica Negru, *Alexandrina Cantacuzino și mișcarea feministă din anii interbelici*, vol. I-II, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2015-2019.

³⁶ I. P. Țuculescu, *op. cit.*, p. 295.

³⁷ *Democrația Olteană. Revistă socială, economică și politică*, Craiova, an I, no. I, 15 martie 1919, p. 16.

aplauze de tinerii liceeni, sau cu aluziuni indecente pentru fetele și femeile, al căror număr mare trebuia să fie menajat în susceptibilitatea lor.

Pentru temperarea spiritelor în această chestiune, în care mulțimea s-a divizat, d-l Dr. Laugier a spus câteva cuvinte.

Ambilor, le-a răspuns D-ra M. Ghioculescu, profesoară, într'o frumoasă limbă românească, cu o pronunție clară arătându-le temeinic, că femeia are datoria să ceară toate drepturile care trebuie s'o facă egală a bărbatului³⁸.

Deși existau controverse pe tema emancipării civile și politice a femeii, conferințele AECPR au prezentat interes pentru populația craioveană, acestea desfășurându-se cu participarea unui public numeros³⁹. De asemenea, reticența, venită chiar din partea unor intelectuali, în a considera oportun și firesc acceptarea și recunoașterea pentru femei a drepturilor egale cu ale bărbaților trebuie pusă în legătură cu mentalitatea conservatoare a epocii, cu practicile sociale și a raporturilor de gen cunoscute și perpetuate din generație în generație.

Reticența față de schimbare și de asumare a unei noi condiții publice s-a regăsit în epocă și în rândul femeilor, în principal, cel puțin la început, din cauza neînțelegerii noului rol și loc al femeii în societate, pe care reprezentantele(ții) emancipării feminine îl afirmă în societate și îl solicitau de la autoritățile statului român. Un exemplu în acest sens, sunt explicațiile suplimentare pe care Maria Popp, în calitate de președintă a AECPR, a trebuit să le facă, după ce apelul pe care îl adresase învățătoarelor oltence, nu avusese rezultatele dorite. În contextul dezbaterilor de pe scena publică referitoare la revizuirea Constituției, lidera mișcării oltene sperase să solidarizeze și să coopteze un număr cât mai mare de femei, inclusiv, din mediul rural, care, să susțină revendicările privind obținerea de „drepturi egale pentru bărbat și femeie”. De aceea, Maria Pop le trimitea programul AECPR, însoțit de explicații suplimentare:

„(...) Unele dintre D[umneavoaș]tră ați trimis apelul acoperit de semnături, altele nu l-ați mai trimes. N-am putut clar strânge mai mult de 2000 de iscălituri, pe care le vom prezenta parlamentului sesiunea următoare. *Poate s-a înțeles greșit ideile noastre și se va fi crezut că femeia având drepturi egale cu bărbatul va părăsi grija căminului.*

*Scopul Asociației este ca femeia să rămâie la gospodăria ei, dar să-și poată spună voința înaintea legilor Țării. (...)”*⁴⁰ (subl. autoarei).

Maria Popp surprinde, în opinia noastră, în apelul menționat un aspect important al mișcării feministe și al concepției generale a vremii privind emanciparea femeilor, respectiv faptul că nu s-a avut în vedere și nu s-a pus în discuție schimbarea rolurilor de gen tradiționale în sfera casnică, ci numai rolul și locul femeii în spațiul public. Femeia emancipată își păstra rolul tradițional de mamă-soție-gospodină, asumându-și, în plus, și un rol public prin extinderea activității sale în afara universului domestic.

„Femeia română de mâine”: o caracterizare masculină a activității și personalității Mariei M. Popp

În cartea „Siluete proeminente”, scrisă de Ioan P. Țuculescu⁴¹, sunt creionate 11 portrete ale unor reprezentanți importanți de pe scena politică și culturală românească. Nouă dintre acestea, sunt dedicate unor personalități masculine din epocă (mareșalul Alexandru Averescu; Nicolae Iorga;

³⁸ „Democrația Olteană”, Craiova, an I, no. 2, 15 aprilie 1919, p. 37.

³⁹ „Democrația Olteană”, an I, no. 6, Craiova, 15 iunie 1919, p. 112.

⁴⁰ Apud Anemari Monica Negru, *Maria Pop, o lideră a mișcării feministe din Oltenia*, în loc. cit.

⁴¹ Țuculescu Ioan P. (născut la 4 septembrie 1880, Turceni, jud. Gorj – decedat ?), institutor, scriitor, tatăl pictorului și doctorului Ion Țuculescu; director la Școala Primară „I. Heliade Rădulescu” și inspector școlar pe regiunea Craiova (1926-1927); a debutat în revista „Vatra” (Craiova, 1929-1930); membru și cenzor principal în comitetul de conducere al Societății „Uniunea Scriitorilor Olteni” (1937); membru fondator al revistei „Luminișuri” (Craiova, 1932); colaborator la mai multe periodice („Doljul”, „Curierul Olteniei”, „Presa Olteniei”, „Conștiința Națională”, „Gorjul” etc.). Opera: „Educația socială” (Craiova, 1929), „Clipe grele” (amintiri din război, 1930), „Din carnetul unui dascăl” (nuvele, 1932), Bacalaureata (nuvele, 1933), „Siluete din trecut” (portrete, 1934), „Literatură și educație” (studii și observații, 1935), „Trei zile în Năsăud” (impresii, 1936), „Educația socială” (studii și observații), „Setea de viață” (roman) etc. <http://aman.ro/betawp/wp-content/uploads/personalitati/TI/tuculescu%20ioan.pdf> (consultat la 27 aprilie 2023).

Constantin Rădulescu-Motru; Ion Petrovici; Nifon Criveanu, mitropolitul Olteniei; George Enescu; Ion P. Gîgurtu; avocatul Ioan Gr. Periețeanu; generalul Gheorghe Rasoviceanu) și două evocă personalități feminine: regina Maria și Maria Popp. Rolul cărții, declarat de autor în introducere era acela de a constitui un izvor de inspirație pentru tineret, exemple de muncă, dedicație și perseverență puse în slujba comunității, a binelui obștesc și a țării⁴². Analiza cărții relevă contribuția importantă pe care cei evocați și-au adus-o la dezvoltarea statului și a societății românești, fiecare în domeniul(e) lui de activitate. De remarcat este că, la ambele personalități feminine, evocarea contribuției acestora în sfera activității publice este completată de îndeplinirea rolurilor tradiționale ale femeii (mamă, soție și gospodină), neexistând însă un aspect similar pentru întregirea portretelor personalităților masculine.

Referindu-se la activitatea și personalitatea Mariei Popp, „exponentă a energiilor feminine din Oltenia”, Ioan P. Țuculescu o caracteriza ca fiind o femeie de succes. Din maniera prin care a realizat evocarea liderei oltene, reiese admirația pe care autorul o avea pentru femeia emancipată, văzând în Maria Popp profilul feminin al viitorului:

„Tot ce-a întreprins și n’o face din reclamă sau din snobism, căci pasiunea ce-o pune în acțiune erupe din adâncuri sufletești, ca o chemare a destinului, ca un imbold nestăvilit.

În statornicia sa activitate are ceva din claviatura sufletească și clar-viziunea unui misionar, ce simte o încântare față de sacrificiul făcut pentru umanitate. Și poate aceasta-i enigma din cuvântările sale vibrante, ..., ce-a ajutat-o să străbată prin zona spinoasă a opreliștilor, prejudecăților haine, care i-au stat de-a curmezișul în calea ascensiunii sale luminoase.

Privită în totalitatea sa variată-i desfășurare de forțe spirituale, simți că ai de-a face cu o personalitate ce se evidențiază clipă de clipă printr-un remarcabil talent feminin îndeobște, prin mobilitatea de gândire, prin maturitatea concepțiilor, prin rezistența fizică, ..., prin cultura generală, prin tăria voinței și nemărginitul devotament în cauzele mari și drepte.

(...) Doamna Maria M. Pop dă o pildă clasică de vrednicie și o *speranță de ce va fi femeia română de mâine*”⁴³ (subl. autoarei).

După ce creează portretul Mariei Popp ca femeie emancipată de succes, cu o activitate publică impresionantă, autorul, tributar mentalității epocii în care trăit, „întregește” profilul feminin cu realizările rezultate din rolurile tradiționale ale femeii, caracterizând-o ca fiind ca o bună mamă, soție și gospodină și un bun administrator al moșiilor personale și cele ale soțului:

„Doamna Maria M. Popp și-a cucerit de mult locul de exponent al feminismului oltean. Este exemplul cel mai caracteristic și mai reprezentativ al sexului frumos din Oltenia.

Soție harnică, mamă devotată, oratoare iscusită, luptătoare vajnică și cuminte, ..., sunt toate însușiri, ce formează aureola virtuților ființei unei femei de elită și de muncă conștiincioasă și creatoare”⁴⁴.

În opinia autorului, imaginea femeii de succes devenea completă în momentul în care realizările erau dublate de hărnicia/vrednicia casnică a Mariei M. Popp, buna gestionare a activităților din spațiul privat fiind un exemplu pentru femeia română:

„(...) vrednicia doamnei Maria Popp e în aceeași măsură [ca realizările profesionale – n.n.] pilduitoare pentru femeia română îndeobște.

La gospodăriile sale: urbană și rurală, domnia sa este *modelul gospodinei*, care nu lasă nimic netrecut pe sub ochii săi, prin mâinile sale: de la cele mai simple preparate sau conserve, murăturile, până la cele mai delicate operațiuni culinare; iar igiena, ordinea și

⁴² I. P. Țuculescu, *op. cit.*, p. 3-9.

⁴³ I. P. Țuculescu, *op. cit.*, p. 297.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 288-289

înfățișarea estetică a întregii claviaturi casnice, sunt impecabile. Arareori se mai poate vedea atâta strictete în *păstrarea tradiției vredniciei străbune...*

Doamna Popp fiind și conducătoarea moșiei sale personale, precum și a fermelor soțului său, dirijează cu ochiu[1] de argus întreg aparatul administrației agricole, având chiar ambiția de a câștiga premii cu produsele sale agricole și de ferme, după cum în fiecare an demonstrează în chip neîndoios la expozițiile regionale și generale⁴⁵.

Cele două citate surprind mentalitatea românească privind femeia română, pentru care, extinderea activităților acesteia în exteriorul universului casnic a implicat și păstrarea rolurilor tradiționale, de mamă, soție și gospodină, în sfera de activitate exclusivă a femeii. Ori, faptul că emanciparea femeii nu a implicat și o redistribuire/redefinire a rolurilor de gen tradiționale din universul casnic/privat, denotă anumite limite ale societății interbelice românești, ancorată încă în sisteme patriarhale de funcționare.

Dacă ar trebui să rezumăm în câteva fraze, crezul care a animat-o și determinat-o pe Maria Popp să-și câștige propria emancipare și, deopotrivă să lupte și pentru emanciparea femeilor române, acestea ar fi următoarele: „*Din punct de vedere social, femeia este asociatul bărbatului și prin urmare, legea naturii dictează o egalitate de drepturi și datorii. Din punct de vedere politic, inegalitatea existentă este o anomalie (...)*”⁴⁶.

Maria Popp a fost una dintre femeile interbelicului românesc deschizătoare de drumuri și oportunități noi pentru femeile române, în general, și pentru femeia olteană, în particular.

BIBLIOGRAPHY

1. Serviciul Județean Dolj al Arhivelor Naționale, fond Rezidența Regală a Ținutului Olt, dosar nr. 237/1939.
2. „Arhivele Olteniei”, an V, nr. 24, martie-aprilie 1926.
3. „Democrația Olteană. Revistă socială, economică și politică”, Craiova, an I, nr. I, 15 martie 1919; nr. 2, 15 aprilie 1919; nr. 6, 15 iunie 1919.
4. Bărbieru, Mihaela, *Aspect regarding the political and social Organisation of Woman in Romania in the Interwar Period*, în Claudiu Marian Bunăiașu, Elena Rodica Opran, Dan Valeriu Voinea (eds.), *Creativity in Social Science*, Craiova, Editura Sitech, 2015, p. 130-140.
5. Botez, Calypso, *Răspuns la chestionarul Biroului Internațional al Muncii privind condițiile de muncă ale femeilor din România*, în Theodora-Eliza Văcărescu, „*Personajele acestea de mâna a doua*”. *Din publicațiile Școlii Sociologice de la București*, București, Editura Eikon, 2018, p. 312-318.
6. Braun, Gabriela, Leferman, Mariana, Nedelcea, Tudor, Rădulescu, Toma, *Familia Aman*, Craiova, Editura Aius, 2003.
7. Căncea, Paraschiva, *Mișcarea pentru emanciparea femeii în România 1848-1948*, București, Editura Politică, 1976.
8. Cercel, Sevastian, *The Incapacity of the Married Woman in Interwar Romania: from the Issue of the Legislative unification to the Possibility of Practising Advocacy*, în „C.S. Nicolăescu-Plopșor Institute for Research in Social Science and Humanities Yearbook”, XXIII/2022, p. 9-28.
9. Ciupală, Alin, *Femeia în societatea românească a secolului al XIX-lea: între public și privat*, București, Editura Meridiane, 2003.
10. Cristache-Măcin, Elena, „Femeia ca funcționară de birou” (doc. 51), în Florina Sas, Andrei Florin Sora, ed., *Lungul drum spre primul Statut al funcționarilor publici din România: deziderate, (ante)proiecte, legislație, opinii și dezbateri (1918-1923)*, studiu introductiv de Andrei Florin Sora, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2019.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 294.

⁴⁶ Extras dintr-o cuvântare ținută de Maria Popp în timpul refugiului de la Iași, Apud I. P. Țuculescu, *op. cit.*, p. 290.

11. Iorga, Nicolae, *Femeile în istoria neamului nostru – chipuri, datine, fapte, mărturii*, ediție îngrijită și postfață îngrijită de Lucian Pricop, București, Editura Cartex, 2002.
12. Manuilă, Veturia, *Pauperismul și criza familială într-un cartier mărginaș al Bucureștilor (Tei)*, în „Revista Sociologică”, an IV, nr. 4-6, 1939, p. 170-180, inclus și în volumul Theodora-Eliza Văcărescu, „Personajele acestea de mâna a doua”. *Din publicațiile Școlii Știintifice de la București*, București, Editura Eikon, 2018, p. 509-523.
13. Mihăilescu, Ștefania, *Din istoria feminismului românesc: studiu și antologie de texte (1929-1948)*, Iași, Polirom, 2006.
14. Miroiu, Mihaela, *Nașterea cetățeniei democratice: femeile și puterea în România modernă*, traducere din engleză și adaptare de Magda Dragu și Mihaela Miroiu, București, Humanitas, 2019.
15. Neagu, Ilinca, *Tabuuri și interdicții*, în Oana Zamfirache (ed.), *Ea: perspective feministe asupra societății românești*, București, Editura Curtea Veche Publishing, 2018, p. 13-22.
16. Nedelcea, Tudor, *Centenar Biblioteca „Aman”*, Craiova, Editura „Sim Art”, 2008.
17. Negru, [Anemari] Monica, *Din istoria Consiliului Național al Femeilor Române și a mișcării feministe*, în „Revista Arhivelor”, nr. 1-2/2015, p. 147-165;
18. Negru, Anemari Monica, *Alexandrina Cantacuzino și mișcarea feministă din anii interbelici*, vol. I-II, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2015-2019.
19. Negru, Anemari Monica, *Maria Pop, o lideră a mișcării feministe din Oltenia*, în „Orizonturi culturale italo-române”, an XII, nr. 7-8, iulie-august 2022.
20. Păunoiu, Diana-Mihaela, *Maria M. Popp – reprezentantă a mișcării feministe din Oltenia. Prima femeie senator din România*, în vol. editat de Uniunea Internațională a Femeilor Române, UNIFERO Inc., „Referatele Conferințelor 2008-2010. Profesionalism și Dedicăție”, București, Editura Anamarol, 2011, p. 85-88 (rezumat).
21. Păunoiu, Diana-Mihaela, *Maria M. Popp – Representative of the Feminism Movement in Oltenia*, în „Buletinul Centrului pentru Dialog între Științe și Teologie”, anul IX, nr. 1/2012, p. 194-204.
22. Păunoiu, Diana-Mihaela, *Contribuția Mariei M. Popp la apariția și dezvoltarea mișcării feministe din Oltenia*, în *Istoricul Dinică Ciobotea la 70 de ani*, coord.: Eugen Petrescu, Constanțiu Dinulescu, Craiova, Editura Universitaria, 2017, p. 398-406.
23. Păsculescu, Victoria M., *Feminismul în Oltenia*, în „Arhivele Olteniei”, Craiova, anul VIII, nr. 41-42, ianuarie-aprilie 1929, p. 169-170.
24. Rădulescu, Ana-Maria, *Conservatorii în Oltenia. Dolj, 1899-1913*, Craiova, Editura Aius, 2004.
25. Sircuța, Cristina, *Viața femeilor în România interbelică*, Cuvânt înainte de Victor Neumann, postfață de Armin Heinen, București, Editura Oscar Print, 2016.
26. Stahl, Henri H., *Amintiri și gânduri din vechea școală a „monografiilor sociale”*, București, Editura Minerva, 1981.
27. Tomescu, Dorina, Bilț, Smaranda, *Maria Mișu Pop – reprezentantă a mișcării feministe românești în perioada interbelică*, în *Revista Muzeului Național de Istorie a României*, XII/2000, p. 357-364.
28. Țuculescu, Ioan P., *Siluate proeminente*, București, Editura „Atheneu”, f. a.
29. Ungureanu, Cristina, *Taină și sens în Povestea vieții mele, capodopera Mariei, Regina României: analiză narativ-discursivă*, București, Curtea Veche Publishing, 2021
30. Văcărescu, Theodora-Eliza, „Personajele acestea de mâna a doua”. *Din publicațiile Școlii Știintifice de la București*, București, Editura Eikon, 2018.
31. Volutză, Mihai, „Câteva cuvinte asupra rolului femeii ca funcționară de birou” (doc. 46), în Florina Sas, Andrei Florin Sora, ed., *Lungul drum spre primul Statut al*

funcționarilor publici din România: deziderate, (ante)proiecte, legislație, opinii și dezbateri (1918-1923), studiu introductiv de Andrei Florin Sora, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2019.

32. <http://aman.ro/betawp/wp-content/uploads/personalitati/II/tuculescu%20ioan.pdf>

THE CONFLICT BETWEEN INDIA AND PAKISTAN. HISTORY IN MOVIES

Marian Suciu

Postdoctoral researcher, „Babeş-Bolyai” University of Cluj-Napoca

Abstract: The South Asian region is plagued by conflicts, due to the vicinity between the population of Islamic faiths and those of other faiths. Therefore, it is not surprising that the border between the Indian and Pakistani states is in a continuous state of war. There were four major wars between the two states (1947, 1965, 1971, and 1999) and numerous minor conflicts. Furthermore, it seems that the hatred between Indians and the Pakistani continues to grow in spite of the numerous casualties of war, both civilian and military. The research will start with a brief presentation of the evolution of the Indo-Pakistani conflict and continue with the way in which Bollywood productions depicted the numerous Pakistani attacks in India and the heroic responses of the Indian soldiers to the armed provocations.

Keywords: Bollywood, Indo-Pakistani War, South Asia, Ghazi, Uri.

Republica Indiană este văzută, de multe ori, în lumea occidentală doar ca un stat suprapopulat care are o cultură foarte veche și exotică. Adevărul este, însă, că o discuție despre Asia nu poate fi purtată fără a menționa acest stat, deoarece „economia Indiei este mare și în ascensiune, în ultimii ani cu o puternică rată de creștere anuală de aproximativ 7%”¹, iar într-un viitor apropiat „China, Statele Unite, Japonia, India și poate încă unul sau două alte state s-ar așeza la masa puterii în Asia, ca egali”². Pentru a deveni cu adevărat o putere în Asia, India trebuie să rezolve, mai întâi, problemele de la granițele sale, deoarece o mare putere nu poate ajuta alte state atunci când propriile sale granițe sunt amenințate. În mod particular, amenințarea vine de la Republica Islamică Pakistan, un stat care deține focușe nucleare, și care ar dori integrarea întregii zone Kashmir ca parte a propriului stat.

1. Context

Atât Republica Indiană, cât și Republica Islamică Pakistan au luat naștere în 1947 prin voința Imperiului Britanic. Acesta, după cel de-al Doilea Război Mondial, era prea împovărat economic pentru a-și finanța coloniile. Însă decizia Imperiului Britanic de a da libertatea fiecărei regiuni să aleagă statul în care se va integra este fatală pentru cele două noi state. În perioada colonială britanică, mulți musulmani au trăit împreună cu hindușii, iar prin această coexistență s-a urmărit dezvoltarea economică, dar odată cu fondarea unui stat în principal musulman și a unui predominant hindus, dar care accepta și alte religii, s-a pus bazele unui conflict de lungă durată. Datorită „masacrelor și migrațiilor din 1946-1947, maharajahul Hari Singh (dinastia Dogra) al Kashmirului majoritar musulman a decis aderarea la noua federație indiană (octombrie 1947). Invocând autodeterminarea, Pakistanul a sprijinit milițiile care angrenaseră acțiuni violente în regiune”³ în sprijinul comunității musulmane. Însă „[i]ntervenția armatei indiene a atras reacția militară pakistaneză (1947-1949). Frontul stabilizându-se, India a cerut asistența Organizației Națiunilor Unite. Negociatorii internaționali au reușit să medieze un armistițiu de încetare a focului, însoțit de promisiunea unui plebiscit, care nu a fost organizat niciodată. Indiei i-a revenit controlul asupra Kashmirului de Est (valea Kashmirului, parțial Jammu, inclusiv zona nord-estică Ladakh,

¹ Richard Haass, *Lumea în care trăim. O scurtă introducere*, trad. Anca Dumitru, Nemira, București, 2021, p. 134.

² Robert D. Kaplan, *Butoiul cu pulbere al Asiei. Marea Chinei de Sud și sfârșitul stabilității în Pacific*, trad. Mihnea Gafița, Litera, București, 2016, p. 51.

³ Mihai Zodian, V. Zodian și Sebastian Oprescu, *India și Asia de Sud*, în „Lumea 2013. Enciclopedie politică și militară”, coord. Teodor Frunzeti și Vladimir Zodian, Rao, București, 2013, p. 468.

circa două treimi din aria geografică), iar Pakistanului, porțiunea vestică și niște zone din Jammu (Gilgit și Baltistan, circa o treime)”⁴.

Din nefericire, conflictul din perioada 1947-1949, cunoscut și ca *Primul Război din Kashmir*, nu a fost ultimul conflict din zonă. În 1965, odată cu preluarea conducerii de către Ayub Khan în Republica Islamică Pakistan, un nou conflict izbunește, Pakistanul începând în același an operațiunea Grand Slam, o „ofensivă rapidă, [prin care] puternicele tancuri Patton ale Pakistanului trebuiau să taie orice cale ce lega India de Kashmir. [...] La scurt timp după începerea operațiunii [...], în 1 septembrie 1965, trupele indiene au pornit în marș către Lahore. Apoi s-a dat o mare luptă cu tancurile indiene lângă Sialkot, Pakistan, și armata indiană a înregistrat o victorie. Pakistanul se bazase prea mult pe superioritatea tancurilor americane fără a le oferi acestora suportul adecvat”⁵. Republica Populară Chineză a sprijinit Pakistanul, statul comunist chinez fiind un partener stabil al statului islamic. Totuși „[c]hinezii nu erau dornici”⁶ să ajute Pakistanul în acest război, iar „[p]resiunile occidentale au balansat amenințările Chinei [...], iar ONU a mediat un nou armistițiu (23 septembrie 1965), de-a lungul liniilor de demarcație din 1949”⁷.

În decembrie 1971, statul indian se implică într-un nou conflict, acordând sprijin militar Pakistanul de Est pentru a obține independența față de Republica Islamică Pakistaneză, deoarece conducerea pakistaneză a început să îi prigonească pe bengalezii de religie hindusă și etnicii din minoritatea bihari, omorând 2 milioane de bengalezi și violând peste 200.000 de fete și femeii din această regiune⁸.

Apar numeroase confruntări dintre grupări islamice din Pakistan și cetățenii din zona Jammu și Kashmir. Astfel, „[c]onfliktul indo-pakistanez s-a amplificat după venirea la putere a alianței dominată de BJP. New Delhi și Islamabadul au trecut la demonstrarea noului statut de puteri nucleare în 1998 (India în Rajahstan, lângă frontiera estică; Pakistanul în Balucistan). SUA și marile puteri au intervenit diplomatic (inclusiv sancțiuni), pentru a detensiona situația. Ca efect, India și Pakistanul au semnat la Lahore, pe 21 februarie 1999, o declarație politică, apogeul procesului de pace din perioada respectivă”⁹. Însă, în mai 1999, un grup de insurgenți „islamici pakistanezi, kashmiri, afgani, poate și elemente ale trupelor Islamabadului”¹⁰ au trecut granița, intrând pe teritoriul indian și încercând să cauzeze instabilitate, dar forțele indiene au reușit să recaptureze zonele cucerite fără să intre pe teritoriul pakistanez.

În 2003, s-au reluat relațiile indo-pakistaneze cu ajutorul medierii Statelor Unite ale Americii. Astfel, „[î]n octombrie 2003, New Delhi a propus Islamabadului adoptarea unor serii de măsuri de creștere a încrederii, și a început discuții cu separatiștii din Kashmir, grupați în Conferința tuturor partidelor pentru libertate [...]. Pakistanul a răspuns în noiembrie printr-un armistițiu unilateral”¹¹. Din nefericire, în 2019, conflictele în zona Kashmirului s-au intensificat „în urma deciziei Indiei de a revoca mult din autonomia sa [...] sau din faptul că Pakistanul găzduiește teroriști care vizează India. Există și temerea că Pakistanul va pierde controlul asupra uneia sau mai multor arme nucleare sau a materialului nuclear, din cauza instabilității politice și a loialităților divizate a unora dintre membrii armatei, bănuți a fi simpatizanți ai grupărilor radicale islamice și teroriste”¹².

2. Imaginea conflictului indo-pakistanez în două filme indiene

⁴ *Ibidem*.

⁵ Hermann Kulke și Dietmar Rothermund, *O istorie a Indiei*, trad. Loredana Tiron, Editura Artemis, București, 2003, p. 356.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Mihai Zodian, V. Zodian și Sebastian Oprescu, *op.cit.*, p.468.

⁸ Sarmila Bose, *The Question of Genocide and the Quest for Justice in the 1971 War*, în “Journal of Genocide Research”, nr. 13, 2011, p. 400.

⁹ Mihai Zodian, V. Zodian și Sebastian Oprescu, *op.cit.*, p.470.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*, p. 471.

¹² Richard Hass, *op.cit.*, p.141.

De-a lungul vremii, conflictul indo-pakistanez a dus la crearea, de către scriitori și regizori, a numeroase opere legate de acest subiect. Printre cărțile cele mai traumatice care descriu sau introduc cititorul în lumea războiului indo-pakistanez se numără romanul lui Salman Rushdie, *Copiii din miez de noapte*; romanul lui Khushwant Singh, *Trenul spre Pakistan* și romanul post-apocaliptic al lui Humphrey Hawksley, *Focul dragonului (Dragon Fire)*. Printre filmele care evidențiază conflictul dintre India și Pakistan se numără și *Hindustan Ki Kasam* din 1973, regizat de Chetan Anand, *Război și dragoste (War and love)* din 2003, regizat de Vianayan, *1971* din 2007, regizat de Amrit Sagar, *Ghazi* din 2017, regizat de Sankalp Reddy, *Uri: Atacul strategic (Uri: The Surgical Strike)* din 2019, regizat Aditya Dhar, *Shershaah* din 2021, regizat de Vishnuvardhan, *Bhuj: Mândria Indiei (Bhuj: The Pride of India)* din 2021, regizat de Abhishek Dudhaiya.

Filmul *Uri: O acțiune tactică* prezintă numeroasele conflicte din perioada 2015-2016 din zona de graniță cu Pakistanul, dar și răspunsul forțelor speciale indiene la aceste provocări armate. Chiar dacă filmul prezintă evenimente reale, anumite „personaje, instituții, evenimente din film sunt ficționale și au fost folosite doar din motive cinematografice și pentru a dramatiza acțiunile și incidentele portretizate în film”¹³.

Prima parte a acestui film prezintă cum un convoi de forțe armate indiene este atacat de o grupare teroristă, provocând moartea a numeroși soldați indieni și distrugerea unor vehicule ale armatei. Ca replică la această ambuscadă, forțele speciale indiene sunt trimise să elimine baza grupării teroriste separatiste numită Consiliul Național Socialist din Nagaland, ce lupta pentru independența zonei în care trăiesc minoritățile naga. În toate atacurile forțelor speciale indiene ni se oferă o imagine romantică, focusând acțiunea pe modul în care soldații acestor forțe reușesc, de fiecare dată, să își îndeplinească misiunea, fără ca armata indiană să piardă un membru sau să fie răniți¹⁴.

A doua parte a filmului se concentrează mai mult pe comandantul Vihaan Singh Shergill care a condus echipa ce a atacat gruparea separatiștilor, dar care, datorită problemelor medicale ale mamei sale, este transferat într-un post birocratic militar în New Delhi. În această parte se menționează și atacul de la Pathankot din 2 ianuarie 2016 - cauzat de 6 persoane din gruparea islamică extremistă Jaish-e-Mohammed (JEM), localizată în Pakistan și fondată de Masood Azhar. În timpul acestui atac, se presupune, cei șase au încercat să distrugă avioanele MiG-21 și elicopterele Mi-25 și Mi-35 de la baza militară aviatică din Pathankot. Din fericire, în aceeași zi, patru dintre atacatori au fost neutralizați, iar pe 4 ianuarie ceilalți doi atacatori au fost și ei uciși, după ce au aruncat în aer un dispozitiv exploziv. De asemenea, nicio aeronavă nu a fost distrusă¹⁵.

În a treia parte se prezintă atacul de la Uri, atac în care cumnatul lui Vihaan Singh Shergill, maiorul Karan Kashyap este ucis alături de alți 19 soldați. O scenă importantă este cea în care fiica și soția însărcinată a maiorului plâng lângă sicriul acestuia, iar mai apoi fiica strigă că [indienii] trebuie să meargă mai departe cu vitejie. Scena impresionează prin faptul că îi face pe spectatorii care au pierdut pe cineva drag într-un conflict să rezoneze cu personajele din film¹⁶. Atacul din Pathankot și cel din Uri au fost atacuri reale în care aceeași grupare teroristă a atacat sediul armatei indiene din Uri pe 18 septembrie 2016¹⁷. Acțiunea continuă prin propunerea unui atac tactic asupra teroriștilor în Pakistan, iar Vihaan Singh Shergill dorește să participe și el. După ce se aprobă atacul, el începe un antrenament intens alături de soldații care urmează să îndeplinească această misiune. Partea a patra prezintă antrenamentul soldaților din trupele speciale, dar și modul în care se

¹³ Suswagata Chowdhury, *Contemporary Bollywood Cinema and Politics of Nationalism: A Critical Analysis of Aditya Dhar's Uri: The Critical Surgical Strike*, în "International Journal of English Literature and Social Sciences", nr. 2, 2022, pp. 30-31.

¹⁴ *Ibidem*, p. 31.

¹⁵ Radhika Halder, *Understanding Suicide Terrorism*, Routledge, New York, 2019, passim. Disponibil pe https://www.google.ro/books/edition/Understanding_Suicide_Terrorism/H0uxDwAAQBAJ?hl=en&gbpv=0, consultat azi 01.02.2023.

¹⁶ Suswagata Chowdhury, *op.cit.*, p. 31.

¹⁷ Radhika Halder, *op.cit.*, passim.

identifică bazele teroriștilor din gruparea JEM, cu ajutorul unui nou tip de dronă, sub formă de șoim, și a imaginilor din satelit.

Partea a cincea prezintă atacul forțelor speciale alături de soldați indieni din forțele obișnuite asupra bazei grupării JEM, din data de 28 septembrie, și întoarcerea lor dificilă pe teritoriul indian. Faptul că atacul strategic are succes fără ca vreun soldat indian să fie rănit este o parte importantă în film, deoarece demonstrează superioritatea armatei indiene și faptul că ei sunt mai buni decât pakistanezii. De asemenea, scena dineului comandantului cu prim-ministrul și guvernul indian și scena în care ministrul pakistanez vede știrea succesului armatei indiene îi fac pe spectatorii indieni să creadă în forța statului indian ca putere locală și chiar mondială.

Filmul *Ghazi* prezintă modul în care armata pakistaneză a trimis în misiune submarinul Ghazi ca răspuns la poziționarea portavionului Vikrant în Golful Bengal. Ca ripostă la această misiune pakistaneză, forțele navale indiene trimit submarinul S21 ca să apere portavionul, dar cu ordinul de a nu ataca submarinul inamicului. Însă comandantul submarinului S21 descoperă o navă torpilată de către submarinul statului islamic, ceea ce îl înfurie și îl face să intre într-o cursă împotriva acestei nave. În timpul acesteia, și submarinul Ghazi are o șansă să distrugă nava indiană, dar torpilele ratează ținta. Mai apoi, ambele submarine lansează un atac, dar în timp ce torpilele pakistaneze ratează ținta, cele indiene nu o ratează și scufundă submarinul statului islamic. La final, se menționează că în urma scufundării submarinului, cele două state declară război, dar India iese învingătoare reușind să ajute zona de est a Pakistanului să își proclame independența și să devină recunoscută ca Republica Populară Bangladesh. Filmul impresionează prin gesturile eroice ale comandantului navei indiene care, în momentul final de atac, intră în sala de torpile inundată pentru a lansa atacul, transformând astfel filmul într-o comemorare a gesturilor eroice ale soldaților armatei indiene.

În concluzie, putem afirma că, în ciuda numeroaselor războaie generate de conflictul indo-pakistanez și a numărului mare de victime, neînțelegerile dintre cele două state sunt departe de a fi rezolvate. Astfel, oricând poate izbucni un nou război local, iar datorită faptului că ambele state dețin focoase nucleare, acesta poate degenera într-un război nuclear apocaliptic. Însă, istoria acestui conflict nu este portretizată doar în manualele și cărțile de istorie indiene, ci și în romane și filme, pentru ca populația indiană să cunoască ce s-a întâmplat și ce s-ar putea întâmpla în relația Indiei cu Pakistanul. Filmele indiene despre acest conflict surprind eroismul soldaților și modul în care aceștia sunt oricând pregătiți să se sacrifice pentru supraviețuirea populației din statul indian.

Acknowledgement

Această lucrare a beneficiat de sprijin financiar prin proiectul „Dezvoltarea competențelor de cercetare avansată și aplicativă în logica STEAM + Health”/POCU/993/6/13/153310, proiect cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Capital Uman 2014-2020”.

BIBLIOGRAPHY

1. Bose Sarmila, *The Question of Genocide and the Quest for Justice in the 1971 War*, în “Journal of Genocide Research”, nr. 13, 2011, pp. 393-419.
2. Chowdhury Suswagata, *Contemporary Bollywood Cinema and Politics of Nationalism: A Critical Analysis of Aditya Dhar's Uri: The Critical Surgical Strike*, în “International Journal of English Literature and Social Sciences”, nr. 2, 2022, pp. 29-34.
3. Haass Richard, *Lumea în care trăim. O scurtă introducere*, trad. Anca Dumitru, Nemira, București, 2021.
4. Halder Radhika, *Understanding Suicide Terrorism*, Routledge, New York, 2019.
Disponibil pe
https://www.google.ro/books/edition/Understanding_Suicide_Terrorism/H0uxDwAAQBAJ?hl=en&gbpv=0, consultat azi 01.02.2023.
5. Kaplan Robert D., *Butoiul cu pulbere al Asiei. Marea Chinei de Sud și sfârșitul stabilității în Pacific*, trad. Mihnea Gafița, Litera, București, 2016.

6. Kulke Hermann și Rothermund Dietmar, *O istorie a Indiei*, trad. Loredana Tiron, Editura Artemis, București, 2003.

7. Zodian Mihai V., V. Zodian, Sebastian Oprescu, *India și Asia de Sud*, în „Lumea 2013. Enciclopedie politică și militară (Studii strategice și de securitate)”, Teodor Frunzeti și Vladimir Zodian (eds.), Rao, București, pp. 447-495.

ROMANIA. FROM THE IMMIGRATION TO THE EMIGRATION

Marian Suciu

Postdoctoral researcher, „Babeş-Bolyai” University of Cluj-Napoca

Abstract: After the Romanian Revolution in 1989, Romanians started to emigrate to Western Europe to find a better life. Although at first, this did not affect society, due to the many workers that were laid off after the privatisation of state-owned companies, in recent years, this continuous emigration has affected Romania as a whole, as companies cannot find the necessary work force. Therefore, businesses from Romania had to bring in workers from other states. Recently, the workers from South and South-East Asia have brought unrest, as Romanians believe they will steal the available jobs, but in the future the conflicts might become more frequent due to the cultural differences between the newcomers and the local population.

The research focuses on both the departure of Romanians to Western Europe, and the evolution of the immigration trend and the problems it has brought and might bring in the future.

Keywords: Romania, Emigration, Immigration, Asians.

Lumea este într-o continuă schimbare, iar globalizarea a accelerat acest proces. Însă astăzi, „transformările care au loc în mediul internațional se produc cu o viteză și profunzime fără precedent”¹. Printre aceste transformări se regăsește și migrația românilor în statele din Europa de Vest și migrația muncitorilor din Asia în Europa de Vest, dar și în Europa de Est. Această migrație este cauzată de faptul că fiecare caută să asigure un nivel de trai mai bun pentru sine, dar în mod special pentru viitoarele generații. Se cuvine, deci, să ne întrebăm dacă societatea românească este pregătită pentru aceste schimbări sau dacă ele ne iau prin surprindere, așa cum ne ia prin surprindere venirea zăpezii în luna noiembrie sau decembrie.

Context

În ultimele trei decenii, sute de mii de români au părăsit țara natală în căutarea unui trai mai bun. Doar „între 1990 și 1993, dintr-o populație de 22 de milioane, 190 687 de cetățeni români au emigrat legal [...], iar 338 132 au depus cereri de azil în țările occidentale”². Se estima în 2006 că 2,5 milioane de români au părăsit țara³. În primii anii, efectele acestei emigrări nu au fost simțite. Însă, pe măsură ce anii au trecut și trendul de migrație spre Occident s-a accelerat datorită integrării României în Uniunea Europeană – ce a facilitat procesul de părăsire a țării natale și integrarea în noul stat-casă – efectele migrației au început să apară. Primul a fost lipsa forței de muncă calificată, care a fost înlocuită de angajatori cu forța de muncă necalificată, dar instruită la locul de muncă, fie din rândul tinerilor absolvenți de studii liceale, care doreau să obțină un venit stabil pe perioada studenției, fie din rândul populației adulte cu studii medii ce a fost disponibilizată din fostele companii de stat. Un al doilea efect a fost scăderea calității unor servicii, precum cel medical, deoarece tot mai puțini tineri absolvenți de studii universitare medicale au intrat în sistem, majoritatea preferând să plece în căutarea unui loc de muncă în străinătate.

În mod normal, în „cazul în care există un surplus de forță de muncă pe piață, manifestată prin șomaj, atunci migrația va reprezenta un mijloc de eliberare a presiunilor exercitate de acesta”⁴, iar România a avut un surplus de forță de muncă în anii 1990-2000 datorită desființării sau privatizării și micșorării, mai apoi, a capacităților fostelor companii de stat. Însă, „România se află

¹ Anghel Andreescu, Dan Andreescu și Dan Bardaș, *Efectul migrației asupra securității României și a Europei*, Rao, București, 2016, p. 73.

² Istvan Horvath, *Aspecte ale culturii migrației în România*, în „Sociologia migrației. Teorii și studii de caz românești”, Polirom, Iași, 2009, p. 156.

³ *Ibidem*, p. 157.

⁴ Anghel Andreescu, Dan Andreescu și Dan Bardaș, *op.cit.*, p.240.

în situația în care migrația nu a avut un rol pozitiv în reducerea șomajului”⁵, deoarece a existat un ritm accelerat de disponibilizare din rândul fostelor companii de stat. Din fericire, plecarea românilor la muncă în străinătate a avut un efect pozitiv, respectiv stabilizarea economiei românești, deoarece cei plecați fie au trimis din banii câștigați membrilor de familie rămași în România, fie au început să își construiască case în localitatea natală⁶.

Un alt fenomen de emigrare care trebuie să provoace îngrijorare este plecarea anuală a mii de absolvenți de liceu la studii universitare în străinătate. În 2019, aproximativ 4000 de absolvenți de ciclu liceal au plecat la studii în străinătate, iar mulți dintre aceștia se vor stabili în țările unde vor finaliza studiile⁷.

Chiar dacă, odată cu începerea războiului în Ucraina, au intrat în România 3,5 milioane de cetățeni ucrainieni, doar 100.000 s-au stabilit temporar și doar 5.800 s-au angajat⁸. Faptul că puțini ucrainieni au rămas în țara noastră și că mult mai puțini dintre aceștia s-au angajat se datorează diferenței culturale, dar și lingvistice, care a făcut ca un număr foarte mic dintre imigranți să poată să se integreze în țara adoptivă.

Însă, pe măsură ce timpul a trecut, angajatorii nu au mai găsit nici oameni necalificați dispuși să se califice la firma angajatoare, iar firmele au fost obligate, astfel, să aducă forță de muncă din alte state. Spre exemplu, în zona Deltei Dunării, marile companii de turism se plâng că „[l]ocalnicii au preferat să plece în străinătate”⁹, iar acum hotelurile și restaurantele trebuie să anagajeze oameni din Vietnam sau Nepal. De asemenea, „Șantierul Naval VARD Brăila a angajat câteva zeci de lăcătuși și sudori din Vietnam și va mai aduce alții pentru a face față comenzilor pe care le are în această perioadă”¹⁰. Chiar și în județul Cluj, care are o creștere economică foarte mare, este nevoie de forță de muncă din afara Europei. Astfel, în 2019, firma „La Lorraine România (LLR) și-a mărit echipa cu 50 de vietnamezi la Câmpia Turzii. Măsura vine în contextual crizei acute de personal cu care se confruntă angajatorii, dar și a creșterii capacității de producție a fabricii”¹¹. Chiar și lanțul de magazine Profi a testat, în același an, forța de muncă străină prin înrolarea a „14 angajați străini, îndeosebi studenți cu drept de muncă, având program de patru ore, proveniți din Indonezia, Maroc, Turkmenistan, Republica Moldova”¹², iar fabrica De’Longhi din Jucu a angajat peste 330 de imigranți din Sri Lanka¹³.

Valurile de imigranți și discriminarea

Un prim aflux de imigranți este compus din foști studenți arabi din perioada anilor 1980 care, după Revoluția din 1989, și-au dat seama de potențialul țării noastre sub noul regim și s-au stabilit aici. Conform statisticilor din 2008, se estimează că ar fi 35.624 de oameni de afaceri arabi

⁵ *Ibidem*, p. 241.

⁶ Remus Gabriel Anghel, *Schimbare socială sau dezvoltare? Studiu de caz într-un oraș din România*, în „Sociologia migrației. Teorii și studii de caz românești”, ed.cit., pp. 254-255.

⁷ *Tot mai mulți elevi români pleacă să studieze în străinătate*, publicat pe data de 30 august 2019, disponibil pe <https://stirileprotv.ro/stiri/social/tot-mai-multi-elevi-romani-pleaca-sa-studieze-in-strainatate-motivele-invocate.html>, vizualizat azi 14.04.2023.e

⁸ Mariana Bechir, *Ucrainieni în România: 3,5 mil. Au intrat, 100.000 s-au stabilit temporar, 5.800 s-au angajat*, disponibil pe <https://cursdeguvernare.ro/100000-refugiati-ucraineni-stabilit-temporar-romania-5800-angajati.html>, vizualizat azi 14.04.2023.

⁹ Feri Predescu, *Delta Dunării, „paradisul turismului” cu anagajați din Asia și pește cumpărat din supermarketuri*, în „Evenimentul zilei”, 20 martie 2019, p.10.

¹⁰ Cristinel Luca, *Vard Brăila angajează vietnamezi, iar Galațiul îi hrănește*, în „Viața Liberă”, publicat pe 14 aprilie 2018, disponibil pe <https://www.viata-libera.ro/economie/107190-var-d-braila-angajeaza-vietnamezi-iar-galatiul-ii-hraneste>, vizualizat azi 14.04.2023.

¹¹ Călin Poenaru, *Clujul, micul Vietnam. Val de angajați asiatici în producție și comerț*, în „Ziua de Cluj”, 13 martie 2019, p. 5.

¹² *Ibidem*.

¹³ Ovidiu Cornea, *Srilankezi în România. Viața la Cluj a muncitorilor veniți de la 7.000 de km distanță*, în „Europa Liberă România”, publicat pe 3 februarie 2022, disponibil pe <https://romania.europalibera.org/a/muncitori-straini-srilanka-vietnam-cluj-firme/31683749.html>, vizualizat azi 14.04.2023.

stabiliți în România¹⁴. Un alt flux important de imigranți îl reprezintă cetățenii din Republica Moldova care s-au stabilit temporar în România¹⁵.

Datorită faptului că „[d]eficitul de forță de muncă va crește în continuare, se precizează în studio, pentru [...] [2019] fiind estimate la circa 300.000 de persoane, însă cu perspectivă să crească la 549.000 de persoane în 2023 din cauza faptului că tot mai mulți tineri, respectiv 47%, intenționează să emigreze în următorii 5 ani”¹⁶. Nu este de mirare, deci, că a fost nevoie ca angajatorii să aducă oameni din afara României și chiar a Uniunii Europene. Astfel, „la data de 31 decembrie 2018 se aflau în evidențele instituției peste 120.000 de persoane, 69.141 străini din state terțe, cei mai mulți din Moldova, Turcia, Israel, China și 51.217 cetățeni ai Uniunii Europene/SEE/CH, majoritari fiind cei din Italia, Germania, Grecia, Franța, conform aceluiași comunicat”¹⁷. Însă, pe măsură ce criza de forță de muncă se va agrava, numărul persoanelor venite în România din țări precum Sri Lanka, India, Vietnam, Laos, Nepal și așa mai departe va crește. Recent, firme de construcții, precum MG-Tec Dej, dar și altele, testează, alături de angajatori din HORECA, forța de muncă din state din Asia de Sud și Sud-Est¹⁸. Un studiu din 2022 arăta că, dintre muncitorii asiatici care au ajuns să fie angajați în România, 18% sunt din India, 17% din Vietnam, 16% din Bangladesh, 15% din Pakistan, 14% din Nepal, iar 20% din alte state asiatice¹⁹.

Faptul că foarte mulți angajatori din mediul privat preferă să angajeze muncitori din Asia de Sud și Sud-Est poate conduce și la discriminarea de către populația locală a acestor imigranți, pe motiv că aceștia le-ar fura locurile de muncă, locuri de muncă prost plătite pe care mulți români nu le-ar ocupa, iar un exemplu este cazul de la Ditrău. În satul Ditrău, doi srilankezi angajați la fabrica de pâine au început să fie hărțuiți indirect de către localnici. Din nefericire, „[e]xperții în domeniu atrag atenția că acest gen de episod se va repeta în condițiile în care lipsa forței de muncă îi va obliga pe angajatori să aducă muncitori din alte țări și că există o datorie a clasei politice de a explica acest fenomen populației”²⁰.

Pe lângă xenophobia comunității maghiare față de srilankenzi, se observă o atitudine anti-asiatică și în cadrul comunității românești. Astfel, unii cetățeni români arată o atitudine discriminatorie față de imigranții asiatici, datorită faptului că în Timișoara, niște vietnamezi au fost filmați în timp ce vânau popândăi cu scopul de a-i mânca²¹ și în Cluj, alți vietnamezi ar fi fost văzuți mâncând șobolani²².

Nu în ultimul rând, trebuie menționată posibilitatea că, în viitor, comunitatea indiană sau a celor din Bangladesh ar putea intra în conflict cu cei din comunitatea pakistaneză, deoarece se știe că conflictul indiano-pakistanez pe marginea reconfigurării graniței dintre cele două state este încă

¹⁴ Radu Săgeată, *Globalization and New Ethnic Minorities in Romania*, în “Territories and Identities in Central, Eastern and Southeastern Europe”, Instytut Geopolityki, Czestochowa, 2014, pp. 263-264.

¹⁵ Dumitru Sandu și Monica Alexandru, *Migrația și consecințele sale*, în „Riscuri și inechități sociale în România”, Polirom, Iași, 2009, p.291.

¹⁶ Oana Nistor, *Soluții la criza forței de muncă*, în „Ziarul Lumina”, 15 martie 2019, p. 8.

¹⁷ Dana Domsodi, *România destinație pentru mâna de lucru ieftină*, în „Transilvania Reporter”, nr. 758, 14-21 martie 2019, p.6.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Ramona Cornea, *Studiu: Aproape 40% din muncitorii asiatici din România lucrează în construcții. Următoarele în top sunt serviciile și logistica și transportul*, în „Ziarul Financiar”, 23 noiembrie 2022, disponibil pe <https://www.zf.ro/profesii/studiu-aproape-40-din-muncitorii-asiatici-din-romania-lucreaza-in-21346318>, vizualizat azi 14.04.2023.

²⁰ Laurențiu Sîrbu, *Epurarea etnică de la Ditrău. Cum s-au răsculat etnicii maghiari împotriva a doi brutari din Sri Lanka*, în „Adevărul”, nr. 8275, 3 februarie 2020, p.3.

²¹ Izabela Zaharie, *Vietnamezi supriși în timp ce vânează popândăi pe un camp din Timișoara. Poliția Animalelor anchetează cazul*, în „Digi24”, publicat pe 28.03.2023, disponibil pe <https://www.digi24.ro/stiri/vietnamezi-surprinsi-in-timp-ce-vaneaza-popandai-pe-un-camp-din-timisoara-politia-animalelor-ancheteaza-cazul-2297613>, vizualizat azi 14.04.2023.

²² Bianca Felseghi, *Ghetoul vietnamez. Cum trăiesc de fapt, în Cluj-Napoca, muncitorii asiatici acuzați că mănă șobolani*, în „Press One”, publicat pe 19 februarie 2023, disponibil pe <https://pressone.ro/ghetoul-vietnamez-cum-traiesc-de-fapt-in-cluj-napoca-muncitorii-asiatici-acuzati-ca-mananca-sobolani>, vizualizat azi 14.04.2023.

viu în mințile multor persoane, iar desprinderea Bangladeshului de către Pakistan încă este un subiect dificil pentru cei din statul islamic.

În concluzie, putem afirma că procesul de emigrare din România înspre statele vestice este cel care a produs lipsa forței de muncă și necesitatea imigrării celor din Republica Moldova, dar și din statele asiatice în țara noastră. Din nefericire, populația românească nu a fost pregătită de acest fenomen, iar astăzi prezența imigranților estici provoacă irascibilitate și dezgust în societate. Însă, pe de o parte, ar trebui să ne pregătim de integrarea acestora în societatea noastră, deoarece cei care au plecat în străinătate nu se vor întoarce în România să lucreze pentru salarii mai mici decât cele pe care le au acum acolo, iar mulți dintre imigranți se vor stabili în noua țară adoptivă, așa cum au făcut-o și românii după ce au petrecut zeci de ani în Italia și Spania. Pe de altă parte, ar trebui să învățăm câte ceva despre cei care au venit în țara noastră pentru a putea preveni posibile conflicte între imigranți din țări rivale sau în conflict.

Acknowledgement

Această lucrare a beneficiat de sprijin financiar prin proiectul „Dezvoltarea competențelor de cercetare avansată și aplicativă în logica STEAM + Health”/POCU/993/6/13/153310, proiect cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Capital Uman 2014-2020”.

BIBLIOGRAPHY

1. Andreescu Anghel, Andreescu Dan și Barțaș Dan, *Efectul migrației asupra securității României și a Europei*, Rao, București, 2016.
2. Anghel Remus Gabriel, *Schimbare socială sau dezvoltare? Studiu de caz într-un oraș din România*, în „Sociologia migrației. Teorii și studii de caz românești”, Polirom, Iași, 2009, pp. 249-267.
3. Bechir Mariana, *Ucrainieni în România: 3,5 mil. Au intrat, 100.000 s-au stabilit temporar, 5.800 s-au angajat*, disponibil pe <https://cursdeguvernare.ro/100000-refugiati-ucraineni-stabilit-temporar-romania-5800-angajati.html>, vizualizat azi 14.04.2023.
4. Cornea Ovidiu, *Srilankezi în România. Viața la Cluj a muncitorilor veniți de la 7.000 de km distanță*, în „Europa Liberă România”, publicat pe 3 februarie 2022, disponibil pe <https://romania.europalibera.org/a/muncitori-straini-srilanka-vietnam-cluj-firme/31683749.html>, vizualizat azi 14.04.2023.
5. Cornea Ramona, *Studiu: Aproape 40% din muncitorii asiatici din România lucrează în construcții. Următoarele în top sunt serviciile și logistica și transportul*, în „Ziarul Financiar”, 23 noiembrie 2022, disponibil pe <https://www.zf.ro/profesii/studiu-aproape-40-din-muncitorii-asiatici-din-romania-lucreaza-in-21346318>, vizualizat azi 14.04.2023.
6. Domsodi Dana, *România destinație pentru mâna de lucru ieftină*, în „Transilvania Reporter”, nr. 758, 14-21 martie 2019, p.6.
7. Felseghi Bianca, *Ghetoul vietnamez. Cum trăiesc de fapt, în Cluj-Napoca, muncitorii asiatici acuzați că mănâcă șobolani*, în „Press One”, publicat pe 19 februarie 2023, disponibil pe <https://pressone.ro/ghetoul-vietnamez-cum-traiesc-de-fapt-in-cluj-napoca-muncitorii-asiatici-acuzati-ca-mananca-sobolani>, vizualizat azi 14.04.2023.
8. Horvath Istvan, *Aspecte ale culturii migrației în România*, în „Sociologia migrației. Teorii și studii de caz românești”, ed.cit., pp. 156-175.
9. Luca Cristinel, *Vard Brăila angajează vietnamezi, iar Galațiul îi hrănește*, în „Viața Liberă”, publicat pe 14 aprilie 2018, disponibil pe <https://www.viata-libera.ro/economie/107190-var-d-braila-angajeaza-vietnamezi-iar-galatiul-ii-hraneste>, vizualizat azi 14.04.2023.
10. Nistor Oana, *Soluții la criza forței de muncă*, în „Ziarul Lumina”, 15 martie 2019, p. 8.
11. Poenaru Călin, *Clujul, micul Vietnam. Val de angajați asiatici în producție și comerț*, în „Ziua de Cluj”, 13 martie 2019, p. 5.

12. Predescu Feri, *Delta Dunării, „paradisul turismului” cu anagajați din Asia și pește cumpărat din supermarketuri*, în „Evenimentul zilei”, 20 martie 2019, p.10.
13. Sandu Dumitru și Alexandru Monica, *Migrația și consecințele sale*, în „Riscuri și inechități sociale în România”, Polirom, Iași, 2009, pp. 287-304.
14. Săgeată Radu, *Globalization and New Ethnic Minorities in Romania*, în “Territories and Identities in Central, Eastern and Southeastern Europe”, Instytut Geopolityki, Czestochowa, 2014, pp. 258-270.
15. Sîrbu Laurențiu, *Epurarea etnică de la Ditrău. Cum s-au răsculat etnicii maghiari împotriva a doi brutari din Sri Lanka*, în „Adevărul”, nr. 8275, 3 februarie 2020, p.3.
16. *Tot mai mulți elevi români pleacă să studieze în străinătate*, publicat pe data de 30 august 2019, disponibil pe <https://stirileprotv.ro/stiri/social/tot-mai-multi-elevi-romani-pleaca-sa-studieze-in-strainatate-motivele-invocate.html>, vizualizat azi 14.04.2023.
17. Zaharie Izabela, *Vietnamezi supriși în timp ce vânează popândăi pe un camp din Timișoara. Poliția Animalelor anchetează cazul*, în „Digi24”, publicat pe 28.03.2023, disponibil pe <https://www.digi24.ro/stiri/vietnamezi-surprinsi-in-timp-ce-vaneaza-popandai-pe-un-camp-din-timisoara-politia-animalelor-ancheteaza-cazul-2297613>, vizualizat azi 14.04.2023.

THE USE OF CHEMICAL WEAPONS IN THE IRAQ-IRAN WAR

Roxana Georgiana Nistor

Postdoctoral researcher, „Ștefan cel Mare” University of Suceava

Abstract: This paper aims to analyze a highly controversial episode during the Iraqi-Iranian hostilities, namely the use of chemical weapons by both camps against enemy forces, but also against the civilian population. The use of the chemical weapons arsenal in this conflict has left behind thousands of dead and wounded and brought back to the discussion a number of issues long debated by the international community, namely global disarmament, arms control, prohibition and total destruction of chemical weapons.

Regarding Romania's position towards the escalation of this conflict, the government in Bucharest has firmly spoken out against the use of chemical weapons by the armies of the two states and has repeatedly supported the compliance with UN resolutions that prohibited the production and use of chemical weapons.

Keywords: chemical weapons, disarmament, UN resolutions, Iraq, Iran.

Introducere

Iranul și Irakul au avut o lungă perioadă de relații tensionate cu mult timp înainte de lansarea atacului irakian asupra granițelor iraniene. Mărul discordiei dintre cele două state l-a reprezentat granița de pe râul Shatt-al-Arab, un conflict mai vechi, parțial soluționat în 1975 prin semnarea unui acord prin care Irakul făcea o serie de concesii Iranului, printre care și cedarea canalului navigabil Shat-al-Arab. Pentru irakieni, această concesie a fost una extrem de dureroasă și neprofitabilă având în vedere faptul că acest canal reprezenta singura poartă de acces a statului irakian în Golful Persic, fiind, totodată, de importanță strategică pentru transportul mărfurilor importate și exportate de această țară. Prin urmare, având în vedere impactul pe care l-a avut această concesie asupra statului irakian, Shatt-al-Arab a reprezentat doar o bombă cu ceas gata să explodeze la cele mai mici trepidații. Dincolo de acest aspect, între cei doi vecini au existat mereu o serie de tensiuni provocate de forțele politice aflate la guvernare în ambele state. Astfel, viziunea progresistă a șahului Mohammad Reza Pahlavi, precum și bunele relații întreținute de acesta cu puterile occidentale și cu inamicul numărul unu al coaliției arabe, statul israelian, nu au fost niciodată privite cu ochi buni de conducerea de la Bagdad aflată într-un război deschis cu Statele Unite ale Americii și Israel. Mai apoi, odată cu izbucnirea Revoluției Islamice, în 1979, preluarea puterii de către majoritatea șiiită din Iran a pus noi presiuni asupra guvernului Ba'athist, format din reprezentanții minorității sunnite irakiene. Influențele șiiților iranieni în Irak și încercările acestora de a-i alunga de la putere pe ba'athiști împreună cu liderul lor, Saddam Hussein, l-au determinat pe acesta să caute o soluție radicală și i-au oferit prilejul de a redeschide disputa teritorială privind râul Shatt-al-Arab.

Debutul războiului irakiano-iranian

Conflictul dintre cele două state a izbucnit pe 22 septembrie 1980, când armata irakiană a invadat granițele iraniene. Cu toate acestea, oficialii de la Bagdad au susținut mereu că debutul conflictului a fost pe 4 septembrie același an, atunci când forțele armate iraniene ar fi bombardat o serie de posturi de frontieră.¹ Luată prin surprindere, armata iraniană s-a mobilizat destul de repede, astfel încât, până la finalul primului an de război, forțele irakiene nu au reușit să avanseze mai mult de aproximativ 120 de kilometri în interiorul granițelor iraniene.² Astfel, până la finalul anului 1981, forțele armate iraniene au reușit să restabilească controlul asupra regiunii Abadan, un centru vital pentru prelucrarea petrolului iranian. Această primă victorie importantă a armatei iraniene a

¹ Encyclopaedia Britannica, *Iran-Iraq war*, <https://www.britannica.com/event/Iran-Iraq-War>, accesat 01.05.2023.

² Ibidem.

fost făcută cu sacrificii enorme din partea tinerilor înrolați în armată. Lipsiți de experiență, dar mai ales fără echipamente militare cu care să poată susține un atac asupra inamicului, tinerii iranieni au devenit practic carne de tun în fața ofensivei irakiene. Aceștia proveneau în mare parte din rândurile Basij, o organizație paramilitară de voluntari care operau sub Corpul Gărzilor Revoluționare Islamice. Printre atribuțiile acestei organizații se număra asigurarea securității interne la diverse evenimente politice sau religioase, precum și aplicarea legii islamice în rândul celor care nesocoteau îndrumările religioase privind comportamentul și vestimentația în public, ceea ce i-a atras și denumirea de „poliția morală”. Pentru a aprinde și mai mult spiritul islamului în rândul acestor tineri, celor care se înrolau pentru a merge pe front li se spunea că vor deveni martiri ai patriei și vor ajunge cu siguranță în paradisul etern.³

Având în vedere numărul impresionant de voluntari aruncați în luptă de autoritățile de la Teheran, precum și faptul că Bagdadul se afla în conflict la momentul respectiv pe două fronturi, pe de o parte cel iranian, iar pe de altă parte, cel israelian, liderii irakieni au încercat să recâștige controlul prin aruncarea în luptă a armelor chimice. Această decizie a venit și ca urmare a faptului că în urma unui atac al armatei israeliene, din 7 iunie 1981, a fost distrusă o mare parte din reactorul nuclear Tammuz I (Osirak) aflat în apropiere de Bagdad, ceea ce avea să întârzie cu aproximativ cinci ani toate planurile ambițioase ale autorităților irakiene de a realiza o armă nucleară care ar fi putut fi folosită la un moment dat împotriva iraniienilor.⁴

Escaladarea conflictului și folosirea armelor chimice

La începutul anilor '80 o serie de rapoarte ale Central Intelligence Agency atrăgeau atenția asupra faptului că Saddam Hussein ar putea recurge la folosirea armelor chimice pe câmpul de luptă pentru a contracara ofensiva iraniienilor. Conform acestor informații, armata irakiană dispunea la momentul respectiv de 15 locații de antrenament ale militarilor pentru folosirea de arme chimice, bacteriologice și radiologice, toate aceste unități fiind construite cu ajutorul Moscovei. Mai mult decât atât, înainte ca relațiile Bagdadului cu Kremlinul să se răcească, ca urmare a represiei asupra ba'athiștilor asupra comuniștilor irakieni, Uniunea Sovietică era principalul furnizor de agenți chimici destinați antrenamentelor trupelor irakiene.⁵

Folosirea armelor chimice în conflictul irakiano-iranian a fost semnalată pentru prima dată în 1982, atunci când armata irakiană a folosit un gaz lacrimogen pentru a-i forța pe militarii iranieni să îmbrace echipamentul de protecție, trupele irakiene câștigând astfel suficient timp pentru a se retrage în siguranță. Trebuie menționat faptul că irakienii nu se aflau la prima tentativă de folosire a gazului lacrimogen, acesta fiind un agent chimic dezvoltat la începutul anilor '70 și testat de autoritățile de la Bagdad pe populația kurdă din nordul Irakului.⁶

În 1983, având sprijinul kurzilor irakieni, iraniienii au lansat operațiunea Val Fajr II (în traducere Zori II) reușind, în cele din urmă, la 23 iulie 1983, să captureze orașul irakian Haj Omran. Luați prin surprindere și nefiind pregătiți în fața unei astfel de ofensive, forțele militare irakiene au decis din nou să folosească armele chimice pentru a recâștiga controlul orașului. Potrivit agențiilor de informații americane, pentru a contracara ofensiva iraniană, guvernul de la Bagdad a dispus utilizarea unui gaz muștar sau iperită așa cum mai este cunoscut acest gaz, o armă extrem de eficientă împotriva inamicului având în vedere faptul că efectele acestuia se resimt și la câteva zile după folosirea lui. Acest atac s-a soldat cu sute de victime din partea trupelor iraniene, dar și din partea militarilor irakieni care nefiind instruiți corespunzător pentru folosirea unei astfel de arme au devenit victimele propriului atac. În ciuda atacului irakian, armata iraniană a reușit să rămână pe poziție și să păstreze teritoriul cucerit.⁷

³ Javed Ali, *Chemical Weapons and the Iran-Iraq war: A case study in noncompliance*, in *The Nonproliferation Review*, Spring 2001, p.46, <https://www.nonproliferation.org/wp-content/uploads/npr/81ali.pdf>, accesat 01.05.2023.

⁴ Ibidem.

⁵ Central Intelligence Agency - Freedom of Information Act Electronic Reading Room, *Iraqis trained for chemical warfare*, noiembrie 1980, Colecția General CIA Records, p.1, <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP90-00965R000100170021-3.pdf>, accesat 28.04.2023.

⁶ Javed Ali, *op. cit.* p.47.

⁷ Ibidem, p.48.

Spre finalul anului 1983 și începutul anului 1984, folosirea armelor chimice de către armata irakiană a devenit o obișnuință. Unul dintre atacurile cele mai grave s-a petrecut în februarie 1984, în timpul operațiunii Khaybar I, o altă ofensivă majoră a iranienilor prin care încercau să câștige controlul asupra insulei irakiene Majnoon, un punct strategic important pentru Bagdad datorită rezervelor sale foarte bogate de petrol. Având în vedere importanța majoră a acestui teritoriu, autoritățile irakiene au dispus din nou folosirea armelor chimice pentru a contracara ofensiva iraniană. Agentul chimic folosit de această dată a fost Tabun, una dintre cele mai nocive arme chimice folosite de irakieni. Cu toate acestea, deși numărul victimelor din rândul iranienilor a fost impresionant, irakienii nu au reușit să redobândească controlul asupra teritoriului, lăsând în urmă un număr foarte mare de soldați căzuți la datorie.⁸ După acest atac, Statele Unite ale Americii au luat decizia de a nu mai livra Irakului o serie de compuși chimici care ar fi putut fi utilizați pentru realizarea de arme chimice.⁹

Deși folosirea armelor chimice pe câmpul de luptă a fost interzisă prin Protocolul de la Geneva din 1925 - protocol la care Iranul a aderat la 5 noiembrie 1929, iar Irakul doi ani mai târziu, la 8 septembrie 1931¹⁰ – liderii de la Bagdad au susținut constant că nu au încălcat acest protocol deoarece presupusele arme chimice pe care le-ar fi utilizat în luptă au fost folosite doar pe teritoriul irakian, ceea ce nu contravine prevederilor de la Geneva.¹¹

După ce irakieni și-au asumat folosirea armelor chimice pe câmpul de luptă fără a ține cont de avertismentele comunității internaționale, iranienii au început să testeze în luptă propriile arme chimice, ce-i drept la o scară mult mai mică, dar cu efecte devastatoare pentru toți cei implicați în folosirea lor. Astfel, începând cu aprilie 1987, iranienii au lansat o serie de atacuri chimice cu gaz muștar și un agent chimic neidentificat care provoca iritarea plămânilor. Deși numărul victimelor nu a putut fi stabilit cu exactitate, documentele CIA menționează faptul că ar fi fost afectați aproximativ 30% din cei vizați, iar aproximativ 4% dintre aceștia ar fi decedat.¹²

Răspunsul comunității internaționale cu privire la folosirea armelor chimice în războiul irakiano-iranian

Ca urmare a folosirii de către armata irakiană a armelor chimice în 1984 pentru recuperarea insulei Majnoon, Secretarul General al ONU a numit o comisie de investigație care a fost trimisă în Iran, în perioada 13-19 martie 1984, pentru a verifica veridicitatea atacului și a confirma plângerile autorităților iraniene cu privire la încălcarea legii internaționale privind folosirea armelor chimice în timpul războiului. Misiunea a fost formată din specialiști în domeniul chimiei care timp de o săptămână au analizat toate dovezile puse la dispoziție de autoritățile iraniene. Ca urmare a investigației, raportul misiunii ONU a avut o serie de concluzii unanime: au fost folosite arme chimice sub formă de bombe aeriene în zonele indicate de autoritățile iraniene, tipurile de agenți chimici folosiți au fost gazul muștar și un gaz nervos cunoscut sub denumirea de tabun, însă cu toate acestea, comisia nu a putut determina cu exactitate amploarea la care au fost folosite aceste substanțe.¹³ În ciuda acestui raport, Consiliul de Securitate al ONU nu a adoptat nicio rezoluție prin care să condamne folosirea armelor chimice de către armata irakiană.

Cu toate acestea, escaladarea conflictului și folosirea armelor chimice din ce în ce mai des pentru neutralizarea inamicului de către ambele tabere au determinat într-un final Consiliul de

⁸ Ibidem.

⁹ Central Intelligence Agency - Freedom of Information Act Electronic Reading Room, *U.S. restricts sale of 5 chemicals to Iraq after poison gas report*, martie 1984, Colecția General CIA Records, p.1, <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP90-00965R000302640026-2.pdf>, accesat 02.05.2023.

¹⁰ Julian Perry Robinson, Jozef Goldblat, Iran Chamber Society, *Chemical Warfare In The Iran-Iraq War 1980-1988*, mai 1984, https://www.iranchamber.com/history/articles/chemical_warfare_iran_iraq_war.php, accesat 28.04.2023.

¹¹ Central Intelligence Agency - Freedom of Information Act Electronic Reading Room, *Impact and implications of chemical weapons use in the Iran-Iraq war*, aprilie 1988, Colecția FOIA, p. 3, https://www.cia.gov/readingroom/docs/DOC_0001030207.pdf, accesat 02.05.2023.

¹² Idem, *op.cit.* p. 1.

¹³ United Nation Security Council, *Report of the specialists appointed by the Secretary-General to investigate allegations by the Islamic Republic of Iran concerning the use of chemical weapons*, 26 martie 1984, p.11, <https://digitallibrary.un.org/record/63325?ln=en>, accesat 07.05.2023.

Securitate al ONU să adopte o serie de rezoluții prin care să ceară încetarea imediată a conflictului și interzicerea armelor chimice împotriva militarilor de pe front și a populației civile din ambele state. Astfel, în 1986 a fost adoptată Rezoluția 582 care solicita nu doar încetarea ostilităților ci și abținerea aliaților celor doi combatanți de a le oferi sprijin pentru continuarea conflictului.¹⁴ Surprinzător, inițial, atât Irakul, cât și Iranul au reacționat pozitiv la solicitările Consiliului de Securitate. În ciuda acestui prim pas, ulterior autoritățile iraniene au considerat că această rezoluție reprezintă doar începutul unui demers prin care Irakul să fie condamnat ca stat agresor. Mai mult decât atât, în opinia Teheranului rezoluția era dezechilibrată și inadecvată deoarece nu condamna clar statul irakian pentru debutul războiului și mai ales pentru folosirea ilegală a armelor chimice împotriva armatei și a civililor iranieni.¹⁵

Rezoluția din 1986 a fost urmată de alte trei rezoluții pe parcursul anului 1988, prin care Consiliul de Securitate al ONU încerca să oprească o escaladare a folosirii armelor chimice pe front și, totodată, să pună capăt acestui conflict sângeros. Prin urmare, pe data de 9 mai 1988 a fost adoptată Rezoluția 612 care confirma concluziile raportului întocmit de o nouă misiune a Secretarului General al ONU și anume că, în ciuda interdicțiilor comunității internaționale de folosire a armelor chimice în luptă, ambele tabere au făcut uz de acestea.¹⁶ Au urmat Rezoluția 619 din 9 august 1988 și Rezoluția 620 din 26 august același an care reiterau avertismentele ONU privind folosirea armelor chimice și solicitau tuturor statelor membre să controleze strict exportul de produse chimice care ar fi putut ajunge la cei doi combatanți și care le-ar fi putut servi acestora la producerea de noi arme chimice.¹⁷

Poziția României față de folosirea armelor chimice în conflictul irakiano-iranian

Conflictul dintre cele două state a pus România într-o poziție destul de dificilă și asta din cauza faptului că, până la izbucnirea ostilităților, statul român reușise să dezvolte relații economice și comerciale foarte bune, atât cu Bagdadul, cât și cu Teheranul. În aceste condiții, diplomații români au avut o misiune extrem de grea pe parcursul desfășurării conflictului în încercarea de a menține un echilibru în relația cu ambele tabere, situația de pe frontul irakiano-iranian devenind o preocupare constantă pentru autoritățile de la București. Un punct sensibil în relația cu cele două state avea să fie dat tocmai de practicile folosite de armata irakiană pe câmpul de luptă. Astfel, informațiile transmise de diplomații români acreditați la Teheran scot la iveală o serie de nemulțumiri existente în rândul autorităților iraniene cu privire la poziția statelor din Estul Europei față de folosirea repetată a armelor chimice de către armata irakiană împotriva luptătorilor și a populației civile iraniene. Într-un interviu acordat de primul ministru iranian, Mir Hussein Mousavi, în data de 11 martie 1984, acesta atrăgea atenția asupra faptului că în ciuda atacurilor chimice susținute de armata irakiană, Iranul nu va ceda în fața presiunilor, fiind convins de faptul că într-un final victoria va aparține poporului iranian. De asemenea, Mir Hussein Mousavi a ținut să menționeze faptul că în ciuda acestor atrocități, pe care întreaga comunitate internațională le cunoaște, condamnarea oficială a Irakului întârzie să apară, mai mult decât atât, statele antiimperialiste nu au avut nicio luare de poziție asupra acestui aspect, ceea ce - considera Mousavi - îl îndreptățește să creadă că atacurile comise de armata condusă de Saddam Hussein au tot sprijinul statelor Est Europene. Declarația aceasta are o semnificație cu atât mai importantă, cu cât se pare că a fost făcută chiar înainte de vizita oficială în România a ministrului de externe iranian,

¹⁴ United Nation Security Council, *Resolution 582/1986*, p.11, <https://digitallibrary.un.org/record/116401?ln=en>, accesat 07.05.2023.

¹⁵ Randi Hunshamar Øygarden, *Chemical Weapons and the Iran-Iraq War A discussion of the UN Security Council's response to the use of gas in the Iran-Iraq war 1980-1988*, Universitas Bergensis, Department of AHKR, 2014, p.64, <https://bora.uib.no/bora-xmlui/bitstream/handle/1956/9153/128400983.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, accesat 07.05.2023.

¹⁶ United Nation Security Council, *Resolution 612/1988*, p.10, <https://digitallibrary.un.org/record/161154?ln=en>, accesat 07.05.2023.

¹⁷ United Nation Security Council, *Resolution 620/1988*, p.12, <https://digitallibrary.un.org/record/44865?ln=en>, accesat 07.05.2023.

Ali Akbar Velayati, un politician extrem de influent în guvernul de la Teheran.¹⁸ Prin urmare, este posibil ca această luare de poziție a primului ministru iranian să fi fost un mesaj voalat la adresa autorităților române care au ales să aibă o poziție destul de rezervată cu privire la situația de pe frontul irakiano-iranian.

Din câte se pare, tăcerea autorităților de la București față de evenimentele reclamate de Teheran a fost în ton cu întreaga comunitate internațională la momentul respectiv. Condamnarea expresă a Irakului pentru folosirea armelor chimice a venit doar din partea Statelor Unite ale Americii, în timp ce restul lumii a ales să treacă cu vederea încălcarea flagrantă a legilor internaționale de către statul irakian.¹⁹ Acest lucru ne demonstrează faptul că Iranul se afla într-o situație destul de ingrată după preluarea puterii de către islamiști, fiind destul de izolat pe plan internațional.

Cu toate acestea, repetatele atacuri chimice, atât ale armatei irakiene, cât și ale soldaților iranieni, în anii ce au urmat, au determinat o schimbare a perspectivei internaționale asupra conflictului și, prin urmare, a dus la o altă abordare și din partea guvernului de la București. Astfel, pe parcursul desfășurării conflictului, Nicolae Ceaușescu a militat constant pentru încetarea ostilităților și a atras atenția în repetate rânduri asupra pericolului folosirii armelor chimice ca metodă de represiune asupra militarilor și a populației civile. Mai mult decât atât, guvernul de la București a susținut tot timpul necesitatea respectării rezoluțiilor ONU privind abținerea combatanților de la folosirea armelor chimice, precum și necesitatea distrugerii stocurilor de arme chimice și a instalațiilor folosite pentru producerea acestora. Din presa vremii constatăm că în ceea ce privește autoritățile de la București a existat o preocupare permanentă pentru problematica dezarmării la nivel mondial și pentru realizarea în Balcani a unei zone fără arme chimice.²⁰

Concluzii

Războiul dintre Irak și Iran a fost unul lung și devastator, care timp de opt ani a reușit să facă numeroase victime în ambele tabere și să lase în urmă două state eșuate, atât din punct de vedere politic, cât mai ales economic. Astfel, perturbările economice și sociale au fost profunde, ambele state suferind daune considerabile ale infrastructurii, în special a celei petroliere ceea ce adus la crearea unor dezechilibre pe piața petrolieră globală. Dincolo de aceste aspecte, introducerea armelor chimice în arsenalul de luptă al armatei irakiene a reprezentat un precedent periculos pentru statele din regiune. Mai mult decât atât, reacția destul de rezervată a comunității internaționale avea să creeze premisele pentru noi atacuri similare ale statului irakian asupra vecinilor săi.

În ceea ce privește implicațiile regionale și internaționale, conflictul irakiano-iranian a contribuit și mai mult la destabilizarea păcii și securității în Orientul Mijlociu, alimentând, totodată, tensiunile dintre Iran și Statele Unite ale Americii care au sprijinit tabăra irakiană. Pentru autoritățile de la București, decizia de a susține demersurile comunității internaționale și de a nu se plasa într-o tabără sau alta, pare să fi fost decizia corectă. Astfel, accentul relațiilor statului român cu cele două state a fost pus pe cooperarea economică și pe realizarea unor investiții profitabile pentru toate părțile implicate.

Acknowledgement:

Această lucrare a fost realizată cu sprijinul proiectului POCU 153770, cu titlul: "Accesibilitatea cercetărilor avansate pentru o dezvoltare economică sustenabilă - ACADEMIKA", proiect cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Capital Uman 2014 – 2020

BIBLIOGRAPHY

¹⁸ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, Problema 224/1984, Iran, Dosar 929, *Folosirea armelor chimice în războiul Iran-Irak*, ff.1-2.

¹⁹ Ibidem, ff.110-111.

²⁰ ***, *Declarație Apel a președintelui Nicolae Ceaușescu și a președintelui Todor Jivkov privind realizarea unei zone fără arme chimice în Balcani*, Ziarul Scânteia, 22 decembrie 1984, p.4.

1. Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, Problema 224/1984, Iran, Dosar 929, *Folosirea armelor chimice în războiul Iran-Irak*.
2. Central Intelligence Agency - Freedom of Information Act Electronic Reading Room, *Impact and implications of chemical weapons use in the Iran-Iraq war*, aprilie 1988, Colecția FOIA, https://www.cia.gov/readingroom/docs/DOC_0001030207.pdf.
3. Central Intelligence Agency - Freedom of Information Act Electronic Reading Room, *Iraqis trained for chemical warfare*, noiembrie 1980, Colecția General CIA Records, <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP90-00965R000100170021-3.pdf>.
4. Central Intelligence Agency - Freedom of Information Act Electronic Reading Room, *U.S. restricts sale of 5 chemicals to Iraq after poison gas report*, martie 1984, Colecția General CIA Records, <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP90-00965R000302640026-2.pdf>.
5. Encyclopaedia Britannica, *Iran-Iraq war*, <https://www.britannica.com/event/Iran-Iraq-War>.
6. Javed, Ali, *Chemical weapons and the Iran - Iraq war: a case study in noncompliance*, in *The nonproliferation review*, Spring 2001, <https://www.nonproliferation.org/wp-content/uploads/npr/81ali.pdf>.
7. Øygarden, Randi Hunshamar, *Chemical Weapons and the Iran-Iraq War A discussion of the UN Security Council's response to the use of gas in the Iran-Iraq war 1980-1988*, Universitas Bergensis, Department of AHKR, 2014, <https://bora.uib.no/bora-xmlui/bitstream/handle/1956/9153/128400983.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
8. Robinson, Julian Perry, Goldblat, Jozef, Iran Chamber Society, *Chemical Warfare In The Iran-Iraq War 1980-1988*, mai 1984, https://www.iranchamber.com/history/articles/chemical_warfare_iran_iraq_war.php.
9. United Nation Security Council, *Report of the specialists appointed by the Secretary-General to investigate allegations by the Islamic Republic of Iran concerning the use of chemical weapons*, 26 martie 1984, <https://digitallibrary.un.org/record/63325?ln=en>.
10. United Nation Security Council, *Resolution 582/1986*, <https://digitallibrary.un.org/record/116401?ln=en>.
11. United Nation Security Council, *Resolution 612/1988*, <https://digitallibrary.un.org/record/161154?ln=en>.
12. United Nation Security Council, *Resolution 620/1988*, <https://digitallibrary.un.org/record/44865?ln=en>.
13. ***, *Declarație Apel a președintelui Nicolae Ceaușescu și a președintelui Todor Jivkov privind realizarea unei zone fără arme chimice în Balcani*, Ziarul Scântea, 22 decembrie 1984.

FROM THE HISTORY OF ROMANIAN MOUNTANEERING IN THE INTERWAR PERIOD: NICULAE BATICU, A LEGEND OF THE CARPATIANS

Narcis-Mihai Martiniuc

**Research Assistant, „Gheorghe Șincai” Institute for Social Sciences,
Târgu Mureș**

Abstract: Contemporary Romania has a certain tradition in specific mountain-related activities, such as mountain hiking, winter mountaineering or climbing. All this tradition of mountain tourism owes a lot to Baticu, one of the pioneers of pitoned routes in the Romanian Carpathians.

Romanian mountain tourism has been mostly tributary to the Carpathian space; therefore the Carpathian Mountains are those to which we owe the emergence and development of mountaineering and mountain hiking, and the beginnings and history of this activity are closely linked to the Southern Carpathians - first of all (Bucegi, Piatra Craiului, Făgăraș - later Retezat and other groups of Meridionali) followed by the Moldovian Ceahlău and Cheile Turzii in the Transylvanian Trascău Mountain.

Niculae Baticu was a difficult personality to place; in the same way, his destiny was as if detached from an adventure novel. Baticu's mountaineering activity is closely linked to the Bucegi mountain range; we can say that with him Romanian mountaineering acquired both professionalism and international value. He was born in Bucharest in a middle-class family and became passionate about mountains and mountaineering after a hike in the Bucegi massif in 1927. He took mountaineering lessons in the Alps and gradually opened up the most difficult climbing routes in the Romanian Carpathians; in parallel, he also made trips abroad. Baticu was also an aviator; in World War II he fought as a pilot on the Eastern Front. After 1948 he was accused of collaborating with the Iron Guard and was rehabilitated in the 1960s. A gifted writer, he published his memoirs in a censored form in 1981 „Amintirile unui alpinist” (Memoirs of a Mountaineer), and the manuscript was published in full in 2012 under the title „Jurnalul unui alpinist și aviator” (Diary of a Mountaineer and Aviator).

Keywords: Niculae Baticu, Emilian Cristea, mountaineering, climbing, interwar period, Romanian Alpine Club, World War II, Socialist Republic of Romania

România contemporană are o anumită tradiție în activități specifice legate de munte, cum ar fi drumeția montană, alpinismul hibernal sau escalada; așadar am putea vorbi despre o istorie a alpinismului românesc, a cărui vechime nu depășește ultimele decenii ale secolului al XIX-lea.¹

Turismul montan românesc a fost în cea mai mare parte tributar spațiului carpatic; așadar Munții Carpați sunt cei cărora li se datorează apariția și dezvoltarea alpinismului și a drumeției montane, iar începuturile și istoria acestei activități sunt strâns legate de Carpații

¹ Vorbim despre activitatea alpină în sine și nu de ocupații tradiționale desfășurate în spațiul montan (oierit, lucrul la pădure, etc.). „Excursii” și „ieșiri în natură” legate de spațiul montan au existat și înainte de primele escalade cu caracter alpin; ele însă nu pot fi mai mult decât simple curiozități, activități interesante ale unor oameni îndrăgostiți de munte. Aceeași abordare o vedem și în istoria alpinismului din alte areale montane ale Europei, cum ar fi Alpii, Pirineii sau munții Scoției; multe castele nobiliare au fost construite în spațiul montan și avem o întreagă tradiție legată de „misterul munților”, mai ales în epoca romantismului și a nostalgiei generale în mediul elitist al vechilor ruine. Pentru spațiul românesc se știe că familia regală a iubit mult natura, în diversele ei forme.

Meridionali – în primul rând (Bucegi, Piatra Craiului, Făgăraș - mai târziu Retezat și alte grupe din Meridionali) după care ar urma Ceahlăul moldovenesc (Carpații Orientali) și Cheile Turzii din Trascăul ardelean (Munții Apuseni).

Dacă pe de o parte avem de-a face cu începuturile „etnice” ale drumeției montane românești în Carpații Meridionali, pe de altă parte alpiniiștii români sunt tributari aceluiași proces de modernizare a societății capitaliste ce definește sfârșitul de secol XIX – începutul de secol XX.²

Una din caracteristicile începuturilor drumeției montane românești – atât în antebelic cât și în perioada interbelică – este, credem, caracterul ei elitist și care încearcă diseminarea înspre clasa de mijloc; înșiși pionierii mersului pe munte sunt în marea lor majoritate orășeni – sau săteni „orășenizați”, cu studii în mediul citadin unde se stabilesc – și care activează în companii private sau „la stat”. „Mulți montaniarzi și alpiniiști pasionați s-au născut la câmpie: Nae Comănescu în Călărași, Ionel Coman la Brăila, Niculae Baticu, Walter Kargel și Emil Fomino la București, Dinu Dinulescu și Gicu Niculescu în Câmpina, Toma Boerescu în Ploiești, Păun Busuioc într-un sat din județul Ialomița, și s-ar putea continua cu alte nume din diverse generații. Contactul lor cu muntele, le-a schimbat viața”.³ Profesiile tuturor – putem afirma – au avut legătură cu mediul citadin, iar aici majoritatea au avut cel puțin studii liceale; „mersul la munte” în general și „cățărarea” – alpinismul în special au presupus efort financiar, asocierea în cluburi de profil, cursuri de specialitate și a fost o activitate practică „în timp liber” de către majoritatea alpiniiștilor.⁴

Clubul Alpin Român se organizează după model vest-european – mai ales după model german (iar după 1918 și austriac; despre alpinismul românesc înainte de 1918 încă nu se poate vorbi ca despre o „școală”); o altă sursă de inspirație a fost alpinismul italian interbelic, mai ales după venirea la putere a lui Mussolini⁵; de remarcat este faptul că atât ADMIR („Asociația Drumeților din Munții Înalți ai României”) cât și TCR („Touring-Clubul României”) sau CAR („Clubul Alpin Român”) au încercat încă din primii ani să realizeze contacte cu alte cluburi de profil din Europa.⁶

Turismul montan din România începutului de secol XX nu este încă unul de masă, așa cum vor încerca să-l organizeze comuniștii începând cu anii '50, cu toate că s-au depus eforturi în acest sens – am putea spune de-a dreptul gigantice – încă din perioada interbelică,

² În studiul de față nu mai revenim asupra acestui întreg proces; pentru un cuprins succint al etapelor dezvoltării alpinismului în spațiul românesc vezi Narcis Martiniuc, „Realizări și ideologii în dezvoltarea turismului montan din România interbelică: cazul Mihai Haret”, în volumul conferinței internaționale „*Globalization, Intercultural Dialogue and National Identity*”, ediția a noua - (GIDNI 9) - 21-22 mai 2022; alte informații prețioase găsim pe pagina „turistomania”: „*Primele asociații și cluburi de turism din România*”, <http://www.turistmania.ro/articole/istoria-turismului/primele-asociații-si-cluburi-de-turism-din-romania.html> [accesat 09.05.2023].

³ Dinu Mititeanu, „Emilian Cristea”, în *Chemarea muntelui. Relatări, amintiri, gânduri, sfaturi, opinii despre munte*: <http://www.dinumititeanu.ro/Emilian-Cristea> [accesat 30.04.2023].

⁴ Alpinismul profesionist nu a fost o meserie de sine stătătoare în România; chiar și acțiunile de tip „salvamont” au fost operate doar de către voluntari pentru mult timp, chiar dacă au existat stagii sistematice de pregătire. „Deși prima reglementare legislativă a activității de salvare montană din țară apare doar în anul 1969, cu mult timp înainte, presa vremii și arhivele păstrează informații interesante despre acțiuni de salvare montană și primele forme de organizare a structurilor de salvare. Astfel, încă de la începutul anilor 1900 în localitățile de la poalele munților Bucegi și Făgăraș (Brașov, Sinaia, Sibiu și Bușteni), pe lângă asociațiile turistice existente la acea vreme, s-au organizat grupuri de salvatori alpini, formate din alpiniiști, vânători și călăuze.” Cf. „Salvamont România. Istoric”, <https://www.salvamontromania.ro/istoric.php> [accesat 09.05.2023].

⁵ Vom vedea această abordare în colaborările dintre Baticu și unii alpiniiști italieni interbelici (n.n.).

⁶ Pentru amănunte privind înființarea și activitatea CAR, a se vedea și Narcis Martiniuc, „Realizări și ideologii în dezvoltarea turismului montan din România interbelică: cazul Mihai Haret”, în volumul conferinței internaționale „*Globalization, Intercultural Dialogue and National Identity*”, ediția a noua - (GIDNI 9) - 21-22 mai 2022. CAR a devenit în 1937 membru al UIAA (Uniunea Internațională a Asociațiilor de Alpinism); cf. „Statutul Clubului Alpin Român”, https://ro.wikipedia.org/wiki/Clubul_Alpin_Rom%C3%A2n#cite_note-statutCAR-1 [accesat 09.05.2023].

mai ales dacă se are în vedere faptul că România nu avea o tradiție a drumeției montane de tip german, elvețian, austriac sau nord-italian.

Începuturile turismului montan românesc îi datorează mult lui Baticu, unul din deschizătorii de trasee pitonate în Carpații Meridionali și unul din primii alpiști recunoscuți de către comunitatea internațională a cățărătorilor.

Începuturile

Niculae Baticu (1909-1998) a fost o personalitate greu de încadrat; la fel, destinul său a fost parcă desprins dintr-un roman de aventuri. Activitatea montană a lui Baticu este strâns legată de Bucegi, însă putem spune că odată cu el alpinismul românesc capătă atât profesionalism cât și valoare internațională: astfel Baticu devine dacă nu primul alpinist român recunoscut de către asociații de profil din vestul Europei atunci cu siguranță cel mai cunoscut în perioada anilor '30.

Baticu s-a născut la București într-o familie din clasa de mijloc și a devenit pasionat de munte și escaladă după o drumeție în masivul Bucegi, în anul 1927. A luat lecții de escaladă în munții Alpi iar treptat-treptat a deschis cele mai dificile trasee de escaladă din Carpații României; în paralel a efectuat și ture de munte în afara României.

Pe de altă parte Baticu a fost și aviator; în Cel de-al Doilea Război Mondial a luptat ca pilot de vânătoare pe Frontul de Est. După 1948 a fost acuzat de colaborare cu Garda de Fier și a fost reabilitat începând cu anii '60. Scriitor talentat, și-a publicat memoriile sub o formă cenzurată în anul 1981 („Amintirile unui alpinist”) iar mai târziu manuscrisul a fost editat în forma sa completă în anul 2012 cu titlul „Jurnalul unui alpinist și aviator”.

Analiza cea mai bună precum și descrierea cea mai nuanțată a personalității lui Baticu o găsim la Constantin Mititeanu – cunoscut mai ales sub numele de Dinu Mititeanu, reputat montaniard român și scriitor inspirat de literatură montană, precum și un memorialist de talent. Mititeanu l-a cunoscut pe Baticu în ultima parte a vieții, după anii 1960 și până la moartea acestuia: „În 20 ianuarie 2001, alpiști și fisuri, surplombe, muchii, hornuri din Carpați, mai ales din Bucegi, vor lăcrima la 3 ani de la trecerea în neființă, în al 89-lea an al vieții, a lui Niculae Baticu. A fost <<unul dintre titanii alpinismului românesc>>, cum l-a numit Mircea Săndulescu în nr.4 al revistei <<Muntii Carpați>>. A fost <<un Whimper al Carpaților>>, cum a scris Mihai Vasile în Romania pitorească nr. 8/'92. <<A fost un OM, care după mulți ani de detenție în temnițele comuniste, nu era un învins, nici fizic, nici moral, de la care am primit o lecție de demnitate și forță>> a scris Anda Raicu în suplimentul Montana nr. 2/98, al revistei Romania pitorească. Mulți îl cunoașteți sau îl puteți cunoaște din cărțile sale: <<Amintirile unui alpinist>>- 1981 și <<Pe crestele Carpaților>> 1985, apărute în ciuda piedicilor numeroase, datorită energiei, tenacității sale, dorinței ca începuturile alpinismului românesc să poată fi cunoscute de generațiile care vor veni. A fost unul din pionierii alpinismului în Carpați, o stea a alpinismului interbelic, alături de Nicu Comănescu, Sorin Tulea, Costică Contes, Dan Popescu, Toma Boerescu, și alții. Toți au merite, care reies din cărțile sale, dar Baticu a fost cel mai tenace, mai pasionat, mai perseverent, mai talentat, mai aducător de nou și mai longeviv! El a punctat <<marea cotitură>> în alpinismul românesc, când, în 20 octombrie 1935, în cap de coardă, secondat de Ion Trandafir și Dan Popescu, cu doar 7 (!!!) pitoane, a realizat <<dintr-o singură intrare>>, primul traseu de perete din Carpați: <<Furcile>> în peretele Gălbinele (până atunci se urcau doar văi și creste). A avut un curaj ieșit din comun: cu echipamentul de atunci ascensiunea se putea sfârși tragic, ca a lui Andrei Ghițescu, mai târziu, în 3 iulie '55, în <<Trei Surplombe>> când coarda de cânepă s-a rupt. Dar Baticu își cunoștea bine posibilitățile, valoarea și amintindu-mi un citat, se poate spune că el a intrat în Furci să le urce, nu să cadă ! Cele Trei Surplombe, alt traseu celebru, a fost urcat, în premieră, în 20 iulie 1946 de echipa Emilian Cristea, Niculae Baticu, Sorin Tulea, Gicu Nicolescu. Apropo de Furci și de longevitate: a fost longeviv și ca viață biologică, dar și ca <<viață de munte>>. A rămas toată viața alături de

munte, căci acesta era viața lui. Așa cum am mai scris, prin '83 sau '84, un infarct l-a obligat să nu mai urce o vreme <<acasă>>, la Refugiul Coștila. Dar era de găsit aproape în fiecare sâmbătă-duminică pe o buturugă din pădurea Munticelului (nu era atunci banca de la crucea pentru George Nechita). I-am oprit acolo din avântul lor, pe tinerii alpiniști clujeni, de a trece grăbiți prin fața aceluși <<moșulică>> pentru ei devenit apoi Titan, după ce le-am spus: <<o plecăciune în fața D-lui Baticu!>>. În vara lui '85 l-am ajuns din urmă tot pe acolo. Urca singur, agale, de data asta spre Refugiul, unde avea loc o alpiniadă : <<etapa de vară a Cupei Municipiului București>> [...] Mi-am acordat ritmul cu al Domniei Sale. Știam că voi pierde un traseu, dar știam că voi câștiga 2-3 ore cu Nea Baticu! Mi-a mărturisit că se pregătește ca în 20 octombrie, la 50 de ani de la premiera Furcilor, să încerce să mai urce o dată traseul ! Nu sunt dovezi că ar fi făcut-o. Poate a ajuns până la bază, până la primul piton doar. Dar ideea în sine trebuie admirată! Avea 76 de ani! N-a participat la multe premiere alpine. Nu le înșir aici. Nu înșir aici, acum, un CV al său. Menționez doar că a învățat multe tehnici folosite în Europa în două ieșiri în Italia și Austria. (Notă din toamna 2013: în luna iulie am parcurs câteva poteci din masivul Wilder Kaizer și am dormit la cabana Stripsenjoch, unde fusese sediul acelei tabere. Nu puteam privi acei pereți fără a ne gândi la <<Nea Baticu>>.) După întoarcerea în țară, a propus, organizat și condus prima și a doua școală de cățărare modernă din România, la Refugiul Coștila între 21 august- 11 septembrie '38 (elevi au fost atunci și frații Vlad și Sergiu Cunesco) și în Piatra Craiului 6-15 august '39. A venit curând războiul, apoi închisorile. Dar și dacă ar fi urcat doar Furcile, își avea un loc de frunte în istoria alpinismului nostru. Baticu rămâne în istorie ca un fenomen, un mod de viață, dedicată până la adânci bătrânețe, alpinismului. Am stat de multe ori de vorbă cu Acest Titan, <<acasă>> la dânsul, în Bucegi dar și la Cluj, unde venea des, nu la mine special (dar ma căuta de fiecare dată), ci ca să reorganizeze în '90 Clubul Alpin Român. În anii '80 venea des să se documenteze la Arhivele Statului și la Biblioteca Academiei-filiala Cluj, pentru cartea sa, o adevărată istorie, (cu lipsuri nu din vina sa) a alpinismului românesc. Sigur că iubea Muntele ca întreg, reiese din cărțile sale, dar vorbea doar de trasee, fisuri, hornuri, surplombe, prize, bavareze, spraițuri. Despre acestea vorbea cu unii camarazi de suferință și între zidurile reci ale închisorii. Mi-a relatat asta Petrică Stanciu și am povestit-o în <<Fascinația Verticalelor>> și în <<Bucuria libertății>>. Pereți de stâncă, pereți de închisoare... câte ascensiuni uluitoare ar mai fi făcut după război, intransigentul, incoruptibilul, impetuosul, agilul, inepuizabilul Baticu. Acum, la 3 ani de când <<a răspuns chemării unor împărății mai înalte" (Anda Raicu), să-i acordăm o lacrimă de gând și să-l căutăm, acolo unde îl vom vedea parcă aieva, în fața Refugiului Costila, această <<Mecca>> a alpiniștilor noștri, pe cel care a fost un Coposu al alpinismului românesc.”⁷

Prima întâlnire cu muntele a lui Baticu a fost și prima întâlnire cu Bucegii, o dragoste la prima vedere. Descrierea evenimentelor este interesantă – asta chiar dacă și mai interesante sunt amintirile primelor drumeții din copilărie, unde avem evocări pline de culoare ale mahalalelor și periferiilor Bucureștilor: „29 iunie 1929 a fost ziua în care am făcut primul drum pe munte [...] în seara aceea n-am văzut munții, deoarece, după Câmpina, a început să plouă mărunț. Dealurile, întinse de o parte și de alta a căii ferate, îmi stârneau și ele interesul [...] munții, așa cum mi-i închipuisem eu, nu voiau să se arate deloc, îi bănuiam aproape, aproape de tot, dar nu mi se înfățișau privirilor, nici în Sinaia la gară, nici în Bușteni, unde am ajuns seara târziu [...] noaptea am dormit bine. M-am trezit din somn la strigătele lui Gogu Ionescu: - Nae, vino repede să vezi muntele. Nu mai plouă. Curând va răsări soarele. M-am trezit și am alergat la fereastra verandei de la etaj. Panorama din fața ochilor mi-a înăbușit aproape respirația. Cerul era senin, atmosfera clară, pură, ca după ploaie. Chiar în dreptul

⁷ Dinu Mititeanu, „Niculae Baticu”, în *Chemarea muntelui. Relatări, amintiri, gânduri, sfaturi, opinii despre munte*, <http://www.dinumititeanu.ro/Niculae-Baticu> [accesat 10.05.2023].

ferestrei, unde stăteam parcă înmărmurit, se înălța Caraimanul cu Crucea Eroilor. În dreapta – Coștila. În stânga – Jepii Mici și <<Clăile>> sale. Acolo în stânga, în șaua ce unește Jepii Mici cu Jepii Mari, mi s-a spus că se află Cantonul Schiel, unde trebuia să ajungem... Nu-mi venea să mă desprind de la fereastră. Niciodată nu-mi imaginasem că așa arată munții, cu păduri imense așezate în terase, ca într-un amfiteatru, cu pereți de stâncă verticali, uneori crenelați, și cu vârfuri semețe. Ei erau atât de aproape de mine, încât aveam senzația că, dacă aș deschide fereastra și aș întinde mâna, i-aș putea pipăi”.⁸ Primul traseu montan a fost Bușteni – Cantonul Schiel – Babele – Casa Peștera – Padina – Bolboci. Aici a asistat la un accident în care au fost implicați alți doi turiști neechipați corespunzător – din afara grupului lor – un elvețian și un român „salariat la Banca Elvețiano-Română”. Acest eveniment l-a făcut să fie conștient de faptul că „ceea ce am văzut a fost primul avertisment. Cu muntele nu este de joacă sau de glumă!”⁹

Cel de-al doilea traseu a fost unul mult mai greu: „prima întâlnire cu muntele a fost hotărâtoare pentru destinul meu de drumeț și alpinist [...] pentru o nouă excursie, mai grea, pe ruta Sinaia – Piatra Arsă – Omul – Valea Cerbului, m-am pregătit intens, mai ales sufletește. Era, cred, prin august 1929. Nu mi-am găsit însoțitor, așa că, într-o sâmbătă noapte, am luat trenul din Gara de Nord și am coborât dimineața la Sinaia.”¹⁰

Organizarea

Încă de la formarea României Mari turismul a făcut parte dintr-o anumită „strategie de dezvoltare națională” – un termen des folosit și în pozițiile factorilor de decizie din turismul României contemporane. Acest gen de abordare – cu legături strânse de o anumit tip de mentalitate de tip occidental – s-a manifestat și în perioada antebelică, însă cu rezultate restrânse pentru ceea ce am putea numi „activități de club cu specific montan și de cunoaștere a naturii din Regatul României”.¹¹

După 1920 însă organizarea turismului montan capătă în ochii elitelor de profil tot mai mult un specific aparte, am putea spune chiar o tendință generală ce tinde spre o anumită specializare ce-și propune să aducă o îndeletnicire de nișă „în stradă” – adică să popularizeze tot mai mult o activitate și un concept. Aceste idei le vehiculează și chiar le implementează cu succes – în scris dar și prin întâlniri și acțiuni de teren – revista *Cunoștine folositoare*¹²: „Ce este turistul? Desigur că ați văzut și dumneavoastră, iubiți cititori, ca și mine, pe la vreun colț de stradă, trecând o speță de oameni, bronzăți la față, cu mușchi puternici, cu tălpile ghetelor ghintuite, cu sacul de merinde în spate, și unii cu câte o frânghie atârnată de braț; toți se dau din calea lor la o parte cu oarecare stimă și se aude șoptindu-se <<trec turiștii>> sau <<am văzut niște turiști>>. Turist prin urmare în mintea celor mai mulți e omul cu mușchi dezvoltați, care se cațără pe munți, se hazardează peste adâncurile prăpăstiilor și care ar fi un fel de *rara avis*! Iată un înțeles pe cât de necomplet, pe atât de periculos pentru noțiunea de turism; căci dacă ar fi așa, mulți ne-am lipsi de gândul de a deveni turiști [...] turist poate fi

⁸ Nicolae Baticu, *Jurnalul unui alpinist și aviator* (București: Editura România Pitorească, 2013), pp.7-15. Avem aici ediția revizuită și adăugită a cărții *Amintirile unui alpinist*, București, ed. Sport-Turism, 1981. În această primă ediție lipsesc multe informații prețioase, ca de exemplu participarea lui Baticu pe frontul de est din Cel de-al Doilea Război Mondial ca aviator.

⁹ *Ibidem*: 21-23.

¹⁰ *Ibidem*: 27. Baticu a practicat deseori ieșirea solitară la munte, asta până în ultimii ani de viață. prefera deseori acest mod de a se raporta la munte, fără să fie un singuratic; a știut să se integreze perfect unui grup, mai ales în poziții de lider acceptat fără o prealabilă impunere a acestui statut. După această a doua excursie au urmat multe alte drumeții, aflate la limita dintre turism montan și alpinism, mai ales urcări de văi de abrupt și săritori stâncoase (n.n.).

¹¹ Asociațiile și cluburile de turism din Transilvania – cele ale germanilor și maghiarilor – au fost cu un pas în față la acest gen de abordare (n.n.).

¹² „*Cunoștine folositoare*” este doar una din publicațiile interbelice de promovare a turismului în România; credem că cea mai eficientă revistă de popularizare a turismului a fost publicația „*Boabe de Grâu*”, însă care avea și un preț mai ridicat și conținea mult mai multă informație într-un număr (n.n.).

cel mai simpatic om de societate, poate fi copilul ca și omul matur, ba chiar bătrânii de 70 de ani; turist poate fi omul elegant ca și cea mai gingașă domnișoară sau doamnă; turist poate fi oricine și oriunde, dacă are iubirea de natură și mai ales dacă vrea [...] și acesta va fi un adevărat turist, căci el nu trece prin natură dar o pătrunde, o apropie prin dragostea sa [...] sportul prin urmare pentru turiști nu este decât un mijloc și nu se poate confunda cu el; cu atât mai bine însă pentru turism, dacă turistul e și sportsman, căci atunci putem fi siguri că aceleia îi sunt accesibile toate formele de turism, mai ales turismul acățărător în munți, cucerirea stâncilor neatinse de nimeni, alpinismul.”¹³

Interesant la Aurel Pițu este și promovarea unității naționale contra regionalismului exagerat chiar și prin turism: „de propagandă însă, românii au nevoie pentru ei mai întâi, căci trebuie s-o spunem, românii în majoritate nu-și cunosc țara. Câți din locuitorii României s-au urcat pe vreun vârf de munte? Câți s-au deplasat măcar în afara regiunii lor? Există la noi acea idee sau obișnuință a regionalismului, în sensul iubirii exagerate a locului natal, exagerare dăunătoare culturii și sentimentului de solidaritate și unitate, având ca urmare o oarecare desconsiderare a altor părți și altor locuitori ai țării”.¹⁴

Însă ceea ce este important în ceea ce zice mai departe Aurel Pițu – idee preluată și de către Baticu dar și de alți alpiști din interbelic – este legătura dintre turism și „apărarea națională”, adică alpinismul văzut ca strategie militară: „nimic nu arată mai documentar cât de slabă idee avem despre țară - și mai ales de munții noștri – ca războiul mondial din 1916! Lasă că nici n-am fost prea pregătiți noi pentru un război în munți, dar când nevoia ne-a silit să ne luptăm acolo, pe lângă lipsa de înzestrare și armament de munte, s-a ivit și greutatea enormă a necunoașterii munților cu vârfurile, potecile, cu punctele lor strategice. Cine ar putea umple mai bine golul acesta dacă nu turismul? Turismul sub toate formele lui, dar mai ales cel alpin e un mijloc admirabil pentru cunoașterea țării, practicarea muntelui și pentru pregătirea apărării naționale. În nesiguranța de azi, trebuie să fim gata; gata pentru războiul în munți ca și cel de șes, oțeliți și ca fizic și ca suflet.”¹⁵

La mai puțin de doi ani de când își descoperă pasiunea pentru munte, Baticu devine membru al asociației polisportive „Metropola”.¹⁶ La munte, tot în Bucegi, cunoaște mai mulți montaniarzi membri ai „Touring-Clubului României” și care nu se mai înțelegeau cu Mihai Haret, cel care a înființat clubul; Baticu nu-l cunoștea pe Haret. Aceștia vor crea un nou club montan.¹⁷

Până la această dată Baticu nu a practicat încă ceea ce se cunoaște sub numele de „alpinism”: cățărare pe stâncă sau ascensiune de iarnă pe zăpadă și gheață, ambele cu asigurare. Totul se va schimba însă brusc: „prieteniile lui Olly Geresch îmi spuneau în excursiile din primăvara lui 1934 că în Bucegi există și alte drumuri decât cele pe care, în mod obișnuit, le străbăteam noi: drumuri fără potecă, unde nu întâlnești decât stâncă și capre. Îmi spuneau că trebuie să mă pregătesc eu însumi pentru un asemenea drum”.¹⁸ Astfel are prima tentativă de a urca Valea Gălbenelelor, cu un grup mai mare – atunci au botezat zona cu numele de „Vâlcetul Policandruului”, atunci când s-a coborât negăsindu-se posibilități de escaladă pentru ieșirea în platou. Va urma a doua tentativă cu Valea Seacă a Coștilei, o nouă tentativă în Abruptul Bucegilor ca acces spre platou. Va urma reușita cu urcare din Valea

¹³ Aurel Pițu, „Turismul și importanța lui”, în *Cunoștințe folositoare. Din lumea largă*, seria C nr.58 (București: 1935): 69-71.

¹⁴ *Ibidem*:79.

¹⁵ *Ibidem*. Este interesant că ultima frază a fost scrisă la 1935, așadar într-o perioadă când războiul încă nu părea a fi ceva iminent, asta chiar dacă pentru cineva lucid anul 1933 a fost un semnal de alarmă foarte clar (n.n.).

¹⁶ O parte din baza materială a acestui club –alături de unii membri – vor forma în perioada socialistă clubul „Dinamo” (n.n.).

¹⁷ N. Baticu, *ibidem*:33-34.

¹⁸ *Ibidem*:35.

Gălbenelelor pe Peretele Gălbenelelor în Strungă și acces la platou. A urcat însoțit de Franz Bauschke din Bușteni.¹⁹

Un moment hotărâtor a fost întâlnirea cu Nae Dimitriu – alpinist consacrat, cu experiență – președintele CAR și care îl propune pe Niculae Baticu drept membru fondator. Vor urma mai multe ascensiuni sub tutela CAR, unde Baticu se va impune ca cel mai bun cățărător. Un eveniment tragic a fost moartea lui Petru Comănescu, la ora aceea cel mai bun alpinist român, prin într-o avalanșă în Bucegi pe când conducea un grup; patru oameni vor muri atunci zdrobiți de stânci sau asfixiați de zăpadă, doi au scăpat neatinși iar alți doi au fost răniți. A existat un conflict de orgolii între Nae Dimitriu și Petru Comănescu și care s-a răsfrânt și asupra activității diverselor cluburi rivale.

Pregătire externă și alpinism internațional. Războiul

În anul 1937 Niculae Baticu era deja un alpinist consacrat, având la activ multe reușite în Bucegi. În plus începuse și o școală de pilotaj la București. Tot în acest an va participa la o școală de alpinism de vară a Clubului Alpin Italian; era o școală pentru amatori, un curs de câteva săptămâni. Cel care l-a sponsorizat a fost clubul „Metropola”. Și-a ales un coechipier pentru acest curs; acesta a fost Costică Conteș.²⁰ Cu toate că anterior Baticu s-a arătat „dezamăgit” de acesta pentru că după ce i-a sugerat ideea unui traseu acesta „i-a vândut-o” lui Toma Boerescu și a urcat cu acesta pe traseul indicat de el, la un interval de aproximativ un an Baticu îl alege pentru aventura italiană, probabil pentru că Costică Conteș s-a dovedit a fi un bun secund de escaladă, cu care se putea face echipă bună la cățărarea în doi. Cei doi vor călători cu trenul spre Italia; școala s-a ținut la Valbruna, în zona Udine: „în fine, a sosit luna, prima zi de școală de tehnică modernă de cățăratură. Programul cursului îl știam din prospectul tipărit, pe care-l primisem. Prima lecție: noțiuni generale, noduri, asigurare, folosirea frânghiei și ascensiunea liberă pe perete; Lecția a doua: creste, pereți, hornuri, coborârea în rapel; Lecția a treia: aplicații practice în excursii; Lecția a patra: folosirea pitoanelor în asigurare, cățăratura în coardă dublă, cățăratura elegantă; Lecția a cincea: traversări asigurate de piton (Dülfer), depășirea surplombelor cu ajutorul scărițelor; Lecția a șasea: aplicații practice în excursii; erau prevăzute, în același timp, lecții de topografie și orientare cu ajutorul busolei, recomandări privind alimentația, primul ajutor. Școala italiană de alpinism, alături de cea austro-germană, erau la vremea aceea recunoscute ca cele mai bune din lume”.²¹ Aici va face și câteva ascensiuni în Dolomiți.

Va urma vizita alpiștilor italieni, care se vor familiariza cu Bucegii, dar și cu schiul de tură pe Platoul Bucegilor. „În afara activității alpine, în cadrul asociației Metropola am continuat să fac gimnastică, scrimă, canotaj, ciclism și în special să mă antrenez pentru zbor. La gimnastică, dincolo de programul obișnuit, alergam mult pentru a câștiga suflul și forța necesare în ascensiuni. De altfel, toate celelalte activități sportive le practicam ca antrenament pentru cățăratură; excepție făcea zborul; aici trăiam senzații și satisfacții aparte”.²²

În 1938 va participa la școala de instructori de alpinism din masivul Wilder Kaiser, organizat de către Clubul Alpin Austro-German, o organizație de profil cu care Clubul Alpin Român începuse de ceva vreme să aibă contacte tot mai strânse. Aici l-a avut profesor pe celebrul Peter Aschenbrenner, supraviețuitorul expediției germane din Nanga Parbat din 1934. Aici s-au practicat ascensiuni de dificultăți diferite și cu moduri diferite de abordare, în linia școlii tiroleze și bavareze de alpinism.

¹⁹ *Ibidem*: 37-42.

²⁰ *Ibidem*: 109-110.

²¹ *Ibidem*: 118.

²² *Ibidem*: 142.

Întors acasă, Baticu va înființa în 1938 prima școală tehnică modernă de alpinism din România. Vor urma multe premiere, cum ar fi străbaterea în întregime a crestei Făgărașilor, iarna.

În anul 1938, după obținerea brevetului de pilot gradul I (turism) și gradul II (turism internațional) a început cursurile Școlii de Perfecționare a Aviației Civile de la Buzău, în specializarea „acrobație aeriană”. Însă un ordin al Ministerului Aerului „a hotărât ca să nu se mai facă pentru civili școala de acrobație, ci să se pregătească piloți de război la cele trei specialități: observație-recunoaștere, bombardament și vânătoare”.²³

În anul 1941 a fost concentrat la Tecuci, ca pilot de vânătoare; anterior în 1939-1940 a făcut antrenamente intense la Iași. Cu toate acestea și-a continuat și activitatea montană, mai ales cea de iarnă. În primăvara lui 1941 a fost instructor de alpinism la Corpul Vânătorilor de Munte, la Zărnești. Tot în 1941, după acest curs și după preluarea Basarabiei de către trupele române va fi trimis pe aerodromul de la Tiraspol. Aparatul pilotat a fost un avion vechi SET. În 1942 va trece pe avion bimotor IAR. A îndeplinit misiuni de observare a frontului și a teritoriului inamic, transmitere de date, misiuni de însoțire a convoaielor militare. După 23 august 1944 a fost desconcentrat.²⁴

După război. Conflictele. Concluzii

Începând cu 1946 vor urma multe alte premiere alpine, dintre care cea mai cunoscută - și spectaculoasă - este, probabil, „Fisura Albatră” din Bucegi. „Traseul Celor Trei Surplombe” este de asemenea una din marile realizări ale lui Baticu, la care s-ar putea adăuga și „Fisura din Pintenul Văii Albe”. Unul din cei mai buni ai din activitatea sa de alpinist a fost 1964, iar după 1990 a fost cel care a pus cel mai mult suflet în reînființarea Clubului Alpin Român.

Atât în literatura de specialitate cât și în amintirile și discuțiile „oamenilor de munte” este bine cunoscută rivalitatea dintre Nicolae Baticu și Emilian Cristea. Pentru acest aspect am inserat opiniile omului care este cel mai bine documentat în această privință, Dinu Mititeanu: „Am fost rugat de mai multe persoane să vorbesc sau să scriu despre adversitatea Baticu-Cristea. Eu i-am cunoscut bine pe cei doi. Am corespondat cu ambii, am scrisorile lor și le mai citesc uneori. Am stat zeci de ore de vorbă cu fiecare dintre ei, pe munte, deoarece mi-a plăcut întotdeauna să cunosc personalități, să aflu cât mai multe de la ei, să învăț din vasta lor experiență, să studiez caractere, deși nu sunt psiholog. Pe Cristea l-am vizitat acasă. Baticu m-a vizitat dânsul pe mine de mai multe ori, nu special desigur ci cu ocazia deplasărilor sale la Filiala din Cluj a Bibliotecii Academiei și a Arhivelor Statului, pentru documentare, pentru cartea <<Pe Crestele Carpatilor>>, apărută în 1984 [...] Mi-au vorbit și mulți alți alpiniști despre cei doi, despre rivalitatea dintre ei, unii mai vârstnici, alții dintre cei atunci încă activi, din cluburi diferite. Mi-au vorbit și cei doi, unul despre celălalt, mai mult, repetat și vehement Baticu. Nu pot afirma că dețin adevărul, că sunt 100% obiectiv. Dar, toată viața am încercat să fiu astfel. Eram și sunt considerat ca om corect, imparțial, de către cei care mă cunosc. Scuzati-mi aici lipsa de modestie (am fost de fapt de multe ori certat ca-s prea modest și altruist!) [...] Nu era corect ca alpiniștii anilor 50-60 să nu știe cine a fost Baticu cu adevărat (mulți au aflat mai târziu, inclusiv eu!). Dar nu e corect nici ca mulți tineri alpiniști de azi, să știe cine a fost Cristea, doar din cărțile lui Baticu, sau din cele auzite de la cei care și-au făcut o părere despre Cristea de la cei care au citit aceste cărți, așa cum am constatat de mai multe ori. Îmi amintesc un fapt minor, dar care spune ceva: o colegă de serviciu care n-avea nimic comun cu muntele, plictisită într-o stațiune balneară, a văzut pe o tarabă cartea <<Amintirile unui alpinist>> a lui Baticu. S-a gândit să-mi facă o bucurie, dacă n-am văzut-o încă. A cumpărat-o și ... a citit-o! Problemele tehnice nu le-a prea înțeles, dar

²³ *Ibidem*: 198.

²⁴ *Ibidem*: 239-255.

mi-a spus cam așa: <<am crezut că oamenii care urcă pe munți sunt deosebiți, cu suflet ca cristalul, dar din cartea asta reies atâtea resentimente, ranchiună, chiar ură...>> Cristea a avut multe păcate (dar nu atât de multe și nu atât de grave cum se vorbește) dar e nedrept să i se pună în spinare și altele. Culmea e ca i se contabilizează la <<defecte>>, ceea ce la alții sunt considerate calități [...] Nici Baticu (D-zeu sa-l ierte și să mă ierte), cu toata tăria lui uluitoare de caracter, n-a fost din păcate de caracter în toate privințele. L-a bârfit mereu pe Cristea, dar l-a lăudat pe un altul, care era la fel sau chiar mai vinovat de stagnarea alpinismului românesc. Știa însă că acesta va avea un cuvânt greu în a se da <<verde>> pentru apariția cărții lui Baticu în care era atacat Cristea fără menajamente, căci nici acesta nu-l agreea pe Cristea. Unii tineri, poate și-ar mai putea schimba părerea eronată despre Cristea [...] Cristea a muncit mult, a scris cărți, a ținut conferințe despre munte în săli arhipline <<in care se auzea musca>>, datorită unui talent oratoric de excepție. Avea mulți prieteni cu mari titluri universitare și științifice, care ei se lăudau că sunt prieteni cu Emilian Cristea! A pitonat, a învățat pe mulți cum să se cațere. A iubit muntele ca întreg, a fost așadar și montaniard. A învățat pe mulți tineri, militari, copii, să iubească Muntele. Din Clubul <<Floarea de Colț>> înființat de el, d-na Hedda Cristea, Gh. Epuran, mai ales pentru copii (i-am întâlnit pe munte!), s-au ridicat și alpiniști care au făcut ascensiuni pe mari munți ai lumii. Am auzit pe mulți alpiniști vorbindu-și de rău antrenorii sau foștii instructori/antrenori. Despre Nea Milică am auzit numai cuvinte de laudă de la elevii și foștii lui elevi. Foști elevi ai lui au pitonat un dificil și dorit traseu <<Memorialul Emilian Cristea>>! Și asta spune multe despre Cristea – Omul. Da, unele trasee, mai exact unele lungimi de coardă din unele trasee trecute în scripte ca fiind pitonate de el, de fapt le-au pitonat <<băieții>> ai lui. Dar pe ei nu i-a deranjat, unii au venit chiar ei cu oferta: <<Nea Milică, trece-le ca fiind toate ale d-tale, ai nevoie la dosar, la salariu.>> Nu ei au reclamat <<furtul>>! Nu ei au spus <<mincinosul, excrocul>> [...] I-am spus lui Baticu (scria cartea): <<spuneți adevărul simplu. Vă faceți un deserviciu dacă îl restabiliți cu patimă, fiți demn>>. Mi-a răspuns: <<Nu! O să ard cu fierul roșu, o să tai în carne vie...>> Așa a și făcut, dar l-a mai obligat redacția să mai atenueze, altfel...Ce m-a mirat și m-a deranjat și mai tare a fost faptul că a continuat în același stil și după moartea lui Cristea. Mai bine zis cu epitete și expresii pe care mă jenez acum să le reproduc. O făcusem cândva, reproducând ce mi-a scris mie (și ce a scris/spus probabil și altora) când a aflat că urna cu cenușa lui Cristea a fost fixată de <<băieții>> care l-au iubit ca pe un părinte, în grota <<Bivuacul 2>> din Fisura Albastră. De atunci nu i-am mai răspuns la scrisori, deși mi-a scris încă trei. Ne-am întâlnit apoi pe munte. Am vrut să evit subiectul, dar el a încercat să se explice. Am replicat că nu mai e nimic de explicat, că toate au o limită... Da, Emilian Cristea n-a fost un mare alpinist, a fost cam fricos, cum spunea și el deseori, mai în glumă, mai în serios. A bătut cam multe pitoane, s-a <<căcăit>> cam mulți ani cu Albastra. Dar n-a avut nici un accident. Iar <<scări de pitoane>> sunt și în multe alte trasee, pitonate de alți alpiniști, nu de Cristea. Pe acelea nu le bârfește nimeni! Nici <<sistemul sovietic>> în alpinismul nostru nu l-a introdus Cristea, cum se spune uneori, fără dovezi. Niculae Baticu a fost un mare talent, un cățărător excepțional, o felină pe stâncă. Un om dedicat trup și suflet alpinismului. A fost curajos, căci își știa valoarea, talentul. E fantastic să intri în 1935 în Peretele Gălbinele cu doar 7 (șapte) pitoane și să ieși pe sus, să devii autorul primului traseu de perete din România: Furcile! Alpinismul a fost viața lui. Așa cum am scris în revista <<Munții Carpați>> nr.18, cred că gândul la pereții Bucegilor, l-a ținut în viață în închisori, așa cum pe alții (Țuțea, Paleologu), i-a ținut religia. După primul infarct, putea fi văzut deseori, mai ales în week-end, stând pe o buturugă, mai sus de Căminul Alpin, pentru a se ține la curent cu <<viața alpină>>. Pe acolo, mi-a povestit că a donat Bibliotecii Academiei, cele mai valoroase cărți de alpinism și colecția revistei <<Buletinul CAR>>, pentru a nu se risipi după moartea sa. Mi-a spus că, la 2-3 săpt. de la moartea dr.-lui Steopoe, fost redactor-șef al Buletinului CAR, s-a dus la urmași să cumpere colecția acestei valoroase reviste, ca să

rămână în arhiva CAR. Era deja vândută prin Anticariat. A făcut muncă de detectiv și nu s-a lăsat până n-a aflat cumpărătorul: L.B., o valoroasă alpinistă a anilor 75-85. A vrut să le recumpere, dar ea n-a acceptat să renunțe la ele. Era trist că generațiile viitoare nu vor avea de unde să cunoască istoria alpinismului românesc din perioada interbelică. Poate atunci i-a venit ideea cărții: <<Pe Crestele Carpaților>>. Da. A fost un generos, s-a gândit la viitoarele generații de alpiști. A reanimat în '90, Clubul Alpin Român, care, din păcate nu a devenit iarăși ce a fost în perioada interbelică. A luptat ca un leu pentru retrocedarea Căminului Alpin către CAR, proprietarul de drept. Nu mi-am dat seama cât iubea munții, căci Baticu vorbea doar de Bucegi, de pereți, fisuri, surplombe... Cam asta era subiectul principal și în închisoare, cu Sorin Tulea și cu pare-mi-se frații Contes, sau doar unul dintre ei. Asta o știu de la un fost camarad de celulă cu ei, mai târziu elev al meu în Cheile Turzii: Petre Stanciu [...] Dacă n-ar fi făcut atâta pușcărie, ar fi avut realizări excepționale. Dar nu din cauza lui Cristea a făcut pușcărie [...] Cristea nu l-a vorbit de rău pe Baticu. Când i se mai relatea ce a spus Baticu despre el, zicea << omul a suferit mult; e convins că a făcut pușcărie turnat de mine și nimeni nu-l poate convinge că nu e așa>> Nu s-a apărat de acuze. După ce a murit, a fost atacat și mai vehement, nu se mai putea apăra. Alții, șefi ai alpinismului (știu cine!) au spus că <<pușcăriașul, legionarul Baticu n-are ce căuta ca instructor al tinerei generații>> [...] Îmi amintesc cu câtă pasiune ne-a vorbit [Baticu, n.n.]despre cățărarea liberă și despre Paul Preuss la o alpiniadă de la Vadul Crișului. Asta nu era <<campanie de vedetism>>, ca la Cristea ? Și nu pierdea nici un prilej de a-l denigra pe Cristea. Unii spuneau văzându-l: <<a venit Baticu să mai dărâme câteva cărămizi din soclul statuii lui Cristea>>... Păcat ! Fiecare a fost Mare în felul său. Amândoi au loc, și vor rămâne în istoria alpinismului românesc. Puteau fi și mai mari, dacă nu ar fi fost și... mici. Dar și alpiștii sunt oameni și niciun om nu e perfect. Doar că despre defectele oamenilor obișnuiți nu se scrie, nu se vorbește, ci doar despre cei <<care ies din front>>. Eu le stimez opera, memoria, ceea ce au avut și dat bun din ei, amândoi. Corect ar fi ca toți cei care iubesc Muntele să facă la fel, căci și Baticu și Cristea, fiecare puțin altfel, au iubit Muntele, Stânca, ne-au iubit pe noi cei care iubim muntele. Sigur îl iubim și datorită lor!”²⁵

²⁵ Dinu Mititeanu, „Adversitatea Baticu-Cristea”, în *Chemarea muntelui. Relatări, amintiri, gânduri, sfaturi, opinii despre munte*, <http://www.dinomititeanu.ro/Adversitatea-Baticu-Cristea> [accesat 12.05.2023].

THE INFLUENCE OF THE UKRAINIAN EMIGRATION ON THE UKRAINIAN MINORITY IN ROMANIA, IN THE FIRST MONTHS AFTER THE INTERWAR PERIOD

Ionuț Bran

PhD, Postdoctoral researcher, „Ștefan cel Mare” University of Suceava

Abstract: At the end of the interwar period and the first months (March-May) of 1940, the Ukrainian minority was going through a period devoid of actions, but was following, with great interest, the external and internal steps to create a consensus that would allow the start of an external political offensive. Finally, the orientation of the Ukrainian emigrants would have a decisive influence on the attitude of the Ukrainian minority in our country. Not by chance, both the minority and the Ukrainian emigration were agitating for the creation of a single Ukrainian national front.

Keywords: Ukrainian minority, Ukrainian emigrants, influence, politics, Ukrainian unity

Starea de spirit. Pacea dintre Finlanda și URSS¹ a generat diferite comentarii în cercurile minoritate din Cernăuți, exercitând o influență remarcabilă asupra stării de spirit, în special a populației ucrainene². Simpatizând doctrina marxistă, cercurile minoritate ucrainene încercau să răspândească versiunea că, după finalizarea conflictului sovieto-finlandez, nu ar fi fost exclus ca URSS să fi încercat negocieri cu România în ceea ce privește Bucovina și Basarabia.

Totodată, aceleași cercuri vehiculau ideea că URSS ar fi urmat să poarte discuții în vederea încheierii unui pact de neagresiune, după modelul celor parafate cu țările Baltice. Prin acesta, URSS ar fi urmat să obțină dreptul de a construi baze militare, maritime în regiunea Deltei Dunării și a lacurilor de lângă Constanța și Mangalia.

Încă din luna februarie 1940, atât minoritatea, cât și emigrația ucraineană se agitau pe tema realizării unui front național unic, ucrainean, etapa finală constituind-o colaborarea cu emigrația ucraineană din Statele Unite ale Americii³. Ca de obicei, directivele trasate ucrainenilor veneau din străinătate, în special de la Paris, majoritatea emigrației ucrainene din România având o orientare petliuristă⁴.

Unitatea întâmpina însă dificultăți, datorate disensiunilor și orientărilor diferite din rândul emigranților ucraineni⁵. Aceste disensiuni au luat o mare amploare.

¹ Survenită în martie 1940, în urma așa-numitului „război al iernii”, determinat de refuzul Finlandei de a face, cu USSS, un schimb de terenuri menit a îndepărta frontierele URSS de St. Petersburg/ pe atunci Leningrad.

² Arhivele Ministerului Afacerilor Externe (AMAE). Fond România. Minoritatea Ucraineană (1939-1940), volumul 390, p. 173. Buletin informativ asupra activității minorității ucrainene din România.

³ *Ibidem*.

⁴ Simon Petliura, publicist, personalitate marcantă a Directoratului, fost lider al Republicii Populare Ucrainene (UNR). În timp ce UNR milita pentru independența Ucrainei prin alianța cu Occidentul, în detrimentul Orientului, grupări politice ale emigrației ucrainene precum sapovalistii, naționaliștii, parțial hatmaniștii și cea a lui Poltavet-Ostranița urmăreau emanciparea tuturor teritoriilor ucrainene prin opoziție față de Occident și Orient. AMAE. Fond România. Lucrări și referate (1929-1943), vol. 497, p. 225.

⁵ Lipsa de unitate între ucraineni era prezentă încă din anii revoluționari 1917-1920. Despre această stare de fapt scrie Paul Robert Magocsi (*membre al Societății Regale din Canada, profesor de istorie și științe politice, deținător al catedrei de studii ucrainene la Universitatea din Toronto*) în *A history of Ukraine: The land and its peoples*, University of Toronto Press, ediția a doua, p 555: „Cel mai important motiv invocat pentru eșecul

Pe de o parte, în rândul emigrației ucrainene⁶ din Europa se iviseră divergențe între cele două fracțiuni petliuriste: cea de la Paris, în frunte cu Procopovici, care era în favoarea unei orientări exclusive cu aliații, și cea de la Varșovia, sub conducerea lui Andrei Levițchi⁷, care se considera ca fiind singurul guvern legal și era partizanul continuării legăturilor și cu cercurile germane.

Alte disensiuni au apărut, ulterior, în România, între Comunitatea (Hromada) Ucrainenilor Emigranți de nuanță hatmanistă, adică filo-germană, de sub conducerea dr. George Rusov, și Comitetul Ucrainean Democrat, de nuanță petliuristă, adică filo-franceză, condus de dr. Vasile Trepke⁸ (*acesta participase, în calitate de președinte al Comitetului de asistență a ucrainenilor refugiați, la Conferința emigrației politice ucrainene, organizată la Praga, între 25-26 iunie 1929*⁹).

Pe de altă parte, existau stări tensionate între emigranții ucraineni din Europa și Statele Unite ale Americii, determinate de faptul că emigrația din SUA ar fi contestat, emigrației europene, meritele și importanța sa în cadrul mișcării ucrainene¹⁰. Guvernul ucrainean UNR de la Paris, deși califica, ca fiind ofensatoare, nedrepte și lipsite de tact și simț politic, caracterizarea realizată de emigrația ucraineană din Statele Unite ale Americii, susținându-și importanța și meritele emigrației europene, milita pentru o colaborare strânsă cu populația ucraineană din SUA.

Printr-un alt comunicat al guvernului UNR de la Paris, adresat poporului ucrainean din întreaga lume, spre a se uni sub un singur steag, în scopul rezolvării problemei sale naționale, se arăta rolul de Congres Pan-ucrainean pe care îl deținea Comitetul Ucrainean de la Paris¹¹.

Propaganda derulată de acest Comitet se datora faptului că poporul ucrainean era cunoscut pretutindeni și simpatizat, iar activitățile sale erau luate în considerare. Comitetul invitase pe reprezentanții Galiției și ai Bucovinei să participe la lucrările sale, invitație la care au răspuns emigranții ucraineni din România și Bulgaria.

Apelul se încheia cu îndemnul „spre înțelegere și conlucrare, lăsând la o parte ambițiile...A sosit momentul excepțional când se hotărăște soarta Ucrainei: ori rămâne mai departe sub jugul dușmanului, ori devine liberă și independentă...Acum vom face ca neatârnarea ucraineană să devină posibilă, reală, și de aceea chemăm la luptă toți ucrainenii sub steagul galben-albastru”¹².

Aceste frământări se regăseau, întocmai, în starea de spirit a minorității ucrainene din România care, la rândul său, se considera, ideologic, ca făcând parte din familia ucraineană și, pe cale de consecință, era sensibilă la orice acțiune pornită din rândurile conaționaliilor săi. În luna mai 1940, populația a început să se obișnuiască, deja, cu permanentele zvonuri, mai mult sau mai puțin alarmante. Termenele fatale fixate și mereu amânate în cazul împlinirii

perceput este că ucrainenii, ca popor, nu erau suficient de conștienți de identitatea lor națională în 1917–1920, astfel încât să lupte și să se sacrifice pentru statalitatea ucraineană”.

⁶ În lucrarea sa, intitulată *Localizarea emigranților ucraineni în țările europene. 1918-1939/ РОЗМІЩЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЕМІГРАНТІВ У ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ: 1918-1939*, Вагіна О.М. identifică, grație surselor consultate, trei subperioade ale emigrației ucrainene în Europa interbelică: 1918-1921, când principalele centre ale emigrației ucrainene au devenit Austria, Polonia și Cehoslovacia; 1921-1925, când schimbările în distribuția teritorială a emigranților ucraineni au făcut din Cehoslovacia un important centru al populației de origine ucraineană; 1925-1939, cel mai important centru cultural, științific și educațional al emigrării ucrainene până la începutul celei de a doua conflagrații mondiale a rămas Republica Cehoslovacia.

⁷ Ulterior asasinării lui Simon Petliura, la Paris, în 1926, conducerea supremă a UNR și a armatei a revenit lui Andrei Levițchi. AMAE. Fond 71/URSS (1929-1933), volumul 39, Problema ucraineană, p. 106.

⁸ AMAE. Fond România. Minoritatea Ucraineană (1939-1940), volumul 390, p. 174.

⁹ AMAE. Fond România. Lucrări și referate (1929-1943), vol. 497, p. 215-216.

¹⁰ AMAE. Fond România. Minoritatea Ucraineană (1939-1940), volumul 390, p. 174.

¹¹ *Ibidem*, p. 175.

¹² *Ibidem*.

unor evenimente decisive, zvonurile și diferitele versiuni circulau în mod obișnuit. Totuși, în anumite cercuri, se sesiza tendința de a părăsi Bucovina¹³.

O stare mai accentuată de nemulțumire care, după toate probabilitățile, era sortită creșterii constante, era provocată de scumpirile excesive și mai ales de specula practică. Prea puțini oameni învinuiau conducerea statului român pentru starea anormală de haos economic, dar foarte mulți locuitori afirmau public că autoritățile locale nu se ridicau la înălțimea misiunii lor¹⁴. Pâinea neagră, hrana principală a populației nevoiașe, lipsea adesea de pe piață. În zilele Paștelui evreiesc, brutarii din Cernăuți fiind evrei nu au lucrat, motiv pentru care nu era de găsit niciun fel de pâine. În această situație, autoritățile nu au intervenit¹⁵. În regiunile în care erau cantonate trupe, se putea observa o permanentă stare de nemulțumire printre locuitori, iar aceasta se datora atitudinii ostile manifestate de ofițeri și subofițeri în relaționarea cu populația civilă¹⁶.

Atât ucrainenii refugiați, cât și cei minoritari se străduiau să unească toate fracțiunile pentru a se forma un front unic în vederea luptei comune pentru realizarea Ucrainei Naționale Independente. Până în luna mai 1940, eforturile în această privință nu au avut rezultate pozitive, fapt datorat disensiunilor existente între fracțiunile ucrainene, negăsindu-se compromisul potrivit pentru a uni reprezentanții celor trei principii ideologice:

- ❖ naționaliștii, care, înglobând majoritatea în rândul tinerilor, erau adepții metodelor autoritare, solicitând ca poporul să fie condus de o persoană cu mâna de fier;

- ❖ UNR-iștii, republicanii petliuriști de orientare filo-franceză, care aveau lozinca „Libertate, Egalitate și Fraternitate”¹⁷;

- ❖ hatmaniștii, cu hatmanul Skoropadskyi în frunte, de orientare filo-germană, având deviza „Dumnezeu, Hatmanul și Ucraina”¹⁸.

Situația politică. Minoritatea ucraineană din România trecea printr-o perioadă lipsită de acțiuni, dar urmărea, cu mare interes, demersurile externe și interne pentru crearea unui consens care să permită demararea unei ofensive politice externe. În final, orientarea emigranților ucraineni avea să comporte o influență determinantă asupra atitudinii minorității ucrainene din țara noastră.

Se impun o serie de precizări cu privire la continuarea disensiunilor dintre Comunitatea Ucrainenilor Emigranți și Comitetul Ucrainean Petliurist din București.

În februarie 1940, la nivelul autorităților române, erau cunoscute disensiunile existente în rândurile emigrației ucrainene din București și maniera în care hatmanistul dr. Rusov reușise să impună alegerea sa ca președinte al Comunității (Hromadei) Ucrainene din București. Lupta dintre „Hromada”, care devenise hatmanistă, deci filo-germană, și Comitetul Democrat (Petliurist) Ucrainean, condus de dr. Trepke, continua într-un plan informal, urmând a dobândi o dezlegare statutară, cu prilejul congresului tuturor hromadelor ucrainene din România, care fusese convocat pentru data de 10 mai 1940, la București¹⁹.

De asemenea, elementele democrate din rândul emigrației ucrainene au căutat să ajungă la un compromis, oferind câteva locuri în Comitet și reprezentanților hatmaniști.

Aparent, liderii Rusov și petliuriștii ajunseseră la un compromis; elementele de încredere ale dr. Rusov continuaseră, însă, acțiunea de discreditare a conducătorilor petliuriști ai Comitetului de la acel moment.

¹³ *Ibidem*, p. 193.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*, p. 193-194.

¹⁷ *Ibidem*, p. 194.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, p. 176.

Printre aceste acțiuni se afla și cea a emigrantului ucrainean Vasile Melnic, exclus din Comitet, care înmânase dr. Rusov câteva dovezi ale incorectitudinii dr. Trepke în gestionarea fondurilor Comitetului²⁰. În 1925, Comitetul Ucrainean, care era condus și pe atunci de dr. Trepke, luase inițiativa construirii unui local destinat emigranților ucraineni săraci. În acest scop, fuseseră încredințate mai multe liste de subscripție către diferite persoane, care, după completarea lor, plățiseră sumele respective Comitetului. Astfel, se colectase suma de 12.000 lei care se regăsea, și în martie 1940, în casa Comitetului.

Pe lângă aceste liste, și acest lucru fusese descoperit de Melnic, Trepke mai lansase și alte liste de subscripție, care purtau propria semnătură și pe cea a lui Herodot, dar falsificată. Aceste liste circulasera în special prin Bucovina unde, datorită numărului ridicat de ucraineni, se strânseseră aproximativ 100.000 lei. Aceste fonduri, a căror evidență nu a fost ținută de nimeni, nefiind oficiale, au fost, potrivit lui Melnic, însușite de dr. Trepke și, poate, de alți apropiați ai acestuia²¹.

Printre responsabilii cu strângerea sumelor de bani de la ucrainenii bucovineni se afla și fratele lui Trepke care locuise în aceeași casă cu Melnic. Acesta din urmă a sustras câteva exemplare din cea de a doua listă de subscripție de la fratele dr. Trepke și le-a înmânat dr. Rusov.

În condițiile în care corectitudinea dr. Trepke a fost serios compromisă, chiar petliuriștii au decis să îi ceară acestuia retragerea de la conducerea Comitetului. Existau indicii că dr. Trepke s-a lăsat convins de argumentele partizanilor săi, iar în aceste condiții, petliuriștii întâmpinau dificultăți în identificarea, printre ei, a unei personalități care să o poată contrabalansa pe cea a dr. Rusov. Herodot nu era agreat datorită legăturilor sale cu Ambasada Poloniei, iar colonelul Porohovski era rezervat, dorind să își mențină poziția de președinte al foștilor combatanți din exteriorul partidului²².

Aceste fapte evidențiau conflictul de interese între partizanii anglo-francezi (*reprezențați în cazul acesta de petliuriști*) și cei ai Reich-ului (*reprezențați de hatmaniști*). Importanța acordată acestui conflict era amplificată de varianta că dr. Trepke ar fi deținut, în secret, un portofoliu de ministru în guvernul Procopovici de la Paris.

Membrii Comitetului Petliurist din București, la rândul lor, cu scopul de a compromite acțiunea dr. Rusov, răspândeau zvonul că respectivul ar fi fost agent sovietic în slujba Cominternului, având atribuții de a dezbină toate organizațiile ucrainene antisovietice din România²³. De altfel, însăși Uprava Hatmanistă manifesta o atitudine rezervată față de dr. Rusov. Acest fapt reieșea din scrisoarea adresată, de către Serghie Șemet, vice-președintele Upravei Hatmaniste din Berlin, lui Nicolae Iaroș, șeful mișcării ucrainene hatmaniste ucrainene din România, în care i se recomanda să manifeste prudență în raport cu noul președinte al Hromadei (*Comunității Ucrainene din București*), dr. Rusov. Uprava Hatmanistă nu avea suficientă încredere în sinceritatea dr. Rusov.

În ziua de 7 aprilie 1940, la locuința dr. Trepke din București, str. Crișan nr. 18, a avut loc consfătuirea fruntașilor mișcării ucrainene petliuriste din România. Este de remarcat că, din rațiuni conspirative, consfăturile periodice nu mai aveau loc la sediul Comitetului din str. Delea Veche nr. 45, ci la domiciliile dr. Trepke sau avocatului Denis Mayer-Mihalski²⁴.

Începând cu luna aprilie 1940 și continuând cu luna mai a aceluiași an, atenția cercurilor conducătoare ucrainene din România era reținută, în afară de evenimentele

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, p. 177.

²² *Ibidem*, p. 178.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*, p. 178-179.

internaționale (*agresiunea germană împotriva Danemarcei, Norvegiei, Olandei, Belgiei și Luxemburgului*) și de activitatea desfășurată de mișcarea ucraineană din străinătate²⁵.

Astfel, în cursul lunii mai 1940, activitatea ucraineană din străinătate s-a manifestat prin două evenimente importante²⁶:

❖ Guvernul petliurist UNR, prin reprezentantul său Sulghin, a înmânat lui Sumner Wells, trimisul președintelui Roosevelt în Europa, un memoriu referitor la problema independenței Ucrainei. Copii ale acestui memoriu au fost trimise și guvernelor Aliatilor, iar Guvernul UNR a anunțat că urma să îl dea publicității integral, la momentul potrivit;

❖ fixarea, pentru ziua de 24 mai 1940, la Washington, a Congresului Național Pan-Ucrainean, care trebuia să fie organizat în zilele de 26 și 27 martie 1940, la New York, în Statele Unite ale Americii.

Activitatea ucrainenilor din străinătate avea ca efect stimularea activității conaționalilor lor din România și era reflectată în numeroase articole apărute în buletinul săptămânal al Agenției Telegrafice de Presă Ucraineană din București, aflată în legătură cu emigrația ucraineană petliuristă din Franța și organele de presă ale acesteia („*Tribuz*”, „*Buletinul Biroului de Presă Ucrainean*”, etc.), precum și în presa ucraineană din Cernăuți („*Nova Rada*” și „*Ceas*”), care reproducea, în majoritatea cazurilor, „Buletinul” din București²⁷.

Spre exemplu, „Buletinul” nr. 16, din luna aprilie 1940, conținea și un articol intitulat sugestiv „La lucru până la victorie”²⁸. Următorul număr al publicației, cel de-al 17-lea, era unul festiv, de Paște, și, în fraza finală a articolului intitulat „Așa va fi”, scris de Dimitrie Ivașina-Herodot, se spunea: „Se apropie ora când ucrainenii din întreaga lume cu aceiași bucurie cu care au vestit despre Hristos vor transmite din gură în gură: a înviat Ucraina și cu adevărat a înviat, pe vecie”²⁹. De asemenea, versurile dedicate Ucrainei se terminau cu următoarele cuvinte: „În viață, scoală-te Ucraină / De sub Carpați până-n Caucaz”³⁰.

Tot în numărul 17 al „Buletinului” se regăsea articolul intitulat „Parlamentul român despre minoritățile naționale”, ce conținea un extras din cuvântarea ținută, la data de 17 aprilie 1940, în fața Corpurilor Legiuitoare, de către ministrul Minorităților, Silviu Dragomir³¹.

Ziarul ucrainean „Nova Rada” din Cernăuți, în numărul său din 11 aprilie 1940, în articolul intitulat „Unire-Desunire”, comenta amânarea Congresului Pan-Ucrainean din 16-17 martie 1940, de la New York, pe care o pune pe seama disensiunilor existente în rândul organizațiilor ucrainene din Statele Unite ale Americii și Canada, divizate în petliuriste (*filo-franceze*) și hatmaniste (*filo-germane*)³².

Emigrația ucraineană din Europa era nemulțumită de atitudinea celei din Statele Unite ale Americii, deoarece îi contestata orice merit și rol în lupta pentru realizarea statului ucrainean independent. Aceste disensiuni, alături de animozitățile dintre diferiți lideri ucraineni, întârziu realizarea unității ucrainene pentru derularea unei lupte comune³³.

Tot ziarul „Nova Rada” din Cernăuți, în numărul său din 18 aprilie 1940, a publicat un articol semnificativ, intitulat „Fără Ucraina nu poate fi pace în Europa”³⁴.

²⁵ *Ibidem*, p. 194.

²⁶ *Ibidem*, p. 195.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*, p. 195-196.

³⁰ *Ibidem*, p. 196.

³¹ *Ibidem*, p. 196.

³² *Ibidem*, p. 196.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*.

Într-un număr al „Buletinului Biroului de Presă Ucraineană”, publicație lunară a emigrației ucrainene petliuriste din Franța, editat la Paris (*rue de la Glacière 24*), în limba franceză, articolul „Aliații, URSS și Ucraina” mediatiza un fragment din discursul generalului Sikorski referitor la problema ucraineană, căruia i se acorda o importanță deosebită datorită faptului că reprezenta „prima declarație oficială a guvernului polon în cursul războiului asupra acestei probleme”³⁵.

Același „Buletin” promova cele mai recente apariții editoriale în limba franceză, necesare cunoașterii problemei ucrainene: „La vie d’un peuple. L’Ukraine”, de Roger Tisserand; “Le problème de L’indépendance de l’Ukraine et la France”, de Emanuel Evain, și „L’Ukraine contre Moscou”, de A. Șulghin.

BIBLIOGRAPHY

1. Вагіна О.М, *РОЗМІЩЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЕМІГРАНТІВ У ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ: 1918-1939 / Localizarea emigranților ucraineni în țările europene: 1918-1939*
2. Ciachir, Nicolae, *Din istoria Bucovinei (1775-1944)*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1993
3. Dobrinescu, Valeriu, și Pătroi, Ion, *Documente străine despre Basarabia și Bucovina. 1918-1944*, București, Editura Vremea, 2003
4. Magocsi, Paul Robert, *A history of Ukraine: The land and its peoples*, University of Toronto Press
5. Arhivele Ministerului Afacerilor Externe
 - i.Fond România. Lucrări și referate (1929-1943), vol. 497
 - ii.Fond România. Minoritatea Ucraineană (1939-1940), volumul 390
 - iii.Fond 71/URSS (1929-1933), volumul 39, Problema ucraineană

³⁵ *Ibidem*, p. 196-197.

APPLICABLE REGULATIONS IN THE FIELD OF PROTECTION OF CHURCH BUILDINGS

Florentina Trif

PhD, "Gavrilă Simion" Eco-Museum Research Institute, Tulcea

Abstract: One of the important goals of the European states is to protect the entire cultural heritage. It aims, thus, to bring out the authenticity, the antiquity of all cultural forms, their customs and traditions, highlighting in this way the identity of each people. Therefore, the identity of European countries can be highlighted or fixed through culture and, as a result, each people have the obligation to preserve and preserve, in the most authentic form, all these cultural assets.

Keywords: Cultural patrimony, cultural goods protection, cultural diversity, cultural identity, cultural interaction.

Introducere

Referitor la patrimoniul cultural bisericesc, Marcel Merle, un renumit specialist în domeniu, a exprimat următorul punct de vedere: „nicio țară nu își poate permite să neglijeze importanța Bisericilor și echilibrul pe care îl poate aduce viața religioasă într-o societate, de orice tip ar fi ea”¹. În opinia sa, edificiile religioase au în Uniunea Europeană, în ansamblul ei și în fiecare țară în parte, o mare importanță, deoarece ele reprezintă un nucleu bine definit al culturii europene. De aceea, continentul european prin statele sale, este necesar să ia în considerare „tradițiile constituționale comune, tradițiile și fenomenele culturale din statele membre, identitatea lor națională, la fel ca și principiul de subsidiaritate, trebuie să respecte și să protejeze echilibrul relațiilor dintre Biserică și stat”². Ca argument a reliefat faptul că în cadrul UE. poziția Bisericilor este deosebit de semnificativă, iar instituțiile religioase ar trebui să fie protejate în cadrul țărilor membre. Astfel, evoluția construcției sociologice, precum și orientarea socio-politică actuală sunt foarte importante în relația Stat-Culte, bisericile din Europa interacționând în mod direct cu instituțiile UE³.

1.1. *Protejarea edificiilor bisericesti în context european*

Moștenirea parohiilor și eparhiilor și, în general, cea care se referă la Arhitectură și Artă pentru cult, a fost întotdeauna recunoscută ca factor identitar și capabilă să activeze relațiile chiar și cu diferite comunități culturale, etnice și religioase⁴.

Într-o Europă unită se dorește ca și instituțiile religioase să fie ocrotite în cadrul statelor membre. În acest context, Bisericile europene interacționează direct cu instituțiile U.E. astfel că evoluția sociologică și orientarea socio-europeană actuală capătă o importanță vitală în deja consacrată relație Stat-Culte⁵.

Deoarece și România este stat membru al Uniunii Europene, și ea trebuie să țină cont de prevederile U.E. în ceea ce privește protejarea moștenirii culturale. U.E., prin mai multe

¹ Marcel Merle, „Religionethique et politique en Europe: essai de problematique”, în *Religions et transformations de l'Europe*, direction Gilbert Vincent et Jean Paul-Willaime, Presse de Strasbourg, 1993, p. 58.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, pp. 59-65.

⁴ Olimpia Niglio, *Cunoașterea, păstrarea, îmbunătățirea, moștenirii culturale religioase*, Roma, Aracne Editrice, 2017, p. 39.

⁵ Marius Bălan, Emilian Iustin Roman (editori), *Patrimoniul cultural religios, Legislație și Jurisprudență*, Iași, Editura Universității "Ioan Cuza", 2018, p. 125.

programe culturale, ajută în mod concret (prin finanțări) la restaurarea unor monumente istorice. Aceste bunuri culturale, chiar dacă aparțin României, fac parte comună cu întregul patrimoniu cultural european. De-a lungul timpului bisericile și mănăstirile au fost leagăn cultural și izvor de tradiții ale poporului nostru, reprezentând o matrice de identitate românească.

1.2. Dispoziții legislative cu referiri la libertatea cultelor religioase în România și patrimoniul cultural religios

Statutul privind organizarea și funcționarea BOR oferă un spectru larg în ceea ce privește *prezența activă a Bisericii în viața societății*⁶, uzitând și „mijloace de comunicare în masă, având drept scop intensificarea atât a misiunii sale pastorale, cât și culturale, în societatea actuală”⁷. În noul statut o atenție deosebită îi este atribuită „modului de păstrare și administrare a bunurilor bisericești”, punându-se accent clar pe responsabilitatea atât a clerului, cât și a mirenilor în ceea ce privește ocrotirea bunurilor bisericești care, în multe cazuri, fac parte și din patrimoniul cultural național⁸.

Astfel, în noul Statut este reglementat „cadrul statuar al patrimoniului bisericesc care aparține BOR” și care reprezintă „totalitatea bunurilor aparținând parohiilor, schiturilor, mănăstirilor, protopopiatelor, vicariatelor, episcopiiilor, arhiepiscopiiilor, mitropoliilor și Patriarhiei etc.”⁹

Bunurile aflate în folosința unităților administrative bisericești se împart în două categorii:

1. bunuri sacre care sunt binecuvântate și sfințite fiind destinate cultului divin; de exemplu catedrale, paraclise biserici, odoare de cult, veșminte etc. Acestea „sunt inalienabile, insesizabile și imprescriptibile”¹⁰. Statutul BOR prevede că „proprietatea lor este exclusiv bisericească, și nu pot fi înstrăinate”. În cazul în care se aprobă totuși „înstrăinarea unor bunuri bisericești, forurile bisericești ortodoxe au drept de preempțiune”¹¹.

2. și bunuri comune care sunt utilizate pentru întreținerea unităților de cult și slujitorilor bisericești, operelor culturale, acțiunilor filantropice și de asistență socială „precum și pentru îndeplinirea celorlalte scopuri ale Bisericii”¹².

Argumentul dreptului de proprietate bisericească, indiferent de percepția sa în timp și indiferent de structura sa juridică, nu trebuie să afecteze misiunea Bisericii în domeniul liturgic, social, de învățatură dogmatică și cultural. Așadar, Biserica Ortodoxă Română, „este națională și majoritară potrivit vechimii sale apostolice, tradiției, numărului de credincioși și contribuției sale deosebite la viața și cultura poporului român”¹³. Libertatea religioasă în România este prevăzută în Legea 489/2006 privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor¹⁴. În acest context „statul român respectă și garantează dreptul fundamental la libertate de gândire, de conștiință și religioasă al oricărei persoane de pe teritoriul României, potrivit Constituției și tratatelor internaționale la care România este parte”¹⁵.

Conform aceleiași legi, toate cultele recunoscute în țara noastră beneficiază de „aceleși regim juridic, beneficiind de egalitate în fața legii și a organismelor publice, iar statul român se obligă a nu promova sau favoriza acordarea de privilegii și nici a crea discriminări

⁶ Ioan N. Floca, *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Note și comentarii*, f.e., Sibiu, 2005, p. 27.

⁷ *Statutul...*, București, 2008.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, Articolul 169.

¹⁰ Par. (2), articolul 170 din *Statutul BOR*, București, 2008.

¹¹ *Ibidem*, Par.(2), Articolul 176.

¹² *Ibidem*, Par.5 din articolul 170.

¹³ *Ibidem*, Paragraful (2), Articolul 5.

¹⁴ Publicată în M.O., partea I, nr.11/8.01.2007, republicată în M.O. 201/2014.

¹⁵ Par. 1, Articolul 1 din Legea 489/2006.

față de vreun cult recunoscut”¹⁶. Mai mult, această lege stabilește destul de clar faptul că „în România nu există religie de stat și că statul este neutru față de orice credință religioasă sau ideologie atee”¹⁷. Prevederile legii sunt conforme cu Constituția care statuează că în România:

„Culte religioase sunt libere și se organizează potrivit statutelor proprii, în condițiile legii. În relațiile dintre culte sunt interzise orice forme, mijloace, acte sau acțiuni de învrăjpire religioasă. Cultele religioase sunt autonome față de stat și se bucură de sprijinul acestuia, inclusiv prin înlesnirea asistenței religioase în armată, în spitale, în penitenciare, în aziluri și în orfelinate”¹⁸.

Aceste dispoziții au fost incluse în Legea 489/2006 privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor, conform căreia în România cultele „sunt organizate și funcționează în baza prevederilor constituționale și a legii, în mod autonom, potrivit propriilor statute sau coduri canonice”¹⁹ și „pot avea și dobândi în administrare bunuri mobile și imobile asupra cărora pot hotărî în conformitate cu statutele proprii”²⁰.

Urmând exemplul statelor membre U.E., statul român se obligă să sprijine activitatea cultelor religioase recunoscute în România prin acordarea de subvenții pentru restaurarea lăcașelor de cult sau pentru construirea unor noi”²¹.

1.3. Edificiile ecleziastice în legislația bisericească

În Europa de răsărit, unde se află cele mai multe Biserici Ortodoxe autocefale și de asemenea naționale, schimbările mari (precum căderea regimurilor comuniste, adoptarea unor noi ideologii precum și noi politici de stat) ce au avut loc spre sfârșitul secolului al XX-lea și începutul secolului al XXI-lea au condus la profunde înnoiri și în normele legislației bisericești²².

Astfel, căderea comunismului din România, în decembrie 1989, și orientarea țării noastre către integrarea euroatlantică au condus la o nouă viziune a Bisericii române care, începând cu anul 1990 a întocmit peste 100 de amendamente la Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române, Statut care a fost publicat în anul 1948.

Amendamentele în cauză prevedeau: „afirmarea libertății de credință și a autonomiei bisericești, redefinirea raporturilor dintre Biserică și Stat, eliminarea prevederilor cu caracter restrictiv, care îngreădeau lucrarea bisericească la domeniul liturgic, fără acces pastoral-misionar în instituțiile publice și fără dreptul de a desfășura activități sociale”²³.

Fiind un model pentru comuniunea sau conlucrarea statelor U.E. pentru o construcție europeană viabilă, Biserica, prin noul ei statut, „accentuează comuniunea Bisericii Ortodoxe Române autocefale cu Biserica Ortodoxă Universală”²⁴.

La nivelul legislației, Biserica se ghidează după legile statului privitoare la protejarea monumentelor. Cert este că orice intervenție asupra monumentelor istorice se face cu aprobarea Ministerului, dar biserica este o instituție care se implică în mod activ în protejarea

¹⁶ *Ibidem*, Articolul 9, Alin (2).

¹⁷ *Ibidem* Articolul 9, Alin. (1).

¹⁸ Alin (3), (4), (5), Articolul 29 din Constituție.

¹⁹ Alin (1), Articolul 8, Regulamentul pentru Organizarea și Funcționarea Comisiei de Pictură Bisericească a Patriarhiei Române.

²⁰ *Ibidem*, Alin. 1, articolul 27.

²¹ Alin. (6), Articolul 10 din Legea nr. 489/2006.

²² Constantin Galeriu, „Autocefalie și Ortodoxie. Aspecte eclesiologice”, în *Centenarul Autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române 1885-1985*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1987, p. 213.

²³ ****Statutul pentru Organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, 2008, p. 6.

²⁴ Liviu Stan, *Biserica și Dreptul. Principiile Dreptului Canonic Ortodox*, vol. III, Sibiu, Editura Andreiana, 2012, p. 57.

moștenirii culturale naționale, cunoscându-se faptul că majoritatea monumentelor istorice sunt de factură religioasă. Ca urmare, trebuie reliefate acțiunile întreprinse de către BOR în domeniul protecției moștenirii culturale.

Astfel, Patriarhia Română a fost organizatoarea mai multor conferințe. În acest context, în 29 mai 2018 a fost organizată Conferința națională²⁵ intitulată „Unitate dogmatică și specific național în pictura bisericească”²⁶ prin intermediul căreia Patriarhul României își exprimă dorința unei conservări și valorificări într-un mod permanent a patrimoniului cultural bisericesc. În mesajul său în cadrul acestei manifestări culturale, amintește că

„peste 60% din patrimoniul cultural construit din țara noastră, monumente istorice din categoriile A și B, sunt de factură bisericească: catedrale, biserici de mănăstire, biserici parohiale, biserici de lemn ale comunităților rurale, capele de cimitir, paraclise și biserici, bolnițe aparținând unor vechi ansambluri monastice”²⁷. Tocmai datorită acestui fapt trebuie să existe un program coerent de educare a clericilor în ceea ce privește conservarea patrimoniului construit”²⁸.

Este de notorietate, de asemenea, că Bisericele din Moldova (Arbore, Moldovița, Sucevița, Voroneț, Probota, Hurezi), datorită frumuseții picturii exterioare și elementelor inedite de arhitectură, fac parte din Patrimoniul Mondial UNESCO. Amintim aici și bisericuțele din lemn din Maramureș.

Luând în considerare importanța patrimoniului cultural construit, cercetarea științifică doctorală a aprofundat protejarea unui monument ecleziastic precum și bunurile culturale aflate în inventarul acestuia, deoarece, așa cum afirma Prea fericirea Sa în cadrul aceleiași conferințe, „Patrimoniul Național Bisericesc este un tezaur nestemat și evidențiat permanent” iar „arta bisericească reprezintă un tezaur cultural național ce necesită conservare, îmbogățire și evidențiere, sau punere în valoare”²⁹. Cu această ocazie reprezentantul INP, Ștefan Bâlici, sublinia importanța colaborării dintre forurile laice ale statului și cele bisericești având ca obiectiv major egalizarea și perfecționarea acestei colaborări deoarece, după cum afirma acesta,

„există o divergență de viziune în societatea românească între cei care înțeleg patrimoniul religios ca patrimoniu și, ca atare, obiect artistic și istoric și-l tratează în felul acesta, și cei care înțeleg patrimoniul religios întâi ca ceea ce este din punct de vedere funcțional”³⁰.

Prin urmare, această divergență nu-și poate găsi remediul decât printr-o bună comunicare, urmărindu-se astfel unirea sistemelor celor două instituții. Trebuie să se ajungă la un numitor comun, avându-se în vedere că patrimoniul nostru cultural național este alcătuit în cea mai mare parte din patrimoniul religios, acesta cuprinzând atât active mobile, cât și imobile. Cele mobile sunt cuprinse în muzee, colecții, depozite de factură bisericească aflate pe lângă parohii, mănăstiri etc. Ele constituie un adevărat tezaur al patrimoniului cultural mobil. Putem exemplifica structura acestuia prin existența unor piese vechi de mobilier, icoane pictate pe lemn, documente istorice, broderii, material numismatic etc.

În ceea ce privește protecția bunurilor culturale, revenind la raportul dintre Stat și Biserică, orientarea predominantă ce trebuie să primeze în acest raport este negocierea

²⁵ Tematica conferinței „Patrimoniul Național Bisericesc: Mărturie vie a unității de credință și de neam”.

²⁶ Este a șasea conferință <https://Basilica.Ro/patriarhul-romaniei-îndeamnă-la-conservearea-îmbogățirea-patrimoniului-bisericesc>, accesat pe 26.X.2019.

²⁷ <https://basilica.ro/patriarhul-romaniei-indeamna-la-conservarea-imbogatirea-si-evidentierea-permanenta-a-patrimoniului-bisericesc/>, accesat pe 24.05.2019.

²⁸ Apud, Adrian Crăciunescu, „Considerații asupra instruirii în domeniul patrimoniului construit”, în *Revista muzeelor*, nr.3-4, 2003.

²⁹ A 6-a ediție a „Conferinței Naționale a pictorilor bisericești” <https://vestitorulortodoxiei.ro>articol>arta-bisericeasca>, accesat pe 19.07.2021

³⁰ *Ibidem*.

măsurilor legislative. Despre Biserică și argumentul dreptului de proprietate a vorbit pentru prima dată profesorul universitar Dr. Iorgu D. Ivan în teza sa de doctorat în Teologie, afirmând că acest subiect „a format chiar una dintre cele mai delicate chestiuni”³¹.

Concluzii

Referitor la dreptul de proprietate bisericească, în prezent, BOR a reușit să-și refacă o legislație bisericească (după perioada comunistă în care acest drept i-a fost grav afectat) în conformitate cu regimul juridic din România³². Astfel, BOR afirmă că „unitățile componente ale Bisericii Ortodoxe Române, organizate de patriarhie sunt parohia; mănăstirea, protopopiatul, vicariatul, eparhia, mitropolia”³³, care sunt „persoane juridice de drept privat și utilitate publică cu drepturile și obligațiile prevăzute în statut”³⁴.

În aceste condiții *patrimoniul unitar* al BOR este constituit din totalitatea proprietăților bisericești, indiferent de titularul acestora³⁵. Respectând legislația civilă în vigoare, administrarea acestor proprietăți se face numai cu aprobarea autorităților bisericești superioare³⁶.

În acest context foarte important în posesia și administrarea bunurilor bisericești este rolul statului, deoarece legislația civilă și situația politică, în colaborare cu forurile bisericești, creează un cadru juridic al administrării patrimoniului Bisericii, integrat în cel național³⁷. Biserica, prin numeroase proiecte Culturale și pastorale, a implementat un proces de regenerare a activelor ce fac parte din patrimoniul cultural.

BIBLIOGRAPHY

1. Bălan, Marius Emilian Iustin Roman (editori), *Patrimoniul cultural religios, Legislație și Jurisprudență*, Iași, Editura Universității ”Ioan Cuza”, 2018;
2. Galeriu, Constantin „Autocefalie și Ortodoxie. Aspecte eclesiologice”, în *Centenarul Autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române 1885-1985*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1987;
3. Floca, Ioan N., *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Note și comentarii*, f.e., Sibiu, 2005;
4. Niglio, Olimpia, *Cunoașterea, păstrarea, îmbunătățirea, moștenirii culturale religioase*, Roma, Aracne Editrice, 2017;
5. Merle, Marcel „Religionethique et politique en Europe: essai de problematique”, în *Religions et transformations del'Europe*, direction Gilbert Vincent et Jean Paul-Willaime, Presse de Strasbourg, 1993;
6. ****Statutul pentru Organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, 2008;
7. Stan, Liviu *Biserica și Dreptul. Principiile Dreptului Canonic Ortodox*, vol. III, Sibiu, Editura Andreiana, 2012.

³¹ Iorgu D. Ivan, *Bunurile bisericești în primele șase secole. Situația lor juridică și canonică*, București, reeditată la Editura Basilica a Patriarhiei Române, 2014, p. 141.

³² Irimia Marga, „Biserica și subiectul dreptului de proprietate”, în Marius Bălan, Emilian Iustinian Roman (editori), *Patrimoniul cultural religios*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2018, p. 88.

³³ Articolul 40 din *Statutul...*, București, 2008, p. 36.

³⁴ *Ibidem*, Articolul 41, p. 37.

³⁵ *Ibidem*, Articolul 169, p. 98.

³⁶ *Ibidem*, Par. 10, Articolul 170, p. 99.

³⁷ Irimia Marga, *op. cit.*, p. 89.

ASPECTS OF ANTI-COMMUNIST RESISTANCE FROM NASAUD COUNTRY-THE PRIESTS

Stefan Bachis

PhD, „Ștefan cel Mare” University of Suceava

Abstract: At the beginning of the communist establishment in Nasaud Country, three Greek Catholic priests decided to join the anti-communist resistance organization named, "White Guard" and ruled by captain Leonida Bodiu. Their actions aimed to support organization with money, food and anti-soviet demonstrations. However, they will be sentenced to years in prison for their involvement by the communist authorities.

Keywords priests, resistance, prison, weapons, church

Componentă importantă a rezistenței armate anticomuniste din România, rezistența religioasă a jucat un rol major în susținerea partizanilor cu hrană, medicamente, corespondență și asistență religioasă. Imediat după instaurarea noului regim în țara noastră se declanșează un val de teroare împotriva celor care se opun directivelor venite de la Moscova. Dintre intelectualii de marcă „vânați” de comuniști, un loc aparte îl au membrii cultelor religioase, care sunt supuși unei aprigi represiuni. Cu excepția Bisericii Ortodoxe Române, cruțată datorită bunelor relații pe care patriarhul Justinian le avea cu Gheorghe Gheorghiu-Dej, greco-catolicii, romano-catolicii, neoprotestanții și evreii sunt tratați cu brutalitate de noile autorități începând cu 1947.¹

De altfel, în anul 1948 sovieticii vor ordona statului român integrarea forțată a Bisericii greco-catolice în cadrul Bisericii ortodoxe, ceea ce atrage după sine un val de nemulțumiri din partea clerului și a credincioșilor acestui cult. Imediat începe un val de teroare fără precedent, închisorile comuniste făcând loc atât înalților prelați cât și simplilor enoriași. Se pot distinge două tipuri de persecuții religioase:

1. persecuțiile brutale (uciderea sau pedeapsa cu temnița comunistă a preoților și enoriașilor, interzicerea unui cult religios sau chiar dărâmarea de lăcașuri de cult)
2. represiunea indirectă (presiunea exercitată asupra preoților sau a familiilor acestora, închiderea unor biserici sau infiltrarea de agenți ai Securității în rândul clerului)²

Arestările nu s-au oprit la membrii clerului, ci s-au extins în rândurile elevilor de la seminariile teologice, a studenților și cadrelor didactice de la institutele de profil, principala acuzare fiind apartenența la mișcarea legionară³. Cum o mare parte dintre aceștia erau copii de preoți sau fii ai fruntașilor satelor transilvănene era lesne de înțeles că represiunea se mută și în casele acestora, fiind anchetate și închise sute de persoane în închisorile comuniste.

Deși patriarhul Justinian a reușit să atragă de partea sa numeroși reprezentanți ai greco-catolicismului din Ardeal, membrii bisericii romano-catolice, sioniste și cei ai cultelor

¹ Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrinu, Cristian Vasile-editori, Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România-Raport final, București, Editura Humanitas, 2007, p.468

² Adrian Nicolae Petcu, Biserica Ortodoxă Română în Liliiana Corobca-editor, Panorama comunismului în România, Iași, Editura Polirom, 2020, p.507

³ Adrian Nicolae Petcu, Clerici și teologi din Eparhia Aradului în închisorile comuniste (1945-1964), Arad, Editura Episcopiei Aradului, 2017, p.16

neoprotestante au fost crunt reprimati de Securitate, activitatea lor fiind extrem de redusă și desfășurată în mare parte în ilegalitate. Întreg patrimonial celor 4 culte prigonite va deveni zestre a bisericii ortodoxe române sau a statului comunist.

Aceste avantaje de care a beneficiat biserica ortodoxă în primii ani ai instaurării comunismului în țara noastră s-au întors ca un bumerang împotriva acesteia imediat după anul 1950. Au fost dărâmate biserici, au fost desființate mănăstiri iar călugării alungați, au fost arestați numeroși preoți suspecți că uneltesc împotriva regimului.⁴

Sarcina de a duce la capăt acest ordin va reveni activiștilor de partid, membrii în noua administrație care ajunsese la putere după măsluirea alegerilor din noiembrie 1946. Aceștia nu erau decât oameni fără căpătâi, calicimea satelor din Țara Năsăudului, persoane fără caracter care s-au înrolat în partidul comunist pentru câștiguri imediate. Au folosit minciuna și teroarea pentru a oferi Securității toate „elementele” necesare arestării și întemnițării oponenților trecerii la ortodoxie a credincioșilor și clerului greco-catolic. Din totalul de 35 de preoți greco-catolici din Țara Năsăudului au fost constrânși să facă acest pas circa 30 dintre ei, restul au activat în mișcarea de rezistență convinși de mitul venirii americanilor care vor îndrepta fărădelegile comuniștilor. Pentru faptele lor, vor face ani grei de temniță iar după eliberare vor fi constrânși să îmbrățișeze haina ortodoxiei pentru a putea să-și întrețină familiile greu încercate.

Între anii 1945-1950 s-au remarcat în lupta pentru rezistența anticomunistă de pe Valea Someșului trei preoți care au avut curajul să lupte împotriva terorii declanșate de regimul comunist. Aceștia sunt: preotul Văleanu Ioan din Lușca, Preotul Irini Emil din Rebrîșoara și preotul Mureșan Ștefan din Rebra. Toți cei trei preoți au făcut parte din organizația anticomunistă Garda Albă sau Liga Națională Creștină condusă de locotenentul Bodiu Leonida, cea mai cunoscută organizație anticomunistă din județul Bistrița-Năsăud în acele timpuri ca număr de membrii ,dar și ca organizare și activitate. Pe baza noilor dovezi primite de la localnici sau din dosarele Gărzii Albe de la CNSAS dar și a mărturiilor urmașilor celor trei preoți, suntem în măsură să aducem dezvăluim noi aspecte din viața și lupta celor trei slujitori ai cultului greco-catolic.

Preotul Văleanu Ioan

S-a născut la data de 17 ianuarie 1904 în comuna Mintiu, județul Bistrița-Năsăud de azi, având părinți pe Vasile și Maria. A fost preot în Suplai și Lușca, fiind însoțit de soția sa Maria și cei cinci copii. Singurul copil care mai poate povesti cele întâmplate este Vasile, încă în viață din spusele rudelor sale din Rebrîșoara⁵. În luna noiembrie a anului 1948, după întâlnirea sa cu fostul ofițer al Gărzii regale Leonida Bodiu în casa lui Ioan Burdeț din Rebrîșoara, a pus bazele organizației anticomuniste „Garda Albă sau Liga Națională Creștină în comuna Lușca. Organizația a cuprins șapte membri, care au depus următorul jurământ: "În numele lui Dumnezeu cel atotputernic, jur credință Majestății Sale Regelui Mihai I și națiunii mele românești, să lupt pentru eliberarea ei din jugul comunist. Jur credință Comitetului Ligii Naționale Creștine contra comunismului, supune Statutului și tuturor hotărârilor sale în orice împrejurare. Jur să păstrez cu sfințenie toate secretele sale față de oricine. Așa să-mi ajute Dumnezeu." ⁶

Potrivit dosarului grupării Garda Albă din arhiva C.N.S.A.S., părintele Văleanu avea orientări politice liberale. În calitate de președinte al organizației din Lușca, a condus numeroase întruniri ale acesteia, a dat informații membrilor săi despre situația internațională, despre izbucnirea unui război iminent între URSS și Occident și despre readucerea în țară a

⁴ Emil Băldescu, Noi, cei din familia Băldescu, în revista Memoria, nr.9/1993, București, Editura Fundația Culturală Memoria, p.19

⁵ Informație culeasă în urma aplicării chestionarului sociologic lui Muthi Leon din Rebrîșoara, jud. Bistrița-Năsăud la 15.03.2023 (arhiva personală a autorului)

⁶ Jurământul membrilor Gărzii Albe în A.C.N.S.A.S., Fond Penal, dosar nr.299, vol.I, f. 330

regelui Mihai I⁷, lucruri auzite la postul de radio Vocea Americii. Potrivit Referatului Parchetului Militar Cluj, organizația din Lușca a împărțit manifeste cu caracter subversiv. La sfârșitul lunii noiembrie 1948, trei dintre membrii organizației (Cozan Ioan, Cozmi Nicolae și Tinereanu Emil) au sustras din cadrul Judecătoriei Mixte din Năsăud trei arme de vânătoare și un pistol, care au fost încredințate părintelui Văleanu. Simțindu-se urmărit, acesta le-a ascuns⁸.

Din declarația dată de părintele Valeanu la sediul Securității bistrițene pe 13 martie 1949, reiese că în luna martie a aceluiași an, părintele a trimis alimente și medicamente „căpitanului” Bodiu Leonida, care se ascundea în munții din jurul Năsăudului. La 12 martie 1949, preotul a fost arestat de Securitate sub acuzația de conspirație împotriva noului regim și instigarea enoriașilor împotriva transformării parohiei Lușca într-una ortodoxă. Sentința Tribunalului Militar Cluj nr. 1585 din dosarul cu numărul 1229\1949, dată 10 noiembrie 1949, l-a condamnat la 15 ani de muncă silnică, 5 ani degradare civică și confiscarea averii.

Văleanu a fost înțemnițat 15 ani la Aiud, Poarta Albă, Baia Sprie și la Canal, îndurând suplicii și batjocuri de neimaginat (tortură, bătaie sau muncă silnică). În timpul detenției familia sa nu a fost scutită de neazuri și umilințe, fiindu-le confiscată casa părintească și întreaga avere. Copiii nu au mai fost primiți în unitățile școlare din Năsăud, fiind nevoiți să se transfere la școlile din satele învecinate sau din Bistrița. În paralel erau urmăriți în permanență de agenții Securității⁹. Abia în 1963, părintele Văleanu a fost eliberat cu domiciliul forțat în localitatea Lățești din Delta Dunării, pe malul brațului Borcea, stând încă un an și jumătate monitorizat de Securitate. A fost lăsat să se întoarcă pe meleagurile natale doar când autoritățile au considerat că nu mai reprezintă un pericol pentru societatea comunistă. La revenirea în Țara Năsăudului este nevoit să treacă la ortodoxie pentru a-și ajuta familia greu încercată în cei 17 ani. Pactul făcut cu reprezentanții puterii în 1965 îi va permite să lucreze în parohia ortodoxă Dumbrăveni, în județul Bistrița-Năsăud de azi.

Va activa încă 7 ani până la pensionare, după care se retrage în mijlocul familiei care i-a fost mereu aproape în grelele încercări prin care a trecut. Va povesti apropiaților, mai ales după 1989, cum spovedea și dădea speranță colegilor de detenție, încercând să țină ridicat moralul cu o vorbă bună și o rugăciune prin toate închisorile pe unde a trecut. Părintele Văleanu a trecut în neființă la data de 6 aprilie 1992 și a fost înmormântat în Cimitirul Central din municipiul Bistrița.

Preotul Irini Emil

Se naște în 17 august 1905, în Rebrîșoara, județul Bistrița-Năsăud de azi, având părinți pe Dumitru și Elisabeta. A slujit în parohiile greco-catolice din Olpret (azi comuna Bobâlna din județul Cluj) și Rebrîșoara. Familia sa era formată din soția sa Maria și cei doi copii, Eleonora și Titus.

Cele mai multe informații despre activitatea sa din Țara Năsăudului îl amintesc pe părintele Irini membru marcant al Partidului Național Țărănesc- aripa Maniu, încă de dinainte de cel de-al doilea război mondial¹⁰. În anul 1945, rostește o predică la o înmormântare în comuna natală și cere enoriașilor să nu se înscrie în Frontul Plugarilor, existând riscul înființării cooperativei agricole. Datorită influenței sale în parohie, a împiedicat formarea unei celule de partid a Blocului Partidelor Democratice (viitorul Partid Comunist Român), iar în

⁷ Oana Ionel, Anihilarea organizației Garda Albă de către Securitate (1949) în Cosmin Budeancă, Florentin Olteanu, Iulia Pop (editori), Rezistența anticomunistă. Cercetare științifică și valorificarea muzeală, I, Cluj-Napoca, Ed. Argonaut, 2006, p. 148

⁸ Informație culeasă în urma aplicării chestionarului sociologic nepotului său, Radu Văleanu din comuna Rebrîșoara, jud. Bistrița-Năsăud, la data de 18.02.2022 (arhiva personală a autorului)

⁹ *Idem*

¹⁰ Informație culeasă după aplicarea chestionarului sociologic aplicat lui Rotari Dumitru din Rebrîșoara, jud. Bistrița-Năsăud la 20.03.2023 (arhiva personală a autorului)

campania electorală din anul 1946 a luptat cu toată puterea împotriva B.P.D. și a regimului de la acea dată¹¹.

Astfel va intra în vizorul Securității bistrițene care organizează pe 2 august 1947, o percheziție la domiciliul preotului din Rebrîșoara executată de jandarmii din Năsăud care găsesc în locuința sa literatură menită să submineze noua putere din România: "Bolșevismul și Biserica" și "Alegerile libere".¹² Va fi chemat la sediul Securității din Bistrița și i se va un avertisment verbal să nu mai facă propagandă manistă, fiind în pericol să fie arestat.

Preotul Irini nu se potolește, mai mult, în luna imediat următoare rostește o altă predică în care atacă regimul comunist: "Dragi credincioși, să nu plângeți după mort, că toți suntem muritori. Mai bine plângeți după răul care este astăzi în lume, fiindcă și împărații pleacă și își lasă țara. Însă poate va fi scurt timpul când iarăși se vor întoarce. S-au ridicat la putere oameni răi care nu vor să lase nimic, decât să distrugă ce au făcut alții în zeci și sute de ani."¹³

În paralel părintele hotărăște să facă un nou pas prin intrarea în organizația Garda Albă în toamna lui 1947, datorită prieteniei cu șeful acesteia, Leonida Bodi. Se pare că a depus jurământul în casa lui Ioan Burdeț, conducătorul filialei din Rebrîșoara, după care participă la numeroase întâlniri în casa acestuia, alături de învățătorul Pop Macedon, plutonierul Băjenaru Ilie, șeful unității de jandarmi din Rebrîșoara, plutonierul Băbălau Vâlcu, secretarul unității de jandarmi din Năsăud și învățătorul Sîngeorzan Dumitru din Slătinița. „La aceste întruniri se ascultau posturile de radio Vocea Americii și Radio Londra, se cântau cântece patriotice, iar locotenentul Bodi Leonida îi informa pe membrii organizației despre situația internațională și iminența unui nou conflict mondial”¹⁴.

Leonida Bodi i-a dat părintelui Irini o serie de priceșne cu caracter naționalist pentru a le cânta în biserică, alături de credincioși, și nu era duminică ca acestea să nu se audă în lăcașul de cult din Rebrîșoara.„ Prin intermediul legăturilor și influenței sale, părintele Irini a ajutat la recrutarea de noi membri în organizația Liga Națională Creștină din Rebrîșoara, primind de la locotenentul Bodi mai multe manifeste cu caracter tendențios în care se preamăreau forțele anglo-americane și se milita pentru aducerea în țară a regelui Mihai. Manifestele au fost distribuite între credincioși”¹⁵.

Securitatea și Jandarmeria din Năsăud și Bistrița monitoriza permanent mișcările membrilor Gărzii Albe, deci era pe urmele părintelui Irini și ale membrilor filialei din Rebrîșoara. Aceștia știau că erau urmăriți încă din cursul anului 1948 datorită informației date lui Ioan Burdeț de fostul plutonier de miliție Combei Ioan(care lucrase ca agent la Siguranța din Năsăud) în timpul unei vizite a primului la Cluj. De asemenea, Combei îl avertizează pe Burdeț că Securitatea și-a infiltrat un om în filliala rebrîșoreană, după toate probabilitățile plutonierul Băjenaru Ilie.¹⁶

Avea dreptate deoarece același plutonier Băjenaru da informații precise în urma cărora părintele Irini a fost arestat de Securitate alături de membrii filialei Rebrîșoara ai Gărzii Albe fiind acuzați de uneltire în fața statului comunist. Condamnat la trei ani și șapte luni de închisoare corecțională, cu confiscarea averii și cu interdicția drepturilor cetățenești timp de doi ani, de către Tribunalul Militar Cluj la data de 10 noiembrie 1949, a executat pedeapsa în muncile grele de la Canal, fiind eliberat în anul 1953. Fiica sa Eleonora, care mai este în viață, a mărturisit că după eliberare, părintele Emil a lucrat o perioadă ca pontator la fabrica de

¹¹ Pr. Vasile Rus, Martirii din Dealul Crucii, Bistrița, Editura George Coșbuc, 2013, p.63

¹² Informație culeasă după aplicarea chestionarului sociologic aplicat lui Rotari Dumitru din Rebrîșoara, jud. Bistrița-Năsăud la 20.03.2023 (arhiva personală a autorului)

¹³ Pr. Vasile Rus, *op.cit.*, p.64

¹⁴ Pr. Vasile Rus, *op.cit.*, p.65

¹⁵ Pr. Vasile Rus, *op.cit.*, p.68

¹⁶ Adresa Securității Bistrița cu numărul 1495 din 14 februarie 1949 din dosar nr.1229/1949, f.343

cherestea din Lunca Ilvei, iar apoi, cu ajutorul protopopului năsăudean Spiridon Suliciu, a redevenit preot și a activat în parohia ortodoxă Rebrîșoara Grui până în anul 1974, când s-a pensionat. A decedat la data de 11 martie 1976 și a fost înmormântat în cimitirul din Rebrîșoara.

Părintele Mureșan Ștefan

A văzut lumina zilei la data de 13 octombrie 1920 în comuna Vad, județul Cluj de azi. A fost preot în parohia Rebra între anii 1945-1981. Aidoma prietenului său, părintele Irini, a fost membru al PNT încă dinaintea de 1945, fiind din 1946 chiar președinte al filialei Rebra a PNT-aripea Alexandrescu „care avea în componența sa 180 de oameni.„ La sfârșitul lunii noiembrie a anului 1946, părintele Mureșan a citit unui grup de țărani din comuna sa din ziarul Dreptatea, organul de presă al P.N.Ț. Maniu, un articol care îndemna la organizarea de alegeri libere.”¹⁷.

Datorită relațiilor de amicitie cu preotul Irini, părintele Mureșan a participat la întrunirile Gărzii din Rebrîșoara¹⁸, fiind convins de „căpitanul” Bodiș de necesitatea înființării unei noi filiale în Rebra. Părintele Mureșan se ține de cuvânt, susținând moral și material organizația lui Bodiș Leonida și membrii acesteia din comuna Rebra¹⁹.

În casa părintelui Mureșan din Rebra au avut loc întâlniri ale organizației Garda Albă, alias Liga Națională Creștină, condusă de locotenentul Bodiș Leonida, împreună cu alți membri ai organizației din Rebra, cum ar fi șeful de post Midrișan Dumitru, primarul Toader Dumitru și notarul Căpâlna Valer, depunând jurământul în fața lui „căpitanului”²⁰.

În timpul alegerilor din 19 noiembrie 1946, nu a sprijinit Blocul Partidelor Democratice, fiind de partea opoziției. Simțind intențiile mârșave ale comunistilor, primarul Toader Dumitru, împreună cu alți locuitori din Rebra, i-au agresat pe reprezentanții comunistilor pentru a nu falsifica rezultatul alegerilor. În urma acestor evenimente, Jandarmeria din Năsăud a declanșat o anchetă, pe care părintele Mureșan a catalogat-o public ca fiind "abuzuri comise de jandarmi". De asemenea, părintele Mureșan a încurajat oamenii să plece din comună și să nu dea declarații celor care se ocupă de anchetă. Securitatea află de îndemnul preotului și începe încă de pe atunci să-i monitorizeze toate contactele și acțiunile²¹.

Organizația anticomunistă Garda Albă a fost anihilată în urma trădării lui Toma Penteker, fost membru fondator alături de Leonida Bodiș. Preotul Ștefan Mureșan a fost arestat fiind acuzat de omisiune de denunț (nu a raportat autorităților că Leonida era membru „un individ suspect pentru securitatea statului și nu l-a denunțat autorităților de securitate). A fost condamnat la data de 10 noiembrie 1949 la opt luni de închisoare corecțională²².

După eliberarea din închisoare, părintele Mureșan și-a reluat slujba în parohia ortodoxă Rebra până în anul 1981, când a ieșit la pensie. A părăsit această lume la data de 27 decembrie 1995, fiind înmormântat în cimitirul din municipiul Fălticeni, județul Suceava²³.

Conducătorii cultelor neoprotestante

Culte neoprotestante (penticostali, bapțiști, adventiști de ziua a 7-a sau Martori ai lui Jehova) au apărut în Țara Năsăudului încă din anii 1920, când lipsurile materiale și neajunsurile pricinuite de primul război mondial au determinat numeroși săteni din satele someșene să ia drumul Americii în căutarea unei vieți mai bune. Marea lor majoritate se vor întoarce pe meleagurile natalebotezați în noile religii neoprotestante care le-au îmbrățișat în

¹⁷ Vasile Rus, *op.cit.*, p.68

¹⁸ Comuna Rebra se află la o distanță de cca 5 km de Rebrîșoara(n.a.)

¹⁹ Informație culeasă după aplicarea chestionarului sociologic aplicat lui Vodiță Ioan din Rebra, județul Bistrița-Năsăud la 26.06.2022(arhiva personală a autorului)

²⁰ Informație culeasă după aplicarea chestionarului sociologic aplicat lui Baizat Daniel Marian din Rebra, județul Bistrița-Năsăud la 7.07.2022

²¹ Informație culeasă după aplicarea chestionarului sociologic aplicat lui Birte Ștefan din Rebra la 3.03.2023

²² Arhiva M.Ap.N.U.M.Pitești, Sentința nr.1585/4 noiembrie 1949 ,p.2

²³ Viorel Rus, *op.cit.*, p.350

SUA. Cu timpul, în zona sus-amintită apar mici comunități neoprotestante care se măresc încetul cu încetul până după al doilea război mondial, datorită faptului că au beneficiat de sprijin bănesc extern dar și prozelitismului făcut de unii pastori și conducători neoprotestanți dotați cu har și cu cunoștințe biblice extrem de solide. Aceștia își consolidează poziția în satele din Țara Năsăudului prin organizarea de uriașe manifestații religioase de evanghelizare, slujbe sau vizite la persoane nevoiașe sau bolnave, ajungând la un moment dat să fie căutați de persoane din zona Bistriței sau chiar din Maramureș și Vatra Dornei. Din anii instaurării dictaturii comuniste, pastorii neoprotestanți vor intra însă în vizorul Securității fiind catalogați ca instigatori sau agenți ai puterilor occidentale.²⁴

Cei mai periculoși erau considerați Martorii lui Iehova, care au fost scoși în afara legii potrivit articolului 27 din Constituția din 1948, în timp ce cultele sus-amintite erau etichetate drept „secte”, fiind tolerate de noul regim.²⁵ Securitatea va fi extrem de atentă la acțiunile lor, infiltrând numeroși agenți care raportau cu lux de amănunte orice tentativă de sabotare a statului. Într-un document al Comitetului Raional P.M.R. Bistrița din 17 decembrie 1952 referitor la neoprotestanții din zonă, Martorii lui Iehova erau catalogați astfel..., nu recunosc statul și nici un fel de organizație, spunând că tot ce este organizat este de la diavol,...se manifestă prin faptul că nu se supun legilor statului în cele mai multe cazuri. Tinerii care încorporează nu vreau să primească armă și caută să atragă și pe alți cetățeni de partea lor”²⁶.

Celebru este cazul „supraveghetorului”²⁷ din comuna someșană Ilva-Mare, Cioancă Ioan, care era acuzat că ar fi spion occidental în legătură cu o țară din vest care a complotat împotriva statului român prin prozelitism și atragerea de partea Martorilor a unor persoane ostile regimului comunist. De asemenea, ar fi organizat ședințe secrete și ar fi împărțit revista iehovistă „Turnul de veghere” în comună și în împrejurimi deși aceasta era redactată în străinătate. Toate acestea au fost suficiente pentru condamnarea sa la 6 ani de temniță de către autorități.²⁸

Alt caz cunoscut este cel al pastorului pentecostal Gabor Gheorghe din Năsăud care organizează în perioada 1946-1948 acțiuni de evanghelizare la care iau parte credincioși din toată Țara Năsăudului și nu numai. Datorită talentului oratoric de excepție, va câștiga noi adepți în Năsăud și va sprijini constituirea de noi nuclee pentecostale în satele someșene.

Faptele sale vor ajunge însă rapid la urechile Securității care îl va chema de nenumărate ori la sediile din Năsăud și Bistrița pentru a-l amenința să nu mai facă prozelitism în zonă și să-i recomande să se ocupe doar de credincioșii bisericii sale²⁹.

În concluzie putem afirma că preoții și conducătorii cultelor din Țara Năsăudului au avut un rol însemnat în mișcarea armată de rezistență din munții din apropiere printr-o opoziție în masă și de durată. Pe lângă sprijinirea materială a membrilor din Garda Albă, preoții și pastorii locali au avut un rol determinant în participarea masivă a someșenilor la slujbele din propria biserică în ciuda tuturor piedicilor puse de regimul comunist (renunțarea la vechea religie greco-catolică și trecerea la ortodoxie, cotele impuse țăranilor, colectivizarea, interzicerea unor culte sau „tolerarea” altora, măsluirea alegerilor din noiembrie 1946, și exemplele pot continua). În ciuda atâtor opreliști, bătrânii satelor povestesc că bisericile erau pline mai ales în cele patru posturi creștine de oameni de toate vârstele. La fel, cununile, botezurile și înmormântările erau și ele frecventate de un număr mare de persoane, contribuind la „sudarea populației din satele de pe Valea Someșului.

²⁴ Marius Silveșan, Bogdan Emanuel Răduț, Cultele neoprotestante și drepturile omului - un strigăt la Radio Europa Liberă, Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2014, p.12

²⁵ *Ibidem*, p.22

²⁶ Viorel Rus, Rezistența anticomunistă în județul Bistrița-Năsăud, Bistrița, Editura Ioan Cutova, 2006, p.295

²⁷ Denumire dată conducătorului unei congregații aparținând Martorilor lui Iehova (n.a.)

²⁸ Arhiva M. Ap. N. U. M. Pitești, Sentința nr. 1683/6 iunie 1949, p.3

²⁹ Din declarația luată pastorului pentecostal Ani Daniel din Rebrîșoara, județul Bistrița-Năsăud la 15.08.2022 (arhiva personală a autorului)

Rezistența religioasă din partea de nord-vest a Transilvaniei în primii ani ai instaurării comunismului în România a fost un fenomen complex care s-a manifestat prin mai multe forme și acțiuni precum asigurarea hranei, medicamentăției și spovedaniei membrilor grupării anticomuniste Garda Albă, împotrivirea la desființarea bisericii greco-catolice, sfințirea crucifixelor de pe marginea drumurilor, răspândirea literaturii religioase clandestine în satele someșene, uriașe mișcări de evanghelizare, tolerarea și împărtășirea de către autorități a ideilor și practicilor religioase.

Biserica ortodoxă, care va primi noi enoriași, proprietăți și personal de la defuncta „soră” greco-catolică face „un pact cu diavolul” reprezentat de noul regim de sorginte sovietică „pentru a salva ceea ce era de salvat într-adevăr, bisericile au fost pline timp de credincioși în cei 45 de ani de comunism”³⁰

³⁰ Vladimir Tismaneanu, Dorin Dobrinu, Cristian Vasile, *op.cit.*, p. 469

ROMANIAN PROPAGANDA IN THE CONQUERED TERRITORY OF TRANSNISTRIA (1941-1944)

Florinela Giurgea
PhD

Abstract: After “Operation Barbarossa”, in which Romanian Army allied with the German one attacked USSR, the territory between rivers Dniester and Bug (so-called Transnistria) was placed under Romanian administration by Tighina Agreement (August 30, 1941). In this Ukrainian territory there were several Romanian villages, as a result of spontaneous emigration and settlements made in the past by Moldavian ruler Duca Vodă (17th Century), Empress Catherine the Second of Russia (18th Century) and Soviets (in the first part of the 20th Century). Romanian leader Ion Antonescu decided in short time that “Transnistria will become a Romanian province” and, in order to make it “Romanian”, was initiated an aggressive propaganda, in order to legitimize the Romanian leadership. National Archives of Romania contain numerous documents – including press materials - which illustrate the rapid passage from the depictions of Transnistria as conquered territory - as it happened at the fall of the city of Odessa - to the claims of being an old Romanian “cradle”.

Keywords: Romania, Transnistria, Tighina Agreement, propaganda, Romanianess

După declanșarea “Operațiunii Barbarossa”, în care armata română aliată cu cea germană a atacat URSS, teritoriul dintre râurile Nistru și Bug, denumit Transnistria, a trecut sub administrație românească prin Acordul de la Tighina din 30 august 1941. În acest teritoriu ucrainean existau câteva sate românești, apărute în urma migrației spontane, dar și colonizărilor făcute de domnitorul moldovean Duca Vodă în secolul al XVII-lea, Împărăteasa Ecaterina a II-a a Rusiei în secolul al XVIII-lea și de sovietici în prima parte a secolului al XX-lea. Liderul statului român, Ion Antonescu, a decis în scurt timp de la Acord că “Transnistria va deveni o provincie românească” și în acest scop propaganda a dat startul unei acțiuni agresive, în scopul de a legitima conducerea românească în Transnistria. Arhivele Naționale ale României conțin numeroase articole de presă care ilustrează trecerea rapidă de la descrierea Transnistriei ca teritoriu cucerit - cum s-a întâmplat la căderea Odesei – la cea în care Transnistria era prezentată ca o veche vatră românească.

În condiții de război, întreaga presă românească era sub controlul regimului Ion Antonescu. În presa scrisă, radio, producțiile cinematografice era exprimat de obicei punctul de vedere oficial. Dincolo de aceasta, studiul de caz pe care îl prezentăm urmărește reflectarea temelor propagandei oficiale în ziarul “Timpul”, în legătură cu Transnistria, în articole asumate, îndeosebi în prima parte a stăpânirii românești a Transnistriei, adică în primii 2 ani din cei aproape 4 (1941-1942). Am ales “Timpul” din două motive. Primul, pentru că era unul dintre cele mai importante ziare din România la vremea respectivă. Al doilea, pentru că în acesta găsim o bogată colecție în legătură cu tema studiată - paginile sale au găzduit numeroase materiale legate de Transnistria, precum cele scrise de președintele Consiliului Național Transnistrean, Nichita Smochină, șeful misiunii ortodoxe din Transnistria, Arhimandritul Iuliu Scriban, alți înalți oficiali ecleziastici, reprezentanți ai Societății Ortodoxe Naționale a Femeilor Române etc.

Ca urmare a controlului de stat, temele principale au fost aliniate propagandei, iar “Timpul” urmează această linie: apar, în legătură cu Transnistria, referiri dese la regatul lui Duca Vodă (un domnitor al Moldovei din secolul al XVII-lea) și la alte momente episodice din istoria României, precum existența hatmanilor moldoveni și chiar, în scrierile lui Nichita Smochină, la regatul dac al lui Burebista. Direcția apare ca evidentă încă din vara anului 1941, pe măsură ce trupele române și germane se apropiau de linia Nistrului. Debutul l-a făcut un articol din 3 august 1941, scris de

Nichita Smochină, originar din zonă, “Românii de peste Nistru”¹ în care se revendică drepturile românilor în Transnistria, pe baza unor dovezi istorice și toponimice. Autorul susține că teritoriul de dincolo de Nistru, din URSS și fosta Republică Moldova, este înrudit cu regiunile românești Bugeac și Bărăgan și că acolo există locuitori români din cele mai vechi timpuri: “În acest ținut, în special între râurile Nistru, Bug și Nipru s-au așezat români din timpurile cele mai vechi. Ca și în Statul Român actual, ei sunt acolo autohtoni, în adevăr, acest teritoriu era cuprins în Dacia lui Burebista, precum o dovedesc descoperirile arheologice făcute de cercetătorii ruși”². Mai mult decât atât, Smochină a pretins că aproape de Tiraspol, fosta capitală a Republicii Moldova, și în satul nordic Plopi au fost găsite urme incontestabile ale unităților romane, astfel că cercetătorii străini au numit această regiune “Romănit transtyrana”, “de la numele roman de Nistru”. Alte localități au fost numite după români, “care sunt frați de sânge cu noi”: unul dintre exemplele date de Smochină este orașul Movilău, de pe malul Nistrului, numit după Eremia Movilă, domnul Moldovei, care l-a fondat, “smuls de la Moldova odată cu răpirea Basarabiei la 1812”. Zeci de localități se află în aceeași situație, având toponime românești, afirmă Smochină, adăugând că toate “nu numai că sunt locuite de Români, dar și poartă nume românești”. El oferă chiar o listă a acestor nume românești. Autorul spune că românii de peste Nistru au aceeași viață ca neamul românesc, aceeași limbă și aceeași puritate a inimii, sunt primitivi și harnici, în contrast cu “străinii care au invadat ca lăcustele”. Deosebirea față de “ruși” sunt vizibile în ce privește mâncarea, dar și hainele purtate de românii de peste Nistru, care sunt, după cum subliniază autorul, țărani - diferiți de ruși, care sunt orașeni. Folclorul acestor români reflectă țara pierdută, spune Smochină, adăugând că în baladele lor răsună gloria soldaților domnitorilor moldoveni ca Ștefan cel Mare și mândria amintitului Duca Vodă, “care a stăpânit Transnistria și jumătate din Ucraina”. Vremurile cântate în balade “reînvie dela Prut până în cele mai îndepărtate sate și cătune românești de peste Nistru. Glasul tunurilor germane și românești fugărește pe nelegiuții care și-au bătut joc de neamul nostru și Dumnezeu”, conchide Smochină. El încheie apoteotic, într-un limbaj plin de referințe religioase, că “trimișii lui Dumnezeu, Adolf Hitler și Generalul Ion Antonescu, Conducătorul Statului Român pun astăzi capăt domniei infernului, aducând isbăvirea nu numai fraților din Basarabia și Bucovina, cât și celor de peste Nistru, care așteaptă acest ceas de peste 100 de ani”.

Propaganda agresivă continuă cu reeditarea, în 7 august 1941, a unui articol din “Transnistria”, “gazeta redeșteptării naționale a Românilor dintre Nistru și Bug”, semnat de Mitropolitul Basarabiei, Gurie³. Lansând un apel către “Credincioșii mei moldoveni de dincolo de Nistru”, acesta confirmă existența românilor în teritoriul transnistrean, arătând că aceștia s-au abonat în trecut la revista “Luminătorul” al cărei redactor era, și la alte ziare în “limba moldovenească”, precum și a multor creștini din localitățile de dincolo de Nistru, care căutau alinare în mănăstirile moldovenești. Gurie și-a amintit chiar că atunci când era “misionar cultural”, profesor și director de seminar la școala normală de învățători din Herson, între anii 1914-1917, a avut elevi din sate moldovenești din guberniile Herson și Podolia, care i-au mărturisit că sunt moldoveni, vorbind “aceeași dulce limbă moldovenească”, iar “moldovenești sunt și satele lor”, precum și orașe ca Tirispoalea, Odesa, Balta și Oceacov. El afirmă că știe că locuitorii Transnistriei fac parte din neamul românesc, chiar dacă în 1918 aceștia nu au reușit să se unească cu România, așa cum și-ar fi dorit. Sovieticii cunoșteau românitatea teritoriului și recunoșteau existența românilor acolo prin întemeierea Republicii Moldova, susține el. “Moldovenii noștri transnistreni se sufocau sub regimul de asuprire și teroare, iar astăzi vor fi eliberați și aduși sub o cârmuire națională, creștină și bisericească a României”, ca să fie alături de turma românească, conchide acesta.

“Românii transnistreni se simt mândri că sunt moldoveni” este unul dintre subtitlurile articolului “Domnul General Antonescu pe frontul din Transnistria” apărut în “Timpul” din 11

¹ Arhivele Naționale ale României (ANR), Fondul Ministerul Propagandei Naționale, Serviciul Presă Internă, dosar 528/1941-1943, ff. 1-2.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, f. 4.

august 1941, care adaugă că “românii transnistreni” îi primesc cu drag soldații români, iar morala trupelor este excelentă. Articolul face un portret apologetic al Conducătorului (o transpunere a termenului german Führer) Ion Antonescu ca un comandant dinamic al Armatei, care inspectează unitatea frontului, dar și “sate românești” de dincolo de Nistru, care le par familiare tuturor soldaților, și “colonii germane”. Transnistria este descrisă de autor - locotenentul (r) Făgărășeanu Valeriu, “reporter de război” - ca un pământ cu origini românești, “rupt din trupul Moldovei lui Ștefan cel Mare”. Potrivit relatării, țărani din acele sate spun cu mândrie că sunt români și primesc cu entuziasm trupele române și germane, oferindu-le de mâncare și de băut și vorbind o limbă moldovenească pură (adică română). Antonescu a vizitat și un cimitir de soldați români și germani, uciși în bătălia pentru cucerirea “buncărului 1026”, remarcă autorul, adăugând că “pe pământul Ucainei, acolo unde turlle bisericilor au fost dărâmate și locașul sfânt al Domnului transformat în club, crucile eroilor sunt primele semne ale creștinătății care reînvie în aceste locuri”⁵. Un alt articol din “Transnistria”, semnat de Nichita Smochină și reprodus în ziarul “Timpul” din 15 august 1941 tratează subiectul “Limba română în Republica Moldovenească”⁶. În acesta, Smochină se referă la “frământările” “fraților noștri de dincolo de Nistru” cu privire la “limba noastră literară” în contextul înființării Republicii Românești a Sovietelor. El a subliniat că în Transnistria sunt 3 curente de opinie cu privire la subiect: românofilii (I. A. Mălai, I. Buciușcanu, S. D. Dumitrașcu, I. I. Irimița), românofobii (grup constituit, potrivit lui Smochină, de “personalități politice cu scopul deznaționalizării”), și în sfârșit, curentul arhaic. Potrivit ultimului, moldovenii și românii sunt două națiuni independente, distincte: promotorul acestei idei este “modestul profesor L. A. Madan” din Basarabia, dar susținut de specialiști ruși precum K. N. Derjavin și M. V. Serghievski, scrie Smochină, notând la sfârșitul articolului cu satisfacție că “bunul simț a triumfat” și o comandă de la centru a impus limba literară în viața oficială a Republicii Moldovenești.

Locotenentul (r) Făgărășeanu Valeriu este semnatul unui nou articol, din 18 august 1941, intitulat “D. Gen. Ion Antonescu, Comandantul de căpetenie al trupelor germane-române, la Tiraspol și în primele linii din preajma Odesei”⁷, în care relatează modul în care Conducătorul a fost primit în Transnistria cu flori, locuitorii acestuia fiind convinși că Dumnezeu l-a trimis. Antonescu a vizitat câteva sate românești precum Mălăești (având nume românesc) și a descoperit o hartă rusească din 1940, înainte de raptul Basarabiei și Bucovinei, în care cuvintele erau românești, chiar dacă scrise cu litere chirilice. Pe drum, coloana a întâlnit refugiați care se întorceau la casele lor și le-au făcut cu mâna. În alt sat, Antonescu a stat de vorbă cu un bătrân care i-a mulțumit că a salvat populația de “draci”. Conversația a decurs în limba română, bătrânul spunând că toți locuitorii satului sunt români la origine, dar și-au uitat limba maternă. În noapte, au primit vestea că Tiraspolul a căzut și au decis să meargă să vadă “acest prim oraș sovietic cucerit de trupele române învingătoare” cu populație mixtă – românească, rusă și evreiască, unde Antonescu a dispus, potrivit consemnării, să se trieze locuitorii, iar “moldovenilor” să li se dea drumul, spunând: “N-am venit aici să asuprim pe românii noștri”. Coloana a trecut apoi prin satul Grigoriopol, ai cărui locuitori sunt “moldoveni de-ai noștri” care au scăpat de deportări, și un alt sat unde a fost oficiat un “botez în masă”. În sfârșit, generalul Antonescu a stat de vorbă cu locuitorii, care binecuvântându-l i-au spus că de acum înainte vor fi din nou creștini ortodocși, ca și românii din Basarabia.

Ediția din 21 august 1941 găzduiește un alt articol dedicat “Transnistriei”, nesemnat (stilul pare a fi al lui Nichita Smochină), care susține că Transnistria este “o provincie curat românească” și “pământ din vechea moșie a lui Boerebista”, iar locuitorii români⁸, încheind cu faptul că “ziua dezrobirii fraților noștri de peste Nistru a sosit”⁹.

⁴ *Ibidem*, f. 5.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, f. 6.

⁷ *Ibidem*, ff. 7-8.

⁸ Un colaborator apropiat al regimului lui Ion Antonescu, Nichita Smochină – refugiat în România din decembrie 1919, după ce a fost condamnat la moarte de bolșevici – a fost un constant contestatar al Republicii Autonome Sovietice Socialiste a Moldovei, create în 1924. Ambasada URSS a protestat față de guvernul român în 1939 după publicarea cărții lui Smochină, *Republica Moldovenească a Sovietelor*, în care acesta a denunțat încercări de schimbare a vieții

Războiul e pus intenționat sub auspicii religioase¹⁰, cucerirea Transnistriei, în toamna anului 1941, fiind văzută ca un semn al victoriei lui Hristos, ca în titlul ziarului din 1 octombrie 1941 “O sărbătoare creștină a biruinței în Transnistria”¹¹, închinată sfințirii bisericii din satul Sucleia de către înalte fețe bisericești, precum mitropolitul Ardealului arhiepiscopii Oradei, Timișoarei și Hușilor și alți prelați ai Armatei. Ceremonia a fost urmată de câteva ritualuri precum botezul a “30 de prunci români din Sucleia” și decorarea ofițerilor și soldaților germani care au ajutat la renovarea bisericii. Articolul începe cu ideea că Dumnezeu a revenit în Transnistria, după mulți ani de asuprire și mizerie, iar sufletele moldovenilor dintre Nistru și Bug (adică Transnistria) sunt acum pline de bucurie, opunând lumina (credința creștină) întunericului (bolșevic), adică lipsei de credință: “A pierit întunericul și s-a făcut lumină”¹². Articolul reproduce discursul Mitropolitului Ardealului, Înalț Prea Sfinția Sa Bălan, care se adresează audienței cu “stimați moldoveni”, potrivit căruia această sfințire a unei prime biserici din Transnistria înseamnă o mare bucurie trimisă de Dumnezeu “poporului român, oastei sale și marilor săi aliați” și sfârșitul domniei întunericului, care a vrut să răpească vechea credință creștină din suflete, dar nu a reușit; și, de asemenea, discursul guvernatorului Transnistriei, Gheorghe Alexianu, care a mulțumit aliatului german și a spus că biserica ridicată pe străvechiul lăcaș al rugăciunii strămoșilor “este un semn venit de la Dumnezeu, că ne găsim pe calea cea bună, înfrățiți în luptă, în onoare și credință”¹³, unde “deschidem zorii unei lumi noi”.

A doua zi, ziarul a scris despre “Viața nouă în Transnistria”¹⁴, descrisă ca o provincie românească reintrată sub stăpânirea românească în urma victoriei Armatei lui Antonescu. În teritoriul dintre râurile Nistru și Bug, autorul a găsit “un pământ vechi românesc”, ai cărui locuitori sunt leit românii din spațiul dintre Carpați și Dunăre. El a descris slujbele religioase săvârșite de Mitropolitul Bălan al județului Sibiu – botezul și sfințirea bisericilor – ca reunirea “sub un singur cer ortodox” a românilor cu “frații transnistreni”. Autorul conchide că, în ciuda faptului că nu există prea multe informații despre organizarea românească a Transnistriei, speră cu adevărat că, “urmând directivele înnoitoare ale Conducătorului Statului” (Ion Antonescu) și ale Consiliului de Ministru, să fie implementată acolo o administrație modernă, capabilă și cinstită, “însuflețită de pasiunea muncii pentru Patrie”¹⁵.

Următoarele articole sunt menite să creeze o imagine a restabilirii ordinii și păcii. “Timpul” din 4 noiembrie 1941 scrie că “Sub administrația românească, Odesa își recapătă tot mai mult din rânduiala pe care o cere un mare oraș”, descriind evenimente care semnalează că viața își reia cursul: tramvaiele și-au reluat circulația, centrala hidraulică din Bielasevca a fost repusă în funcțiune, iar centrala electrică pentru iluminarea orașului a fost inaugurată cu steaguri ale României și Germaniei, o slujbă religioasă, discursuri și Opera din Odesa cântând imnul regal românesc. Toate acestea, spune autorul articolului, reflectă faptul că necesitățile unui oraș “trecut prin focul și pulberea unei stăpâniri barbare”¹⁶ se rezolvă, zi după zi.

Un articol semnat de arhimandritul Iuliu Scriban, “Neclintirea creștinească peste Nistru” publicat în 6 octombrie 1941 se referă din nou la sfințirea bisericii din satul Sucleia, la care a participat¹⁷. Arhimandritul remarcă faptul că locuitorii și-au păstrat obiceiurile: scriu numele celor dragi – morți și vii – pe bucăți de hârtie (diptic sau pomelnice) și aduc la biserică cozonaci și

culturale și a structurii etnice a populației prin deportarea românilor și aducerea unor populații străine și rusificarea tuturor națiunilor din URSS – vezi în acest sens Aurel Strungaru, *Nichita Smochină: O viață de apărător al românilor transnistreni*, București, 2017, p. 133.

⁹ ANR, Fond Ministerul Propagandei Naționale, Serviciul Presă Internă, dosar 528/1941-1943, f. 9.

¹⁰ Vezi și Ionuț Biliuță, “<Christianizing> Transnistria: Romanian Orthodox Clergy as Beneficiaries, Perpetrators, and Rescuers during the Holocaust”, in *Holocaust and Genocide Studies*, Volume 34, Issue 1, Spring 2020.

¹¹ *Ibidem*, ff. 10-11.

¹² *Ibidem*, f. 10.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*, f. 12.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*, f. 16.

¹⁷ *Ibidem*, f. 13.

covrigei, conchizând că localnicii au rămas fermi în credința lor creștină, iar “bolșevismul nu i-a putut clinti de loc din dorurile lor”, chiar dacă a deținut puterea în ultimii zeci de ani. În toată acea perioadă, locuitorii au luat parte la Sfânta Liturghie nu în biserică, unde era interzisă, ci în casele lor, iar “rădăcina creștinească” a sufletului națiunii ne-a ținut împreună și astfel a păstrat spiritul națiunii (“cheagul neamului”)¹⁸, afirmă el.

Ediția din 26 octombrie 1941 găzduiește două articole dedicate orașului Odesa¹⁹. În primul este reprodus un articol al agenției de presă germane privind intrarea armatelor române și germane la Odesa, sub titlul “Odesa și-a schimbat aspectul”, relatând că orașul este curățat de baricade, locuitorii acestuia fiind la dispoziția autorităților române pentru a curăța orice urme de război – ei fac gesturi prietenoase soldaților eliberatori, în piețe și pe străzi. Cel de-al doilea articol este intitulat propagandistic “Odesa, moment crucial în desfășurarea războiului sfânt” și laudă victoria Armatei Române, prezentând-o drept o pagină strălucitoare în istoria militară a României. Citează prestigiosul ziar “Deutsche Allgemeine Zeitung” conform căruia intrarea în Odesa este o victorie a Armatei Române, pentru care Ion Antonescu – devenit Mareșal, cu adăugirea “Desrobitor” - a fost decorat de Führer și care încununează campania de Est, după eliberarea Basarabiei în 22 iulie 1941 (declanșarea “Operațiunii Barbarossa”). După elogiul lui Antonescu, articolul afirmă că această victorie este doar începutul mării lupte pentru recăștigarea tuturor drepturilor (adică teritoriilor) pierdute, sub comanda Mareșalului, care demonstrează mari abilități de conducere în doar un an (aluzie la Transilvania, pierdută în favoarea Ungariei în anul precedent).

În ediția din 9 noiembrie 1941, articolul “O conferință administrativă la Odesa” relatează modul în care proaspăt numitul guvernator al Transnistriei, Gheorghe Alexianu, s-a întâlnit cu Gherman Pantea, primarul Odesei, și cu alți oficiali, le-a ascultat rapoartele și a dat indicații, în pentru a “normaliza mai repede viața orașului”²⁰. “Timpul” din 15 noiembrie 1941 anunță redeschiderea Operei din Odesa la 1 Decembrie 1941 și inaugurarea restaurantelor “România” și “București”, unde o orchestră interpretează zilnic muzică românească²¹.

În ediția din 29 noiembrie 1941 există 3 articole dedicate actualității transnistrene, referitoare la reglementări pentru comercianții, oamenii de afaceri din industrie și muncitorii care doresc să activeze în Transnistria, deschiderea a 45 de școli la Odesa, unde guvernatorul Alexianu a trimis 2.000 de cărți în limba română, respectiv a unui post de radio “pentru cetățenii Odesei” și a mii de difuzoare, cu ajutorul cărora Departamentul de Propagandă al Guvernului a difuzat emisiuni românești, cântece și “informații adevărate” pe străzile Odesei, piețe publice, bulevarde și chiar în 4.000 de case din oraș²².

Ediția din 5 decembrie 1941 cuprinde o comunicare privind inginerii și agronomii numiți în Transnistria și articolul “Sfințirea unei capele în Transnistria”, relatând un eveniment din comuna Blagoevo la care au fost prezenți prefectul de Odesa, ofițeri români și numeroși locuitori, iar 150 de copii au fost botezați. Preotul militar, locotenent colonel Marius Popescu, s-a referit la campania armatelor aliate române și germane drept “o luptă pentru izbânda dreptății și a Sfintei Cruci”²³.

La începutul următorului an, în “Timpul” din 12 ianuarie 1942 au apărut 3 articole cu temă religioasă, toate legate de Transnistria²⁴. În primul, intitulat “Solemnitățile sfințirii bisericii din Mihălăuca – Transnistria” se relatează de la Râbnîța cum s-au adunat sătenii în curtea bisericii, “dornici să vadă, după o prigoană de aproape un sfert de veac, săvârșirea sfintelor slujbe”, iar râul Nistru curge încet pe vale, “purtând în apele sale tulburi ultimile suspine pentru un trecut atât de dureros”. Al doilea articol, “Crucea Bobotezei sfințește apa Nistrului și a Bugului”, semnat de Mircea Vrânceanu, se concentrează încă o dată pe gesturile simbolice și ritualice, făcute în prezența guvernatorului Alexianu și a eroului general Petre Dumitrescu la slujba religioasă ținută în începutul

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, f. 14.

²⁰ *Ibidem*, f. 17.

²¹ *Ibidem*, f. 18.

²² *Ibidem*, f. 19.

²³ *Ibidem*, f. 15.

²⁴ *Ibidem*, f. 21.

anului 1942, împreună cu mii de credincioși creștini. Descrierea face referire la trecutul “românesc” al Transnistriei – cetatea Nemirovo, a lui Duca Vodă, și inelul clopotului, “care chiamă la rugăciune pe descendenții vechilor osteni credincioși ai Domnului Țării, pe Moldovenii Transnistreni, urmașii vitejilor Pârcălabi și Vornici ai Scaunului Moldovei”²⁵. Mulțimea coboară la Nistru cu steaguri, icoane și busuioc – simbol al purității duhovnicești – cântând împreună cu preoții imnuri canonice, pentru a boteza apele. După aceea, toți merg la Catedrală, unde guvernatorul și eroul general au asistat la parada trupelor. În fine, al treilea articol al ziarului tratează “Serbarea Anului Nou la Tiraspol”, organizat de Guvernământul Transnistriei în prezența guvernatorului Alexianu și a generalului locotenent von Rothkirch und Paten, reprezentant al Armatei Germane. Alexianu este citat rostind urări la mijlocul nopții de Revelion, dedicate Regelui, Mareșalului și “lumii întregi care ne iubește și stă alături de noi”, îndeosebi poporului german și liderul său, Adolf Hitler. Articolul continuă cu înșirarea de nume ale personalităților prezente, mulți dintre ei birocrați ai Guvernului, și o descriere a serviciului religios din prima zi a anului, la care au participat și Alexianu și von Rothkirch, împreună cu o mare mulțime de credincioși. Autoritățile civile și militare au participat și la parada trupelor, după care au mers la o recepție la Palatul Guvernământului Transnistriei.

Ediția din 14 ianuarie 1942 informează publicul cu privire la “Deschiderea cursurilor școlii de cotehizare (sic!) de la Tiraspol”²⁶, deschisă copiilor, dar și adulților, cu un program de 3 zile pe săptămână și cu o zi de prelegeri – duminică. Deschiderea solemnă a avut loc în sala de ședințe a Catedralei “Sfântul Nicolae” din Tiraspol, printre personalitățile prezente regăsindu-se arhimandritul Antim Nica, de la Misiunea Ortodoxă a Transnistriei, și Pugaceov, misionar al eparhiei Ismail. “Cine cunoaște cât de cât realitățile de aici și îndeosebi transformările psihologice din ultimii douăzeci de ani, înțelege imediat că această școală de apropiere mai liberă a învățaturii creștine era absolut necesară”, conchide articolul. În același număr al ziarului găsim un anunț referitor la candidații pentru posturi în structura administrativă a Transnistriei și un reportaj despre “Solemnitatea zilei Mareșalului Desrobitor în Transnistria”²⁷ (de ziua Sfântului Ioan Botezătorul), cu slujbe religioase în catedralele din Odesa, Tiraspol și Tulcin, în care mulțimea, “lumea românească” și Armata au mulțumit lui Dumnezeu că au scăpat de bolșevism și au preamărit “strălucirea dată Crucii și neamului”, plecându-și genunchii (!) pentru sănătatea “celui mai ales fiu al Nației, Mareșalul Ioan Antonescu Desrobitorul”. O mulțime imensă a sărbătorit acea zi a Sfântului Ioan Botezătorul în Odesa; în județul Dubăsari, comuna Pârâta, a fost sfințită o biserică, iar prefectul a ținut o cuvântare dedicată “mării lucrări de desrobire, întregire și rezidire a Mareșalului Ioan Antonescu”. De asemenea, toate orașele și satele din Transnistria au fost împodobite cu steaguri românești, “pentru gloria Mareșalului”²⁸.

“Timpul” din 17 ianuarie 1942 relatează despre “O manifestare istorică în Transnistria – deschiderea Institutului Științific Român Transnistrean”²⁹, eveniment la care au fost prezente numeroase personalități din țară și intelectuali români din Basarabia și Transnistria, delegații de “moldoveni” din toate județele transnistrene, care au strigat “Trăiască România pe veci unită”, “Trăiască Regele Mihai I – Regele tuturor românilor”, “Trăiască Mareșalul Ion Antonescu – Desrobitorul”, “Trăiască România – mama noastră”, “Trăiască Patria mamă” în timp ce se îndreptau spre cimitirul eroilor cu steaguri românești. Ceremonia a fost ținută de un sinod de preoți, în cinstea bravilor soldați “căzuți pentru eliberarea Transnistriei”, iar după aceea mulțimea a mers la Teatrul “Ștefan cel Mare”, unde a avut loc o festivitate solemnă, după intonarea de imnuri românești și germane. Profesorul Ștefan Bulat este citat spunând că a trăit vremurile Revoluției Ruse, precum și calvarul oamenilor “moldo-transnistreni”, amintind de 3.000 de copii moldoveni lăsați să înghețe pe câmp lângă Crasnoiarșc, alții aruncați în râul Nistru, ca la măcelul de la Olănești, și “foamea artificială” din 1933, adusă de rusi, care i-a pus pe locuitorii țării în situația de a se mânca unii pe

²⁵ *Ibidem.*

²⁶ *Ibidem*, f. 25.

²⁷ *Ibidem*, f. 23.

²⁸ *Ibidem.*

²⁹ *Ibidem*, f. 26.

alții³⁰. Acesta este motivul strigătelor de bucurie ale transnistrenilor când armatele române și germane au venit “să scape acest pământ românesc capturat de Ruși în 1793”, a conchis el. După aceea, guvernatorul Transnistriei, Gheorghe Alexianu, a spus, în cuvântarea sa, că principala misiune a noului institut creat va fi “să cerceteze urmele trecutului românesc lăsate pe acest pământ de Voevozii neamului”, “actele de vitejie ale Hatmanilor și Polcovnicilor români, foști stăpâni ai Ucrainei până la venirea rusilor” (!), subliniind că “moldovenii de aici sunt clădiți din acelaș sânge cu noi”. În final, s-au citit mesajele Regelui și Guvernului și corul transnistrean a intonat împreună cu asistența cântece patriotice precum “Deșteaptă-te, române” și “Pe-al nostru steag”.

În numărul din 22 ianuarie 1942 din “Timpul” regăsim articolul “Cum a fost sărbătorit Crăciunul la Odesa”³¹, relatând despre manifestările ocazionate de “primul Crăciun românesc și creștin” din oraș, de amintirea memoriei soldaților căzuți pe câmpul de luptă, mulțumiri pentru răniți, donații³² și vizite efectuate de reprezentanța Societății Ortodoxe Naționale a Femeilor Române, Alexandrina Gr. Cantacuzino, și arhimandritul Scriban. Această vizită a continuat la Catedrala Ortodoxă, unde oamenii au ascultat slujba religioasă în genunchi, și la Primărie, unde 2.500 de copii au primit cadouri (bomboane), iar artiștii de la Opera din Odesa au susținut un program cultural. Autoritățile au încercat să ofere nu doar un sprijin material, ci și unul spiritual, remarcă autorul articolului.

Ziua de 24 ianuarie 1942 a fost marcată la Odesa cu manifestări dedicate unirii vechilor principate ale Moldovei și Țării Românești de la 1859, cu dansuri tradiționale și conferințe despre vorbitorii limbii române de dincolo de Nistru³³. În același număr al ziarului se regăsește un articol referitor la înființarea, la 26 ianuarie 1942, a asociației corale “Dorul Bugului” (râu care constituia granița în acele zile), după o ședință desfășurată la Direcția Propagandă și Documentare a Guvernului Transnistriei la care au participat zeci de oficiali, între ei Nichita Smochină – președintele Consiliului Național al Transnistriei, și pr. Munteanu Râmnic – director în Ministerul Propagandei. Cu acea ocazie, asociația corală și-a asumat ca prim scop tipărirea unei broșuri cu imnuri și muzică românească, l-a ales președinte de onoare pe cunoscutul compozitor George Enescu, iar 40 de persoane au cântat “Trăiască Regele”, și “Pre Tine Te laudăm”, precum și cântece românești de dincolo de Nistru.

În “Timpul” din 29 ianuarie 1942, aceeași Alexandrina Gr. Cantacuzino, de la Societatea Ortodoxă Națională a Femeilor Române, a publicat articolul ”Misiunea Românismului. Crăciun la Odesa”³⁴, în care și-a exprimat satisfacția față de ”marea opera de educație națională și creștină”, reluând toate clișeele propagandei oficiale și legitimându-le prin propria ascendență și ceea ce spun ostașii de pe front. Potrivit relatării, organizația și inimosul primar al Odesei, Gherasim Pantea, au oferit ”un Crăciun demn de datinele și de trecutul nostru de apărători ai creștinismului”. Femeile ortodoxe au dat daruri soldaților români, precum și prizonierilor ruși din spitale, întrucât și ei sunt creștini – sau, cum afirmă un soldat citat în articol, ”oameni sunt și trebuesc și ei ajutați”. Autoarea remarcă faptul că rușii, mulțumind, s-au înclinat, rostind rugăciunea ”Tatăl Nostru”, după care subliniază că soldații români care se întorc de la Marea Azov consideră că țara nu poate exista ”dacă nu își curăță vecinătățile de puhoiul bolșevic”. Alexandrina Gr. Cantacuzino a participat și la slujba de Crăciun din Catedrala Ortodoxă din Odesa, unde a simțit o mare emoție, iar organizația ei a donat o icoană și o cruce, cu scopul ca ”numele războiului sfânt din 1941 să fie legat de acest prim Crăciun creștin, cum este cel al Cantacuzinilor, a Sturdzeștilor, a lui Duca Vodă și Ștefan cel Mare” legate de ctitorirea atâtor lăcașuri sfinte în Odesa și în toată Transnistria³⁵. De asemenea, femeile

³⁰ Este vorba de foametea provocată în teritoriile ucrainene din 1933 cunoscută sub numele de Holodomor (în traducere: moarte prin înfometare), pe care unii istorici o califică drept genocid.

³¹ ANR, Fond Ministerul Propagandei Naționale, Serviciul Presă Internă, dosar 528/1941-1943, f. 29.

³² În iarna anului 1941-1942, același ziar a publicat un apel al Consiliului de Patronaj, pentru o colecție de haine pentru ostașii români care apără granița și “susțin civilizația, până adânc în teritoriul Asiei”, arătând că și femeile române au un rol în lupta împotriva bolșevismului, precum cel de a aproviziona armata.

³³ ANR, Fond Ministerul Propagandei Naționale, Serviciul Presă Internă, dosar 528/1941-1943, f. 30.

³⁴ *Ibidem*, ff. 32-33.

³⁵ *Ibidem*.

ortodoxe au oferit daruri copiilor și mănăstirilor din Transnistria, în valoare de aproape 1 milion de lei, ”în numele Patriei și sub scutul ortodoxismului”.

În ziarul din 30 ianuarie 1942, articolul “O importantă conferință administrativă la Tiraspol” relatează că autoritățile române (guvernatorul Gheorghe Alexianu, prefecti, primarii din Odesa și Tiraspol, reprezentanți ai Armatei, alți birocrați) au stabilit planul agriculturii și normele pentru problemele economice din provincie, precum și în numeroase alte domenii: introducerea justiției represive în Transnistria, organizarea penitenciarelor, actele de stare civilă, gospodăria agrară, reforma agrară, salarizarea personalului, viitorul plan de cultură. În final, s-a referit la așteptata ”expoziție a Transnistriei”, organizată la București de Paște, la care fiecare județ al regiunii trebuia să fie prezent și să arate “tot materialul privitor la viața satelor românești” și ce este mai reprezentativ pentru fiecare județ³⁶.

Același ziar a prezentat la 31 ianuarie 1942 sub titlul ”Reorganizarea Transnistriei” planul de lucru al guvernatorului Gheorghe Alexianu pentru provincie, în domeniile agricol, industrial și comercial. Guvernatorul este citat spunând: ”Suntem chemați aici să facem operă de salvare”, îndemnându-și subalternii să facă totul cu dragoste și pasiune, pentru a reveni la viața normală³⁷.

În ediția din 2 februarie 1942 regăsim un articol dedicat serviciilor medicale și farmaceutice ale Transnistriei în care prima preocupare e legată de prevenirea epidemiilor. Abia apoi urmează aspectele organizatorice – redeschiderea de puncte ale clinicilor medicale universitare și farmaceutice, în care un personal tânăr și dedicat lucrează “pentru marea muncă de asistență întreprinsă de Guvernământ”³⁸.

În ziarul din 4 februarie 1942 se pot citi articolele “Misiunea noastră în Transnistria”, respectiv “Cronici transnistrene”³⁹. În primul, se afirmă că populația Transnistriei simte că are o conducere adevărată și colaborează pentru reorganizarea economiei, agriculturii, industriei, regimului muncii, iar biserica și școala sunt pilonii fundamentali ai culturii și civilizației României. Toate cele puse în aplicare aici reprezintă o misiune românească, conchide articolul. Cel de al doilea relatează sărbătorirea “zilei unirii tuturor românilor din Transnistria”, care mulțumesc lui Dumnezeu pentru eliberarea lor.

În ediția din 5 februarie 1942 apare un nou articol semnat de Arhimandritul Scriban, intitulat “În palatul Arhiepiscopului Inochentie al Odesei”⁴⁰, în care acesta descrie cum a pășit umil în palatul din Odesa al acestui predicator, adevărat om de credință al Rusiei din urmă cu 100 de ani, autorul “Cuvântărilor la Postul Mare”, pe care le-a citit în română, traduse de patriarhul României. Arhimandritul denunță administrația rusă ca atee, arătând că aceasta a deturnat scopul palatului, transformându-l într-o casă simplă și părăsită. Într-o încercare de atragere a localnicilor pravoslavnici, el afirmă că stă în clădire cu pietate, “nu cu lăfăiala stăpânitorului, ci cu cuviința că pășim pe urmele vrednicilor chipuri creștinești pe care Rusia neîndoielnic le-a avut”⁴¹. “Timpul” din 8 februarie 1942 găzduiește un anunț privind ridicarea catedralei din Odesa, în care este menționată o nouă dată și banii suplimentari pentru edificiu, precum și reportajul “Cum am aflat Odesa – noaptea în orașul baricadelor”⁴².

În următoarele luni, ziarul dedică pagini întregi unor evenimente cu încărcătură simbolică evidentă – deschiderea primei școli țărănești în Transnistria, “nunta românească” a 23 de familii de la ferme -, dar și Expoziției Transnistriei și diverselor vizite ale unor personalități de frunte ale țării – “Mareșalul Conducător” (inspecție în toată regiunea), Maria Antonescu (în spitalele din Transnistria și Crimeea), generalul Constantin Orezeanu (inspecții CFR), ministrul Culturii, Ion Petrovici (Odesa), membri ai Corpului Diplomatic, însoțiți de ziariști străini și români în provincie etc.

³⁶ *Ibidem*, f. 34.

³⁷ *Ibidem*, f. 35.

³⁸ *Ibidem*, f. 27.

³⁹ *Ibidem*, f. 37.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 38.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*, f 40.

Un an mai târziu, temele majore ale propagandei au rămas neschimbate, iar ziarul le prelua ca atare. La 17 februarie 1943, Departamentul de Presă semnala aniversarea unui an de la deschiderea Universității din Odesa, prezența aliaților români, germani și italieni la eveniment și discursul rectorului Ceasornikov, potrivit căruia intrarea armatelor învingătoare româno-germane în Odesa a eliberat teritoriul și viața culturală de “sub sclavia comunistă”, iar redeschiderea Universității și numirea sa ca rector au avut ca scop refacerea acestei unități de învățământ superior.⁴³ În aceeași zi, Serviciul Român de Presă din Odesa trimitea tuturor ziarelor discursul lui Ceasornikov, accentuând mulțumirile pentru “eliberarea Odesei de sub sclavia comunistă”, care-i permite astfel să se alăture vieții culturale a Europei⁴⁴.

CONCLUZII

Dacă intrarea armatelor românești în Basarabia și Bucovina, teritorii pierdute de statul român în 1940 în urma ultimatumului URSS, a putut fi prezentată ca justificată, opinia publică fiind convinsă de justetea dorinței de eliberare a acestor provincii românești, înaintarea dincolo de Nistru, în teritoriul denumit atunci Transnistria s-a lovit de o problemă de legitimitate a cuceririi, mai ales că în mod tradițional românii erau prezentați ca purtând doar războaie de apărare. În scurt timp, Departamentul Propagandei a găsit soluția, plinuindu-se și pe ideile despre drepturile românilor expuse public de conducătorul statului⁴⁵, prin pretenția că și acest teritoriu este, la origine, românesc. Astfel, propaganda a insistat pe drepturile istorice pe care românii le-ar avea acolo, beneficiind și de sprijinul unor localnici precum Nichita Smochină și de ascendentul moral al unor înalte fețe bisericești ca Mitropolitul Basarabiei, Gurie.

În prima fază, s-a mers pe ideea de eliberare a Transnistriei de bolșevici și de ateism de către armata română, insistând pe gesturi rituale și imagini creștine.

Războiul de eliberare a teritoriilor românești, în care a fost inclusă și Transnistria, a fost botezat de propaganda oficială nici mai mult nici mai puțin decât “Războiul sfânt”.

Articolele din “Timpul”, urmărind direcția Departamentului Propagandei, zugrăvesc un război de tip cruciadă, în care se înfruntă antitetice lumina credinței regăsite și întunericul bolșevic, în urma căruia Transnistria depășește barbaria rusească și se realiază civilizației europene, mulțumită armatei române eliberatoare și “Mareșalului desrobotor”.

Alimentând un complex al salvatorului, Ion Antonescu este zugrăvit de ziaristi / propagandă în culori flatante până la ridicol, cum este cazul descrierii sale, alături de Adolf Hitler, drept “trimis al lui Dumnezeu”.

Preocuparea de a flata aliații este vădită în materialele de presă care vorbesc exclusiv de sate românești și colonii germane în Transnistria, ca și cea de a menaja sensibilitățile ortodocșilor, ruși și ucrainenii din zonă, într-o încercare de a-i “recupera” prin credință. Transnistrenii sunt în primă fază asimilați moldovenilor, pentru ca mai apoi să se spună că sunt pur și simplu români.

În a doua fază, propaganda merge pe ideea revenirii la normal a vieții transnistrene, punând un accent deosebit pe capacitatea de administrare a României și realizările din noua provincie “românească”.

BIBLIOGRAPHY

1. Arhivele Naționale ale României (ANR), Fondul Ministerul Propagandei Naționale, Serviciul Presă Internă
2. Antonescu, Ion, *Români. Originea, trecutul, sacrificiile și drepturile lor*, Editura Clio, București, 1990.
3. Biliuță, Ionuț, “<Christianizing> Transnistria: Romanian Orthodox Clergy as Beneficiaries, Perpetrators, and Rescuers during the Holocaust”, in *Holocaust and Genocide Studies*, Volume 34, Issue 1, Spring 2020.
4. Strungaru, Aurel, *Nichita Smochină: O viață de apărător al românilor transnistreni*, București, 2017.

⁴³ ANR, Fond Ministerul Propagandei Naționale, Serviciul Presă Internă, dosar 714/1943, f. 6.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 3.

⁴⁵ Vezi în acest sens Ion Antonescu, *Români. Originea, trecutul, sacrificiile și drepturile lor*, Editura Clio, București, 1990.

THE DELIMITATION OF ROMANIA'S BORDERS WITH UKRAINE IN THE AREA OF HISTORICAL MARAMUREȘ AFTER THE TWO WORLD WARS

Alexandru Bogdan Romaniuc

PhD Student, „Babeș-Bolyai” University of Cluj-Napoca

Abstract. A first confrontation took place at Vadul Izei, 6 km away from Sighet, at the crossing bridge over the Iza river. The battle took place on the night of January 4-5, with Ukrainian losses of 30 dead, 50 wounded, and 344 soldiers taken prisoner, as well as a large amount of weapons. The Romanian Army did not suffer any losses, as its subunits were guided at night by locals, who knew the terrain and enemy locations. Faced with this situation, the bulk of the Bolshevik forces tried to retreat to Ukraine, towards the sources of the Tisza, with the trains stationed at the Sighet station. The Romanian army intercepted them in the Cămara station, managing to capture two trains out of the three, cannons, machine guns, a large amount of ammunition and took 12 officers and four hundred soldiers prisoner.

Keywords: Maramureș, Ukraine, bolsheviks, Bela Kuhn, Vasili Turianitza, Pethru Groza, Vasile Luca.

1. După încheierea Primului Război Mondial, luptele din ianuarie 1919

Evenimentele concrete legate de Maramureș se găsesc relatate detaliat în ziarul timpului numit „Sfatul”¹, apărut la Sighet în limba română timp de un an, între decembrie 1918 și decembrie 1919. În Ungaria vecină de la Vest s-a inițiat o schimbare politică majoră, înființarea unei republici numită Ungaria Sovietică, de inspirație bolșevică. Istoria consemnează că în 1918, un anume personaj bolșevic, Bela Kun², născut într-o comună lângă Zaláu (n. 20 februarie 1886, Cehu Silvaniei, Sălaj, Austro-Ungaria – d. 29 august 1938, Moscova, RSFS Rusă, URSS), după mai multe peripeții financiare, a intrat într-o asociație de asigurări, de unde a delapidat o sumă importantă de bani. A fost condamnat, dar statul austro-ungar de atunci i-a oferit o șansă să scape de pedeapsă, în schimb să se înroleze în Armată și să fie trimis direct pe front. Ajuns pe front, a fost făcut prizonier și a ajuns în lagăr în Siberia. Acolo, a evadat și a trecut de partea Armatei Roșii. Bela Kun a ajuns să aibă un întrevvedere cu Lenin. A obținut de la acesta o sumă importantă de bani și a plecat la Budapesta, pentru a intra în guvernul provizoriu de la Budapesta, condus atunci de Karoly Mihaly, promițând că va readuce înapoi Ardealul de la România la Ungaria pe calea armelor. Bela Kun a strâns în jurul său ofițeri și soldați demobilizați, cărora le-a oferit bani. La ei s-au alăturat și Divizia Secuiască, care se retrăgea de pe frontul din Italia. Scopul aventurierului Bela Kun era de a crea Republica Sovietică Ungară și să aibă un coridor din Ungaria prin România, de a deschide un culoar geografic de continuitate cu URSS. Acel culoar trebuia să treacă prin nordul Maramureșului, pe la nord de Borșa, prin pasul Yablonița, cu comunicare directă la nord de Cernăuți, zona fiind ocupată atunci de Armata Roșie. Astfel comunismul se putea extinde până la Viena. Aceasta era situația la sfârșitul anului 1918.

Imediat după încheierea Armistițiului de la 3 noiembrie 1918 și încetarea de facto a Războiului, puterile străine din vecinătate și-au manifestat interesul de a acapara

¹ Ziarul „Sfatul”, colecția retipărită intergral, Ed. Eurotip Baia Mare, 2018.

² Aurel Vaida, „Béla Kun, un aventurier sadic”, în revista: „Bibliotheca Septentrionalis”, Baia Mare, nr. 2 (37) / 2011, p. 134-140

Maramureșul, respectiv Ungaria și Ucraina bolșevică. Românii din Maramureș prezentau avantajul că formau chiar și atunci populația majoritară a Comitatului și că au înființat în toate localitățile românești „gărzi naționale”, formate din câte 20 – 40 de membri și însărcinate cu păstrarea ordinii publice. Aceste „gărzi” erau alcătuite din militarii supraviețuitori întorși de pe front acasă, în satele de baștină, aceștia erau oameni care aveau pregătire și disciplină militară, aveau și o îndelungată experiență a războiului, dar lucrul cel mai important era că aveau asupra lor armele de foc din dotare și munițiile aferente pentru că, în haosul creat de căderea fronturilor și încheierea armistițiului, pur și simplu nu au avut cui să predea echipamentul și armamentul, așa că au venit acasă înarmați. Astfel că gărzile naționale din satele românești constituiau ele însele la o adică, luate la un loc, o forță armată importantă.

Primii care au dat semnalul tentativei de a anexa Maramureșului au fost ungarii. Ei au încercat recuperarea Maramureșului pe seama Ungariei prin diplomație și demagogie. Astfel că, imediat după 1 Decembrie 1918, Guvernul de la Budapesta a procedat la retragerea Comitelui maghiar al Maramureșului, Fr. Bolgar, care avea în zonă o reputație proastă de anti-român, și l-a înlocuit cu o față nouă adusă din altă fostă provincie a Ungariei, un așa-numit „comisar pentru Maramureș”, în persoana lui Emil Zombory³. Acesta a încercat cu vorbe mieroase, prin promisiuni deșarte și fără număr, să atragă pe românii din Maramureș de partea Ungariei. Ba și prin satele Maramureșului „s-au lățit niște tipărituri, în care guvernul unguresc și slujbașii lui făgăduiesc a ne ferici”⁴.

Aceste demersuri erau dublate și de o aparentă consolidare a administrației locale maghiare. La Sighet a fost transferat fostul prim-pretor de la Hust, Mokcsay Zoltan, cu misiunea de a lupta pentru „integritatea” Maramureșului ca parte a Ungariei, în numele așa-numitelor „orașe de coroană”: Hust, Vișc, Teceu, Câmpulung și Sighet. Acest Mokcsay Zoltan a întocmit, pentru uzul statelor Antantei, memorii care conțineau statistici falsificate, în care cifrele privind populația românească din localitățile Maramureșului erau mult diminuate, reieșind că maghiarii sunt majoritari. Anterior, au fost luate inclusiv de la unii fruntași români „declarații de loialitate” față de Ungaria, care au fost apoi folosite în Parlamentul de la Budapesta. Astfel că, atunci când Alexandru Vaida Voievod a citit în Parlamentul de la Budapesta Declarația de autodeterminare a românilor din cuprinsul monarhiei dualiste, s-a văzut confruntat cu o adevărată lovitură de teatru. Drept răspuns, deputatul de Maramureș, românul Mihaly Pêter a prezentat respectivele declarații de loialitate din partea unor fruntași români, pretinzând că locuitorii români maramureșeni nu au nimic împotriva poporului maghiar și că vor să fie în continuare parte a Ungariei⁵. Acest româno-maghiar Peter Mihalyi a fost de altfel un exemplu tipic de supraviețuire politică prin cinism și adaptare cameleonică. După dispariția Austro-Ungariei, ca să nu rămână fără „coledzi” (colegiu, vorba lui Caragiale), a reușit să ajungă deputat în Parlamentul României Mari, apoi prefect al județului Maramureș. A murit la vârstă înaintată, ca pensionar al statului român.

Dar demersurile Ungariei de a păstra Maramureșul s-au spulberat, odată cu încercarea bolșevicilor ucrainieni de a ocupa Maramureșul cu forța armată și cu înfrângerea categorică a acestora de către Armata Română. În primele zile ale anului 1919, în preajma Sărbătorii Crăciunului pe stil vechi, nordul Maramureșului a fost invadat de trupele bolșevice ucrainiene, comandate de un anume Vorovitz. Acesta a ocupat localitățile Câmpulung – Sighet – Bocicoi și au înaintat pe Vișeu, ocupând partea dreaptă a râului, până la Leordina, după care a solicitat formarea unei „comisii”, pentru a stabili linia de demarcație față de trupele române. Detașamentul ucrainean avea peste o mie de militari, se deplasa în sus pe

³ Idem, p. 4.

⁴ Ziarul „Sfatul”, anul I, nr. 2 /14 dec. 1918, pag. 4.

⁵ Alexandru Filipașcu, *Istoria Maramureșului*, Ed. Universul, București, 1940, pag. 236.

Valea Tisei cu trei trenuri, pe care aveau zeci de tunuri și mitraliere. Situația era critică și se impunea intervenția Armatei Române.

O primă confruntare a avut loc la Vadul Izei, la 6 km. de Sighet, la podul de trecere peste râul Iza. Bătălia s-a dat în noaptea de 4 spre 5 ianuarie, pierderile ucrainenilor fiind de 30 de morți, 50 de răniți și 344 de militari luați prizonieri⁶, precum și o mare cantitate de armament. Armata Română nu a înregistrat nici un fel de pierderi, deoarece subunitățile ei au fost călăuzite noaptea de către localnici, care cunoșteau configurația terenului și amplasamentele inamicului. În fața acestei situații, grosul forțelor bolșevice au încercat să se retragă în Ucraina, spre izvoarele Tisei, cu trenurile care staționau în gara Sighet. Armata Română i-a interceptat în gara Cămara, reușind să captureze două trenuri din cele trei, tunuri, mitraliere, o mare cantitate de muniție și a făcut prizonieri 12 ofițeri și patru sute de soldați⁷. Armata bolșevică a avut pierderi doi ofițeri și treizeci de soldați morți, iar Armata Română a înregistrat un mort, sergentul Iosif Gabor, și doi răniți. Pentru cunoașterea acelor evenimente dispunem de un bogat material informativ păstrat în arhivele Armatei Române, dar și de relatările la cald din ziarul „Sfatul”.

În editorialul ziarului „Sfatul” nr. 2-3/11 ianuarie 1919, în cuvinte calde, cu o retorică specifică epocii, sub semnătura lui dr. Titu Doros este elogiată Armata Română și acțiunea ei de eliberare a Maramureșului. Tot în acest număr sunt descrise cu amănunte funeriile sergentului – erou Iosif Gabor, fost rănit și supraviețuitor al Bătăliei de la Oituz, dar căzut pentru eliberarea Maramureșului. La prohodul ținut în biserica românească, au slujit preotul ortodox al regimentului din care a făcut parte sergentul, împreună cu preoții greco-catolici români din Sighet, iar sicriul a fost purtat pe arme de către camarazii lui până la cimitir. Comandantul Regimentului, colonelul Gheorghiu l-a plâns pe cel căzut, „așa cum un tată își plânge fiul”, mai consemnează Ioan Bîlțiu Dăncuș în „Sfatul”⁸. Apoi, în numărul următor al „Sfatului” sunt publicate listele cu cei care au donat sume de bani pentru ajutorarea văduvei lui Iosif Gabor și a copilului său rămas orfan. Impresionează mobilizarea realizată de către preotul Iuliu Ardelean din Văleni, unde s-au strâns peste 2.000 de coroane.

2. Spre sfârșitul celui de al Doilea Război Mondial

Ce înseamnă frontiera pe Tisa?. Strategic frontierele se pun pe fluxul apelor, pe crestele munților. Este mai ușor de apărat. Acesta a fost motivul trasării frontierei pe Tisa. Iar, de la Valea Vișeului granița este trasată în sus pe crestele munților - Stogul, Vf. Pop Ivan, Copilaș, Farcăul, și la nord de Baia Borșa.

Regiunea Transcarpatia în Ucraina a fost, din 1919 până în 1939, regiune autonomă a Cehoslovaciei. Inițial s-a pus problema să intre în componența României. Dacă în 1919 Armata Roșie, bolșevicii, doreau să ocupe și partea stânga a Tisei, din Maramureș, inclusiv orașul Sighet, ca nod important strategic de cale ferată, după al Doilea Război Mondial, din decembrie 1944-1945 au revenit cu aceleași pretenții. De data acesta au început presiuni inclusiv prin presa locală, ziarul „Poporul”. În nr. 4 a publicat o adresă laudativă către I. V. Stalin, articol în care spunea că populația majoritară din Maramureș este ucraineană, mințind că a fost subjucată de administrația românească, de boierii români, și cere alipirea la patriamamă, Republica Sovietică Ucraineană. „Unirea” cu Ucraina urma să cuprindă tot Maramureșul, trasarea graniței pe crestele munților Rodna, Țibleș, Gutâi, Oaș. În total 3700 km pătrați, zonă locuită în majoritate covârșitoare, 80% de români. A fost înființată la Ujgorod o Adunare reprezentativă numită Rada, și au făcut după model bolșevic o formațiune paramilitară, cu care au intrat, în luna ianuarie în Sighet. Românii și-au făcut o conducere provizorie, după modelul Sfatului național după primul război mondial, ungurii nu voiau

⁶ Dr. Laurențiu Batin, *Armata și Biserica Ortodoxă în Maramureșul interbelic*, Vol. I, Ed. Limes, Cluj, 2016, p. 37.

⁷ Idem, pag. 38.

⁸ Ziarul „Sfatul” an II, nr. 2-3 / 11 ian. 1919, p. 5.

nicidecum să cedeze, să retrocedeze Maramureșul către România, și ca să se prevină un conflict cu angajarea populației civile, sovieticii au decis ca o garnizoană sovietică să administreze provizoriu Maramureșul. Așa se face că din noiembrie 1944 până în aprilie 1945, comandantul garnizoanei sovietice era maiorul ucrainean Davidenko. Nu se știa cui va aparține Maramureșul - după Conferința de pace - României sau Ucrainei.

Printre cei din conducerea Radei de la Ujgorod era un fost ofițer, Vasile Turianița, el era cel care a venit cu vreo 800 de militari și a ocupat Sighetul. El nu a venit din propria inițiativă, ci cu aprobarea directă a primului secretar Hrușciiov, de la Kiev, cu ordin de a ocupa Maramureșul. Au proclamat anexarea Maramureșului la Ucraina Sovietică în 4 februarie 1945, iar în 28 ianuarie, într-o duminică au făcut o manifestație într-o sală de vreo 400 de locuri, ca să nu scape manifestația de sub control. Și-au adus oamenii lor, și, ca să umple spațiul din sală au adus și elevi de la liceul „Dragoș Vodă”. Când au aflat elevii despre scopul adunării s-au temut să aplaude, în schimb au tropăit din picioare. În acel vacarm nu s-a putut ține adunarea. Doi elevi și un profesor au fost arestați și duși la Ujgorod, la închisoare. Raportul despre această întâmplare a fost trimis la Ujgorod și lui I. V. Stalin, la Moscova. Peste Comandamentul militară sovietic, la Sighet mai era și o reprezentanță a Comisiei aliate de control, condusă de maiorul Zaharcenko, de asemenea ucrainean, care a raportat la Moscova situația demografică reală din Maramureș, județ în care erau 78% români, 14% ucraineni, 6% maghiari. Evreii, 2%, nu erau luați în calcul, fiindcă din cei 35 de mii, deportați în lagărele naziste, s-au întors cca 5 mii. Stalin nu vrut să aibă loc manifestări ostile antisovietice în România, fiindcă avea de gând să impună un guvern, condus de Petru Groza.

Și, în acel context, în Sighet se organiza la începutul fiecărei luni, în prima zi de luni din lună, târg mare de vite, schimburi de mărfuri, întâlniri între familii. Era un fel de deplasare lunară, unde se întâlneau țărani, meșteșugarii. Era ca o zi de sărbătoare. Astfel, atunci, în 5 martie, prima zi de luni a lunii, țărani din zona Borșa, 80 km. de Sighet, se pregăteau să meargă la târg. Și, după slujba de duminică dimineață de la biserică, primarul din Borșa, Gavrilă Mihali, împreună cu credincioșii au plecat cu carele pe Valea Izei și au înnoptat la Bârsana. În căruțe, sub fân, aveau ascunse puști mitraliere. Aveau și două portrete, al lui Stalin și al regelui Mihai. Pe drumul spre Vad, patrulele lui Davidenko îi întrebau unde merg. Primarul ridica portretul lui Stalin și răspundea: la munca patriotică. În acea vreme, după bombardament, se lucra la repararea căii ferate. Astfel erau lăsați să meargă spre Sighet. Când au ajuns la pod la Vadul Izei, au scos portretul lui Mihai și au spus despre intențiile lor adevărate. În rândul gărzilor lui Zaharcenko s-a produs panică. După mărturiile vremii, românii porniți spre Sighet s-au adunat în număr de peste zece mii. Maiorul Zacharcenko a cerut ca o delegație de români să vină la discuții. S-au oferit în jur de 50 de români, primari, țărani. A fost înștiințată Moscova. Stalin l-a sunat pe Hrușciiov, ca să-i ceartă lui Vasile Turianița să-și retragă trupele la Ujgorod. Au fost arestați delegația de cei 50 negociatori români. Era 5 martie, iar a doua zi, pe 6 martie urma să fie investit guvernul lui Petru Groza. Cei 50 de români negociatori arestați, a doua zi au fost eliberați. Li s-a garantat că Maramureșul va intra în componența României. De la București a venit un reprezentat al PCR, un anume Goldberg, care a spus că el va negocia conflictul cu Ujgorod. Nu a rezolvat nimic. Și atunci s-a oferit să tranșeze situația Vasile Luca, un politician de etnie maghiară, care mai târziu a și murit în pușcăria de la Aiud...

Între timp, la Sighet a fost pus, o lună jumătate, un prefect avocat Ivan Odoviciuc. Vasile Luca a desființat structura prefecturii și a format o nouă structură de administrație românească, pe la sfârșitul lunii martie, în care au intrat și minoritățile. Era pe la sfârșitul lui martie. Iar în 6 aprilie Petru Groza numește preefect al Maramureșului pe un avocat român Octavian Chinta, care a făcut vizite de curtoazie la Zaharcenko, la Davidenko, la PCR să facă pace în zonă. Pe 11 martie, la Cluj a fost declarată ca fiind instaurată administrația

românească în Ardeal. Maramureșul încă nu era în calcul. Cu noua administrație în Maramureș, s-a convenit cu partea ucraineană, ca pe linia de cale ferată de ecartament european de pe teritoriul românesc - Câmpul Lung, Sighet, Valea Vișeuului, să se așeze și linia de cale ferată sovietică, cu ecartament mai larg, pe care să circule trenurile, fără opriri pe teritoriul românesc.

BIBLIOGRAPHY

1. *** Ziarul „Sfatul”, colecția retipărită intergral, Ed. Eurotip Baia Mare, 2018.
2. Alexandru Filipașcu, *Istoria Maramureșului*, Ed. Universul, București, 1940, pag. 236.
3. Dr. Laurențiu Batin, *Armata și Biserica Ortodoxă în Maramureșul interbelic*, Vol. I, Ed. Limes, Cluj, 2016, p. 37.
4. Lucian Predescu. Enciclopedia „Cugetarea”, 1939, pag. 470, col. 2. Ungaria și istoria ungarilor, Centrul European de Cercetări și Studii Istorice, Editura Europa Nova, Veneția, 2001
5. Михайловський В. Васальні стосунки князів Коріатовичів із Казимиром III та Людовіком Угорським // Український історичний журнал. — К., 2010. — № 4 (493) (лип.-серп.). — С. 4-15. — ISSN 0130-5247.
6. Микола Манько. Юзеф Кшивіцький – автор волинських матеріалів визначної пам’ятки польської краєзнавчої літератури «Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich» [Архівовано 20 листопада 2008 у Wayback Machine.]
7. <http://novzak.uz.ua/news/fedir-koryatovich-i-zakarpattya>
8. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87%D1%96>
9. https://ro.wikipedia.org/wiki/Iuri_Koriatovici

ASPECTS CONCERNING RARE BOOKS THEFT

Maria Mihaela Avram

PhD Student, „Valahia” University of Târgoviște

Abstract. The written heritage of mankind is in danger: rare books and maps are destroyed, stolen, lost, being irreplaceable. Over the time, fire, flood, wars, earthquakes, were responsible, in part, for the disappearance of valuable libraries, museums and archives, but nowadays books theft turned out to be a very profitable business, and a crime against national and world heritage. Some librarians, booksellers, dealers, auctioneers were involved in rare book trade. Drastic measures to prevent the theft of books, maps and manuscripts were taken by many countries together with international organizations and associations as for example, The International League of Antiquarian booksellers. An essential problem is the lack of security systems in many libraries: anti-theft devices, visible cameras, smoke detection and alarm device at entrances and exits in the library- are just a part of what it is needed to protect valuable books.

The paper presents some of the most famous books and collectors, and the illegal traffic with books.

Keywords: stolen, collectors, rare books, heritage, organizations

Istoria scrisului, de la cel pe tăblițe de lut, pergament, sau hârtie, până la scrisul din era digitală, este istoria evoluției omenirii. Fiecare civilizație a transmis prin scris tot ce a realizat sau a năzuit să realizeze, precum și emoții, credințe, datini, informații diverse, pentru a rămâne în posteritate prin unicitatea ei. Informațiile cuprinse în cărți și documente pot fi de o importanță majoră pentru umanitate, fiind arc peste timp pentru generațiile viitoare.

Ce înseamnă însă pentru bibliofili o “carte rară”? Sensul de carte rară se poate referi la exemplarele unicat, la incunabule, la edițiile princeps, la cele cu tiraj limitat, la cele foarte scumpe, scrise pe pergament, mătase, sau materiale deosebite, etc. Alături de documente și hărți, cărțile rare sunt căutate de colecționarii pasionați.

Hărțile au avut și au o importanță deosebită. Cele mai vechi hărți care s-au păstrat provin de la vechii egipteni, mai precis de pe vremea faraonului Ramses al II-lea (1290-1224 îCh). Este celebră „harta universului” a lui Piri Reis Pașa – amiral al flotei otomane între anii 1513 și 1554 și faimos cartograf turc, autorul atlasului Bahrije, din care până la noi nu a mai rămas decât jumătatea stângă, emisfera apuseană a globului și a stârnit controverse.¹ Spațiul românesc apare și el într-o serie de izvoare cartografice, de mare importanță pentru istoria națională.²

Nu este de mirare că o serie de colecționari și-ar dori asemenea cărți și hărți în colecțiile proprii, însă nu oricine își permite să dețină asemenea valori. Între cele mai rare și mai scumpe cărți din lume se numără *Codex Leicester* a lui Leonardo da Vinci. Este vorba de

¹Publicată în 1935 de Societatea turcă de istorie, harta lui Piri Reis a fost obiectul unor studii amănunțite. Unele dintre amănuntele prezente pe hartă au stârnit vii controverse. Direcția cartografică a flotei SUA și prof. D. Lenchen, director al Cercetători de la Observatorul din Weston, au verificat harta și reușind s-o transpună în sistemul obișnuit de proiecție, au constatat că Americile erau prezente cu contururile lor răsăritene corect desenate, într-o epocă în care acestea nu fuseseră încă integral descoperite; în aceeași situație se află și Groenlanda, insula Tristan da Cunha și Georgia de Sud, prezentate și ele cu o mare exactitate.

²Popescu-Spineni, Marin *România în izvoare geografice și cartografice*, Editura Științifică și enciclopedică, București, 1978; Ciortan Ion, *Contribuții la istoria cartografiei românești. O prelucrare a hărții stolnicului Constantin Cantacuzino din anul 1707*, în: *Târgoviște, cetate a culturii românești, Studii și cercetări de bibliofilie*, Lucrările sesiunii științifice din 21—23 dec. 1972, p.247

întreaga colecție de lucrări științifice a lui Leonardo da Vinci, cumpărată de Bill Gates în 1994 cu peste 30 milioane de dolari.³

O altă lucrare unicat este *Codex Gigas*, cunoscută și sub numele de *Biblia diavolului*, datorită unei imagini a acestuia pe o întreagă pagină. Acest manuscris medieval, considerat cel mai mare din lume, cântărește aproximativ 75 de kg, are o lungime de 92 de centimetri, 50 cm lățime și 20 cm grosime, având copertile din lemn de santal, acoperit de piele și ornamente metalice. Legenda spune că a fost scris într-o singură noapte, de un călugăr benedictin, care a făcut un pact cu diavolul: *Codex Gigas conține o traducere completă a Bibliei în latina vulgară și cinci texte de o importanță semnificativă. Codex-ul începe cu Vechiul Testament, continuă cu „Antichitățile evreilor” de Flavius Josephus, Encyclopaedia Etymologiae, o colecție a lucrărilor lui Hipocrat, Theophilus, Noul Testament și „Cronica Boemiei” a lui Cosmas din Praga. Texte mai mici sunt incluse în manuscris. Cele mai faimoase cuprind fragmente despre exorcism, formule magice, o imagine a Orașului Dumnezeiesc și o pagină întreagă dedicată unei ilustrații a diavolului.*⁴

Lucrarea scrisă la începutul secolului al XIII-lea într-o mănăstire benedictină din Cehia de azi, a ajuns în 1594 la Praga, în colecția împăratului Rudolf al II -lea, ca mai apoi, în 1648, să fie furată de soldații suedezi, la sfârșitul războiului de 30 de ani. Până în 2007 codexul a fost păstrat la Biblioteca Națională din Stockholm, revenind apoi la Praga în cadrul unei expoziții. De-a lungul vremii manuscrisul a suferit mai multe daune: primele 8 pagini au fost smulse, ajungând de la 320 la 312, a trecut printr-un incendiu, însă nu a fost afectat major. O serie de legende însoțesc această lucrare unicat.⁵

Multe alte lucrări intră în categoria de cărți rare și valoroase, între care amintim: *El Ingenioso Hidalgo Don Quixote de la Mancha (Don Quixote)* de Miguel de Cervantes, publicată în 1605, *De revolutionibus orbium coelestium* de Nicolaus Copernicus, publicată în 1543, *Mr. William Shakespeare's Comedies, Histories, & Tragedies (First Folio)*, publicată în 1622-23, *Birds of America*, de John James Audubon din 1827, *The Gutenberg Bible*, de Johannes Gutenberg, din anul 1440, etc.⁶

Despre multe alte cărți rare aflăm doar fragmente din scrierile vremii, ele fiind irecuperabil pierdute.⁷

Fiecare națiune are în patrimoniul său cultural scrieri valoroase, unicat, păstrate de-a lungul vremii în biblioteci, muzee, instituții culturale sau colecții particulare. Acestea au căzut deseori pradă hoților care încercau apoi să le valorifice pe piața neagră. Unele dintre ele au fost recuperate prin eforturile conjugate ale Poliției de Patrimoniu în colaborare cu INTERPOL și retrocedate posesorilor de drept, în cazul respectării și aderării la convenția UNIDROIT. Altele au rămas pierdute, în ciuda eforturilor autorităților, iar altele, deși se știe unde se află, în special în mari muzee, nu au fost retrocedate. Ele au ajuns acolo în general în urma unor conflicte militare și au fost furate împreună cu alte artefacte de valoare.

Ne vom referi doar la câteva dintre aceste furturi cu semnificație deosebită și la traficul cu obiecte de patrimoniu scris.

Un caz interesant este cel al furtului din Biblioteca Lambeth Palace din Londra, UK, din anul 1975 când un bibliotecar a descoperit lipsa mai multor volume, împreună cu cataloagele de evidență. Nu s-a putut determina exact numărul cărților dispărute,

³ <https://bookstr.com/article/5-rare-books-you-will-never-touch-in-your-lifetime/> Accesat la data de: 12.09.2022 ora:16:06

⁴ [Despre Codex Gigas, cartea mare sau Biblia Diavolului - TrezireaInteligentei.ro](https://www.trezireainteligentei.ro) Accesat la data de: 12.09.2022 ora:15:40

⁵ <http://romaniamegalitica.blogspot.com/2013/02/biblia-diavolului-codex-gigas-continua.html>; <https://www.rarebookhub.com/articles/2590?id=2590> Accesat la data de: 12.09.2022 ora:20:24

⁶ <https://rarest.org/entertainment/books> Accesat la data de: 12.09.2022 ora:21:06

⁷ <https://www.smithsonianmag.com/arts-culture/the-top-10-books-lost-to-time-83373197/> Accesat la data de: 13.09.2022 ora:08:50

considerându-se că sunt în jur de 60. Lista a fost dată poliției care a urmărit toate piste, fără să dea de urma niciunei cărți. Surpriza a venit în anul 2011, deci după 36 de ani, când un avocat s-a prezentat la Bibliotecă și a prezentat confesiunea unui client, decedat de curând, privind furtul de cărți. În urma investigației s-au găsit în podul casei celui decedat nu 60 de cărți din cele furate, ci 1400. Multe cărți prezentau deteriorări, în urma încercării de a se înlătura însemnele bibliotecii, iar câteva de pe listă lipseau, probabil fiind vândute. Deși numele hoțului nu a fost dat publicității, s-a afirmat că era “în legătură” cu biblioteca.⁸

Un caz aparte este cel al lui Stephen Blumberg, care și-a dorit să devină cel mai mare hoț de cărți rare și a reușit să fure, dețină și transporte peste 20.000 de cărți rare și 10.000 de manuscrise din peste 140 de universități din SUA și Canada, în valoare de aproximativ 20 milioane de dolari. El a fost judecat și condamnat la 5 ani de închisoare și o amendă de 200.000 de dolari. Mai greu a fost să se returneze cărțile, respectiv să se afle de la ce bibliotecă și cărei universități aparțineau respectivele cărți. Unele biblioteci nici măcar nu știau că le lipsesc acele cărți.⁹

De multe ori furturile sunt efectuate de angajați ai bibliotecii, care știu valoarea exactă a cărților și au acces ușor la ele. Un exemplu celebru este cel al lui Greg Priore, angajat al Bibliotecii Carnegie din Pittsburgh, care timp de aproape 25 de ani a sustras cărți, hărți și documente rare. Furturile au ieșit la iveală odată cu auditul din 3 aprilie 2017, când s-a descoperit și faptul că sute de litografii rare și hărți unicate, fuseseră tăiate din volume. Cărțile și hărțile furate erau duse apoi unui librar, pe nume John Schulman, care deținea Caliban Book Shop și care le vindea. Ancheta a dezvăluit faptul că valoarea cărților furate, sau distruse, depășea suma de 8 milioane de dolari, deși ar putea fi mult mai mare dat fiind faptul că nu au putut fi depistate toate lipsurile. În ciuda gravității faptei, Greg Prior a fost condamnat la trei ani de arest la domiciliu și 12 ani de supraveghere, iar John Schulman la patru ani de arest la domiciliu.¹⁰ Se pare că pedeapsa a fost atât de blândă deoarece inculpatul a motivat furtul prin faptul că avea nevoie de bani pentru a plăti taxele școlare ale celor patru copii ai săi.

Marea problemă a hoților de cărți, hărți și documente rare nu este atât furtul în sine, ci mai mult cum pot fi ele valorificate. Existența bazelor de date cu documentele și cărțile furate face dificilă vânzarea lor. Datele sunt însă sumare: *The database, however, didn't offer any of the good stuff—the who, what, where, how and why the books were stolen.*¹¹ Unii iau hotărârea să fure cărți fără a se gândi mai departe ce vor face cu ele, cum le vor valorifica. Patru tineri studenți s-au hotărât și au reușit să fure cărți rare din Biblioteca Universității Transylvania din Lexington, Kentucky, în valoare totală de 5,7 milioane dolari. La nici două luni mai târziu, cei patru tineri cu vârste cuprinse între 19 și 20 de ani, au fost prinși și condamnați la câte 7 ani de închisoare.¹²

Un caz fericit îl reprezintă returnarea în Germania a unui număr de 600 de cărți și documente rare, furate în timpul celui de-al II-lea război mondial. Se pare că cele 600 de cărți rare, documente și manuscrise au fost furate de către soldații belgieni staționați la Bonn, în

⁸ <https://www.rarebookhub.com/articles/1474?id=1474>; Michael Stillman, *Books Stolen Nearly 40 Years Ago and Almost Forgotten Are Found*, Rare Book Monthly, iunie 2013 Accesat la data de: 16.09.2022 ora:15:16

⁹ <https://cool.culturalheritage.org/byorg/abbey/an/an15/an15-7/an15-702.html> Accesat la data de: 18.09.2022 ora:14:08

¹⁰ <https://www.smithsonianmag.com/arts-culture/theft-carnegie-library-books-maps-artworks-180975506/?fbclid=IwAR383A74pWnHltoHsb4u-RYvAa00izK7NsYtt-jt17ZxapVP1sLVFzL-f44> Accesat la data de: 12.09.2022 ora:16:06

¹¹ <https://lithub.com/a-visit-to-the-shadowy-world-of-rare-book-theft/> Accesat la data de: 12.09.2022 ora:16:06

¹² <https://www.cnn.com/2021/08/15/inside-the-2004-6-million-transy-book-heist-and-how-they-got-caught.html#:~:text=One%20morning%20in%20December%202004,Transylvania%20University%20in%20Lexington%2C%20Kentucky.> Accesat la data de: 12.09.2022 ora:16:06

Germania, la sfârșitul celui de-al doilea război mondial. O belgiancă a moștenit cărțile de la tatăl ei, fost soldat și le-a scos la licitație, unde au fost recunoscute de specialiști, dat fiind faptul că biblioteca din Bonn a păstrat un inventar amănunțit al tuturor pierderilor în urma bombardamentului din octombrie 1944. Aflând despre proveniența colecției, femeia a acceptat returnarea ei bibliotecii din Bonn.¹³

Cazul care a făcut vâlvă în Europa, fiind demn de un film de acțiune, este cel al furtului a 240 de cărți rare, între care lucrări de Isac Newton și Galileo Galilei, dintr-un depozit din vestul Londrei. Acțiunea,- supranumită de presă “Misiune imposibilă”, prin faptul că hoții au pătruns printr-o gaură tăiată în acoperiș și au coborât în rapel pe frânghii pentru a evita senzorii de mișcare, -a avut loc în ianuarie 2017, pusă la cale de grupul infracționar Clămparu din Iași și executat de doi români: Daniel David și Victor Opariuc, un al treilea, Narcis Popescu așteptând în mașină. Valoarea estimată a cărților furate a fost de 2,5 milioane de lire sterline însă valoare nu este doar financiară, după cum declara șeful anchetei, Andy Durham: *These books are extremely valuable, but more importantly they are irreplaceable and are of great importance to international cultural heritage.*¹⁴ Românii nu erau la prima infracțiune de acest gen din Marea Britanie: *Nu a fost însă singurul jaf pe care l-a comis banda de români în Marea Britanie. Au încă 11 la activ, comise între sfârșitul anului 2016 și jumătatea lui 2019. Procurorii au estimat că și-au însușit o pradă ce valora în total 4,5 milioane de lire sterline (5 milioane de euro). Celelalte furturi comise de bandă au vizat smartphone-uri, tablete și computere.*¹⁵ În urma cooperării între Poliția română, cea italiană și cea britanică, majoritatea cărților furate a fost găsită în subsolul unei locuințe din județul Neamț. Din păcate, 83 dintre ele au suferit stricăciuni din cauza condițiilor de depozitare improprie, iar patru sunt de negăsit.¹⁶ Autorii jafului au fost condamnați la închisoare cu pedepse cuprinse între trei și cinci ani.

Din România cel mai mare jaf de cărți s-a produs imediat după evenimentele din 1989 când, datorită vidului legislativ, au putut părăsi țara mii de cărți, fără a se putea lua măsuri și fără a se putea cunoaște valoarea și proveniența lor. Unele au fost încărcate în aceleași mașini cu care au fost aduse ajutoare, luând apoi drumul occidentului.

De notorietate este însă furtul din Biblioteca Teleki-Bolyai, depistat în 2010. În urma inventarului : *ar fi dispărut un număr de 538 de cărți, foi volante, broșuri. Nu ar fi dispărut incunabule, unicate, dar în schimb ar fi lipsuri din toată perioada de tipărire. Pentru secolul XVI sunt 17 lipsuri, pentru secolul XVII sunt 111 documente lipsă, pentru secolul XVIII sunt 65, iar pentru secolul următor, 50 de lipsuri. După 1900 sunt 257 lipsă și fără an de publicare 38, deci în total 538 de documente.*¹⁷ Au fost interogați angajații muzeului, dar lucrurile au fost trăgănite *sine die*. De fapt, numărul furturilor de cărți a fost mare în tot județul, fără a se da de urma hoților, iar faptele comise până în 1996 s-au prescris.¹⁸ Din furturile înregistrate de Poliția Mureș până în 2014 amintim: *La Ulieș spre exemplu, au dispărut șapte cărți vechi și rare. „Cazania lui Varlaam”, o scriere veche și foarte importantă a fost furată și de la Sâmpetru și de la Pogăceaua (Pogăceaua este un caz foarte interesant, insuficient investigat considerăm noi, de către cei în drept), „Apostolul”, o scriere din 1683, a fost furată de la Sârmașu, la fel ca și „Predicile lui Petru Maior”. Bizară ni se pare și situația semnalată nouă*

¹³ <https://www.artsy.net/article/artsy-editorial-600-rare-books-looted-war-ii-returned-germany> Accesat la data de: 17.09.2022 ora:10:08

¹⁴ <https://www.theguardian.com/uk-news/2020/sep/18/rare-books-stolen-london-heist-found-floor-romania> Accesat la data de: 17.09.2022 ora:17:32

¹⁵ <https://www.digi24.ro/stiri/externe/ue/povestea-cartilor-rare-furate-de-12-romani-s-a-incheiat-jaful-a-fost-planuit-ca-in-filmul-misiune-imposibila-1399458> Accesat la data de: 13.09.2022 ora:16:48

¹⁶*Ibidem*

¹⁷<https://nicolaebalint.wordpress.com/furtul-de-carti-rare-de-la-biblioteca-teleki-bolyai-si-o-ancheta-mult-prea-lunga/> Accesat la data de: 12.09.2022 ora:19:02

¹⁸*Ibidem*

despre două scrieri foarte importante „Antologicon” și „Octoih”. Acestea ar fi plecat – potrivit sursei noastre – cu forme legale la Mitropolia de la Alba Iulia, dar acolo nu se mai regăsesc în inventare.¹⁹

Din păcate, nu există o evidență la nivel național privind furturile de carte și documente rare. Informațiile sunt deținute la polițiile județene, nu există cărți de specialitate axate pe cazurile concrete de furturi și recuperări de carte rară, doar semnalări de furturi realizate împreună cu alte obiecte de patrimoniu mobil, publicul fiind informat mai mult din presă, care, după o primă semnalare, își pierde interesul și nu urmărește cursul investigațiilor până la rezolvarea lor. Toată lumea uită, sau se face că uită, pentru că interesele financiare, sau de altă natură, se pare că primează.

În enciclopedia lui Virgil Cândea, intitulată *Mărturii românești peste hotare* autorul descrie mii de obiecte de valoare aparținând patrimoniului național fie prin donații, fie prin vânzări fie prin trafic ilegal fără să fie descrise împrejurările în care acestea au ajuns peste hotare.²⁰

Între cei care s-au preocupat de situația patrimoniului național și au consemnat și cazuri concrete în lucrările lor, amintim contribuția valoroasă a profesorului Ioan Opreș.²¹

Cu toate greutățile legate de lipsa de personal, sau mijloace tehnice, Poliția română a recuperat multe lucrări valoroase din patrimoniul cultural național. În lucrarea *Patrimoniul reîntregit*²² editat în 2007 sub formă de album, sunt reproduse imagini cu acele cărți recuperate și redată patrimoniului național. Se regăsesc imagini cu lucrări recuperate de Poliția Brașov, Sibiu, Gorj, Iași, Mehedinți, Cluj, Giurgiu, Bacău, Teleorman și Vrancea. Reproduserile cărților recuperate ocupă 13 pagini din acest album.

Un alt album care reproduce obiecte de patrimoniu recuperate de Poliția Română este cel intitulat: *Millenia Opes* care cuprinde pe lângă tezaurare monetare, obiecte de cult, icoane, tablouri etc. și cărți de o mare valoare patrimonială. Astfel sunt reproduse imagini cu Sbornicul salavon al Diacolului Coresi datat 1569 care a fost furat din Muzeul din Șcheii Brașovului în decembrie 2008 și recuperat în 2009. Nu este singura lucrare scrisă de Diacolului Coresi furată și recuperată. La aceeași dată a fost furat și octoihul slavon precum și Cazania a doua, Evanghelia cu învățătură.²³

Cu toate acestea țara noastră se află pe locul 3 într-un top realizat de INTERPOL, la capitolul furturi din patrimoniul cultural național. Cum este posibil? Sunt mai mulți factori care trebuie luați în considerare.

De exemplu, o problemă esențială în biblioteci este sistemul de securitate inadecvat. Desigur, un sistem de securitate performant este costisitor și majoritatea bibliotecilor nu își pot permite să-l achiziționeze, deci se bazează pe sistemele convenționale, manuale, cu paznici, extinctoare, accesul cu card, semnătura de primire și predare a cărții, etc. Sistemele electronice sunt bazate pe cele de alarmă, de securitate biometrică, de sisteme de camere de supraveghere cu circuit închis, carduri smart, detectoare de metale, etc²⁴. Desprinderea de foi din cărți, în special hărți, este greu de depistat la timp, în bibliotecile mari, pagubele fiind uriașe. Intrarea în anumite biblioteci cu lame sau alte mijloace de tăiere sau desprindere de foi este depistată prin sistemele de detectoare amplasate la uși.

¹⁹ *Ibidem*

²⁰ Cândea Virgil, *Mărturii românești peste hotare*, -Mică enciclopedie de creații românești și de izvoare despre români în colecții din străinătate, vol.I Editura Enciclopedică, București, 1991, p.602

²¹ Opreș, Ioan, *Patrimoniul cultural național între lege și fărădelege*, Editura Stefafina, București, 2018

²² Poliția Română, *Patrimoniul reîntregit. Bunuri culturale mobile restituite patrimoniului național și universal 1989-2007*, Editura Artprint, București, 2007, p. 79-92

²³ Fundația Collegium XXI și I.G.P.R. *Millenia Opes. Reîntregirea bogăției milenare a României*, Editura / Tipografia Aria, București, 2015 p. 192-201.

²⁴ Lavanya P., *Security Systems in Libraries: An overview*, in International Journal of Library and Information Studies Vol.7(1) Jan-Mar, 2017 , p.225-229

Când furtul este executat cu ajutorul unor angajați din interior, pot trece luni sau chiar ani până la descoperirea lui, de cele mai multe ori cu prilejul unor inventare sau audituri.

Și cărțile aflate în lăcașe de cult sunt dificil de protejat, multe biserici având doar un simplu lacăt ușor de spart. Neglijența și nepăsarea cântăresc greu în asemenea cazuri, autoritățile din mediul rural nefiind capabile să asigure mijloace reale de protecție.

Cărțile de patrimoniu sunt adesea depozitate necorespunzător, în medii umede, care le degradează. Acest lucru se întâmplă în special în cazul deținătorilor particulari, care nu cunosc valoarea reală a cărților deținute. Nu sunt puține cazurile în care cărți religioase, păstrate în pod sunt folosite ca hârtie de foc, din ignoranță, deoarece proprietarii nu mai cunosc nici chirilică nici slavonă, fiindu-le deci inutile. Sunt însă și cazuri în care cărți valoroase sunt ascunse pentru a fi protejate de urgiile războiului sau de jaful crotropitorilor. Este și cazul fondului de carte veche “descoperit” recent în turnul Bisericii evanghelice din Mediaș: *Estimau că acolo se află 30-40 de cărți din secolul al XVI-lea, unde fuseseră adăpostite în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, de urgența războiului și apoi de cea comunistă. Dar, pe rafturi, sub praful anilor, „în împărăția porumbeilor” cum spunea mesagerul entuziast, printre multe alte cărți din secolele 17-18, dormeau liniștite mai mult de 150 de volume de dinainte de anii 1600.*²⁵

Războiul a produs cele mai multe pagube, alături de catastrofele naturale precum cutremure, incendii, inundații. Războiul din Ucraina a dus și la devastarea unor lăcașe de cultură și la jefuirea de valori patrimoniale, între care și cărți, sau documente rare. Va trece multă vreme până când dimensiunea pierderilor va putea fi evaluată. Toate războaiele, în general, au fost și un prilej de a jefui obiecte cu valoare patrimonială, obiecte ajunse apoi în marile muzee ale lumii, sau în colecții particulare. Mai trist este atunci când jaful este făcut pentru a distruge: *Militanții din organizația teroristă Stat Islamic (SI) au devalizat bibliotecile din orașul Mosul aflat în nordul Irakului și au ars mii de cărți rare și manuscrise valoroase, potrivit unor informații care vorbesc despre distrugerea a peste 100.000 de documente, relatează independent.co.uk.*²⁶ Pe de altă parte, au fost încărcate alte mii de cărți în camioane și au părăsit orașul într-o direcție necunoscută.

Protejarea cărților de patrimoniu nu ar trebui să intre doar în sarcina statului, a asociațiilor de bibliotecari, sau a ONG-urilor. Fiecare cititor, iubitor al cărții, ar trebui să conștientizeze faptul că aceste cărți rare sunt o mărturie a valorii și unicității națiunii noastre, ne individualizează și demonstrează nivelul de cultură și civilizație la care am ajuns. Moștenirea culturală reprezentată de cărți trebuie păstrată, protejată, apreciată și transmisă generațiilor viitoare, ca dovadă a spiritului creator al generațiilor trecute.

BIBLIOGRAPHY

1. Ciortan Ion, *Contribuții la istoria cartografiei românești. O prelucrare a hărții stolnicului Constantin Cantacuzino din anul 1707*, în: *Târgoviște, cetate a culturii românești, Studii și cercetări de bibliofilie*, Lucrările sesiunii științifice din 21—23 dec. 1972
2. Lavanya P., *Security Systems in Libraries: An overview*, in *International Journal of Library and Information Studies* Vol.7(1) Jan-Mar, 2017
3. Michael Stillman, *Books Stolen Nearly 40 Years Ago and Almost Forgotten Are Found*, *Rare Book Monthly*, iunie 2013

²⁵ Sinteza | Întreaga povestea a unei descoperiri care a făcut senzație. Vechile cărți din Mediaș (revistasinteza.ro) Accesat la data de: 12.09.2022 ora:10:00

²⁶<https://www.descopera.ro/dnews/13904439-organizatia-terorista-stat-islamic-a-ars-mii-de-carti-si-manuscrise-rare-din-bibliotecile-din-mosul> Accesat la data de: 01.10.2022 ora:11:09

4. Opriș, Ioan, *Patrimoniul cultural național între lege și fărădelege*, Editura Stefafina, București, 2018
5. Poliția Română, *Patrimoniul reîntregit. Bunuri culturale mobile restituite patrimoniului național și universal 1989-2007*, Editura Artprint, București, 2007
6. Căndea Virgil, *Mărturii românești peste hotare, -Mică enciclopedie de creații românești și de izvoare despre români în colecții din străinătate*, vol.I Editura Enciclopedică, București, 1991
7. Căndea Virgil, *Mărturii românești peste hotare, -Mică enciclopedie de creații românești și de izvoare despre români în colecții din străinătate*, vol.II Editura Enciclopedică, București, 1998
8. Fundația Collegium XXI și I.G.P.R. *Millenia Opes. Reîntregirea bogăției milenare a României*, Editura / Tipografia Aria, București, 2015
9. Popescu-Spineni Marin *România în izvoare geografice și cartografice*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978
10. <https://bookstr.com/article/5-rare-books-you-will-never-touch-in-your-lifetime/>
11. [Despre Codex Gigas, cartea mare sau Biblia Diavolului – TrezireaInteligentei.ro](https://www.trezireainteligentei.ro)
12. <http://romaniamegalitica.blogspot.com/2013/02/biblia-diavolului-codex-gigas-continua.html>
13. <https://www.rarebookhub.com/articles/2590?id=2590>
14. <https://rarest.org/entertainment/books>
15. <https://www.smithsonianmag.com/arts-culture/the-top-10-books-lost-to-time-83373197/>
16. <https://www.rarebookhub.com/articles/1474?id=1474>
17. <https://cool.culturalheritage.org/byorg/abbey/an/an15/an15-7/an15-702.html>
18. <https://www.smithsonianmag.com/arts-culture/theft-carnegie-library-books-maps-artworks-180975506/?fbclid=IwAR383A74pWnHltoHsb4u-RYvAa00izK7NsYtt-jt17ZxapVP1sIVFzL-f44>
19. <https://lithub.com/a-visit-to-the-shadowy-world-of-rare-book-theft/>
20. <https://www.cnbc.com/2021/08/15/inside-the-2004-6-million-transy-book-heist-and-how-they-got-caught.html#:~:text=One%20morning%20in%20December%202004,Transylvania%20University%20in%20Lexington%2C%20Kentucky.>
21. <https://www.artsy.net/article/artsy-editorial-600-rare-books-looted-war-ii-returned-germany>
22. <https://www.theguardian.com/uk-news/2020/sep/18/rare-books-stolen-london-heist-found-floor-romania>
23. <https://www.digi24.ro/stiri/externe/ue/povestea-cartilor-rare-furate-de-12-romani-s-a-incheiat-jaful-a-fost-planuit-ca-in-filmul-misiune-imposibila-1399458>
24. <https://nicolaebalint.wordpress.com/furtul-de-carti-rare-de-la-biblioteca-teleki-bolyai-si-o-ancheta-mult-prea-lunga/>
25. [Sinteza Întreaga povestea a unei descoperiri care a făcut senzație. Vechile cărți din Mediaș \(revistasinteza.ro\)](https://www.sintezasinteza.ro)

THE WOMAN MAGAZINE IN COMMUNISM, BETWEEN ENTERTAINMENT AND PROPAGANDA

Nina-Florentina Cristea

PhD Student, „Nicolae Iorga” National History Institute

Abstract. "The Woman" magazine, a socio-political and cultural publication edited by the Women's National Council of the Socialist Republic of Romania, with the famous slogan as its motto: "Proletarians from all countries, unite!", is the best-known magazine for women from the communist period. According to the interview questionnaires, carried out on a sample of 60 women, between January 2021 and January 2023, the magazine was very popular during the communist regime among women, especially among the ones with secondary education, also among those with higher education and among female workers in urban centers. Up to this moment, not enough questionnaires have been carried out in order to conclude the degree of dissemination of the magazine among women in the rural area, but certain available information confirms the fact that "The Woman" was also read by women from areas outside the big cities.

The pages of "The Woman" magazine serve the interests of the party in an exemplary way. Changes in the content of the articles are observed depending on the policy promoted at a certain time. For the period of the 1960s and the beginning of the 1970s, the promoted image was that of the woman in control of her own destiny, the one who reached the peak of femininity and the socio-professional development, under the warm guidance of the party. After 1966, the articles are aimed at supporting the demographic policy, the importance of motherhood is promoted (an image of the ideal socialist woman, patriotic mother is created). After the mid-1970s and throughout the 1980s in magazines dedicated to women and also in other publications, propagandistic articles have focused on supporting the Nicolae Ceausescu's personality cult and also Elena Ceausescu's promotion.

Keywords: femininity, ideology, politics, society, women's image.

Introduction

The present study represents a part of the research that I have carried out during 2021-2023 and that will be integrated into my doctoral thesis, which has as its theme the women's image between the official propaganda, the ideology and the reality in communist Romania, during the years 1947-1989.

The research field includes a considerable period, 1948-1989, this being chosen to allow carrying out a comparative analysis between the women's image promoted in "The Woman" magazine during the Gheorghiu-Dej regime and the one during the Ceausescu regime. The woman's image is taken into account, the one used by the propaganda, idealized, too little as the real one, as well as the image from everyday reality, influenced in different ways by politicians.

The chosen approach is the chronological one.

"The Woman" magazine and the propaganda

The communist party tries to promote intensively the new models of woman, the companion, the worker in heavy industry, the Stahanovist type, the woman totally dedicated to building socialism, to the detriment of the traditional model of the submissive housewife, as Mihaela Miroiu says in *With My Woman's Mind*.

"The Woman" magazine was very popular during the communist regime among women, especially among the ones with secondary education, also among those with higher education and among female workers in urban centers. Those women were subjected to

various pressures, be them political, socio-cultural, or family ones during the communist regime. The communist regime used the women's image to promote its own ideologies and created the appropriate framework for the dissemination of these ideologies, using women's publications.

It is thus obvious that, under these conditions, the magazine also becomes the main means of propaganda among the female population. In addition to articles containing advice on fashion, women's health, household advice, the magazine includes articles with emblematic female figures of the moment (actresses, factory workers, artists, sportswomen, doctors, teachers) who must have served as models for the feminine masses of the country.

All these women are given as examples of success for the way they successfully combine femininity, elegance, profession, family and devotion to the socialist cause.

In order to prevent certain exits from the framework carefully drawn by the party, in the pages of the mentioned magazine, we find articles containing disparaging messages directed at capitalist societies, with the stated purpose of warning people about the risks they are subject to, in search of another style of life, with values other than the communist ones.

We can thus notice different poses of the feminine imaginary that communist propaganda has constructed. The woman of the 50s is different from the woman of the 60s-70s, and especially from the woman of the 80s. This fact is also very well exposed in the pages of women's magazines. For the 1950s, the female model exposed in the pages of magazines, in articles and photographs, was that of the Stakhanovist activist woman, with androgynous features, of certain Stalinist inspiration. For the 1960s and the beginning of the 1970s, the promoted image was that of the woman in control of her own destiny, the one who reached the peak of femininity and socio-professional development, under the guidance of the party. The image of Romanian women in the 60s was quite close to that of women in Western countries. The entire period of 1966-1989 will be marked by idyllic images of motherhood, children and heroine mothers.

From 1974 until the fall of communism, Elena Ceaușescu is the one who will benefit from the most appearances in the pages of magazines dedicated to women. All this promotion of the "comrade" was intensely thought out and used by propaganda.

"The Woman" magazine in the 1950s

In the publications intended for women, for example "The Woman" magazine, the new model of the communist comrade is promoted, the moral being, the gentle, the hardworking, the creator of the new society, the opposite to the models of Zoe Trahanache from I. L. Caragiale's play or Coana Chirița in Vasile Alecsandri's, plays or Chera Duduca from *The Old and the New Boyars*, by Nicolae Filimon¹.

Even if "The Woman" magazine was also seen as a means of relaxation, at the beginning of the 1950 period feminine fashion was not a priority, it can be seen in the pages of the magazine. As far as women are concerned, at the beginning of the 1950s, the focus was more on their involvement in production, in the development of the public economy, in the implementation of the State Plan².

There are no few cases when in the magazines dedicated to women, such as "The Woman", at the end of the 1940s and the beginning of the 1950s, there are articles that sustain the importance of women's involvement in all fields of activity, regardless of their intellectual level. A special emphasis was placed on the work done by peasants and workers (skilled or unskilled). Regarding the women who worked in the office, an attempt was made to restructure their work, considering that they can contribute more productively in the physical work, from the fields, from the construction sites or in factories and industrial enterprises.

¹ *Testimonies about the Life of Women from the Past till Today*, in „The Woman”, („Femeia”)7/July 1955, pp. 16-17.

² *The Free Peoples are Building their Happy Future*, in *The Woman*”, („Femeia”)2 no. 2/ February 1949, pp.2-7.

Women's concerns were therefore at the opposite pole in relation to those concerning fashion, modern outfits, beautification activities, although in the pages of magazines dedicated to women you could still find advice on combining clothing pieces, advice on gymnastics or practical cosmetic advice³.

The representations of women in the 1950s bring to the fore the model of a working woman, in factories, plants or in the fields, equal to men, voluntary in the work of building socialism⁴. This direction followed by the party-state is that of promoting the woman-comrade, equal to the man, involved in fields such as mining, construction industry, factories, construction sites, and it can be seen in "The Woman" magazine pages⁵.

The magazine during the 1960s and 1970s

At the end of the 1950s and the beginning of the 1960s, women's fashion occupies a more important place in everyday life. This is the reason that in magazines, such as "The Woman", the articles related to fashion are growing generously. Although the fashion is an important item, the propaganda remains very present in the magazine pages.

In number 4 of "The Woman" Magazine, from April 1964, we find an article about Elisabeta Bostan, the first female director in Romania (the mention is made in the article)⁶. Mrs. Bostan is described with words of praise both for her professional activity, in a field reserved only for men until recently, and for her exemplary civic conduct and successful family life.

The articles from the following months of the mentioned magazine have the same model, with the mention that for the May issue, ordinary women will be chosen (a worker in the textile industry, employed at the Romanian Cotton Mill (RCM)⁷, a doctor, an architect) appointed, being taken as a moral, professional and family example⁸. The following months, the magazine alternately promotes articles with ordinary women and articles with female personalities of the moment. The August 1964 issue of "The Woman" Magazine contains an article dedicated to the academician Raluca Ripan⁹ and the following issues from 1964 and from the first months of 1965 are also dedicated to the promotion of female workers in various fields.

There are also articles about feminine intellectuals or women from the country side, who work in collective households and also take care of the large families they have. The state thus shows its strong influence, fitting into a template, precisely drawn, women and the way in which they must express themselves, dress, develop personally and professionally. It was a kind of mosaic-type mechanism¹⁰ which uniformized individuals in a large collective picture, this pattern being applied to the entire mass of individuals, women not being an exception. Women had clear guidelines and it was important to follow them. The party did not appreciate and did not support what made a conflicting note for the communist cause.

In order to counteract certain exits from the framework carefully drawn by the party, also in the pages of various publications, "The Woman" magazine being an example, we find articles with derogatory notes towards capitalist societies, with the stated aim of warning

³ *We learn to sew*, in *The Woman*, („Femeia”), no. 1, January/1952, pp. 24-25.

⁴ Cristina L. Olteanu et al., *Women in Communist Romania. Social History Studies*, Bucharest, Politeia Publishing House -SNSPA, 2003, pp. 125-126.

⁵ For example, the women workers at the Bacău Pulp and Paper Mill, 1952, in the pages of the "Femeia" Magazine, no. 5/May 1952.

⁶ *The Woman* („Femeia”), 4/April 1964, p. 7.

⁷ Romanian Cotton Mill, headquarters in the Morarilor area, Bucharest.

⁸ *The Woman* („Femeia”) no. 5/May 1964, inside cover and p. 1. On the cover there is the image of another woman, a draftsman at C.I.L. Suceava.

⁹ *Idem*, no. 8/August 1964, p. 6.

¹⁰ Apud Simona Preda, *Romanian Homeland, Country of heroes!* Bucharest, Curtea Veche Publishing House, 2014, pp. 20-21.

people about the risks they assume in the event that they would like a different lifestyle or embrace values other than the communist ones.

In such a style there are articles written like the one in the January 1960 issue about Rita Hayworth, her life and how she became an actress. The article condemns the lack of help for women in the American society¹¹, the difficulties they had to face daily in an unjust society, such as the American capitalist one, without the help and protection from the state, that women in communist society enjoyed. It is obvious that the article is based on assumptions, outlines an idyllic image of the communist space and has a purely propagandistic purpose. The denigration of capitalist societies can be found in every issue of the magazines dedicated to women, in some of the published articles you can read real scenarios that detail Western promiscuity¹², the situations being of course unreal, but intensively promoted by communist propaganda.

Elegance and concern for fashion, health and professional development remain the main points of attraction for the readers of the "The Woman" magazine. The existence of this publication, with monthly issues, somehow certified the party's concern for women and their well-being. The women promoted in the pages of the mentioned publication, especially between the 1960s and 1970s, the pieces of advice that the readers found in the pages of the magazines created the impression of a world of well-being. To a certain extent this well-being was real, however, if we refer to the living conditions of the time and, above all, compared to the periods of the 1940-1950s. The years '60 - '70 were distinguished by the trends of relative economic prosperity the communist Romania was experiencing at that time.

In other magazines dedicated to women, such as "Fashion", there were elegant outfits for every moment of the day, for work, free time or parties, all adapted to the season. The articles had titles such as: "Spring 1965 Fashion," "New in Hairstyle," "Fall-Winter 1966 Fashion," "Cool Day Hairstyles," etc. In the same magazine, ladies found pieces of advice on skin care as well as advertisements for cosmetics and hygiene products, such as *Flora*, *Miraj*, *Sanda* hair dye¹³. Romania was sensing a period of relaxation, of economic development, even if it wasn't totally real. A momentum of modernization is recorded, this being accentuated by the massive industrialization that attracted a significant number of people to the urban areas. In these conditions, a dynamism of consumption is observed, an increase in the demands of the population, it goes from a limited consumption, previously registered, to a diversified consumption¹⁴.

Although the "Woman" magazine contained articles dedicated to fashion, cosmetic care, women's health or even advice on household and meal preparation, the first pages, usually pages 1-5, were dedicated to propaganda. The articles contained summaries of Nicolae Ceaușescu's activity in which the achievements of communism were brought to attention.

All the articles follow the same pattern, the first pages are reserved for the achievements of the party and Nicolae Ceaușescu's speeches, images and summaries from various working visits paid by him in the country or abroad. The titles of the articles, both in the "Woman" magazine and in other magazines dedicated to women, are laudatory and with a clear propaganda component: "The Five-Years Improvement", "Comrade Nicolae Ceausescu's Speech at the National Women's Conference", "Women, a Giant Social Force" or "Contemporary Consciousness, the 45th anniversary of the Setting Up of the Romanian

¹¹ *The Woman*, („Femeia”) no. 1/January 1960, pp. 17/18.

¹² *Idem*, Article about the sale of children, organized in fairs-Kaiserslantern, from the 4/April 1960 issue.

¹³ *The Fashion Magazine*, no. 44/1964, pp. 10-22.

¹⁴ Jill Massino, *Ambiguous transitions. Gender, the State and Everyday Life in Socialist and Postsocialist Romania*, New-York, Berghahn Publishing House, 2019, p. 321.

Communist Party"¹⁵. All the articles mention the "communists' struggle to bring Romania to the heights of progress", the continuous development of the country "achieved under the protective guidance" of the communist leader Nicolae Ceaușescu and the need for women's involvement in political and social life.

Until the early 1970s, articles in women's magazines were oriented towards promoting the image of strong women, equal in rights with men, involved in the development of society. Most of the articles have as their theme the women's promotion in public life, the rights they acquired at the time of the establishment of communism, the women's emancipation and, of course, the modernizing and reforming role of socialism. Feminist themes were always opposed to the old bourgeois values, prior to 1945, which, according to communist propaganda, kept the woman prisoner within the family and the home, not allowing her to develop to her true capacity.

For the 1960s and the beginning of the 1970s, the promoted image was that of the woman in control of her own destiny, the one that reached the peak of femininity and socio-professional development, of course, all under the warm guidance of the party, as it appears from the message, specially slipped in among articles lines.

The situation changed after the entry into force of the Decree number 770 from October 1966, this decree illustrated the demographic policy of the Ceausescu regime and prohibited termination of pregnancy and contraceptive methods, all with the aim of accelerated population growth. At the propaganda level, the aim is to promote, through plays, films, reports, articles in newspapers and magazines, the image of the family with many children, of the woman fulfilled in the role of mother. In this context, the articles and images that can be found in magazines aimed at women follow the directives drawn by the party. In magazines such as "The Woman", but also in "The Flame" Almanac "The Woman" Almanac and "The Spark" Almanac, the number of articles focusing on women with several children life story is constantly increasing. Between 1967-1980, in each issue of these publications intended for women (exclusively or partially), there are at least 2 such articles. "The Woman" magazine also organizes contests with children's photos, in columns dedicated to the family, under the name "Ours is the most beautiful!"¹⁶.

In the January 1970 issue of the "Woman" magazine, there is an article that underlines the importance of giving birth to children, the cover of the magazine is also representative of the eulogy of motherhood, and the pages of the magazine contain various photographs of children. The articles appearing in the following issues of the magazine, and also of other publications addressed to women, are divided between those that show the importance of motherhood (an image of the ideal socialist woman, a patriotic mother eager to reproduce for the good of the nation is created¹⁷) and those that denigrate capitalist societies, drifting, where the emphasis is no longer on the family. Articles such as: "Nothing more definitive than being a mother"¹⁸, "Gifts of Life"¹⁹ or "When you Bring a New Life into the World"²⁰ are included here.

Motherhood had reached communist propaganda as *a sine qua non* condition of femininity²¹.

¹⁵ "The Woman", („Femeia”) no. 5/May 1966, pp. 1-2.

¹⁶ Idem, no. 3/March, no. 4/April, no. 5/May 1970, pp. 18-19. These numbers were used only for illustration purposes, the column mentioned in the text can also be found in other issues of the "Woman" magazine.

¹⁷ Petruta Teampău, „The Woman - The Builder of a New Life and the Mother of Builders. Body, Gender and Ideology in Communist Propaganda of the 70s”, www.docplayer.ro, accessed November 22, 2020, p. 8.

¹⁸ "The Woman", („Femeia”) no. 3/March 1974, p. 12.

¹⁹ Idem, no. 6/June 1974, p. 14.

²⁰ Idem, no. 10/October 1977, p.13.

²¹ Petruta Teampău, *op. cit.*, p. 11.

After the 1971 moment, the new ideological program is launched that will feed and strengthen Nicolae Ceaușescu's personal dictatorship regime and will promote the nationalist ideas. In this sense, changes are also observed at the level of the articles in the "Woman" magazine. They begin to promote the working woman's image, who helps the development of socialism in factories and plants, and also the image of the rural woman, the embodiment of purity, of traditional values. The symbolic component was not forgotten either, thus the woman from the rural environment, the peasant, appears as the embodiment of fertility, family life, the spirit of sacrifice, the one who respects traditions. There are articles that promote life in the country, the fruitfulness of the fields²² and praise the women who work in the fields²³.

Furthermore, the articles that put the capitalist societies in Western Europe in an unfavorable light are kept in the aforementioned magazine. In the March 1977 issue of the magazine, there is an article detailing "The 20 faults of the French husband"²⁴. He is accused of the way he treats the *woman*, the fact that he is not a reliable companion, that he does not support his wife in household matters and does not respect her. The characterization, generalized and bringing arguments that were not exactly confirmed in reality, was wanted as a warning issued for Romanian women who dreamt of marrying foreign citizens and escaping from the communist society.

Changes at the threshold of the '80s

The year 1977, in which the terrible earthquake of March 4th also occurred, became for the Ceaușescus a launching pad, in most articles from newspapers and magazines, the "Woman" magazine being no exception, the two appear as "saviors of the nation"²⁵. Elena Ceaușescu is named in the article entitled "The Expression of Supreme Humanism", "mother, sister, support of hope"²⁶, and the photos in which she appears visiting the victims of the 1977 earthquake also complete the picture of her idealization.

In the 80s, Elena Ceaușescu is the one who monopolizes the pages of "The Woman" magazine, and also of other publications for women, and not only. There is a phenomenon of women's anonymization in Romania, against the figure of the country's first woman - the wife of the communist leader Nicolae Ceaușescu. Romanian women are promoted at the declarative level, they are not nominated, instead the figure of Elena Ceaușescu appears everywhere, as a representative of women, as the socialist "super-woman"²⁷. The monopoly is not owned by Elena Ceaușescu exclusively, but together with her husband, Nicolae Ceaușescu. The couple appears in the July issue of "The Woman" magazine in the propagandistic article "Ceaușescu Epoch - A Heroic Time, a Hero's Name."²⁸. The article contains eulogies addressed to the presidential couple, as well as photos from various activities and visits made by the two in the country.

The 80s consolidate the cult of personality for the Ceaușescu family, and this fact is possible through the media and the televised running commentaries. If at the beginning the cult is intended for Nicolae Ceaușescu, after a short period of time Elena Ceaușescu takes over the pages of the magazines, articles are dedicated to her in each issue, she appears in the images on the cover. Elena Ceaușescu's recognition in the affairs of the party and the state

²² The Woman, („Femeia”) no. 5/May, 1977.

²³ *Ibidem*, p. 9.

²⁴ The Woman, („Femeia”) no. 3/March 1977, p. 23.

²⁵ *Idem*, no. 4/April 1977, pp. 2-3.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ Barbara Einhorn, B, 1993, *Cinderella Goes to Market. Citizenship, Gender and Women's Movements in East Central Europe*, Verso Books, London, 1993.

²⁸ The Woman, („Femeia”) no.7/July, 1980, pp. 2-3.

was achieved after the CC Plenary of the RCP, from December 1974²⁹, and after this moment she will be present at every moment with her husband, becoming his alter ego.

From 1980 until the fall of the communist regime, the month of January was dedicated exclusively to the anniversaries of the two dictators. In the "Woman" magazine, both the cover and the articles inside the publication are dedicated to the presidential couple³⁰. The situation is similar for the month of March, so that in the pages of the mentioned magazine, and also in other publications, there are articles that have Elena Ceaușescu as a model of a woman, mother and scientist, so that the celebration of March 8th, becomes a celebration reserved exclusively for the "world-renowned scientist".

From the interviews carried out for the purpose of the research, I selected the opinions of 35³¹ women who confirmed that the celebration of the International Women's Day, on March 8, had become a celebration of Elena Ceaușescu. The cover of the "Woman" magazine from 1980 shows Elena Ceaușescu embracing a pioneer of the homeland³², and she is increasingly called in the pages of the magazine "a promoter of women's unprecedented affirmation in the Romanian society". The articles also focus on Nicolae Ceaușescu, who receives the titles of "hero" and "outstanding personality". The photos of the Ceaușescu couple from visits in the country and abroad, receiving various awards and taking part in different festivities, offer the images of greatness presented under the most complimentary names³³.

Conclusions

Official propaganda was a genuine support for the dissemination of ideas, plans and decisions taken at the highest level within the Communist Party.

The means of propaganda have diversified over time, so that newspapers, magazines, films, plays, literature, works of art were put to the benefit of the communist machine. As women were a newly asserted category on the social and political stage, they were not overlooked and attempted, using them to implement communist ideology.

Magazines dedicated to women became real means of propaganda, but the situation was similar in the case of all the publications appearing on the Romanian market. In addition to banal, what we might call entertainment articles, women's publications began to include articles supporting the party's policy. If the decisions at the top of the state were taken in a certain direction (decisions to promote women, decisions aimed at involving as many women as possible in the labor field, decrees supporting pro-natalist policies, the promotion of Elena Ceaușescu, etc.), immediately propaganda came to the rescue by producing supporting articles.

The articles were oriented in two main directions, one supporting internal decisions and the other aimed at denigrating capitalist societies. All the time in women's magazines these two approaches were visible.

The present article, by using "The Woman" magazine as a case study, exposed the way in which the magazines intended for women in Romania were used by politicians as a means of propaganda during the communist regime.

²⁹ Cosmin Popa, The Preliminaries of the Romanian Bicephalic Dictatorship. Preparation of the „land,, (1971-1974), in „Contemporary History Studies and Materials”, vol. XVIII, 2019, p. 180.

³⁰ „The Woman”, („Femeia”) no.1/January, 1980, pp. 1-3.

³¹ From the 60 women who answered the interview questionnaires until January 1, 2023.

³² „The Woman”, („Femeia”) no.3/March, 1980, cover.

³³ Idem, no.7/July, 1980, pp. 2-3.

BIBLIOGRAPHY

„The Woman” Magazine

„The Fashion” Magazine

Interview questionnaires (2021-2023)

ANTON, Mioara, *Educating good taste in socialist Romania. Ideological and practical social norms* in "Studies and materials of contemporary history", vol. XVIII, Bucharest, 2019.

EINHORN, Barbara, *Cinderella Goes to Market. Citizenship, Gender and Women's Movements in East Central Europe*, Verso Books, London, 1993.

MASSINO, Jill, *Ambiguous transitions. Gender, the State and Everyday Life in Socialist and Postsocialist Romania*, New-York, Berghahn Publishing House, 2019.

MIROIU, Mihaela, *With My Woman's Mind*, Bucharest, Cartea Românească Publishing House, 2017.

OLTEANU, Cristina Liana et al., *Women in Communist Romania. Social History Studies*, Bucharest, Politeia Publishing House -SNSPA, 2003.

POPA, Cosmin, *The Preliminaries of the Romanian Bicephalic Dictatorship. Preparation of the „land,, (1971-1974)*, in „Contemporary History Studies and Materials”, vol. XVIII, 2019.

PREDA, Simona, *Romanian Homeland, Country of heroes!* Bucharest, Curtea Veche Publishing House, 2014.

TEAMPĂU, Petruța 2020, „*The Woman - The Builder of a New Life and the Mother of Builders. Body, Gender and Ideology in Communist Propaganda of the 70s*”, www.docplayer.ro, accessed November 22, 2020.

ECONOMIC REALITIES IN INTERWAR SIGHIȘOARA

Ion Eugen Sârbu

PhD Student, „Babeș-Bolyai” University of Cluj-Napoca

Abstract: After 1918, the Sighisoara economy gained new momentum. First of all, the textile industry developed. The factories that existed before the war continued and expanded their activity, but new ones also appeared. Saxon industrialists continued to dominate the city's economy. As a result of the presence of electricity in the city, the development of the automobile industry and later the introduction of gas, trade diversified. In addition to commercial units with strictly necessary products, other shops with various products from different fields are now appearing. In order to make their activity and offer known, patrons often turned to announcements in the local press. Certainly not all entrepreneurs advertised in the press, but through newspaper advertisements we can get an idea of the level of trade at the time. In the 30s of the last century in Sighisoara there were at least 20 workshops from different fields, dozens of shops, around 10 cafes and restaurants and a few hotels. Many of these were in the lower town, on the main street, then called King Ferdinand.

Keywords: Sighisoara, the interwar period, economy, trade, advertising

Sighișoara era centrul administrativ al Județului Târnava Mare în perioada interbelică. După anul 1918 economia sighișoreană a luat un nou avânt, s-a dezvoltat în primul rând industria textilă. Fabricile existente înainte de război și-au continuat și extins activitatea, însă au apărut și altele noi. Industriașii sași au continuat să domine economia orașului. Potrivit recensământului din anul 1930, dintr-o populație totală de 13033 de persoane, sașii rămân cea mai numeroasă etnie în oraș, reprezentând 40,17%, urmați de români – 33,49%, maghiari – 22,22%, evrei – 1,12%, romi – 2,73%, și alții 0,25%.¹ În primul deceniu interbelic a avut loc o diminuare a ponderii sașilor de peste 8%, în schimb românii au sporit cu 3,79%, iar maghiarii cu 2,72%. Recensământul realizat de statul român în 1941 arată tendința de creștere a populației de origine română, depășindu-i pe sași.² Prin demersul nostru am încercat să vedem care erau principalele domenii de activitate ale sighișorenilor, care erau principalele fabrici și ce oferea orașul sub aspectul micilor întreprinzători, identificând magazine, ateliere din diferite domenii, hoteluri, restaurante, cafenele și altele.

În 1930, la Sighișoara existau 385 de întreprinderi comerciale și industriale.³ Doar câteva dintre acestea erau întreprinderi mai mari, majoritatea erau mici ateliere. Din totalul populației active, care în 1930 era de 6307 persoane, cei mai mulți activau în diferite domenii industriale (30%), apoi în agricultură și creșterea animalelor (26%), urmau cei din instituțiile publice (12%), comerț (10%), transport (6%), instituții de credit și asigurări (2%).⁴ Există un procent destul de mare de persoane (14%), care activau în alte diverse mici domenii de activitate (arte plastice, muzică, sport, sănătate publică etc). Putem constata că

¹ Traian Rotariu, Maria Semeniuc, Mezei Elemer, *Recensământul din 1930. Transilvania*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2011, p. 226-229.

² Idem, *Recensământul din 1941. Transilvania*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002, p. 94.

³ Nistor Cristescu, *Muncă românească. Activitatea consiliului comunal a Primăriei Sighișoara (1934-1937)*, Tipografia Markus, Sighișoara, 1937, p. 29.

⁴ Sabin Manuilă, *Recensământul general al populației României din 1930*, Vol. VI, Editura Institutului Central de Statistică, București, 1938, p. 483-484

pe lângă industrie și „exploatarea solului”, procente importante sunt trecute la comerț (10%) și diverse (14%).

Potrivit datelor recensământului din 1930, după situația profesiilor, cea mai dezvoltată ramură industrială la Sighișoara era cea textilă și manufacturieră.⁵ După numărul persoanelor care activau în diferite domenii industriale putem afla ce fel de industrie aveam la Sighișoara și nivelul ei de dezvoltare. Din totalul populației active a orașului, în industria textilă și manufacturieră activau 883 persoane (46%). Aceasta era urmată de construcții și materiale de construcții cu 259 de persoane (14%), industria construcțiilor metalice și producerii și exploatarea energiei electrice, apă, gaz cu 254 de persoane (13%), industria lemnului cu 232 de persoane (12%), industria alimentară cu 163 de persoane, industria chimică cu 85 de persoane și alte întreprinderi industriale cu 39 de persoane.⁶

În Sighișoara interbelică au existat câteva fabrici mai importante. Unele și-au continuat activitatea și în perioada comunistă și câțiva ani după 1989. Acestea erau deținute în special de sași. În 1924 din cele 16 fabrici importante din oraș 15 erau săsești și evreiești.⁷

Cea mai mare fabrică din Sighișoara devine la sfârșitul perioadei interbelice *Țesătoria mecanică de mătase S.A.*, înființată în 1924.⁸ Ea producea țesături de mătase naturală și artificială, imprimate și neimprimate și avea un număr de 249 de angajați. Sediul central al fabricii se afla la București, probabil la Sighișoara era doar o secție. Una din cele mai renumite fabrici din Sighișoara interbelică a fost fabrica de postav sau stoffe din lână „*Frații Zimmermann*”. Fabrica a fost fondată în 1872 de către sașii Daniel și Frederich Zimmermann, însă activitatea a fost sistată în 1916 și reluată abia în anul 1919.⁹ După război noii proprietari, Daniel (fiul) și Richard, care au moștenit fabrica, au hotărât să îmbunătățească producția și să lărgescă piața de desfacere, motiv pentru care au construit noi clădiri destinate producției.¹⁰ În iunie 1935 fabrica s-a confruntat cu un incendiu care a produs pagube de 20 de milioane lei.¹¹ Cu toate acestea, după câteva săptămâni a fost reluată activitatea parțial, iar după opt luni întreaga activitate, ajungând în 1938 la maxima sa dezvoltare dinainte de Al Doilea Război Mondial.¹² O altă fabrică care trebuie remarcată este *Țesătoria de bumbac* deținută de Wilhelm Löw (de origine germană). Înființată în 1843 țesătoria de bumbac boiangerie și apretură cu aburi, era cea mai veche fabrică din Sighișoara.¹³ Sasul Wilhelm Löw deținea și una dintre cele două fabrici de cărămidă.¹⁴ În 1922 frații Krafft au înființat o întreprindere cunoscută în acea perioadă, „*Sanitaria*”.¹⁵ Aceasta se ocupa de fabricarea și repararea instrumentelor chirurgicale și avea sediul pe str. Regele Ferdinand. Existau două fabrici de piele. Una era deținută de J. B. Zimmermann, iar a doua a fost înființată în 1924 de Karl Adleff.¹⁶ Un alt cunoscut întreprinzător a fost Daniel West, care în 1931 și-a transformat atelierul în „*Fabrica Daniel West & Söhne*”, care producea războaie de țesut și piese de schimb pentru acestea.¹⁷ Ar mai trebui amintit și

⁵ *Ibidem*,

⁶ *Ibidem*.

⁷ Gheorghe Baltag, *Sighișoara Schassburg Segesvar*, Ed. Nereamia Napocae, Cluj-Napoca, 2004, p. 295.

⁸ *Monografia Județului Târnava Mare*, Tipografia Miron Neagu, Sighișoara, 1943, p. 289 -291

⁹ *Ibidem*, p.307,

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Glasul Târnavelor*, anul I, nr.21 din 29 iunie 1935, p.4.

¹² *Monografia Județului Târnava Mare*, Tipografia Miron Neagu, Sighișoara, 1943, p. 308.

¹³ *Monografia Județului Târnava Mare*, Tipografia Miron Neagu, Sighișoara, 1943, p.289.

¹⁴ Interviu din 17.11.2022 cu ing. Ștefan Oltean, 91 de ani.

¹⁵ Gheorghe Baltag, op. cit. p. 295.

¹⁶ Gheorghe Baltag, op. cit. p. 295,

¹⁷ *Ibidem*,

faptul că tot în 1931 Martin Barth și Ernst Tichy au înființat un „Atelier mecanic de strungărie și fierărie”, unde se realizau piese de schimb și se reparau mașini agricole mari.¹⁸

Producția de materiale de construcții era reprezentată mai ales de cele două fabrici de cărămidă și de țiglă. Fabrica Hercules, înființată în 1907, era a doua din oraș ca număr de angajați (140 în anul 1943). Cea de a doua fabrică de cărămidă „Schmidt”, înființată în 1923, era mai mică.

După cum putem constata, industria acapara cea mai mare parte a forței de muncă calificată. Existau însă și mici întreprinderi particulare, care aveau unul sau 2 angajați, însă multe erau mici afaceri personale a unor tâmplari, fierari, croitori, cizmari, ceasornicari, bijutieri etc. Aceste mici ateliere sunt completate de brutării, măcelării și alte câteva magazine specializate pe vânzarea unor categorii de produse.

Cea mai mare parte a atelierelor existau în primul deceniu interbelic și au continuat să existe până spre sfârșitul perioadei interbelice. Multe reclame, atât din ziarul german, cât și din ziarele românești, sunt prezente în mai mulți ani la rând, din anii '20 până în anii '30 ai secolului trecut, ceea ce înseamnă că multe dintre micile afaceri au avut continuitate. În domeniul confecțiilor metalice avem o serie de ateliere încă de la începutul anilor '20. Unul dintre aceste ateliere era a lui Andreas Rekker, (lucrător cu fier). Acesta făcea scocuri, lopeți, hârlețe, țeavă galvanizată, lanțuri, tinichigerie, componente pentru mobilă și hamuri, fier forjat.¹⁹ Julius Petrovits avea și el un atelier de prelucrare a fierului, însă vindea „angro” și avea sediul în str. Morii.²⁰

Existau mai multe ateliere de tinichigerie. Printre acestea se numără și atelierul lui J. Berkeczy, maestru tinichigiu, care avea sediul pe str. Regele Ferdinand nr. 21.²¹ Un alt maestru tinichigiu era Karl Scharscher și avea magazinul cu tot felul de articole de tinichigerie în Piața Unirii nr. 7, iar atelierul pe str. Andrei Mureșan nr.7.²² Fritz Zikeli a deschis și el un nou atelier în Piața Unirii nr. 7. Acesta prelua orice comandă legată de tinichigerie și ruga clienții să aibă încredere în mica lui întreprindere.²³ Un atelier de tinichigerie avea și Josef Roth de pe str. Andrei Mureșan nr. 10.²⁴ Ca acestea mai erau alte câteva ateliere.

Atelierele de lăcătușerie erau mai multe, iar pentru a-și face cunoscută activitatea, patronii apelau des la reclamă în presă. Dintre acestea amintim doar câteva. Johann West, maestru lăcătuș s-a asociat cu Oskar Ludwig și firma lor se numea WEST & LUDWIG. Aceștia și-au îmbunătățit atelierul și au adus mașinării moderne, asigurând reparații de mașinării și de mașini „*la cele mai bune prețuri*”. Sediul lor se găsea pe str. Regele Ferdinand nr. 64.²⁵ Fritz Bachner a deschis și el un atelier de lăcătușerie, în piață nr. 18.²⁶

Orașul fiind electrificat și având rețea de apă și canalizare, au apărut o serie de întreprinzători particulari, care reparau și vindeau motoare electrice și tot felul de obiecte pentru instalații electrice sau de apă. În acest sens „Frații Fazekas” din Sighișoara ofereau reparații și îmbunătățiri la motoare electrice și motoare pentru conducte de apă.²⁷ Sediul lor era situat pe str. Regele Ferdinand nr. 52.²⁸ Ca aceasta mai existau și alte câteva firme în oraș.

¹⁸ *Ibidem*,

¹⁹ Groß-Kokler Bote, Schäßburger Zeitung, nr.2256, din 2 aprilie 1922, p.5

²⁰ Idem, nr. 2319, din 17 iunie 1923, p. 5.

²¹ Idem nr. 2304, din 4 martie 1923, p. 5.

²² Idem, nr. 2414, din 12 aprilie 1925, p. 7,

²³ Idem, nr. 2586, din 29 iulie 1928, p. 6.

²⁴ Idem, nr. 2728, din 12 aprilie 1931, p. 6.

²⁵ Idem, nr. 2372, 1924 p. 5.

²⁶ Idem, nr. 2484, din 15 august 1926, p. 6.

²⁷ Idem, nr. 2296, din 7 ianuarie 1923, p. 6,

²⁸ *Ibidem*.

Cum mașinile de scris erau folosite de diferite instituții, dar și de persoane particulare, existau „specialiști” în întreținerea și repararea acestora. Unul dintre aceștia era Alexander Nagy, mecanic, care repara „*prompt și ieftin*” mașini de scris, mașini de cusut și gramofone, pe str. Andrei Mureșan nr.7.²⁹ Acesta mai vindea și piese de gramofon. Un atelier special de mecanică exista și pe str. Regele Ferdinand, vizavi de *Hotelul Steaua*. Proprietarul său, Koncz Ludovic repara mașini de scris și de calculat, biciclete etc.³⁰ Tot pentru repararea, curățirea și întreținerea mașinilor de scris exista și agenția „HUGO LANG”, agenție de comerț și reprezentanță a mașinilor de scris „Torpedo”, pe str. Ștefan O. Iosif nr. 41.³¹

Existau și unele ateliere de tâmplărie și de confecționare de mobilă. Unul din cele mai cunoscute ateliere de tâmplărie a fost cel al lui Paul Wagner, având sediu pe str. Libertății nr. 31, care făcea la comandă mobilă în stil modern.³² Pe parcursul anilor acesta își modernizează atelierul și își anunța clienții că va avea automatizări în noul atelier.³³ În aprilie 1922 suntem anunțați că apare „primul atelier de tâmplărie unit”, format prin asocierea a doi meșteri, situat pe str. Șt. O. Iosif nr.21.³⁴

O parte a încălțăminteii era cumpărată din magazinele de profil, dar o altă parte era făcută la comandă, astfel orașul nu ducea lipsă nici de ateliere de făcut pantofi sau cizme. Majoritatea cizmarilor și pantofarilor erau sași. În sprijinul pantofarilor venea J.M. Karre, care avea o companie ce vindea piele angro, adusă din străinătate și oferea garanție. Firma avea sediul pe str. Regele Ferdinand nr. 38.³⁵ Întâlnim și doi pantofari care aveau nume românești. Unul, era probabil originar din Agnita, deoarece atelierul său se numea „*LA AGNIȚEANUL*”, avea adresa pe str. Regele Ferdinand nr.34. Acesta primea orice comenzi, după măsură, și executa orice lucrări în domeniu.³⁶ Al doilea era Alex Cristea care avea o „pantofărie” pe str. Andrei Mureșan nr. 33.³⁷

În ceea ce privește atelierele de croitorie acestea erau destul de numeroase și aparțineau unor croitori cu experiență și înaltă calificare. Friedrich Ungar, croitor specializat pe haine de bărbați, deschide o croitorie pentru bărbați în anul 1924 pe str. Șt. O. Iosif nr.63.³⁸ Karl Graef confecționa haine de blană (Reisepelze), din blană de lup și oaie și avea atelierul pe str. Ilarie Chendi nr.30.³⁹ Ca aceștia mai erau câțiva croitori sași. Una dintre cele mai longevive și cunoscute croitorii din Sighișoara în acea perioadă a fost croitoria lui Basil Ațelean din str. Regele Ferdinand, nr. 39.⁴⁰ Pe lângă Bazil Ațelian am întâlnit cel puțin încă doi croitori români.

Existau și câteva ceasornicării. J. Bersina, avea o ceasornicărie pe str. Regele Ferdinand nr. 10.⁴¹ Josef Bazant era ceasornicar, dar vindea și bijuterii, ochelari și ceasuri „OMEGA”, care, susține el, „*sunt cele mai bune cadouri pentru confirmare*”.⁴² Acesta avea sediul pe str. Regele Ferdinand nr. 36. Un alt ceasornicar, dar și comerciant a fost G. Lukas, urmașul lui Josef Schuller⁴³

²⁹ Idem, nr. 2606, din 16 decembrie 1928, p. 5.

³⁰ Viitorul Târnavelor, anul I, nr. 14 din 19 iulie 1927, p. 4.

³¹ *Ibidem*,

³² Groß-Kokler Bote, Schäßburger Zeitung, nr.2256, din 2 aprilie 1922 p. 7.

³³ Idem, nr. 2353, din 1924, p. 5.

³⁴ Idem, nr.2257, din 9 aprilie 1922, p. 5.

³⁵ Idem, nr.2256, din 2 aprilie 1922 p. 7.

³⁶ Straja Târnavelor, anul V, nr.89 din 1 mai 1934, p. 4.

³⁷ Idem, anul I, nr.7 din 19 octombrie 1930, p. 4.

³⁸ Groß Kokler Bote, Schäßburger Zeitung, nr. 2348, din 6 ianuarie 1924, p. 5.

³⁹ Idem, nr. 2352, din 1924 p. 4.

⁴⁰ Viitorul Târnavelor, anul I, nr. 1 din 1 ianuarie 1927, p. 4.

⁴¹ Groß-Kokler Bote, Schäßburger Zeitung, nr. 2492, din 10 octombrie 1926, p. 5.

⁴² Idem, nr. 2532, din 17 iulie 1927, p. 5.

⁴³ Idem, nr. 2609, din 6 ianuarie 1929, p. 5.

Putem constata că în cea mai mare parte micile ateliere erau deținute de sași. Câteva dintre ele aveau patroni români maghiari sau evrei. Cele mai multe erau concentrate în orașul de jos, pe străzile Regele Ferdinand, Morii, Ilarie Chendi și alte câteva. Mai trebuie remarcat faptul că atât patronii de mici ateliere, cât și cei care dețineau magazine erau atenți cu clienții lor. Mulți dintre aceștia publicau în presă mesaje cu urări de anul nou sau de paște, adresate clienților.

Cu siguranță nu toți antreprenorii își făceau publicitate în presă, dar prin intermediul anunțurilor din paginile ziarelor ne putem face o imagine despre comerțul de la acea vreme. Multe dintre aceste magazine se aflau și ele în orașul de jos, pe strada principală Regele Ferdinand. Magazinele ofereau o gamă largă de produse, de la articole de vestimentație, până la cele de uz casnic. O categorie aparte erau măcelăriile, brutăriile sau magazinele specializate pe comercializarea băuturilor alcoolice. Pe lângă unitățile comerciale cu produse de strictă necesitate, apar acum și alte diverse magazine cu produse din diferite domenii. Unitățile comerciale existente la Sighișoara în perioada interbelică au fost următoarele: 9 brutării, 5 birturi, 6 librării, 3 drogherii, 7 curți de fier, 4 magazine de biciclete și mașini de cusut, 8 măcelării, 24 de restaurante, 2 magazine de sticlărie și porțelan, 4 magazine „en gross”, 4 magazine de pălării, 27 de băcăni, 6 cofetării, 5 magazine de făină, 2 lăptării, 1 magazin cu aparate de radio, 9 magazine de textile, 8 magazine de încălțăminte și produse din piele, 2 magazine de jucării, 5 magazine de coloniale și mirodenii, 4 magazine de covoare, 2 magazine de ceasuri și 6 magazine cu vinuri și rachiuri.⁴⁴

Produsele de vestimentație și diferitele stofe pentru haine puteau fi cumpărate din magazine specializate. Haine de lucru, îmbrăcăminte pentru frizeri, blugi americani, costume pentru copii și bărbați, lenjerie intimă pentru bărbați, costume de baie și altele, puteau fi cumpărate de la „Müller & Rheiner”, magazin ce se găsea pe str. Andrei Mureșan nr.27.⁴⁵ Un alt magazin de acest gen era și „Reinhardt & Ernst” de pe str. Regele Ferdinand nr. 39.⁴⁶ Unul dintre cele mai complexe magazine a fost cel al lui Mihail Menning din str. Regele Ferdinand, nr. 11, „asortat cu postavuri, stofe și stofe de haine manufacturi și mărunțișuri”.⁴⁷ Un alt magazin era „Marele Magazin Essigmann din Sighișoara”, care vindea tot felul de stofe bărbătești și de dame.⁴⁸

Așa cum am văzut, deși existau o serie de ateliere de confecționat încălțăminte, cu toate acestea au apărut și magazine care erau specializate în vânzarea de papuci de marcă. Unul dintre aceste magazine era în anul 1922 „Casa de papuci B. Fronius” din Piața Unirii nr. 23, care vindea papuci de bărbați, dame și copii, marca Echo.⁴⁹ Pentru a deservii nevoile crotitorilor, dar și pentru doamnele doritoare să aibă o mașină de cusut acasă, la Sighișoara existau câteva firme specializate în comercializarea și întreținerea acestora.⁵⁰ Mai trebuie menționat faptul că mașinile se puteau plăti în rate, la magazinul acestuia din Sighișoara, str. Andrei Mureșan nr.6.

Electricitatea a adus și un confort sporit pentru doamnele care doreau și aveau posibilitatea să-și utilizeze bucătăria. Oferta de aparate de bucătărie se adresa și restaurantelor, care în felul acesta își puteau diversifica meniul. Un magazin specializat, pentru casă și aparate de bucătărie era „FAMOS”, a lui I. Richter, situat pe str. Regele Ferdinand nr. 11.⁵¹

⁴⁴ Gheorghe Baltag, op.cit. p. 206-207.

⁴⁵ Groß-Kokler Bote, Schäßburger Zeitung, nr. 2425, din 28 iunie 1925, p. 5.

⁴⁶ Idem, nr. 2464, din 28 martie 1926, p. 5.

⁴⁷ Viitorul Târnavelor, anul I, nr. 4 din 20 ianuarie 1927, p. 4.

⁴⁸ Straja Târnavelor, anul II, nr.40 din 5 iunie 1931, p. 3.

⁴⁹ Groß-Kokler Bote, Schäßburger Zeitung, nr.2257, din 9 aprilie 1922, p. 4.

⁵⁰ Idem, nr. 2398, din 21 decembrie 1924, p. 4.

⁵¹ Idem, nr. 2376, din 1924, p. 3.

Domeniul auto era încă la început, dar în plină ascensiune, astfel apar oferte și în acest domeniu. Julius Glatz, de pe Strada Mică, avea o reprezentanță a firmei Leonida&Co din București, care avea mașini noi, marca Chevrolet, Cadillac și La Salle⁵². Primul magazin auto-tehnic numit „Autotehnica” s-a deschis în mai 1928 pe str. Regele Ferdinand nr. 16.⁵³ Această deschidere este datorată unirii lui Daniel West & Fii cu Herman Orendi, iar firma era denumită „Daniel West&Fii& Hermann Orendi”. Proprietarii aveau practic reprezentanță de mașini marca Ford, motoare „Zundapp”, bicicletele „Presto” și dețineau piesele componente ale acestora.⁵⁴

Orașul nu ducea lipsă nici de hoteluri, restaurante și cafenele. Cel mai renumit hotel era *Hotelul Steaua de Aur*. Nu știm exact cine era proprietarul hotelului în anul 1922, dar știm că acesta era administrat de „arendașul” Ștefan Fabian.⁵⁵ Hotelul a ajuns în proprietatea lui Aurel Mosora. În 1931 acesta deținea într-un singur imobil *Hotelul Steaua de Aur*, cu restaurant, cafenea și un cinematograf. În martie 1931 la restaurant erau abonați peste 30 de funcționari, la hotel locuiau stabil mai mulți funcționari și se cazau oaspeți ce vizitau orașul.⁵⁶ Mai existau în oraș câteva localuri care ofereau cazare. Unul dintre acestea era Hotelul restaurant „Buren” situat pe str. Strada Podului nr.3.⁵⁷ La 15 mai 1924 s-a deschis un nou hotel, *Hotel Barner*, aflat în apropierea gării și îl avea proprietar pe Fritz Barner.⁵⁸ Hotelul și restaurantul *Bur*, a lui Andreas Sander, era și el un loc frecventat de localnici, dar și de cei veniți în oraș.⁵⁹ Hotelul era situat la intrarea în centrul orașului, imediat după ce treceai podul de lemn. Mai știm de existența a încă două hoteluri: *Hotelul Kovács*, care probabil aparținea unui anume comerciant Kloos⁶⁰ și *Hotel Imperial*, a cărui proprietar nu îl cunoaștem.⁶¹

Dintre restaurantele existente în Sighișoara la acea vreme amintim doar câteva. Restaurantul *Gambirius* era unul dintre cele mai vechi, aici se putea face inclusiv rezervare pentru un anumit tip de mâncare, avea mâncăruri și băuturi rafinate.⁶² În deceniul trei al secolului trecut la Sighișoara s-au deschis câteva noi restaurante. Bodega Burgkeller, din Piața cetății nr. 2, a fost nou deschisă în 1923.⁶³ Cârciuma Winter-Kegelbahn era și ea nou deschisă în anul 1924.⁶⁴ Un nou restaurant aparținând lui Andreas Wagner s-a deschis în anul 1926, situat pe str. Regele Ferdinand nr. 69.⁶⁵ În deceniul următor au apărut alte restaurante și ca un element de noutate apar și patroni de origine română. Într-o poziție strategică, cum coborai din tren, în gară, era restaurantul lui Roșca.⁶⁶ Ionel Herția a deschis un restaurant pe strada Libertății nr. 60, vizavi de gara mică, unde servea mâncăruri reci și calde, precum și vinuri alese și tot felul de băuturi.⁶⁷ Un alt restaurant care era deschis zi și noapte era „*Restaurant La viața Veselă*”. Acesta era deținut de Nicolai Colceriu și se afla pe str. Gheorghe Lazăr nr. 24.⁶⁸ Mai amintim aici restaurantele: *Unirea* (str. Mihai

⁵² Idem, nr. 2570, din 8 aprilie 1928, p. 6.1

⁵³ Idem, nr. 2576, din 20 mai 1928, p. 5,

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ Idem, nr.2256, din 2 aprilie 1922 p. 7.

⁵⁶ Straja Târnavelor, anul II, nr.28 din 29 martie 1931, p. 2,

⁵⁷ Groß-Kokler Bote, Schäßburger Zeitung, nr.2302, din 18 februarie 1923, p. 5.

⁵⁸ Idem, nr. 2369, din 1924, p. 4.

⁵⁹ Idem, nr. 2504, din 2 ianuarie 1927, p. 6.

⁶⁰ Straja Târnavelor, anul II, nr.28 din 29 martie 1931, p. 2.

⁶¹ Groß Kokler Bote, Schäßburger Zeitung, nr. 2841, din 4 decembrie 1932, p. 6.

⁶² Idem, nr. 2296, din 7 ianuarie 1923, p. 5.

⁶³ Idem, nr. 2325, din 29 iulie 1923, p. 6.

⁶⁴ Idem, nr. 2348, din 6 ianuarie 1924, p. 5.

⁶⁵ Idem, nr. 2484, din 15 august 1926, p. 5.

⁶⁶ Straja Târnavelor, anul II, nr.48 din 4 octombrie 1931, p. 4.

⁶⁷ Straja Târnavelor, anul IV, nr.77 din 15 septembrie 1933, p. 2,

⁶⁸ Straja Târnavelor, anul IV, nr.83 din 30 decembrie 1933, p. 2.

Eminescu nr.34);⁶⁹ *Floridea* (str. Regele Ferdinand, antreprenori Ștefan Medrea și Ioan Medrea);⁷⁰ *Bodega Winter jun*; ⁷¹ *Restaurantul Matei Florea* (str. M. Eminescu nr. 58).⁷² Un exemplu de spirit întreprinzător a fost proprietarul unei mori, Nicolae Zăblău, care deținea moara „*Cornești*” din Sighișoara.⁷³ Pe lângă moară acesta a deschis și un han, unde clienții care veneau pentru măcinat puteau găsi vinuri, rachiu și gustări.

După cum am putut observa mulți dintre antreprenorii interbelici din Sighișoara alegeau să-și desfășoare activitatea pe strada Regele Ferdinand sau în imediata sa apropiere. Mai ales Hotelul Steaua era un punct de reper pentru unele activități precum frizeriile. Unele dintre acestea chiar foloseau în anunțurile din ziare „situată lângă Hotelul Steaua”. Spre exemplu Julius Jakab anunță că își va muta salonul de frizerie (femei și bărbați) de pe str. Libertății pe str. Regele Ferdinand nr.14, lângă hotel Steaua.⁷⁴ Frizeria „*CORSO*” își anunță clienții că „*se va muta lângă marele Hotel Steaua*”.⁷⁵ Tot pe strada Regele Ferdinand se afla și frizeria „*ISZTL*”.⁷⁶

Din lipsă de spațiu nu am făcut aici o menționare completă a tuturor atelierelor, magazinelor sau întreprinderilor particulare, însă am dat câteva exemple pentru a vedea, în linii mari, ce oferea orașul din acest punct de vedere. La începutul anilor '30 ai secolului trecut multe dintre anunțurile din presă legate de diferite oferte folosesc sintagma „*prețuri lipsite de concurență*” sau „*prețuri mici*”, semn că puterea de cumpărare a oamenilor a scăzut în urma crizei economice din 1929-1933. Evident că această criză economică s-a manifestat și la Sighișoara. În acest context a avut de suferit și producătorul și cumpărătorul. În septembrie 1930 este semnalat faptul că piața de carne deși este foarte bogată „*ne secătuieste pungile*”. Țăranul își vindea vita și porcul pe mai nimic, iar măcelarii vindeau carnea dublu, având profit de 100%.⁷⁷ Un alt fenomen al crizei a fost șomajul. Încă din noiembrie 1930, vreo 30 – 40 de șomeri s-au adresat prefecturii și apoi primăriei pentru a primi ajutoarele promise de guvern.⁷⁸ Legat de slăbirea puterii de cumpărare, în 1933 este semnalat faptul că sucursala societății *Bourne & Co*, ce se ocupa cu comerțul cu mașini de cusut marca *Singer*, deschisă cu câțiva ani în urmă, a scăzut vânzările ca urmare a crizei.⁷⁹ Mai mult, 80% dintre cumpărători nu mai puteau face față angajamentelor de plată și erau nemulțumiți pentru că, în recuperarea sumelor restante, angajatul societății proceda sumar și fără să țină cont de menajarea clienților.

În ceea ce privește prețurile practicate la nivelul orașului, potrivit legii pentru înfrânarea și reprimarea speculei din 1923, consiliul comunal al orașului putea stabili prețuri maximale la unele produse de bază, la specialitățile din meniurile restaurantelor și la serviciile de transport.⁸⁰ În acest sens comisia interimară a orașului, în ședința sa din 20 iunie 1933, a fixat pentru mâncărurile din restaurante următoarele prețuri: supa de vită 5 lei; rasol cu sos (200g.) 10 lei; legume cu friptură de vițel sau de porc (120g.) 14 lei; tocană cu carne de vită sau de porc (150 g.) 12 lei; friptură de vită sau vițel (200 g.) 14 lei; friptură de porc (200 g.) 16 lei; prăjitură de casă fiartă 5 lei.⁸¹ La 15 decembrie 1933, pe baza legii

⁶⁹ Idem, anul III, nr.69 din 13 iulie 1932, p. 4.

⁷⁰ Idem, anul IV, nr.73 din 15 februarie 1933, p. 4.

⁷¹ Idem, anul IV, nr.81 din 7 decembrie 1933, p. 4.

⁷² Glasul Târnavelor, anul I, nr. 18 din 22 mai 1935, p. 4.

⁷³ Straja Târnavelor, anul II, nr.47 din 20 septembrie 1931, p. 4.

⁷⁴ Groß Kokler Bote, Schäßburger Zeitung, nr. 2774, p. 5.

⁷⁵ Straja Târnavelor, anul II, nr.35 din 31 mai 1931, p. 4.

⁷⁶ Glasul Târnavelor, anul I, nr. 5 din 7 februarie 1935, p. 4.

⁷⁷ Straja Târnavelor, anul I, nr.1 din 4 septembrie 1930, p.2.

⁷⁸ Idem, anul I, nr.12 din 23 noiembrie 1930, p. 4.

⁷⁹ Idem, anul IV, nr.78 din 15 octombrie 1933, p. 2.

⁸⁰ Serviciul Județean Mureș al Arhivelor Naționale, Fond Prefectura Județului Târnava Mare, dosar142/1934,

⁸¹ *Ibidem*, fila 27,

pentru eliminarea speculei ilicite, primăria orașului emite o nouă ordonanță prin care fixa prețurile la kg. de carne după cum urmează: carne de vită 16 lei calitatea I și 12 lei calitatea a II-a; carnea de bivoliță 10 lei; carne de vițel sugar 24 lei calitatea I și 20 lei toate celelalte părți; carne de porc fără adaos 28 lei; carne de porc cu adaos (calitatea a II-a) 24 lei; carne de oaie parte anterioară 12 lei; carne de oaie parte posterioară 14 lei etc.⁸² Dintr-o altă ordonanță de stabilire a prețurilor maxime, din 1936, aflăm informații legate de tarifele trăsurilor și a taxiurilor din oraș, prețul unei camere de hotel și a meniurilor restaurantelor. Tarifele la trăsuri și auto-taxi difereau în funcție de distanță, timp, dacă era zi sau noapte.⁸³ De exemplu o cursă cu trăsura de la gară în cetate era 30 lei ziua și 35 lei noaptea. O cursă în oraș ce nu trecea de o jumătate de oră era 25 lei ziua și 45 lei noaptea, iar o cursă pentru o oră ziua era 50 lei și 70 lei noaptea. Pentru fiecare sfert de oră în plus se putea percepe până la 12 lei ziua și 18 lei noaptea. Toate aceste tarife maxime erau stabilite pentru trásurile cu un cal, dacă trásura era trasă de doi cai tariful creștea de la 5 până la 10 lei pe fiecare tip de cursă.⁸⁴ Pentru auto-taxi au fost stabilite alte tarife maxime care puteau fi percepute.⁸⁵ Pentru o cursă de la gară la piață tariful era 30 lei ziua și 40 lei noaptea, iar din gară în cetate 50 lei ziua și 60 lei noaptea. Pentru o oră cu taxiul oriunde în oraș se putea percepe 120 lei. La rândul lor, restaurantele în funcție de categoria lor, aveau impuse prețuri maxime pentru meniuri.⁸⁶ Pentru un restaurant clasa I, meniul la prânz, nu trebuia să depășească 35 lei, iar la cină 28 lei, iar pentru un restaurant clasa a III-a meniul la prânz nu trebuia să depășească 15 lei iar seara 10 lei. În cazul camerelor de hotel tarifele maxime stabilite erau tot pe baza clasificării hotelurilor.⁸⁷ O cameră cu două paturi la un hotel de clasa I era între 140-160 lei, iar la un hotel de clasa a III-a 90 lei.

Pentru a ne putea da seama cât de scumpă era viața de zi cu zi, toate aceste tarife consemnate mai sus trebuie raportate la veniturile cetățenilor. În acest sens, putem da ca exemplu veniturile funcționarilor și a unor angajați ai primăriei, de la primar până la îngrijitor. În 1930 primarul orașului avea un venit de 2500 lei, un șef de birou din primărie avea 1900 lei, un „sub șef” de serviciu 950 lei, iar un om de serviciu 400 lei.⁸⁸ În anii următori, odată cu prețurile au crescut și veniturile funcționarilor. De exemplu, în 1934 primarul orașului avea un venit de 8900 lei, ajutorul de primar 5950 lei, un șef de serviciu 8100 lei, un „sub șef” serviciu 3600 lei, un simplu funcționar 2700 lei, iar un paznic 1800 lei.⁸⁹ La limita de jos al veniturilor se aflau pensionarii, văduvele și orfanii. Aceștia aveau un venit cuprins, în general, între 2000 și 800 de lei.⁹⁰

Chiar dacă o parte importantă a mărfurilor erau vândute în magazine, producătorii locali, mai ales producătorii agricoli și crescătorii de animale își vindeau marfa în târg. Așadar, un rol important îl aveau încă piețele și târgurile, mai ales cele de animale. Prin dispoziția ministerială din 19 martie 1936 s-a aprobat înființarea de noi târguri la Sighișoara.⁹¹ Vechile târguri urmau să se țină ca și până acum, aceste noi târguri de vite și de mărfuri de la Sighișoara completau calendarul târgurilor. Noile târguri erau: un târg de vite care avea loc în ziua de 30 aprilie a fiecărui an; 3 târguri anuale de mărfuri care urmau să se țină în zilele de 18 ianuarie, 3 mai și 13 septembrie.⁹²

⁸² *Ibidem*, fila 35,

⁸³ *Ibidem*, fila 81,

⁸⁴ *Ibidem*,

⁸⁵ *Ibidem*,

⁸⁶ *Ibidem*,

⁸⁷ *Ibidem*.

⁸⁸ *Idem*, dosar 137/1930, fila 26.

⁸⁹ *Idem*, dosar 141/1933, fila 137,

⁹⁰ *Ibidem*, fila 140.

⁹¹ *Glasul Târnavei*, anul II, nr.41 din 11 aprilie, p. 3,

⁹² *Ibidem*.

Sub aspectul instituțiilor bancare și de credit, la Sighișoara în 1918 existau doar 4 instituții bancare.⁹³ Dintre acestea două erau ale sașilor, una ungurească și una românească.⁹⁴ După preluarea administrației de statul român, la 10 iulie 1921, a fost înființată sucursala Băncii Naționale a României din Sighișoara.⁹⁵ Până la apariția legii lichidării datoriilor agricole din 7 aprilie 1934, băncile au activat fără a avea probleme.⁹⁶ În urma acestei legi a falimentat „Târnăveana” instituție de credit și economie din Sighișoara.⁹⁷ În ceea ce privește activitatea bancară la Sighișoara, în perioada interbelică elementele de noutate sunt: s-a înființat o sucursală a Băncii Naționale a României, o bancă românească a falimentat (Târnăveana), a apărut o bancă nouă (Banca Română S.A.), s-a înființat o sucursală a Băncii „Furnica” și au apărut mai multe cooperative de credit (bănci populare). Și în acest domeniu sașii și-au păstrat poziția dominantă, atât la nivelul orașului, cât și la nivelul județului.⁹⁸ Din cele 15 bănci din județ 8 erau săsești, 6 românești și 1 ungurească. În ceea ce privește cooperativele de credit (băncile populare) din județ 67 erau săsești, 25 românești și 7 ungurești. Nu cunoaștem date despre eventuale instituții bancare ale evreilor.⁹⁹

Orașul prin definiția lui este o formă complexă de așezare umană, având multiple dotări edilitare, de obicei cu funcție administrativă, industrială, comercială, politică și culturală. Sighișoara, în cea mai mare parte răspundea acestor criterii, însă în componența orașului intrau și cătunele învecinate (Viilor, Aurel Vlaicu, Angofa, Rora și Venchi), care aveau aspectul unor așezări rurale autentice. Acestea erau locuite în special de români, care în marea lor majoritate erau agricultori. În 1927 preocupările sighișorenilor erau descrise astfel: „românii, așezați mai ales pe la margini, sunt aproape numai agricultori. Sașii, stăpânind mai ales cetatea și centrul, [...] după ocupație sunt îndeosebi industriași și comercianți. Ungurii sunt aci de proveniență mai nouă, venind în special din apropiata secuime ca funcționari, ca muncitori sau ca servitori”.¹⁰⁰ Putem afirma, fără să greșim, că aproximativ un sfert din populația activă a orașului mai practica încă agricultura în 1930¹⁰¹. În deceniul următor creșterea populației și apariția unor noi locuri de muncă a făcut ca numărul angajaților în anumite domenii să crească, dar totuși până la începutul celui de al Doilea Război Mondial situația nu s-a schimbat radical. Agricultura, practică de micii proprietari, rămânea o sursă importantă de venit și de asigurare a existenței pentru mulți dintre sighișorenii ce locuiau în zonele marginase ale orașului. Sașii, chiar dacă numeric au fost depășiți de români, sub aspectul capitalului și-au păstrat poziția dominantă până la sfârșitul perioadei interbelice.

BIBLIOGRAPHY

1. Baltag, Gheorghe, *Sighișoara Schassburg Segesvar*, Ed. Nereamia Napocae, Cluj-Napoca, 2004.
2. *Glasul Târnaviei*, numerele 5, 18, 21 și 41 din anii 1935-1936.

⁹³ *Monografia Județului Târnava Mare*, Tipografia Miron Neagu, Sighișoara, 1943, p.312,

⁹⁴ *Ibidem*,

⁹⁵ *Ibidem*, p.313,

⁹⁶ *Ibidem*, p.314,

⁹⁷ *Ibidem*,

⁹⁸ *Ibidem*, p. 314-315,

⁹⁹ *Ibidem*, p. 114.

¹⁰⁰ Ioan Medrea, *Sighișoara*, în Anuarul Liceului „Principele Nicolae” din Sighișoara pe anul școlar 1926/1927, publicat de Horia Teculescu, Sighișoara, 1927, p. 41.

¹⁰¹ Sabin Manuilă, *Recensământul general al populației României din 1930*, Vol. VI, Editura Institutului Central de Statistică, București, 1938, p. 483.

3. *Groß-Kokler Bote, Schäßburger Zeitung*, numerele 2256, 2257, 2296, 2302, 2304, 2319, 2325, 2348, 2353, 2369, 2376, 2398, 2414, 2425, 2464, 2484, 2504, 2532, 2570, 2576, 2586, 2606, 2609, 2728, 2841, din anii 1922-1935.
4. Manuilă, Sabin, *Recensământul general al populației României din 1930*, Vol. VI, Editura Institutului Central de Statistică, București, 1938.
5. Medrea, Ioan, *Sighișoara*, în Anuarul Liceului „Principele Nicolae” din Sighișoara pe anul școlar 1926/1927, publicat de Horia Teculescu, Sighișoara, 1927.
6. *Monografia Județului Târnava Mare*, Editura Miron Neagu Sighișoara, 1943.
7. Rotariu, Traian și colectivul, *Recensământul din 1930. Transilvania*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2011.
8. Idem, *Recensământul din 1941. Transilvania*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002.
9. Nistor, Cristescu, *Muncă românească. Activitatea consiliului comunal a Primăriei Sighișoara (1934-1937)*, Tipografia Markus, Sighișoara, 1937.
10. Serviciul Județean Mureș al Arhivelor Naționale, Fond Prefectura Județului Târnava Mare, dosar 142/1934.
11. Idem, dosar 137/1930.
12. Idem, dosar 141/1933.
13. *Straja Târnavelor*, numerele 1, 7, 12, 28, 35, 40, 48, 54, 69, 73, 77, 78, 81, 83 și 89 din anii 1930-1933.
14. *Viitorul Târnavelor*, numerele 1, 4 și 14, din anul 1927.

LATIN AMERICA IN THE 20TH CENTURY. THE HISTORICAL, SOCIAL AND CULTURAL CONTEXT

Sorina-Crina Ghiță

PhD Student, „Alexandru Ioan Cuza” University of Iași

Abstract. When we refer to Latin America as a set of historical events or social and cultural features, it could be considered today that it is, in fact, a territory where one or several nations were born. Regarding the nations of this universe, we should not forget that it is a totally different world from the one represented by Europe and, therefore, we are also talking about literary movements that are very different from those that marked the Old Continent. What we are trying to underline here is a possible explanation for those who “wonder if Latin America is a myth or a reality. Are global analyzes and statements valid, referring to a region where diversities and contrasts abound? The expression Latin America encompasses a highly complex reality, where varieties and similarities occur almost equally” (Tünnermann Bernheim, Carlos, « América Latina: identidad y diversidad cultural. El aporte de las universidades al proceso integracionista», Polis, 2007, <http://journals.openedition.org/polis/4122-t.n.>).

Keywords: nation, history, Latin America, literary movements.

El concepto de “nación” apareció por primera vez en el continente europeo, durante la Edad Media, pero, al principio no suponía implicaciones o connotaciones políticas, sino que se trataba sobre el origen de un pueblo u otro¹. Hasta nuestros días, este término, junto con el concepto al que desarrolla, se refiere a muchísimo más aspectos, representa algo mucho más extenso. Parece que, más tarde, en Europa aparece otra idea, la de “soberanía nacional”², en el contexto de la Revolución Francesa. Fue la idea con la que el pueblo francés se había impuesto frente a los actos autoritarios ejercitados por aquellos que los dirigían, es decir, los reyes.

Por un lado, cuando nos referimos al continente latinoamericano, hablamos sobre un mundo cuyo rasgo realista se podría referir a una cierta influencia totalitaria (se trata de países cuyo destino se decidió de esta manera, tomando un camino dirigido bajo los regímenes de este tipo y, por lo tanto, vamos a tomar como ejemplo elocuente, la historia reciente del estado de Chile). Además, deberíamos mencionar, en cuanto a la percepción del continente latinoamericano, que es visto como un conjunto de creencias, de mentalidades, de influencias y de un cierto imaginario colectivo-los elementos en discusión forman parte de la identidad de los pueblos de este territorio.

Por otra parte, en relación con el deseo de protestar y de pedir los derechos, si pensamos en los dos personajes centrales de la obra maestra de Isabel Allende, *La casa de los espíritus*³, por ejemplo, mencionamos a la protagonista, Clara, por ejemplo, la futura esposa del autoritario Esteban Trueba. El hecho de callarse, de repente, durante un buen periodo, sin hablar ni una sola palabra, podría ser una prueba de rebeldía, una manera suya de rebelarse contra su familia, contra la manera de actuar de los miembros de esa familia.

¹ Cf. Carlos Tünnermann Bernheim, «América Latina: identidad y diversidad cultural. El aporte de las universidades al proceso integracionista», *Polis*, 2007, s.p., <http://journals.openedition.org/polis/4122>, consultado el 7 de abril 2023.

² *Idem.*

³ *La casa de los espíritus*, Editorial Sudamericana, Buenos Aires, 1982.

En cuanto al contexto propiamente dicho, es importante hacer precisiones sobre los aspectos más relevantes que tuvieron lugar en el estado de Chile, durante el siglo pasado, teniendo en cuenta que el florecimiento de la novela de Allende se produce entonces. Deberíamos, antes de todo, hacer algunas referencias en cuanto a la primera mitad del siglo XX, porque la acción destacada en el texto de la escritora latinoamericana se desarrolla en Chile, en las primeras décadas de la centuria anterior. Si pensamos, por ejemplo, en la autora que nació en Perú, pero que es originaria de Chile y a toda su historia que podría muy bien ser digna de una novela, son imprescindibles las menciones en cuanto a este aspecto, sobre todo refiriéndonos a su forma de mostrar una actitud militante, relacionada con los derechos de las mujeres. Esto representa algo que ella misma ha vivido y que luego se ha transpuesto, por un lado, en su ejemplar obra.

Cuando decimos que la autoridad patriarcal que va, a veces, en el detrimento del derecho y de la libertad de la mujer (según lo argumenta Isabel Allende en su libro más conocido, a través de algunas antítesis en cuanto a los personajes), también constituye un contexto bajo el cual la autora vivió, debemos mencionar la gran influencia de este aspecto, influencia que se reflejó en la vida de Allende y en su concepción sobre la manera de vivir de una mujer. La escritora misma afirma que *the daughters of certain emancipated or intellectual families went to the university, but that was not true for me... It was expected that my brothers would be professional men-if possible, doctors or engineers... but I was to settle for a largely decorative job until motherhood occupied me completely...*⁴.

El feminismo, que es, de hecho, un tema que, como nos pudimos dar cuenta hasta ahora, ha influido muchísimo la vida y la obra de la autora, ha representado un factor que también ha cambiado la sociedad chilena, a partir de las primeras décadas del siglo XX. Allende no conocía, de manera “oficial”, lo que significaba el término feminismo, hasta después de la segunda parte de la centuria pasada, pero desde muy joven se dio cuenta de que el mundo estaba dividido en dos grandes “partes”: la de los hombres y la de las mujeres. Ella habla abiertamente sobre el hecho de que, cuando iba a graduarse, no tenía ninguna expectativa en cuanto a la idea de atender la universidad. Aun así, lo que intriga es que, según las afirmaciones de Isabel Allende, ni siquiera su familia esperaba de ella que continué su educación. Sin embargo, ya era un hecho que sus hermanos iban a frecuentar las instituciones de enseñanza superior. Más tarde, la escritora chilena, ya convertida en una feminista practicante, pudo mirar atrás y entender la situación de su juventud, para aprender todavía más en sus años de madurez, para respetar y luchar por los derechos de las mujeres y seguir siendo también una fiel representante de estas libertades.

No solamente las concepciones de los parientes de la autora fueron lo que la influyeron en sus convicciones relacionadas con el feminismo, sino que también su experiencia desde cuando trabajaba como secretaria para una agencia forestal de Argentina. Para llevar una vida mejor, ella se contrató como traductora. A la hora de intentar traducir novelas en las cuales la escritora identificó solamente personajes femeninos jóvenes e inocentes que encontraban hombres solos, decepcionados pero poderosos, ella quiso traducirlas de manera diferente, permitiendo que los personajes femeninos de aquellos textos, aparecieran como más fuertes y con más poder de decisión. Después de este intento, siendo muy determinada por el deseo de emancipación, Allende fue despedida.

Decíamos que, en Chile tuvieron lugar bastantes movimientos relacionados con el feminismo y es importante mencionar estos aspectos, porque resultan ser estrechamente en

⁴ Isabel Allende, *My Invented Country, A Memoir*, traducido por Margaret Sayers Peden, New York, Harper Perennial, 2004, p. 122. (*Las hijas de ciertas familias emancipadas o intelectuales han frecuentado la universidad, pero eso no representaba la verdad para mí... Se sobreentendía que mis hermanos iban a ser hombres de carrera-si fuera posible, médicos o ingenieros... pero yo tenía que conformarme con un mayor trabajo decorativo, hasta que el oficio de la maternidad iba a ocupar todo mi tiempo... -ntra. trad.*).

contacto con el contexto histórico, social y cultural propiamente dicho. Tal vez, una de las figuras las más importantes de este ámbito está representada por Belén Sárraga, que fue una española y feminista famosa. Ella efectuó una visita en Chile, durante el año 1913, poco después de los crímenes que tuvieron lugar en el edificio de la Escuela de Santa María (Iquique), *en donde además de trabajadores, murieron muchos niños y mujeres. Su llegada revolucionó a las mujeres [...] que escucharon sus charlas sobre ser libre pensadoras y no asumir como propio el catolicismo y conservadurismo de la época. Sárraga motivó la creación de los primeros centros feministas en nuestro país*⁵.

En la historia de Chile y sobre todo cuando hacemos referencias al contexto cultural y social del mismo periodo en el que Allende vivió sus años de juventud, pero también al periodo durante el cual la autora ubica la acción de su novela *La casa de los espíritus*, el movimiento feminista no se quedó allí, en el momento Sárraga, sino que además, más adelante en el siglo XX, la persona jurídica llamada Elena Caffarena luchó por los derechos de las mujeres y por su posición social. Ella desempeñó un papel muy importante, desde su postura de abogada, hasta consiguió el derecho al voto (para las elecciones presidenciales y parlamentarias), cuando redactó la ley que fue promulgada en el año 1949, por el presidente de entonces Gabriel González Videla. Aun durante la terrible dictadura de Augusto Pinochet Ugarte (1974-1990), el feminismo continuó apoderarse, a pesar de las violaciones flagrantes de los derechos humanos que fueron, lamentablemente, parte de la vida diaria de esa época. Eso representó, por un lado, también el mérito de Caffarena, que siguió luchando no solamente por sus ideales, sino que además para otros millones de mujeres de Chile.

En su obra, Isabel Allende desarrolla visiblemente la historia de varios personajes que transmiten la visión feminista de la escritora chilena, entre los cuales podríamos recordar a Nivea. Ella está descrita como una de las primeras feministas de su país y que pertenece también al movimiento de las sufragistas, grupo que pedía el derecho de votar, para las mujeres. En Chile, este derecho se aprobó por primera vez en el año 1934, pero solamente para las elecciones municipales⁶. Por otro lado, es imprescindible mencionar el modo según el cual la autora fue influida por los difíciles años que formaron parte de la historia de Chile, durante el siglo pasado. En sus confesiones, Allende menciona lo duro que fue para ella soportar el período de dictadura, sobre todo bajo el régimen de Augusto Pinochet. En su lucha implacable por los derechos de las mujeres, le fue muy difícil seguir con su propósito, sobre todo porque, durante esa época austera, *in the eyes of the military, feminism was as subversive as Marxism*⁷. Dos miembros de su familia se fueron para Venezuela (en aquel entonces, un país democrático y bastante próspero), huyendo de ese régimen. Esto determinó también a la autora a alejarse del país- *I left because I could no longer stand the fear. I felt a visceral terror in Chile. It is difficult to talk about that. It is difficult to understand fear when you have not lived it. It is something that transforms us, that takes over completely*⁸.

En cuanto a otros asuntos igual de importantes y relevantes que caracterizan la época pasada del país de Chile, deberíamos hacer unas referencias en cuanto a los grandes problemas que enfrentaba el estado chileno. Se trata, por una parte, de problemas sociales sin una solución prevista y, según algunos historiadores, el sistema sobre el cual se asentaba el parlamento no era uno bastante sólido, bastante hábil como para vencer la pobreza que se

⁵ Vasti Abarca, «Feminismo en Chile: Una lucha centenaria y vigente en la voz de sus protagonistas», El Ciudadano, s.p., <http://www.humanas.cl/?p=16196>, consultado el 27 de abril 2023.

⁶ Cf. <http://www.memoriachilena.gob.cl/602/w3-article-93508.html>, consultado el 28 de abril 2023.

⁷ Tim McNeese, *The Great Hispanic Heritage: Isabel Allende*, «Exile and Redemption», New York, Chelsea House, 2006, p. 67 (“en los ojos de los militares, el feminismo era tan subversivo como el Marxismo”-ntra. trad.).

⁸ Linda Gould Levine, *Isabel Allende*, New York, Twayne Publishers, 2002, p. 8 (*Me fui porque ya no podía soportar el miedo. Sentí un terror visceral en Chile. No es fácil hablar sobre eso. Es difícil entender el miedo cuando no lo has vivido. Es algo que nos transforma, que nos acapara de manera definitiva*-ntra. trad.).

encontraba en los principales sectores de la población, incluyendo aquí el asunto de las enfermedades, por ejemplo.

Tanto la acción de la novela, como también los personajes que la desarrollan podrían representar, tal vez, el “espejo” de la sociedad chilena (un país cuyo destino termina por parecerse al sino de otros estados que conforman América Latina en su diversidad sin igual), junto con sus mentalidades, con sus temores, con sus ventajas y desventajas.

BIBLIOGRAPHY

1. Abarca, Vasti, «Feminismo en Chile: Una lucha centenaria y vigente en la voz de sus protagonistas», El Ciudadano, s.p., <http://www.humanas.cl/?p=16196>.
2. Allende, Isabel, *La casa de los espíritus*, Editorial Sudamericana, Buenos Aires, 1982.
3. Allende, Isabel, *My Invented Country, A Memoir*, Harper Perennial, New York, 2004.
4. Gould Levine, Linda, *Isabel Allende*, Twayne Publishers, New York, 2002.
5. McNeese, Tim, *The Great Hispanic Heritage: Isabel Allende*, Chelsea House, New York, 2006.
6. Tünnermann Bernheim, Carlos, «América Latina: identidad y diversidad cultural. El aporte de las universidades al proceso integracionista», Polis, 2007, s.p., <http://journals.openedition.org/polis/4122>.
7. Zanatta, Loris, *Historia de America Latina. De la colonia al siglo XXI* (trad. Alfredo Griego y Bavio, Guillermo David), Siglo Veintiuno Editores, Buenos Aires, 2012.

Sitografía

1. <http://www.memoriachilena.gob.cl/602/w3-article-93508.html>

THE EMIGRATION OF ROMANIAN GRADUATES FOR STUDIES IN DIFFERENT HISTORICAL PERIODS (FROM THE PERIOD OF THE PHANARIOT REIGNS TO THE FIRST WORLD WAR, 18TH-19TH CENTURY)

Antonio Sasu

PhD Student, University of Bucharest

Abstract. The migratory movement of graduates in Romania from a historical point of view did not appear ex nihilo, but appeared as a result of a need for spiritual, psychological, social or material development. The intellectuals of the time were leaving because in their country, forms of higher education (Law of Instruction) were created relatively late both in Bucharest and in Iași.

Everyone left according to their personal development needs. The conditions for obtaining a scholarship were relatively difficult, as were the conditions for admission. Those who went to study at that time, went as a result of acquiring not only a specialization, but as a desire to change the political, social and economic paradigm. Some left as a result of acquiring only a university degree, which gave them social status (it was very important at that time). The motivations varied from student to student.

They were leaving to see things differently. The universities of that time (Iași and Bucharest), according to the historians of the time, had nationalist principles and did not form at all levels of European development of the time, as Paris or Berlin did.

The cultural valences were different, some went to study to meet the scholars of the time or just to know a different kind of life, leading a salonard type of life; or seeking ideologies of liberal political thought or seeking a religious "peace" (see later religious persecutions -1923-1989).

Some were leaving not only for university studies, but also for high school studies. It is known that Alexandru Ioan Cuza had the intention of opening a Romanian college in Paris, this project taking shape only in the interwar period.

They returned relatively early, it was a condition of the government of that period; stipends (scholarships) were granted for studies with the following condition: they return to the country to continue their teaching or professional activity.

Keywords: migration, graduates, Romania, different historical periods, average age of migration

Introducere

Emigrația tinerilor absolvenți în Țara Românească în timpul sec al XVIII-lea, s-a desfășurat sub domnia regimului fanariot. Nu a fost o inițiativă întreprinsă de regimul fanariot, ci o dorință a unor intelectuali care studiaseră în Țara Românească și mai apoi în Paris, Viena sau Berlin. Emigrarea pentru studii nu era un obicei ancestral sau alogen, ci era la modă în secolul luminilor (sec XVIII).

Tocmai această emigrare pentru studii le schimbă mentalitatea absolvenților, iar aceștia aduc cu ei o profundă experiență didactică, materială și spirituală. Majoritatea absolvenților mergeau la studii în capitalele sub care Țara Românească era suzerană. Modelul de emigrație era unul strict pentru studii și aprofundarea acestora; absolvenții urmăreau dezvoltarea abilităților cognitive și căpătarea unei bune practici metodice și didactice în cele ce învățau; la revenirea în țară puteau ocupa locuri importante în administrația locală sau centrală.

Unirea Principatelor Române (24 ianuarie 1859) și Instaurarea Regalității (10 mai 1866), aduce deschiderea spre studiul peste granițe (Domnitorul Alexandru Ioan Cuza, dorea

înființarea unei școli la Paris) ; unii intelectuali erau trimiși cu stipendii la studii-aceia care aveau rezultate deosebite . În acea perioadă, în casele intelectualilor, se învăța limba franceză și alte limbi pentru a le permite admiterea în domeniul dorit, condiția lingvistică fiind o condiție eliminativă.

Sec XX aduce cu sine, un alt model de migrație :a- migrația pentru diplomă- școlile franceze au creat un certificat de studii franceze și diploma de studii universitare, care reprezenta o diplomă de licență situată între certificatul de studii franceze și doctoratul universitar ; b-migrația femeilor din cauza factorului discriminator.

În toate cele 3 (trei) secole se vor înregistra diferențe de vârstă și diferențe între perioadele petrecute.

Metodologie

Pentru perioada secolelor (XVII-XIX), respectiv perioada cuprinsă între anii 1791-1914, au fost studiate biografiile marilor intelectuali emigranți din acea perioadă, a fost stabilită data plecării din țară, data revenirii iar diferența dintre cele două a însumat perioada petrecută la studii în străinătate. Pentru această perioadă nu există date concrete despre numărul de emigranți. Pentru a calcula vârsta medie, au fost însumate vârstele intelectualilor și s-a împărțit la numărul de intelectuali, la fel și în cazul perioadei petrecute în străinătate.

Formula folosită a fost următoarea : $\sum (x+0,5)*P_x/\sum P_x$, unde : \sum -vârsta medie, x =vârsta în ani împliniți, P_x =populația în vârstă de x ani în anul de referință, $0,5$ =constantă¹.

Au fost întocmite grafice statistice cu ajutorul Microsoft Office (Microsoft Excell) și interpretări ale acestor date.

Rezultate

La sfârșitul secolului XVIII, numit și secolul” luminilor”, în Transilvania de astăzi, pornește o mișcare de independență politică națională care se ramifica în patru direcții : în plan confesional, în plan politic, în plan social și în plan cultural. În anul 1791, pornește ideea de unificare a românilor transilvăneni cu Biserica de Apus (Biserica Romei), pentru a câștiga bunăstarea promisă. Ideea este formulată este episcopul greco-catolic Inocențiu Micu-Klein. Acesta elaborează o serie de petiții cu numele de” *Supplex Libellus Valachorum*”.

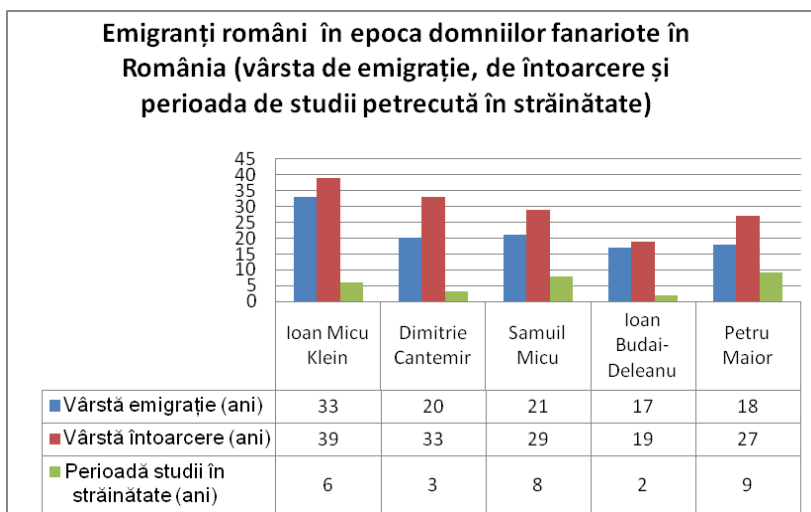
Acest punct de plecare (1791) și lupta de independență politică națională a fost inițiată de acest român transilvănean, care a fost un absolvent român, mai întâi a colegiului iezuit din Cluj, apoi a Facultății de Filosofie din cadrul Colegiului Academic din Cluj (1722-1725) iar mai apoi emigrează (la 33 de ani) și studiază teologia la Academia din Trnava (Slovacia actuală). În anul 1728 este numit episcop greco-catolic, el făcând parte și din dietă vremii. Acest intelectual român a emigrat pentru a studia și a fost pus într-o funcție publică (episcop greco-catolic) în timpul domniilor fanariote de către Împăratul Austriac Carol al VI-lea.

Această petiție” *Supplex Libellus Valachorum*”, nu a avut succes, dar a fost punctul de plecare pentru dezvoltarea României actuale așa cum o cunoaștem astăzi.

În lupta de emancipare națională, au contribuit alți intelectuali români (emigranți pentru studii), tot în secolul luminilor. Prezint ca exemple din acea perioadă (absolvenți români emigranți): înaltul savant, Dimitrie Cantemir. Acest savant, printre altele și geograf, cunoștea 14 limbi și își continuă studiile la Academia Grecească a Patriarhiei din Constantinopol, ajungând domnitor al Moldovei în anul 1710. Acesta luptă pentru identitate națională și dezvoltarea științei în timpul domniilor fanariote; din școlile Blajului” adevărat izvor de teologi (oameni ai Bisericii) și savanți”², Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior și Ioan Budai-Deleanu, toți aceștia plecau cu stipendii (burse) la școlile Romei sau Vienei.

¹ Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova (BNS), p.6

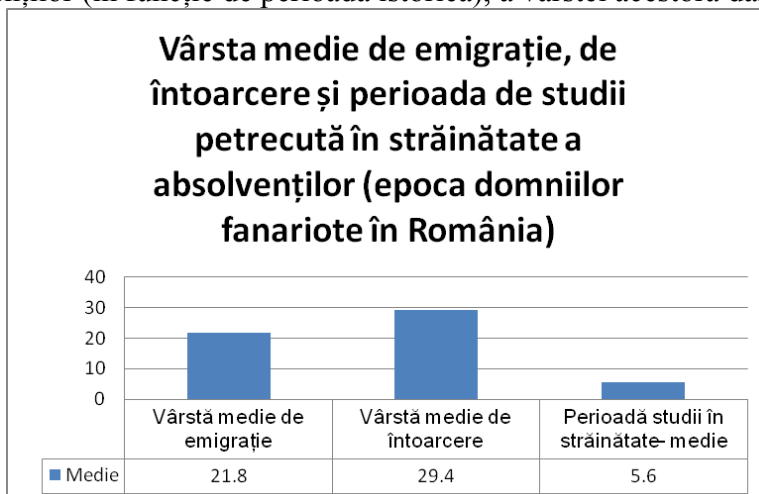
² Acad.Ioan- Aurel Pop”Istoria ilustrată a românilor pentru tineri”, editura Litera, 2018, p.141

Grafic nr.1- Emigranți români în epoca domniilor fanariote în România (vârsta de emigrație, de întoarcere și perioada de studii petrecută în străinătate)

Sursa : Date prelucrate din biografiile absolvenților

După cum se poate observa în graficul de mai sus și din graficul nr.2, vârsta medie de plecare a absolvenților din perioada domniilor fanariote (sec XVIII), era de 21.8 ani, iar vârsta de întoarcere era de 29,4 ani, practic petreceau în medie 5 ani și 6 luni la studii în străinătate. Principala destinație era Viena și Roma, alături de Poartă, deoarece România de atunci era tributară acestor imperii. Mai târziu se va observa o schimbare a direcției de emigrație a absolvenților (în funcție de perioada istorică), a vârstei acestora dar și a vârstei de întoarcere.

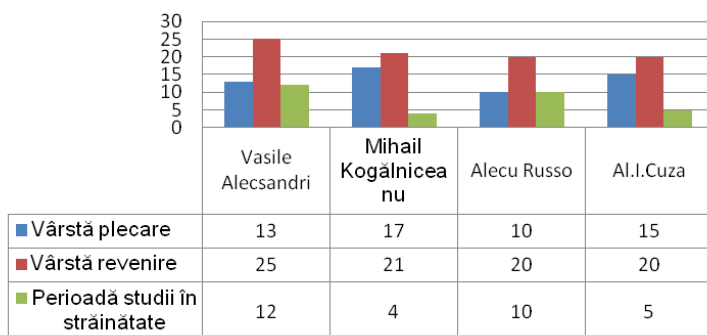

Graficul nr.2- Vârsta medie de emigrație, de întoarcere și perioada de studii petrecută în străinătate a absolvenților (epoca domniilor fanariote în România)

Sursa : Date prelucrate

În perioada secolului al XIX-lea, în România, asistăm la următoarele evenimente istorice : Revoluția de la 1848, Unirea Moldovei cu Țara Românească (24 ianuarie 1859) și Războiul de Independență (1877-1878). În aceste perioade, au existat intelectuali români (absolvenți) care au emigrat pentru studii în afara granițelor. În ceea ce privește primul eveniment, Revoluția de la 1848, s-au constatat următoarele date (după studierea biografiilor marilor intelectuali ai vremii)-vezi grafic nr.3 și grafic nr.4 : vârsta medie de emigrație a intelectualilor la studii în străinătate din zona Moldovei era de 13,75 ani iar în zona Țării Românești de 29,2 ani. Plecau la studii mult mai târziu și stăteau în medie cu 5 ani mai mult acolo.

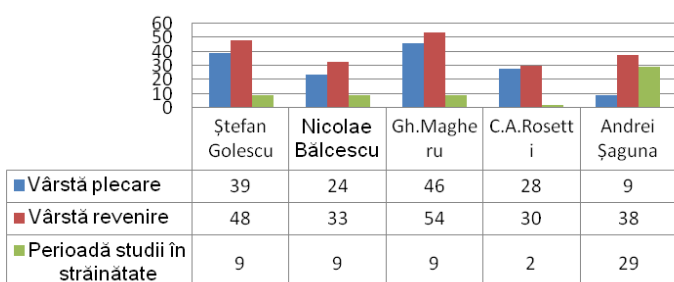
Emigranți români în timpul Revoluției de la 1848 (intelectuali din Moldova)

Graficul nr.3- Emigranți români în timpul Revoluției de la 1848 (intelectuali din Moldova)

Sursa : Date prelucrate din biografiile absolvenților

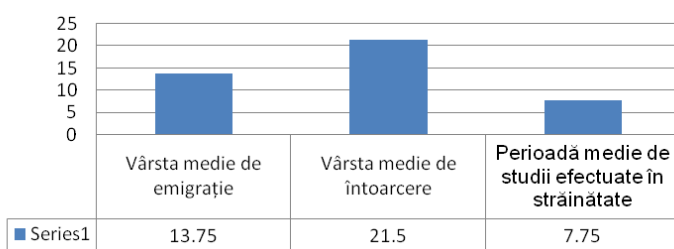
Emigranți români în timpul Revoluției de la 1848 (intelectuali din Țara Românească)

Graficul nr.4- Emigranți români în timpul Revoluției de la 1848 (intelectuali din Țara Românească)

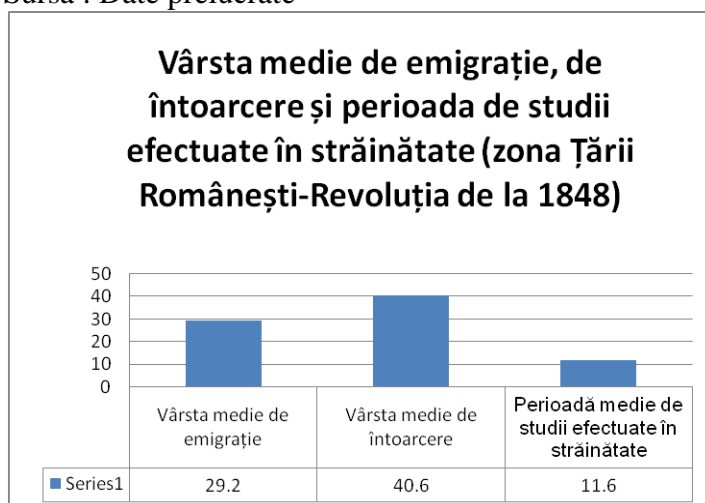
Sursa : Date prelucrate din biografiile absolvenților

Vârsta medie de emigrație, de întoarcere și perioada de studii efectuate în străinătate (zona Moldovei-Revoluția de la 1848)

Graficul nr.5- Vârsta medie de emigrație, de întoarcere și perioada de studii efectuate în străinătate (zona Moldovei-Revoluția de la 1848)

Sursa : Date prelucrate

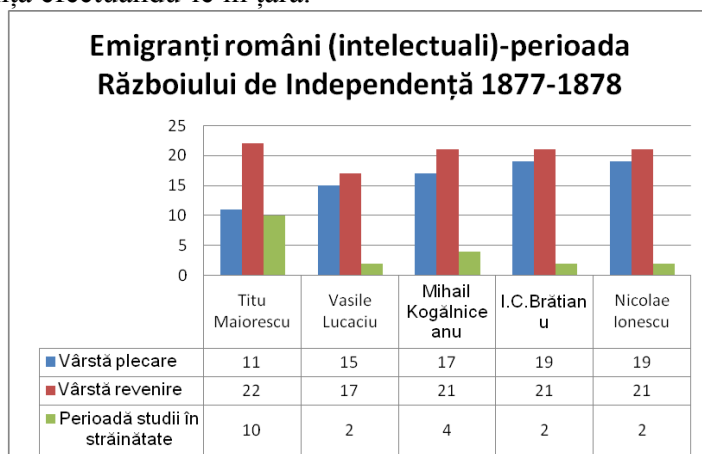

Graficul nr.6- Vârsta medie de emigrație, de întoarcere și perioada de studii efectuate în străinătate (zona Țării Românești-Revoluția de la 1848)

Sursa : Date prelucrate

Acești intelectuali ai vremii plecau deoarece în țara lor, s-au creat relativ târziu forme de studiu superioare (Legea Instrucțiunii³) atât la București cât și la Iași. De fapt, intelectualii de la 1848, ceruseră înființarea unei Universități. Iată a dovadă a faptului că, dezvoltarea națională a fost făcută prin tineri studioși, intelectuali care și-au dorit cunoaștere și au militat pentru ea, prin studii, publicații, memorii, unii chiar sacrificându-și propriile vieți pentru acest scop.

Perioada secolului XIX a constituit una cu multe schimbări nu doar la nivel politic intern (România devine Regat-14 martie 1881) și extern (, lingvistic (limba română devine limbă de predare în școli-1851), dar și educațional. Se schimbau ministrii (3 ministrii într-o perioadă de 15 ani), la fel și legile care stăteau la baza educației. Și în acea perioadă, migranții tineri plecau pentru o perioadă de 4 ani (în medie), o medie relativ scăzută față de cea de dinainte a înființării Universităților din București și Iași. Majoritatea plecau doar pentru a-și desăvârși cariera academică (își doreau să își facă doctoratul în Franța sau Germania), studiile de licență efectuându-le în țară.

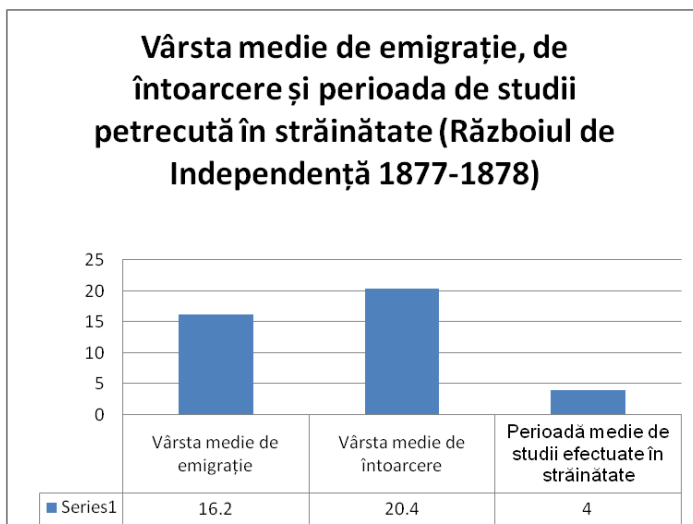

Graficul nr.7- Emigranți români (intelectuali)-perioada Războiului de Independență 1877-1878

Sursa : Date prelucrate din biografiile absolvenților

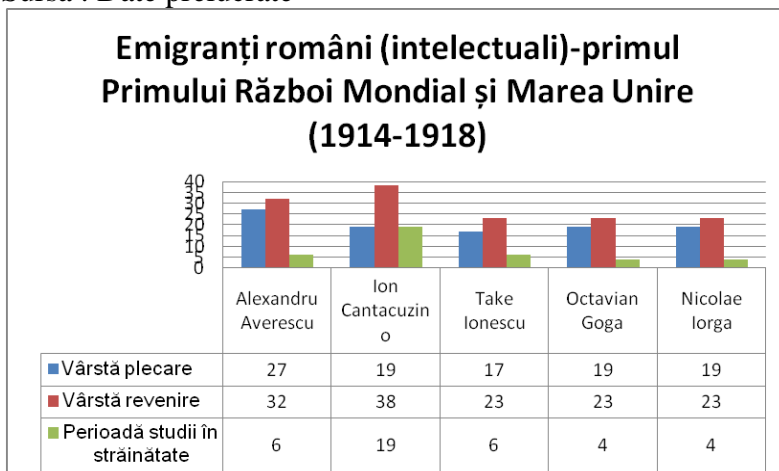
³ Monitorul Oficial, nr 272 din 5 decembrie 1864

Majoritatea dintre cei amintiți în graficul de mai sus, au fost oameni de stat (prim-miniștri, miniștri de externe, membrii în Parlament, etc). Aceștia plecau pentru a vedea lucrurile și altfel. Universitățile de atunci (Iași și București), în conformitate cu istoricii vremii⁴, aveau principii naționaliste și nu formau pe toate nivelurile de dezvoltate europeană a vremii, așa cum o făcea Parisul sau Berlinul.

Graficul nr.8- Vârsta medie de emigrație, de întoarcere și perioada de studii petrecută în străinătate (Războiul de Independență 1877-1878)

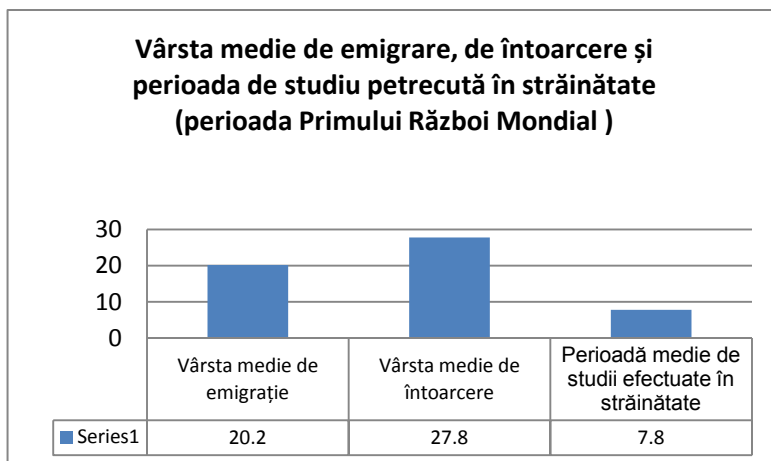
Sursa : Date prelucrate

Graficul nr.9- Emigranți români (intelectuali)-primul Primului Război Mondial și Marea Unire (1914-1918)

Sursa : Date prelucrate din biografiile absolvenților

⁴ Gabriel Bădărău, *Academia Mihăileană (1835-1848). Menirea patriotică a unei instituții de învățământ, Iași, Edit Junimea, 1987.*

Graficul nr.10- Vârsta medie de emigrare, de întoarcere și perioada de studiu petrecută în străinătate (perioada Primului Război Mondial și a Marii Uniri)

Sursa : Date prelucrate

Iată că această perioadă aduce cu sine modificări în ce privește plecarea absolvenților.

Majoritatea emigrează spre Paris și stau acolo în medie 7,8 ani. Se întorc relativ la o vârstă care le permite accesarea la funcții publice importante. În aproximativ 68 de ani, perioada petrecută la studii crește cu 3,8 ani în medie pentru absolventul emigrant român din primele două decenii ale secolului al XX-lea.

BIBLIOGRAPHY

1. Acad.Ioan- Aurel Pop”Istoria ilustrată a românilor pentru tineri”, editura Litera, 2018, p.141
2. Bianca Mitrică, NicoletaDamian, Ines Grigorescu, IrenaMocanu, Monica Dumitrașcu, Mihaela Persu,” Out-migration and social and technological marginalization în Romania. Regional disparities” *Technological Forecasting and Social Change Volume 175, February 2022, 121370.*
3. Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova (BNS), p.6
4. CAMELIA BECIU, MIRELA LAZĂR, „Revista română de sociologie”, serie nouă, anul XXV, nr. 3–4, p. 233–254, București, 2014
5. Dr. Paul Ștefănescu, *BRAIN-DRAIN exodul creierelor, București, Ed. Politică, 24.*
6. Dr. Paul Ștefănescu, *BRAIN-DRAIN exodul creierelor, București, Ed. Politică, 19*
7. Gabriel Bădărău, *Academia Mihăileană (1835-1848). Menirea patriotică a unei instituții de învățământ, Iași, Edit Junimea, 1987.*
8. Ianoș I. - Coordonator (2010), *Insertia teritorială a universităților din România, Cercleux Andreea-Loreta – co-autor 1.2, 1.3, 5.1, 5.2, 7.3, 8.3, Editura Universitară, București, 342 p., ISBN 978-973-749-973-8*
9. Ianoș I. - Coordonator (2014), *Reforma curriculară și piața forței de muncă pentru domeniul Geografie, Cercleux Andreea-Loreta – co-autor capitolele I, VI și IX, Editura Universitară, București, pp. 8-17, 118-132, 148-153, ISBN 978-606-28-0149-6*
10. *Monitorul Oficial, nr 272 din 5 decembrie 1864*
11. *Publicația History of Universities, editată de Oxford University Press.¹” Renseignments sur l’exode de personnel qualifié et spécialisée”, New York, UNITAR, 7,11, 1967, P.65.*

12. Slobodan Djajic, *Migrants in a guest-worker system : A utility maximizing approach* in *Journal of Development Economics* Volume 31, Issue 2, October 1989, Pages 327-339
13. Stevan Djedjic” *Migration of Scientist : A Worldwide Phenomenon and Problem*”, in *Nature*, 201, 7 marş, 1964, p.965.
14. Walter Adams” *The Brain-Drain*”, New York, Ed. McMillan Company, 1968, p.3.

I.A.R. - 823 AIRCRAFT

Adrian Corneliu Ghiță
PhD Student, „Valahia” University of Târgoviște

Abstract: The I.A.R.-823 airplane was a didactic and training airplane projected by engineer Radu Manicatide during the 70s. The prototype was built in the autumn of 1971 in Brașov and performed the first flight on the 10th of June 1973, and the second prototype was sent a year later in Great Britain, at Farnborough. Until the year of 1983, when its production was stopped, only 78 copies were built, of which 12 were sent in 1981 in Angola, in the "Sirius" operation, through which Romania laid the foundation of the National School of Military Aviation. I.A.R.-823 entered the portfolio of the Romanian military aviation beginning with the year of 1978 and constituted the basis of preparation of military pilots. This is a monoplane, actually being a training airplane, in which the piloting posts are laid jointly, the instructor and the trainee sitting next to each other. Behind them one can organise another three seats, but a special space can be left for a stretcher and a paramedic, or for a loading of 500 kilograms. The main user of the apparatus was the Ministry of Defence, I.A.R.-823 being the vertebral spine of the military school of aviation. It was also used by the Romanian and Hungarian Aeroclub and by the army flight school in Angola. Currently, Romania has 10 registered airplanes, all out of service, 6 of them being sold to private proprietaries in the USA, this country registering 35 vessels, under private property, their majority being a part of the Romanian Airline Forces stock.

Keywords: aeronautics, airplane, I.C.A. Brașov, monoplane, I.A.R.

1. Tehnologia de fabricație și drumul critic. Caracteristici și performanțe

I.A.R.-823 este un avion monoplan, cu aripă jos, dotat cu un motor Lycoming IO-540-G1D5, cu patru locuri și cu tren de aterizare cu roată de bot, construit în 1971, dar cu primul zbor în 1973. Proiectul îi aparține inginerului Radu Manicatide, iar construcția avionului s-a realizat la I.C.A. Brașov. „Avionul a fost gândit de un specialist care lucrase la I.A.R. Brașov, Radu Manicatide, dar care în perioada respectivă lucra la Institutul de Mecanica Fluidelor și Cercetări Aerospațiale din București.

S-a decis ca acest avion să fie construit la noi, la I.C.A, și pentru coordonarea acestui proiect, a fost trimis de la București inginerul Ion Georgescu, cel care mai târziu va ajunge Director General la noi la uzină. Era un foarte bun inginer aeronautic, și practic el va coordona acest proiect, ca și delegat al lui Manicatide” , își amintește inginerul Ioan Mihail Necula, fost șef producție la I.C.A Brașov¹.

Prin modificări de echipamente și amenajări, avionul I.A.R.-823 poate îndeplini misiuni multiple:

- în varianta patru locuri - aerotaxi și curier
- în varianta două locuri - avion de școală sau antrenament, cu factori de sarcină acrobatici. În această variantă, avionul este destinat școlilor de pilotaj, permițând formarea piloților începători, antrenamentul piloților formați sau instruirea la evoluții acrobatice elementare².

¹ Interviu cu ing. Ioan Mihail Necula, aflat în posesia autorului.

² Arhiva I.C.A. Brașov (numită în continuare A.I.C.A.B.), *Avion I.A.R.-823 - Program de fabricație 1976*, f. 1.

De asemenea, prin demontarea banchetei, a scaunului din dreapta și printr-o amenajare corespunzătoare a suprafeței rămăasă disponibilă (cca 2 mp), poate fi utilizat ca avion transport marfă. Avionul este dotat cu aparataj radio pentru orientare și legătura cu stațiile de pe sol. Cabina avionului prevăzută cu două scaune în față și o banchetă în spate este acoperită cu un capotaj spațios, cu geamuri care permit o bună vizibilitate în toate direcțiile. Accesul în cabină se face prin două uși mari rabatabile în sus, ale căror dimensiuni sunt de 1005x500 mm, așezate simetric față de axul avionului, cabina fiind prevăzută și cu un sistem de ventilație și încălzire. Aripa este de tip cocă de construcție metalică în întregime, iar aripioarele sunt de construcție metalică și împânzite. La rândul său, trenul de aterizare este escamotabil fiind compus din tren principal și roată de bord³.

Fabricația avionului I.A.R.-823 s-a făcut în baza unei tehnologii moderne care cuprindea procese tehnologice specifice industriei aeronautice, precum frezarea conturului tablelor subțiri în pachet, ambutisarea la presă cu covor de cauciuc, etanșarea rezervoarelor integrate din aripi, sau protecția anticorozivă asupra fețelor metalice⁴.

Procesul tehnologic a cuprins mai multe faze având următoarele cicluri estimative:

- fabricație piese simple și subansamble, în care erau prevăzute circa șapte săptămâni pentru fuzelaj, circa cinci săptămâni pentru aripă, circa patru săptămâni pentru ampenaj și circa trei săptămâni pentru capotaj.
- asamblări unde erau prevăzute circa trei săptămâni pentru fuzelaj, circa două săptămâni pentru fiecare aripă, ampenaje și capote și circa patru săptămâni pentru amenajări.
- montaj și probe unde figurau circa patru săptămâni pentru montaj general, circa o săptămână pentru probe pe pistă, circa două săptămâni pentru vopsire și circa o săptămână pentru recepție, reieșind astfel opt săptămâni sau două luni pentru totalitatea lucrărilor de montaj⁵.

Un termen cu care s-a operat în cadrul tehnologiei de fabricație a fost acela de „drum critic”, care reprezenta drumul cel mai lung fiind însă totodată și timpul cel mai scurt în care se putea realiza activitatea respectivă. Duratale activităților din drumul critic, influențează direct asupra duratei activității și reprezintă suma lor, acestea fiind pentru avionul I.A.R.-823 notificate cu:

A - piese simple și subansamble fuzelaj, reprezentând t1(timpul1) și fiind datat la șapte săptămâni;

E - asamblare fuzelaj, reprezentând t5 cu durata de trei săptămâni;

J - montaj general, notat cu t10 și care cuprindea patru săptămâni;

K - probe pistă, care reprezenta t11 și avea prevăzut o săptămână;

L - vopsire, reprezentând t12, cu două săptămâni;

M - recepție, notat t15, cu o săptămână.

Însumând aceste săptămâni rezultă un timp critic, notat Tcr, având prevăzut optsprezece săptămâni, deci ciclul teoretic minim pentru fabricația unui avion I.A.R.-823 a fost de circa cinci luni⁶.

Ca și forță de muncă pentru cele zece avioane I.A.R.-823 construite în 1976 au fost necesare următoarele efective:

- uzinaj 45.000 ore:2250 ore om/an = 20 muncitori
- montaj 20.000 ore:2250 ore om/an = 10 muncitori
- IRBAB 15.000 ore:2250 ore om/an = 7 muncitori

³ *Ibidem*, f. 2

⁴ Arhiva personală a lui Traian Dumbrăveanu, fost tehnician proiectant la I.C.A. Brașov.

⁵ A.I.C.A.B., *Manual de întreținere I.A.R.-823*, f. 3.

⁶ A.I.C.A.B., *Avion I.A.R.-823 - Program de fabricație 1976*, f. 5.

- mase plastice și vopsitorie 15.000 ore:2250 ore om/an = 7 muncitori
- tinichigerie 115.000 ore:2250 ore om/an = 54 muncitori

Rezultă un total de 98 de muncitori, care aveau nevoie de un spațiu total de 1080 mp, dintre care 240 mp în sectorul piese simple, 560 mp în sectorul asamblări și 480 mp în sectorul montaj⁷.

Ca și dimensiuni, I.A.R.-823 are o lungime totală de 8,31 metri, iar înălțimea avionului așezat pe roți este de 2,86 metri. Suprafața totală a aripii este de 15 mp, din care anvergura este de 10,03 metri. Garda la sol a elicei este de 0,21 metri, însă cu pneul dezumflat garda ajunge la 0,135 metri, iar cu pneu dezumflat și amortizor defect ea ajunge la 0,03 metri. Dimensiunile roților principale sunt 445x160 și, respectiv 452x165, în timp ce distanța dintre roțile principale ale trenului de aterizare este de 2,48 metri, iar presiunea în pneurile acestora este de 2,5 atmosfere⁸.

Greutatea avionului gol în varianta utilitar este de 920 de kg, ca și în varianta normal, în timp ce în varianta acrobatic este de 910 kg. Greutatea la decolare maximă în varianta utilitar este de 1380 kg, în varianta normal 1500 kg, iar în varianta acrobatic 1186 kg. Sarcina utilă în varianta acrobatic este de 276 kg, în varianta utilitar de 460 kg și în varianta normal de 580 kg⁹.

Luându-se ca standard un avion variantă utilitară cu greutatea de 1380 kg, viteza maxima la sol este de 305 km/h, viteza de croazieră este de 270 km/h la 3050 de metri și de 290 km/h la 1750 de metri, viteza maximă în picaj (limitată) este de 330 km/h, viteza limită de decolare, cu motorul în plin flaps 15 grade este de 105 km/h, viteza limită de aterizare cu motor redus flaps 45 grade este de 95 km/h, iar viteza ascensională la sol este de 7,0 m/s¹⁰.

Lungimea de rulare la decolare este de 230 de metri, pe când cea de aterizare este de 200 de metri. Avionul are prevăzută o autonomie de zbor de șase ore și o rază de acțiune de 1600 de km. Pe timp agitat cu rafale peste 10 m/s se va zbura cu maxim 150 km/h.

În ceea ce privește restricțiile de zbor, aterizarea se poate executa în bune condiții pentru fiecare variantă la greutatea maximă de 1380 kg pentru varianta utilitară, 1886 kg pentru varianta acrobatică și 1500 de kg pentru varianta normală. Este interzis să se decoleze iarna pe zăpadă mai mare de 10 cm, de asemenea nu se va decola sau ateriza cu vânt lateral mai mare de 8 m/s, iar viteza verticală de cădere nu trebuie să depășească 3,0 m/s¹¹.

2. Componentele principale

De o importanță deosebită în buna funcționare a avionului I.A.R.-823 sunt motorul, instalația de comandă a motorului, elicea, instalația de alimentare și combustibilul, instalația de ungere și uleiul, instalația de aprindere, sistemul de pornire, precum și cabina și amenajarea acesteia.

Motorul este de tip Lycoming IO-540-G1D5 cu un sistem de răcire cu aer, cu o cilindree de 8,35 l, 3+3 cilindri opuși, dispuși orizontal, cu o cursă a pistonului de 11,2 mm. Este așezat în fața panoului parafoc și este suspendat elastic prin intermediul suportului motor, având sensul de rotație în sensul acelor de ceas, privind din spate. Greutatea motorului cu echipament este de 204 kg, cu o înălțime de 497 mm, lățime de 870 mm și lungime de 1000 mm. La decolare, motorul dezvoltă la sol o putere de 290 CP, turația arborelui cotit fiind de 2575 de rotații/min, cu un consum orar de combustibil de 93 l/h și de ulei de 1,70 l/h., motorul având la omologare un mers garantat până la prima revizie între 1200 ore-1400 ore.

Elicea avionului este una metalică de tip Hartzell, cu pas variabil și viteză constantă tip HC-92WK-1D/W9350-46, de formă tractivă, cu un diametru de 2,235 m, o greutate de

⁷ *Ibidem.*

⁸ A.I.C.A.B., *Manual de întreținere I.A.R.-823*, f. 4.

⁹ *Ibidem*, f. 9.

¹⁰ *Ibidem.*

¹¹ *Ibidem*, f. 10.

31,7 kg, dezvoltând la decolare o turație de 2575 rotații/min, rotația fiind în sensul acelor de ceas privind din spate¹².

Benzina folosită este 100-130 C.O, tipul injectorului fiind Bendix R.S.A-10 E.D.I, iar pompa de benzină este de tipul A.N. Sursa de alimentare cu combustibil este formată din patru rezervoare integrate în bordul de atac al aripii, grupate două câte două în cele două aripi. Două rezervoare au câte 200 de l fiecare, în timp ce celelalte două au câte 80 de l, rezultând o capacitate totală de 360 l. Un rezervor de 100 de l și unul de 80 de l formează „grupul rezervoarelor stânga”, în timp ce celelalte două formează „grupul rezervoarelor dreapta”. Prin intermediul robinetului de benzină se poate acționa o alimentare simetrică din ambele grupuri sau alimentări asimetrice doar din unul din cele două grupuri. Filtrul de benzină 14330-2 și pompa de benzină Weldon, model L, continuă circuitul de alimentare al motorului, iar tensiunea de alimentare a pompei este de 24-28 V. Cantitatea minimă de benzină utilizabilă admisă la fiecare grup de rezervoare este de 15 l¹³.

În ceea ce privește instalația de ungere, ea este formată dintr-un rezervor de ulei aflat în carterul motorului și un radiator Harrison ce se montează la partea inferioară a motorului, în timp ce la intrarea în motor se află montat un termometru pentru măsurarea temperaturii uleiului. Indicațiile termometrului sunt transmise la aparatul indicator al termometrului aflat pe panoul de bord. Umplerea puțului de ulei din carter se face printr-un orificiu aflat în partea superioară a motorului¹⁴. Pompa de ulei este una cu pinioane, presiunea uleiului la pornire și încălzire fiind de 7,1 kgf/cm², fiind admise valori minime de 4,2, maxime de 6,3, iar la relanti de 1,8. Uleiul folosit este de tip SAE 50 pentru temperatura mediului ambiant peste 16 grade C, SAE 40 între -1 grad C și 32 grade C, SAE 30 între -18 Grade și 21 grade C și SAE 20 pentru temperatura mediului ambiant sub -12 grade C¹⁵.

Instalația de aprindere are în componență două magnetouri de tip Bendix S6LN-1209 și câte două bujii la fiecare cilindru de tipul AC-SR86 CHAMPION REM 38E, iar ordinea de aprindere a cilindrilor este 1.4.5.2.3.6. Sistemul de pornire este unul electric cu un starter tip PRESTALITE MHB 400 l¹⁶.

Ajungând la cabină și la amenajarea acesteia trebuie menționat că la construcția cabinei pilotului s-a avut în vedere realizarea maximului de siguranță și confort, iar spațiul creat trebuia să asigure o amenajare corespunzătoare misiunilor pentru care a fost proiectat. Ușa cabinei are un închizător cu cheie cu mâner exterior și interior. Cabina este bine etanșată dispunând de o instalație eficientă de ventilație și încălzire. Pe arcada parbrizului au fost montate două parasolare cu poziție reglabilă. Pereții laterali și spatele cabinei sunt placați cu panouri de tapițerie aplicate prin lipire, iar podeaua cabinei este acoperită cu cauciuc pe suport de lemn prins în prizoriere pe grinzile longitudinale ale podelei. Cabina poate fi amenajată în variantă taxi, în variantă școală-antrenament sau în varianta transport-marfă.

3. Abateri de la regulamentul F.A.R.-23 și corecturi după omologare

În Anexa I din Ghidul inspecțiilor I.A.R.-823 Ediția 1A, se specifică o listă a abaterilor de la regulamentul F.A.R.-23 pentru avionul I.A.R.-823. Astfel, în Capitolul A se specifică faptul că aparatul nu poate executa toată gama de acrobație, nefiind echipat cu un motor certificat pentru acrobații. Se mai specifică în Capitolul B că avertizorul de viteză limită nu funcționează în limitele impuse de regulament. La Capitolul D se arată că amplasarea comenzii voletului nu este conform F.A.R., forma butoanelor unora din comenzi nu respectă

¹² *Ibidem.*

¹³ *Ibidem*, f. 15.

¹⁴ A.I.C.A.B., *Manual de întreținere I.A.R.-823*, f. 12.

¹⁵ *Ibidem*, f. 13.

¹⁶ *Ibidem.*

indicațiile F.A.R., demonstrarea rezistenței la foc a materialelor nu a fost făcută iar aparatul nu este echipat cu dispozitive automate de stingere a incendiilor¹⁷.

Alte abateri semnalate în capitolele următoare erau: omiterea măsurării nivelului de vibrații la elice, vulnerabilitatea rezervoarelor din bordul de atac al aripii în caz de aterizare forțată, neexistența mijloacelor de prevenire a intrării aerului în circuitul de carburant, nu erau îndeplinite în totalitate cerințele privind răcirea uleiului, nu erau satisfăcute cerințele privind amplasarea comenzilor motorului, nu exista întrerupător general la instalația electrică, iar documentația nu prevede tehnici generale de control.

În urma analizei făcută de S.R.A. (Serviciu Registru Aerian) asupra memoriilor de calcul ale avionului I.A.R.-823, au ieșit în evidență o serie întreagă de observații referitoare la memorii, observații consemnate în rapoartele emise de C.AV.C-SRA-TAROM¹⁸.

Astfel, în lumina acestor observații s-au făcut următoarele corecturi pe capitole de memorii¹⁹:

- la aripa extremală s-a făcut calculul forțelor pe aripă pentru încărcare antisimetrică datorată bracajului de aripioară
- la planul central s-au făcut corecturi de formă tehnico - redacționată
- la ampenajul orizontal s-a efectuat calculul de rezistență cu o forță sporită pe ampenaj
- la ampenajul vertical s-a refăcut memoriul de calcul
- la comenzile de zbor s-au introdus modificări de calcul prin schimbarea modului de încărcare pentru unele organe de comenzi
- la suportul motor s-a refăcut memoriul de calcul
- la fuzelajul anterior s-a refăcut calculul în concordanță cu forțele noi ce apar pe suportul motor și ampenajul orizontal
- la fuzelajul posterior s-a refăcut calculul în concordanță cu forțele noi ce apar pe ampenajul orizontal.

În urma aplicării modificărilor reieșite din rapoartele sus menționate, memoriile de calcul au fost avizate favorabil de SRA cu scrisoarea 4897/09.04.1974.

Pentru avionul I.A.R.-823, sunt prevăzute lucrări care se execută în funcție de orele de zbor ale avionului²⁰. Astfel, după fiecare 25 +/- cinci ore de zbor sau 150 de aterizări se controlează avionul, motorul și echipamentul special conform instrucțiunilor pentru controlul după zbor. După control, se mai fac unele lucrări suplimentare la avion, la care printre altele se verifică toate articulațiile tijelor și ale pârgărilor de comandă, ungându-se cu unsoare toate articulațiile, rolele și rulmenții. La echipamentul electric se controlează starea siguranțelor fuzibile și se scoate acumulatorul pentru a se usca și se verifică. La echipamentul radio se controlează funcționarea aparatului radio în toate regimurile și pe toate gamele de frecvență, iar la aparatele de bord, se controlează fixarea aparatelor în inelele de fixare și pe tablourile de bord, se controlează cablurile de alimentare dacă sunt bine fixate în cuple și se curăță decantorii tuburilor PITOT.

După fiecare 50 +/- 5 ore de zbor sau 300 de aterizări se execută lucrările prevăzute de regulament, după fiecare 25 de ore de zbor și în plus se mai controlează elicea, motorul, toate comenzile de zbor prin demontarea podelelor și a tuturor capacelor în cazul celulei avionului. La echipamentul electric se controlează cupla acumulatorului și conductorii care merg la acumulator precum și funcționarea generatorului și a regulatorului de tensiune. La echipamentul radio se controlează sistemul de intercomunicație și transformatorul de

¹⁷ A.I.C.A.B., *Corecturi memorii de calcul F.A.R. 23 și 21 după omologare*, f. 12.

¹⁸ *Ibidem*, f. 14.

¹⁹ A.I.C.A.B., *Scrisoarea 4897/09.04.1974 emisă de C.AV.C. - TAROM*, dosar 19 A/02.

²⁰ A.I.C.A.B., *Avion I.A.R.-823 - Program de fabricație 1976*, f. 67-71.

adaptare, în timp ce la aparatele de bord se scoate axul flexibil al tahometrului după care se demontează și se spală cu petrol curat.

După fiecare 100 +/- 10 ore de zbor sau 600 de aterizări, se execută lucrările prevăzute de regulament după fiecare 50 de ore de zbor, efectuându-se în plus și alte lucrări la avion (celula), la motor, la echipamentul electric și la echipamentul radio. Astfel, la avion (celula) printre altele, se scot capacele și se controlează rezervoarele de benzină scoțându-se și benzile de carenaj care acoperă fantele, verificându-se și fixarea aripilor la planul central.

Un rol important în prelungirea termenului de serviciu al avionului I.A.R.-823 îl are stocarea avionului care are și ea regulile ei. Astfel la orice staționare a avionului elicea trebuie așezată orizontal, iar în timpul unei staționări mai îndelungate toate porțițele de vizitare și capacele capotei se închid, se blochează butonul de pornire, se deconectează magnetoul fiind interzisă în același timp lăsarea acumulatorului pe avion. Stocarea avioanelor în funcție de condiții și posibilități concrete se face în hangare, în corturi sau în aer liber.

Cea mai recomandată este stocarea în hangare, deoarece hangarul reprezintă încăperea cea mai potrivită pentru stocarea avioanelor IAR-823²¹. La introducerea avioanelor în hangar acestea trebuie instalate la asemenea distanțe, încât în cazul scăpării aerului din jamba amortizoare, sau din pneul roții, avionul aplecându-se pe o parte să nu lovească cu aripile alte avioane, peretele sau obiecte înconjurătoare. În ceea ce privește stocarea avioanelor în corturi, aceasta se face la fel ca în hangare, însă în acest caz trebuie pregătit totul pentru ca la timp să se ia măsurile necesare în caz de furtună sau uragan. La o viteză a vântului de peste 25 m/s avioanele trebuie scoase din corturi și ancorate sub cerul liber. În cazul în care avionul este stocat sub cerul liber, el trebuie ancorat legând inelele de ancorare de pe fiecare aripă cu raci de ancorare, iar coada avionului se ancorează legând racul din teren de patina amortizoare din spate²². Ancorarea trebuie să împiedice ridicarea, deplasarea sau balansarea avionului în timpul vântului, iar dispozitivele pentru ancorarea avionului trebuie să împiedice deplasările avionului la intensitatea maximă a vântului de 30 m/s. Dacă avionul, dintr-o cauză oarecare nu a zburat, dar nu a fost oprit de la zbor, pe avionul respectiv trebuie executate periodic lucrări preventive după fiecare zece zile, apoi după fiecare 30 +/- 5 zile, iar apoi după fiecare trei luni +/- 10 zile.

Referindu-se la calitățile avionului I.A.R.-823, Traian Dumbrăveanu, unul din foștii tehnicieni de proiectare de la I.C.A. Brașov, spunea: „ Consider că 823 a fost un avion reușit și am destule argumente în acest sens. În primul rând, acest avion, din care al doilea prototip va fi trimis în Marea Britanie, a fost baza aviației militare de la noi, mulți piloți învățând să zboare pe el. Vreau să știți că însuși Nicu Ceaușescu si-a luat brevetul de aviator pe acest avion. Apoi a ajuns în Ungaria, dar și în afara continentului nostru, de exemplu în Angola sau în Canada. Din păcate, în 1983 a fost oprită producția sa, care a rămas doar la 78 de aparate. Noi nu am știut să le apreciem, pentru că acum, deși mai sunt vreo 10 aparate prin țară, sunt scoase din serviciu, în schimb americanii știu, pentru că 6 astfel de aparate aparțin acum unor proprietari americani, privați desigur”²³.

4. Concluzii

Avionul I.A.R.-823, aeronavă de antrenament civilă și militară construită în România din 1974 până în 1983, a fost una dintre realizările I.C.A. Brașov. Creația uneia dintre cele mai mari figuri ale aeronauticii românești postbelice, inginerul Radu Manicatide, avionul a fost construit la Brașov, sub coordonarea inginerului Ion Georgescu, care mai târziu avea chiar să conducă această uzină. Construcția prototipului a început în toamna anului 1971, primul avion zburând pentru prima dată la 10 iunie 1973, iar primele livrări au avut loc în anul 1974. S-au produs în total 78 de avioane, dintre care 12 aeronave au fost comandate de

²¹ A.I.C.A.B., *Manual de întreținere I.A.R.-823*, f. 41.

²² *Ibidem*, f. 43

²³ Interviu Traian Dumbrăveanu, aflat în posesia autorului.

Angola în anul 1980, acolo unde românii au pus bazele unei școli naționale de aviație militară, putând fi folosite pentru mai multe servicii. Avioanele I.A.R.-823 s-au bucurat de un real succes ajungând în țări ca Angola, Canada, Ungaria și mai ales în S.U.A. unde sunt înregistrate 35 aeronave ca aparținând unor proprietari privați, însă, din păcate, în România ele au fost scoase din serviciu. În S.U.A. ele funcționează în continuare, fiind înmatriculate de persoane private, care fac încă senzație cu ele în cadrul unor manifestații aeronautice demonstrative, ceea ce demonstrează viabilitatea acestui produs românesc realizat la I.C.A Brașov.

ANEXĂ

Caracteristici tehnice și performanțe ale avionului I.A.R.-823

Lungimea: 8,31 m

Înălțimea: 2,86 m

Suprafața totală a aripilor: 15 mp

Garda la sol a elicei: 0,26 m

Greutatea gol (în varianta utilitar și normal): 920 kg

Greutatea maximă admisă: 1.500 kg

Sarcina utilă maximă: 580 kg

Motor: 1 x Lycoming IO-540 G1 D5 (290 CP)

Viteza maximă: 305 km/h

Viteza de croazieră maximă: 290 km/h la 1750 m

Viteza maximă în picaj (limitată): 330 km/h

Autonomie de zbor: 6 ore

Rază de acțiune: 1600 km

BIBLIOGRAPHY

1. ARHIVE

a. Arhiva ICA Brașov:

Avion I.A.R.-823 - Program de fabricație 1976

Corecturi memorii de calcul F.A.R-23 și 21 după omologare

Ghidul inspecțiilor I.A.R.-823, Ediția 1A

Index de reparații capitale și înlocuiri I.A.R.-823, reper Reparații capitale sau înlocuiri
Manual de întreținere I.A.R.-823

Memoriu tehnic privind autorizarea ICA Brașov pentru efectuarea reparațiilor capitale
Scrisoarea 4897/09.04.1974 emisă de C.AV.C. - Tarom, dosar 19 A/02

b. Arhivă personală: Traian Dumbrăveanu

2. INTERVIURI REALIZATE DE AUTOR:

- Interviu ing. Ioan Mihail Necula, fost șef producție I.C.A. Brașov
- Interviu Traian Dumbrăveanu, fost tehnician producție I.C.A. Brașov

Romanian-Finnish Ethnic interferences in the Early Middle Ages (pleading for a Finnish-Romanian dictionary)

Vladul D. Ghimpu

Assoc. Prof. PhD, Muzeul Național de Istorie a Moldovei, Chișinău

Abstract. The author presents common words between the Finnish language and the Romanian language, exposed in a Glossary of about 200 words. Through his arguments on pleads for a Finnish-Romanian Dictionary as comprehensive as possible, in order to observe more clearly some similarities in these languages.

Keywords: Finnish language, Romanian language, common words, language similarities.

Cuvintele unei limbi constituie fiecare cât un document istoric. Luate toate împreună, ele reprezintă un hrisov imens, un Thesaurus mare cât existența unui popor. În negura istoriei s-a întâmplat ceva implacabil, poporul a dispărut, o parte din el, iar cuvintele lui au rămas. Toate cuvintele supuse analizei în continuare, fagure de miere, au fost vorbite de strămoșii noștri pe meleaguri nordice. Le-a păstrat poporul finlandez în ființa sa etnică, care s-a înrudit cu românii și practic nimeni nu a știut și nu știe timp de circa o mie de ani. Mai poate aștepta istoriografia și lexicografia românească cunoașterea acestui adevăr pentru a-și recunoaște adevăratele rădăcini? Există circa o sută șazeci și unu de cuvinte românești comune și în limba albaneză. Așa-numitele cuvinte albaneze, ce au suscitât un interes deosebit printre cercetătorii limbii și istoriei românilor. O bibliografie cuprinzătoare însumând studiul lor începând din secolul XVIII o găsim la I. I. Russu [2]. Unii au considerat ca ele să fi apărut în urma unor contacte produse între români și albanezi într-o perioadă necunoscută, alții au negat importanța lor în limba română. I. I. Russu le-a apreciat prin prisma etnogenezei românilor, parte componentă dintr-un fond comun cu albaneza, și anume din limba traco-illyrică.

După calculele noastre în limba finlandeză sunt mai multe cuvinte comune cu româna [3]. De unde au apărut ele? Aici este mai clar, cuvintele - documente au intrat în calitate de împrumuturi, preluate de finlandezi de la o populație românească, fie prin traiul învecinat pe care l-au avut într-o perioadă, fie și prin asimilarea unor grupuri de români, care au emigrat spre nord în evul mediu timpuriu. Conform aprecierilor noastre, unele cuvinte albaneze ce le atestăm și în limba finlandeză ne confirmă justetea aprecierilor lui I. I. Russu (ca și a altor cercetători), cu privire la substratul autohton traco-dacic în limba română. Cât privește mai multe probleme de istorie a românilor, dar și etnogeneza românească, studiate, implicit și din ansamblul consecințelor acestei migrații nordice, ele urmează încă a fi elucidate în viitor.

Este drept, deja au apărut cercetări mai noi, care au dezvoltat și clarificat mai multe aspecte ale cuvintelor autohtone în limba română, ce constituie o bună majoritate, cât și, propriu-zis, incontestabil, originea traco-dacică și (n.n.) latină a limbii române, în lucrări realizate în baza unor investigații de indo-europenistică de către Mihai Vinereanu [4] și de alți cercetători. Acest lingvist mai susține că limba albaneză de fapt are de 2 sau de 3 ori mai multe cuvinte comune cu româna. Ca să verificăm această ipoteză, ea necesită și o examinare corespunzătoare. Pentru reabilitarea istoriei etnice a românilor începând de la etnogeneză și până în faza migrației spre nord, cercetarea limbii finlandeze trebuie să constituie un obiectiv de maximă importanță.

În acest studiu prezentăm circa peste două sute de cuvinte și grupuri de cuvinte, ce au aceeași formă și același sens, atât în limba finlandeză, cât și în limba română, selectate din dicționarul finlandez-rus din anul 1977 [5]. Lor li s-a indicat etimologia stabilită în limba română. Conform aprecierilor noastre, ușor muiate în graiul nordic, iar uneori puțin schimbate (noi nu știm cu exactitate cum se scriau ele nici în limba română în secolele VIII-X), cuvintele românești au pătruns în limba finlandeză începând din evul mediu timpuriu, în urma unui contact multilateral cu o populație românească veche.

Cu câtă plăcere poate fi citit un dicționar? Deseori recurgem la el pentru a verifica un cuvânt sau altul, să-i stabilim mai exact sensul și stilul în care este actualizat ș.a. Dar să-i citești metodic cuvintele, unul după altul, se face cu un efort aparte. Cu o plăcere deosebită am găsit expresii de acasă, familiale: *korppiei korpin silmä puhkaise* – corb la corb nu scoate ochii; *aurinko laskee* – soarele se lasă; sau, *katsella itseään peilistä*, fără ca acesta să fie fixat în dicționarele noastre : expresia *a se căuta (căta) în oglindă*, pe care o știu din familie. Asemenea similitudini vor fi fiind mai multe, în poveștile populare, în expresii verbale etc., care urmează încă să le descoperim. Cele mai importante împrumuturi finlandeze se constituie, după părerea noastră, din cuvintele autohtone românești, cât și (important!) cele formate din interjecții onomatopice. Drept dovadă aducem cuvintele, apă, mireasă, pală, pârâu, cele formate din horp, câr, ch-ch, lă-lă, leorp, mor-mor, mâr, vai etc. Ele arată o mare apropiere între popoarele noastre, probabil și cu procese de asimilare finlandeză. Ca număr, grupate aparte, cele mai multe cuvinte împrumutate au etimologie latină. Deși M. Vinereanu le socrate pe acestea, majoritatea, numai înrudite cu limba latină, totuși, ele urmează a fi precizate prin exemple concrete de limbă, inclusiv prin studiul cuvintelor din limba finlandeză. Dimensiunea reală a împrumuturilor românești, însă, poate fi înțeleasă și din ocurența

folosirii unor verbe: *a asculta, a căra, a căuta, a chișca!, a lăsa, a muta, a număra, a pune, a rade, a sui* și a.

Pentru o datare mai exactă a contactelor finlandezo-românești este nevoie de analizat unui cadru istoric mai larg. În prealabil, deja putem stabili o interdependență între relațiile româno-finlandeze și primele atestări ale românilor în Cnezatul Novgorodean [6]. Prin faptele de limbă, ca element de datare, menționăm cuvintele finlandeze care nu au intrat în repertoriul nostru, ce au evoluat și unele au dispărut din limba română, ce confirmă de fapt opinia acelor lingviști care apreciază *roșul* cu etimologie din latinul *russus*, avem aici ca argumente finlandeze culoarea roșie cu derivate: *ruska* - frunze de toamnă, toamna de aur; *ruskea* - cafeniu; *ruskistaa* - a rumeni, a prăji; *rusko* - zori, auroră; *ruskottaa* - a înroși; *ruso* - zori, văpaie; *rusottaa* - a înroși, a rozovi; *ruusu* - trandafir, măcieș [7]; *ruusunpuna* - roz, rumen ș.a. Puse într-o corelație cu denumirea și fondarea orașului Rusa de către români, într-o fază de limbă latinizantă, cu datare arheologică din secolul XI, și mențiune de secol X pentru numele orașului “Нойгород“, relatat în comun cu românii în cel mai vechi letopiseț rusesc, de asemenea, în coroborare și cu întemeierea altor localități, putem stabili începutul contactelor româno-finlandeze, ante quem, deci nu mai târziu de secolul X. Și în repertoriul nostru atestăm și multe cuvinte latinizante: *kukkula* – cucui - lat. *cucullius*, pentru vârful muntelui, și *paalu* – par, lat. *palus*, și evoluat ca și în limba română, *parru*, - par, cu sens asemănător celui românesc. Rămâne să mai adăugăm aici în sfârșit cu o convingere optimistă, un dicționar finlandez-român complet, ce se va realiza într-un viitor cât mai apropiat, ar contribui și el într-o măsură considerabilă unei reabilitări atât de mult așteptate a limbii și istoriei românilor din evul mediu timpuriu, necunoscute în mare parte până astăzi din lipsa izvoarelor documentare. De fapt, acest studiu al nostru urmărește să pună începutul dezvoltării documentare, de asemenea, a condițiilor istorice ale similitudinii românești a postpunerii articolului hotărât la substantive în limbile scandinave, inclusiv, în particular, și la finlandezi, în evul mediu timpuriu, prin contacte directe avute cu anumite grupuri concrete de români [8].

Note și Bibliografie:

1. Altă variantă, cf. în V. Ghimpu, *Izvoare medievale românești din Rusia în Finlanda*, Chișinău, 2011, p.116-151; Ținem să menționăm și pe această cale mulțumirile noastre dlui prof. univ., dr. habilitat, Ion Manoli, pentru ajutorul acordat la redactarea acestei ediții.

2. I. I. Russu, *Etnogeneza românilor. Fondul autohton traco-dacic și componenta latino-romanică*, București, 1981 (Das Thrakisch – Dakische substrat und die Lateinisch – Romanische komponente).

3. Fără să luăm în considerație cele ale dialectului veps din Rusia, cf., V. Ghimpu, *Interferențe etnice la Marea Neagră și la Marea Baltică în evul mediu timpuriu (româno-slave și româno-finice)*, în „*Romanoslavica*”, t. 51, nr. 1, București, 2015, p. 55-80.

4. M. Vinereanu, *Originea traco-dacă a limbii române*, Chișinău, 2002 (The Thraco-Dacian origin of the Romanian language); M. Vinereanu, *Dicționar etimologic al limbii române pe baza cercetărilor de indo-europenistică*, București, 2009 (Etymologic dictionary of the Romanian language based on the Indo- Europeanistic researchments).

5. *Suomi-Venäjä sanakirja/Финско-русский словарь*, alcătuitori: I. Vahros și A. Șcerbakov, 82 000 de cuvinte, Moscova, 1977.

6. V. D. Ghimpu, *Prezența românilor și a limbii române în Cnezatul Novgorodean*, în „Destin Românesc”, an. V (XVI), nr. 2 (66), Chișinău, 2010 (The presence of Romanians and Romanian Language in the Novgorod Knesate).

7. Aici avem evidența originii sărbătorii Rosalia romană, pe care strămoșii noștri au numit-o în latina populară Rusalia. Pentru legătura acestui termen cu sărbătoarea Rusaliilor la români, o exemplificăm după scrisorile pe coajă de mestecăn din Novgorod, cf., V. Ghimpu *Mențiuni ale habitatului românesc în Cnezatul Novgorodean*, în „*Romanoslavica*”, vol. XLVIII, 2, București, 2012, p.245 (Mentions of the Romanian settlement in the Novgorodean Principality).

8. Despre similitudinea articolului hotărât românesc cu cele din limbile scandinave și finice au scris mai mulți lingviști și istorici, cf., de exemplu, unele referințe la I. Coteanu, *Morfologia numelui în română (româna comună)*, București, 1969, p. 95-99. Noi avem intenția pe viitor să dezvăluim documentarea concretă a acestui context istoric.

Abrevieri

DERDSR = *Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române* (Dictionary of the Romanian elements from the Slavonian-Romanian documents, 1374 – 1600), București, 1981;

DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române* (Explicative dictionary of the Romanian language), București, 1998;

Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea (Romanian documents and notes of the XVIth century), București, 1979;

I. Iordan, *Dicționar al numelor de familie românești*, București, 1983.

MDA = *Micul dicționar academic* (Small academic dictionary), vol. I, București, 2001; II, 2002; III, IV, 2003;

SDE = *Scurt dicționar etimologic al limbii moldovenești* (Short etymologic dictionary of the moldovan language), Chișinău, 1978;

P. V. Ștefănuță *Folclor și tradiții populare*, vol.I, Chișinău, 1991 (Folklore and Popular customs).

Glosar de cuvinte comune finlandeze și române

limba finlandeză	limba română	limba rusă	originea
1. aapa	1. apă	открытое болото	lat <i>aqua</i> traco-dacic Vinereanu
2. aasi villiaassi	2. asin	осел кулан (Equus hemionus)	lat. <i>asinus</i>
3. ah, <i>interj.</i>	3. ah, cuvânt care exprimă o durere fizică mare MDA	ах, эх, ай	onomatopeic
4. aha, <i>interj.</i>	4. aha, aa, sunet reflex, care exprimă: 1. mirare, admirație, entuziasm, supărare...	вот как, ага	onomatopeic
5. akuutti	5. acut	1) акут, острое...	lat. <i>acutus</i> , it. <i>acuto</i>
6. ammu; -a	6. mu, sunet care redă (mugetul vitelor cornute sau) rar, strigătul altor animale. Se numește vaca sau vițelul în limbajul copiilor.	корова; мычать, реветь	onomatopeic
7. animaallinen	7. animal	животный	lat. <i>animal</i>
8. ankkuri hätäankkuri laivaankkuri	8. ancoră	якорь фальшивый якорь корабельный якорь	lat. <i>ancora</i> , it. <i>ancora</i>
9. annuiteetti	9. an, anual	годовой взнос в счет погашения долга	lat. <i>anus</i>
10. apaja	10. apoaie, apoaia, apă+suf – oaie; apă mare	1) тоня, 2) место добычи, добыча. În nordul Rusiei tonя exista ca unitate imposabilă la un loc important, unde se prindea pește, la râu, la mare.	din <i>apă</i>
11. aura aurata	11. a ara, arat participiu	плуг 1) (вс)пахать плугом	lat. <i>arare</i>
12. dragomaani	12. dragoman	драгоман, (официальный) переводчик	ngr. <i>dragomanos</i>
13. erakkola	13. oracol, prevestire, precizie, profeție; lăcașul unde se făceau aceste profeții	скит, пустынь	lat. <i>oraculum</i>
14. fetsi	14. fes	фес[ка]	tc. <i>fes</i>
15. flokki	15. floc	очес, очески (хлопка, шерсти...)	lat. <i>floccus</i>
16. ha, <i>interj.</i>	16. ha, 4. exprimă interogația	а, что	onomatopeic
17. hahaa, <i>interj.</i>	17. ha-ha, imită râsul, satisfacție răutăcioasă DEX	ха - ха, иронически	onomatopeic
18. hakkelus	18. hăcuială (pentru animale), popular	2) крошево, сечка (корм скоту)	din <i>a hăcui</i>
hakkuri	hăcuire, tăiere în bucăți mici...	1)корыто для рубки (шинковки. сечки) 2)сечка, тятка	din <i>a hăcui</i>
hakkuu	a hăcui, a tăia în bucăți(mici), a toca mărunț, a sfărteca, a ciopârți	1. metsän hakkuu – рубка леса, kiven hakkuu – сечка камня	germ. <i>haken</i> euro-asiatic Vinereanu
19. hau, <i>interj.</i> haukuda*	19. hau, imită lătratul câinelui	гав	onomatopeic
20. hei, <i>interj.</i>	20. hei, exclamație care exprimă: 1. o chemare, 2. bucurie 3. admirație...	эй,гей	onomatopeic
21. heitukka	21. haiduc	1) гайдук; 2) лакей	orig. <i>gepidă</i> Vinereanu
22. hekotella	22. a chicoti; chicoteală	хихикать, - us, хихиканье	onomatopeic Vinereanu
23. hoilata	23. a hăuli, (despre oameni) a chiui, (despre voce, zgomote) a răsuna prelung, a hăui...	1) (<i>huhuilla</i>) аукать, подавать голос 2)(<i>huutaa</i>) шуметь, горланить, галдеть	onomatopeic
24. hormi	24. horn	дымоход, дымовая труба	pre-latin Vinereanu

25. hst, <i>intej.</i>	25. st, sst, pst, cuvânt cu care se atrage atenția cuiva să tacă	цыц	onomatopeic
26. hyi, <i>interj.</i>	26. hii, hi, imită râsul, hi-fi, exclamație care redă o surpriză neplăcută MDA	фи, фу, тьфу	onomatopeic
27. härppiä; <i>hörppiä</i> hörpiskellä hörpätä	27. a horpăi, a sorbi cu zgomot mâncarea, mai ales lichidele	хлебать (щи) - riă, хлебать, отхлебывать, попивать хлебать, - нуть, отхлебывать, попивать	<i>horp</i> + suf. - <i>ăi</i> onomatopeic
28. kaakeli	28. cahlă	изразец, кафель	probabil din <i>cah(u)lă</i> I. Iordan, prin disimilare
29. kaarne	29. carne	ворон	lat. <i>caro, carnis</i>
30. kainous	30. căinos, căință, părere de rău, regret, remușcare	застенчивость, стеснительность	traco-illyric Vinereanu
31. kamari	31. cămară	1) (huone) camera, горница	lat. <i>camara</i> în loc de gr. <i>cam(m)ara</i>
32. kannu	32. cană, vas cu toartă care servește la băut sau la scos lichide dintr-un vas mai mare	бидон, кувшин	pre-latin Vinereanu
33. karahvi	33. carafă	графин	ngr. <i>karafa</i> , fr. <i>carafe</i> , it. <i>caraffa</i>
34. karjua	34. cârâi, 1. (despre unele păsări), a scoate sunete neplăcute, scurte și guturale	реветь, рыкать, рычать	din <i>câr</i> +suf.- <i>ăi</i> onomatopeic
35. katse katsaus katsanto katsastaa katsella katselmus katsoa	35. cătătură, căutătură, privire, uitătură cautare, 6. privire, căutătură; MDA 4. inspecție căutare a căuta, a căta, a cerceta, a scotoci, III.1. A se uita, a privi, a urmări cu ochii... 2. A cerceta, a examina DEX (a se căta în oglindă, din familie) căutat, căutare a căuta, a căta	взгляд, взор взгляд, обзор, обозрение взгляд, вид посмотреть, посматривать, поглядывать, проверять, -верить, проверить документацию, провести ревизию itseään peilistä, смотреть, глядеть, <i>рассматривать</i> (t. разглядывать) <i>себя в зеркало</i> осмотр, смотр 1. (по)смотреть, (по)глядеть, осматривать, осматреть, 2. при/сматривать, -смотреть, поды/скивать, -кать, приис/кивать, -скать	a căuta lat. *cautare cavitare SDE
36. kauha kousa	36. căuș, vas în formă de cupă sau de lingură mai mare, cu mâner sau coadă căuș	ковш, черпак (деревянный)	lat. <i>cau</i>
37. kellari varastokellari	37. chelar, 1. persoană care deține cheile cămării sau pivniței la o casă mare și care administra proviziile 2. călugăr care se îngrijește într-o mănăstire de aprovizionare	подвал, погреб погреб	gr. <i>kellarios</i> sl. <i>kelarū</i>
38. kerho	38. cerc	кружок	lat. <i>circus</i>
39. kikatella	39. a chicoti; chicoteală	хихикать, -telu, хихиканье	onomatopeic Vinereanu
40. kiskoa kiskoja	40. a pișca, (pop) a chișca, a prinde cu degetele pielea sau carnea cuiva; a ciupi 2. a rupe sau a tăia..., a fura	1)тащить, тянуть, дергать 2) рвать, вырывать, вырвать, - <i>jku</i> , обобрать	lat. * <i>picicare</i>

41. kolumni	41. coloană, coloană izolată, monument în formă de coloană, ridicat (în antichitate) spre a comemora un eveniment important (Columna lui Traian...).	столбец. графа, 2) полоса	lat. <i>columna</i>
42. korianteri	42. coriandru	кориандр	ngr. <i>koriandron</i>
43. korppi korpikotka	43. corb, pasăre semirăpitoare, omnivoră, din familia corvidelor, mai mare decât cioara, cu pene negre, lucioase, cioc și picioare puternice. (Reg.) vultur. MDA Zicală: <i>Corb la corb nu scoate ochii.</i>	ворон (Corvus corax). Ворон ворону глаз не выключет. <i>Korppiei korpin silmä puhkaise.</i> гриф	lat. <i>corvus</i>
44. kotkotaa	44. cotcodac, 1. imită strigătul găinii care a ouat, 2. imită strigătul găinii speriate...	кудахтать	onomatopeic
45. kukko	45. (cocoș) cucuș, reg., masculul găinii	петух	pre-latin Vinereanu
46. kukkula	46. cucui, vârful muntelui, holmului DERDSR	холм, вершина	lat. <i>cucullius</i>
47. kulma kulmainen	47. culme, partea cea mai de sus, prelungită orizontal, a unui munte sau a unui deal; vârf, culmiș	1) угол угольный	lat. <i>culmen</i>
48. kumppani	48. companie, în..., popular, a merge în petrecere într-un grup de oameni, a merge într-o acțiune cu cineva împreună, Ștefănuță, I, p.63.	товарищ, приятель, -ница, друг, подруга	fr. <i>compagnie</i> , it. <i>compagnia</i>
49. kupari	49. cupru	1) медь	lat. <i>cuprum</i> , it. <i>cupro</i>
50. kuppi puukuppi teekuppi vaakakuppi	50. cupă, vas de băut mai mult larg decât adânc (cu picior)... DEX cupă, l. vas de lemn scobit folosit de ciobani la stână... MDA cupă de lemn, cană de lemn ceașcă de ceai	чашка, миска деревянная чашка 1) чайная чашка 2) чашка чая чаша весов	lat. <i>cuppa</i> , mg. <i>cupa</i>
51. kurbetti	51. curbetă, săritură a calului cu picioarele din față ridicate	курбет (кароткий галоп лошади)	fr. <i>courbette</i>
52. kurki	52. curcă, femela curcanului	1) журавль	incert Vinereanu bg. <i>kurka</i> ? onomatopeic, balcanic Vinereanu
53. karpitsa	53. curpen, mlădiță..., tulpina unor plante târătoare	тыква	traco-illiric Vinereanu
54. kurva	54. curbă - betacism	поворот, вираж	fr. <i>courbe</i>
55. kutsu kutsua	55. cuțu, cucea, substantivat, e numit cânele mic, cățel. cuțu, strigăt cu care se cheamă câinii (mici).	зов, призыв, вызов, приглашение, поветка звать/позвать, приглашать, -сить, вызывать	thraco-illyric Vinereanu
56. kuulla kuulua	56. a asculta, a auzi	1) (у)слышать, (у)слыхать 1) (по)слышаться, быть слышным	lat. <i>ascultare</i> =auscultare
57. kytä kytätä	57. pop. chitaci (țintaș) a chiti, a ținti cu arma...	1) охотник, стрелок подстергать, подкарауливать,	pre-latin Vinereanu

		выслеживать	
58. kӱrry	58. car, vehicul terestru încăpător, cu patru roți, cu tracțiune animală, mai ales boi	повозка, телега	lat. <i>carrus</i>
59. kӱrätӱ	59. a căra, a duce ceva dintr-un loc în altul... A se plimba (cu căruța, cu trăsura cu mașina etc.). Și: a (se) căruța MDA	1) возить (на повозке, на телеге) 2) возить (т. катать) на тележке	lat. <i>carrare</i>
60. kӱheys kӱhinӱ kӱhӱ	60. cohăială, tuse înăbușită a cohăi, a tuși înăbușit MDA cohăit, tuse înăbușită	хрипота, сиплость хрип, хрипотца, (сухо) кашлять, покашливать (сухой) кашель, хриплый кашель	din <i>a cohi</i> (interjecție, care imită tusea) onomatopeic
61. laituri	61. latură, lature, parte laterală, margine a unui obiect; bucată, zonă de la marginea unei întinderi de pământ	пристань, мостки, перрон, платформа	lat. <i>*latora</i>
62. lallattaa	62. a lălăi, a cânta (monoton, la nesfârșit) o melodie, înlocuind de obicei cuvintele cu silaba <i>la</i> (repetat)	напевать <i>ЛЯ-ЛЯ, ЛЯ-ЛЯ</i>	onomatopeic
63. lallu, -s	63. lălău, -ăe, care are mișcări greoaie, leneșe, lipsite de grație; care este neglijent, neîngrijit, rău (și murdar) îmbrăcat	мямля, рохля	pobabil onomatopeic
64. lamelli	64. lamelă, mică placă subțire de metal	пластина, пластинка	rom. lamă, fr. <i>lamelle</i>
65. laskea	65. a lăsa, <i>soarele se lasă</i>	1) спус/кать, -тить, опус/кать.-тить, бросать/бросить 7) пускать, -тить 2. опус/каться, -титься, солнце садится, <i>aurinko laskee</i>	lat. <i>laxare</i>
66. latta latea	66. lat, -ă, care are o lățime relativ mare plat, 2. fig., lipsit de expresie, banal...	нивелирная рейка, -viila, плоский напильник плоский: пошлый, банальный, пресный	lat. <i>latus</i> fr. <i>plat</i>
67. laventeli	67. levănțică, leventică	лаванда (lavandula)	ngr. <i>levantă</i> + suf. <i>-ică</i>
68. lavitsa	68. laviță	лавка, скамья	fondul Balcanic Vinereanu. sau bg. <i>lavica</i> ?
69. lepra	69. lepra	лепра, проказа	gr. <i>lepra</i>
70. liina liinaöljy	70. in ulei, (pop. oloi) de in	лен 2) холст, полотно 3) платок, касынка льняное масло	lat. <i>linum</i>
71. lossata losaus	71. a lăsa, ... a da drumul să cadă; a lepăda... lăsare, acțiunea de a lăsa	выгружать/выгрузить, разгрузать, -зить выгрузка, разгрузка	lat. <i>laxare</i>
72. loukko	72. loc, 1. punct, porțiune determinată în spațiu...	1) (<i>soppi</i>) угол, уголок 2) трущоба, глушь...	lat. <i>locus</i>
73. lupus <i>lääk</i>	73. lup	волчанка	lat. <i>lupus</i>
74. luuttu	74. lăută	лютя	ngr. <i>lauto</i>
75. lärpättää löperrys lörpö lörpötellä	leorbăială, faptul de a leorbăi, flecăreală, trăncăneală, sporovăială leorbău, om flecar a leorbăi...	болтать, тараторить, трещать болтовня, лепет, вздор, чепуха, ерунда 1. болтливый, говорливый болтать, пустословить, молоть вздор	<i>leorbă</i> , gura (ca organ al vorbirii) onomatopeic
76. lääke lääkintä	76. leac lecuitor, -oare	лекарство лечение, врачевание, исцеление,	din l. gotă Vinereanu

lääkitys	lecuire	излечение 1) лечение, врачевание 2) лечебное средство, лекарство	sl. <i>lěkŭ</i> ?
lääkitä	a lecu	1) лечить, врачевать 2) вылечивать/вылечить...	
77. mamma	77. mama	1) мама 2) тетя	lat. <i>mamma</i>
78. marttiiri	78. martir, -ă	мученик, -ца	fr. <i>martyr</i>
79. maruna	79. amar, 1.(despre alimente, băuturi etc.) Care are gustul fierii, pelinului, chininei...	полынь	lat. <i>amarus</i>
80. matka	80. matcă, albie a unei ape curgătoare, pat, fâgaș, vad...	путь, дорога	traco-illyric Vinereanu (mențiune specială)
81. matroona	81. matroană, femeie căsătorită (care impune respect). Femeie în vârstă și grasă	матрона	lat., it. <i>matrona</i> , fr. <i>matrone</i>
82. mauri	82. maur	мавр	lat. <i>maurus</i>
83. meritti	83. merit, calitate, însușire remarcabilă...	заслуга	fr. <i>merite</i>
84. monasteri	84. mănăstire	монастырь	gr. <i>monastirion</i>
85. morsian	85. mireasă	невеста, занюба	din <i>mire</i> , traco-dacic Vinereanu
86. moscovalainen	86. moscovit, Moscova, orașul...	1) московский 2) москвич	mosc ?
87. motiivi	87. motiv, I. cauza, rațiunea, pricina unei acțiuni	мотив (причина, довод, тема)	fr. <i>motif</i> , it. <i>motivo</i> , germ. <i>Motiv</i>
88. mouruta	88. a mormăi	ворчать, бурчать	<i>mor+m[or]+suf.-ăi</i>
89. muija	89. muier, 1. femeie, soție...	баба	lat. <i>mulier</i> , -eris
90. mukula	90. muc – mucul, mucos, 1. vârful unui fitil... Secreție văscasă nazală..., copil mucos	1) клубень, 2) комок, 3)ребяенок, 4) шенок (о ребенке)...	din pluralul <i>muci</i> , lat. <i>mucci</i>
91. muljeerata	91. ?muieresc, -ească, de muier, femeiesc (a se muia?)	смяг/чать, -чить, смягчение	din <i>muier</i> + suf -esc
92. mummi	92. mumă, de obicei în poveștile populare este numită mama unui erou, incisiv muma pădurii, o femeie foarte bătrână	бабуся 1) бабушка, 2) старуха, старушка	mamă
93. muurain suomuurain	93. mură	морощка морощка (<i>Rubus chamaemorus</i>)	lat. <i>mora</i>
94. muurari muurata	94. mur, Muraru, nume de familie a murui, a acoperi pereții cu lut	каменщик класть/сложить, произ/водить, -вести кладку	lat. <i>murus</i>
95. muutattaa muutella muutos muuttaa muutto	95. a se muta a muta mutare a muta mutație	... переселиться в другую квартиру 1) переставлять, перемещать, переводить... перемена, изменение пере/ставлять, -ставить, переме/щать, -стить... 1) перестановка, перемещение, перевод...	lat. <i>mutare</i> lat. <i>mutatio</i>
96. myllyttää	96. a melița, a zdrobi (cu melița) și a curăța cânepa și inul de părțile lemnoase 2. fig., a trâncăni, a flecări (îmită lucrul meliței?)	(с)смолоть на мельнице	gr. <i>myle</i> bg. <i>melica</i> ?
97. mörähdys mörökölli	97. morocăneală morocănos, -oasă a morocăni	ворчание, рычание ворчун, -ья, брюзга	pre-latin Vinereanu
98. möyrintä	98. a mârâi, despre câini, a scoate sunete aspre...	1) рытье 2) рев, мычание	de la <i>mâr</i> onomatopeic
99. nassu	99. râtan, râtos, numit porcul după nasul său mare	порсенок, хрюшка	lat. <i>nasus</i>
100. neuvoa	100. a nevoi, conform MDA: 4 a obliga prin constrângere, 5-6	1)..., наставлять/наставить 2) ука/зывать, -зять, пока/зывать, -зять	din rom. <i>nevoie</i>

	pop. (urmat de determinări care arată scopul) a face eforturi și: a se strădui, 10-11 a avea grijă de ceva sau cineva; în evul mediu a avut mai multe sensuri la diateza activă, de pildă: <i>nevoindu și rugându pe Dumnezeu</i> ; unele s-au pierdut (cf. Doc. XVI)		PIE...; lat. <i>ne+volo</i> Vinereanu
101. nimi nimittää	101. nume a numi	1) имя, фамилия, название, наименование... 1) называть/назвать, звать, нарекать/наречь	lat. <i>nomen</i>
102. noviisi	102. novice	1) послушник 2) новичок	lat. <i>novicius</i>
103. nuija nuijia	103. nuia, 1. vergea lungă, subțire și flexibilă, obținută dintr-o tulpină sau dintr-o ramură tânără de copac, vargă 2. lovitură dată cu nuiaua (1) pronunțat: <i>nu-ia</i>)	дубина, булава, палица... бить (т. колотить) дубиной, дубасить	lat. <i>novella</i>
104. nulikka	104. nulitate, 3. lipsă totală de valoare...	мальчишка, молокосос	fr. <i>nullité</i> , lat. <i>nullitas</i>
105. numero numeroida	105. număr a număra	цифра 2) отметка. Оценка (про)нумеровать	lat. <i>numerus</i> lat. <i>numerare</i>
106. nunna	106. nun, -ă, care asistă pe miri la cununia religioasă	монахиня, монашка	lat. <i>nonnus</i>
107. oinaantaja Oinas	107. 1) oaie femelă pentru (2) berbec)	kultainen - , золотое руно 1) холощенный (кастрированный) баран 2) овен	lat. <i>ovis</i> (berbex)
108. paalu paaluaita paalukylä paaluttaa häreäpaalu puupaalu	108. par gard, palisadă case pe pari a bate pari stâlpul (sin.)parul infamiei par de lemn	свая, столб, кол 2) прикол 3) пикет, пикетный колышек (т. столбик), частокол, забор поселение на сваях забивать/забить сваи 2) (по)ставить колья (т. столбы)... позорный столб деревянная свая	lat. <i>palus</i>
109. paanu	109. pană, fiecare din formațiile cornoase ce acoperă corpul păsărilor	дранка, гонт	lat. <i>pinna</i>
110. paju koripaju	110. pai, tip de tulpină simplă, în general fără ramificații și cu internodurile lipsite de măduvă de la cereale – grâu, orz, orez... din care se împletesc coșuri, inclusiv cu mlajă (salcie)	ива, верба, плетенка из ивовых прутьев ива корзиночная	lat. <i>palea</i>
111. pala	111. pală, 2. strat, pătură din ceva, fâșie, șuviță; undă, adiere, suflare	кусок	thraco-illyric Vinereanu
112. palaa palminen	112. a pălălăi, 3) a arde cu flacăra mare... pălălaie, flacăra mare, vâlvătaie	гореть, сгорать, -реть горение, сгорание	din <i>pală</i> (de pară)
113. palatsi	113. palat	дворец, палаццо	lat. <i>palatum</i>
114. palmu	114. palmă, 1. partea dinăuntru	пальма, пальмовое дерево	lat. <i>palma</i>

	a mâinii...; palmier		
115. panna	115. a pune, a așeza, a instala, a plasa; a pune o haină...	1) класть/положить, (по)ставить 2) надевать, надеть	lat. <i>ponere</i>
116. papu	116. bob, 1. sămânță de cereale sau de legume care fac fructe păstăi; grăunte, boabă	фасоль, бобы, горох	PIE... Vinereanu boboc redublicat sl. <i>bobŭ</i> ?
117. parkki	117. barcă, ambarcațiune de dimensiuni mici	барк	it. <i>barca</i>
118. parru liitinparru kattoparru pääparru sideparru	118. par proptea grindă par, proptea grindă	брус связующее стропило потолочная балка стропильная нога, затяжка стягивающий брус	lat. <i>palus</i>
119. patiini	119 patină, obiect... folosit la patinaj	ботинок, штиблета	fr. <i>patin</i> , it. <i>pattino</i>
120. patja pato jääpato kalapato	120. saltea 1.pat, mobilă de lemn sau de metal, prevăzut cu somieră sau cu saltea 6. strat de material, orizontal sau înclinat cu fața superioară aproximativ plană, pe care se reazemă de obicei alte materiale (<i>Pat de cale ferată</i> =strat de balast pe care se așază traversele de cale ferată DEX pod (pat?) de gheață pat, MDA: 35. (Reg) Podeț pe care stă cel ce prinde pește; zăgaz	матрас, матрац, тюфяк плотина, запруда ледяной затор, затор льда рыболовный затон (плотина);	lat. <i>pactum</i> , it. <i>patto</i> , gr. <i>patos</i>
121. pendeli	121. pendulă	маятник	lat. <i>pendulus</i> , fr. <i>pendule</i> , it. <i>pendolo</i>
122. pidäke pidätella pidättää	122. piedică, stavilă, obstacol, impediment a împiedica a împiedica, a reține	защелка, стопор, держатель, зацепка препятствие, преграда удерживать, сдерживать заде/рживать, -жать, удер/жать, -жать, сдерживать	lat. <i>pedica</i> pref. <i>im+pedică</i>
123. piispatar	123. spătar, parte mai înaltă a unui scaun etc., care servește pentru a sprijini spatele; rezămătoare, spetează	супруга епископа	din <i>spatā</i>
124. pikku	124. pici, băiat (foarte) tânăr, copil de sex masculin, puști	маленький	pre-latin Vinereanu it. <i>picolo</i>
125. pippuri pippuroida karvaspippuri	125. piper a pipera piper negru	перец (по)перчить черный перец	ngr. <i>piperi</i>
126. porsas	126. porc, purcel	поросенок	lat. <i>porcus</i>
127. portti	127. poartă	1) ворота, калитка	lat. <i>porta</i>
128. priima priimi	128. prim, -ă	первоклассный, высшего класса прима	lat. <i>primus</i> , fr. <i>prime</i>
129. primula	129. primulă, plantă ornamentală...	примула, первоцвет (<i>primula</i>)	fr., lat. <i>primula</i>
130. primääri	130. primar, -ă, 1. inițial, primordial, originar	примаарі, первичный	lat. <i>primarius</i>
131. propri	131. propriu, -ie, 1. care aparține în mod exclusiv cuiva; personal	имя собственное	lat. <i>proprius</i> , fr. <i>propre</i>
132. propsi	132. proptea: lemn, stâlp, par, bară cu care se sprijină un gard, un zid, un pom etc.; proptă	рудничная стойка, крепь	din <i>proptea</i>

133. ptru	133. ptru, cuvânt cu care se opresc sau se cheamă caii sau măgarii DEX	interj. тпру	onomatopeic
134. puro puronen	134. pârâu, 1. apă curgătoare mică, râu mic pârâiaș	ручей ручеек	thraco-illiric Vinereanu <i>pârâu</i> +suf.+iaș
135. purpura	135. purpură	пурпур, багрянец	lat. <i>purpura</i>
136. pörrö	136. pãros,-oasă, acoperit cu mult păr	върошенные волосы, космы	din <i>pâr</i> +suf.-os, lat. <i>pilus</i>
137. raasi raastaa - porkkanaa raastin rauta	137. a rade, 2. a răzui, a înlătura un strat subțire de deasupra unui lucru... a rade morcov răzătoare	чесалка (для шерсти) 1) раздирать/разодрать, обдирать/ободрать 2) чесать 1) рвать, разрывать/разорвать, драть, раздирать/разодрать 2) тереть, натирать/натереть тереть морковь терка	lat. <i>radere</i>
138. raipa	138. răpcă, ripcă, totalitatea coardelor de viță, curățate primăvara de la vii; este numită și o viță uscată: <i>a lua o răpcă</i>	1) розга, прут, хлыст	orig. necunoscută, comp. cu <i>hreapcă</i> SDE
139. rangan, ranka	139. rangă, bară de fier, servind ca pârghie...	1) хлыст (ствол дерева) 2) <i>biol.</i> стержень	origine necunoscută
140. rattaanpyörä rattaat rattainen ratti	140. roata căruții căruță, rotar – cel ce face roate și căruțe roata volanului	колесо телеги повозка, телега, тележка - колесный баранка (рулевое колесо автомобиля)	lat. <i>rota</i>
141. rinne	141. rână, ...(în legătură cu obiecte) înclinat într-o parte, strâmb	склон, откос, косогор	lat. <i>rena</i> (= <i>renes</i>)
142. riipoa	142. a rupe, a distruge, a sfâșâia, a smulge, a culege flori...	1) рвать/нарвать, срывать/сорвать, обрывать/оборвать	lat. <i>rumpere</i>
143. risiini	143. rășină	клещевина (<i>Ricinus communis</i>)	lat. <i>resina</i>
144. rukous	144. rugă, a ruga 2. (în practicile religioase) a face o rugăciune	молитва, моление, мольба	lat. <i>rogare</i>
145. ruuhi	145. strug, întâlnit în izvoare ruseși; în limba română, strugure, strugur, fructul viței de vie, în formă de ciorchine; sin. cu ciorchine	1) струг, (плоскодонная) лодка, плоскодонка, 2) корыто...	<i>strugure</i> , origine necunoscută
146. saippua	146. săpun	мыло	lat. <i>sapo</i> , -onis, ngr. <i>sapuni</i>
147. salava	147. salcie	ива ломкая	lat. <i>salix</i>
148. salvata	148. a salva	1) запираť/запереть (на засов) 2) заго/загораживать, -родить	lat. <i>salvare</i> , it. <i>salvare</i>
149. salvia	149. salvie	шалфей	lat. <i>salvia</i>
150. sata	150. sută	сто, сотня	lat. dunăreană <i>suta</i> ,
151. siemen	151. sămânță, semințe	1) семя, семечко, зернышко	lat. populară <i>sementia</i>
152. sikuri	152. cicoare	цикорий	lat. <i>cichoria</i> (= <i>cichorium</i>)
153. sivilii	153. civil, -ă	цивильный	fr. <i>civil</i> , lat. <i>civilis</i>
154. smaragdi	154. smaragd	изумруд, смарагд	gr. <i>smaragdos</i>
155. spitaali	155. spital	проказа, лепра	germ. <i>Spital</i>
156. strutsi	156. struț	страус	it. <i>struzzo</i>
157. suula	157. sulă, 2. (reg) pește mic cu corpul foarte subțire și alungit	олуша северная (<i>Sula basana</i>)	lat. <i>sibula</i>
158. sujua	158. a sui, a înainta, a avansa...	2) подвигаться/подвинуться [вперед] ...	lat. <i>subire</i>
159. säkillinen	159. sac plin	(полный) мешок	

säkki	sac, 1. obiect cofecționat din pânză, din hârtie rezistentă, din material plastic etc.	мешок	lat. <i>saccus</i>
säkkijoksu	alergări în saci	бег в мешках	
160. taatto	160. tată	отец, батюшка, батя, батька	lat., gr. <i>tata</i>
161. taltata taltta isotaltta kylmätalтта putkitaltta ruuvitaltta	161. a dăltui daltă	обра/батывать, -ботать долотом долото, стамеска, зубило зубило (iso-большой) зубило пустотелое долото отвертка	thraco-illyric Vinereanu
162. tempeli	162. templu	храм	lat. <i>templum</i> , it. <i>templo</i>
163. tempus	163. timp	время	lat. <i>tempus</i>
164. tonttu joulutontti	164. tont, toantă, (om) prost, neghiob, nătâng	гном, карлик 2) дурак, дура, болван, олух рождественский гном	lat?, it., sp., port. <i>tonto</i>
165. triööri	165. a treiera, 1. a separa (prin batere) boabele, semințele de restul unei plante	триер	lat. <i>tribulare</i>
166. tuija	166. tuia, arborele vieții	туя (thuja)	gr., fr. <i>thuya</i>
167. tuppo (tukko)	167. dop, 1. bucată de plută, de cauciuc de sticlă etc. cu care se astupă deschizătura unei sticle, a unui vas îngust etc	1) клоч, пучок, кусок, кусочек 2) затычка, пробка	traco-illyric Vinereanu
168. tympeä tompeli	168. tâmp, -ă, (subst.) prost, tâmpit tâmpit, prost, idiot, nerod	противный, неприятный болван, остолоп	origine traco-dacică Vinereanu. din a <i>tâmpi</i>
169. udar, utare	169. uter, organ cavitat musculos care face parte din aparatură genitală feminină...	вымя	lat, <i>uterus</i> , fr. <i>utérus</i>
170. ukkeli ukki ukko	170. uncheș, unchiaș, om bătrân unchi, moș unchi 2), moș, termen de respect	старикашка старичок 1) старик 2) дед, дедушка...	lat. <i>avunculus</i>
171. ultima ultimo	171. ultim, -ă	последний слог (в слове) ультимо, последний день месяца	lat. <i>ultimus</i> , it. <i>ultimo</i>
172. uuno	172. unul (cu nuanță peiorativă)	1) глупый, придурковатый 2) дурак	lat. <i>unus</i>
173. vaapsa(ha)inen vapsa(ha)inen	173. viespe	оса оса	lat. <i>vespa</i>
174. vadi	174. vad, pod, trecere peste apă	вади (реликтовые долины рек)	lat. <i>vadum</i>
175. vajoama	175.*văioamă, văgăună, vale - văi	впадина	din <i>vale</i> , <i>văi</i>
176. vaikeroida vaikerella	176. a se văicăra văicăreală	(про)стонать, ныть, хныкать, сетовать, жаловаться vaikeroida	din <i>vai</i>
177. valittaa valittaja valitava valitus	177. a se văita văietător, -oare vaiet	стонать, ныть valittaa 2) жалобщик, истец стонущий, жалобный стон, стенание	din <i>vai</i>
178. vari	178. vara, anotimp	1) горячий, жаркий 2) жара	lat. <i>vera</i>
179. varras	179. vargă	жердь, -очка	lat. <i>virga</i>
180. vasikka	180. (vacă mică) vițică	1) теленок, телок. бычок	<i>viță</i> +suf.- <i>ică</i>
181. vasu	181. vas	1) корзина	lat. <i>vasum</i>
182. vaunuluokka	182. loc în vagon	класс (вагона)	lat. <i>locus</i>
183. vesselli	183. vesel	1) пострел 2) забавный, смешной	traco-illyric Vinereanu
184. vitsa	184. viță, I. (adesea determinat prin <i>viță de vie</i>) nume dat mai multor plante cu rădăcina puternică cu tulpina lipsită de susținere proprie, din care ies	прут, хворостина, вица	lat. <i>vitea</i> (=vitis)

vitsamerta vitsastaa vitsata vitsoa	mlădițe...	мережа из (ивовых) прутьев (т. из вицы) прут, - <i>aita</i> , плетень, изгородь бичевать, (по)карать кого-что 2) (вы)сечь кого, дать розог 1) (вы)сечь розгой (т. розгами)	
185. viulu	185. vioară	скрипка	it. <i>viola</i>
186. vivace	186. vivace	виваче	it., fr. <i>vivace</i> , lat. <i>vivax</i>
187. voiikkailla	187. a se văicăra	охать, стонать	din <i>vai</i>
188. vuitti	188. a vui, a produce un zgomot prelungit; a vâjâi, a mugi, a hui, a țiu, a bubui...	выть	onomatopeic
189. väre väreily	189. boare, adiere plăcută de vânt - betacism	1) небольшое волнение, рябь, зыбь 2) дуновение, веяние (ветра) 1) väre 2) колебание...	lat. <i>boreas</i>

Abrevieri / Abbreviations : alb.=limba albaneză, bg.=limba bulgară, fr.=limba franceză,

germ.=limba germană, gr.=limba greacă, it.=limba italiană, lat.=limba latină (dunăreană),

mg.=limba magheară, ngr.=limba neogreacă, port.=limba portugheză,
scr.=limba sârbocroată, sl.=limba slavă (protoslavă), sp.=limba spaniolă,
tc.=limba turcă.

*Dr. conf., Vladul D. Ghimpu, cercetător științific coordonator la Muzeul Național de Istorie a Moldovei, Chișinău, Rep. Moldova.

vladd.ghimpu@gmail.com vladd.ghimpu@mail.ru

ORCID: 0001-2346-6799 Proiect instituțional: 20.80009.0807.43.

Acest articol a fost elaborat în cadrul proiectului de cercetare „*Patrimoniul muzeal și memoria istorică: cercetare, interpretare, prezentare*” (Cifrul: **20.80009.0807.43**), finanțat prin Programul de Stat (2020-2023).

FESTIVITĂȚILE DE LA 23 AUGUST ÎN STRUCTURILE ARMATEI (1957-1965)

Viviana Capel

PhD Student, „Valahia” University of Tîrgoviște

Abstract: Conformismul anilor anteriori a început să dispară între 1957-1963, autonomia românilor în relațiile politice cu URSS se manifestă de acum tot mai intens iar structurile armatei au suferit modificări radicale în ceea ce privește factorul decizional, organizarea internă, participarea la diferitele evenimente cu caracter sărbătorec. Ziua de 23 august devenită zi națională instituie reguli noi prin care militarii iau parte la paradă, urmînd un anumit tipic și mod de organizare de factură națională, îndepărtîndu-se constant de ideologia și propaganda sovietică, mai ales odată cu retragerea soldaților ruși din țară în 1958 și mai tîrziu a comisarilor sovietici. Organizată de la nivelul celulelor de partid, parada militară desfășurată la București implică executarea întocmai a ordinelor DSPA și MStM, ca instituții centrale. Efectivele participante, organizarea unităților și formațiunilor de defilare, ținuta, situația numerică a efectivelor, armamentul portativ, harnașamentul defilarea propriu zisă care cuprindea mai multe etape și se supunea multor ordine de încolonare a ofițerilor, categoriile militarilor care luau parte la paradă, militarii fără trupă, școlile militare, infanteria, marina, trupele călări, unitățile motorizate, viteza de defilare au fost aspecte analizate și prezentate în articolul prezent.

Keywords: 23 august, paradă, propagandă, muniție pentru festivități.

Conformismul anilor anteriori a început să dispară între 1957-1963, autonomia românilor în relațiile politice cu URSS se manifestă de acum tot mai intens. Cu toate acestea, evenimentele din Ungaria și Polonia din 1956 l-au determinat pe Gheorghe Gheorghiu Dej să admită “nevoia de pază a URSS”¹. Acțiunile celor două state fuseseră interpretate de Moscova drept imixtiunea Occidentului care urmărea scoaterea din sfera sovietică a celor două țări. Pașii de distanțare ai României față de URSS au fost constanți și au cunoscut progrese exponențiale. O primă inițiativă a avut loc în 1957, cînd distanțarea României față de URSS a fost limpede exprimată. Emil Bodnăraș a avut tăria să susțină în discursul aniversar al celor 4 decenii de la Revoluția bolșevică faptul că PMR a avut rolul primordial în răsturnarea guvernului Antonescu, el fiind organizatorul și conducătorul insurecției armate de la 23 august 1944, nicidecum Armata Roșie. În același an antipatia celor doi conducători român și sovietic a cunoscut noi etape, Hrușciiov caracterizîndu-l pe Gheorghe Gheorghiu Dej ca nefiind “un rău comunist (...) dar ca lider nu avea nici o forță”². Un an mai tîrziu un nou succes a fost înregistrat prin retragerea a 40.000 militari sovietici,

¹ Dennis Deletant, *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu – Dej și statul polițienesc 1948-1965*, Editura Polirom, București, 2001, p. 207.

² Dennis Deletant, *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu – Dej și statul polițienesc 1948-1965*, Editura Polirom, București, 2001, p. 214.

România devenind primul stat din care au fost retrase trupele de ocupație³. Ideea lui Gheorghe Gheorghiu Dej a fost propusă de Emil Bodnăraș, Ministrul de Război, încă din timpul primei vizite a lui Hrușciov în România în 1955. Trei ani mai târziu inițiativa românilor nu mai putea fi contestată de sovietici, în primul rând datorită noii politici de deschidere către Occident a lui Hrușciov și în al doilea rând datorită dovezilor prin care autoritățile române dovedeau că pot asigura securitatea internă și singuri.

În acest context, 1957, dincolo de șocul produs în urma Congresului al XX-lea al PCUS din anul anterior, continuă cu aceeași meticulozitate pregătirea și desfășurarea festivităților de la 23 august. Pe plan intern, încă puternic intensificate, obiectivele în mediul rural rămân aceleași, anume țăranii să fie convinși să adere în structurile GAC. Propaganda comunistă folosește articolele editate în presa centrală și locală pentru a explica înlăturarea din conducerea structurilor partidului la 4 aprilie 1944 a „elementelor trădătoare în frunte cu Foriș, rolul lui 23 august și însemnătatea lui internațională, rolul URSS și a armatei sovietice”⁴.

Anul 1958 reprezintă pentru Gheorghe Gheorghiu Dej pe plan internațional prilej de deschidere față de Occident și o vizibilă depărtare de URSS față de care începe să-și consolideze puterea, iar pe plan intern se constată un “îngheț ideologic și politic”⁵. În accepțiunea lui Corneliu Mănescu, acesta a fost anul în care au demarat contactele diplomatice internaționale, inițiate de Gh. Maurer care s-a deplasat în calitate de președinte al MAN în Argentina, deplasarea reprezentând „prima vizită a unui șef de stat român în America de Sud”⁶. Retragerea armatei sovietice din 1958 a înăsprit represiunea internă, principalul motiv fiind acela că regimul comunist român poate fi la fel de puternic și fără ajutorul rusesc. Congresul al III-lea din 1960 a consfințit controlul absolut al lui Gheorghe Gheorghiu Dej asupra partidului, motivul primordial fiind legăturile cu vechii lideri comuniști perfect loiali și subordonați devotați care îi asigurau unitatea și susținerea politică. Anii 1962-1965, caracterizați și ca perioada „cea mai critică din istoria României comuniste”⁷ au consfințit renunțarea la modelul sovietic, datorat pe de o parte și afirmării unui nou grup profesional, intelectualii care comasau experiența profesională cu o

³ Mihai Retegan, *Război politic în blocul comunist. Relații româno-sovietice în anii șazeci. Documente*, Editura Rao, București, 2002, p. 10.

⁴ A.M.N.R.D.C.A.P., fond 3027 DSPA, inv. S1075/16.03. 1983, dosar 9463/1957, f. 14.

⁵ Vladimir Tismăneanu, *Fantoma lui Gheorghe Gheorghiu-Dej*, Editura Univers, București, 1995, p. 148.

⁶ Lavinia Betea, *Convorbiri neterminate. Corneliu Mănescu în dialog cu Lavinia Betea*, Editura Polirom, Iași, 2001, p. 117.

⁷ Stelian Tănase, *Elite și societate. Guvernarea Gheorghiu Dej 1948-1965*, Editura Humanitas, București, 1998, p. 191.

timidă încercare de a se afirma pe arena politică și care susțineau fără echivoc ideile de națiune și naționalism. Cu alte cuvinte, „elita (românească) se voia stăpîna la ea acasă”⁸.

În acest context intern și internațional, propaganda comunistă a lui 23 august cel puțin pînă în 1960 nu a înregistrat mutații semnificative. B.P. și Secretariatul continuau să ia într-o ședință comună hotărîrile finale cu privire la sărbătorirea zilei naționale. Ca și în anii precedenți, se punea accent pe intensificarea muncii și creșterea productivității, finalizarea și inaugurarea lucrărilor cu caracter edilitar, înfrumusețarea orașelor și satelor. Presa centrală și locală a consemnat principalele obiective propuse, a popularizat măsurile adoptate în vederea pregătirilor zilei festive, a publicat articole în care se accentua rolul armatei sovietice și al URSS în eliberarea țării, alături de partidul comunist și forțele populare patriotice⁹. Discursurile din 23 august susținute de instituțiile statului (președinții sfaturilor populare, reprezentanții sindicatelor, activiști de partid) erau mai lungi, de 30-40 minute și erau de obicei urmate de mitinguri scurte de 10-15 minute și de demonstrațiile specifice zilei de 23 august. După amiaza aveau loc programe artistice dedicate evenimentului. La sate, în 18 august și în întreprinderi și instituții (19-21 august 1957) aveau loc adunări festive urmate de programe artistice complexe. Acestea erau reluate cu o zi înaintea festivităților propriu zise, cînd comitetele regionale, raioanele orășenești și Sfaturile Populare delegau un reprezentant în prezența unui membru al Biroului Comitetului de Partid sau președintelui comitetului executiv al Sfatului Popular care ținea discursuri festive. În după amiaza aceleiași zile erau depuse coroane de flori la monumentele eroilor.

La București, în 23 august 1957, locația desfășurării paradei se schimbă, nu mai vorbim de Piața Stalin, ci Piața Lenin, unde o impresionantă demonstrație a 150.000 muncitori era secondată de 50 de companii (5000 persoane) ale gărzilor muncitorești, 8000 sportivi și 120 fruntași din industrie și agricultură luau parte la paradă. Orașului Constanța, fiind prima regiune complet cooperativizată în 1957, i s-a permis prezența a 30 agricultori care să asiste la festivitate. S-a decis ca tribunele să nu mai fie împodobite decît cu lozinci și drapele, excluzînd portretele liderilor politici români. Portretele clasicilor precum și ale lui Petru Groza sau Gheorghe Gheorghiu Dej au fost amplasate strict pe clădiri. Agitația vizuală a constat din portretele lui Marx, Engels, Lenin, Stalin, alături de cele ale membrilor prezidiului PCUS, pe care doar prima

⁸ Stelian Tănase, *Elite și societate. Guvernarea Gheorghiu Dej 1948-1965*, Editura Humanitas, București, 1998, p. 202.

⁹ A.N.I.C., dosar 34/1957, f. 4.

coloană îi va purta la defilare, ceilalți participanți manifestând numai cu portretele lui Hrușciov, Bulganin, Vorosilov, membrilor B.P. al CC al PMR, portretului lui Petru Groza și ale conducătorilor și liderilor celorlalte partide comuniste internaționale, în total „500 de fruntași ai întrecerilor socialiste” lozinci, pancarte, grafice, opt care alegorice. De asemenea, demonstrații au defilat cu steaguri româno-sovietice, în proporție de 70-30%, într-un procent mult mai mic al celor sovietice față de anul anterior, când drapelele erau folosite în proporție egală¹⁰. În armată, comandamentul și organele politice au luat măsuri ca militarii să participe la muncile agricole, pe șantiere sau în unitățile de construcții. Activitățile militarilor au fost dublate de vizitele acestora la sedii GAC, GAS, muzee, seri literare, spectacole, filme, întâlniri cu militari care au participat la războiul din 1944. În caz că materialele propagandistice erau insuficiente sau chiar lipseau, au fost confecționate lozinci, chemări, cântece, fotomontaje. Gazetele ostășești și ziarul „Apărarea Patriei”, alături de emisiunile radio au popularizat realizările militarilor cu ocazia zilei de 23 august.

Pentru organizarea și pregătirea festivităților de la 23 august 1957 dar și a celor de la 1958, MFA a dispus elaborarea unui plan complex de acțiune.

Coloana pedestră era alcătuită din:

- Două batalioane de ofițeri elevi ai Academiei Militare Generale și două batalioane de elevi ai școlilor militare, un batalion sub organizarea Direcției Învățământului Militar din care făceau parte elevii Școlii Militare de Infanterie Nicolae Bălcescu și ai Școlii Militare de Transmisiuni și un batalion organizat de Comandamentul Apărării Antiaeriene a Teritoriului, din elevii Școlii militare de Artilerie și Școlii Militare de Radiolocație, cu un efectiv de 128 elevi aprobați de fiecare școală militară.
- Tot din coloana pedestră făcea parte și un regiment a trei batalioane cu un batalion infanteriști de la Regiunea II Militară, unul de Vânători de Munte organizat de Regiunea III Militară și un batalion marină sub instrucția Comandamentului Forțelor Maritime Militare.

Coloana motorizată era reprezentată de:

- Un regiment de infanterie moto în garda Regiunii II Militare cu o companie transportatoare blindate cu efectivele și materialul necesar dat de Regiunea III

¹⁰ A.N.I.C., dosar 80/1956, f. 2 și A.M.N.R.D.C.A.P., fond 3027 DSPA, inv. S1075/16.03. 1983, dosar 9463/1957, f. 16.

Militară, o companie de autoamfibii BAV a 9 autoamfibii (sub comanda Comandamentului Trupelor de Geniu), un batalion infanterie moto și un batalion desant parașutare

- O divizie artilerie moto cu: un regiment de artilerie moto a trei divizioane tunuri AT 57 mm și două divizioane tunuri 85 mm a câte 15 piese fiecare divizion, tractate de autocamioane ZIS 151.
- Un regiment artilerie moto a trei divizioane: un divizion aruncătoare 240 mm, un divizion obuziere 152 mm, un divizion tunuri 122 mm a câte 9 piese fiecare, tractate de tractoare ATL și ATS
- Un regiment artilerie antiaeriană organizat de Regiunea II Militară cu un divizion tunuri aa 57 mm, un divizion tunuri aa. 85 mm, un divizion tunuri aa. 100 mm a câte 15 piese fiecare divizion, tractate ca și precedentele de tractoare ATL și ATS.

Materialele de artilerie, tractare și efectivele au fost puse la dispoziție de Regiunea II Militară (tunurile de 85 mm, tractoarele și efectivele pentru divizioanele 85 mm) și de Comandamentul Apărării Antiaeriene a Teritoriului (tunurile aa de 57 mm, efectivele pentru divizioanele de 57 mm și 100 mm).

Coloana blindată a fost alcătuită din:

- un regiment tancuri și autotunuri cu un batalion de autotunuri de 100 mm și un batalion de tancuri T34 a câte 17 tancuri și 10 autotunuri.
- Un regiment de avioane de vânătoare cu reacție MIG 15 a 40 avioane¹¹.

De organizarea întregului proiect destinat sărbătoririi zilei de 23 august s-a ocupat Comandamentul Regiunii 2 Militare ajutat de Regiunea 3 Militară, Comandamentul Apărării Antiaeriene a Teritoriului, Comandamentul Forțelor Maritime Militare, Comandamentul Forțelor Armate, Șeful Direcției Pregătirii de Luptă, Șeful Direcției Învățământ Militar, Șeful Academiei Militare I.V. Stalin, Șeful Academiei Militare Politice Gheorghe Gheorghiu Dej, Șeful Trupelor de Transmisiuni care s-au implicat în gestionarea problemelor legate de efectivele participante la paradă, materialele și tehnica de luptă cu care unitățile din subordine au participat la defilare. Șeful Direcției Tancuri și Auto s-a ocupat de pregătirea tehnică a conducătorilor auto și starea tehnică a autovehiculelor, mașinilor de luptă și tractoarelor folosite la paradă. Atît în 1957 cît și

¹¹ A.M.N.R.D.C.A.P., fond 3027 DSPA, inv. S1075/16.03. 1983, dosar 9464/1956, f. 228 și dosar 9949/1958, ff. 157-158.

în 1958, la paradă au fost prezenți comandantul Regiunii II Militare în calitate de comandantul paradei și șeful Școlii Militare de Infanterie „Nicolae Bălcescu”, sub comanda căruia se găsea batalionul de elevi ai școlilor militare.

Pentru 1964, parada militară a avut o altă clasificare, astfel:

- Coloana pe jos din componența căreia făceau parte un batalion ofițeri elevi de la UM 02545 București, școala militară superioară a UM 01512 Sibiu, un batalion elevi ai liceelor militare și unul de infanterie, unul de grăniceri, toate din București, un batalion marinari din Mangalia și un batalion securitate de la MAI.
- Coloana infanterie moto:

Pregătirile pentru defilarea de la 23 august s-au făcut în perioada 25.06-20.07 zilnic, două ore, iar în perioada 21.07- 25.07 a avut loc transportul efectivelor la București, cantonarea acestora, a autovehiculelor, a materialului de artilerie, tractoare, mașini de luptă. A fost stabilit ca Divizionul de artilerie aa 57 mm. și divizionul de radioproiectoare din subordinea Comandamentului Apărării Antiaeriene a Teritoriului să fie concentrat după ordinele M. St. M. elevii școlilor militare au ajuns în București între 8-10 august 1957, moment suficient pentru a lua parte la pregătirile repetițiilor generale din 17 respectiv 20-21 august 1957 din Piața Stalin. Adjunctul MFA, șeful M. St. M. a redactat instrucțiuni detaliate pentru organizarea și pregătirea unităților participante la paradă, organizând în același timp raiduri de controale în vederea executării ordinelor transmise și, la nevoie, dând îndrumări suplimentare. De exemplu, acesta a propus ca pînă la 1 iulie, efectivele de fanfară militară și unitățile de la care sunt completate aceste efective să fie gata de paradă, constituindu-se un batalion de toboșari pe front de 10 oameni încadrați în 10 rînduri. șeful Spatelui Forțelor Armate a asigurat militarilor ținută nouă de vară, carburanți, lubrifianți pentru tractoare, mașini de luptă, autovehicule. șeful Direcției de Contrainformații Militare și MAI au asigurat securitatea pe toată perioada desfășurării paradei.

La paradă au fost scoase drapelurile de luptă ale Academiei Militare „Stalin”, Academiei Militare de Infanterie „Nicolae Bălcescu”, Diviziei Tudor Vladimirescu Debrețin, cîte un drapel de luptă pentru fiecare regiment de infanterie, artilerie motorizată, artilerie aa., tancuri, de la unitățile pe care Comandamentul Regiunii 2 Militare le-a stabilit, iar pentru regimentele de artilerie aa. De la unitățile hotărîte de Comandamentul Apărării Antiaeriene a Teritoriului. Port drapelul și cei doi însoțitori erau numiți de unitățile de la care proveneau. La unitățile motorizate,

drapelele erau atașate fiecărui autoturism GAZ 69, iar la regimentul de tancuri, steagul era purtat de tancul comandamentului de regiment.

Formația de defilare prevedea ca batalioanele pe jos să defileze pe front de 16 militari dispuși în 16 rânduri, batalioanele infanterie motorizată și compania transportatoare blindate erau așezați în 5 rânduri a câte 3 autocamioane, divizioanele de artilerie motorizată, artileria antiaeriană, divizionul de radioproiectoare în 5 rânduri pe front de 3 piese. Excepție făceau divizioanele de tunuri fără recul 107 mm., obuziere de 152 mm., tunuri obuziere de 152 mm., tunuri 122 mm., care defilau pe front de 3 piese a câte trei rânduri. Batalioanele de tancuri veneau pe front de trei tancuri tot a câte 5 rânduri, iar comandantul regimentului era prezent în tanc T34-85, de unde lua parte la parada militară. Avioanele erau plasate în opt formații a câte 5 avioane, fiecare grupă în formație de săgeată. Batalioanele de elevi au defilat cu carabinele la umăr, inclusiv elevii de la transmisiuni, care compuneau batalionul de elevi de la Școala Militară de Infanterie Nicolae Bălcescu. Militarii înarmați cu automate țineau automatele în poziție la piept, militarii cu carabine (sau puști mitraliere) țineau armele la genunchi, iar ofițerii elevi de la Academiile Militare defilau cu armele la umăr, la fel ca și batalioanele de elevi de artilerie și transmisiuni. Un an mai târziu, batalioanele de ofițeri elevi ai Academiei Militare Generale au defilat fără săbii și au prezentat onorul conform prevederilor regulamentului de front. Aviația își desfășura programul deasupra locului unde avea loc parada, odată cu apariția primului divizion de artilerie aa și se înălțau pe verticală la o medie de 600 metri înălțime. Viteza de deplasare se păstra ca și în anii anteriori, de 120 pași de 80 cm. pe minut pentru unitățile pe jos și 12 Km. Pe oră pentru unitățile motorizate și blindate. S-a stabilit să fie selecționați militari robuști, una din caracteristicile care s-a aplicat și la purtătorul drapelului și însoțitorii lui, care aveau o înălțime de peste 1,75 m.

Ținuta generalilor era compusă din Kaki, veston deschis la gât, pantalon bleumarin și lampas roșu, cizme, mănuși maro, centură din piele cu diagonală, care în 1958 devine de fier. Ofițerii elevi de la Academiile Militare și Școala Militară au defilat cu șapcă Kaki, bluză doc kaki nouă cu gulă alb, pantalon kaki de doc de aceeași culoare cu bluza, buzunare albe, cizme care nu erau noi dar mulțumitoare ca aspect și rezonabile ca preț la economii, mănuși maro purtate doar de ofițerii elevi, centură cu diagonală (elevii școlilor militare purtau centura de oraș). Toți ofițerii elevi și elevii școlilor militare de transmisiuni dețineau instrumentele infanteriei, iar cei care alcătuiau batalionul de elevi de artilerie, însemnele artileriei. Ofițerii din

formațiuni aveau bluză de doc kaki nouă cu guler alb (ofițerii de marină purtau bluză albă), pantalon doc kaki nou (cei din marina militară aveau pantalon negru, mănuși albe, beretă albă și bocanci la infanteriștii marinei), ofițerii de la Vânători de Munte defilau cu pantalon kaki și cizme cu ciorap alb, mănuși maro, bască și centură cu diagonală. Sergenții și soldații erau îmbrăcați cu cască, bluză doc kaki nouă cu guler alb și peltiță cu epoleți de culoarea armiei, pantalon nou doc kaki la fel ca bluza, cizme, centură de piele de culoare naturală cu cartușieră în dreapta paftalei centurii (doar cei cu carabine), mănuși albe¹². Armamentul cu care erau dotați militarii la defilarea din 1957 diferea discret față de cel folosit un an mai târziu. Sabia folosită de ofițerii elevi ai Academii Militare și ofițerii de la unitățile pedestre dar nu și cei de la batalioanele de elevi de artilerie și transmisiuni nu au mai fost folosite în anul următor. Automatele au fost folosite în primul rând de militarii din batalioanele de elevi ai școlilor militare, batalioanele de infanterie Vânătorii de Munte și infanteria marină au utilizat automatele pentru batalioanele infanterie marină asigurate de Regiunea II Militară. Automatele au fost purtate și de militarii îmbarcați în transportatoare blindate, însoțitorii de la port drapel, ofițerii îmbarcați în autocamioane și batalionul de desant parașutare. Puștile erau purtate de rândul doi de militari din batalionul de elevi ai școlii militare și militarii din batalionul de infanterie motorizată cu un total de 27 arme mitraliere. Cu carabine defilau toți ceilalți militari în termen, exceptând conducătorii auto. La batalionul de infanterie motorizată au fost folosite și 60 de aruncătoare P27 și 6 aruncătoare T21, iar la batalionul de desant parașutare au fost utilizate 6 mitraliere aa de 13 mm. și trei aruncătoare de 120 mm., montate în autocamioane. Pentru parada de la 23 august 1957 au fost necesare 10 tractoare ATL și tot atâtea tractoare ATS, asigurate din rezervele Regiunii III Militare. S-a stabilit ca materialul de artilerie să fie vopsit în aceeași culoare ca autovehiculele, iar pentru siguranță, a fost suplimentat numărul acestora cu 5 procente efective pe unități pedestre, asigurate de unitățile respective, câte un autocamion cu efective și armament pentru fiecare batalion sau divizion motorizat, un tanc pentru fiecare batalion de tancuri, 4 autoturisme GAS 69 pentru comenzi de regimente, batalioane și divizioane, toate asigurate de Regiunea II Militară.

La manifestațiile de 23 august sau cu ocazia altor festivități marcante, erau invitați la București reprezentanți care să asiste la eveniment. În 1957 au fost oaspeți la solicitarea CC al PMR, Dimitr Popov (președinte Comitetului Executiv al Sfatului Popular), Gheorghe Costov

¹² A.M.N.R.D.C.A.P., fond 3027 DSPA, inv. S1075/16.03. 1983, dosar 9464/1956, f. 235.

(primul secretar al Comitetului de Partid) și Sava Dalbucov (prim secretar al regiunii Plevna), însoțiți de soții, șederea acestora fiind aprobată pentru perioada 21-27 august¹³. Trei ani mai târziu, Comitetul Regional din Baia Mare a propus să fie invitată o delegație alcătuită din trei persoane din regiunile Zakarpatia și Stanislav (URSS) și alta din județul Szatmar Szabolcz-Ungaria, argumentând că prezența lor constantă în ultimii ani a devenit deja o tradiție la 23 august¹⁴.

Pentru 1958, DSPA, la solicitarea MFA ale RPR, a elaborat un plan pentru organizarea solemnității de la 23 august care analiza inclusiv depunerea de coroane și jerbe de flori de la monumentele eroilor căzuți în războiul din 1944. Gărzile de onoare instalate cu două zile înainte de festivitățile de la 23 august și-au preluat sarcina la orele 19.00 la Monumentul Eroilor Sovietici din Piața Victoriei, Monumentul ostașilor români (Monumentul Eroilor Patriei din Piața Eroilor), cimitirele englez de la Tîncăbești, al eroilor sovietici de la Herăstrău, al eroilor sovietici de la Jilava. De activitatea soldaților gardă a răspuns colonelului Lungu Nistor de la garnizoana București. În timpul solemnităților, gărzile de militari au fost înlocuite cu ofițeri, iar la 23 august au fost instalate cu doar cinci minute înaintea începerii paradei, fără a se mai schimba pe toată durata desfășurării acesteia, timp de trei ore. Gărzile erau ridicate la miezul nopții de 23 august. Subunitățile de onoare au fost instalate la Monumentul ostașilor sovietici, la Monumentul ostașilor români și la Tîncăbești, unde va fi prezentă și o gardă de onoare comparabilă ca grad cu o companie a trei plutoane, însoțiți de drapel și fanfara militară. La cimitirele eroilor sovietici de la Herăstrău și Jilava s-a constituit o gardă de onoare similară cu două plutoane, alături de care s-a aflat fanfara și purtătorul drapelului. Toate unitățile erau obligate să fie prezente cu o oră înaintea începerii solemnității. Delegațiile organizate au fost pe cât de numeroase, pe atât de bine reprezentate printre somitățile politice și militare. În Piața Victoriei, la Monumentul ostașului sovietic și Monumentul ostașului român au luat parte câte 40 de generali și ofițeri superiori ai MFA și MAI (30 în următorul an, 50 ofițeri de la Academia Militară Generală și 50 ofițeri militari în termen de la unități, delegați ale organizațiilor de masă¹⁵), dintre care 30 activi și 10 rezervă. Alături de aceștia au fost prezenți 30 de soldați și ofițeri sovietici în ambele locații. Un număr ușor slăbit a fost înregistrat la cimitirul de la Tîncăbești (20 generali și ofițeri MFA și

¹³ A.N.I.C., dosar 34/1957, f. 469464/1956, f. 228. Deși dosarul este arondat anului 1956, informațiile fac referire la parada militară de la 23 august 1957.

¹⁴ A.N.I.C., dosar 82/1960, f. 2.

¹⁵ A.M.N.R.D.C.A.P., fond 3027 DSPA, inv. S1075/16.03. 1983, dosar 9775/1958, f. 128.

MAI), cimitirul eroilor sovietici de la Herăstrău (20 ofițeri de la CAAT, 10 din partea direcțiilor centrale și 20 ofițeri sovietici), la cimitirul eroilor sovietici de la Jilava au luat parte 20 ofițeri delegați ai Regiunii II Militare și câte 10 ofițeri de la MFA și militari sovietici. Garnizoana București a avut în vedere numirea delegațiilor de militari din cadrul a 12 unități și formațiunilor militare din București, alcătuite din câte un ofițer, un sergent reangajat și doi soldați¹⁶ . au fost desemnați să țină scurte discursuri generalul colonel Teclu Iacob în Piața Victoriei, generalul locotenent Vasiliu Alexandru la Jilava, generalul maior Șandru în Herăstrău. Depunerile de coroane au implicat o organizare mult mai atentă și atent supervizată. O delegație alcătuită din Teclu Iacob, Haupt Mircea și Staicu Stelian din partea MAI, alături de generalul în rezervă Dămăceanu Dumitru (înlocuit cu Atanasiu Vasile în 1958) au depus coroana la Monumentul eroilor sovietici. La Monumentul ostașului român delegația a fost compusă din generalul Tutoveanu Ion, generalii maiori Bodea Constantin (înlocuit în 1958 cu Marcu Stan la care s-au adăugat Teclu I., Haupt Mircea, Paraschiv Alexandru, Mănescu Corneliu, Langhin Scarlat, Zaharia Gheorghe), Serb Ioan de la MAI și generalul de armată rezervă Vasiliu Rășcanu. La Tîncăbești, cei care au depus coroana au fost generalii Cutoiu Vasile, Ionescu C., Crețulescu I., și Maltopol M (componenta delegației care a depus coroana un an mai târziu a fost total schimbată cu Sandu Constantin, Ivănescu Polihronie, Drăgan I. și Popescu Constantin). Ceremonia a fost deschisă la orele 11 cu intonarea Imnului RPR și URSS sau cel englez, acolo unde se impunea. La finalul cuvîntărilor a fost interpretat Marșul funebru al lui Bethoven sau Chopin, urmat de depunerea coroanelor și defilarea gărzilor de onoare. Confecționarea coroanelor cu o mărime de 1,80 m. a fost asigurată de DSPA prin Direcția Înzestrare pentru cimitirele eroilor sovietici de la Herăstrău și Jilava și pentru cel englez, iar cele destinate Monumentului ostașilor sovietici și români au fost achiziționate de MAI. În 1958, toate - două coroanele mari a 1.80 m și patru coroane cu mărimea de 1.50 m. au fost în totalitate achiziționate de DSPA. La ceremonie, generalii au purtat ținută nouă cu veston deschis, cămașă kaki, cravată, pantaloni bleumarin, centură de fir, mănuși, cizme, barete și decorații ale RPR, URSS și ale țărilor socialiste. Ofițerii s-au îmbrăcat în ținută nouă, cu șapcă, veston kamgarn cizme și mănuși, centură de piele cu diagonală și decorații¹⁷. Ofițerii și trupa au purtat uniforme de vară, cască, centură, mănuși¹⁸ .

¹⁶ A.M.N.R.D.C.A.P., fond 3027 DSPA, inv. S1075/16.03. 1983, dosar 9674/1958, f. 107.

¹⁷ A.M.N.R.D.C.A.P., fond 3027 DSPA, inv. S1075/16.03. 1983, dosar 9674/1958, f. 109 și dosar 9689/ 1957, f. 9.

¹⁸ A.M.N.R.D.C.A.P., fond 3027 DSPA, inv. S1075/16.03. 1983, dosar 9775/1958, f. 129.

Deși la festivitatea de la 23 august din 1958 URSS era considerat „bastionul de neînving al socialismului la apărarea păcii în lume”, „toți înfierează acțiunea URSS în Orientul Arab”, probabil cu referire la mai vechile divergențe apărute cu doi ani înainte între sovietici și chinezi¹⁹. Pentru festivitățile de la 23 august 1958 s-a stabilit ca tribunele să fie împodobite cu drapelul și lozinci, la fel ca și în anul precedent, iar coloanele de manifestanți să poarte portretele deja celebrilor clasici sovietici dar li al noului conducător, Hrușciov. S-au păstrat procentele drapelului, predominând cele naționale. Din ordinul MFA, au fost trase 21 de salve nu doar în București, dar și în orașele unde au avut loc parade militare și demonstrații ale oamenilor muncii: Tîrgu Mureș, Cluj, Iași, Constanța, Ploiești, Brașov, Timișoara, Oradea, Craiova, Galați²⁰. Garnizoana București a executat tragerea a celor 21 salve realizate simultan cu 36 de tunuri, la un interval de 9 secunde în tir. Acțiunea a fost concretizată în parcul de cultură și odihnă V. Stalin locat lângă Teatrul de vară, pe malul lacului, în timpul intonării Imnului RPR, înainte începerii defilării militarilor și a fost estimat la o durată de trei minute și zece secunde²¹. Alte 21 de salve artilerie, 21 de salve de aruncătoare 120 metri cu bombe de festivități trase cu 50 aruncătoare la 50 secunde, 21 de salve de rachete trase cu 150 pistolete de rachete au fost executate timp de mai mult de 17 minute în seara de 23 august 1958. Locațiile de trageri de seară au fost multiple, anume Parcul de cultură și odihnă V. Stalin, Parcul „Nicolae Bălcescu”, Parcul Libertății, Parcul „23 August” unde au fost folosite la fiecare câte 10 aruncătoare și 30 pistolete de rachete. Muniția a fost asigurată de Comandamentul Artileriei Forțelor Armate, în următoarele cantități: 1692 lovituri de manevră de 76 mm pentru tunuri AT 76/42, 1150 bombe de festivitate pentru aruncătoare de 120 mm, 3500 rachete cu șase stele de diferite culori. Materialele de artilerie, aruncătoarele și personalul de deservire a fost arondat de la atelierele artileristice ale Regiunii II Militare. Pentru desfășurarea în cele mai bune condiții a tragerilor, au fost executate antrenamente zilnic și în final trei repetiții generale, stabilindu-se ca tragerile să fie marcate cu șase pistolete de rachetă. În celelalte garnizoane din Cluj și Constanța s-au executat câte 180 lovituri de manevră pentru tunuri, 100 bombe de festivități pentru aruncătoare și 1000 rachete, în timp ce în celelalte orașe s-au efectuat câte 90 lovituri de manevră pentru tunuri, 50 bombe de festivități pentru aruncătoare și 500 rachete.

¹⁹ A.M.N.R.D.C.A.P., fond 3027 DSPA, inv. S1075/16.03. 1983, dosar 9775/19578, f. 113.

²⁰ A.M.N.R.D.C.A.P., fond 3027 DSPA, inv. S1075/16.03. 1983, dosar 9775/1958, ff. 134-135.

²¹ A.M.N.R.D.C.A.P., fond 3027 DSPA, inv. S1075/16.03. 1983, dosar 9949/1958, f. 124.

**Tabel consumul muniției la tragerile de festivități de la 23 august 1958 dosar
9949/1958, f. 126**

Garnizoana	Lovituri manevră tun 75/42	Lovituri manevră tun 75/43	Bombe festivități pentru aruncătoare 120 m.	Rachete de 26 mm.
București	1692	-	1150	3500
Cluj	180	-	100	1000
Constanța	-	80	100	1000
Craiova	90	-	50	500
Galați		-	50	500
Hunedoara		-	50	500
Iași		-	50	500
Oradea		-	50	500
Brașov		-	50	500
Ploiești		-	50	500
Tîrgu Mureș		-	50	500
Timișoara		-	50	500
Total	2952	80	1850	10.500

Pe plan intern, cu prestigiul politic refăcut după amenințările lui Chișinevschi și Constantinescu, Gheorghe Gheorghiu Dej a fost considerat un tovarăș de încredere în URSS, iar comuniștii români au beneficiat direct de pe urma acesteia, folosind-o ca argument pentru întărirea controlului totalitar în țară. Prilejul s-a arătat odată cu retragerea trupelor sovietice din țară în iunie-iulie 1958. Motivele s-au dovedit suficient de convingătoare pentru Hrușciov, în fața căruia Gheorghe Gheorghiu Dej dăduse dovezi de loialitate cu ocazia revoltei din Ungaria. Hrușciov chiar argumentează decizia sa, afirmând că „Am avut mai multe motive să hotărîm retragerea trupelor noastre din țările frățești. Unul a fost politic. Nu voiam ca nimeni să creadă că n-avem încredere în popoarele polonez, ungar, român”, anexînd și un motiv economic, motivînd că „Menținerea unei divizii (...) pe teritoriul altei țări socialiste costă de două ori mai mult ca menținerea ei acasă. Așa că am redus serios cheltuielile militare” iar liderii români întăresc și ei

acest aspect, susținând că „România are granițe doar cu țări socialiste. și pe urmă, suntem vecini direcți. dacă ar trebui, ați veni oricând în ajutorul nostru”²². Diplomați, românii au lăsat să se înțeleagă că inițiativa era a sovieticilor care au anunțat public la Comitetul Politic Consultativ al Organizației Tratatului de la Varșovia întrunit la Moscova în 24 mai 1958²³. În baza Tratatului de Pace din 1944, România era sub ocupație militară sovietică pînă în momentul semnării unui Tratat de neutralitate între URSS și Austria, tratat semnat în 1955 de Hrușciiov. În baza acestui act, liderii români au putut pune în discuție și argumenta retragerea sovieticilor. În Protocolul nr. 12 din ședința desfășurată în 22 iulie 1958, pe ordinea de zi s-au regăsit și propunerile în legătură cu plecarea comandamentului trupelor sovietice din România și decizia Consiliului de Miniștri care se oferea să găzduiască o recepție pentru 160 persoane²⁴.

Pe plan intern, unii istorici au susținut că anul 1960 ar fi fost unul al medierii conflictului sovieto-chinez, idee pe care Corneliu Mănescu o respinge tranșant, întrebînd retoric „Cum să mediezi neînțelegerile dintre cele două superputeri de pe poziția noastră?”²⁵. În același timp, pe plan extern, Gheorghe Gheorghiu Dej a amplificat contactele cu Occidentul, interviuat fiind de ziarul „Christian Science Motor”, care în accepțiunea secretarului general al partidului, nu putea fi bănuț de simpatie pentru socialism. Din declarațiile sale rezultă că anii 1960 reprezintă o perioadă de accelerare a dezvoltării industriale a României, fiind conștient că regiunile străine de investiții reprezentate de zăcămintele de petrol de la Ploiești fuseseră exploatate extrem de agresiv de sovietici. Acum se încerca încheierea unor contracte economice cu statele vest europene, chiar și cu SUA, limitînd astfel monopolul sovietic în zonă, spre totala nemulțumire a Moscovei. Creșterea nivelului de trai al oamenilor se observa și într-o „mai mare abundență de bunuri în magazine. La sat sunt în construcție clădiri, iar orașele poartă pecetea dezvoltării industriale. Se dezvoltă creșterea producției de minereu de fier, industria constructoare de mașini, industria bunurilor de consum, se dezvoltă agricultura și creșterea producției agricole. În

²² Stelian Tănase, *Elite și societate. Guvernarea Gheorghiu-Dej 1948-1965*, Editura Humanitas, București, 1998, p. 155.

²³ Cezar Stanciu, *Traversînd infernul. Scurtă istorie a comunismului românesc (1948-1989)*, Editura Cetatea de Scaun, Tîrgoviște, 2010, p. 47. În aceste condiții, guvernul RPR a redus cu 55.000 oameni efectivul armatei. A.M.N.R.D.C.A.P., fond 3027 DSPA, inv. S1075/16.03. 1983, dos. 9771/1958, f. 199.

²⁴ ANIC, dos. 20/1958, f. 1.

²⁵ Lavinia Betea, *Convorbiri neterminate. Corneliu Mănescu în dialog cu Lavinia Betea*, Editura Polirom, Iași, 2001, p. 91.

învățămînt s-a luat măsura de guvern de a asigura gratuitate manualelor școlare pentru clasele I-VII”²⁶.

Propaganda specifică sărbătoririi zilei de 23 august 1960 din mediul militar a înglobat un impresionant număr de articole destinate actului de la 23 august 1944 și realizărilor în cei 16 ani care au fost difuzate atît pe plan intern cît și internațional editate de „Apărarea Patriei”, „Propagandistul”, „Agitatorul”, „Viața Militară”²⁷. Radioul a emis între 1 și 24 august trei emisiuni „În slujba patriei”, care au avut ca temă centrală evenimentele de la 23 august 1944 și în paralel DSPA a editat conferința cu tema „23 August, ziua eliberării țării noastre de sub jugul fascist – cea mai mare sărbătoare a poporului român” popularizată în special în casele ofițerilor și cluburile de garnizoane sau unitățile militare. La Muzeul Militar Central a fost organizată expoziția cu tema „Contribuțiile armatei române la războiul antihitlerist”, iar în perioada 10-23 august 1960 oficialități politice, subofițerii și ofițerii însoțiți de familii au vizitat Muzeul Partidului și Muzeul Militar Central.

Personalul participant la paradă era selecționat ținînd cont dacă mai fusese prezent și în edițiile anterioare. Trebuia întocmită o atentă listă cu repartizarea concediilor de odihnă pentru ofițerii, subofițerii și personalul civil, deoarece prezența lor era necesară în lunile iulie și august în vederea pregătirii tehnice și conducătorilor acestora pentru parada de la 23 august 1964.

În perioada 1 iulie – 2 august 1964 au avut loc controale la antrenamentele dedicate paradei militare de la 23 august în București și orașele reședință din Brașov, Craiova, Iași, Oradea, Ploiești, Timișoara. Tîrgu Mureș, Suceava. Controalele au fost efectuate de ofițeri din Consiliul Politic Superior, M.St. M., Direcția Pregătirii de Luptă, Direcția Generală a Înzestrării și Spatele Forțelor Armatei și au fost constatate gradele de pregătire a activităților de informare politică, selecționarea locțiitorilor politici pe unitățile sau subunitățile de paradă. Planul de afluire și defluire a trupelor a fost de mai multe ori repetat în speranța evitării oricărui incident, nu au fost admise abateri de la planul stabilit în prealabil. Au fost făcute antrenamente de zi pe pistă de pămînt și încă două antrenamente nocturne pe piatră cu tehnica de luptă, în conformitate cu graficul întocmit. Cele mai bune rezultate au revenit locotenentului colonel Bălțeanu M., locțiitorul pentru tancuri și auto al comandamentului Armatei a II-a și colonelului Ungureanu

²⁶ A.N.I.C, CC al PCR, Propagandă și Agitație, dosar 20/1960, f. 4.

²⁷ A.M.N.R.D.C.A.P., fond 3027 DSPA, inv. S1075/16.03. 1983, dos. 10354/1960, f. 230.

Dumitru din Direcția Generală Înzestrări²⁸. Pe plan cultural-politic, s-au luat măsuri ca ofițerii, subofițerii și soldații să întreprindă vizite la Muzeul Militar Central, Muzeul de Științe naturale Grigore Antipa, Muzeul orașului București, Muzeul satului și diferite cartiere din București. Au fost urmărite șase spectacole prezentate de echipe și formațiuni artistice din diferite orașe și ale întreprinderilor, precum și ansamblul MFA. Săptămînal, pe tabere au fost organizate vizionarea a două filme artistice. Pentru o mai amplă propagandă politică a activităților de la 23 august, Secția de Înzestrare a Consiliului Politic Superior solicitase dotarea taberelor cu mijloace tehnice, precum televizoare, aparate de proiecție, aparate radio, stații de amplificare, materiale de agitație vizuală²⁹.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ:

A.N.I.C., dosar 80/1956

A.N.I.C., dosar 34/1957

ANIC, dosar 20/1958

A.N.I.C, CC al PCR, Propagandă și Agitație, dosar 20/1960

A.N.I.C., dosar 82/1960

A.M.N.R.D.C.A.P., fond 3027 DSPA, inv. S1075/16.03. 1983, dosar 9463/1957

A.M.N.R.D.C.A.P., fond 3027 DSPA, inv. S1075/16.03. 1983, dosar 9464/1956

A.M.N.R.D.C.A.P., fond 3027 DSPA, inv. S1075/16.03. 1983, dosar 9674/1958

A.M.N.R.D.C.A.P., fond 3027 DSPA, inv. S1075/16.03. 1983, dosar 9689/ 1957

A.M.N.R.D.C.A.P., fond 3027 DSPA, inv. S1075/16.03. 1983, dosar 9771/1958

A.M.N.R.D.C.A.P., fond 3027 DSPA, inv. S1075/16.03. 1983, dosar 9775/1958

A.M.N.R.D.C.A.P., fond 3027 DSPA, inv. S1075/16.03. 1983, dosar 9674/1958,

A.M.N.R.D.C.A.P., fond 3027 DSPA, inv. S1075/16.03. 1983, dosar 9949/1958

A.M.N.R.D.C.A.P., fond 3027 DSPA, inv. S1075/16.03. 1983, dosar 10354/1960

A.M.N.R.D.C.A.P., fond 3027 DSPA, inv. S1075/16.03. 1983, dosar 10978/1964

Betea, Lavinia, *Convorbiri neterminate. Corneliu Mănescu în dialog cu Lavinia Betea*, Editura Polirom, Iași, 2001

²⁸ A.M.N.R.D.C.A.P., fond 3027 DSPA, inv. S1075/16.03. 1983, dos. 10978/1964, f. 185.

²⁹ A.M.N.R.D.C.A.P., fond 3027 DSPA, inv. S1075/16.03. 1983, dos. 10978/1964, f. 187.

Deletant, Dennis, *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu – Dej și statul polițienesc 1948-1965*, Editura Polirom, București, 2001

Retegan, Mihai, *Război politic în blocul comunist. Relații româno-sovietice în anii șaizeci. Documente*, Editura Rao, București, 2002

Stanciu, Cezar, *Traversând infernul. Scurtă istorie a comunismului românesc (1948-1989)*, Editura Cetatea de Scaun, Tîrgoviște, 2010

Tănase, Stelian, *Elite și societate. Guvernarea Gheorghiu Dej 1948-1965*, Editura Humanitas, București, 1998

Tismăneanu, Vladimir, *Fantoma lui Gheorghe Gheorghiu-Dej*, Editura Univers, București, 1995